T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE KÜLTÜREL İLETİŞİMİN MODELE DAYALI BOYUTLARI

T.C.
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphane

DOKTORA TEZİ

A. Halûk YÜKSEL

Eskişehir - 1986

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
I. G İ R İ Ş	1
1. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ.	2
A. DÜŞÜNCE SİSTEMİ	2
a. Düşünce.	2
b. Sistem ve Bilimde Sistem Yaklaşımı . .	3
c. Düşünce Sistemi.	4
B. İDEOLOJİ.	4
C. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ	5
D. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ VE İDEOLOJİLER.	11
2. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ VE İLETİŞİM. . . .	17
A. İLETİŞİM.	17
B. DÜŞÜNCE VE İLETİŞİM	18
C. SİSTEM VE İLETİŞİM.	18
D. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE İLETİŞİM ÖGESİ	19

II. K Ü L T Ü R V E İ L E T İ Ş İ M 27

3. KÜLTÜR OLGUSUNUN YAPISI 28

A. KÜLTÜR KAVRAMI VE TANIMI 29

a. Kültür Alanları 40

b. Kültürü Oluşturan Ögeler. 41

ba. Maddi Kültür Ögeleri. 42

bb. Manevi Kültür Ögeleri 43

bba. Dil. 43

bbb. Estetik. 44

bbc. Eğitim 44

bbd. Din, İnançlar, Tutumlar, Gelenekler, Toplumsal Kurallar, Normlar, Değerler. 45

bbe. Toplumsal Organizasyon ve Toplumsal Kurumlar . . . . . 54.

c. Kültürün Özellikleri. 55

ca. İnsan Kültür Taşır. 55

cb. Kültür Öğrenilir ve Aktarılır . . . 56

cc. Kültür Tarihsel Devingen ve Süreklidir. 57

cd. Kültür Değişir. 59

ce. Kültür Toplumsaldır 59

cf. Kültür Bütünleştiricidir. 60

cg. Kültür İşlevseldir. 61

ch. Kültür Bir Soyutlamadır 62

B. KÜLTÜR ÇEŞİTLERİ 64

a. Genel Kültür. 64

b. Alt-Kültür (Sub-Culture). 66

c. Karşıt Kültür (Counter Culture-Contra Culture). 68

C. KÜLTÜREL SÜREÇLER. 69

D. KÜLTÜREL OLGULARIN HAREKETLİLİĞİ VE YAYILMASI. 77

a. Kültür Değişmeleri. 77

E. KÜLTÜREL YOZLAŞMA VE YIĞIN KÜLTÜRÜ 81

4. TOPLUM VE İLETİŞİM. 85

A. İLETİŞİM KAVRAMI 85

a. İletişim Tanımı 89

b. İletişim Ögeleri. 96

ba. Kaynak. 96

baa. İletişim Becerisi. 97
bab. Tutumlar 97
bac. Deneyim ve Bilgi 98
bad. Çevresel-Toplumsal ve Kültürel Ögeler 98

bb. İleti 98

bc. Kodlama (Encoding)-Kodaçma (Decoding). 100

bd. Oluk (Kanal). 103

be. Alıcı (Hedef) 105

bf. İletişimin Etkileri 106

bg. Yansıma (Besleyici Yankı-Geri Besleme-Feed-Back). 108

c. İletişim Süreci 113

d. Bir Sistem Olarak İletişim Süreci . . . 118

da. Sistem Tanımı ve Kavramı. 119

db. Sistemin Ögeleri. 120

dba. Çerçeve. 120
dbb. Girdi (Input) - Çıktı(Output). 120
dbc. Karşılıklı Bağımlılık (Interdependence). 121

dc. Sistemi Bağlayıcı Süreçler. 122

dca. İletişim 122
dcb. Denge. 123
dcc. Karar Alma 123

dd. Sistemin Amaçları 123

de. İletişim Süreci Sistemi 124

e. Kitle İletişimi ve Gelişimi 130

B. İLETİŞİM KURAMLARI 145

a. Shanon-Weaver Modeli. 146

b. Bilgi Kuramı. 148

c. Berlo Modeli. 153

d. Westley-MacLean Kuramı. 156

e. ANDREW TUDOR'un Simetrik İliteşim Modeli 163

C. İLETİŞİM BİLİMLERİ VE İLGİLİ ÇALIŞMALAR - İ.B.F. ÖRNEĞİ. 166

a. İletişim Bilimi 167

b. İletişim Bilimi Konusundaki Çalışmalar- İ.B.F. Örneği 170

c. İ.B.F.'nin A.Ö.F.'e Dönüşümü 187

D. TOPLUMUN İLETİŞİME GEREKSİNMESİ. 189

E. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL İLETİŞİM. 199

a. Cumhuriyet Öncesi Düzen 199

b. Atatürk Dönemi ve Sonrasında İletişim . 212

5. İLETİŞİMİN KÜLTÜREL BOYUTLARI 226

A. KÜLTÜREL NORMLAR KURAMI VE ELEŞTİRİSİ. . . 228

B. İLETİŞİMİN KÜLTÜREL BOYUTUNUN TOPLUMSAL YAPIDAKİ YERİ VE ÖNEMİ. 233

C. İLETİŞİM ARAÇLARI VE KÜLTÜREL İLETİŞİM . . 236

III. A T A T Ü R K Ç Ü T O P L U M S A L K Ü L T Ü R. 244

6. ATATÜRKÇÜ TOPLUM VE DEVLET DÜZENİNİN TEMELLERİ 245

A. CUMHURİYETÇİLİK. 247

a. İlkenin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu 247

b. Halk Egemenliği 252

c. Tam Bağımsızlık 253

d. Ulusal Bütünlük 255

e. Çağdaşlaşma 257

f. Barışçılık. 262

B. ULUSÇULUK. 263

a. İlkenin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu 263

C. DEVLETÇİLİK. 272

a. Devletçiliğin Anlamı. 273

b. Devletçiliğin Kapsamı ve Sınırları. . . 275

c. Devletçilik İlkesinin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu 276

D. HALKÇILIK. 281

a. Halkçılık İlkesinin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu 281

E. LAYİKLİK 288

a. Layiklik İlkesinin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu 288

F. DEVRİMCİLİK (İNKILAPÇILIK) 300

a. Devrimcilik İlkesinin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu 303

G. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE DEVLET VE TOPLUM 309

7. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ AÇISINDAN KÜLTÜR. . 320

A. ATATÜRKÇÜ KÜLTÜR 320

B. ATATÜRKÇÜ KÜLTÜR ANLAYIŞI VE "İLETİŞİM DEVRİMİ" 337

C. ATATÜRKÇÜ KÜLTÜR KONUSUNDA DEĞERLENDİRMELER 368

8. ATATÜRKÇÜ KİŞİLİK VE ÖZELLİKLERİ. 372

A. KİŞİLİK KAVRAMI. 376

B. TOPLUMSAL KİŞİLİK. 381

C. ATATÜRKÇÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE TOPLUMSAL YANSIMASI. 385

a. Gerçekçilik, Bağımsızlık, Türk Ulusculuğu. 387

b. Hoşgörü, Kararlılık, Halkçılık Örgütçülük 390

c. İşbirliği Tavrı, Demokratik Tavır, Cumhuriyetçilik, Layiklik, Devrimcilik (İnkılapçılık). 392

D. TÜRK TOPLUMUNUN ATATÜRK İLKELERİ ÇERÇEVESİNDE YENİDEN FORMÜLE EDİLEN DOĞAL KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ: ATATÜRKÇÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ 395

a. Cumhuriyetçilik Kişilik Özellikleri . . 397

b. Ulusçuluk Kişilik Özellikleri 398

c. Devletçi Kişilik Özellikleri. 398

d. Halkçı Kişilik Özellikleri. 399

e. Layik Kişilik Özellikleri 399

f. Devrimci Kişilik Özellikleri. 400

E. ATATÜRKÇÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN YORUMU VE ÖNERİLER. 401

IV. A T A T Ü R K Ç Ü D Ü Ş Ü N C E S İ S T E M İ
V E K Ü L T Ü R E L İ L E T İ Ş İ M 409

9. ATATÜRK İLKELERİNİN İLETİŞİM SİSTEMİ 410

A. ATATÜRKÇÜ TOPLUMSAL DÜŞÜNCE TEMELLERİ . . 412

B. CUMHURİYETÇİLİK İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI 414

C. ULUSÇULUK İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI . . . 418

D. DEVLETÇİLİK İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI . . 420

E. HALKÇILIK İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI . . . 423

F. LAYİKLİK İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI. . . . 426

G. DEVRİMCİLİK (İNKILAPÇILIK) İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI. 428

H. SONUÇ. 430

10. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN İLETİŞİM YAPISI. 434

A. ATATÜRKÇÜ ÇAĞDAŞLAŞMANIN İLETİŞİM YAPISI . 434

B. ATATÜRKÇÜ YÖNETSEL İLETİŞİM. 436

C. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE DİL'İN İLETİŞİM YAPISI VE KULLANIMI 440

D. ATATÜRKÇÜ TOPLUMSAL İLETİŞİM 443

E. ATATÜRKÇÜ KÜLTÜRÜN İLETİŞİM YAPISI 452

11. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ VE EĞİTİM İLETİŞİMİ 458

A. EĞİTİM KAVRAMI 458

B. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ VE EĞİTİM. . . . 463

a. Cumhuriyetçilik İlkesi. 468

b. Ulusçuluk İlkesi. 469

c. Devletçilik İlkesi. 469

d. Halkçılık İlkesi. 470

e. Layiklik İlkesi 470

f. Devrimcilik (İnkılapçılık) İlkesi . . . 471

C. ATATÜRKÇÜ EĞİTİM İLETİŞİMİ 472

V. S O N U Ç 479

VI. E K L E R 491

EK-I E.İ.T.İ.A. TELEVİZYON İLE ÖĞRETİM VE EĞİTİM FAKÜLTESİ, SİNEMA VE TELEVİZYON KÜRSÜSÜ ASİSTANLARI, YÖNETİM KILAVUZU 491

EK-2 İ.B.F. ve A.Ö.F. ÖRGÜN BÖLÜMLERİ DERS PROGRAMLARI 516

VII. K A Y N A K Ç A 534

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No		Sayfa No
1	Kültür Piramidi	40
2	Kültür Haritası	63
3	Bağıntı Çerçevelerinin Kesişimi	102
4	Karşılıklı Etkişelim Olarak İletişim. .	111
5	İletişim Sürecinde Kaynak-Alıcı Etkileşimi.	117
6	Sistemin Yapısı	119
7	İletişim Süreci Sisteminin İşleyişi . .	127
8	Yansıma Sonrasında İletişim Süreci Sisteminin Yapısı	127
9	Shanon-Weaver İletişim Modeli	146
10	Bilgi Kuramı Modeli	150
11	Berlo ya da K.İ.O.A. Modeli	153
12	B'nin Nesneleri Soyutlaması	158
13	A'nın B'ile İletişimi	158
14	Westley-MacLean Kuramında C'nin Yeri. .	160
15	Westley-MacLean Kuramında Kitle İletişimi	161
16	Andrew Tudor'un Simetrik İletişim Modeli	165
17	İ.B.F.'nin Çalışma Temeli	184
18	İ.B.F.'nin "İletişimci Kişilik" Veren Eğitim Ortamı	185

19	Osmanlı İmparatorluğu Toplumsal Yapısı. . .	200
20	Osmanlı İmparatorluğunda Toplumsal İletişim.	201
21	Osmanlı Toplumunda Halkın İç-İletişimi. .	204
22	Atatürk Dönemi Devlet-Halk İletişimi. . .	216
23	1950-1960 Arası Toplumsal İletişim. . . .	220
24	1960-70 ve 1971-80 Arası Toplumsal İletişim	222
25	12 Eylül Öncesi Devlet-Halk İletişimi . .	223
26	İletişimin Kültürle İlişkisi.	232
27	İletişimin Toplumsal Kültürle Olan Bağlantısı.	233
28	Türk Devrim Tarihini Oluşturan Ögeler . .	246
29	İnsanın Yapı Çözümlemesi	373
30	İnsanda Değerler Sistemi ve Kişilik. . .	376
31	Kişiliğin Kültürde Ara Değişkenliği. . .	384
32	Atatürkçü Kişilik Özelliklerinin Dayandığı Temel Değerler.	405
33	Sistem Yaklaşımı Açısından Atatürkçü Devrim (İnkılap) Anlayışı ve Tarih. . . .	412
34	Atatürkçü Toplumsal Düşünce Temelleri ve İletişim.	413
35	Cumhuriyetçilik İlkesinin İletişim Yapısı	416
36	Ulusçuluk İlkesinin İletişim Yapısı . . .	419
37	Devletçilik İlkesinin İletişim Yapısı . .	421
38	Halkçılık İlkesinin İletişim Yapısı . . .	424
39	Layiklik İlkesinin İletişim Yapısı. . . .	427
40	Devrimcilik İlkesinin İletişim Yapısı . .	429
41	Atatürkçü İletişim Süreci	432
42	Atatürkçü Çağdaşlaşmanın İletişim Yapısı.	435

43 Atatürkçü Yönetsel İletişim 438
44 "Dil"in İletişim Yapısı ve Kullanımı. . . 442
45 Kongrelerin İletişim Yapısı 446
46 Atatürkçü Toplumsal İletişim. 450
47 Atatürkçü Kültürün İletişim Yapısı. . . . 454
48 Atatürkçü Kültürel İletişim Süreci. . . . 457
49 Atatürkçü Eğitim İletişimi. 474
50 Atatürkçü Eğitim İletişimi Süreci 477

I. G İ R İ Ş

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

1. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ:

Bu bölümde tezin temelini oluşturan ve daha sonraki bölümlerde tartışmaların çıkış noktası olacak bazı kavramların açıklaması yapılacaktır.

Buradaki en önemli noktalardan birisi, "Atatürkçü Düşünce Sistemi" kavramıyla neyin ifade edildiğidir. Atatürk ve onun dile getirdiği sistem konularında yapılan çalışmalarda daha çok "Atatürk İdeolojisi" ya da "Atatürkçü İdeoloji" deyimi kullanılmaktadır. Oysa bu deyim Atatürkçülüğün yapısına yeterince uygunluk göstermemektedir. Bu konuya açıklık getirmek amacıyla öncelikle bazı kavramların tanımlarını yapmak gerekir.

A. DÜŞÜNCE SİSTEMİ

a. Düşünce

Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğüne göre düşünce(1); "insan beyninin anlık

---

(1) ÖZER OZANKAYA, Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1980, s.43.

ve akıl yardımıyla nesnel evreni yansıtmak üzere oluşturduğu kavramlar, yargılar, kuramlar vb." olarak tanımlanmaktadır.

b. Sistem ve Bilimde Sistem Yaklaşımı

Sistem kavramını birkaç değişik açıdan ele almak mümkündür. Sistem, daha bir bütün oluşturmamış ve birbirinden bağımsız birtakım parçaların, belli bazı etkiler ortaya çıkarmak maksadıyla belli bir şekilde biraraya gelmeleri olarak tanımlanabilir(2). Bir görüşe göre ise bir sistem içindeki değişkenlerin karşılıklı bağımlığı, edindiğimiz tecrübelerden çıkan en geniş yargılardan biridir(3). Konuya daha genel bir bakışla yaklaşırsak, sistem tanımını şöyle ayrıntılandırmak mümkündür: Sistem, belli bir çerçeve ile sınırlı birbiriyle karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan ve sisteme gelen girdilerle (input) çıktılarını (output) akışı, cins, başka deyişle nitelik ve nicelik olarak düzenleyebilen bir bütündür(4). Bir başka deyişle, sistem ve bölümleri birbirine bağlı olarak değişebilen kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistemin bütününe ya da sistem ögelerinden herhangi birisine gelecek herhangi bir uyarı tüm sistemi ve ögelerini harekete geçirecek ve yeni duruma bütünün uyabilmesini sağlayacaktır. Çünkü, her öge birbirine ve bütüne bağlıdır.

Toplumbilimsel anlamda, günümüzde artık bir konunun sadece tek boyutlu ve duruk (statik) kabul edilerek incelenmesinin yetersiz kaldığı, bütünleşmiş bir analizin, konunun diğer boyutlarının da ilgili bilim dallarında ele alınmasıyla gerçekleşebildiği somut bir olgudur. Günümüzde "sistem yaklaşımı" adı ile anılan çalışma biçiminin kaynaklandığı öz

---

(2) ROGER E. WILLIAMS, "Genel İletişim Kavram ve Modelleri" Kurgu EİTİA TÖEF Dergisi (Çev: AKIN ERGÜDEN) EİTİA Yay. No 217/141, Eskişehir: 1979, s.289.

(3) İNAL CEM AŞKUN, Organizasyon Teorileri, EİTİA Yay. No 95 Eskişehir: 1972, s.93.

(4) WILLIAMS, s.289.

düşünce de toplumbilimsel olguların bir sistem mantığına sahip olması gerçeğinden kaynağını alır(5).

c. Düşünce Sistemi

Düşünce sistemi kavramı ise anlam olarak, yukarıda ele alınan düşünce ve sistem kavramlarının yeni bir bütün meydana getirmek üzere bir araya gelmesinden oluşur ve belli bir toplumsal yapının, şekillenmesi ve işleyişini sağlayan düşünsel ve maddi ögelerin toplamıdır. Ancak, sistem kavramının yapısı gereği, düşünce sisteminde, bu sistemi meydana getiren tüm ögeler belli bir ilişki içerisindedirler. Böylelikle her öge diğerlerine belli bir oranda da olsa mutlaka etkide bulunur. Buna bağlı olarak, sistemin herhangi bir ögesinde meydana gelecek herhangi bir değişme ya da yenileşme diğer sistem ögelerine de yansıyacaktır. İşte "düşünce sistemi" olgusunun en önemli özelliği bu noktada ortaya çıkmaktadır. Düşünce sistemi, sistem yapısının bir gereği ve yansıması olarak değişen toplumsal şartlara uyum gösterebilen devingen bir yapıya sahiptir. Böylelikle düşünce sistemleri; belli toplumsal şartlar içinde ortaya konsalar bile süreç içinde değişimlere uğrayarak yeni toplumsal şartları da karşılayacak hale gelirler.

B. İDEOLOJİ

İdeoloji kavramı çeşitli kaynaklarda şöyle tanımlanmaktadır: Türk Dil Kurumunun yayınladığı Türkçe sözlüğe göre ideoloji; "toplumun şöyle ya da böyle olması gerektiğine inananların düşünce ve kanılarından ortaya çıkan öğreti" olarak tanımlanmaktadır. Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde ise ideoloji tanımı(6); "herhangi bir toplumsal kümenin yaşamına yön veren ve kendi içinde uyumlu bir düzen oluşturan düşünce,

---

(5) İNAL CEM AŞKUN, İşgören Değerlemesi, EİTİA Yay. Eskişehir: 1976, s.VII.

(6) OZANKAYA, s.44.

inanç ve düşünüş biçimlerinin topu" şeklinde yer almaktadır. Felsefe terimleri sözlüğü aynı kavramı(7); ".... Gerçekliği olmayan, soyut düşüncelere dayanan kuram ..... toplumsal olayların kendisini belirlediğini hesaba katmayan kuramsal düşünce" olarak ele almaktadır.

Ayrıca, ideoloji kavramının nitelikleri ortaya konulurken, bu kavramda belli bir "anlatım kesinliği(8) ve buna bağlı olarak da "yeni unsurlara veya çeşitliliğe kapalılık"(9) olgularından söz edilmektedir(10).

Buraya kadar yapılan tanımlamalardan açıkça görülebileceği gibi ideoloji kavramı statik, olacak ya da olması düşünülen gelişme ve yenileşmelere ayak uydurumayan "yeni unsurlara ve çeşitliliğe kapalı bir öğreti" niteliğine sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta ideoloji'nin "yanlı fikir(11) anlamına sahip olduğu da vurgulanmaktadır.

C. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ

Atatürkçülük, belli bir takım kalıplar içerisinde sıkışıp kalmış bir yapı göstermez; aksine bir politikalar bütünü olması nedeniyle, değişen ve gelişen toplumsal şartlara bütünüyle uyum gösterebilen bir yapıya sahiptir. İşte bu yapısından ötürü Atatürkçülük bir "ideoloji" değildir. Atatürkçülük, Türk toplumunun yüzlerce yıllık geçmişinin, onun sağduyusunda yarattığı, anlatımını Atatürk'te bulmuş ilkeleri sisteminin temelleri yapmış; "çağdaş uygarlıklar

---

(7) BEDİA AKARSU, Felsefe Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1979, s.98.

(8) ŞERİF MARDİN, İdeoloji, Turhan Kitabevi, 2. Baski Ankara: 1982, s.13.

(9) A.g.k.

(10) Geniş bilgi için bkz.: MARDİN, s.12-19 ve JEAN-WILLIAM LAPİERRE "İdeoloji Nedir?" İlimler ve İdeolojiler, Ümran Yay. Ankara: 1981, s.6-35.

(11) MARDİN, s.17.

düzeyine ulaşma" hedefini koymasıyla birlikte değişen ve gelişen şartlara açıklığını vurgulamış bir düşünce sistemidir. Oysa ideolojiler böylesi bir yapı göstermezler. Onlar uyulması zorunlu "öğretiler"dir ve sadece belli bir döneme uygunluk gösterirler. Örneğin; "liberal kapitalizm ve marksizm 19. yüzyılın görüşleridir"(12) ve o dönemin toplumsal koşulları ölçüt alınarak ortaya konmuş, değiştirilemez birtakım kurallara sahiptirler. Oysa toplumsal hayat sürekli bir değişim ve gelişim içerisindedir. İdeolojiler anılan yapıları nedeniyle, esneklik ve değişen hayat şartlarına ayak uydurabilme yeteneğine sahip olmadıklarından, belli ve kaçınılmaz değişmelerle birlikte hayat ve toplumsal şartlar karşısında yenik düşebilmektedirler. Atatürkçü Düşünce Sistemi bütün diğer önemli özelliklerinin yanısıra salt bu özelliğinden ötürü, dünyada yeni ve çağdaş bir yol ve yorum olarak incelemeye değerdir.

Bilindiği gibi, cumhuriyetin ilanı ile, Türkiye'de Osmanlı toplumsal yapısından, ATATÜRK İLKELERİ ve onlara bağlı devrimlerle (inkılaplarla) yeni bir toplum düzeyine geçiş sağlanmıştır. Atatürk ilkeleri, bir başka deyişle, cumhuriyetçilik, ulusçuluk, devletçilik, halkçılık, laiklik, devrimcilik (inkılapçılık), gerçi başında Atatürk'ün adını taşıyorlarsa da, aslında Atatürk'ün bir doktrin geliştirerek ortaya koyduğu düşünce ürünleri değildir? Bunlar, Türk toplumunun uzun geçmişinin ve toplumun sağduyusunda yarattığı ve sonunda onun önderinde anlatımını bulmuş ilkelerdir. Bu çalışmanın sonraki bölümlerinde ayrıntılarıyla tartışılacağı gibi, Atatürk bir "doktrin" adamı olmayıp, bir devlet ve toplum önderi olduğu ve bunları bir "sistem yaklaşımı" ile bütünleştirdiği için, onun adını taşıyan ilkeler de, toplumun öz tutum ve davranışlarının bir bakıma yansıması olmuştur. Bu açıdan Türk ulusu ile Atatürkçü Düşünce Sistemi belli bir yaşamsal bütünlüğe de sahiptir.

---

(12) SADİ IRMAK, "Atatürk İdeolojisinin Ana Çizgileri" Türk Devrim Tarihi (Seçme Yazılar), Derleyen: İNAL CEM AŞKUN, EİTİA Kütahya Yönetim Bilimleri Fak. Kütahya: 1980, s.2/100.

Genel niteliği ile Atatürkçü Düşünce Sistemi ezberlenecek bir dogmalar bütünü değil, toplumsal hayatın her alanında yol gösterici özelliklere sahip, değişken politikalarda uygulama alanı bulan bir politikalar bütünüdür. Bu ilkelerin hayata geçirilmesi ile birlikte, Türk toplumunun çağdaş hedefi durumundaki, Atatürkçü kişilik özelliklerine sahip bireylerden meydana gelen Atatürkçü bir toplum yaratmak mümkün olabilecektir. Altı ilkeye bağlı söz konusu kişilik özellikleri, Türk toplumunun bireylerini, başka toplumların insanlarından ayıran, ancak bir yönüyle de, onlarla bir arada yaşama gücünü ortaya koyan değerler bütünü olarak da ele alınabilir. Atatürk'ün, "Bir Türk Dünyaya Bedeldir", "Türk, Öğün, Çalış, Güven" vb. özdeyişlerinde destek aldığı veya görerek belirlediği güç, aslında dünyada başka hiçbir toplumun bireyinin kişilik yapısında bu derece bütünleşmemiş olan üstün insanlık değerleridir. Ayrıca, Atatürkçü kişilik özellikleri dikkatle ve çağdaş toplumsal şartlar gözönüne alınarak incelendiğinde, bu özelliklerin en modern ve gelişkin toplumsal yapıların ihtiyaç duyabileceği insan tipini tanımladığı da görülecektir.

Bu noktada, Atatürk ilkelerinin kısa da olsa bir irdelemesini yapmak gerekmektedir.

Sözlük anlamıyla ilke; uyulacak prensip, bağlanılan anlıyış demektir. Bu genel tanımlamayı Toplumbilim Terimleri Sözlüğü şöyle genişletmektedir(13): Her tasarımsal dizgenin temeli, odak kavramı olan ve ilgili bütün olaylar için geçerli olabilen bir öneri. Bu tanımlamalara bağlı olarak, Atatürk ilkeleri dendiği zaman da akla, Atatürkçü Düşüncü Sistemi doğrultusunda uyulması gereken birtakım temel prensipler gelmektedir. Ancak, bu ilkeler de, Atatürkçü Düşünce Sisteminin özüne uygun olarak, hiçbir değişiklik kabul etmeyen dogmatik katı kalıplar şeklinde değillerdir. Tersine, toplumsal şartların değişmesine paralel olarak uygunluk gösterebilecek temel çıkış noktaları niteliğini taşımaktadırlar.

---

(13) OZANKAYA, s.63-64.

Tüm bunların yanısıra, Atatürk'te belli birtakım düşünceleri ilkeleştirme anlayışı bir yöntem sorunu olmaktan da ibaret değildir. Bu durum, aynı zamanda, Atatürkçü Düşünce Sisteminin ilkelerinin toplumsal işlevi açısından da önemli bir amaç taşımaktadır. Doğruluğuna inanılan bir düşüncenin, belli birtakım ölçütler içinde ilkeleştirilerek, toplumsal hayatta kılavuz olmak üzere topluma götürülmesi, ilke haline getirilen düşünce(ler) bütününü zamanla düşünce halinden inanca dönüşerek işe kaçınılmaz olarak "duygusal" birtakım boyutlar da katılacak ve bu yolla giderek tamamen halka mal olacaktır. Bu sosyolojik gerçeklik konusundaki görüşlerini Atatürk şu şekilde dile getirmiştir: "Kısacası, insanları istediği gibi yöneten güç, fikirler ve bu fikirlere kişilik kazandırıp yayan kimselerdir. Fikrin özelliği de, hiçbir karşı çıkmanın bozamayacağı bir kesinlikle kendisini kabul ettirmektir. Bu ise fikrin yavaş yavaş duyguya dönüşerek ilkeleşmesiyle (akideleşmesiyle) mümkündür. Ve böyle olduktan sonradır ki, onu sarsmak için, bütün başka muhakemelerin etkisi olamaz"(14).

Atatürk'ün bu konudaki görüşlerini başka yer ve zamanlarda, başka biçimlerde ama aynı özle tekrarladığı görülmektedir: "Yolunda çalıştığımız büyük ülküyü (mefkureyi) halkın kalbinde bir fikir halinden bir duygu haline geçirmelisiniz.

..... Cumhuriyeti, onun gereklerini yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet ilkelerini sevdiriniz. Bunu kalplere yerleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmayınız"(15).

Yukarıda yer alan alıntılardan da anlaşılabileceği gibi, Atatürkçü Düşünce Sisteminin ilkeleri, ulusa yol gös-

---

(14) MUSTAFA KEMAL, Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal. İstanbul: 1973, s.15-16 (Aktaran: HÜSEYİN CEVİZOĞLU Atatürkçü Düşünce ve Sonuçları, Türk Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı Yay. No: 1, Ankara: 1980, s.140'daki alıntı).

(15) ATATÜRK, Söylev ve Demeçler Cilt II. (3. Baskı) Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay. 1, Ankara: 1981, s.258.

terici niteliklere sahiptirler ve bunların benimsenip uygulanabilmesi, onların "duygu" haline getirilmesi ile ve bunun yanısıra "demokrasi ahlakının" varlığı ile mümkündür. Ayrıca, bu ilkelerin üzerine kurulacak uygulayım politikaları değişen toplumsal şartlara uygunluk gösterme yolunu açacaktır. Bunların yanısıra, eğer dikkat edilirse, Atatürk'ün sert ve değişmez kurallar koyma peşinde olmadığı, hayatın değişen şartlarını herzaman dikkate aldığı da görülecektir.

Atatürk'ün bilinen altı ilkesinin yanısıra, onun tüm düşünce sisteminde etkisi açıkça görülebilecek üç önemli noktayı daha aslında birer ilke olarak ele almak mümkündür. Sözü edilen bu ilkeler; tam bağımsızlık, kayıtsız ve şartsız ulusal egemenlik ve toplumsal hayatın her alanında etkin olması gereken uygarlıkçılık anlayışıdır. Aslında bu ilkeler onun düşüncesini belirlemenin yanısıra, aynı zamanda Atatürk'ün tüm mücadelesinin yönünü, şeklini ve boyutlarını biçimlendiren bir yapı da göstermiştir. Ayrıca bu ilkeler diğer ana ilkelerin temelinde de yer alırlar.

Atatürkçü Düşünce Sisteminin temellerini meydana getiren altı ana ilke olan cumhuriyetçilik, ulusçuluk, devletçilik, halkçılık, layiklik devrimcilik (inkılapçılık), yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin siyasal yapısını şekillendiren özünün yanısıra yeni yapılanan Türk toplumunun yeni sosyal ve düşünsel hayatına yön veren niteliklere sahiptir. Bunun yanısıra yine bu ilkeler, Atatürkçü kişilik özelliklerine sahip bireylerden meydana gelen Atatürkçü bir toplum yaratmada, temel oluşturan ve yol gösterici niteliklere sahip ana çıkış noktalarıdır. Bu ilkeleri şimdilik kısaca ele alacak olursak; ulusçulukla, halkçılık Atatürkçü Düşünce Sisteminin toplumsal anlamdaki temel hareket noktalarını; cumhuriyetçilik, layiklik, devletçilik ilkeleriyle, bir yönüyle halkçılık ilkesi, ülkedeki yeni toplumsal yapılanmanın Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda olabilmesinin niteliklerini ve işlev esaslarını ortaya koymaktadır. Diğer ilkeler arasında devrimcilik (inkılapçılık) ilkesinin konumu ve yapısı belli bir farklılık göstermektedir. Atatürkçü Düşünce siste-

ANADOLU ...
Merkez Kütüphanesi

minin yapısındaki ve sistem oluşunun özündeki devingenlik, aslında bu ilkede ifadesini bulmaktadır. Gelişen ve değişen toplumsal hayata ve bağlı olarak da, çağdaş dünyaya ayak uydurabilme, "çağdaş uygarlıklar düzeyine" ulaşma hedefi doğrultusunda yapılan devrimlere her zaman, tamamen ve ödünsüz bir şekilde sahip çıkma, devrimleri gerektiğinde geliştirme, Türk fikir hayatını yeniliklere açık ve canlı tutma gibi konular hep bu ilkede ifadesini bulmaktadır. Bu noktada, Atatürk ilkelerinin hepsinin ayrılmaz bir bütün meydana getirdiğini, bazılarına ağırlık kazandırıp, diğerlerini gözardı etmenin ve her bir ilkeyi diğerlerinden bağımsız düşünülüp seçmeci (eklektik) bir yaklaşımla ele alınması yanlış ve Atatürkçü Düşünce Sistemini zedeleyici bir bakış açısıdır.

Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Atatürk ilkeleri konusunda buraya kadar yazılanlardan, anılan ilkelerin, bazı "ideolojiler" deki gibi bir arada ve bir anda, bir veya birkaç basılı materyalle, formüle edilmiş olarak, kesin ve değişmez, yeniliklere kapalı bir şekilde ortaya konulduğunu kesinlikle çağrıştırmamalıdır. Bu ilkeler Türkiye Cumhuriyetinin kurulması döneminde, toplumun yapısı, şartlar ve geçmişten beri gelen birikim doğrultusunda gündeme getirilmiştir. Ancak, ilkeler konusunda da her zaman özgür düşünceye açıklık, her tür olay ve sorun karşısında uygulama alanı bulabilen bir esneklik, barışçı ve uzlaştırıcı bir düşünce ve yaklaşım tarzı sürekli hakim olmuştur. Bu noktada, Atatürkçü Düşünce Sistemini "ideolojilerden" ayıran diğer önemli bir nokta daha ortaya çıkmaktadır. Sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, Atatürkçü Düşünce, örneğin Marksizm ve benzeri katı doktrinlerde olduğu gibi gerçeklerden tamamen uzak kehanetlerle değil; olayları kendi gerçekleri içinde değişim ve gelişimlere açıklıkla ele alıp bir politikalar bütünü halinde ulusun yararına çözümlemeyi amaçlayan bir yapı göstermektedir. Ancak burada önemli bir konuyu da gözardı etmemek gerekir. Atatürkçü Düşünce Sistemi özgür düşünceye açıktır ve bu sistemin kendisi bir başka deyişle yapı böylesi bir esnekliği sağlamaktadır. Bunun yanısıra

şartlanmış ve belli birtakım saplantılarla yola çıkan bazı düşünce biçimleri, elbette onun dışında kalacaktır. Atatürkçülüğün en önemli niteliği de budur. Atatürkçü kişilik özelliklerine sahip olmak ve böylece sorunlara, gelişen olaylara Atatürkçü bakış açısıyla bakabilmek; değişip-gelişen şartlara ayak uydurabilmek, Atatürkçü olmanın vazgeçilmez şartları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun dışında, düşünce sistemini bir yana iterek, yalnızca Atatürk'ün yaptıklarını ve eserlerini benimseyip, sahip çıkarak gelişmelere gözlerini kapatmak anlamındaki bir "Atatürkçülük" anlayışı ise yine asıl olması gerekenden uzaktır. Bu da kuşkusuz duruk (statik) bir davranış karakteri gösterir ve yeni gelişme ve değişmelerden ortaya çıkabilecek şartlar karşısında çaresiz ve hareketsiz kalmaktan kurtulamaz ki, bu da Atatürkçülüğün alabildiğine devingen yapısına zıt özelliktedir.

D. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ VE İDEOLOJİLER

İdeolojiler konusunda buraya kadar ele aldıklarımızı biraz daha geliştirmek gerekmektedir. "İdeolojiler"in hemen hepsi farklı birtakım ütopyalara sahiptir ve bunların gerçekleştirilmeye çalışılması sosyal birtakım çekişmelere yol açacağından ideolojilerin hepsi aslında politik yapıya sahiptirler(16). Aynı zamanda ideolojik yaklaşım biçimi karşıt ideolojileri meşru görmediği için, ideolojilerin politikaları da radikal eğilimlidir ve ideolojik yaklaşım uğruna şiddete başvurulması sık gözlenen bir olgudur. Bunun yanısıra her ideolojinin ulaşmak istediği bir "cennet" vardır ve anılan bu cennete ulaşabilmenin yolu da sınırsız bir disiplindir. İşte bu nedenle ideolojiler eğilim olarak totaliter bir yapı gösterirler(17). Ayrıca, ideolojiler; akılcılık, düşünme,

---

(16) KUTLU MERİH, "Atatürk Felsefesi Bir İdeoloji midir?" Yeni İş Dünyası, Sayı 37, İstanbul: 1982, s.90.

(17) A.g.k.

geliştirme gibi sistem yaklaşımına uygun bir yapı taşımayıp daha çok inanca yönelik olduklarından; ideolojilerin egemen oldukları insanlar tarafından her tür şiddet unsuru da kullanılarak vazgeçilemeyen inançlar olarak yerleştikleri görülebilir.

En önemlisi de, ideolojiler, ona inananların ruhlarındaki ve kafalarındaki her tür boşluğu ve belirsizliği karşılayabilecek, "inanç paketleri" olarak formüle edildiğinden, bir süre sonra inanan bireylerin bir parçası haline gelirler. İdeolojilerdeki durukluk (statiklik), gelişmeye açık olmama hali, akıldışılık, kopukluk ve tutarsızlıklar, bireyin yapısına da "inanç" olması nedeniyle yansıdığından, birey toplumsal hayatın gerçekliği ve devingenliği ile ideoloji arasındaki çelişkiyi algılayamaz. Bir başka deyişle, insanlar ideolojilerde kendi gerçek varoluş koşullarını ve gerçek dünyalarını bulamazlar çünkü, ideolojiler insanlara belli bir dünya ve yaşam şartları gösterirler ve insanlardan istenen bu gösterilenlere uymaları ve onları benimsemeleridir. Bu açıdan bakıldığında, gerçek dünyanın ideolojik olarak, ele alınması, bir anlamda düşsel bir işlemdir(18). Buna bağlı olarak, koşulları ve gerçeklikleri düşsel anlamda çarpıtma ideolojilerin yapısında bulunur. Bu durum da kuşkusuz, ideolojilerin ardından giden bireylerin, kendi gerçek kişiliklerinden uzaklaşıp, inandıkları ideolojinin önerdiği "düşsel" toplumun üyesi olarak gördüğü bireyin yapısına girmesini beraberinde getirir. İdeolojiler hem toplumun hem de o toplum üyesi bireylerin yabancılaşmasının başlıca nedenidir; ayrıca kişileri tüm özgürlüklerinden uzaklaştırarak, kendi istediği doğrultuda şekillendirerek işlev görürler.

Her ideolojinin kendine özgü bir mitolojisi ve kültürü vardır. Amaç akıldan çok duyguları etkilemek olduğundan sistematik bir fetişleştirme süreci çalışır(19).

---

(18) Geniş bilgi için bkz.: JOHN PLAMENATZ. İdeology, Pall Mall Press Limited London: 1970, s.15-31 ve 72-144.

(19) MERİH, s.90.

Buraya kadar ele alınan ve ideolojilerin ayırıcı özelliklerini vurgulayan noktalar ışığında konuya bakıldığında Atatürkçülüğün bir "ideoloji" olmadığını ortaya koymak kolaylaşmaktadır. Hemen bütün ideolojilerin toplumsal hayata ve tarihe karşı ütopik bir yaklaşımları olduğu daha önce vurgulanmıştı. Oysa Atatürkçü Düşünce sisteminin tarih anlayışında tarihin insanlığa "iyi bir gelecek" yolunda bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Özgürlük ve mutluluk daima bir çaba sonucu, akıl ve bilim yardımı ve insanlık sevgisi ile elde edilecektir(20). Atatürkçü Düşünce Sistemine göre düşmanlık duygusu anlamsızdır ve karşıt iradeler de saygıyla karşılanır. Oysa, ideolojilerde, kendilerine karşıt eğilimdeki görüşler bile "düşman" olarak nitelenir.

Atatürk'ün bütün hayatı boyunca özgürlüğe olan düşkünlüğü ve "gelecek nesil" olan gençliğe sürekli olarak bu yönde telkinlerde bulunması da yine Atatürkçü Düşünce Sistemini ideolojilerden ayıran bir özelliktir.

Atatürkçü Düşünce Sistemi, özgürlükçü, akılcı, bilime önem veren, gelişme ve değişmelere açık yapısıyla, ideolojilerin en belirgin özelliği olan fetişizme karşıdır.

Kendisinin de vurguladığı gibi, Atatürk bir doktrin adamı değildi. Bilindiği gibi Kurtuluş Savaşının hemen öncesinde, Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında devlet yıkılırken, ortaya birçok değişik yolları önerenler de çıkmıştı. Ancak, birtakım ideolojilerin öznel koşullarından yola çıkan grupçuklar, ülkenin ve Türk toplumunun kendine özgü nesnel koşulları karşısında bocalama içine giriyorlardı. Temel yanlışlık da, ideolojilerin genel yapıları gereği, kurtuluşu kendi gerçeklikleri içinde görüp ülkenin gerçeklerini gözardı etmelerinden kaynaklanmaktaydı. Bu durum ise, Atatürkü etkiliyordu. O dönemde "aydın" kabul edilenlerin kendilerini ideolojilere teslim etmeleri kar-

(20) A.g.k., s.91.

şısında Atatürk, halkın içine girerek olayları ve son derece hızlı bir biçimde gerçekleşen toplumsal değişme ile ortaya çıkan oluşumları halkla birlikte yaşamak ve devrimin kendi iç dinamiğini kavrayarak, gelişmeler karşısında etkili olabilmenin yollarını aramaktı(21). Ancak böylesi bir çabadan sonra nesnel koşulların değerlendirilip, buna göre bir düşünsel değerlendirmenin yapılması söz konusu olabilirdi. Çünkü, önceden belirlenmiş ve koşullanmış bir tutum ile başarı kazanılmayacağı ortadaydı. İşte bu durumda Atatürk'ün ideolojiye karşı olan tavrının temel dayanakları ortaya çıkmaktadır.

Atatürkçülük, önceki bölümde de vurgulandığı gibi, bilimsel anlamda bir "sistem" yaklaşımına sahiptir. Bu durum bile aslında Atatürkçü Düşünce Sisteminin ideolojiler karşısındaki üstün yapısını göstermektedir. Ayrıca, Atatürkçülüğün diğer bazı önemli özellikleri daha vardır ki, bunlar onun ideolojiler karşısındaki yerini pekiştirirler. Bunlardan ilki "bağımsızlık" anlayışıdır. Atatürk, tüm ideolojiler karşısında tamamen bağımsız kalabilmeyi başarabilmiş bir önderdir. Onun toplumsal hayatın ve toplumsal ilişkilerin her alanını kapsayan bağımsızlık tutkusu ve kendi düşünce sisteminin temelini meydana getiren tam ve koşulsuz bağımsızlık ilkesi, beraberinde ideolojik bağımsızlığı da getirmiştir. Atatürk, taklitçiliğe ve ülkenin koşullarına uyum gösteremeyecek yabancı kaynaklı ideolojilere karşı çıkarken aslında; yabancı kökenli bir ideolojiye bağlanmanın giderek o ideolojinin kaynağını aldığı veya ortaya çıktığı ülkenin ya da çevrenin etkisi hatta giderek güdümü ve yönetimi altına girmek demek olduğunu görüyordu. Bu durumun da kuşkusuz Atatürk'ün hayati önem yüklediği bağımsızlığın kaybedilmesi demek olduğu açıktır.

---

(21) ANIL ÇEÇEN, "İdeolojiler Karşısında Atatürk", Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğler Cilt I (Ön Baskı), 1. Tebliğ, İstanbul: 1981, s.5.

Atatürk'ün ve Atatürkçü Düşünce Sisteminin diğer bir önemli özelliği de "gerçekçilik"tir. Onun gerçekçilikten gelen tutumu, aslında ideolojiler karşısında bağımsız kalabilmesini de sağlayan bir yapı göstermektedir. Devingen toplumsal hayatın getirdiği, yeni koşullara ayak uydurabilmek, değişmeleri geride kalmadan izleyebilmek ve her türlü koşulda düşünce sisteminin temel amaçları ve ilkeler doğrultusunda mücadele edebilmek ancak ideolojiler dışı bir tutum ile mümkündür. İdeolojilerin insanları bağlayan ve kısıtlayan sınırlı yapısı hareket özgürlüğünü sınırlayabilirdi. Atatürk hareketinin başarıya ulaşmasında, zor şartlar altında hareket özgürlüğünün sonuna kadar kullanılmasının rolü büyüktür(22). İşte gerçekçi tutum bu imkanı sağlamıştır.

Ayrıca, "hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir" diyen bir önderin ideolojilere bağlanması söz konusu olamaz. Bilime inanmak aynı zamanda nesnel koşullara paralel olarak meydana gelebilecek değişim olgusunu benimsemeyi de beraberinde getirir. Çünkü, bilimsel gelişmenin iç dinamiğinde değişim olgusu yatmaktadır, ve bilimsel tavır gerçekçiliği de kapsar.

İdeolojilerin bilimden ayrılan tarafları düşünüldüğünde, Atatürkçü Düşünce Sisteminin "bilimci" yaklaşımının önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. Her ideoloji dünyaya ve toplumsal hayata kendi ölçüleri ve bakış açısı ile yaklaştığından olayları ve gerçekleri bilimsel yaklaşım gibi tarafsız ve nesnel yansıtamaz. Başından beri bunun bilincinde olan Atatürk önceleri askerlik biliminin ışığında askeri başarılar elde etmiş, daha sonra da siyasal ve toplumsal tüm bilimlerin içine girerek, bilimsel yaklaşımın ışığında Türk Ulusal Kurtuluş hareketine, Türk Devrimine ve Türkiye Cumhuriyetine önderlik etmiştir. Atatürkçü Düşünce Sistemi bilimin gösterdiği yoldan hiç şaşmadığından, Atatürk'ün ve Türk ulusunun devrimi ile Türkiye Cumhuriyeti uzun ömürlüdür.

---

(22) A.g.k., s.7.

Atatürkçü Düşünce Sisteminin yapısında eklektiklik (seçmecilik) ve sentezcilik de vardır. Seçmecilikten anlaşılması gereken, tüm gerçekleri, verileri ve olayları tam olarak izleyerek, bunların içinden bazı uygun seçmeler yaparak değişik ögeleri bir arada toplayabilmektedir. Atatürk, yeni Türkiye Cumhuriyetinin ihtiyaçlarına ve yapısına uygun bağımsız, gerçekçi ve bilimsel anlamda temel düşünce ve ilkeleri hazırlarken, hiçbir şekilde taklitçilik yoluna sapmadan çağdaş uygarlığın ögelerinden de seçmeler yapmıştır. Ancak, değişik düşüncelerden ve siyasal sistemlerden seçerek benimsediği ilke ve görüşleri belirli bir yapıda ve ülke gerçeklerini ölçüt alarak bağdaştırıp, bunlar arasında belli bir uyum sağlayarak Atatürk sentezci tavrını da ortaya koymuştur.

Buraya kadar ele alınanlar ışığında konuya yaklaşıldığında, Atatürkçülüğün bir "ideoloji" olmadığını görmek mümkündür. Atatürk belli bir belirsizliğe yol açmamak için bazı ilkeler belirlemiştir. Kaldı ki bu ilkeler de tamamen değişmeye ve gelişmeye açık bir yapı taşırlar. Bu ilkeler ve diğer toplumsal ögeler biraraya gelerek Atatürkçü Düşünce Sistemini meydana getirmişlerdir. Ayrıca bu sistemin tüm ilke ve ögeleri de zaman içinde durum ve şartlara göre oluşmuş ve biçimlenmiştir. Eğer Atatürkçülük sadece belli bir zamandaki şartları karşılayabilen bir ideolojik yapı olarak dundurulsaydı, sahip olduğu devingenliği, değişen-gelişen şartlara uyabilme ve topluma yön verme özelliğini kaybederdi. Atatürkçü Düşünce Sisteminde uygulama ile teori herzaman birlikte yürümüş ve sürekli bir etkileşim içerisinde olmuşlardır.

Atatürkçü Düşünce Sistemi ve toplumsal anlamdaki geçerliliği aslında; ancak bugün batılı yazarlarca dile getirilen "ideolojilerin işlevini yitirip sona erdikleri" gerçeğinin, Atatürk tarafından yıllarca önce anıtlaştırılan somut bir kanıtıdır.

2. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ VE İLETİŞİM

A. İLETİŞİM

İnsanların toplum halinde yaşamaya başlamalarından itibaren, kuşkusuz insanların birbirleriyle etkileşim içinde bulunmaları da kaçınılmaz olmuştur. Bu etkileşimin gerçekleşme alanı olarak da karşımıza iletişim olgusu çıkmaktadır. En alt düzeyde iletişim; insanların birbirine bilgi aktarımı olarak tanımlanabilir. Bu tanımı biraz daha ayrıntılı ele alırsak, iletişim; insanların gördüklerini, bildiklerini, düşündüklerini ve hissettiklerini söz, yazı, resim vb. araçlar kullanarak başkalarına aktarmaları sürecidir denilebilir. İletişimin toplumsal boyutu, Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde şu şekilde ele alınmaktadır(23): "Düşünce ve duyguların bireyler, toplumsal kümeler, toplumlar arasında söz, el-kol hareketi, yazı, görüntü vb. aracılığıyla değiş-tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim süreci." Demek ki, iletişim süreci kişiden kişiye işleyebileceği gibi, kişilerden topluma, kişilerden devlete ya da tersine toplumdan kişilere, devletten kişelere doğru da işleyebilir.

İletişim, toplumsal hayatın her alanında önemli bir yere sahiptir. İnsanların en basit ihtiyaçlarının karşılanmasından en karmaşık bilimsel işlemlerin gerçekleşmesine kadar her oluşum iletişimin varlığına ve doğru işlemesine bağlıdır. Bu anlamda bilinen bir anlatımla iletişime, insan ilişkilerinin ve toplumsal yapının "harcı" gözüyle bakmak gerekir. Bu nedenle iletişimin tam olarak gerçekleşmesini sağlamak toplumsal hayatın önemli noktasıdır. Özellikle devlet-halk iletişiminin düzenlenmesi büyük bir önem taşır.

---

(23) OZANKAYA, s.63.

B. DÜŞÜNCE VE İLETİŞİM

Düşünce kavramını; "insan beyninin anlık ve akıl yardımıyla nesnel evreni yansıtmak üzere oluşturduğu kavramlar, yargılar, kuramlar" olarak tanımlamıştık. Bu tanımı ve iletişim tanımı birlikte ele alındığında bu iki kavramın birbirleriyle sıkı bir ilişki içinde oldukları görülür. Çünkü, bu iki kavramdan her birisinin var olabilme ve etkinlik kazanabilmesi diğerine doğrudan bağlıdır. İnsan beyninde oluşan bir düşüncenin gerçek niteliğine kavuşabilmesi ancak başkalarına aktarılması ile mümkündür. Eğer düşünülenler başkalarına aktarılmazsa, değerlendirme imkânını kaybeder. İşte, düşünülenlerin aktarılmasında iletişim olgusu devreye girer.

İletişim olgusu da düşünce ile doğrudan bağlıdır. İletişime konu olan igelerin tümü, insanlararası iletişim söz konusu olduğuna göre, düşünsel yapıdadırlar. Bunun yanısıra, iletişim sürecinin evrelerini gerçekleştirmek de düşünsel bir çaba gerektirir. İletilerin gerektiğince kodlanması, uygun kanalın seçimi, kodaçımı vb. hep düşünsel çaba ile gerçekleşir. Kısacası, iletişim ve düşünce olguları bir anlamda biribirlerinin varlık nedenleridir.

C. SİSTEM VE İLETİŞİM

Sistem olgusu, aslında iletişim biliminde yer alan önemli bir kavramdır. İnsanın bilgi dağarcığı, insanların üyesi oldukları toplumsal yapılanmaları, insanın karşısındaki doğa vb. herbiri birer sistemdir. İşte iletişim, bu sistemlerin gerek kendi iç ögelerinin etkileşiminin, gerekse sistemlerin toplumsal hayatın gereklerine bağlı olarak meydana gelen etkileşiminin gerçekleşmesini sağlar. Bir sistemin üç ana ögesi vardır: Çerçeve, girdi-çıktı, karşılıklı bağımlılık(24). Bunlardan özellikle girdi-çıktı

---

(24) Sistem konusu, sistemin yapısı ve ögeleri çalışmanın "KÜLTÜR VE İLETİŞİM" bölümünde bir alt başlık olarak ele alınacak ve ayrıntılarıyla tartışılacaktır.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

ve karşılıklı bağımlılık ögeleri sistem-iletişim bağıntısını göstermeleri açısından önemlidir.

D. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE İLETİŞİM ÖGESİ

Günümüzde, devlet-halk iletişiminin en açık, ayrıntılı ve anlaşılır bir biçimde gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu durum dünyada özellikle, sanayi devriminin başladığı 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarından itibaren daha değişik bir yapı taşımaktadır. Toplumsal ilişkiler bilimsel gelişmelere de paralel olarak alabildiğine karmaşık bir yapı taşımaktadır. Bu nedenle, meydana gelen ve sürekli bir nitelik taşıyan sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişim ve gelişmelere ayak uydurabilmek yada gerisinde kalmamak için, artık bunları önceden bilip gerekli önlemleri almak gerekmektedir. Bunun bir sonucu olarak, devlet ve halk arasında tam ve kesintisiz bir iletişim ağının kurulması gerekmektedir. Böylelikle halkda değişik nedenlerle meydana gelecek değişmelerden devletin, devletin yürürlüğe koymak istediği uygulamalardan da halkın tam bilgi sahibi olması söz konusu olacaktır. Kısacası, bir ülkede, devlet ve halk arasında çift yönlü olarak bulunması gereken iletişim ağı, herhangi bir nedenle, herhangi bir şekilde kesilecek olursa; devlet ve halk arasındaki bu yaşamsal bağ kopabilir ve arada belli bir uzaklaşma meydana gelir. İstiklal Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğunun içine düştüğü en temel problemlerden birisi de işte bu, olması gereken devlet-halk iletişim ağının kopmuş olmasıdır(25). Bir başka deyişle devletin anılan yapıda halkla iletişim kurduğu noktalar son derece aza inmiştir. Devlet, Osmanlı halkıyla sadece, artık son zamanlarda halk için bıktırıcı hale gelmiş askere alma ya da devletin başka

---

(25) Aslında, Osmanlı İmparatorluğunda devlet-halk iletişim kopukluğu çok daha eskilerden beri varolan bir olgudur. Bu konuda geniş bilgi için bkz. KORKMAZ ALEMDAR, Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, A.İ.T.İ.A. Yay. No.165, Ankara: 1981 s.60 vd.

gelir kaynağı kalmadığından gittikçe artan miktarda vergi toplaması boyutunda iletişim kurmaktaydı. Bu ve buna benzer birkaç noktanın da sonuçta artık Osmanlı halkına sağladığı pek bir yarar kalmadığından devlet-halk iletişimine tamamen ortadan kalkmış olarak bile bakılabilir. Kaldı ki devlet, halkla iletişim kurduğu noktalarda bile, en alt düzeyde de olsa, onların içinde bulundukları durum ve iletilere tepkileri anlamında bir besleyici-yankı (feed-back) alma çabasına bile girmemiştir. Tüm bu olumsuzlukların yanısıra, Osmanlı İmparatorluğu toplumsal yapısında devlet, çağdaş devlet anlayışında yer alan ve devletin asgari görevleri olarak kabul edilen; güvenliği ve düzeni sağlamak, halkın geleceğini güvence altına almak, halkı çağdaş gerekler doğrultusunda eğitmek gibi canalıcı konularda ise halkla hiçbir elitişime girmemiştir. Bu durumn bir başka yorumu da, geleneksel Osmanlı İmparatorluğu yönetim yapısının ilk kuruluş dönemlerinde varolan ve toplumsal ihtiyaçlara karşılık verebilen iletişim sisteminin, değişen ve gelişen şartlara artık ayak uyduramamasının doğal sonucu olarak, gerekli iletişim sağlanamamıştır biçiminde de yapılabilir.

Atatürk'ün önderliğini yaptığı Ulusal Kurtuluş Savaşı ve devrimlerin başarıya ulaşmasının önemli bir nedeni işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Onun, çağdaş ve her türlü gelişmeye açık bir yapı taşıyan bir düşünce sistemi kurmasının temel unsurlarından birisi de; yerine yeni Türkiye Cumhuriyetini kurduğu Osmanlı İmparatorluğunun en önemli problemlerinden birisi haline gelmiş olan devlet-halk iletişimsizliği ve bunun yarattığı olumsuz sonuçları görmesidir. Bu nedenle Atatürkçü Düşünce Sisteminin şekillendirdiği Türkiye Cumhuriyeti toplumsal yapısında en çok önem verilen unsur olarak, her alanda tam ve kesintisiz işlemesi öngörülen "iletişim" olgusu ortaya çıkmaktadır. Bunun ilk ve en önemli kanıtı da Atatatürk'ün Kurtuluş Savaşı öncesi topladığı kongrelerdir. Bu kongrelerde alınan siyasi ve yer yer ekonomik kararlar, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş çalışmaları için elbette büyük bir önem

taşır. Ancak, daha önemlisi halkın içinden halk adına gelen temsilcilerle, kişiliğinde geleceğin önemli bir otoritesini taşıyıp, simgeleyen Atatürk'ün (kurulacak devlet adına) doğrudan iletişim kurmasıdır. Daha sonraları da, halkın o zamana dek alıştığının tersine, Atatürk halkla mümkün olduğu kadar çok, doğrudan iletişim kurmaya gayret ettiği bilinmektedir. Bu da, halka güven duygusu aşılar. Çünkü halk, artık onlarla ilgilenildiğini, sahip çıkıldığını sorunlarına çözüm arandığını somut olarak görmektedir. Bu özel noktadan ilerlersek, yapılan devrimler bir yanları ile hep devlet-halk iletişimini yapılandırmaya da yöneliktir. Seçme-seçilme işleminin çağdaş bir anlayışla düzenlenerek gündeme getirilmesi, eğitimin toplumun her kesimine yaygınlaştırılması, Türk toplumunu "çağdaş uygarlık düzeyine" ulaştırmak hatta ilerisine geçirmeyi amaçlayan diğer devrimler vb., hep bu yapılandırmanın sağlanmasının tamamlayıcı parçaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hele konuya bu çalışmanın ana odaklarından birisi olan "kültürel iletişim" bağlamında bakıldığında, Atatürk'ün konuya verdiği önemin daha da arttığını görmek mümkündür. Yaptığı kültür tanımlaması konuya son derece çağdaş bir yorum getirmenin yanısıra, olayın iletişim boyutuna daha bir önem kazandırmaktadır: "Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür. Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, intibah almak (uyarı almak), düşünmek ve zekayı terbiye etmektir(26). Yine insan, enerjisiyle ve fakat doğanın ona iltifat ettikçe tükenmez yardımıyla, yükselen, genişleyen insan zekası, sınırsız kavrayış anlamında

---

(26) Atatürk'ün bu tanımlamasının özünde, belli bir iletişim sürecinin dile getirildiğini görmek mümkündür. Okuyarak, görerek ve adı konmayan diğer bazı yöntemlerle uyarı almak; ileti kodlayan (kaynak) kodaçan (alıcı) şeklindeki iletişim süreci akışına benzer bir yapı taşımaktadır. Başka deyişle, sürekli iletişimde bulunmak Atatürkçü Düşünce Sistemindeki kültür anlayışının temeli olarak gösterilmektedir. Buna bağlı olarak iletişim olgusunun, çağdaş Türkiye Cumhuriyetinin önemli bir ögesi olarak görmek gerekir.

'insanım' diyen bir vasf-ı mahsusu (özel niteliği) olur. İnsan hareket ve faaliyetin yani dinamizmin ifadesidir. Bu böyle olunca kültür, yukarda işaret ettiğimiz insanlık vasfında (niteliğinde) insan olabilmek için bir esasi ögedir. Kültür, doğanın yüksek feyzleriyle mesut olmaktır"(27).

Kültür olgusu ve kültürün insan ve toplum hayatındaki önemli yerini vurgulayan bu uzun açıklamadan sonra Atatürk, kültür olgusunun iletişimle tam olarak yüklü olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir: "Kültür, doğanın insanlara verdiği yüksek nitelikleri kendi çocuklarına, hafidlerine ve atisine vermesi demektir"(28).

Bu tanımlama ile kültürün kendisi, bazı iletilerin alınması, bunların başkalarına devredilmesi gibi bir iletişim süreci biçiminde ele alınmaktadır. Ayrıca bu durum da, kültürün varlığının korunp, sonraki kuşaklara aktarılmasında önemli bir öge olarak nitelendirilmektedir. Aslında bu kültür tanımlaması ve kültürün bir iletişim süreci olarak ele alınmasında bu çalışma açısından önem taşıyan nokta; "okumak, görmek, bundan anlam çıkarmak, uyarı almak" gibi iletişim sürecinde yer alan ögelerin Atatürk tarafından son derece açık bir biçimde dile getirilmiş olmasıdır.

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk devriminin en önemli yanlarından ve yeniliklerinden birisi de çağdaşlaşma için gerekli olan iletişim sürecinin tam ve doğru biçimde işlemesini sağlayacak yeni kültürel yapının yaratılmasıdır. Ancak, "yeni kültür" denilirken, bunun geçmişe ait bütün kültürel ögeleri reddetmek demek olmadığını da vurgulamak gerekir. Atatürkçü Düşünce Sisteminin kültür anlayışında, çağdaşlaşma için gerekli yeni kültür ögelerinin yanında eskinin iyi ve güzel ögelerini korumak

---

(27) AFET İNAN, M. Kemal ATATÜRK'ten Yazdıklarım. Kültür Bakanlığı Yay. No.399, Ankara: 1981, s.43-44.

(28) A.g.k., s.44.

da vardır. Türk insanı ve Türk toplumuna özgü temel birtakım kültürel değerleri, çağdaş ve yeni kültür ögeleriyle zenginleştirerek bir senteze ulaşmak Atatürkçü kültür anlayışının temellerini meydana getirir. Bir başka deyişle, Türkiye Cumhuriyetinin kültür politikası oluşturulurken, Atatürk geçmişi reddetmek yerine, geçmişe ait iyi ve güzel şeyleri koruyarak, yeniyi onun üzerine; çağdaş ve gelişmelere açık bir biçimde kurmaya titiz bir dikkat göstermiştir. Bunun açık kanıtlarını özellikle Atatürk'ün yaşadığı dönemlerde yapılan uygulamalarda gözlemlemek mümkündür. Ancak bu da, eski değerleri korumak uğruna yeniliklerden uzak kalmak değil, belli bir denge kurmaktır. Atatürk, kültür konusunda o zamana kadar yapılan yanlışlardan ve yönetimsel zayıflıktan konuşmalarında sözeder: "Yüzyılların taşıdığı derin yönetimsel zayıflığın (ihmalin) devlet yapısındaki yaralarını onarmayı amaçlayan emeklerin en büyüğünü hiç şüphesiz kültür yolundaharcamamız gerekir"(29). Kültür olgusunun önemini böylece vurguladıktan sonra yeni kültürel yapının temelini de şöyle belirler: " .... Onun için bir ulusal eğitim programından sözederken, eski devrin boş inançlarından (hurafat) ve yaratılış niteliklerimizle hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen her türlü etkilerden tamamen uzak, ulusal karakter ve tarihimizle uygunluk taşıyan bir kültür kastediyorum. Çünkü, ulusal bilincimizin tam olarak gelişmasi ancak böyle bir kültürle sağlanabilir. Herhangi bir yabancı kültürü şimdiye kadar izlenen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kültür bulunduğu tabanla uygunluk taşır. O taban ulusun karakteridir"(30).

Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinden yapılan ve birbirini bütünler nitelikteki alıntılarda da görülebileceği gibi, kültür ve kültürün işlevini yerine getirebilme aracı

---

(29) ATATÜRK, Söylev ve Demeçler, Cilt II, s.16.
(30) A.g.k., s.16-17.

olarak iletişim süreci, yeni kurulan toplum hayatında daha da büyük bir önem taşıyacaktır(31). Çünkü, Osmanlı toplumsal yapısının özellikle son dönemlerinde yoğunlukla ortaya çıkan; devlet ve halk arasında tam ve kesintisiz işlemesi gereken iletişim sürecinin kopukluğu bilinmektedir. Buna ek olarak, yine Osmanlı toplumsal yapısının pozitif bilimlere tamamen kapalı, süreç içerisinde tamamen yozlaştırılmış skolastik eğitim sistemi yüzünden sürekli olarak ortaya çıkan gelişmelere de ayak uyduramadığı da bilinmektedir. Atatürk; Osmanlı İmparatorluğunun yüzyıllar boyu çağdaş uygarlığı, bu uygarlığın yarattığı teknolojiyi ve bu yapının artık toplumsal anlamda gerek-şartı haline gelmiş iletişim olgusunu ve sürecini reddeden bir takım bağnazların elinde yıkıldığını görüyor ve biliyordu(32). Yine Atatürk Türk ulusu için çok şeylere mal olmuş bu kısır döngünün kültür temeline dayalı bir devrim ile kırılabileceğini biliyordu ve bu tavrını da açıkça baştan beri ortaya

---

(31) Alıntılarda doğrudan doğruya "iletişim" olgusuna ya da iletişim kopukluklarına değinilmemektedir. Ancak, özellikle vurgulanan "yönetimsel zayıflığın" ortaya çıkışı ve varlığı açıkça devlet-halk iletişimsizliğini göstermektedir. "Ulusal bir eğitim programının" hayata geçirilmesi ya da "ulusal karakter ve tarihimizle uygunluk taşıyan" bir kültür politikasının uygulanabilmesi hep iletişim sürecinin toplumsal hayatın her alanında gerektiği biçimde işlemesi ile söz konusu olabilir.

(32) Bu noktada, örneğin matbaa'nın ülkemize 250-300 yıllık bir gecikmeyle girişinde bu bağnaz yaklaşımın etkisini görmek mümkündür. Bu konuda geniş bilgi ve diğer örnekler için bkz. KORKMAZ ALEMDAR, Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, s.60-111. Ancak, burada üzerinde durulması gereken bir başka nokta da iletişimin toplumsal ihtiyaçlara paralel bir gelişme göstermesi ilkesidir. Acaba, toplumsal yapı matbaa ihtiyacını gösterse idi, bu herşeye rağmen engellenebilir miydi? Özellikle son yıllarda "video" olgusu bu duruma iyi bir örnektir. Video, toplumun iletişime duyduğu isteğin bir başka açıdan yansıması olarak toplumun her katmanına birden yayılmıştır ve engellenememiştir. Bunun yanısıra, konuya birde yöneticilerin sorumlulukları açısından bakılırsa; matbaanın ülkeye sokulması ve basılı yayınların ve okuma-yazmanın artırılması

koymuştur. İşte bu nedenle, Atatürk Devrimleri içinde, en büyük ağırlığı hiç kuşkusuz; yazı, dil, giysi, eğitim gibi kültür alanlarına yönelik olarak gerçekleştirilen, "İLETİŞİM DEVRİMİ" olarak adlandırabileceğimiz kültür devrimi taşımıştır.

Şapka, kıyafet, ölçü birimleri gibi çağdaşlaşma açısından önem taşıyan sözsüz (non-verbal) ileti ögelerinde gerçekleştirilen devrimlerin peşisıra gelen eğitim ve en önemlisi harf ve dil devrimleri Atatürkçü "İletişim Devrimi" dir. Bunlar, yeni Türkiye Cumhuriyetinin, önerilen yeni kültürel yapısının ve toplumsal hayatın en önemli ögesi durumundaki toplumsal iletişimin; eski ve işlemez

---

ülkeyi çok daha ileri bir düzeye getireceği açıktır. Bu çabanın gösterilmemesi de aslında Atatürk'ün değindiğe yönetimsel zayıflığın (ihmal) bir yansımasıdır ve ülkeyi yıkıma götüren önemli etmenlerden birisidir. Çünkü, yazılı iletişimin gelişmemesi, toplumu dış etkilere açık söylencelerle karşı karşıya getirmiştir. Bu da yabancıların ülkemiz üzerinde birçok oyunlar oynamasını sağlamıştır.

Burada bir başka konuya daha değinmek gerekmektedir. Atatürk bütün mücadelesi sırasında Anadolu insanından sürekli destek görmüş ve ağırlıkla bu destekle başarıya ulaşmıştır. Atatürk'e ve mücadelesine gelen karşı koymalar ise çoğunlukla İstanbul kökenlidir. Bu noktada önemli bir ayrımlamayı da vurgulamak gerekir. Asıl Osmanlılar İstanbulda yönetim çevresindeki; çeşitli etkilerle Türklükten "uzaklaşmış" insanlardır. Bunların konuştukları dil, giysileri, davranışları vb. hep Anadolu insanından farklıdır. (Bu ayrımlama edebiyat diliyle de olsa, Çalıkuşu ve Yaban gibi romanlarda da dile getirilmiştir.) Aslında Atatürk'ün eskiye karşı mücadelesi bunlara karşıydı. Devrimlerle reddedilenler, hep Osmanlılar için söz konusu olan, onların sahip oldukları şeylerdir. Anadolu'da halk, o dönemde yapılan yeniliklere hep destek olmuş, sahip çıkmıştır. Çünkü, devrimler ve getirdikleri, onların o zamana kadar sahip olduklarının iyileştirilmesi, geliştirilmesi niteliğini taşır. Öngörülen kültürel yapılanma ise; yine "ulusun karakterini taban alan" bir yapı taşıdığından ona yabancı gelmemiştir. Terk edilenler Osmanlı dili, yazısı, giyinişi, davranışıdır. Öngörülenler ise Türkçedir, çağdaş giyiniştir, davranıştır.

yapısından kurtarıp çağdaş anlamda düzenlenmiş, tam ve kesintisiz bir biçimde işleyecek bir yapı kazandırılmasıdır(33). Bu devrimin amacı, kısaca, Atatürk ile başlayan Türk Devriminin; toplumu, bireyleri, örgütleri, kurumları tüm kültürüyle çağdaşlaştırma sürecini başarıya ulaştırmaktır.

Atatürk'e göre, Kurtuluş Savaşının sona ermesiyle, mücadele sona ermemiş, tersine, asıl mücadele cumhuriyetin ilanı ile başlamıştır. Çünkü, cumhuriyet, toplumun yüzyıllardır, özellikle yönetici kesimde, kültürünü, düşüncesini, davranışlarını, kurumlarını "işgal eden" yabancı güçleri dışarı atma mücadelesine girme anlamını taşır. Bu mücadele, belki uzun bir süreyi kapsayacak ve gerçekten Türk'ün dünya kültür ve uygarlığında "var olma" ya da "yok olma" durumunu da belirleyecektir(34). İşte "iletişim devrimi" bu mücadelenin ilk ve en önemli basamağı niteliğini taşımaktadır. Bu anlamda, yazı, dil vb. devrimleri sadece biçimsel bir değişiklik olarak nitelendirmek çok önemli bir yanlıştır. İletişim devrimi, Atatürk Devrimlerinin iletişim içeriğinin gereğini yerine getirmek olarak ele almak gerekmektedir.

Konumuz bağlamında, toplumun bireyleri, örgüt ve kurumları ile büyüme amaçları arasında karşılıklı bilgi, kültür, inanç aktarımının yöresel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ortamlarda gerçekleştirilmesi biçiminde tanımlanabilecek iletişim olgusu; iletişim devrimindeki işleviyle, yüzyıllardır karanlıkta kalmış bir toplumu, çağın gerilerinden ötesine taşıma sorumluluğunu yüklenmiştir(35).

---

(33) İNAL CEM AŞKUN, "Atatürk'ün 'İletişim' Devrimi" Yeni İş Dünyası (Aylık Dergi) Sayı: 37, İstanbul: 1982, s.70.

(34) A.g.k.

(35) A.g.k.

II. KÜLTÜR VE İLETİŞİM

3. KÜLTÜR OLGUSUNUN YAPISI

Günümüz toplumlarının yapısı, toplumsal ilişkilerin gelişmesine paralel olarak, insanların karmaşık bir şekilde biraraya gelmesinden meydana gelmiştir. Toplumsal anlamdaki her yapılanma, üyelerinin belirli birtakım durumlarda karşılaşacağı sorunları çözümlemek ve ihtiyaçlarını karşılamak için çok çeşitli araçlara gerek duyar. Kişinin içinde bulunduğu çevre koşullarına, birlikte yaşadığı diğer kişilerle olan ilişkilerine, varolan karşılıklı etkilerin şekline ve bir canlı varlık olarak duyduğu biyolojik ihtiyaçları gidermek için edindiği birtakım becerilere göre anılan bu araçlar değişiklik göstermekte ve sınırlanmaktadır. Bunun yanısıra her insan toplumunda "kültür" adı verilen ortak bir olgu da söz konusudur. Her toplumda, maddi ihtiyaçları karşılamak üzere varolan tekniğin yanısıra, bir ölçüde tekniğe de bağlı olan insan ilişkilerini düzenleyen kurallar, gelenekler, düşünceler ve kişisel düşünceler vardır. İşte bu insansal ilişkiler sisteminin bütününe kültür adını vermek mümkündür(1).

---

(1) İLHAN ERDOĞAN, İşletmelerde Davranış, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını, No: 139, İstanbul: 1983, s.107.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

A. KÜLTÜR KAVRAMI VE TANIMI

Kültür kavramı henüz çağdaş toplumbilim tarafından tam olarak açıklığa kavuşturulmamış konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka, açıdan bakılırsa, kültürle ilgilenen herkesi tam olarak tatmin edecek bir şekilde yapılmış bir kültür tanımını bulmanın zor olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Buna bağlı olarak, kültürle ilgili olan bilim adamları ve uygulamacıların hemen herbiri kültürü yeniden tanımlamaya çaba harcamıştır. Bu yolla da, kültürle çalışmayı yapanın alanı arasında ilişki kurmak mümkün olmuştur. Aslında, kültür tanımları ele alındığında; tanım yapma güçlüğüne yol açan nedenin bilgi ya da malzeme eksikliğinden öte, tanımı yapanların konularının ve ilgi alanlarının farklılığı olduğunu söylemek mümkündür. Her ilgili, doğal olarak, kendi çalışma alanına uygun bir tanım yapma çabası içine girmiştir.

Bilimsel çalışmaların yanısıra, gündelik konuşmalarda da, kültür kavramının birçok değişik bağlam ve anlamda kullanıldığı görülebilir.

Hergünkü konuşmalarda kültür ve bağlı olarak kültürlü olmak; belli kalıplara ve davranışlara, ya da başka deyişle, görgü kurallarına uygun davranma olarak yer almaktadır. Bu anlamda, kültürlü insan; toplumsal yaşantı içerisinde nerede, nasıl, ne türlü davranacağını bilen insan olarak ortaya çıkmaktadır.

Yine kültür kavramının, gündelik kullanımından farklı olarak; edebiyat, müzik, resim vb. alanlarında sanatla bir tutulduğu ya da eş-anlamlı olarak kullanıldığı da olur. Bazı yazarların eserleri, ünlü bestecileri besteleri ya da ressamların resimleri gibi, yetkin eserleri ve bunlara ilişkin birtakım bilgilerin dile getirilmesinde de, kültür kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bilimsel elde de, kültürün, uygulamalı bilimi, pratik çalışmaları ve uygulanan teknolojiyi de kapsayacak bir biçimde kullanıldığına rastlanmaktadır. Bu bağlamda ele alındığı zaman kültür; sanat galerilerini, müzik salonlarını ve yayınevlerinin etkinliklerini aşarak ilgili toplumun -ortak ya da bireysel- tüm toplumsal ürünlerini kapsayacak bir genişliğe sahip olmaktadır(2).

Buraya kadar ele alınanlardan da görülebileceği gibi, kültür kavramının çeşitli boyutları vardır. Bu boyutlar ise bireysel, grupsal veya bireyin ya da grubun üyesi olduğu toplum bağlamında ele alınabilir. Ancak, yine de bireyin kültürü, ait olduğu grubun kültürüne ve grubu kültürü de içinde bulunulan toplumun, genelde varolan kültürüne doğrudan bağımlıdır. Bunun sonucu olarak, toplumun kültürü belirleyici ve temeldir. Kültür kavramının anlamı, asıl olarak toplumun bütünü ve bu bütünün kültürü ölçüt alınarak incelenmelidir(3).

Kültür kelimesinin kökeni Latince bir deyim olan Cultura'dan (colere: ekip, biçmek) gelmektedir. Toplumsal gelişmenin belli bir evresine kadar kültür ile uygarlık kavramları birbirinden tamamen farklı olgular olarak nitelendirilmiştir. Oysa, daha sonra da geniş olarak ele alınacağı gibi, bu iki kavram artık belli bir iç-içelik hatta eş-anlamlılık taşımaktadırlar. Bu bağlamda kültür'ü çeşitli anlam grupları çerçevesinde ele almak mümkündür. Kısacası;

1. Bilimsel alanda kültür; uygarlıktır.
2. Toplumsal anlamda kültür; eğitim sürecinin ürünüdür.
3. Estetik alanda kültür; güzel sanatlardır.

---

(2) MUZAFFER SENCER, "Kültüre İlişkin Temel Kavramlar" Ulusal Kültür, Üç Aylık Kültür Dergisi, Sayı 5, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara: Temmuz 1979, s.3.

(3) T.S. ELLİOT, Notes Towards the Definition of Culture, Faber and Faber Limited, London: 1962, s.21.

4. Maddi (teknolojik) ve bilimsel alanda ise kültür; üretme, tarım, çoğaltma ve yetiştirmedir(4).

Bu anlam gruplarından ve "kültür" tanımı yapanların çalışma alanlarının gereklerinden yola çıkılarak, kültür olgusunun pek çok tanımlamasının yapıldığı bilinmektedir. Çok sayıda değerle yüklü kültür terimi, yazarlara göre farklı birtakım anlamlar taşıyabilmekte ve kültürün 250'den fazla tanımı sayılabilmektedir(5).

Türk Dil Kurumunca yayınlanan Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde kültür(6); "Tarihsel toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, kullanmada, sonraki kuşaklara iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümü" olarak tanımlanmaktadır.

Felsefe Terimleri Sözlüğünde ise kültür felsefi açıdan şöyle tanımlanmaktadır(7): "..... bir ulusun bütün yaşama biçimlerinde birlikli bir üslup kazanması.... Tarihin sürekliliği içinde insanlar yoluyla ve insanlarda gerçekleşen manevi biçimlenme süreci, insanın manevi başarıları ve yaratışları.... Tüm olarak manevi ve törel yaşam; geniş bir toplumun bütün alanlarında ortak olan dinsel, ahlaksal, estetik, teknik ve bilimsel nitelikteki toplumsal olayların bütünü."

Konuya toplumbilimsel bir başka yaklaşıma göre genel anlamlı bir tanımlama ise şöyledir: "Bizzat kendisi tarafından yapılan bir çevrede yaşamak, insanoğlunun temel özelliğidir. Bu yapay ortamın insanların zihninde bıraktığı izlere

---

(4) BOZKURT GÜVENÇ, İnsan ve Kültür, Remzi Yay. İstanbul: 1979, s.98-99.

(5) ABRAHAM A. MOLES, Kültürün Toplumsal Dinamiği, (Çev: NURİ BİLGİN), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını No: 21, İzmir: 1983, s.7.

(6) OZANKAYA, s.45.

(7) AKARSU, s.119.

'kültür' diyoruz"(8). Bu tanımlamaya göre, kültür; zihnin yaşamına oranla, düşüncenin temel materyali, bir kazanım, bir içerik, bir varlık olarak görünmektedir. Gerçi kültür, etkin bir süreci temsil eden düşünce değildir, fakat düşünce kültürden ve özellikle herkesin belleğinde var olan bilgi ögelerinin bir tür bileşiminden doğar ve beslenir(9). Ancak yine de, düşüncenin materyali olarak kültür, olanı, düşünce ise bundan yapılanı temsil eder. Bu anlamıyla düşünce, kültürün geleceği olarak nitelendirilebilir. Bu yaklaşımı biraz daha ileriye götürürsek; kültürün kısmen eğitim yoluyla, kısmen de içinde bulunmaktan dolayı, sosyal çevreden kaynaklandığını söylemek mümkün olur. Bunun gerçekleşmesi ise temelde iletişim sürecinin işlemesini sağlayan kitle iletişim araçları sayesinde olur. Bir başka deyişle, bireye ulaşan ve bireyin zihninde topladığı kültür ögeleri, eğitimin rasyonel sürecinden çok, bir iletiler seli altında bulunmaktan ileri gelir. Rasyonel eğitim süreci, düzenli ve belli birtakım yöntemlerle hareket etmesine rağmen, yaşamın küçük bir parçasında yer alması nedeniyle bireylerin kültürlenmelerinde oldukça tali bir yere sahip olmaktadır. Bu durumda kültür terimi, kişisel ve kollektif anlam olmak üzere iki uç anlam ifade eder hale gelmektedir.

Bu yaklaşıma oldukça yakın bir başka tanıma göre kültürü; "bir toplumu meydana getiren kişiler arasındaki ilişkiler sistemi ve bu sistem hakkında kişilerin düşünceleri ve davranış biçimi olarak yorumlamak" gerekir(10).

Kültür; "insanın ortaya koyduğu, içinde insanın varolduğu tüm gerçeklik demektir" biçiminde de tanımlanmaktadır(11). Bu yaklaşıma göre, kültür olgusu denilince, insan

---

(8) A.g.k.

(9) A.g.k., s.17.

(10) ERDOĞAN, s.116.

(11) NERMİ UYGUR, Kültür Kuramı, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1984, s.17.

varlığının görüldüğü herşeyi anlamak mümkündür. Bir başka deyişle, kültür doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir(12). Bu saptamayı biraz açarsak; kültürü insan varoluşunun nasıl ve ne olduğunu ortaya koyan bir olgu olarak ele alabiliriz. Buna bağlı olarak, insanın nasıl düşündüğünü, duyduğunu yaptığını, istediğini; kendine nasıl baktığını; değerlerini, ülkülerini nasıl düzenlediğini; ne tür bir yaşama biçimi, varolma programı benimsediğini de hep kültürün içinde ele alıp, değerlendirmek gerekir. İnsanla birlikte varolan teknik, ekonomi, hukuk, estetik, bilim kısacası uygarlık ve inanışlar, düşünceler, gelenekler, bu durumda hep kültür kavramının içine girmektedir. Bir başka deyişle kültür; bir toplumun ve bağlı olarak o tuplum bireylerinin sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden meydana gelen öyle bir bütündür ki, toplumda var olan her bilgiyi, ilgileri, her türlü ihtiyaçları, değer ölçülerini, düşünme biçimini ve buna bağlı olarak meydana gelen davranış biçimlerini içine alır(13).

Kültür kavramına antropolojik bir yaklaşım ise şöyledir: "Kültür, insanın bir toplum üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk ve törelerle her türlü beceri ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütündür(14).

Buraya kadar ele alınan kültür tanımları dışında değişik yaklaşımlarla çok çeşitli tanımlamalara gidilmiştir(15).

Kültür tanımları değişik biçimlerde yapılabilir. Ancak, hemen hemen bütün tanımlarda ortak olan nokta, kültürün toplum ve toplumsal yaşantıda yer alan bireyler için ve toplum-birey nedeniyle var olmasıdır. Buna bağlı olarak toplum ve

---

(12) A.g.k.

(13) ANIL ÇEÇEN, Kültür ve Politika, Hil Yayınları, İstanbul: 1984, s.16.

(14) SENCER, s.4.

(15) Geniş bilgi için bkz. SENCER, s.4-7.

toplumsal yaşam dışında, başka deyişle insandan önce ve insansız hiçbir kültür varolmamıştır. Çünkü, yukarıdaki tanımlamalarda da vurgulandığı gibi, kültür, toplumla, toplumun varoluşuyla ortaya çıkan bir yapılanmadır. Aslında, kültür öylesine geniş bir kavramdır ki, kapsamı bakımından neredeyse toplum kavramıyla bile karşılaştırmak mümkündür. Çünkü, toplum yaşamının ve etkinliğinin her düzlemdeki hangi alanını ele alırsak alalım, her zaman birtakım kültür ögeleriyle karşılaşmak mümkündür. Bu durum bizi şu sonuca götürebilir: Kültür, el değmemiş (bâkir) doğaya karşı, insan varlığının ve etkinliğinin vazgeçilmez ve ayrılmaz bir parçası ve ürünüdür. Yinelersek; kültür insanın ortaya koyduğu ve içinde insanın varolduğu tüm gerçeklik biçimidir.

Bu tanımlama ve tartışmalar ışığında kültür ve kültür ile insan ilişkileri üzerine birtakım saptamalar yapmak mümkündür: Bir toplumsal varlık olarak insanlar, birer kültür varlığı olarak kabul edilebilir. Kaldı ki, bu açıdan insanları hayvanlardan ayıran da bu kültürlülüktür(16). Bilindiği gibi hayvanlar doğanın kendileri için belirlemediği şeyi gerçekleştiremez ve değiştiremezler. İnsan ise kendine kültür yaratır. Üstelik, bu kendi yarattığı kültür de insanın gelişmesini sağlar. Bir başka deyişle, toplumsal yaşam içindeki insanları diğer canlı varlıklardan ayıran temel özellik, düşünme yetenekleri sonucunda meydana getirdikleri kültür ve kültürel ortamdır. İnsanlar olmasa, kültür de olmazdı. İnsan yaşamının normal gelişimi sonucunda ortaya çıkan kültür olgusu, aynı zamanda toplumsal yaşama da, canlılık ve gelişme kazandırmıştır. Bu anlamda, kültür, insan için bir zorunluluk olmaktadır. Böylelikle kültür olmayınca, toplumsal insan da olamayacağına göre; insanın kültür üretip aynı zamanda kültür tarafından üretildiği; kültür taşıyıp, kültürce taşındığı temel gerçeği, insan olarak insan varlığının temel varolma koşuludur.

---

(16) UYGUR, s.18.

Bunun yanısıra, kültür olgusundan ne anlaşılırsa anlaşılsın, bir başka deyişle kültür tanımlaması nasıl yapılırsa yapılsın, kültür; köken ve amaç yönünden temelde hepsi insan varlığını benimsemekle beraber, kuruluş, önem, yaygınlık bakımından değişik boyutlar gösteren pekçok çeşitli ögelerden meydana gelir. Bu açıdan bakıldığında kültür ve uygarlık arasında herhangi bir ayrılığın ya da farklılığın bulunmadığını belirtmek gerekmektedir.

Ayrıca, kültür, içinde ayrı türden birtakım ögeler taşımasına karşın, iç yapısının yarı-örtük yönleri görülüp kavrandığında, belli bir üslupla ve bir biçimle belirlenip, nitelenen bir bütün olarak da ortaya çıkmaktadır(17). Aslında bu özellik kültür olgusunun bütününde ve parçalarında da kendini gösterir. Bir başka deyişle, ayrı türden ögelerden meydana gelmesine karşın, kültür olgusunun belli bir iç bütünlük ve tutarlılığı vardır.

Buraya kadar yapılan saptamalar, kültür olgusu ile uygarlık arasında varolan ayrım ve benzerliklerin de ele alınıp tartışılmasını gerektirmektedir.

Uygarlık kavramı da, kültür kavramına benzer olarak birçok değişik biçim ve bağlamlarda kullanılmıştır. Yaklaşım biçimine göre, uygarlık kavramına, kendine göre özgün bir anlam yükleyerek, kültür kavramından farklı göstermeye çalışanlar vardır. Bu tür bir bakış açısına sahip olanların çıkış noktaları aslında konuyla ilgili olarak yapılan tanımlamalardır. Örneğin; Weber'e göre uygarlık, bilimsel ve teknik olarak doğanın denetlenmesi ve yaşamın örgütlenmesidir. Yine aynı düşünüre göre, kültür ise, din de içinde olmak üzere, tüm düşünsel ve manevi etkinliklerdir(18). Bu yapılan ayrıma paralel bir başka ayrıma, ünlü Türk düşünürü Ziya Gökalp'te de rastlanmaktadır.

---

(17) A.g.k.

(18) SENCER, s.19.

Gökalp'e göre; değer yargılarını temel alan din, hukuk, gelenek, ahlak gibi birtakım sistemlerden meydana gelen kültürün, ulusal bir nitelik taşımasına karşılık; somut yargılara dayalı, bilim ve teknik'ten oluşan uygarlık uluslararası bir yapıya sahiptir. Bir başka deyişle Gökalp'e göre uygarlık; ".... birçok ulusların toplumsal yaşamlarının ortak bir bileşkesidir"(19). Kültüre ait olan şeylerse, usul ile, bireylerin iradesiyle meydana gelmemişlerdir, yapay değillerdir, oysa uygarlık hep bireyler tarafından usul ve irade ile ortaya çıkmıştır(20).

Bu saptamaya paralel olarak, belli herhangi bir toplumsal yapılanma, kendi dışından yansız uygarlık ürünlerini almalıdır. Ancak, yine de farklı bir biçimde yapılanmış toplumlarda, o tuplumun kendi şartları ve evrimi sonucunda ortaya çıkmış olan değer yargılarıyla yüklü olan kültüre ve kültürel değerlere kapalı kalmak durumundadır(21).

Oysa uygarlık kavramının, tanımları ele alınacak olursa yukarıdaki yaklaşımın geçerliliğini yitirdiği görülebilir. Örneğin; Felsefe Terimleri Sözlüğüne göre uygarlık (22): "Geniş bir toplumun bütün bölümlerinde ortak olan dinsel, ahlaksal, estetik, teknik ve bilimsel nitelikteki toplumsal olayların bir bütünü" olarak tanımlanmaktadır. Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde ise uygarlık kavramının tanımlaması şöyle yapılmaktadır(23): "1- İnsanlığın elde ettiği uygulayımsal, düşünsel, sanatsal ve tinsel başarıların belli bir zaman noktasındaki düzeyi. 2- Belli toplumun özelliği olan uygulamalar, düşünceler, bilgiler, ürünler, tutum ve davranışlar düzeni".

---

(19) ZİYA GÖKALP, Türkçülüğün Esasları, Varlık Yay. İstanbul: 1966, s.32.

(20) A.g.k., s.33.

(21) SENCER, s.20.

(22) AKARSU, s.181.

(23) OZANKAYA, s.119.

Bu tanımlamalarda da vurgulandığı gibi, modern toplumbilimlerine göre, Ziya Gökalp'in uygarlık olarak adlandırdığı, iş bilgi ve becerisiyle birlikte toplumdaki tüm teknolojiyi kapsayan "maddi kültür" ile, toplumsal yapılanmanın din, ahlak, gelenekler, davranış kalıpları vb. gibi bütün manevi kurum ve ürünlerini kapsayan kültürün manevi yönü son derece uyumlu bir bütün meydana getirirler(24). Aslında kültürün anılan bu iki yönü, birbirine göre biçimlenen ve bu anlamda da birbirinden ayrılamayacak bir yapı gösterirler. Buna bağlı olarak bir kültürün maddi yanlarından yapılacak aktarmalar beraberinde manevi birtakım yansıma ve etkilemeleri de taşıyacaktır. Maddi ve manevi kültür ögelerinin bu birlikteliği, uygarlık kavramını da açıklığa kavuşturabilir. Belli bir kültürel yapılanmada, o kültürün maddi ve manevi yanlarını ayırmak ve onları ayrı ayrı değerlendirmek yapay (suni) bir ayrımlama olacaktır. Bu nedenle, belki de uygarlık kavramına yüklenebilecek en uygun anlam, onu bir kültürler sistemi olarak ele almak olacaktır. Bu kültürler sisteminin içinde yer alan her kültürün bir diğerini de etkilemesi aslında sistem mantığının doğal bir sonucudur. Kısaca belirtirsek, uygarlık ve kültür bir bütündür. Bunları birbirinden ayırmak ya da ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu konuyu, Atatürkçü Düşünce Sisteminin savunucularından birisi olarak kabul edilen Yakup Kadri de, şöyle ele almaktadır: "Eğer uygarlık (medeniyet) insan iradesinin tabiate yengisi (galebesi) gücünde bir derecenin bir aşamanın (merhalenin) adı ise, kültür de nihayet, bu yengiyi (galebeyi) mümkün kılan ussal (akli) vasıtaların birikip toplanması hadisesinden başka ne diyebiliriz? Bir yerde ki, bir uygarlık kurulmuştur, yani tabiatın kör ve asi kuvvetleri, insanın bilinçli (şuurlu) iradesinin hükmü altına girmiştir, orada mutlaka uzun bir mücadele devresinin deneyimleri (tecrübeleri) birikmiş (teraküm etmiş)

---

(24) A.g.k.

olacaktır. İşte bu biriken (teraküm eden) tecrübeler de kültürdür"(25).

Kültür ve uygarlık kavramları arasındaki önemli ilişki ve bunların Türk toplumsal hayatındaki yeri değişik bağlam ve düzlemlerde tartışılmıştır. Bu konuya Atatürk şu şekilde bir açıklık getirmiştir: "Uygarlığın (medeniyet) ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence uygarlığı kültürden (harstan) ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu bakış açımı (nokta-i nazarımı) izah için kültür ne demektir tarif edeyim:

a) Bir insan toplumunun (cemiyetinin) devlet hayatında, b) Fikir hayatında, toplumbilimde (içtimaiyatta) ve güzel sanatlarda; c) İktisadi hayatta, yani ziraatte, zanatta, ticarette, kara, deniz ve hava ulaştırmacılığında (münakalâtçılığında) yapabildiği şeylerin bileşkesi (muhassalası) dir.

Bir ulusun uygarlığı dendiği zaman kültür adı altında saydığımız üç tür faaliyet bileşkesinden hariç ve başka bir şey olmayacağını zannederim. Şüphesiz her insan toplumunun kültür yani uygarlık derecesi bir olamaz. Bu farklar devlet, fikir, ekonomik hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi, bu fark üçünün bileşkesi üzerinde de görülür. Önemli olan bileşkeler üzerindeki farktır. Yüksek bir kültür, onun sahibi olan ulusta kalmaz, diğer uluslarda da etkisini gösterir.... Sonuç olarak, uygarlık kültürden başka birşey değildir"(26).

Atatürk, yukarıdaki alıntıdan da anlaşılabileceği gibi, konuya bir toplumbilimci titizliği ile yaklaşmıştır.

---

(25) YAKUP KADRİ, "Kültür ve Medeniyet" Kadro, Aylık Fikir Mecmuası, 1933, Cilt-2, Sayı 15 (Tıpkıbasım: A.İ.T.İ. Akademisi Yayınları No: 130, Ankara: 1979), s.25.

(26) AFET İNAN, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 399, Ankara: 1981, s.41-43.

Böylelikle de geniş tartışmalara odak noktası olmuş bu konuya da yeterli açıklığı getirmiştir. Gerçekten de, uygarlık kavramı ve ürünleri, kendi kültürel gelişim ve yapılanmalarını da içlerinde taşırlar. Buna bağlı olarak da, belli bir uygarlık ürünü, içinde yaratıldığı toplumsal yapıdan ve kültürden farklı bir kültüre ve topluma aktarıldığında, kendi iç yapısının gereği olan kültürel izleri de doğal olarak beraberinde taşır. Örneğin; herhangi bir topluma otomobilin yeni girdiğini varsayılım. O topluma, daha çok otomobilin ilk üretildiği toplumun kültürel yapısına paralel olarak, otomobil kullanma, otomobilde davranma biçimleri vb. kültürel ögelerin de girmesi son derece doğaldır. Aslında bu örneği diğer alanlar için geliştirmek de mümkündür. Bu durum bize uygarlık ve kültür olgularının bir bütün olan yapısını göstermesi açısından da çok ilginçtir. Bir başka açıdan da durumu şöyle değerlendirebiliriz: Teknolojik gelişmeler aynı zamanda uygarlık ürünüdürler ve uygarlıkla, teknolojik gelişme koşuttur. Bunun yanısıra teknolojik gelişmeler ve bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan ürünler de toplumsal yaşayışı belirler. Toplumsal yaşayışın her alanı, hatta toplumsal yaşayışın kendisi de kültür olgusu olduğuna göre uygarlık ve kültür bire-bir ilişki içerisindedir. Kısacası uygarlık-kültür, kültür ise uygarlıktır. Günümüzde bu iki kavramı ayrı düşünmek artık mümkün değildir.

Sonuç olarak; kültür doğaya karşı insanların, en başından beri, toplumsal ve bireysel hayatın her alanında gerçekleştirdiklerinin bir bütünü ve birikimidir. Kısacası, kültür insanın yaşayışıdır. Bu durumda kültürün en önemli özelliği olarak karşımıza, toplumsallık, biriktirilme ve aktarılması çıkmaktadır. Ayrıca, sürekli değişip-gelişen şartlar karşısında kültürün de sürekli değişim içinde bulunması da kaçınılmazdır.

a. Kültür Alanları

Dünyada bugüne kadar kültür olgusuna ilişkin olarak yapılan çalışmalarda, en yaygın ve geçerli olan dört tane kültür çerçevesi ya da alanı belirlenmiştir. Konuyu belli birtakım çerçeveler içerisinde ele almak, aslında konunun sınırlarını ve farklı katlarını, bir başka deyişle kültür çalışmalarının yöntemini belirlemek açısından önemlidir. İşte bu anlamda kültür çerçeveleri ya da alanlarını en kapsamlısından başlamak üzere ideolojik, antropolojik, toplumsal ve artistik olarak sınıflandırmak mümkündür. Bunu da aşağıda ŞEKİL 1'deki "kültür piramidi" ile gösterebiliriz(27):

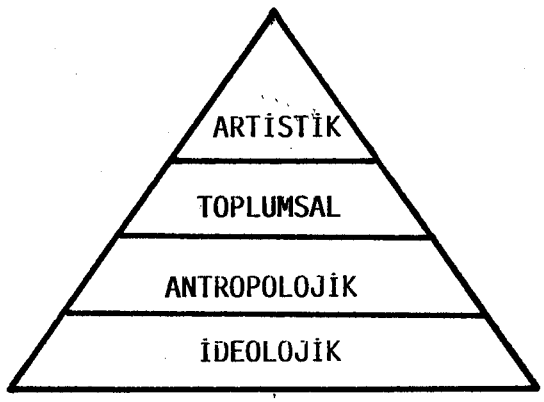

ŞEKİL 1: Kültür Piramidi

"Kültür piramidi" şemasında da görüldüğü gibi, piramidin en üst bölümünde artistik kültür çerçevesi ya da başka bir deyişle sanat ile ilgili çerçeve yer almaktadır. Bu çerçeveye, müzik, tiyatro, opera, bale, dans, resim, heykel, baskı, edebiyat, el sanatları (dokuma, oymacılık, seramik vb.) girmektedir. Bunun yanısıra, artistik çerçeveler tarafından belirlendiğini de söyleyebiliriz.

(27) D. PAUL SCHAFER, Aspects of Canadian Cultural Policy, 1976 UNESCO, Milli Kültür, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara: 1983, s.17.

Toplumsal yapı içerisindeki, teknik, sosyo-ekonomik ve toplumbilimsel etkenlerin varlığı, kültür olgusunu aynı zamanda toplumsal çerçeve içerisinde de ele almak zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçeve içinde, bütün toplumsal çalışmalar ve ilişkiler ile, boş zaman etkinlikleri de yer almaktadır.

Bunların yanısıra, kültür olgusuna, antropolojik açıdan yapılacak bir yaklaşım ise, toplumda varolan gelenek ve yaşam arasındaki ilişkiler bakımından toplumsal değişme-gelişme ve çağdaşlaşma süreci karşısında, sahip olunan değerli yöresel geleneklerin belirlenmesi ve korunması çalışmalarına yönelir. Bir başka deyişle, kültür olgusunun antropolojik alanı, toplumların sahip oldukları değerler ile o toplumun karşı karşıya olduğu yeni değerler arasındaki ilişkiyi kapsar.

Şekildeki en geniş çerçeve durumunda olan ideolojik çerçeve ise, kültürel kimlik sorunu ile paralel ve bağlantılı olarak, bir kişinin, grubun, topluluğun veya ulusun düşünce ve yaşam biçimini kapsar. Manevi kültür çerçevesi olarak da nitelendirilebilecek olan, ideolojik çerçeve, daha çok toplum içindeki bireylerin duyguları, değerleri, düşünceleri, inançları ve idealleriyle ilgili bir yapı taşımaktadır.

Bu çerçevede tabanda bulunan, diğerlerine oranla daha kapsamlıdır ve onları da içine alır. Ayrıca, sırasıyla, aşağıdaki, bir sonrakini de kapsar. Ancak, bu çerçevelerin hepsi belli bir bütünü oluşturmaları nedeniyle, karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Kısacası, tek belirleyici ideolojik çerçeve değildir. Diğer çerçevelere olan etkiler, bütüne de yansır.

b. Kültürü Oluşturan Ögeler

Buraya kadar vurgulananlardan da anlaşılabileceği gibi, kültür olgusu bir toplumdaki bireylerin davranışla-

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

rına yön veren kuralların bir bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, kültürün ve kültürel kuralların da, insanın toplumsal varlığı nedeniyle doğduğunu da ayrıca belirtmek gerekir. Çünkü, kültür insanla hatta "toplumsal ansanla" vardır. İnsanların belli bir toplumsal yapı içerisinde bulunmaları bazı temel gereksinimleri doğurur. Ancak, her toplumda, yapılanmaya paralel olarak toplumsal gereksinimlerin karşılanma biçimi de değişik olabilir. İnsanlar gereksinmelerini karşılamak ve yaşayışlarını kolaylaştırmak amacıyla, birtakım aletler yapar, bunları geliştirir ve giderek de yaygınlaştırır. Bunlar insanların maddi gereksinmeleri dolayısıyla da kültürlerinin maddi yanını oluşturan ögelerdir. Oysa, insanların ihtiyaçları sadece maddi düzeyde kalmaz. Maddi kültür ögelerinin yanısıra, kişilerarası ilişkileri düzenleyen, grup ve toplumları oluşturan birtakım manevi değerler ve bağlar da söz konusudur. Bu anlamda, kültür, ister maddi ve manevi ögeleri içine alan bir bütün olarak ya da insanlar tarafından oluşturulmuş yapma bir çevre olarak düşünülsün; isterse de, grup veya toplum üyelerince meydana getirilen ve paylaşılan, biriktirilmiş, aktarılan, öğrenilmiş davranışların toplamı olarak düşünülsün; kültürün birtakım ögelerin birleşmesinden oluştuğu bir gerçekliktir. Bu saptama ile kültürün ögelerinin; aa) Maddi kültür ögeleri, ab) Manevi kültür ögeleri olarak ikiye ayrıldığı ortaya çıkmaktadır.

ba. Maddi Kültür Ögeleri

Bir toplumun teknolojik gelişmişlik durumu, eserleri ve aletleri o toplumun maddi kültürü olarak gösterilir. Maddi kültürü insanın yaptığı şeylerle, kişinin davranışlarının birleştirilmesinin özel bir türü olarak nitelendirmek mümkündür(28). Bu anlamıyla maddi kültür, teknik ve fiziki değer ve kıymetleri içine alan bir yapı göstermektedir. Bunun yanısıra, maddi kültür, toplumların

---

(28) ERDOĞAN, s.125.

düzenledikleri ekonomik faaliyetleri de kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, herhangi iki ülkenin ekonomik bakımdan karşılaştırılması, bir çeşit maddi kültür karşılaştırması olarak nitelendirilebilir. Bir başka deyişle, maddi kültür ögelerinin düzey farkı, teknolojik açıdan, kültürün ileriliğini ya da görece olarak ilkelliğini gösterir.

bb. Manevi Kültür Ögeleri

Bir toplumda, maddi kültür ögeleri dışında yer alan diğer kültür ögelerini genel anlamda manevi kültür ögeleri olarak nitelendirmek mümkündür. Bunlar: dil; estetik; bazı kültürel değerlerin öğrenilmesi anlamında eğitim; din, inançlar, tutumlar, gelenekler toplumsal kurallar ve değerler; toplumsal organizasyon ve toplumsal kurumlardır.

bba. Dil

Dil toplumsal insanın en temel kurumlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplum içinde yaşayan insan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yine toplum içindeki diğer insanlarla iletişim kurmak zorundadır. Bu iletişim ise simgeleştirme yolu ile gerçekleşir. Bir başka deyişle maddi ya da manevi olgular kavramlaştırılır. Ancak böylelikle iletişim kurmak mümkün olur. İşte bu kavramlaştırma, ve kavramlaştırılan olguların belli bir dizge içinde dile getirilmesi "dil" i oluşturur. Kısacası dil, herşeyden önce anlamların ve kavramların taşınmasında kullanılan bir simgeler sistemi olarak nitelendirilebilir(29). Bu kültürel boyutunun dışında, dil, dilbilimsel açıdan şu şekilde tanımlanmaktadır: Genel olarak dil, insanın konuşma yeteneği, konuşma yetisi; ikinci olarak bir ulusun ya da insan topluluğunun konuşma aracıdır. Üçüncü olarak ise, belli bir

(29) A.g.k., s.127.

bireyin konuştuğu dili anlatmak için kullanılır"(30). Burada sözü edilen "konuşma aracının" işleyişini sağlayan simgeler sisteminde yer alan işaretlerin dışında varolan birtakım işaretler de söz konusudur. Başka deyişle, bütün işaretler dilin bir parçası değildir. Dili konuşulan, sözcüklerden oluşan dil ve konuşulmayan, el-kol, baş hareketlerinden doğan dil olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.

Dil'in yazıya dönüşmesiyle, ya da dilden dile, nesilden nesile aktarılan birtakım anlatımlarla insanlar geçmişi de öğrenirler. Bunun yanısıra, dil toplumdaki soyut ve somut kavramları içerip insanların anlaşmalarına, geçmişi öğrenip, düşünerek gelecek hakkında yorum ve tasarım yapmasına imkan verir. Buna bağlı olarak kültürün özel ve ayrıcalıklı yönlerini topluma sağlarken, kültürler arası farklılaşmaya da sebep olur.

bbb. Estetik

Estetik, herhangi bir toplumsal yapılanmanın kültüründeki güzel sanatlar (fine-arts) hakkında bilgi veren bir olgudur. Estetikte genel bazı değer ve yine genel bazı farklılıklar da söz konusu olabilir. Belli bazı kültürlerin ve özellikle de alt-kültürlerin kendilerine özgü estetik değerleri vardır. Bir başka deyişle insanların estetik yaklaşımlarına ulus boyutunda yaklaşmanın ötesinde bölgesel hatta bireysel bakmak gerekir. Bu anlamda, estetik konusundaki farklar ulusal boyuttan çok bölgesel bağlamda ortaya çıkar(31).

bbc. Eğitim

Bir kültürü oluşturan ögelerden bir diğeri de, kültürel değerlerin öğrenilmesi anlamında ele alınması gereken

---

(30) AYDIN KÖKSAL, Dil ve Ekin, Türk Dil Kurumu Yayınları No.469, Ankara: 1980, s.14.

(31) ERDOĞAN, s.128.

eğitim olgusudur. Kısacası kültürü oluşturan ögelerden birisi de eğitimdir. Eğitimin kültür içindeki yeri ve işlevini; bilgi, yetenek ve düşünceleri doğrup, geliştirmesi açısından görmek gerekmektedir. Bunun yanısıra bir toplumun kültürünün nesilden nesile ya da toplumdan topluma aktarılması görevi de eğitime düşer. Bu bağlamda, eğitim bir yandan kültürü oluştururken, bir yandan da kültürün öğretilip aktarılması işlevini görmesi nedeniyle önemli bir kültür ögesidir.

bbd. Din, İnançlar, Tutumlar, Gelenekler, Toplumsal Kurallar ve Değerler:

İnsanların ilk ortaya çıkışından başlayarak insanların şu ya da bu şekilde dinleri olmuştur. İlkel dinlerin temelinde, insanları çevreleyen ancak o dönem insanları tarafından anlaşılmayan, nedeni ve sonucu açıklanamayan güçler karşısındaki çaresizlik ve bağlı olarak onlarla uzlaşma çabası yatmaktaydı. Çağlar boyunca din anlayışı da gelişmiş ve tek tanrılı, güçlü, temelli bir din anlayışı toplumlara hakim olmuştur. Sonuç olarak, din olgusu, bütün sosyo-kültürel ortamlarda bulunan ve varlığını sürdüren önemli bir kültür ögesidir. En ilkelinden en gelişmişine kadar bütün toplumlarda mutlaka din olgusu vardır. Bilim ve teknoloji de dahil olmak üzere din ve dinin işleyişini sağlayan din kurumları sosyal-kültürel "kontrol kurumları" adı altında toplanır(32).

İnanç, bireyin dünyasının bir yönüne ait algı ve bilgilerin sürekli bir organizasyonudur. Bir inanç bir şeyin ifade ettiği anlamların toplamı, bireyin eşya hakkındaki bilgisinin tamamıdır(33). Belli bir toplumsal

---

(32) BOZKURT GÜVENÇ, İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi İstanbul: 1979, s.112.

(33) DAVİD KRECH-RİCHARD S. CRUTCHFİELD, Sosyal Psikoloji, (Çev.: EROL GÜNGÖR), Ötüken Neşriyat İstanbul: 1980, s.179.

yapılanma içerisinde bulunan kişilerin aynı konudaki inançları benzer olabilir. Buna bağlı olarak bir toplumdaki inançlar arasındaki benzerliklerin fazlalığı, o toplumun kültürel inançlarının kuvvetlilik ve yaygınlığı gösteren bir gösterge biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Toplum bireylerinin inançları, kişilerin zihinsel olgularını, bilgi, efsane ve batıl inançları da içine alan bir yapı taşımaktadır(34). Bir başka deyişle, inançlar olgularla ilgili düşüncelerdir. Bunların bilimsel olarak sınanmaları mümkündür. İnançların en önemli özelliği ise; belli bir konuda inanç sahibi olanların kendi bireysel ve toplumsal ölçütlerine göre belli birtakım geçerlilikleri taşıma gereğidir.

Bir toplumda yaşayan bir kişinin, topluluk veya belli bir objeye karşı, inançlarının, duygularının ve tepkilerinin oluşturduğu sisteme, anılan kişinin, o kişi, toplum veya objeye karşı tutumu adını vermek mümkündür. Bir insanın toplumsal hareketleri onun tutumlarıyla birlikte yürütülmektedir. İnsanların tutumları, inançlarıyla birlikte kültürü oluşturan ögeler arasında yer almaktadır. Aslında, insanların belli olay ya da obje ve kişilere karşı olan tutumu bilindiğinde, onların davranışlarının önceden kestirilmesi ve hatta kontrol edilebilmesi mümkündür.

Yine bir kültür ögesi durumundaki gelenekler ise, bir dengeye ulaşmış kültürel yapılanmanın sürmesi bakımından sürekli olarak bellekte bulundurulması kültür bütünlüğü açısından istenen bilgilerdir(35). Yapısal olarak gelenekler ağır değişen, yerleşmiş davranış kalıplarıdır. Güçlerini kuşaktan kuşağa aktarılmış olmaktan ya da etsikliklerinden alırlar(36). Örneğin, değişik kuşaklar arasında varolan bireysel ya da toplumsal ilişkiler, kadınların toplumsal rolü ve statüsü, törensel alışkanlıklardan saygı ve bağlılık

---

(34) ERDOĞAN, s.130.
(35) KÖKSAL, s.66.
(36) SENCER, s.12.

belirtilerine varıncaya kadar birçok toplumsal kalıplı davranış, gelenekler yoluyla belirlenir.

Belli bir kültürün üyesi olmak, düşünce ve değerleriyle ve bunların dışlaşmış yansımaları olan davranışlarıyla kültür standartlarına ya da kalıplarına uygun düşmek anlamını taşımaktadır. Buna bağlı olarak her kültür, uygun olanla olmayanı tanımlayan ölçütler davranışları belli birtakım kurallara bağlı hale getiren normlar geliştirmiştir. Bu yapısıyla norm belli bir yaptırım gücü olan davranış kuralıdır(37). Dar anlamıyla ifade edersek, kültür uyumlu bir normlar sistemi olarak nitelendirilebilir. Kültür bu normlara kaynaklık ettiği gibi, onlar aracılığıyla varlığını sürdürür. Bir başka deyişle, normlar daha çok, toplumda belirli rolleri olan kişilerin uymaları gereken kurallar, emirler ve ölçüler olarak ortayakonulabilir(38). Kültürel normlar doğal olarak kültürel değerlere dayanırlar. Bu değerler de, toplumdaki bireylerin hedefe ulaşmak amacıyla seçecekleri yollara sınırlamalar getirir, toplumsal anlamda neyin doğru, neyin yanlış olduğunu belirler, kısacası davranışları yönetir.

Norm deyiminin toplumsal yaşamda iki değişik anlamından söz etmek mümkündür: İstatistiksel anlamda norm olmuş olanların ölçüsüdür; oysa kültürel norm olması gerekenlerin bileşkesidir(39). Kültürel anlamdaki norm, insanların toplum içinde nasıl davranacaklarının, belirli birtakım biçimler çerçevesi içinde olmasını gerektiren kültürel görüntünün, kısacası davranışsal beklentilerin bütünü olarak nitelendirilebilir. Temelde kültürü, toplumdaki bireylerin iyi ya da kötü de olsa uymaları, izlemeleri gereken, standardize edilmiş; beklenen hissetme ve davranma biçimleri

---

(37) A.g.k., s.10.

(38) ERDOĞAN, s.131.

(39) PAUL B. HORTON-CHESTER L. HUNT, Sociology, 4th Edition, McGraw Hill-Kogakusha Ltd. Tokyo: 1976, s.48.

olan narmlardan meydana gelmiş bir sistemdir biçiminde tanımlamak da mümkündür(40).

Aslında, her toplumsal yapılanma, toplum olmanın ve bireylerin bir arada yaşamalarının bir gereği olarak, üyelerinden, o toplumun kültürüne uygun ve kültür açısından tanımlanan uygun davranışlarda bulunmasını bekleyecektir. Toplumsal davranış normları işte bu beklentiyi dile getiren bir yapı taşımaktadır. Ancak, doğaldır ki, toplumlar, davranışların belli birtakım kalıplara uymasını sadece beklemekle yetinmez ve kurallara toplumsal anlamda bir yaptırım gücü kazandırır. Bu yaptırım, kuralların yapısına ve önemine paralel olarak özendirici ya da zorlayıcı bir yapı taşıyabilir. Toplumun bireyleri, normlara uymaları halinde ödüllendirilip, uymama ya da sapma göstermeleri durumunda ise belli kurallar içinde cezalandırılırlar. Ödül veya ceza gibi bir yaptırım gücüyle donatılmış anılan bu kurallar ise normlardır.

Normların kabul edilmesi süreci ve normlara uymada söz konusu olan ödüllendirme veya cezalandırma, en doğrudan ve gözlemlenebilir şekliyle çocukların toplumsallaşması sürecinde ortaya çıkar. Çocuklar, büyükleri ve çevre tarafından gösterilen kurallara uygun davranışta bulunma çabaları ve toplumsal davranış normlarına göre gösterdiği başarı ve beceri nedeniyle çeşitli yöntemlerle ödüllendirilirken; aykırı davranışlarda bulunduğunda ise değişik bazı ölçü ve yöntemlerle cezalandırılır. Çocuklardan farklı olarak, yetişkin bir insanın, duruma uygun normları yeterince bildiği ve toplumsal yaşam çerçevesinde bunlara uygun olarak yaşayacağı varsayılır. Gerçekten de, yapılacak kısa süreli bir gözlemle bile, insanların birçoğunun, aslında işlevini tam olarak kavramaksızın, hatta bilinçsiz olarak normlar tarafından yönetildiğini görmek mümkündür.

---

(40) A.g.k.

Sonuç olarak normlar, toplum içindeki bireyin amaçlı ya da amaçsız her türlü davranışında varolan birtakım seçeneklere sınırlar koyan yöneltici kurallar olarak karşımıza çıkmaktadır(41). Belli bir toplum yapısı içinde, normların dile getirdiği davranış standartları, toplumsal ilişkilere düzenlilik ve açıklık kazandırır. Bir başka açıdan bakıldığında, toplumsal ilişkilerin bir anlamda normlar aracılığıyla kurulduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda, toplumsal ilişkileri ve yapısında normların olmadığı bir toplum da düşünülemez.

Kültürel normlar, yaptırım güçleri açısından birtakım farklılıklar gösterirler. Yaptırım gücü ise, normlara eşlik eden toplumsal beklentinin yoğunluğu ve öngörülen uygunluğun derecesine göre değişiklik gösterir.

Yaptırım gücü en yüksek dereceli normlar hukuk kuralları (yasalar) biçiminde yazılı ve biçimsel olarak dile getirilip kurumlaşmıştır. Bir başka deyişle, insanoğlunun değiştirilemeyecek özgürlüklerinin korunması, "hak" haline getirilmesi yazılı ya da yazılı olmayan hukuk ile sağlanmaktadır(42). Büyük oranda ilgili toplumun kültürüne dayanan, kaynağını alan hukuk, toplumun beklentilere bırakmayacak kadar önemli gördüğü ve buna bağlı olarak da en ağır yaptırımlara bağladığı davranış normlarından meydana gelmiş kurallar sistemidir(43). Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde de hukuk benzer biçimde şöyle tanımlanmaktadır: "Siyasal örgütü bulunan toplumlarda herhangi bir zamanda siyasal gücün uyulmasını yaptırımlara bağladığı, çoğunlukla yazılı emirler ve yasaklamalar biçimindeki davranış kurallarının bütünü". Bilindiği gibi, toplumsal yapı içerisinde bireyler törelere ve normlara otomatik olarak uymak zorunluluğu

---

(41) SENCER, s.11.

(42) ŞÜKRÜ GALİP ERKER, Türk Kültür Devrimi ve Karşı Devrim, Ankara: 1976, s.171.

(43) SENCER, s.11.

duyarlar veya toplumda "doğru" davranma gereğinden normlara uyarlar(44). Ancak, yine de bazı kişiler norm dışı birtakım davranışlar gösterebilirler. İşte hukuk bu nurm dışı davranışları önlemeye yönelik bir yapı taşır. Bir başka deyişle, hukuk toplumsal normlara bireylerin uymasını sağlayarak onları korur.

Bütün bu toplumsal önemine karşın hukuk, diğer kültürel normlar arasında çok geniş bir yer tutmamaktadır. Kültürel normların büyük bir çoğunluğu, örgütlü ve fazla biçimsel bir nitelik taşımayan birtakım sistemlerle dile getirilir. Bunlar arasında yer alan töre'ler, yaptırım güçleri açısından bakıldığında, hukuk kurallarından sonra gelen normlar sistemidir. Bilindiği gibi, hukuk, ilke olarak yasalarda dile getirilmiş töreler olarak da adlandırılabilir. Oysa, genel anlamıyla töreler, öteki toplumsal kurumlardan farklı olarak örgütlenmemiş birtakım normlardan meydana gelir(45). "Toplumun gönencine uygun düştüğüne ortaklaşa olarak inanılan gelenek, göreneklerle ahlak kurallarının tümü" biçiminde Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde tanımlanan töre (örf ve âdet), yaygın benimsemeye ve toplumsal denetime dayalı bir kurumdur.

Töreler, belli bir toplumsal yapının dirlik, işleyiş ve sürekliliği bakımından önemli ve buna bağlı olarak yazılı bir şekilde olmasa da, toplumda açıkça dile getirilmiş normlardır. Sözkonusu toplumsal yapının bütünlüğünü sarsacak nitelikli olmamakla birlikte, toplumsal ilişkiler açısından ağır sonuçlar doğurabilecek aykırı davranışlar, töresel birtakım yaptırımlara bağlanmıştır. Temel kültürel anlayış ve değerleri dile getiren törelerin yaptırımı, aslında gücü bakımından hukuk kurallarına yakın olan toplumun yaygın beğeni ya da tepkisidir. Bu toplumsal ilişki yaptı-

(44) HORTON-HUNT, s.51.
(45) SENCER, s.11.

rımları, yerilme, kınanma ayıplanmadan başlayarak, hor görülme, aşağılanma ve hatta topluluktan soyutlanmaya kadar uzanabilen geniş bir alanı kapsar. Kısacası, töreler, aile, din, eğitim, ekonomi ve siyasal sistem gibi her toplumsal ilişki alanı ve katında yasalar tarafından düzenlenmemiş konu ve alanlarda temel başvuru çerçevesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal anlamda doğru ve yanlış konularının kuvvetli düşüncesi yapısını taşıyan töreler, belli bazı davranışların yapılmasını önerirken, bazılarını da yasaklayabilir(46). Bu anlamda töreler davranışların doğruluğu ya da yanlışlığı konusundaki inanışlar olarak nitelendirilebilir. Belli bir toplumda, belli töreler ona inananlarca son derece önemli olarak görülürken, aynı töreler başka toplumlarda hiç bilinmeyebilir ya da toplumun gönenci (refahı) için hiç de önemli görülmeyebilir.

Hukuk kuralları dışında kalan örgütlenmemiş toplumsal normlar içinde, yaptırım gücü açısından törelerden sonra gelenler, gelenekler ve göreneklerdir. Bu toplumsal norm türleri, törelere de kaynaklık ederler. Belli birtakım davranış biçimlerinin önceden beri izlenmiş olması ya da belli bir zaman kesitinde toplumun çoğunluğunca benimsenmesi, onlara yüksek düzeyli olmasa bile belli bir yaptırım gücü kazandırır. Giderek ise, yüksek yaptırım güçlü gelenek ve görenekler töreleşir.

Gelenek, kavramı yine Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır(47): "Bir toplumda, bir toplulukta, eskiden kalmış olmaları nedeniyle, saygın tutulup kuşaktan kuşağa aktarılan manevi kültür ögelerinin her bire". Bu anlamıyla gelenekleri, ağır değişen yerleşmiş davranış kalıpları olarak nitelendirmek mümkündür. Gücünü, kuşaktan kuşağa aktarılmış olmasından alır. Bir toplumdaki kuşaklararası ilişkiler, kadının toplumsal rolü ve statüsü,

---

(46) HORTON-HUNT, s.49 (Geniş bilgi için bkz.: s.49-50).
(47) OZANKAYA, s.54.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

belli durumlarda gerçekleştirilen törensel davranışlar, bireylerin birbirlerine olan saygı ve bağlılık belirtileri, hep geleneklerle belirlenmiştir.

Görenek kavramının anılan sözlükteki tanımı "Uyulması için herhangi bir yaptırımı bulunmayan ya da yaptırımı çok yumuşak olan davranış örneği" biçiminde yapılmaktadır. Bir başka deyişle, görenekler toplumsal sürecin ancak belli bir kesitinde yaygın bir biçimde benimsenmiş toplumsal davranış kurallarıdır. Daha somut olarak dile getirirsek; görenekler, başta moda olmak üzere, toplumsal yaşamın o çağdaki genel gidiş ve yaşam biçimini düzenleyen kültürel normlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel normlar arasında, beklenti yoğunluğu oldukça düşük, yaptırımları açıkça tanımlanmadığı gibi yeterince özendirici ya da zorlayıcı olmayanlara gidişimler (folkways) adı verilir. Bu normlar, toplumsal önemi görece olarak düşük ve gündelik yaşama ait davranışların büyük bir çoğunluğuna kurallar getiren birtakım standartlar koyar. Basit anlamda gidişimler, bir topluluğun bazı toplumsal davranış biçimlerini gerçekleştirmekte kullandığı alışılmış yollardır(48). El sıkmak, çatal-bıçakla yemek yemek, belli durumlarda kravat takmak, giyim-kuşam, konuşma, duruş, eğlence ve duygu anlatımları vb. konularda toplumda geçerli birçok gidişim söz konusudur. Gidişimlere aykırı davranışların yaptırımları, toplum içinde küçük düşmek, kaba sayılmak, gülünç olmanın yanında, çoğunlukla bön ve budala sayılmaktır. Yeni kuşaklar gidişimleri, kısmen doğrudan öğretilmeyle ama çoğunlukla algılama ve içinde yaşamakla öğrenirler. Çocuklar, gidişimlerle kuşatılmıştır. Onlar, işlerin böyle gerçekleştirildiğini gördüklerinden, giderek gidişimler onlar için de tek ve geçerli yol haline gelir. En ilkel toplumlarda bile binlerce gidişim bulunur. Gelişmiş toplumlarda ise, toplumsal ilişkilerin karmaşıklığına

---

(48) A.g.k., s.48.

paralel olarak sayısız gidişim vardır. Sonuç olarak iki tür gidişimden söz edebiliriz: 1) İyi tavır ve kibar davranış gösterebilmek için uyulması gerekenler, 2) Grubun gönenci için temel olması nedeniyle uyulması gerekenler. Bu anlamda bazı gidişimler diğerlerinden daha önemli olarak ortaya çıkmaktadır.

Kültürel normların etkinlik ve akılcılığı, kültürün bilgi ve beceri düzeyiyle sınırlı bir yapı taşımaktadır. Bilimsel ve teknolojik alanda ortaya çıkan yenilikler, toplumda uzun süredir etkin olan normları ve davranış kalıplarını etkileyebilir. Buna bağlı olarak, toplumsal değişme-gelişme karşısında işlevini kaybeden ve hatta artık akılcı olmaktan çıkan normların giderek yaptırım gücünü de kaybedeceği açıktır. Kısacası, her toplumsal öge gibi, kültürel normlar da zamanla değişmeye uğrar.

Kültürel normlara uyma ya da sapma gösterme, oldukça göreceli ve değişen şartlara göre farklılık taşıyan bir yapı gösterir. Ayrıca konuyla ilgili normun güçlüğü ve yaptırım gücü uyma davranışında etkilidir. Bunun yanında bir davranışın normlara uygunluğu herşeyden önce, içinde belirdiği bağlama göre tanımlanır. Buna göre, bir toplumsal davranış biçiminin bir bağlamda normlara aykırı düşerken, bir başkasına uyumlu görünebilmesi son derece mümkündür. Örneğin bir partide ileri derecede sarhoş olmak hoş görülebilir ama, törensel sebepler dışında sarhoş olmak normlara aykırı kabul edilir. Bu örnekte davranış aynıdır ancak, birinde normlara uygunluk diğerinde sapma söz konusudur.

Kültürel normlar toplumun her kesiminde kesintisiz bir şekilde toplum üyesi bireyleri kontrol altında tutar. Bu anlamda insanın bağımsız hareket alanı da son derece sınırlıdır. Kendiliğinden ve yaratıcı olunduğu sanılan bir zamanda, aslında belli bir toplumsal-kültürel norma uygun davranışta bulunduğumuzu görmemiz mümkündür. Bu bağlamda, toplumsal insanı kültürel normların bir ürünü olarak nitelendirebiliriz.

Bu başlık altında en son olarak ele alınacak kavram değerdir. Geniş anlamda kültür çoğu kez, toplumsal normların ve değerlerin toplamı olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, değer kavramı, özel davranışlara önder olanlardan çok, başlıca normların karmaşık bir bileşimidir. Yararlı olan ve yarar sağlayan herşey değer olarak dü inülür(49). Ancak değer, arzulanan olgulardan değil, arzulanabilecek olgulardan oluşur. Bir başka deyişle, istenen bir şey değil, kişi veya toplum için doğru olduğu varsayılanın istenmesidir. Kültürel anlamda değer, topluluğun nasıl davrandığı, duyduğu ve düşündüğünün incelenmesidir(50).

bbe. Toplumsal Organizasyon ve Toplumsal Kurumlar

Her toplumun kendine özgü bir toplumsal yapısı vardır. Örneğin bir toplumda geniş aile sistemi yaygın olarak geçerlidir, bir diğerinde ise çekirdek aile tipi yaygındır. İşte toplumların birtakım kültürel özellikleri bunun gibi bazı toplumsal yapılarla ortaya çıkar. Bu gibi durumlar da, toplumun kültürünün ortaya çıkmasında ve yapılanmasında belirgin bir öneme sahiptir. Zaman içinde toplumsal yapı değişir. Bu değişme bağlı olarak kültürün de değişmesine yol açar.

Sonuç olarak, toplumsal organizasyon, bir toplumdaki kültürel oluşumun sadece belirli bir bölümünü meydana getirir. Toplumsal yapı değişmeleri, daha önce de değinildiği gibi kültür değişmelerine de yol açar. Bir ölçüye kadar bunun tersi de doğrudur. Toplumsal yapı içinde kurumlaşmış tavırlar ise, o toplumun kültürünün ayırıcı özelliğini verir. Bu ayırıcı özellik, hem kültürün hem de toplumun diğerlerinden ayrıldığı bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası bu durum kültürel ayrıcalığı doğurur.

---

(49) ERDOĞAN, s.130.

(50) A.g.k.

Bir toplumsal kurum ise; belli ortak değerleri ve işlemleri vücuda getiren ve toplumun belli temel ihtiyaçlarını karşılayan toplumsal ilişkilerin düzenlenmiş sistemidir(51). Kurumlar, toplumun normları arasında en çok zorlayıcı ve biçimsel (formal) olanıdır. Nitekim, bir toplumsal kurm; yüksek oranda standardize olmuş ve bir grup destekleyici töre, değer ve geleneklerin temelleri ile, törensi hareketler (rituals) ve seremonilerden meydana gelmiş davranış kalıplarının bir bileşkesini içerir(52).

Buraya kadar ele aldığımız manevi kültür ögelerinin yanısıra, birtakım başka kültür ögeleri de söz konusudur. Örneğin, insanın gereksinmelerini doğuran, ve bu gereksinmeye karşı belirli bir çözüm yolu, şart ve araçlarını belirleyen doğal çevrenin de bir kültür ögesi olduğu öne sürülmektedir. Ancak, doğal çevre ile kültür arasındaki ilişkiye derinlemesine bakıldığında; doğal çevrenin kültürü oluşturmaktan çok tamamladığı görülür. Doğal çevre, insanlara sağladığı yaşama şartları nedeniyle kültürel farkların doğmasına yol açar.

Bunun yanısıra, politik yapı, kanunların kapsamı ve hatta toplumun nüfusu kültürü oluşturan ögeler arasında yer alır.

c. Kültürün Özellikleri

Daha önce yapılan kültür tanımlamalarından da anlaşılabileceği gibi, kültür olgusu, birbiriyle yakından ilişkili ve birden çok özelliğe sahip bir toplumsal yapı taşır.

ca. İnsan Kültür Taşır

Buraya kadar ele alınan noktaların da ortaya çıkardığı gibi, toplumsal yaşam içinde, o yaşamı paylaşan

---

(51) HORTON-HUNT, s.50.

(52) A.g.k.

insanlar tarafından ortaklaşa bir biçimde yaratılan ve ortaklaşa paylaşılan bilgi, değer ve bir anlamda da beceriler sistemi olarak karşımıza çıkan kültür olgusu; varoluşunu ve devamlılığını toplumsal yaşama borçludur. Başka deyişle, kültür ancak toplumsal yaşam içinde varolur ve sürekliliğini sağlar(53). Toplumsal yaşam dışında bir insandan, söz edilemeyeceğine göre; insanla birlikte varolan kültürün, toplumsal yaşamla birlikte varolduğu son derece açık bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu temelden yola çıkarsak; insanın kendisini diğer bütün canlılardan ayıran en önemli niteliği durumundaki iletişimde bulunmayı bir başka deyişle dili kullanarak kültür yarattığını ve o zamana değin, topluma mal olmuş kültür birikimini sonraki kuşaklara aktardığını söyleyebiliriz. Böylelikle kültür olgusunun önemli bir özelliği ortaya çıkmış olmaktadır: Kültür olgusu, onu paylaşan insanlar tarafından yaratılır ve taşınır.

cb. Kültür Öğrenilir ve Aktarılır

Kültür yapısı gereği, içgüdüsel ve kalıtımsal değil, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklar (davranış ve tepki eğilimleri) dır(54). Kısacası, kültür insanın, toplumsal yaşam için öğrendiği herşey olarak nitelendirilebilir. Kültürün bu özelliği de onun toplulsal bir olgu oluşunda temellenmektedir. Doğaldır ki insan

---

(53) Gerçi kuramsal olarak, toplum dışındaki bir insanın da, öteki hayvanlar gibi sadece kişisel yaşantı ve deneyimlerle de yaşamını sürdürmesine yarayacak bilgiler elde edebileceği ve yine bazı sorunlarını çözümlemeye yarayacak beceriler kazanabileceği öne sürülebilir. Ancak, toplum dışı olma nedeniyle, başkalarıyla herhangi bir bildirişim ya da iletişimde bulunamayacağı açıktır. Bunun başlıca nedeni, insanlararası temel iletişim aracı olan dilin tamamen toplumun ürünü olmasıdır. Başkalarıyla yaşantı ve deneyimleri paylaşabilmenin tek yolu dildir. Bu anlamda, yalnız bir insan, dil olgusunu kullanamadığı için, sadece kendi yaşamıyla sınırlı kalacak; başkalarının deneyimleri ve geçmişin birikiminden yararlanamayacağı gibi, kendi birikimlerini de başkalarına aktaramayacaktır.

(54) GÜVENÇ, s.103.

insan kültürle birlikte doğmaz, ancak doğduğu andan başlayarak kültürü hazır bulur.

İnsanın bir toplum üyesi olarak varlık kazanması, ancak bir kültürü özümsemesiyle söz konusu olur. Bu yapısıyla kültür, bireyin doğuştan getirdiği bir öge değil, sonradan öğrenerek kazandığı davranış biçimlerinin bütünüdür(55).

Kültürün öğrenilmesi özelliğine paralel olarak, insan daha ilk çocukluk yıllarından başlayarak, çevresindeki kültür ögelerini tanır ve onlara uygun yapıdaki düşünce, norm, değer ve davranışları; kısacası kültür ögelerini öğrenir. Aslında, insanın bütün yaşamı boyunca süren bu davranış kazanma süreci içinde, birey kültürü toplumsal kişiliğinin bir parçasıymış gibi kendiliğinden benimser. Buna bağlı olarak, bir bireyi kültürüne eğilmeden tam anlamıyla tanıyabilmek son derece zordur.

Toplumların sürekliliğinin sağlanması ve toplumlarda varolan normların genel-geçer bir yapı kazanarak kuşaklardan kuşaklara aktarılmasını sağlamak amacıyla, toplumda kültürün aktarılması belli bir kurumsal yapı kazanmıştır. En genel anlamıyla, toplumda eğitim ve öğretim işlevini üstlenmiş olan tüm kurumlar, temelde kültür aktarıcısı rolünü oynarlar. Bunun dışında, çocukluk çağında öncelikle ana-baba olmak üzere aile, arkadaş grupları, daha sonraları insanların dahil oldukları iş çevreleri ve nihayet kitle iletişim araçları bireyi toplumsallaştırırken aslında toplumun kültürünü bireye aktarma görevini yerine getirirler. Buna bağlı olarak da diyebiliriz ki; insanın toplumsallaşmasının yolu ona aktarılan kültürü öğrenmesidir.

cc. Kültür Tarihsel-Devingen ve Süreklidir

Aslında bütün hayvanlar öğrenme yeteneğine sahiptirler ve birşeyler öğrenebilirler. Ancak, kazandığı alışkan-

---

(55) SENCER, s.9.

lıkları, davranış kalıplarını ve öğrendiği yeni bilgileri, tümüyle yavrusuna öğretebilen tek varlık insandır. İnsanın bu alandaki üstünlüğü ve hatta tekliği insanların dil kullanımıdır. Eğer kültür bir kuşaktan diğerine geçiyorsa, başka deyişle sürekliyse, onun her kültürde ortak nedenleri ve sonuçları vardır. Eğitim olgusu, çocuğun yalnızca bakımını ve korunmasını değil, onun doğuştan gelen eğilim ve dürtülerinin toplumsal yaşamın şartlarına göre sınırlanmasını, kısıtlanmasını öngürür(56). Genellikle kültür dendiğinde ilk akla gelen törelerdir. Çünkü, kültür olgusunun sürekliliğini gelenek ve göreneklerle bunların aktarılması sağlar. Buna bağlı olarak kültür tarihi bir varlık alanıdır. Her kültürün "yaratılışa" dek uzanan dolaylı bir geçmişi vardır(57).

Kaldı ki, kültürün içinde varolduğu toplumlar da yapısı gereği bir sürekliliktir. Ancak, yaşamın kendisi sürekli bir devingenlik ve değişme içinde bulunduğundan, değişme olgusu, toplumların ayrılmaz bir boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır(58). Her toplumsal yapı mutlaka geçmişin mirası üzerine şekillenir ve buna bağlı olarak da gelecek için bir miras meydana getirir ve bunu aktarır. Buraya kadar ele aldığımız yapısıyla; önceki toplumdan aktarılan ve yeniden toplumsal şartlar doğrultusunda biçimlendirilerek sonraki kuşaklara miras bırakılan, kısacası toplumsal sürekliliği sağlayan öge kültür olgusudur. İnsan toplulukları, birikmiş bilgi, davranış biçimi, beceri ve deneyimlerini kuşaktan kuşağa aktardığı için belli bir tarihe sahip devingen yapılanmalardır. Sonuçta, kültür, geçmişin mirası olarak tarihsel, geleceğe bugünden bırakılacak bir miras olarak da devingen ve süreklidir.

---

(56) GÜVENÇ, s.104.

(57) A.g.k.

(58) Bu saptamaya paralel olarak; toplumsal yapı sürekli ve devingen bir yapı gösterdiğine göre, kültür çözümlemeleri devingen bir süreçten alınmış bir kesit, bir başka deyişle soyutlama niteliğini de taşıyacaktır.

cd. Kültür Değişir

Aslında doğal şartlar belli bir kültürel yapılanmayı belirleyecek kadar etkili ve güçlü değillerdir. Ancak, kültürler zaman içerisinde doğal çevreye uyum gösterirler. Kültürler, yayılma, ödünç alma, öykünme, vb. yollarla ilişkide oldukları komşu kültürlere benzerler. Ayrıca, kültürel sistemin içindeki bireylerin biyolojik ve psikolojik istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde uyum gösterebilirler. Varolan toplumsal koşullar değiştikçe, geleneksel çözüm yollarının sağladığı doyum da değişir ve azalır. Yeni toplumsal koşullara paralel olarak, yeni bazı ihtiyaçlar ortaya çıkar ve bunlar da giderek bilinç düzeyine yükselir. Bu yeni ihtiyaçların karşılanması için ise yeni toplumsal ve kültürel öge ve kurumlar ortaya çıkar. Bir başka deyişle yenileşme ve değişmeler karşısında kültür de değişir(59).

ce. Kültür Toplumsaldır

Bir sistem olarak, kültürün topluma verdikleri, sadece sürekli değil, aynı zamanda kültürün yapısına paralel olarak toplumsaldır. Bir başka deyişle, kültürel öğretiler ve ögeler; gruplarda veya toplumlarda yer alan insanlar tarafından yaratılır ve ortaklaşa paylaşılır. Bir grubun ya da toplumun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış tutum ve değerler o grubun ya da toplumun kültürüdür(60). Bu bağlamda eğer kültür toplumsal ise, onun geleceği de topluma bağlıdır. Bütün kültürler, kendi yaşamlarını sürdürmeye çalışırlar ve bu anlamda da birbirlerine benzerler. Bu benzerlikler arasında, grup birliğini ve dayanışmasını sağlayan duygular ve hizmetler, toplumun varlığını sürdürmesi için gerekli olan toplumsal denetim mekanizmaları, düşmanlara karşı savunma kuruluşları ve nüfusun sürekliliğini sağlayan

---

(59) Kültürün değişmesi olgusu daha sonra "kültür değişmeleri" bölümünde daha geniş ve ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

(60) GÜVENÇ, s.104.

çoğalma önlemlerini saymak mümkündür. Ayrıca bütün toplumlar "kamu yararı" adı verilen üstün bir değer kavramı yaratırlar ve ona saygı gösterirler(61).

Bir başka deyişle, kültür, toplum içindeki tek bir kişinin özel tutku veya davranışı değil, toplum üyelerinin paylaşmış olduğu değerler ve inançlar sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel değerler ve kültür ögeleri toplumun üyeleri arasında ortaklaşa paylaşılmış olmalarına rağmen, yine de kültür ögeleri arasında üç yönlü bir ayrımlamaya gitmek mümkündür(62): Genel kültür ögeleri, özel ve seçenekli (alternatif) kültür ögeleridir. Genel kültür ögeleri; bütün toplum üyelerinin bütün normal alışkanlıkları ile norm, adet, gelenek, görenek ve anlayışlara katıldıklarında söz konusudur. Kısacası, genel kültür ögeleri genel nitelikli ve toplumun bütünü tarafından paylaşılan ögelerdir. Genel kültür ögelerine verilebilecek en yaygın örnek "dil" dir. Özel yapıdaki kültür ögeleri ise belirli toplumsal katmanların üyelerinde görülen çabalar, akademik çalışmalar, toplum üyelerinin sadece bir kısmında görülen davranış değerleridir. Alternatif kültür ögeleri ise, toplum üyelerinin seçme imkanının bulunduğu kültürel ögelerdir.

Burada ele alınan kültür ögeleri, dolayısıyla bu ögelerin meydana getirdiği kültürlerin genel, özel veya seçilebelir oluşu doğaldır. Ancak her üç durumda da önemli olan nokta, kültürün topluluk üyelerince paylaşılmış olması gereğidir.

cf. Kültür Bütünleştiricidir

Belli bir toplumsal yapının kültürünün ögeleri uyumlu ve bütünleşmiş bir sistem oluşturma eğilimi gösterirler. Ancak, yine de, kültürlerin tam anlamıyla bütünleşmiş sistemler

---

(61) A.g.k.
(62) ERDOĞAN, s.136.

olduğunu öne sürebilmek zordur. Çünkü, tarihsel, toplumsal ve hatta çevresel etmenlerin etkisi nedeniyle, hiç bir kültürde sürekli ve tam bir bütünleşme görülmez. Örneğin, toplumun devingenliği nedeniyle meydana gelen bir değişme, dengeyi ve bütünleşmeyi sarsar. Kültürel anlamdaki bütünleşme aslında bir yön ve ideal olarak kabul edilmelidir. Ancak, bu bütünleşme olgusunun gerçekleşmesi de uzun zaman alır. Buna rağmen kültürün yapısında varolan bütünleştirme süreci, yine kültürün yapısı gereği ortaya çıkan kültürel değişmenin ortaya çıkardığı farklılaşmaları kapatmaya çalışır.

Kaldı ki, kültürün herzaman tam anlamıyla bütünleşmiş olduğu da ileri sürülemez. Bazı durumlarda özellikle tarihsel ve çevresel faktörlerle kültürün bütünleştirici özelliği ortadan kalkabilmektedir. Ancak, buna rağmen, anılan bütünleştirici özellik ve devamlılığı önlenemez. Kültür olgusunun bu bütünleştirici eğilime sahip olma özelliğinin; ilkel ve mümkün olduğu kadar özole edilmiş, buna bağlı olarak da, yabancı ögelerin az olduğu ve kültür değişmesini yavaşlatan ögelerin egemen olduğu toplumların kültürüne daha etkin olduğunu öne sürmek mümkündür. Kültürün bütünleştirici eğilimi ve yapısı, karmaşık ve benzer kültür ögelerinin daha az olduğu kültürel yapılarda, ilkel kültürlerde olduğu kadar açık ve etkili olamaz(63).

cg. Kültür İşlevseldir

Kültürün bir diğer önemli özelliği ise işlevsel (fonksiyonel) olmasıdır. Bu da aslında kültürün, insanın, bir başka deyişle toplumsal insanın kendi eseri olmasından gelmektedir. Kültür, temel birtakım biyolojik ve en önemlisi toplumsal gerekleri karşılamak amacıyla geliştirilmiş ve süreç içinde başarısı denenmiş yollardır(64). Bu anlamda toplumda egemen olan kültürel ögelere varlık sağlayan ve

(63) A.g.k., s.138.
(64) SENCER, s.9.

onları uzun süre yaşatarak süreklilik kazandıran, onların işlevsel rolleridir. İnsanın ihtiyaçları, toplum yaşamının kurulmasıyla birlikte, sadece biyolojik ihtiyaçlar olmaktan çıkarak daha çok toplumsal yaşayışın ortaya çıkardığı ihtiyaçlar haline gelmiştir(65). Kültür de, bu ihtiyaçları karşılamak üzere başvurulan kaynakları kapsar ve bu nedenle de işlevsel bir yapı taşımaktadır.

ch. Kültür Bir Soyutlamadır

Buraya kadar ele alınan noktalarda da görüldüğü gibi, kültür olgusu genellikle bir bütün ve sistem olarak nitelendirilir. Oysa, kültür bütünüyle maddi ve gözlemlenebilir bir olgu değildir. Bu anlamda da soyut bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültür sistemi var olduğuna göre ise, o durumda kültürü tanımlamayı ve bu anlamdaki soyutlamayı yapanların zihinlerindeki bir kavram olarak görmek gerekir. Bu bağlamda kültür kavramı bir harita gibidir. Bunu açarsak; kültür kavramı belli bir toplumdaki kültürel ögeleri, kuram ve süreçleri ve bunların karşılıklı ilişkilerini temsil eden bir sistemdir(Şekil 2). Fakat nasıl bir coğrafya haritası bölgenin kendisi değil de, onun küçük ve bir anlamda soyut bir modeliyse; kültür kavramı da toplumsal yapı ve kurumların, kendisi değil, kavramsal ve soyut bir modelidir(66).

Kültür kavramını meydana getiren kurumlar, ögeler ve bunların arasındaki ilişkiler, yapılar ve değişkenler, coğrafya haritalarında yerler ve isimlerde olduğu gibi, gerçekten varolan şeylerin isimleri veya soyutlamalarıdır. Ancak, kültür kavramının haritalardan ayrılan yönü onun; haritalarda olduğu gibi simgesel anlatımlı çizgilerle gösterilmesi yerine, söz ya da yazıyla anlatılmasıdır.

---

(65) ÜNSAL OSKAY, "Kültürün Özellikleri ve İçerikleri" A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık, Ankara: 1973, s.280.

(66) GÜVENÇ, s.108.

Sonuç olarak kültür, insanın, yaşama ait tüm gereksinmelerini karşılayacak bir yapıya sahiptir diyebiliriz.

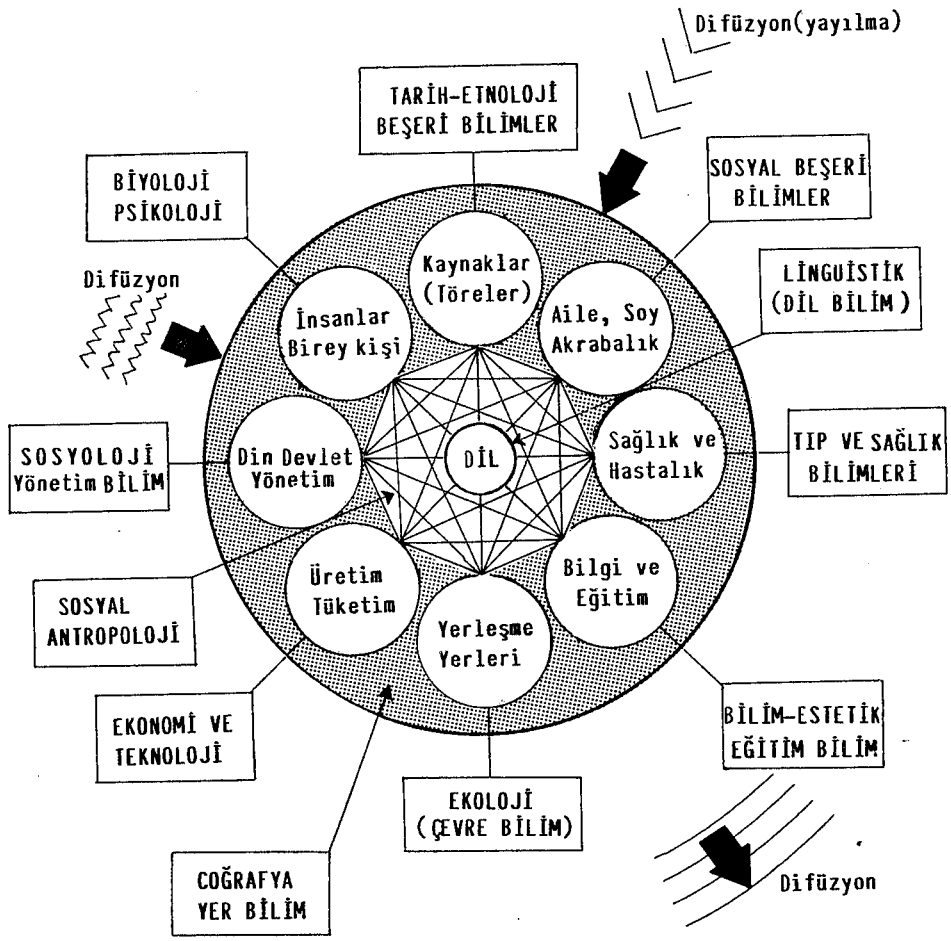

ŞEKİL 2: Kültür Haritası (67)

Kültür, insanların biyolojik ve bundan doğan ikincil gereksinmelerini karşılamasının yanısıra, bazı psikolojik ve davranışsal gereksinmeleri ile insanın toplumsal yaşamına bağlı olarak ortaya çıkabilecek durumları karşılayacak nitelikteki birtakım özelliklere de sahiptir. Kaldı ki, kültürlerarasında

---

(67) A.g.k., s.109. (Kültür haritasında yer alan kültür ögelerinden konumuzla ilgili görülenlerin çoğunluğu "Kültürü Oluşturan Ögeler" bölümünde ele alınmıştır.)

ortaya çıkan benzerlikler de, yeryüzündeki her kültürün ortak varoluş nedeninin insan olması olarak karşımıza çıkmaktadır.

B. KÜLTÜR ÇEŞİTLERİ

Bu bölümde, kültür olgusu üzerinde buraya kadar ele alınanları biraz daha açıklamak amacıyla bir de "kültür çeşitleri" üzerinde durmak gerekmektedir. Ayrıca, böylelikle kültür konusunda sık kullanılan bazı terimler de açıklığa kavuşacağı gibi, kültüre ilişkin birtakım değişik görüşleri de ele alma imkanı ortaya çıkacaktır.

a. Genel Kültür

Kültür olgusunun tanımını en genel anlamıyla tekrarlarsak, "Toplum üyelerinin öğrendiği ve paylaştığı bütün değerler, inançlar ve davranış kalıplarıdır. Bir toplumda bildiğimiz, öğrendiğimiz ve yaptığımız herşey"(68) olduğunu söyleyebiliriz. Aslında bu tanımlama bir kültür çeşidi olarak genel kültür hakkında yeterli bilgi vermemektedir(69). Bu bağlamda genel kültür kavramını bir toplumun sahip olduğu kültür olarak düşünmek mümkündür. Paralel olarak, ne kadar toplum varsa, o kadar da genel kültür vardır diyebiliriz. Bu durumda, ilkelinden karmaşığına, en az devingeninden, en devingenine, az gelişmişinden tamamen gelişmişine kadar bir seri kültürden söz edilebilir. Bir ülke veya ulusun kültüründen söz edildiği zaman aslında genel kültür düşünülür. Herhangi bir ülkenin ve toplumun hakim inançları, değerleri,

---

(68) R. SERGE DENİSOFF-RALPH WAHRMAN, An Introduction to Sociology, 3rd Edition Macmillan Publishing Co. Inc. New-York: 1983, s.101.

(69) Burada, kavramın Türkçe kullanımının doğurabileceği bir yanlışlığı belirtmek gerekmektedir. Genellikle, gündelik kullanımda "genel kültür dendiğinde, her konuyu bilme niteliği anlaşılmaktadır. Oysa, burada konu gündelik kullanımdan farklı olarak toplumsal kültür bağlamında ele alınacaktır.

hareket tarzları ve yaptırımlarının türleri temelde o ülkenin genel kültürünü oluşturan parçalardır. Bu anlamda, toplumun genel özellikleri hakkında bilgi edinmek istendiğinde, genel kültürün incelenmesi gerekir.

Genel kültür konusundaki bu saptamalar, bir de kültürel-içedönüklük (etnosantrizm) konusunu açıklamayı gerektirmektedir. Etno; grup, insan, toplum ve santrik; merkezcil sözcüklerinden oluşan kültürel-içedönüklük'ün tanımı şöyle yapılmaktadır: Kendi kültürünün tek doğru ve tek iyi yol olduğuna ve başka kültürleri kendi kültür yapısına göre yargılama, değerlendirme eğilimine kültürel içe dönüklük adı verilir(70). Bu konudaki bir başka tanım da; kişinin grubunun herşeyin merkezi olduğunu ve diğer grupların buna göre sınıflama ve sıralamasının yapılmasını temel alan gö rüş(71) biçimindedir. Kültürel içedönüklük bu yapısıyla, bireyler ve gruplar için birçok önemli işlevleri yerine getirir. Bu işlevler arasında, insanların sahip oldukları değerlerin doğruluk ve haklılığına inanmaları onların toplumlarını korumalarını ve savunmalarını sağlamasını sayabiliriz. Bunun yanında kültürel içedönüklük toplumsal dayanışmayı da sağlayarak, toplumu bir arada tutan "zamk" olarak da nitelendirilebilir(72). Ayrıca, bir toplum içindeki bazı gruplar da kültürel içedönük bir yapı taşıyabilirler. Bu gruplar, toplumun genel kültürünün bir bölümünü gözardı ederek, kendi grup değerlerini ön plana çıkarabilirler. Ancak, bu durum oldukça zayıf ve değişmeye açık bir yapı gösterir.

Kültürel içedönüklük eğilimi bir anlamda bir alışkanlıktır. Toplumda bireyler ister istemez etnosantrik olarak yetiştirilirler ve hiçkimse şu ya da bu ölçüde de olsa etnosantrik olmaktan kaçınamaz. Ancak, kültürel içedönüklük eğer

---

(70) BETH B. HESS-ELİZABETH W. MARKSON-PETER J. STEIN, Sociology, Macmillan Publishing Co. Inc. New York: 1982, s.63.

(71) HORTON-HUNT, s.54.

(72) HESS-MARKSON-STEIN, s.63.

toplumsal değişme ve gelişmeyi önleyecek boyuta gelirse, o durumda artık toplum için zararlı olabilir. Bunun yanında yine kültürel içedönüklük toplum yapısı için zararlı olabilecek değişmelere karşı bir güvence niteliğini de taşır.

b. Alt Kültür (Subculture)

Hiçbir toplumsal yapıda kültür, her toplumsal kesim ve grup için tek bir biçim ve yapıda da değildir. Genel kültür, bireyler düzeyinde birtakım çeşitlilikler gösterebileceği gibi, toplumdaki çeşitli nedenlerle ortaya çıkan farklılaşmaya paralel olarak da çeşitlenmiştir. Mümkün olduğu kadar en türdeş birimlerden oluşan kültürel yapılanmalarda bile, bir çeşitlenme gözlenir. İşte bir kültür içinde, toplumsal birtakım farklılaşmalara göre beliren değişmeler "alt-kültür" kavramıyla dile getirilir.

Toplumların genel kültürüne bakıldığında, bu yapıyı paylaşan, bir başka deyişle, değerleri, alışkanlıkları, gelenekleri ve inanışları paylaşan toplumun bütün üyeleri akla gelir. Oysa, toplumsal insanların birbirleriyle paylaştıkları birtakım başka değerler de söz konusudur. Bu yeni paylaşmanın, birtakım ortak paydaları vardır. Bu paydalara örnek olarak etnik yapı, yerleşim yöreleri, yaş grupları verilebilir. Bu ortak, paydaların oluşturduğu kültüre "alt-kültür" adını verebiliriz(73). Alt-kültürü şu şekilde tanımlayabiliriz: Genel kültürdeki birtakım değerlerin ve inanışların paylaşılması, fakat, aynı zamanda bazı kişilerle, yine o toplum içinde başka değerlerin de paylaşılması(74). Alt kültürün bir başka açıdan yapılan tanımlaması şöyledir: "Her modern toplumda varolan birtakım gruplar bazı kültürel ögeleri paylaşırlar. Bu ögeler toplumun bütünü tarafından paylaşılmayabilir. Örneğin göçmen gruplar, geldikleri ülkede kendi

(73) DENİSOFF-WAHRMAN, s.91.
(74) A.g.k., s.101.

öz-değerlerini korumayı sürdürürlür. Ekonomik gruplar da gelirlerine uygun bir yaşayış ve bu yaşayışa uygun kültür değerlerini paylaşırlar. Yetişkinlerin uydukları davranış biçimleri ile gençlerinki farklıdır. Hatta ordu üyelerinin ortak kültür değerleri söz konusudur. Kısacası, genel kültürle ilgili olan fakat çeşitli yönleriyle ondan ayrılan kültürel yapılara alt-kültür adı verilir"(75). Eğer bir toplumda çeşitli ölçüt ve nedenlerle oluşmuş alt-grupların değişik yaşantıları (experiences) varsa ve eğer gereksinmeler ve fırsatlar da grupdan gruba değişiyorsa, o zaman grupların yaşam biçimleri arasında birtakım başkalıklar, farklılıklar olacağını söyleyebiliriz. İşte, kültürel değerler, normlar ve davranışlardaki bu farklılıklara alt-kültür adını veriyoruz(76). Anılan bu farklılaşmanın toplumsal yapı için oluşturabileceği tehlike ve tehditlerin karşılanması ise ancak, farklılık ve karşıtlıkların, toplumun diğer kesimlerince reddedilmesiyle ya da hoşgörülmesiyle gerçekleşebilir(77).

Kısacası, alt kültürler, bazı hakim değerleri kapsarlar, fakat kendilerine özgü yaşama şekilleri, değerleri vardır ve bir alt kültür, bir uğraş üzerine kurulmuş olabilir, özellikle günlük hayat bağları ile ilgili olabilir. Bu bağlamda, özellikle, çağımızın karmaşık toplumsal yapılanmalarında, tam anlamıyla türdeş bir kültürden çok, değişik sayıdaki alt kültürlerden söz etmek mümkündür. Ancak, bu noktada, alt-kültürler, genel kültür içinde yer alırlar, ve buna bağlı olarak da elbette genel kültürün ayırıcı özelliklerini taşırlar. Buna karşın, genel kültür, alt-kültürlerin bir toplamı olarak düşünülemez. Genel kültür toplumun tümüne aittir ve toplumdaki her bireyin toplumsal yaşantısının her alanını düzenler. Oysa, alt-kültür sadece belli bir grubun, kısıtlı

---

(75) HORTON-HUNT, s.52.

(76) HESS-MARKSON-STEIN, s.69-70.

(77) JONATHAN H. TURNER, Sociology (Studying The Human System), Goodyear Publishing Company Inc. Santa Monica, California: 1978, s.93.

bir çerçevedeki kaşamını, yaşamının sadece belli alanlarını düzenler. Bir başka deyişle alt-kültürlerin düzenlemediği, ancak genel kültür tarafından düzenlenebilen birtakım kültür alanları vardır.

c. Karşıt Kültür (Counter Culture-Contraculture)

En basit anlamda karşıt kültür; toplumun birtakım değerlerine ters düşen bir kültür altgrubudur biçiminde tanımlanabilir(78). Aslında yapısal olarak, karşıt kültürler de bir tür alt-kültürdür. Ancak, karşıt kültürlerin toplumla farklılaşması rastlantısal değildir. Karşıt kültürün üyeleri farklılaşmanın ve dolayısıyla karşıtlığın farkındadır ve toplumun genel davranış kalıplarının dışında olmakla iftihar ederler. Bu bağlamda, karşıt-kültürü "toplumun bütününün değerleriyle olan karşıtlıkların bileşkesi" olarak ele almak mümkündür(79). İşte içinde bulunan bu karşıtlık olgusu karşıt kültürü, alt-kültürden ayıran temel ögedir. Tanımındaki deyişle, karşıt kültür, toplumun birtakım değerlerine ters düşerken; alt-kültür, hakim genel kültürün günlük işleyişinin çeşitli yönleriyle ilgilidir. Karşıt kültürlerin doğuş nedeni olarak, hakim kalıplara ters düşenlerin bir grup desteği bulma ihtiyacı gösterilebilir(80). Karşıt kültürü karşıtlık derecesine göre sınıflamak mümkündür: Karşıtlık oluşturan kültür (counter ve contrasting culture) ve zıt (contra veya against culture) kültür. Karşıtlık oluşturan (counter) kültür gruplarına dahil olanlar, hakim normlara uygunluk göstermeyen veya gösteremeyen ve alternatif bir yaşam biçimi oluşturma düşüncesindedirler. Örneğin 1950'lerin beatnikleri, 1960'ların çiçek çocukları, 1970'lerin ilaç kullanma tutkunları ve diğer değişik tür toplum dışı grupları bu başlık

---

(78) DENİSOFF-WAHRMAN, s.101.

(79) A.g.k., s.98.

(80) HORTON-HUNT, s.53.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

altında ele alabiliriz(81). Oysa zıt (contro, against) kültür grupları, tam tersine, yürürlükteki kültürel değerleri ve kalıpları ortadan kaldırmak ve yerine başkalarını koyma hedefini güderler(82).

C. KÜLTÜREL SÜREÇLER

Kültür konusunda buraya kadar ele alınan noktaların da açıkça ortaya koyduğu gibi, dünyadaki her toplumsal yapının bir kültürü vardır. Bu kültürün de mutlaka kendine özgü ve onu diğer toplumların kültürlerinden şu ya da bu ölçü ve biçimde birtakım farklılıklar gösteren özellikleri ve nitelikleri vardır. Bunun da ötesinde, belli bir toplumun içinde ayrı bölgelerde yaşayan insanların oluşturduğuya da din, meslek grupları, yaş grupları ölçütü temelinde oluşmuş ve birbirinden farklı yapılar taşıyan alt-kültürler vardır. Başka deyişle, her toplumun giderek de her topluluk ve grubun sahip oldukları kültürlerin taşıdıkları özgünlükler, onları birbirinden ayıran temel etmen olarak karşımıza çıkmaktadır(83). Ancak bu konuda diğer bir önemli etmeni de gözardı etmemek gerekir. Günümüzde artık, kitle iletişim araçlarının son derece geliştiği ve yaygınlaştığı ve buna bağlı olarak da toplumlararası ve kültürlerarası ilişkilerin alabildiğine karmaşık ve ileri boyutlara ulaştığı bir ortamda, hiçbir kültürel yapının katışıksız ve özgün bir halde varlığını ve süreklili-

---

(81) HESS-MARKSON-STEIN, s.70.

(82) A.g.k.

(83) Bu konuda yaptığımız ilginç bir gözleme burada yer vermek gerekir. Özellikle son birkaç yıldır, lise mezunu ve üniversite öğrencisi gençlerin oluşturduğubir alt kültür grubu dikkatimizi çekmektedir. Bu gençler, başka alt-kültür gruplarında olanların anlayamadığı, gündelik dile yeni anlamlar kazandırdıkları bir dille konuşmakta, birbirleriyle ilişkileri genel normların dışında işlemektedir. En önemlisi, bu gençler dünyayı en doğru algılayanların kendileri olduğunu, kendilerinin dışındakilerin onları anlamamakla gülünç duruma düştüklerini öne sürmektedirler. Boş zamanlarını okey, kağıt oyunları, bilardo ile geçiren bu gençlerin, daha sonra içine girecekleri başka alt-kültür gruplarıyla uyuşumları da önemli bir sorundur.

ğini sağlaması düşünülemez. Çünkü, toplumların ve bağlı olarak kültürlerin bu ilişkileri, ilişki içindeki yapıların birbirini etkilemesini de beraberinde getirecektir. Bu etkileme sonucunda, toplumların sahip oldukları kültür ögelerinin bir diğerine geçmesi söz konusu olacaktır. Kısacası, günümüzdeki toplumlararası ilişkiler kültürlerarası çift-yönlü bir etkileşimi de kaçınılmaz kılmıştır. Bu noktadan hareketle, artık, toplumların gelişmesine ve diğer toplumlarla olan sürekli etkileşimine paralel olarak, kültürel yapılanmaların da duruk (statik) bir yapıda kalamayacakları ve çeşitli boyutlarda da olsa kültürel değişmenin kaçınılmazlığını öne sürmek mümkündür(84).

Kültür, tanımlarının da ortaya koyduğu gibi, toplumsal yapısı gereği; doğan, yaşayan, etkileyen ve etkilenen devingen bir olgudur. Ayrıca her kültürel yapı da, içinde bulunduğu toplumun yapılanmasına uygun ve koşut bir gelişme gösterir. Anılan bu yapı da, üyesi bulunan toplum bireylerini, varlığının gereği ve doğal olarak toplumsal yapı doğrultusunda etkilemeye, eğitmeye ve en sonunda da kişiyi toplumsal yapının gereklerine uydurmaya, bir başka deyişle biçimlendirmeye çalışır. İşte bir toplumda yaşayan birey ile, bireyin içinde yaşadığı toplumsal yapı arasında meydana gelen ve başı sonu pek net olarak belli olmayan bu dönüşümlü etkileşim "kültürel süreçleri" meydana getirir(85).

Kültürel süreçlerin, belli birtakım kültürel olaylardan farkı, süreçlerin çok daha genel, soyut ve evrensele yakın düzeyde geçerli olmalarıdır. Aslında kültür kavramı içinde çok sayıda, kültürel süreçler bulunmasına karşın, bunlardan önemli olanları ÇİZELGE 1'de yer almaktadır(86).

---

(84) Kültürel değişme daha sonra ayrı bir başlık olarak ele alınacaktır.

(85) GÜVENÇ, s.130.

(86) A.g.k., s.131(Ayrıntılı bilgi için bkz.: GÜVENÇ, s.108-137, s.75-92).

Süreçler	Tanımlar ve Açıklamalar
Kültürleme (Enculturation)	Toplumbilimlerdeki toplumsallaşma ya da geniş anlamıyla eğitim. Doğumdan ölüme kadar, bireyin, toplumun istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilenmesi ve değiştirilmesi. Başka deyişle, bireyin bir kültürün kurallarına, yerlerine vb. bilinçli ya da bilinçsiz olarak koşullandırılması süreci.
Kültürel Yayılma (Diffusion)	Belli bir toplumda, dıştan içe doğru ya da içten dışa doğru, maddi ve manevi ögelerin sürekli olarak yayılması. Kültür ögelerinin, içinde oluştukları toplum ya da toplumsal kümeden başka toplumlara, toplumsal kümelere yayılması.
Kültürleştirme (Acculturation)	Kültürel yayılma süreciyle gelen maddi ve manevi ögelerle, başka kültürlerden birey ve grupların, belli bir kültüre gitmesi ve karşılıklı etkileşim sonunda her ikisin de değişmesi. Bir başka açıdan; bir toplumun kültürüne, başka toplum ya da toplumların kültüründen maddi ve manevi ögelerin geçmesi ve o kültürün göreli bütünlüğünün bozularak tutarsızlaşması olayı ve süreci
Kültürlenme (Culturation)	Belli bir toplumun alt-kültürlerinden, ya da farklı toplumlardan kopup gelen birey ve grupların buluşması ve bir etkileşim süresi sonunda, genel kültür ve alt-kültürlerde bulunmayan yepyeni bir bileşime varılması, ulaşılması.
Kültür Şoku (Culture shock)	Bir kültürden başka bir kültüre giden bireylerin, yeni kültüre uyum sağlamakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar, gösterdikleri tepkiler.

Süreçler	Tanımlar ve Açıklamalar
Zorla Kültürleme (Trans-culturation)	Bir kültüre üye birey ve grupların, başka bir kültür tarafından zorla değiştirilmesi.
Kültürel Özümseme	Bir kültürel sistemin başka bir kültürel sistemi, giderek, kendine benzetmesi ve egemenliği altına alması.
Kültürel Bütünleşme (Cultural Integration)	Bir kültürün özellikle kurucu ögelerinin kültürel yapıdaki dengeli bütünlüğü sağlayacak biçimde karşılıklı olarak birbirine uyarlanması süreci ya da durumu(87).
Kültürel Değişme veya Kültür Değişmesi	Yukardaki bütün süreçlerin ve öteki kültürel etkenlerin bir bileşkesi olarak, toplumun bütünüyle veya bazı kurumlarıyla değişmesi ya da değişikliğe uğraması. Bir başka deyişle, bir kültürel yapıyı oluşturan davranış tür ya da kalıplarında, insan yapısı olan çevrede kendiliğinden ya da istek üzerine ortaya çıkan değişmeler ve bu değişmelerin ortaya çıkması süreci.

ÇİZELGE 1. Kültürel Süreçler

D. KÜLTÜREL OLGULARIN HAREKETLİLİĞİ VE YAYILMASI

Hiçbir kültürün içeriği değişmez ve sürekli değildir. Zaman içinde her kültürün içerikleri ve ögelerinin yapısı değişir. Bunlardan bazıları atılır, bazı yenileri dışardan alınır veya yaratılır. Bunun yanısıra, kültür kalıpları da

(87) Bu kültürel süreç, çalışmayı yapan tarafından, önemli görülerek, Toplumbilim Terimleri Sözlüğünden alınmış ve çizelgeye konulmuştur.

yenilenir. Kültür yenileşmesinin özü olan bir kültüre yeni içerikler girmesi olayının aslında iki temel dayanağı vardır: Bunlardan birisi o toplum içinde yapılan buluşlar; diğeri ise, kültür içerikleri dağılımı yoludur(88). Bir başka deyişle kültürel olguların hareketliliği ve yayılması ile toplumda ortaya çıkan ve yeni toplumsal ihtiyaçları karşılayacak yapıdaki buluşlar kültür yenileşmesi ve değişmesinin yöntemi, oluş biçimidir. Ayrıca, önemli bir nokta da; kültür olgusunun devingen yapısına paralel olarak belli bir sürekli bir hareketlilik göstermesidir. Bunun yanısıra, günümüz toplumsal yapısında varolan kültürlerarası alışveriş, kitle iletişim araçlarının toplumsal yaşantımızın neredeyse her anına ve alanına kadar yaygınlığı ve bağlı olarak etkililiği nedeniyle artık önlenemez bir nitelik kazandığından, belli bir artan ivme ile yayılma eğilimi göstermektedir. Bu yayılmanın nasıl, hangi yollarla ve hangi hızla gerçekleştiği konusunda da değişik görüşler öne sürülmektedir. Bu bağlamda, kültürel bir olgunun, yayılışı, bir kültürel yapı haline gelişi konusundaki görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

Eğer, belli bir toplumsal yapıda, büyük gizil imkanlara sahip olan yeni bulunmuş ya da ortaya çıkmış bir kültürel olgu süreç içinde büyüyerek yeni bir kültürel yapıyı meydana getirecekse; bu olgunun yaratıcısından veya yaratıcılarından başka kişi veya gruplara da aktarılması gerekir. Bu yolla da kültürel olgu yayılır ve toplumsallaşır(89).

Ortaya çıkan bu yeni kültürel olgu, ya yalnızca düşünsel yanıyla ya da aynı zamanda davranışsal ve maddi biçimiyle yayılma eğilimi gösterebilir. Bunlardan birincisine; karmaşık bir yapıya sahip Budhizm dininin dünyadan yaşayanların büyük

---

(88) ÜNSAL OSKAY, "Az Gelişmiş Ülkelerde Değişim ve Haberleşme", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 2, Ankara: 1968, s.243-244.

(89) PITIRIM A. SOROKIN, Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri. Bilgi Yayınevi, Ankara: 1972, s.250.

çoğunluğunca tanınması ancak, henüz inanış haline gelmediğinden, gerçekten inananların dışında uygulanmaması somut bir örnek olarak verilebilir. Bir kültürel olgunun davranışsal ve maddi yönleriyle yayılması durumuna örnek olarak yine Budhizmi verebiliriz. Budhizm, ona inanlar tarafından kuramsal olarak öğrenilip, uygulanmayacak ve uygulanmayacak bir soyut kavram olarak nitelendirilmez. İnananlar, Budhizmin yaptırımlarını uygular, ona uygun bir yaşam biçimini sürdürürler, ayinler düzenlerler ve maddi anlamda da tapınaklar inşa ederler ya da Budhizmi yorumlayan ve yayılmasını sağlayan dergiler, kitaplar çıkarırlar.

Genel bir kural olarak, bir kültür olgusunun düşünsel (ideolojik) biçimi, bir anlamda davranışsal ve maddi biçimlerinden çok daha geniş bir kişiler ve gruplar, alanlar ve kültürler kalabalığı üstünde daha hızlı ve kolay yayılır(90). Yukarıda verdiğimiz Budhizm örneğine dönecek olursak, bu din aynı zamanda bir ideoloji olarak ele alındığında, insanlar evreninde, davranışsal uygulamalarına ve maddi araçlarına oranlanamayacak ölçüde çok yayıldığını görebiliriz. Birçok kişi Budhizmin düşünsel temellerini bilebilir ama maddi anlamda uygulamaz. Bu bağlamda, manevi kültür ögelerinin, tüm kuramsal yaklaşımların tersine, maddi kültür ögelerinden daha hızlı ve geniş alana yayıldığını öne sürmek mümkündür.

Toplumlardaki kültür olgularının yayılım ya da hareretliliği, daha çok kişilerden ve gruplardan, aşağı-yukarı anılan kişi ve gruplarla aynı toplumsal statüdeki başka kişi ya da gruplara doğru yatay bir şekilde işler. Bir başka deyişle, belli bir toplumsal tabaka üyeleri arasındaki kültürel hareketlilik daha kolay bir işleyişe sahiptir. Bunda, o tabakadaki ya da o alt-kültürdeki insanların ortak inanış ve değerleri önemli rol oynar. Bunun yanısıra yukarı tabakalardan aşağı tabakalara, aşağı tabakalardan yukarıya doğru olan kültür olguları yayılım yönü ve süreci genellikle

---

(90) A.g.k., s.250.

dikeyine gerçekleşir. Bunda, öykünme, yer değiştirme arzusu vb. faktörler önemli rol oynar.

Kültür olguları ilk ortaya çıktıkları yerlerden, başka yerlere ve kültürel ortamlara doğru, o günün koşullarında varolan bütün iletişim kanallarını ve ulaşım araçlarını kullanarak yayılırlar. (Anılan iletişim ve ulaştırma kanal ve yolları; karayolları, demiryolları, denizyolları, havayolları, radyo, telefon, gazete, sinema, televizyon vb. dir.) Örneğin, Pariste yeni çakıralın ve bir anlamda bir kültürel olgu niteliğini taşıyan bir moda akımının, Paris'e fazla uzak olmayan bir Fransız köyünden daha önce, büyük bir hızla New York'a ulaşmasının temel nedeni işte budur. Bunun yanısıra, kültürel yapıya etkide bulunan yabancı kültür değerlerine karşı, niçin büyük şehirlerin köylük bölgelerden daha fazla etkiye açık olduğunu ve nihayet yine yabancı kültürlerin niçin daha çok deniz limanları, büyük trafik merkezleri vb. boyunca yayıldığını da işte hep bu iletişim kanalları ve ulaşım araçları belirler.

Toplumsal yapı içerisinde yukarı tabakalardan aşağı tabakalara, büyük şehirlerden köylük, kırsal bölgelere; uygarlaşmış olarak nitelendirelen gruplardan, uygarlaşmamış olarak görülen okuma-yazmasız gruplara geçen kültür olguları, daha çok, aşağı tabakaların, köylü nüfusun ve okuma-yazmasız grupların kültürüne tamamlanmış bir kültürel ürün olarak girerler. Burada söz konusu olan, ister bir otomobil veya video olsun, ister bir çeşit şekerleme veya yeni bir inanç olsun, bütün bunlar o kültüre, hammadde olarak değil, daha çok tamamlanmış ürün olarak girer ve orada da bu tamamlanmış yapılarıyla işlev gösterirler(91). Bir başka deyişle, bu kültür ögelerinin taşıdakları anlam, yapacakları işlev daha önceden, ilk çıkış noktasında saptanmıştır. Onu destekleyecek diğer ögeler bile hazırlanmış, hatta düşünsel tememleri de oluşturulmuştur. Oysa, bu durumun tam dersine, aşağı

---

(91) A.g.k., s.251.

tabakalardan yukarı tabakalara, kırsal alanlardan şehirlik alanlara, okuma-yazması olmayan gruplardan eğitim düzeyi yüksek gruplara doğru dikey olarak geçen kültür ögeleri ise, bir kültür hammaddesi niteliğini taşır. Bu ögelerin kendi öz yapılarında tamamlanmış bir yapı gösterip-göstermemesi de bir yere kadar önemli değildir. Anılan ögeler yukarı tabakalar tarafından yeniden şekillendirilir ve ona yeni bir düşünsel öz kazandırılarak, kendi yapılarına uygun hale getirilir(92).

Hemen her toplumda, çoğunlukla topluma yeni bir kültürel olguyu getirenler yukarı tabakalardır. Daha sonra sırasıyla orta tabakaların ve bir miktar gecikmeyle de aşağı tabakaların yeni kültürel ögeyi benimsedikleri gözlemlenebilen bir olgudur. Genellikle, belli bir kültür içinde yeni yaratılmış ya da dışarıdan o kültüre şu ya da bu yolla gelmiş olan yeni kültür olgularının yayılma yönü yukarı tabakalardan alt tabakalara doğrudur ve alt tabakalar yukarı tabakaları taklit ederler.

Kültürel olgular, bazı durumlarda kümeler halinde, küçük veya geniş yapılar halinde ve hatta toptan kültürler olarak dikeyine ya da yatayına yer değiştirir ya da kayarlar. Zaman boyunca, insanlık tarihinin bizzat kendisinin merkezi gibi, kültürün çok çeşitli alanlardaki yaratıcılık merkezleri de herhangi bir yerden başka bir yere, bir gruptan başka bir gruba, hatta bir ulustan bir diğerine doğru kayarlar(93).

Sonuç olarak kültürel olgular; kültürün devingen yapısına ve kültürlerin etkileşime koşut olarak çeşitli yol,

---

(92) Buna benzer bir durum ülkemizde yaşanmaktadır. Anadoluda kadınların başörtülerinden olan yazma, kentli kadınların boyunlarına fular gibi bağlanan bir aksesuar durumuna dönüşmüştür. Yine büyükannelerimizin soğuktan korunmak amacıyla başlarına örttükleri "çarşaf" kentli kadınların omuzunda bir şal'a dönüşmüştür. Şalvarda da aynı değişim gözlenebilir.

(93) Geniş bilgi için bkz.: a.g.k., s.250-254.

yöntem ve boyutlarda yayılırlar. Bu yayılma sonucu yeni kültür olguları ile karşılaşan kültürel yapılarda şu ya da bu ölçüde kültürel anlamda bir değişme ortaya çıkar.

a. Kültür Değişmeleri

Kültür olgusunun çok değişik tanımlarının yapıldığını daha önce belirtmiştik. Bunlardan bir tanesini daha konumuzla ilgili olarak burada ele almak yararlı olacaktır: Kültür, bir toplumun yaşama, türünü sürdürme, örgütlerini düzenleme, öğrenilmiş davranış biçimlerini, bilgi, inançlar ve insani birliklerde oluşan tüm etkinlikleri karşılamak ve gereksinmeleri yerine getirmek için geliştirdiği bir yaşam biçimidir. Öyleyse kültür insanın çevresine katkısıdır(94). Daha önceki bölümlerde değindiğimiz gibi, kültür, maddi ve manevi ögelerden meydana gelir. Değerler, gelenekler, görenekler, inançlar ve sosyal ilişkiler vb. hep manevi kültür başlığı altında ele alınırlar. Manevi kültür ögeleri daha belirsiz gibi görünseler de, çoğu zaman maddi ögelerden daha fazla öneme sahiptirler. Bir toplumdaki kişileri içinde doğup büyüdükleri kültürün bir parçası ve ürünü olarak görmek ve değerlendirmek, toplumları ve insanları daha iyi anlayabilmeye yol açacaktır. Bireyler, kümeler, topluluklar ve toplumlar arasındaki benzerlik ve ayrılıkların ortak temel nedeni kültürdür. Eğer bir toplum, belli etkilerle kendi kendine benzemez duruma geliyorsa bunun da nedeni kültür değişmesidir(95). Bu anlamıyla kültür değişmesi, toplumsal değişme ile eşanlamlıdır.

Kültür değişmesi konusunda üzerinde durulması gereken temel nokta, bu kavramın, evrimi belirten anlamının yanında, herhangi bir kültürün yabancı bir kültürle olan etkileşiminden sonra, ya da başka kültürlerin doğrudan doğruya veya

(94) BOZKURT GÜVENÇ, Sosyal ve Kültürel Değişme, Hacettepe Üniversitesi Yayınları D-21, Ankara: 1976, s.202-203.

(95) A.g.k., s.203.

dolaylı baskısı sonucu meydana gelen değişmeleri de kapsadığını belirtmek gerekir.

Bir başka açıdan kültürü insanoğlunun bir eseri ve insanoğlunun amaçlarına ulaşmasını sağlayan bir araç olarak ele almak da mümkündür(96). Bu tanım aslında kültür değişmesi olgusuna da belli bir açıklık getirmektedir. Çünkü, toplumsal yaşam sürekli bir devingenlik içerisindedir. Buna bağlı olarak toplumsal insanın ihtiyaçlarının ve amaçlarının da buna koşut olarak devingenlik içerisinde bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. O durumda, kültür değişmesi sürekli ve doğal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kültür değişmesi şöyle tanımlanmaktadır: "Kültürün yeni çevreye ve koşullara uyum süreci(97).

Bir sosyal antropolog olan Malinovski, kültür değişmesi kavramını şöyle ele almaktadır: "Kültür değişmesi, bir toplumda varolan yapıyı, başka deyişle, toplumsal, maddi ve manevi uygarlığı bir tipten başka bir tipe çeviren oluştur. Böylece kültür değişmesi, bir toplumun siyasal yapısında, yönetim kurumlarında, toprağa yerleşme ve konut yapma biçiminde, inançlarında ve kanılarında, maddi alet ve araçlarında, bunların kullanılışında, toplumsal ekonominin dayandığı tüketim maddelerinin dağıtımında az-çok oluşan değişmeleri de içine alır. Terimin en geniş anlamıyla kültür değişmesi, insan uygarlığının sürekli bir etkenidir(98).

Kültür olgusu yapısı gereği, herhangi bir şahıs veya toplumca oluşturulmadığı gibi, insan yaşamıyla da sınırlandırılamaz. Kültür zamanla değiştiği gibi, bu değişme gruptan gruba farklılık gösterir. Kültür değişmesinin esas ve kaçınılmaz olduğu açıktır. Kaldı ki, eğer kültürde herhangi bir

---

(96) ÜNSAL OSKAY, Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlar No.410, Ankara: 1978, s.9.

(97) GÜVENÇ, Sosyal-Kültürel Değişme, s.203.

(98) İHSAN AKAY, Atatürkçülüğün İlkeleri, Varlık Yay. İstanbul: 1979, s.193-194.

değişme olmasa, zamanla durgun kültür, gelişen toplumsal şartların gereklerini karşılayamaz hale gelecek ve süreç içinde ortadan yok alacaktır. Kültür değişmesi, ancak bireylerin yeni kültür ögelerine uyumu yoluyla olacaktır. Ancak bu uyumda, kültürel yapıların sadece ileriye gittiğini öne sürmek yanlış olacaktır. Geri giden, tersine işleyen kültürel değişme de olabilir(99). Bir başka deyişle, her değişme mutlaka gelişme olmayabilir.

Kültür değişmesi sürecini, değişikliğin gerçekleşmesi şekline göre, özgürce meydana gelen ya da doğal; ve zor gücüyle veya başka deyişle, tepeden inme bir biçimde meydana gelen olmak üzere iki biçimde ele almak mümkündür.

Özgür ya da doğal kültür değişmesi, bir toplumun, topluluğun ya da grubun, yabancı bir kültür yapısı içinde bulunan sahip toplum, topluluk ve grupla ilişkiye geçtiği zaman, hiçbir iç veya dış baskı altında bulunmaksızın, o kültürden tek tek ögeler alarak, yahut o kültürün belirli bir kısmını kendine aktararak benimseme sonucunda kendi kültürel yapısında meydana gelen değişmeler olarak ortaya çıkmaktadır.

Zor gücüyle veya tepeden inme kültür değişmeleri, ayrı kültürlere sahip olan iki toplumsal gruptan ya da toplumlardan biri, kendi kültürünü bütün olarak veya kendi kültürünün belirli bazı ögelerini kabul etmesi için diğerine çeşitli yöntemlerle baskı uygulaması sonucu meydana çıkar. Bunun yanısıra, yönetimsel güce sahip bir zümre yabancı bir kültürü veya belirli birtakım kültürel ögeleri çoğunluğun isteğine karşı koyarak kendi toplumuna kabul ettirmesi sonucu ortaya çıkan kültür değişmesi de zor gücüyle oluşan değişimdir(100). Ancak, zor gücüyle meydana gelen kültür değişmesini, bir "değişme" olarak değil de, "değiştirme" olarak görmek gerekir. Kültür değişmesi olgusunu ancak, doğal kültür alışverişi

---

(99) ERDOĞAN, s.137.

(100) AKAY, s.194.

nedeniyle toplum tarafından isteyerek benimsenenler ifade edebilirler. Bu anlamıyla kültür değişmesi seçici bir olaydır. Başka deyişle, bir kültür başka bir kültürden birşeyler alırken, bunları otomatik bir sıraya bağlı olarak değil, seçerek alır. Yeni kültürel ögelerden bazıları alınır, başkaları ilgi sahası dışında kalır.

Kültürel değişmenin oluşmasının bir takım etkenleri vardır. Bunlardan bazılarını; bireysel farklılıklar, kültürlerarası etkileşim, yenilikleri sunacaklar ya da toplumda seçkin ve etkin bir konumda olan kişi ve grupların yenilik yaratmaları, değişiklik güdüleri, uygunluk sorunu, "tav" zamanı ve yeniliğe başlama zamanı olarak sıralayabiliriz(101).

Kültürel değişme konusunda üzerinde durulması gereken bir başka nokta da, değişim konusundaki engellerdir. Bu engellerin ilki, değişime konu olacak kültürün kendi yapısından gelen değerler ve tutumlarla ilgili olanlardır. Gelenekler, kadercilik anlayışı, kültürel içedönüklük (etnosantrizm), namus anlayışı ve oransal değerlendirme anlayışı bunlardandır. Ayrıca, kültür içeriklerinin uyuşmazlığı, planlanmış yeniliklerin umulmadık sonuçlar vermesi; değişimin toplumsal engelleri ve değişimin psikolojik engelleri, kültürel değişmeyi engelleyen ya da yavaşlatan etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır(102).

Elbetteki, her kültürün geliştirilmiş olduğu anlayışlar, kurallar, davranış kalıpları, inanışlar, gelenekler-görenekler hatta gidişimler, sistematik ve yapısal olarak bir başkasının geliştirdiklerine benzememektedir. Bu benzememezlik aslında bir anlamda kaçınılmaz ve doğaldır. Ancak, bu benzememezliğin çok da fazla abartılmaması gerekmektedir. Her kültürün birbirine, bir sistem ve tamlaşmış bir bütün

---

(101) Geniş bilgi için bkz.: OSKAY, "Az Gelişmiş Ülkelerde Değişim ve Haberleşme" s.252-254. ve SENCER, a.g.k., s.35-37.

(102) OSKAY, "Az Gelişmiş Ülkelerde ....", s.254-258.

olarak bağlı olduğu da unutulmamalıdır. Çünkü, günümüzde her toplumsal yapı birbiriyle ilişki içinde olmak durumundadır. Kuşkusuz, en önemlisi de, kültür, belli bir toplumsal örgütlenme biçiminin varlığını sürdürmek gibi bir temel işlevi de yerine getirir. Ancak, bu durum da, kültür geçişlerini ve en geniş anlamıyla kültür değişmesini engellemez.

Kaldı ki, kültür nasıl ve hangi yöntem ve yolla değişirse değişsin, önemli olan değişme olgusunun varlığıdır. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri, başka deyişle, ilkel kültürel yapılanmalardan, günümüzün modern kültür yapısına geliş, bir anlamda, tarih boyunca kültür ögelerinin değişmesi ve ilerlemesi, buna bağlı olarak da, kültür olgusunun gelişmesiyle mümkün olmuştur.

Günümüzde, gelişmiş ve az gelişmiş ülke kültürlerinden söz ederken, kültürün teknik gelişmişlik yönü ağır basmaktadır. Burada bir yanlışlığa düşmemek gerekir. Örneğin kızılderili ya da inka kültürü sanat yönünden diğer kültürlerden üstün olarak görülebilir. Ancak yine de, teknik yönü artık çok zayıf kalan bu tür kültürler "gelişmiş ülke kültürü" veya "ileri kültür" olarak adlandırılamazlar(103).

Toplumlararasında yapılacak karşılaştırmalarda, kültürün çağdaşlaşmaya imkan verip-vermemesine göre ilkel ve ileri kültürlerden söz edilir. Günümüzde, manevi yönü ağır basan kültürler, modenleşme, teknik ve ekonomik değişmeler sonucunda yerlerini, daha çok teknik yönü ağır basan kültürel yapılara bırakmaktadır. Başka deyişle, kültür değişmesi daha çok toplumda teknik ya da maddi kültür ögelerini, kültürel yapının hakim ögesi durumuna getirme yolundadır.

E. KÜLTÜREL YOZLAŞMA VE YIĞIN KÜLTÜRÜ

Herhangi bir kültürel yapı, süreç içinde toplumsal yaşamdaki gelişmelere paralel birtakım gelişmeler kaydedebi-

(103) ERDOĞAN, s.153.

leceği gibi, içindeki bazı ögelerin yapısı nedeniyle "yozlaşma" olarak adlandırabileceğimiz bir durum içine de girebilir. Bu durum, bir başka deyişle "kültür yozlaşması", kültürel değişmenin olumlu ve ileriye dönük olarak gerçekleşeni niteliğindeki, kültürel gelişme olgusunu güdüleyen bazı etkenlere kapanarak ve kendini yenileme imkanı ya da değişme hareketliliğinden uzak kalarak, kültür ögelerini duruk(statik) bir konumda tutmak ve biçimsel olarak yaşatmak anlamına gelmektedir(104).

Toplumsal yaşamın devingen yapısına paralel olarak, süreç içinde meydana gelen değişmeler, kaçınılmaz bir biçimde bazı kültür ögelerini devre dışı bırakır. Aslında, bir anlamda, toplumun en dirençli ögesi niteliğini taşıyan kültür, bazı nesnel koşullarla çelişene kadar bu ögelerden tam olarak arınamaz. Devre dışı ve işlevsiz kaldığı halde toplumda varlığını sürdüren kültür ögesini yeni toplumsal koşullar karşısında yozlaşmış olarak kabul etmek mümkündür. Bunun yanısıra bu yozlaşmış kültür ögeleri, yer yer yeni bazı biçimlerin benimsenip yerleşmesi için önemli bir engel niteliğini de kazanmış durumdadırlar.

Aslında her toplum, kaçınılmaz şekilde birtakım yozlaşmış kültürel ögeleride bünyesinde taşır. Ancak, kültürel yapı içindeki bir kültür ögesi sadece geçmişten kaldığı için "yozlaşmış" olarak kabul edilemeyeceği gibi, yine geçmişe ait olduğundan belli bir dokunulmazlığa sahip değildir ya da olmamalıdır. Bu konuda ölçüt alınması gereken durum, söz konusu ögenin işlevselliğini koruması ve yeni toplumsal koşulları karşılaması olmalıdır. Gelişme olgusu tartışmasız her toplumun hedefi kabul edildiğine göre, gelişme için engel haline gelmiş işlevsiz kültürel ögelerin ayıklanması gerekir. Buna bağlı olarak, her kültür ögesi bir yere kadar işlevini korusa bile, gerektiğinde, değişen koşullar ölçüt alınarak

---

(104) SENCER, s.49.

yeniden ele alınmalıdır. Ancak yine de, kültürel yapıların "yozlaşmış" kabul edilen ögeleri taşıdığı görülebilir. Bu da, kültür olgusunun büyük ölçüde geçmişten aktarılan bir miras oluşundan kaynaklanır.

Tüm bunlara rağmen, kültürel yozlaşmanın en temel nedeni, belli bir kültürün kendine dönüklüğü olarak kabul edilemez. Tersine, seçici denetim sistemleriyle donatılmamış bir açık kültür de yozlaştırıcı olarak kabul edilebilecek baskılarla karşılaşır(105). Günümüzde çağdaş toplumlar, açık kültürün, kitle iletişim araçlarının yaygın ve etkin yapısı nedeniyle, denetimsiz işleyişine bağlı olarak, iç ve dış kaynaklı ve çok yönlü yazlaştırıcı etkiler altında kalmaktadırlar. Tekrarlarsak, bu etkilerin ana kaynağının toplumlarda gün geçtikçe etkin bir yapı kazanan ve gündelik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelen kitle (yığın) iletişim araçlarının topluma sunduğu, onları tek-tipleştiren kültür içeriği ve kültürü sunuş biçimidir. Bu kültür içeriği ve kültürü sunuş biçimi; Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde "Üyeleri çoğunlukla kişilikleriyle değil, bir yığının kimliği silinmiş, bilinçli irdeleme gücü yitmiş birimleri olarak duyan, düşünen ve davranan toplum" olarak tanımlanan yığın toplumunu oluşturur. Kuşkusuz bu toplumsal yapının, kültürü de yığın toplumunun tanımına koşut bir nitelik kazanacaktır.

Günümüzde, içinde yaşadığımız toplumsal koşullarda, giderek artan ekonomik gelişmeye bağlı olarak kentleşmeye ve kuşkusuz eğitim düzeyinin yükselmesi gibi nedenlere bağlı olarak, halkın boş zamanlarını değerlendirme biçimleri ve kültürel ilgileri de değişmiş ve artmıştır. Ayrıca, iletişim teknolojisindeki değişme ve yaygınlık, kültürel olguların üretim ve yayılma bağlı olarak pazarlama imkan ve hızını çok yüksek bir düzeye de çıkartmıştır. Kısacası, kültür, verimli ve kârlı bir yatırım alanı olma özelliğini de kazanmıştır.

---

(105) A.g.k., s.50.

Bu özellik de, "kültür endüstrisi" olarak adlandırılabilecek yeni bir iş alanını doğurmuştur. Toplumsal koşullara göre üretim yapmayı hedef alan bu yeni endüstri kolu, mümkün olduğu kadar geniş bir tüketici kesimi kazanmak ve sonra da elinde tutabilmek amacıyla, "halka istediğini" verme yolunu seçmiştir. Bu kılık altında ise ucuz, özümsemek için fazla bir çaba, zaman ve birikim gerektirmeyen, düşük nitelikli ürünler piyasaya sürülmüştür. Böylesi "kolay" bir kültürel yapı, ulaşım hızı alabildiğine yüksek ve etkili kitle iletişim araçlarıyla, seslendiği toplumun bireylerini, hayatlarının her alanında çepeçevre kuşatır. En önemlisi, bir başka açıya göre de konunun en tehlikeli boyutu, bu araçlarla, kültür ögelerinin, her türlü canlılık, devingelik ve yaratıcılıktan soyutlanmış bir şekilde hazır kalıplarla ve yeni birşey üretmeye imkan bırakmayacak şekilde kitlelere sunulmasıdır. Bu durumda kültür ve gelişmesi, halk adına kültür yaratanların eline geçmektedir. Bu da, kültür ürünlerini, deyim yerindeyse kalıntı haline getirmektedir.

Artık, günümüz insanının kültür ürünleriyle olan ilişkisi, her konuda yüzeysel bilgi sahibi olmayı sağlayan ansiklopedik bilgilere, söz ve yazıya değil de tamamen görsel anlatıma hatta salt televizyona dayalı hale gelmiştir(106). Bu insanlar yeni buluş ve yöntemlerle etkileme derecesi çok yükseltilmiş kitle iletişim araçlarının yoğun propagandası ile karşı karşıyadırlar. Bu durum onları; fikir yürütme, eleştirme, çözümleme, değerlendirme ve yeni şeyler üretmeye elvermeyen hazır ve komprime çözümlerle karşı karşıya bırakmaktadırlar(107).

---

(106) Bu durum aslında konuyla ilgilenen birçok düşünürce de mahkum edilmektedir. Moles'in saptamasına göre, toplumda herşeyi "bilen" insanlar yığın toplumu içinde kaybolurken, belli konuları derinlemesine bilenler ise toplumun önündeki yerini almaktadır. Bkz.: MOLES, s.9-10.

(107) SENCER, s.51.

Anılan bu yapıda, kültür ögelerinin sunuluş biçimlerinden öte, sunulan kültürel ögelerin içerikleri de, olumsuz olarak kabul edilebilecek bazı nitelikleri taşır. Kültürel ögelerin yaygın biçimde sunulmasında kullanılan kitle iletişim araçlarının teknolojik yapıları gereği, artık kontrol edilemeyecek kadar yüksek sayıda geniş yığınlara yönelmesi nedeniyle ve "çoğunluğun beğenisine uygun düşmek" gerekçesiyle topluma sunulan kültürel ürünlerin nitelikleri düşük tutulmaktadır.

İşte buraya kadar ele aldığımız bütün bu olgular ve gelişmeler, günümüzde yığın kültürü adı verilen yeni bir kültürel yapılanmanın doğmasına yol açmıştır. Artık, bu bağlamda kültürü; kitle iletişim araçlarıyla insanlar arasındaki ilişkilerin ürünü ve sonucu olarak tanımlamak mümkün olmaktadır(108). Bu tanımdan yola çıkarsak, yığın kültürünü; günümüz kültür piyasasının normlarına göre biçimlenmiş ancak, belli bir toplumun yerli kültür ürünlerini de taşıyan, çoğunluğa yönelik bir kültürdür. Bu yapı, eğlendirici ya da gerilim yaratan temaları, düşük nitelikli kültür kalıplarıyla geniş çevrelere sunulan ve standart ya da şartlandırıcı etkisi bulunan yığın üretimi olarak karşımıza çıkmaktadır(109).

Aslında, iyimser bir bakışla yığın kültürünün, toplumun genel beğeni düzeyini az da olsa yükseltebileceği öne sürülebilir. Ancak, bu durumda genel standardda bir düşme olacağı ve üstün nitelikli kültür ürünlerinin yerini düşük nitelikli ürünlere bırakacağını unutmamak gerekir.

4. TOPLUM VE İLETİŞİM

A. İLETİŞİM KAVRAMI

Toplum içinde yaşayan insanın kendisini ve çevresini

(108) MOLES, s.49.
(109) SENCER, s.52.

daha iyi tanımasına ve başkaları ile uyumlu ilişkiler gerçekleştirmek için etkileşime, yaşayan ve artık yaşamayan kişilerin miras olarak bıraktıkları bilgilerinden yararlanmasına yardım eden özel bir becerisi vardır. Bu beceri, insanın iletişim gücü olarak nitelendirilmektedir.

İnsanın toplumsal bir varlık olma özelliği, yaşam boyunca çevresiyle etkileşimde bulunurken öğrendiklerini, çevresindeki diğer insanlara ve kendisinden sonra gelen kuşaklara aktarabilmesinden kaynağını almaktadır. Toplumsal anlamda, kuşaktan kuşağa aktarılan bu bilgilerin kültürün bir yönünü oluşturduğunu daha önceki bölümde ele almıştık. Aslında, insan canlılar içinde kültürü olan tek canlıdır. Gruplar halinde yaşasalar bile, hayvanlar için belli bir kültür olgusundan söz etmek güçtür. Çünkü, hayvanlar, kendi aralarında en ilkel anlamıyla iletişimde bulunsalar bile, yaşamları boyunca öğrendiklerini kendilerinden sonra gelecek kuşaklara aktarabilecek ve bağlı olarak da onların davranışlarını etkileyebilecek iletişim yeteneğine sahip değillerdir. İşte bu bağlamda iletişimi bir anlatma ve anlaşma bilimi olarak görmek mümkündür.

Temelde insanlar, varoluşlarının başlangıcından bu yana çevrelerini etkilemeye çalışmışlardır. Ancak, doğal olarak, insanlar çevreyi etkilemeleri sürecinde kendileri de etkilenmişlerdir. Bu süreç sırasında çevreyle insan ve insan ile insan (veya insanlar) arasında belli bir duyarlılık geliştirmenin gereği ve önemi de açıktır. Çünkü etkilemenin etkenliği ve hedefine ulaşması, bu konuda kimin kim veya ne ile ve nasıl iletişimde bulunduğunun açık ve kesin bir biçimde bilinmesini; karşılıklı güven, anlayış ve iyi niyetin sağlanmasını da gerektirir(110). Bu bağlamda, öncelikle kim veya kimler arasında bir iletişimin olduğunu bilmek gerekir. Kişileri belirtmekle aslında etkilemede önemli

---

(110) CEVAT ALKAN, Eğitim Teknolojisi (Kuramlar-Yöntemler), Ankara: 1977, s.112.

bir adım atılmış demektir. İletişimde bulunanlar arasında karşılıklı güven ve anlayış sağlanmamışsa, sorunlar çoğalacak ve iletişimdeki istenen etkinlik sağlanabilecektir.

Aynı toplumsal yapı içinde bulunan insanlar bile değişik yapılara sahiptirler. Belli bir sınıflama çalışması ile herkesi aynı anlayışta, aynı duyarlıkta varsaymak mümkün değildir. İşte bu farklılıkların varlığı istenen düzey ve etkililikteki iletişimin ne kadar güç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu güçlüğün yenilmesinde şu ögelere dikkat etmek gerekir(111): a) Çevresel Etmenler, b) Bireyler arası ilişkiler, c) Özel iletişim biçimleri, d) Kullanılan ortamlar ve oluklar (channels).

İletişim kavramı üzerine ele alınanlardan da anlaşılabileceği gibi, bir iletişim olayının gerçekleşebilmesi süreci içerisinde, bu sürecin hayata geçebilmesinin ilk koşulu olarak ortada belli bir iletinin bulunması gerekmektedir. İnsanların anlayabileceği şekilde dile getirilen ya da belirtilen bir olay, düşünce veya kanaatler ise bu iletileri oluşturur(112). İşte anılan bu yapısıyla iletiler bir bakıma, toplumları yaratan iletişimin de temel kaynağını oluşturmaktadırlar. İnsanlararası, tek tek insanlarla toplumsal kurumlar arası ve nihayet bu kurumların birbirleriyle olan her türlü ilişki ve etkileşimlerinde iletişim birincil öneme sahip olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, bu bağlamda iletişim, bireylerarası ilişkinin her türünü, örgütleri ve giderek toplumları belirleyen, yaratan ve birarada tutan "çimento" olarak nitelendirilebilir. Grup halinde düşünüp-davranmamızı, toplumsal ilişkilerde rol yapmamızı ve hareket etmemizi de hep iletişime borçlu olduğumuz söylemek mümkündür.

---

(111) A.g.k., s.113.

(112) UYGUR KOCABAŞOĞLU, "Haber Kavramı Üzerine", A.Ü. SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllığı, Ankara: 1977, s.337.

Toplumsal yapı içerisinde insanlar, kaynak ve alıcının düşüncesinde nadiren birbirinden bağımsız düşünülen, bilgi verme, ikna etme ve eğlendirme amacıyla iletişimde bulunurlar(113). Gerçekten de, insanlararası etkileşime davranışsal yaklaşım, insanların iletişimde bulunmaları durumunda bunu bir bütün olarak gerçekleştirdiklerini önermektedir(114). İletişimsel olgular insanın bütün yasına yöneliktir. Ancak, iletişimin gerçekleştirmek istediği sonul hedef, zaman zaman iletişimin gerçekleşme amacını farklılaştırmaktadır. Temelde, "eğlendiren" bir iletinin bilgi vermediği ya da bilgi veren iletinin, ikna edici olmadığı da ileri sürülemez. Buna karşın bu amaçların birinin diğerlerinin önüne geçebilmesi de söz konusudur.

Süreç içerisinde bir kavram olarak iletişim, sadece bir bireyin bir başka bireye yaptığı herhangi bir etki olması olgusunun ötesinde, bir paylaşma eylemi, bir kişilerarası ilişki olarak düşünülmeye başlanmıştır(115). Artık, alıcı pasif bir hedef olarak düşünülmemektedir. Şimdi alıcı (receiver), aktif bir katılıcı, iletişim süreci ise, yanlı bir hareket değil, iki yanlı bir karşılıklı-eylemleşme (interaction) olarak düşünülmektedir(116).

Aslında, iletişim yaşamımızda, o denli yaygın bir olgudur ki, çoğu kez iletişim kavramının farkına varamayız. Bunun yanısıra, her birey iletişime doğuştan yetenekli olduğunu varsayar, karşıtını düşünmez. Çünkü, herkes, toplumsal yaşamın her anında iletişimde bulunur. Gerçekten de, eğer

---

(113) JOHN E. MARSTON, The Nature of Public Relations, McGraw-Hill Book Company New-York: 1963, s.27.

(114) KENNETH K. SERENO-C. DAVİD MORTENSEN, Foundations of Communications Theory, Harper and Row Publishers, New-York: 1970, s.4.

(115) WİLBUR SCHRAMM, "İnsansal Haberleşmenin Doğası", A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (Çev: ÜNSAL OSKAY) Cilt: XXIII, No: 1, Ankara: 1968, s.432.

(116) A.g.k., s.433.

bir an iyi bir iletişim yeteneğine sahip olmadığımızı düşünürsek, çevremizle ilişki kurabilmemizin o denli güçleştiğini görebiliriz. Toplumsal yaşamda insanlar çevrelerinden aldıkları iletilere göre davranışlarını oluştururlar. Bunun da ötesinde, çevreyle alınıp verilen iletiler aracılığıyla özleştirmeler yapılarak, bir süreç içinde bireyler kişiliklerini tanımlarlar(117). Bu bağlamda, toplumsal yapı içindeki bireylerin kişilikleri, çevreleriyle olan iletişim çabalarının bir sonucu olarak nitelendirilebilir. Ayrıca, iletişim olgusu yoluyla bireyler sadece çevreden etki almakla kalmazlar. Etkileşim olayının doğal bir sonucu olarak çevrelerini de değiştirirler. Kısacası, iletişim çevremizi değiştirmekde kullandığımız bir araç olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Buraya kadar ele aldığımız boyutları ile iletişim kavramı, şimdiye kadar yapılan çok sayıdaki iletişim tanımının ortak noktalırını da bünyesinde taşıyabilecek ve çoğunlukla kabul edilebilecek doğru ve tam bir tanımlamaya gereksinme göstermektedir.

a. İletişim Tanımı

Günümüzde özellikle son onyıl içinde, insansal iletişim konusunda yapılan bilimsel araştırmalar artık şaşırtıcı boyutlara ulaşmıştır. Aslında, araştırma çalışmalarında görülen ve artık "patlama" olarak nitelendirilebilecek gelişme, iletişim kavramının gittikçe genişleyen kullanım alanı ve anlamından kaynağını almaktadır. Buna bağlı olarak çok sayıdaki bilimsel disiplin kendi alanları doğrultusunda olsa da iletişim konusunda çalışmaktadır. Örneğin; fiziksel bilimler, iletişim konusundaki çalışmalara; sibernetik, bilgi kuramı (enformasyon kuramı) ve genel sistemler kuramının teknik altbaşlıkları bağlamında katılmaktadır. Sosyal bilimler alanında

---

(117) ROGER E. WİLLİAMS, "Genel İletişim Kavram ve Modelleri" Kurgu, EİTİA TÖEF Dergisi, (Çev.: AKIN ERGÜDEN) EİTİA Yay. No.217/141, Eskişehir: 1979, s.282.

ise, kültür olgusunu iletişim olarak nitelendiren antropologların konuya bakış açıları ilk sırayı almaktadır. Sosyalpsikologlar ise iletişimi bireyler arası ilişkiler ve grup-içi etkinlikler olarak ele alırlar(118). Toplumsal bilimler yelpazesinin en ucunda, bilbilimciler, "dil" yapısı üzerine olan çalışmalarını iletişim biliminin bir parçası olarak görmektedirler. Bunun yanısıra, psikoloji, sosyoloji, politika bilimi, gazetecilik ve diğer birçok bilimsel disiplinler, iletişim bilimi ile yakın ilişkiler içindedirler. Bu durumda "insansal iletişim bilimini" tek bir bilim dalı içinde ele almak ya da tek bir bilimle ilişkide olduğu öne sürülemez.

İletişim kavramının çok çeşitli bilimlerle yakın ilişkisi ve değişik bilimsel disiplinlerin iletişim kavramını kendi alanlarında kullanmaları, bu kavramın değişik biçimlerde tanımlanmasını beraberinde getirmektedir. Aslında iletişim sözcüğü birçok davranış biçimlerini kapsaması nedeniyle "sevgi" sözcüğüne çok benzemektedir. Bu açıdan, en geniş anlamlısından, en dar ve özel anlamlarda ele alınan yüz'den fazla yayınlanmış iletişim tanımı bulunmaktadır. Gündelik kullanıma en yakın ve en geniş anlamıyla iletişim; herhangi bir bilgi (information) paylaşma eylemidir(119). Bu yaygın kullanıma sahip tanımlamadaki önemli bazı noktaların açıklığa kavuşturulması, "iletişim" konusunda geliştirilecek tanımlama için yol gösterici olacaktır. Yukarıdaki genel tanımlamada kullanılan "bilgi" sözcüğünün kapsamı çok önemlidir. Eğer bilgi sözcüğü sadece "data" anlamındaki bilgileri kapsıyorsa, o zaman bu tanım belli bir noktaya kadar eksiktir. Çünkü, toplumsal yapı içindeki insanlararası ilişki ve etkileşimlerde "data" anlamındaki bilgilerden öte duygular ve kanaatler de söz konusudur. Bunun yanısıra, ileride ayrıntıları ile ele alınacağı gibi, iletişim belli bir süreç yapısını da taşımaktadır. Belli birtakım iletiler, kaynaktan çıkar, belli oluklar(channels) kullanılarak alıcıya ulaşır. İletiyi alan

---

(118) SERENO-MORTENSEN, s.1-2.

(119) WİLLİAMS, s.284.

alıcıda birtakım etkiler ve bağlı olarak da birtakım değişiklikler oluşur. Bu aşamadan sonra da, alıcıdan kaynağa (ilk iletiyi gönderen kaynağın daha sonra gönderici iletileri düzenlemekte kullanabileceği) bir yansıma (feed-back) yollanır. Bu durum da çok açık bir biçimde iletişim olgusunun sahip olduğu "süreç" niteliğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu açıklamadan sonra iletişim kavramının değişik kullanım ve bakış açılarına göre yapılan tanımlamalarına yer vermek gerekmektedir. İletişim kavramının toplumbilimsel açıdan yapılan tanımlaması Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde şu şekilde yapılmaktadır: "Düşünce ve duyguların, bireyler, toplumsal kümeler, toplumlar arasında söz, el, kol hareketi, yazı, görüntü vb. aracılığı ile değiş-tokuş edilmesini sağlayan toplumsal etkileşim süreci".

İletişim kavramına yapısal ve davranışsal yaklaşımlar sonucu yapılan tanımlamalardan bazıları ise şöyledir(120): "İletişim, iki veya daha çok insan arasında anlaşma için gerçekleştirilen değişimdir." "İletişim, herhangi etkin anlamda, düşüncelerin karşılıklı değişimidir." ".... Düşüncelerin, kanıların veya bilginin, söz, yazı veya işaretler yoluyla değişim ve paylaşımıdır." "İletişim, organizmanın herhangi bir bölümünde, istendik belli davranışları ortaya çıkarabilmek için, çevresel uyaranların düzenlenmesidir".

İletişim kavramını gerçekleşen olayın yapısına paralel olarak ele alan bir başka tanımlama ise şu şekildedir (121): "En genel anlamıyla, bir sistem, bir kaynak, bir başkasını ne zaman etkilerse; bir hedefi, kaynak ile hedefi birbirine bağlayan kanallar içinden gönderilebilir (transmitable) değişken işaretler ile uyarılabilirse, orada iletişim var demektir."

---

(120) LEE THAYER, Communication and Communication Systems, Richard D. Irwin Inc. Illinois: 1968, s.13.

(121) SCHRAMM, s.434.

İletişim tanımlamasında nüfuz ve etkiyi ön plana alan görüşe göre iletişim; "İletişim kelimesi burada, bir aklın bir başka aklı etkileyeceği bütün süreçleri kapsayacak şekilde çok geniş bir anlayış içinde kullanılacaktır. Bu, doğal olarak, sadece yazılı ve sözlü iletişim yollarını değil, keza müziği, resme dayanan sanatları, tiyatroyu, baleyi ve bütün insan davranışlarını kapsamaktadır. Bazı bakımlardan, bundan bile geniş kavram olarak kullanmayı istiyor isnanın gönlü; bir mekanizmayı etkileyen bir başka mekanizmanın yararlandığı süreçleri de iletişim kavramı kapsamına alınması gibi" biçiminde tanımlanmaktadır(122).

Konuya yine toplumbilim çerçevesinde yapılan bir yaklaşım ise şu şekildedir(123): "İetişim, belli bir toplumsal yapılanma içinde kaynaklar ile alıcılar arasındaki ileti alış-verişidir."

İletişim kavramının davranışlar açısından yapılan bir başka tanımlaması yapısal bazı farklılıklar göstermektedir (124): "İletişim sözcüğünü, işaretler ve semboller yoluyla gerçekleşen bir etkileşim olarak tanımlayabiliriz. Bir başka deyişle iletişim, semboller yoluyla gerçekleşen bir etkileşim ve bağlı olarak etkileşimin bir alt-başlığıdır."

Bu açıdan yapılan bir başka tanımlamada da "iletişim organizmanın herhangi bir uyarana tepkisidir(125) denilmektedir. Hatta, etkileşimin tepki boyutu daha ön plana alınarak; "ileti eğer herhangi bir tepki almıyorsa iletişim söz konusu değildir"(126) nitelendirmesi yapılmaktadır.

---

(122) A.g.k., s.434-435.

(123) SERENO-MORTENSEN, s.5.

(124) THOMAS R. NİLSEN, "On Defining Communication" Foundations of Communication Theory, Harper and Row Publishers, New-York: 1970, s.18.

(125) A.g.k., s.20.

(126) A.g.k.

Buraya kadar ele alınanlardan da anlaşılabileceği gibi, genel anlamıyla iletişim kavramı, birbirlerini etkilemek amacında olan iki öge arasında meydana gelen bir etkileme orgusunu ifade etmektedir. Aslında bu yapısıyla, bu kavram bir davranış biçimidir. Davranış ise oldukça karmaşık olup, karşılıklı etkileşimde bulunan bir çok değişkeni de kapsamaktadır. Bu bağlamda iletişim kavramı;

- İnsanlar arasında duygu ve fikirlerin akışıdır.

- Bir kimsenin düşüncelerini ve duygularını diğerlerine açık seçik olarak belirtmesi sürecidir.

- Bireyler arasında anlamları ortak kılma sürecidir.

- Bir kaynağın bir iletiyi bir oluk üzerinden bir alıcıya iletmesi sürecidir.

- Seçilmiş bir haberin, bir haber kaynağından belli bir mesafeye iletilmesi sürecidir.

Özetlersek, iletişim kavramı; süreç, etki, düşünce, haber, duygu, ifade, anlam, mesafe, temel eğitim becerileri gibi birçok kavramı içeren karmaşık ve çok boyutlu bir süreci kapsamaktadır(127).

Aslında, yukarıda ele alınan iletişim tanımları dikkatle incelendiğinde, aralarında büyük farklılıklar olmadığı görülebilir. Ayrıca, bu tanımlamalardan herhangi birisinin doğru, diğerlerinin yanlış olduğunu öne sürmek de mümkün değildir. Çünkü, iletişim tanımları, o tanımı yapanın ilgi alanına ve tanımı yapma amacına göre farklılıklar gösterebilir. Bütün bu farklılıklara karşın iletişim olgusunun varlığının ve işleyişinin ana ögesi her zaman bilgi (information) dir. Bilginin de tanımlamasını yaparsak; belli bir durumdaki alternatif olabilirliklerin sayısını küçülten veya bir belirsizliğin şiddet ve yoğunluğunu azaltan herhangi bir içerik

---

(127) ALKAN, s.113.

(content) bilgidir(128). Bu tanımın içine, bir insanın bir başka insan hakkındaki duyguları, gerçekleri, kanaatleri, ikna etmeyi de dahil etmenin gerekliliğini daha önce dile getirmiştik. Bilgi konusunda önemle üzerinde durulması gereken nokta, herhangi bir bilgi içeren bir iletinin gerek kaynak, gerekse alıcı tarafından aynı şekilde anlamlandırılabilmesinin güçlüğüdür. Bir başka deyişle, insanların maddi ve manevi yapılanmalarının mutlak farklılığı nedeniyle iletiler dolayısıyla bilgi, hiçbir zaman tam olarak ve "tıpkı" bir şekilde anlamlandırılamaz.

Yapısı gereği iletişim ilişkileşme ve etkileşime dayanır. Bu ilişkileşme ve etkileşim bir böreyle bir diğeri veya bir biriyle birçokları arasında kurulabilir. Bu ilişkileşmenin özü ve temeli belli bir uyum (in·tune) içinde olmaktır(129). Kaynak ve alıcı uyum içinde olunca aslında, her iki taraf ta aynı bilgiye eğilmiş ve onunla ilgilenmektedirler anlamına gelir. Bu ilişkileşmenin mutlaka yüzyüze gerçekleşmesi de gerekmez. İletileri oluşturan sembollerin boşluk yoluyla -havadan- alınması ve sembollerin gittikçe gelişen teknolojiye paralel olarak daha yoğun bir şekilde saklanması gibi yöntemler yüz-yüze ilişkileşmenin mutlak gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Bir başka deyişle, kitle iletişim araçlarının yapısı ve gelişmesi anılan zorunluluğu azaltmıştır.

Kısacası, iletişimi; belli bir çeşit bilginin paylaşılmasını mümkün kılan bir ilişkileşme ve paylaşma süreci olarak nitelendirebiliriz. Bu nitelendirmenin ışığında iletişim kavramının tanımını şöyle gerçekleştirebiliriz: İnsanlararası iletişim, bilgi, düşünce, duygu, tutum ve kanılarla davranış biçimlerinin kaynak ile alıcı arasındaki bir ilişkileşme yoluyla bir insandan diğerine bazı oluklar kullanılarak aktarılması sürecidir. Burada tek tek insanların birbirleriyle

---

(128) SCHRAMM, s.435.

(129) A.g.k., s.436.

olan iletişimleriyle birlikte, insanların kurumlarla ve kurumların diğer kurumlarla kurduğu; başka deyişle insanların içinde yer aldığı tüm iletişim olayları insansal iletişim kapsamında düşünülmektedir. İnsansal iletişimin, insanların gerçekleştirdiği bir şey olması nedeniyle, kendi başına bir hayatı olmadığını da söyleyebiliriz. Bu bağlamda, iletişim konusunda yapılacak irdelemeler bir bakıma insanlar hakkında yapılıyor demektir. Bir başka deyişle, birbirleri ile, grupları ile ilgili olarak, etkilenerek, etkileyerek, bilgi vererek, bilgi edinerek, öğreterek, öğretilerek, eğlenerek ve eğlendirerek bu iletişim sürecinde yer alan insanlarla ilgilenmek demektir.

Bu çalışmanın amaçları açısından mekanik ileşitim ya da hayvanlararası iletişim kapsam dışı tutulmuştur. Burada ele alınan bağlamda insansal iletişim de ise, iletişim sürecinin kaynağı durumundaki öge, alıcı ve alıcılara onlara bir etkide bulunmak, dolayısıyla da onların davranışlarında birtakım değişiklikler oluşturmak amacıyla iletiler gönderir. Başka deyişle, iletişim sürecinin temel hedefi alıcı(lar)da birtakım değişiklikler oluşturmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında, insanlar ve iletişim arasındaki ilişkiyi tam olarak tanımlayabilmek için konuya en azından, bireysel davranış, bireylerarası davranış ve kurumsal davranış düzlemlerinde bakmak gerekir(130). Bireysel düzlemde bakıldığında, bireylerin düşünsel ve davranışsal varoluşunda iletişimin rolü, bireyin psikolojisinde yemek yeme ile soluk almanın rolünün yeri ile karşılaştırılabilir. Bunun sonucunda, bu durum anılan her üç düzleme uygulandığında iletişim kavramı, bütün yaşayan insansal sistemlerin varoluş, büyüme ve değişme konusundaki devingen süreci belirleyen öge olarak karşımıza çıkar (131).

---

(130) THAYER, s.16-17.
(131) A.g.k., s.17.

İnsanların yaşamlarındaki bu kadar büyük öneme sahip iletişim sürecinde kaynağın alıcıya gönderdiği iletinin mümkün olduğu kadar aslına uygun olarak alıcıya ulaşması gerekir. Bu noktada da iletişim sürecinde yer alan ögeler ve yapıları önem kazanmaktadır.

b. İletişim Ögeleri

İletişim sürecinde yer alan, iletişimin temel ögeleri şunlandır: Kaynak, ileti, kodlama-kodaçma, oluk (kanal), alıcı, etkileme ve yansıma (feed-back)(132).

ba. Kaynak

En basit anlamda kaynak, iletişim sürecini başlatan, iletiyi gönderen ögedir. Kaynak iletiyi hedefe gönderen kişi, grup ya da kurum olabilir. Bu bağlamda hangi iletişim süreci ele alınırsa alınsan mutlaka bir kaynak söz konusudur.

İletişim süreci yapısı gereği, önce kişi ya da kişilerin duygu, düşünce, kanı, bilgi ve gereksinmelerini iletmek isteyen bir kaynağı gerektirir ve onunla başlar. Kişiler arası iletişim, başka deyişle yüzyüze iletişim, en sık ve önemli biçimde dil ile olmaktadır. Kitle iletişiminde ise, kitle ilişetim araçları kullanılarak iletişim gerçekleştirilir. Her iki durumda da kaynak kendi özgün iletisinin kodlayıcısı olmaktadır. Bir başka deyişle, ilişkileşmede paylaşım konusu etmek istediği, bilgiyi, duyguyu, kanıyı alıp iletilebilecek bir biçimde dile getirmektedir. İletiler, bir kez kodlanıp hedefe gönderildiğinde, kaynağın elinden kurtulmakta

(132) Yansıma (feed-back) nın bir ileşitim ögesi olup olmadığı konusunda tartışmalar yapılmaktadır. Bize göre; eğer iletişim bir süreç olarak kabul ediliyorsa, bu durumda gönderilen iletinin etkililiğinin bir ölçütü olan ve kaynak tarafından daha sonra gönderilecek iletileri düzenlemede ışık tutacak yapıdaki yansıma en az diğer ögeler kadar önemlidir. Kaldı ki, bu durumda yansıma etkileme için özel bir önem taşımaktadır.

ANADOLU ... Merkez Kütüphanesi

ve iletinin yapacağı şeyleri önleyip, değiştirmek kaynağın gücü dışında kalmaktadır. Bu anlamda iletilerin olması gerektiği gibi kodlanıp sürece sokulması gerekmektedir. Bu noktada birçok etken aslında kaynağı etkilemektedir. Bu etkenler; kaynağın iletişim becerisi, tutumları, deneyim ve bilgi düzeyi ile çevresel ve toplumsal, kültürel ve ekonomik ögelerdir(133).

baa. İletişim Becerisi

İletişim sürecinde, kaynak iletiyi hedefe gönderdiğinde ve bunu sözle gerçekleştirdiğinde, iyi söyleyiş, sözcük zenginliği, iyi tümce kuruluşu, uyumlu söz dizimi, gerekli ve uygun sözcüklerin seçilişi hep iletişim becerisinde önemli ögeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında, iletiler herhangi bir iletişim aracı yoluyla verildiğinde de uygun aracın seçimi, seçilen araca uygun şekilde iletinin kodlanması, yine iletilerin yapısınadikkat edilmesi ile iletişim süreci içindeki kaynakla ilgili noktalar hep iletişim becerisi kapsamında ele alınmaktadır. Eğer iletilerin, alıcıya mümkün olduğu kadar istenilen yapıda ulaşması temel amaç ise kaynağın iletişim konusundaki becerilerinin önemi daha çok ortaya çıkmaktadır.

bab. Tutumlar

İletişim sürecinde, sürecin başlangıç ögesi olan kaynağın iletişim kurmasında en önemli etkileyicisi aslında kaynağın kendi kişiliğidir. Bu bağlamda, kaynağın kendisine ilişken olan düşünceleri, iletişimi kendisine özgü bir biçimde yapılandırmasına yol açar. Bir başka deyişle, kaynağın kişiliği onun iletişim biçimine etki eder. Örneğin, kişilik olarak çekingen yapı taşıyan bir kişi, daha çok çekingen birtakım önerilerde bulunur. Ayrıca, iletişimde bulunan kişilerin toplumsal norm ve değerleri ile çok farklı konulara

(133) ALKAN, s.115.

ilişkin değişik tutumları da bulunabilir. İnsanların kişiliklerinin biçimlenmesini sağlayan bu ögeler doğal olarak kişilerin iletişimine de yansıyacaktır.

bac. Deneyim ve Bilgi

Herhangi bir kişinin ne olursa olsun denemediği, yaşamadığı bir konu, bir eylem üzerinde hangi düzlemde gerçekleşirse gerçekleşsin doğru ve sağlıklı bir iletişimde bulunması son derece güçtür. Bu nedenle kaynağın kodlayacağı iletinin sağlıklı olabilmesi, başka deyişle asıl amaç olan alıcı tarafından anlaşılabilmesi ve inandırıcı olması için, kaynağın bilgi birikiminin ve deneyiminin yoğun olduğu konularda iletişimde bulunması daha yararlı olacaktır. Çünkü, kaynak bilgi ve deneyim sahibi olduğu konuları daha iyi anlatacak ve alıcının da aynı konularda bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır.

bad. Çevresel-Toplumsal ve Kültürel Ögeler

Kişilerin iletişimleri ve iletişimi nasıl gerçekleştirdikleri bir anlamda kendi çevresel, toplumsal ve kültürel durumlarını da yansıtan bir ölçüt olarak görülebilir. Toplumsal yapı içinde bulunan kişilerin, üyesi oldukları toplum içinde belirli birtakım rolleri, konumları, saygınlıkları (prestij) ve belirli işlevleri söz konusudur. Bir başka deyişle, insanlar toplum içinde, yukarda belirtilen ve bir anlamda bireylerin toplumsal yerini de belirleyen belirli sınırlar içinde yaşamaktadırlar. Bu koşullar ve sınırlar kuşkusuz insanların iletişimlerine de yansıyacaktır. Bu yansıma, iletişimde kullanılan oluk seçiminden, kodlamaya, yansıma (feedback) ögesine kadar uzayacaktır.

bb. İleti (Message)

İleti, kaynaktan alıcıya gönderilen bir uyarı, bir düşünce, duygu, kanı ya da bilginin kaynak tarafından kodlanmış halidir. Kısacası, ileti işaretlerden (sinyal) kuruludur. Bir işaret ise kazanılmış denem-bilgilerden herhangi birisi yerine

konulmuş bir belirticidir(134). Örneğin; "kedi" işareti, bizim genel olarak sahip olduğumuz kediler hakkındaki kazanılmış denemlerimizin yerine konulmuş bir işarettir. İşte ileti, iletişim süreci içerisinde bu tür işaretlerin kodlanmış biçimidir. Yazı yazarken yazı, resim yaparken resim, bir hareket-te bulunurken ortaya çıkan el, kol, yüz hareketleri hep iletilerdir.

İleti ögesi aslında iki bölümde incelenebilir. Bunlar iletinin dili ile iletinin içeriğidir. Burada iletinin dili sözcüğü kuşkusuz konuşulan dil anlamında kullanılmamaktadır. İletinin dili dendiğinde, iletinin ulaştırılmasında yararlanılan herhangi bir kod olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda iletinin dili, herhangi bir ulusal dil olabileceği gibi, müzik, sanat ve hareketler (örneğin jestler-mimikler) gibi konuşulan dil dışında dabazı kodlar olabilir. İletinin dili konusunda önem verilmesi gereken en önemli nokta; etkin ve sağlıklı anlamda bir iletişimin gerçekleşebilmesi için, ileti dilinin hem kaynak hem de alıcı açısından net ve anlaşılır bir yapı taşıması gereğidir. Çünkü daha önce de değinildiği gibi, ileti kodlanıp alıcıya gönderildiğinde artık kaynaktan çıkmış olmaktadır. Bu noktadan sonra anılan iletinin yeniden düzenlenerek yapabileceği şeylerin önlenmesi artık kaynak tarafından gerçekleştirilemez.

İletinin içeriği konusunda ise ele alınması gereken iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, iletişimde işlenecek düşünce, duygu ve bilgilerin seçilmesi konusudur. İkincisi ise, bunların nasıl işleneceği başka deyişle işlenme yöntemidir. Gerçek anlamda, öncelikle kodlanacak ileti, açık ve seçik bir biçimde seçilmelidir. Daha sonra, seçilen bu iletiler, ulaşılması amaçlanan alıcının niteliklerine bağlı olarak en kolay anlaşılabilir hale getirilir. Bu işlemde

---

(134) WİLBUR SCHRAMM, "Haberleşme Nasıl İşler", Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş (Seçilmiş Parçalar), Derleyen: ÜNSAL OSKAY, 2. Baskı, A.Ü. SBF Yayınları No: 281, Ankara: 1973, s.104.

alıcının üyesi olduğu grubun yapısı, toplumsal-ekonomik durumu, eğitim düzeyi, kültürel normlar karşısındaki durumu ve diğer özelliklerinin iyi bilinmesi; kaynak tarafından bu ölçütlere göre kodlanan iletinin, alıcı tarafından tam ve istendik bir biçimde anlaşılabilmesi için gereklidir. Bu anlamda alıcının belli özellikleri dikkate alınmadan hazırlanan bir mesaj başarısızlığa uğramaya mahkum sayılabilir.

Yapısal olarak iletinin kendisi karmaşık uyarılar toplamından başka birşey değildir(135). Aslında, kendi içinde başlıbaşına hiçbir anlam taşımayan kağıt üzerindeki birtakım şekiller veya ses dalgaları ya da diğer görsel-işitsel malzeme ile dokunma yoluyla elde edilen iletiler yalnız insanlar için ve bir alıcı tarafından kod-açma (decoding) işlemi sonunda anlam kazanırlar.

bc. Kodlama (Encoding)-Kodaçma (Decoding)

Kodlama, bir bilginin, düşüncenin, duygunun veya kanının iletime uygun ve hazır bir ileti (message) biçimine dönüştürülmesidir. Kaynağın kafasında kalan ve diğer kişilere aktarılmayan düşünceler, doğal olarak iletişimin bir parçası olamazlar. Bu nedenle, kaynağın düşüncesi başkalarının da anlayabileceği bir biçimde ifade edilmelidir. Bunu biraz daha geliştirerek, eğer bir kişi düşündüklerini dile getiremiyorsa, belli bir düşünceden de söz edilemeyeceğini öne sürebiliriz. Dil kodlama için en önemli basamaktır. Bu bağlamda, jestler, mimikler, hareketler gibi önemli ve hatta karmaşık kodlama yolları da aslında dile dayanmaktadır(136). Nesneleri, olguları ve olayları nasıl adlandıracağımızı bilemezsek, onlar hakkında iletişimde bulunmamız güç olur. Çünkü, her tür kavram dil ile ifade edilir. Bir kaynağın bir iletiyi kodlaması, aynı zamanda onun toplumsal birikimlerini de kapsayan deneyimleri ve yaşantılarının bir yansımasıdır. Kodlama, aynı

(135) WİLLİAMS, s.285.
(136) MARSTON, s.29.

zamanda iletinin gönderileceği ortamın seçimiyle de ilgilidir. Kişilerin arkadaşlarıyla olan günlük konuşmaları, resmi toplantı konuşmaları veya teknik bir konudaki konuşmalar hep ortama bağlı değişik kodlama yol ve yöntemlerini gerektirir.

Kodaçma (decoding) ise, alıcıya oluşan ve alınan bir uyaranın başka deyişle iletinin yorumlanarak anlamlı bir biçime sokulmasıdır. İletişim süreci içerisinde iletiler ancak kodaçma yoluyla, kağıt üzerindeki "anlamsız" işaretler, ya da birtakım ses ve görüntü sinyalleri olmaktan çıkıp anlam kazanır.

İletişim sürecinde kodlama kaynak, kodaçma ise alıcı tarafından gerçekleştirilir.

İletişimin başarısını ölçen en önemli sorun iletinin alıcı tarafından kodaçımının yapılmasıdır. Bu durumun en önemli ölçütü ise alıcı ile kaynağın deneyim ve yaşantılarının çakışması ya da en azından kesişmesidir. Bu da aslında iletişimin doğasında vardır. Çünkü, iletişim kelimesinin kökünü oluşturan Latince "communicatus"un anlamı birşeyleri paylaşmaktır(137). Ortak deneyimin bir parçası olarak, iletişimde kullanılan ortak dil, kodaçımının gerçekleşebilmesinin ilk koşuludur. Kısacası, ortak deneyim yokluğu, iletişimde bulunabilme yeteneğinin en ciddi engeli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Burada ele alınması gereken bir nokta da bağıntı çerçevesi (izafet çerçevesi, cycle of reference) dir. Aslında, bağıntı çerçevesi kodlama ve kodaçma işlemlerinin ve bağlı olarak iletişim sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşebilmesindeki önemli ögelerden birisidir. Bağıntı çerçevesini insanların sahip oldukları tüm bilgi yükü olarak tanımlayabiliriz. İşte, bireylerin bağıntı çerçevelerinin kesiştiği alan, iletişimin de gerçekleştiği alandır(Bkz. ŞEKİL 3).

---

(137) A.g.k., s.30.

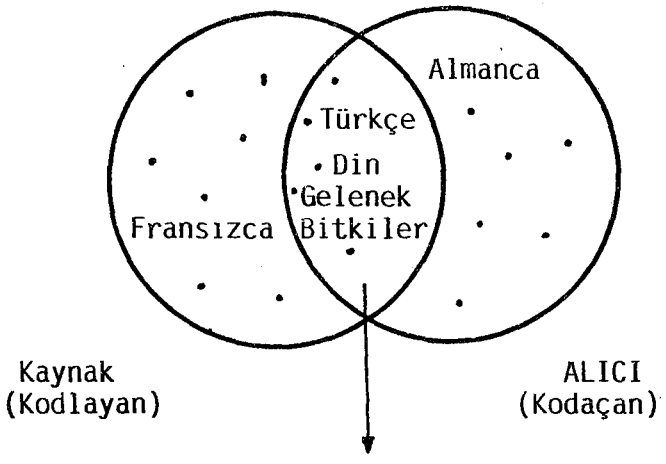

ŞEKİL 3: Bağıntı Çerçevelerinin Kesişimi

Yukarıda yer alan şekildeki noktalardan herbirisi, iletişim sürecinin iki ucunda bulunan kaynak ile alıcının sahip oldukları birim bilgi yüklerini, başka deyişle bağıntı çerçevelerini meydana getiren ögeleri simgelemektedir. Bağıntı çerçevelerinin kesişme bölgesi kaynak ile alıcının ortaklaşa sahip oldukları bilgilerin varlığını ve niceliğini göstermektedir. ŞEKİL 3'deki örnekte kaynak ile alıcının bağıntı çerçeveleri, konuştukları ortak dil olan Türkçe, din, gelenek ve örneğin bitkiler konularında kesişmektedir. Oysa, kaynağın bağıntı çerçevesindeki ögelerden Fransızca alıcıda, alıcının bağıntı çerçevesindeki ögelerden Almanca da kaynakta bulunmamaktadır. Bu bağlamda eğer kaynak, alıcıya, iletişimin gerçekleştiği alan olan bağıntı çerçeveleri kesişim alanı dışında bulunan ögeleri içeren iletiler gönderirse; örneğin yukarıdaki kaynak iletilerini Fransızca kodlarsa, bu iletilerin taşıdığı bilgileri yorumlayacak kavramlar alıcının dağarcığında bulunmadığından iletiler anlamlandırılamayacaktır. Başka deyişle iletilerin kodaçımı ya tamamen mümkün olamayacak, ya da bu çok güç gerçekleşebilecektir. Böyle bir durum ise, bir süreç olarak iletişimin oluşmasını ve işlemesini şu ya da bu ölçüde

de olsa engelleyecektir. Kaynakla alıcının bağıntı çerçevelerinin kesişme alanı ne kadar büyükse ve bu alan ne kadar çok ortak bilgi birimini içeriyorsa iletişimin gelişme boyutları da o denli çok olacaktır. Bu nedenle, herhangi bir iletişim sürecini başlatacak olan kaynak, uyarılarını hedef alıcıya göndermeden önce, onun bağıntı çerçevesinde yer alan ögeleri iyi saptamalıdır. Böylece, gönderdiği iletiler gerektiğince çözümlenebilir ve iletişim de gerçekleşir. Anılan durum yüz-yüze iletişimde kitle iletişimine oranla daha kolaydır. Bağıntı çerçevelerinde yer alan ögelerin saptanması kitle iletişiminde kestirimseldir ve ancak yaklaşık olarak belirlenir. Bağıntı çerçevesinin bilinmesi iletişimin bütün biçimlerinde büyük önem taşır. Çünkü, kaynak ile alıcının bağıntı çerçevelerinin hiç kesişmedikleri ve ortak bilgi biriminin bulunmadığı durumlarda ise iletişim, kuşkusuz gerçekleşemiyecektir.

bd. Oluk (Kanal)

İletişim süreci içerisinde oluk (kanal-channel), kaynağın kodladığı iletinin fiziksel iletimiyle ilgili olan ögedir. Tanımlarsak; oluk, iletiyi kaynaktan alıcıya götüren araçtır. Kaynağın iletisinin alıcıya ulaşması için, başka deyişle iletiyi kaynaktan alıp, paylaşması istenene ya da ilişkileşmek istenene iletebilmek için mutlaka bir oluğa gerek vardır. Aslında, iletinin, kaynaktan alıcıya ulaşmasını sağlayan bu oluklara "iletişim araçları" adı da verilir.

İletişim oluklarını birkaç değişik biçimde sınıflandırmak mümkündür. İletişim sürecinde kullanılan olur, ya bir kitle iletişimi (mass communication) ya da bir kişilerarası iletişim (interpersonal communication) aracı olarak görülebilmektedir(138). Kişilerarası iletişim olukları, kaynak ile alıcı(lar)nın yüzyüze gelmesi durumunda, örneğin söz, yazı, resim, fotoğraf, hareket bağlamında söz konusudur. Oysa, kitle

(138) WİLLİAMS, s.285.

iletişim olukları, kaynak tarafından kodlanan bir iletinin; televizyon, radyo, film, gazete vb. gibi kitle iletişim araçlarıyla iletimi durumunda söz konusudur. Kitle iletişiminde kullanılan oluklar, birey ya da küme (grup) olarak kaynağın çok sayıdaki alıcı kümeye iletileri ulaştırmalarını sağlar.

İletişim oluklarını, beş duyu (görme, duyma, dokunma, tatma, koku alma) olarak düşünmek de bir başka sınıflandırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sınıflama; iletişim sürecinde iletiyi almada kullanılabilecek yollar olarak beş duyuyu görmekten kaynaklanmaktadır(139). Alıcı, kod açmayı anılan beş duyusunu kullanarak gerçekleştirir. Bir ileti, görülebilir, duyulabilir, dokunulabilir vb. bir yapı taşır. Bu sınıflamaya göre, iletişim sürecinde anılan oluklardan ne kadar çoğu kullanılırsa, başka deyişle ne kadar çok duyu organı iletişimin gerçekleşmesi için işe koşulursa, iletişim de o denli etkili olur. Genellikle, duyuların doğrudan ve anında uyarılması da iletişimin etkenliği ile doğru orantılıdır.

Aslında bir oluk, yukarıda ele alınan bakış açılarından hangisiyle ele alınırsa alınsın tanım yine de aynıdır. Oluk, bir iletinin kaynaktan alıcıya ulaşmasını sağlayan araçtır.

İletişim sürecinde oluk açısından bir başka önemli nokta da, oluğun sahip olduğu kapasitedir. İletişim sürecinde bilgi aktarım kapasitesinin yüksekliği bir oranda oluğun kapasitesine bağlıdır. Örneğin, kaynağın konuşma hızı oluğun kapasitesi olarak ele alınabilir. Konuşma örneğini sürdürürsek; eğer kodlama iyi gerçekleştiriliyorsa, başka deyişle konuşmada gereksiz sözcüklere yer verilmiyorsa, oluğun kapasitesi de artacaktır. Böylece daha kısa sürede daha fazla bilgi aktarımı gerçekleştirilebilecektir.

---

(139) ALKAN, s.116.

be. Alıcı (Hedef)

İletişim sürecinde alıcı, kaynağın gönderdiği iletiye hedef olan kesimdir. Alıcı, bir kişi, örgütlenmiş ya da örgütlenmemiş bir grup ya da toplum olabilir. Alıcı, kullanılan iletişim oluklarına göre ya da kişilik, toplumsal yapı ve örgütlenme biçimine bağlı olarak aktif, başka deyişle kaynak tarafından gönderilen iletilere tepki gösteren ya da pasif, tepkisini belli etmeden salt mesajı alan biri de olabilir.

Yüzyüze iletişimde, karşılıklı konuşma, konferans, seminer, kapalı salon toplantıları gibi iletişim ortamlarında alıcının iletişime katılma imkanı yüksektir. Oysa, kitle iletişim araçlarıyla gerçekleştirilen iletişimde bu aktif katılma imkanı çok düşüktür. Aslında bu nedene bağlı olarak kitle iletişim araçları, tek yönlü iletişim aracı olarak tanımlanır.

Etkin ve istenen anlamda bir iletişimin gerçekleşebilmesi için alıcının nitelikleri, başka deyişle bağıntı çerçevesinin bilinmesi önem taşır. Alıcının toplum içindeki yeri, düşünceleri, inanç ve tutumları, sosyo-ekonomik düzey bilgilerinin sağlanması bu anlamda gerekmektedir. Aslında, anılan bu ve benzeri birtakım bilgiler, iletinin alıcı tarafından anlaşılabilir olmasının yanısıra, iletiye uygun iletişim oluklarının belirlenmesinde de önemli rol oynamaktadır. Alıcı konusundaki diğer önemli nokta da, alıcının çeşitli iletişim araçlarına karşı duyarlılığının ve elitişim içinde ne derece deneyimli olduğunun bilinmesi de ayrı bir önem taşır.

Alıcı, iletişim sürecinin en önemli ögesi olmasına karşın, genellikle günlük yaşamda gösterdiğimiz iletişim davranışında bu ögeye gereken önem verilmez. Çoğu kez olduğu gibi, kaynaklar tarafından anlatılmak istenen herhangi bir konuyu ayrıntılı olarak açıklamaya o denli önem verilir ki, iletilerin alıcının anlayabileceği biçimde kodlanması gerektiği gözden kaçırılır. Bu tür iletişimi "iletiye yönelik iletişim" olarak tanımlayabiliriz. Çoğunlukla, konularında uzman kişilerin, uzman oldukları konuyu anlatırken bu yola

saptığı herkes tarafından bilinir. Aslında bu tür iletişim, alıcıya yönelik değildir. Kaynak, bir iletiyi gönderirken alıcının bu konudaki yetenek, özellik ve deneyimlerini göz ardı ederek, konuyu ön plana çıkarır.

Bunun dışında, iletişim kaynakları, bazı durumlarda da oluğa yönelik iletişim yaparlar. Bu durumda,ise, iletiyi belli bir olukla iletime o denli önem verilir ki, bu kez de alıcının yetenek, özellik ve deneyimleri gözden kaçırılır. Bu konudaki örnek ders anlatmada görülebilir. Öğretim üyesi eğer sadece ders anlatma yöntemine ağırlık verip, diğer yöntemleri dışlarsa, böyle bir öğretim üyesi tek bir oluk içine kitlenmiş, başka deyişle oluğa yönelik iletişime girmiş bir örnektir.

Oysa, bir ileti ancak alıcı hedefe yönelik olduğu ölçüde etkinlik kazanır. İletişimde en önemli ilke ise, alıcı hedefin göz önünde bulundurulması, iletilerin bu ilkeye göre kodlanması, gerekli oluğun da buna göre seçilmelidir.

bf. İletişimin Etkileri

Bir anlamda iletişimin sonucu ve amacı olarak nitelendirebileceğimiz iletişimin etkilerini; iletinin kaynak tarafından gönderildikten sonra, alıcı kesimin iletiyi alıp yorumlamasıyla birlikte, yine alıcı kesimin davranışlarında, iletinin etkililiğine koşut olarak ortaya çıkan gelişme ve değişmelerdir biçiminde tanımlamak mümkündür. Kaldı ki, iletişimin temel amacının, bilginin paylaşılacağı ya da ilişkileşilecek alıcının davranışlarında istendik yönde bir değişim yaratmak olduğunu belirtmiştik. Bu anlamda, etkin iletişimin ölçüsü, kaynak tarafından amaçlanan davranışın ve davranış değişikliğinin alıcıda görülmesidir.

İletişimin etkilerini üç ana grupta toplamak mümkündür(140):

---

(140) WİLLİAMS, s.286.

- Alıcı kesimin bilgi düzeyindeki değişme
- Alıcının tutumunda (attitude) görülen değişme
- Alıcının açık davranışında görülen değişme.

Yukarıda sıralanan bu üç değişme çoğunlukla ard arda görülebilir. Başka deyişle, alıcının bilgisindeki değişme tavır takınmadan önce, tavır takınma ise davranış değişikliğinden önce gelir. Reklamcılık konusundaki iletişim bu konuda iyi bir örnek oluşturur. Çoğunlukla hedef alıcı durumundaki tüketiciler hakkında bilgi sahibi olmadıkları bir ürünü satın almazlar. Bu nedenle reklamcılar önce ürün hakkında bilgi veren reklamlar hazırlar. İletiler söz konusu ürüne karşı tüketicide olumlu bir tavır oluşturma amacıyla düzenlenir. Bu tavır takınma sonucunda ise satınalma davranışı beklenir.

Alıcı davranışlarındaki değişmeler (iletişim etkinliği) aslında iletişime bir süreç olarak bakma açısından önem kazanır. Eğer iletimi en basit biçimde kaynaktan alıcıya tek yönlü bir akış olarak ele alırsak; iletişim etkinliği, yalnızca iletiyi kusursuzlaştırma ve ustalıkla düzenlemek olarak düşünülebilirdi. Aslında bu durum bir ölçüde kitle iletişimi için geçerlidir. Çünkü, kaynak iletişimin gerçekleşip-gerçekleşmediği ve ne tür etkilerin oluştuğunu bilemez(141). Oysa, yüz-yüze iletişim de anında alınan tepkiler iletişimin etkileri konusunda kaynağa ipuçları verici nitelik taşır.

İletişimin etkililiğini sağlamak için bazı ögelerin varlığı gerekir. Bunlardan ilki; iletilerin gücünü ve etkisini artırmak için çoklu oluk kullanmak, başka deyişle gerektiğinde alıcının birden çok duyusuna seslenme gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, iletişimin etkileri görmek de önemlidir. Bunun dışında alıcının bağıntı çerçevesinin iyi bilinmesi ile, kaynakla alıcının bağıntı çerçevelerinin kesişme alanının büyüklüğü iletişimin etkilerini artırmada önem taşımaktadır.

---

(141) MARSTON, s.32.

bg. Yansıma (Besleyici Yankı-Geri Besleme-Feed-back)

İletişim sürecinde yansıma (feed-back) en basit biçimiyle kaynağın alıcıdan aldığı tepkiler olarak tanımlanabilir(142). Ancak bu tanımı daha açık bir yapıya kavuşturmak gerekir. Yansıma, alıcı kesimin kaynağın iletisine verdiği yanıttır. Aslında, kaynak iletişimde bulunduğu konuda ne denli bilgili olursa olsun, alıcıların ona bir yanıt vermek isteyeceği bir an gelir. Tek yönlü iletişim bir noktada alıcı için sıkıcı ya da anlamsız hale gelebilir. Bu anlamda kaynak ile alıcı süreç içinde yer değiştirirler(143). Bu yer değiştirme aslında alıcının kaynağa verdiği cevapla gerçekleşebilir. İletişim süreci içinde kaynak, kullanılan oluklarla kendisine ulaşan bu cevabı, iletiyi algılar ve daha sonra ise tekrar alıcıya göndereceği yeni iletilerini bu yansımadan aldığı uyarıları ölçüt alarak yeniden düzenleyip iletişimin etkinliğini artırma yoluna gider. Bu bağlamda bakıldığında, kaynak için yansıma, gerçekleştirdiği iletişimin etkisi hakkındaki bilgi olarak da düşünülebilir.

Tek yönlü iletişimde alıcı, kaynağın gönderdiği iletiyi yanlızca edilgen bir biçimde alır. Aslında günlük deneyimlerimizden de anlaşıldığı gibi, durum pek böyle değildir. Birisiyle konuşurken, en basitinden karşımızdakinin yüz anlatımı, bize kızgın olup olmadığını ya da örneğin yüzündeki neşeli ifade bizim ona verdiğimiz iletiden hoşnut olduğunu gösteren ölçütlerdir. Bu ölçütler bizim iletimizi yerine göre değişik biçimde kodlamamıza neden olur. Alıcıdan gönderdiğimiz iletiye gelen yanıtları sürekli olarak gözönünde bulundurmamız gerekir. Alıcı da kaynağın iletisini yanıtlarken, kaynaktan, değişik yüz anlatımı, olumlu ya da olumsuz hareketler biçiminde bir tepki görür. Bu karşılıklı tepki ve yanıtlar alıcı ile kaynağı

---

(142) DALLAS W. SMYTHE, "Some Observations on Communications Theory", Sociology of Mass Communications, Penguin Books Great Britain: 1979, s.26.

(143) MARSTON, s.32.

birbirine bağlayıp süreç olarak bir iletişimin doğuşunu sağlarlar. Bu çok önemli karşılıklı bağ, yansıma (feed-back) olarak adlandırılır.

Tekrarlarsak, yansımayı, alıcının kaynağın iletisine verdiği yanıttır. Kaynak bu yanıtı algılayıp iletilerini bu yanıtı ölçüt alarak değiştirmek amacıyla kullanabilir. Bir başka deyişle yansıma; kaynağa iletişimin yeterince etkin olup olmadığı konusunda ipucu veren bir ileti biçimidir. Yansıma adını verdiğimiz iletiler sözlü-yazılı anlatım ve bu anlatım türü dışı biçimlerde ortaya çıkar. Kaynak, bir iletiyi kodlamaya başlar başlamaz alıcı sözlü yanıt vermeden önce beden ve yüz anlatımlarıyla yanıt gönderebilir.

Yansıma, kaynağın kendi kendisini kontrol etmesi imkanını verir. Bu imkanı verebilen yansıma; iletinin ve alıcının durum ve niteliklerine göre olumlu yansıma ve olumsuz yansıma biçimlerinde ortaya çıkıp kaynağa geri döner. Olumlu yansıma aslında, kaynağın bu iletişimde bulunmakla amaçladığı etkiye ulaşıldığı kaynağa bildirici bir nitelik taşır. Buna koşut olarak da olumsuz yansıma ise, kaynağa, alıcı üzerinde amaçlanan etkinin elde edilemediğini ortaya çıkarır. Olumsuz yansıma alınması durumunda, kaynak, amaçladığı etkiyi elde edebilmek için davranışını ve yeni iletilerini aldığı bu olumsuz tepkiyi ölçüt alarak yeniden düzenlemelidir. Sonuç olarak, iletişim sürecinde yansımaya verilen önem ve yansımaya göre yeni iletileri düzenlemek ölçüsünde iletişimin etkinliği ve etkililiği artacaktır.

Eğer iletişim, bir süreç olarak ele alınıyorsa, yansıma bir iletişim ögesi olarak daha fazla önem kazanmaktadır. Çünkü, yansımanın varlığı ile alıcının birtakım iletilere yanıt vermesi söz konusu olacaktır. Bu bağlamda, alıcının iletiye verdiği yanıt olan yansıma olmadan iletişim süreç olma niteliğini kaybedip, tek yönlü ve etkileri ölçülemeyen bir işlem durumuna gelir.

Yansıma, kaynağa ulaşma süresi açısından ele alınırsa gecikmesiz (immediate) ve gecikmeli (delayed) olarak da

sınıflandırılabilir. Gecikmesiz yansıma, ancak yüz-yüze gerçekleşen iletişim türünde söz konusu olabilir. Başka deyişle, kaynak amaçladığı etkiyi iletiyi gönderdikten hemen sonra anlayabiliyorsa yansıma gecikmesizdir. Aslında bu tür yansıma kişilerarası iletişimin önemli bir özelliğidir. Öte yandan, gecikmeli yansıma, alıcı yanıtının kaynağa anında iletilemediği durumlarda söz konusudur. Bu bağlamda gecikmeli yansıma kitle iletişimini kişilerarası iletişimden ayıran özelliklerden birisi olarak ortaya çıkmaktadır. Kişilerarası iletişimde kaynak çoğu kez alıcı ile fiziksel bir yakınlık içinde olmasına karşın, kitle iletişiminde bu nedenle yansıma anında yüz-yüze olmayıp gecikmelidir. Aslında herşeye karşın, bu durum kitle iletişiminde de bir yansıma olmasını göstermesi açısından önemlidir. Bu nedenle kitle iletişimini de tek yönlü bir iletişim olarak nitelendirmek yanlıştır. Örneğin, bazı durumlarda bir gazetedeki bir yazı için tepkileri içeren mektupların yazılması, ya da televizyonda yayınlanan bir program için telefon edilmesi gecikmeli yansıma için verilebilecek örneklerdir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli bir konu da, yansımanın gönderilmesi anından başlayarak alıcının artık kaynak durumuna dönüşüp-dönüşmeyeceğidir. Eğer yansımanın da temelde bir ileti olduğu gerçeğini gözden kaçırmazsak bu konu açıklığa kavuşacaktır. Alıcı kesim kaynaktan ilk iletiyi aldığı anda belli bir değişime uğrar ve buna bağlı olarak da yenibir öge durumuna gelir. Alıcı ilk iletiye yansıma verdiği andan itibaren kaynak, kaynak da alıcı durumuna gelir. İlk alıcı-yeni kaynağın iletileri de artık eski kaynak-yeni alıcıda birtakım etkiler ve bağlı olarak değişmeler yaratmak amacıyla gönderilmektedir. Bu süreç bu şekilde dönüşümlü olarak iletişim sürdüğü sürece devam eder. İletişimi kaynaktan alıcıya olan karşılıklı ileti akışı biçiminde tanımlarsak, her kesim aynı zamandakaynak ve alıcı olarak rol değiştirir. Buna bağlı olarak da tüm kesimler birbirini sürekli olarak etkiler. Çift yönlü iletişim olarak da tanımlanan bu süreci bir şekil yardımıyla şöyle gösterebiliriz.

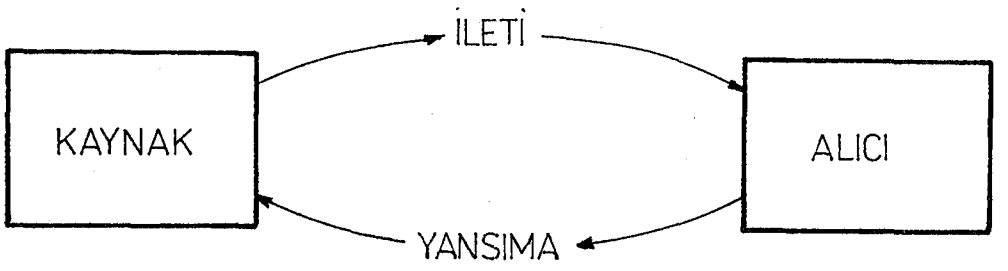

ŞEKİL 4: Karşılıklı Etkileşim Olarak İletişim

Bu konuyu biraz daha açarsak, iletişim sürecini başlatan kaynak, daha önce de belirtildiği gibi alıcıda bazı amaçları gerçekleştirmek için ileti gönderir. Bu amaçlar; alıcıda yeni bir tutum geliştirmek, alıcıda varolan herhangi bir tutumu geliştirmek ya da şiddetini artırmak, hedef alıcının varolan tutumu değiştirmek (olumlu tutumu olumsuz ya da olumsuz tutumu olumlu hale getirmek) tir. Kaynak anılan amaçlar doğrultusunda alıcı ile ortak semboller kullanarak kodladığı iletiyi seçeceği uygun bir olukla gönderir. Alıcının kodaçımı sonucunda iletiye göstereceği tepki üç yolda gelişebilir. Alıcı, ya iletiyi benimser, ya iletiye karşı tepki gösterir ya da eski konumunu korur, başka deyişle iletiden etkilenmez ve hiçbir tepkide bulunmaz. Bu durumların her üçünde de alıcı mutlak bir değişime uğrayarak yeni bir yapı kazanır. Yeni yapısıyla alıcı, seçtiği anılan üç durumdan birisine ilişkin düzenleyeceği iletisini, yansıma ile kaynağa ulaştırır. Artık burada alıcı-kaynak, kaynak da alıcı durumuna geçmiş roller değişmiştir. İlk kaynak da böylelikle yeni bir yapı kazanır. Çünkü kendisini, iletişimin yapısı gereği, eski alıcının gönderdiği ileti sonucu yeniden değerlendirir ve gelen bu yanıt doğrultusunda sonraki iletilerini düzenler. Böylece, yansımaya yer veren iletişim sürecinde, kaynak ve alıcı sürekli birbirini etkileyerek değiştirmiş olurlar.

Buraya kadar ele alınan iletişim ögelerine toplayıcı yankı (feed-forward) ile gürültüyü eklememiz mümkündür. Top-

layıcı yankı, kaynağın iletişim sürecini başlatmadan ve alıcıya göndereceği iletileri yollamadan önce, alıcı hakkındaki gerekli bilgileri toplaması olarak ele alınabilir. Bu durum da iletişim sürecinin sağlıklılığı açısından önemlidir. Çünkü, alıcının nitelikleri, durumu ve bağıntı çerçevesi eğer kaynak tarafından bilinmezse, gerekli iletiler gerektiği gibi kodlanamayabilir. Bu durum ise iletişim amaçlarına ulaşmasını aksatabilir. Kaynak tarafından, alıcı hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadan bir bakıma yanlış kodlanan iletilerin kodaçımının alıcı tarafından yapılması ya mümkün olmayacak ya da kodaçımı yapılabilse bile yorumlama istendik yapıda olamayabilecektir. Bu durum ise, iletişimi zorlaştırıcı hatta engelleyici bir yapı taşımaktadır. Bunun dışında iletişim sürecini engelleyen diğer bir unsur da "gürültü"lerdir. Gürültü, bir bakıma iletişime yapılan müdahalelerdir. Bir başka deyişle, iletişim sürecinde var olan asıl ileti dışında varolan, asıl iletiye yapılan bilinçli ya da bilinçsiz müdahale biçiminde olan ve kodaçımı da yapılamayan tali iletilerdir. Gürültü her iletişim sürecinde bulunabilir. Asıl olan gürültü boyutlarının iletişimi engelleyecek ölçüde olmamasıdır. İki kişinin konuşması sırasında radyodan duyulan müzik gürültü olarak ele alınabilir. Çünkü o ortamda asıl iletişim konuşma düzleminde gerçekleştiği için, başka bir ortamdaradyo dinlerken gerçekleşen iletişim, "gürültü" olarak nitelendirilebilir. Genel anlamda bakıldığında, hiçbir doğal ya da insan yapısı iletişim sistemi yoktur ki, içinde gizli bir hata yapı bulunmasın(144). Her tür elektronik sinyal, yazılan sözcükler veya konuşulan sözlerin hepsi, mutlaka içlerinde amaçlanan anlama şu ya da bu ölçüde de olsa belli bir engel oluşturabilecek bir yapı taşırlar. Örneğin, öksürme, okunması güç bir elyazısı ya da mekanik sinyallerde oluşan parazitler anılan türden engellerdir. Bu tür müdahaleler (interferences) gürültü olarak adlandırılır.

---

(144) ALLAN R. BROADHURST-DONALD K. DARNELL "An Introduction to Cybernetics and Information Theory" Foundations of Communication Theory, Harper and Row Publishers New York: 1970, s.70.

Bu anlamda gürültü ögesini şöyle tanımlayabiliriz: En basit şekliyle gürültü, iletişim sürecindeki gönderilen ileti ile algılanan ileti arasında bir farka neden olan, iletişim sembollerine olan eklenti veya bu sembollerin kodlanma hatasıdır(145). Gerçekten de iletişim sürecine dıştan gelen "gürültü" ler söz konusu olabileceği gibi kodaçımı yapılamayan iletiler de "gürültü" olarak nitelendirilebilir.

c. İletişim Süreci

İletişim süreci kavramına açıklık getirebilmek için öncelikle süreç sözcüğünü tanımlamak gerekmektedir. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde süreç; "Olu yoluyle, yani durumdan duruma geçerek ortaya çıkan şey" olarak tanımlanmaktadır. Felsefe Terimleri Sözlüğünde ise süreç; "1-Belli bir sonuca ulaşan düşünce akışı 2- Olayların ya daişlemlerin belli bir sonuca doğru gidişi" biçiminde ele alınmaktadır. Toplumbilim Terimleri Sözlüğü adı geçen kavramı; "Bir olayın düzenli olarak ve birbirini izleyen değişmelerle gelişmesi, başka bir olaya dönüşmesi" olarak nitelendirmektedir. Bunların dışında aynı kavramın "zaman içinde sürekli değişen bir olgu" ya da "süregelen herhangi bir durum olarak tanımlandığını da görmek mümkündür(146). Ayrıca yine süreç kavramının değişik bakış açıları doğrultusunda ve kullanım amacına göre farklılaşabilen başka tanımları da yapılmaktadır(147):

- Bir ürünün oluşumuna esas olan etkinlikler bütünü.
- Ham gerecin yapık duruma dönüşümünde yer alan aşamalar düzeni.
- Belirli bir hedefe yönelik işlemler dizisi.

Buraya kadar ele aldığımız tanımlardan da anlaşılacağı gibi, zaman içinde sürekli değişim gösteren herhangi

(145) A.g.k.
(146) WİLLİAMS, s.282.
(147) ALKAN, s.114.

bir olay, oluşum veya hareket süreç kavramını dile getirmektedir. Sözlük anlamlarından yola çıkarsak; eğer herhangi bir şeyin ya da olgunun süreç olduğunu veya süreç karakteri taşıdığını söylersek, aslında böylelikle o şeyin tek bir başı veya tek bir sonu olan belli bir olgular düzeni olmadığını dile getirmiş oluruz. Belli bir süreç içinde bulunan herhangi birşey, durağan bir yapı göstermez, aksine hareketlidir, etkindir ve sürekli bir değişim içerisinde bulunur. En önemlisi de, süreç içinde bulunan ögeler birbirleriyle sürekli bir ilişki içerisinde bulunurlar. Bu durumda da, herbir öge, öteki ögelerin tümünü devamlı olarak etkileyecektir.

İletişim kavramına paralel olarak süreç kavramının incelenmesi ise, aslında insanlar arasındaki etkileşim ögelerinin incelenmesi anlamını taşıyacaktır. Temelde iletişim sürecindeki "kaynak-ileti-oluk-alıcı" genel modeli iletişimin analizinde insan davranışının kusursuz biçimde analizinin ön koşul olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçekten de, iletişimin amacı eğer en genel anlamıyla davranışa etki etmek ise, davranışa ve davranış değişimine etki eden bazı süreçlerin de göz önüne alınması gerekir. Bu bağlamda, insan etkileşimine yapılacak davranışsal yaklaşım, insanların iletişimde bulunmaları durumunda bunu bir bütün ve toplam olarak gerçekleştirdiklerini önermektedir(148). İletişimsel olaylar insanı bir bütün olarak ilgilendirir. Bu da iletişim davranışının a aslında genel davranış belirleyicileri olan algılamalar, öğrenme, dürtüler, duygular, eğilimler, inanışlar, değerler, kodlama-kodaçma, anlamlandırma, iletiler ve toplumsal durumlardan tamamen ayrı düşünülemeyeceği anlamına gelmektedir. O zaman insansal iletişim, tek ve ayrı bir süreç olarak ele alınamaz. Aksine, bu tür iletişim, belli bir başlangıcı ve sabit bir sonu bulunmayan ve devingen durumsal alanda etkileşimde bulunan yapıların oluşturduğu karmaşık bir süreçler bileşkesi ve bütünü olarak ortaya çıkmaktadır(149).

---

(148) SERENO-MARTENSEN, s.4.

(149) A.g.k.

Gerçekten de, iletişim sürecinde belli ve kesin bir başlangıç ve belli ve kesin bir sondan söz edebilmek son derece zordur. Çünkü, iletişim kaynağının gönderdiği iletinin alıcıdaki etkileri ve yansımanın kaynakta meydana getirdiği etkilerin, kısacası alıcı-kaynak etkileşiminin nerede başlayıp nerede bittiğini belirlemek son derece güçtür. Aslında, en basit iletilerin bile alıcılara nereye kadar ve ne ölçüde etki yaptığı bile saptanamaz. Kaldı ki, insanlar arasında gerçekleşen iletişim süreci içinde kaynak tarafından gönderilen iletiyi tümüyle inceleyebilmek; anılan iletinin kaynağını ve yapısını, iletinin verildiği kendine özel durumu, kaynağın tutumunu ve amacını, iletinin hedefi olan alıcıyı, alıcının bağıntı çevçevesini, iletişim olayının gerçekleştiği toplumsal çevreyi, inançları, kullanılan dili vb. bütünüyle incelemeden neredeyse imkansız olarak karşımıza çıkmaktadır (150). Anılan bu ögelerin hepsi aslında insanın içinde yaşadığı çevreyi oluşturması bakımından birbirine bağlıdırlar ve doğal bir ilişkiler sistemi içerisinde yer alırlar. İletişim süreci hakkındaki bütün bu açıklamalar, bu süreç için yapılacak çalışmalar konusunda gerçekten önemli bir sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Eğer iletişim süreci yapısı gereği sürekli bir etkileşim ve hareketlilik içerisindeyse, bu konuda yapılacak incelemeler hangi kesitte, düzlemde ve nasıl gerçekleştirilecektir? Gerçekten de, iletişim süreci konusunda birtakım incelemeler gerektiğinde, devingen yapılı iletişim olgusunu tıpkı bir fotoğraf çekiminde olduğu gibi, görece olarak anlık bir biçimde durdurmamız ve dondurmamız söz konusudur ve öyle de yapılmaktadır. Ancak, bu durumda da incelemeyi yapanın karşısına, belli bir başı ve sonu olmaması nedeniyle uzun olan bir sürecin kısa bir kesiti çıkmaktadır. Bu da bir süreç olarak iletişimin bütününü inceleyip yargıya varmak için yeterli olmayabilir ve inceleyeni belli birtakım yanılgılar içine sürükleyebilir. Bu durum ise aslında başlıbaşına bir engeldir. Örneğin bir kaynak bir futbol oyununu açıklamak istemektedir.

---

(150) WİLLİAMS, s.283.

Bir oyuncuyu gol atarken gösteren bir fotoğraf alıcının oyun hakkında bazı gözlemlerde bulunmasına ya da yargılara varmasına yardımcı olabilir. Ama bu fotoğraf, alıcıya, futbol denilen oyun sürecinin bütününü açıklamakta yetersiz kalacaktır. Çünkü, anılan fotoğraf, süreç içinde ögelerin birbirleriyle ilişkilerini kapsamaz. Bunu yapabilmek için oyunun bütününü gösteren filme gerek vardır. Buna benzer şekilde, iletişim sürecini anlamak için kurulacak modeli ortaya çıkarırken, gözönünde bulundurulması gereken nokta olarak, modelde sürecin ögeleri arasındaki karşılıklı etkileşimin sürekliliğini göstermesi şartı ortaya çıkmaktadır. Gözönünde bulundurulması gereken diğer bir nokta da, gerçekte iletişim sürecinde, kurulan modelde sıralanan ve tanımlanan ögeler dışında, rollerini kesin olarak saptanamayan veya ayrıntılı ve tam olarak soyutlanamayan, ancak yine de iletişim sürecini etkileyen başka ögelerin de bulunabileceğidir. Temelde, iletişimin bir süreç olarak görülmesi ve ögelerin sürekli karşılıklı etkileşimde bulunmaları buraya kadar belirtilen noktaları içerir. Belli bir iletiyi ve geri dönüşünü incelerken, "süreç burada başlar" ve "süreç burada biter" gibi belirtmeler sadece belli birtakım çözümlemelerin yapılabilmesi amacıyla kullanılır. Aslında hiçbir iletinin, iletişimin süreç yapısı nedeniyle kesin bir başlangıcı ve kesin bir sonu bulunmamaktadır. Bu başlangıç ve son iletiyi ve iletişimi incelemek amacıyla sürecin belli bir kesiti dondurulduğunda inceleyenler tarafından konulur.

Aslında iletişim sürecinin yapısını meydana getiren ögeler arasında varolan üç tür bağıntıdan söz edebiliriz. Bunlardan birincisi iletişimde bulunan kaynak ile alıcı arasındaki birbirine bağımlılık; ikincisi, ileriye ve geriye doğru hareket eden tüm iletişim zincirindeki bağlantı; üçüncüsü ise, sürekli bir devingenlik içinde olan süreç içi içsel hareketler arasındaki bağıntıdır(151). Bu bağıntılar, bir

---

(151) ALPHONS SİLBERMANN "Kitle İletişim Araçları ve Kitle İletişim Sosyolojisi" (Çev: AYSEL AZİZ) İletişim ve Toplum Sorunları (Kuram ve Uygulama), Ankara: 1983, s.175.

bakıma iletişimin süreç yapısını da belirleyen ana öge durumundadır.

Kuşkusuz, alıcı davranışlarında ortaya çıkan değişmeler, başka deyişle iletişimin etkinliği, iletişime bir süreç olarak bakma açısından büyük bir önem taşır. Bu durum aynı zamanda iletişimin iki yönlü yapısınında bir göstergesidir. Kaldı ki, iletişim çift yönlü işleyişinin dışında bir yol da pek düşünülemez(152). Bu bağlamda iletişimi tekrar tanımlarsak; karşılıklı iki (ya da daha fazla) hem bilgi kaynağı, hem de bilgi alıcı durumunda bulunan merkezler arasında bir alışveriş'in düşünülmesi gerekmektedir. Anılan bu karşılıklı merkezlerin herbiri dönüşümlü olarak hem bilgi'yi iletmekte hem de almaktadır(153). Bu bağlamda iletişim süreci A'dan B'ye ve en önemlisi de B'den A'ya olan etkileşimi de kapsar.

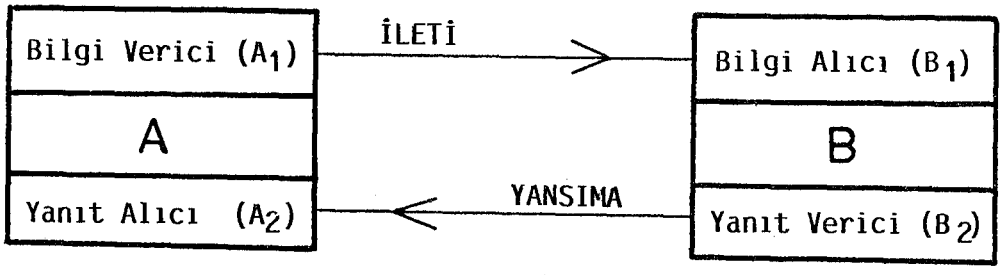

ŞEKİL 5: İletişim Sürecinde Kaynak-Alıcı Etkileşimi

ŞEKİL 5'de de görüldüğü gibi, iletişim süreci kaynak ile alıcı arasında gerçekleşirken, bilgilerin böyle bir akış yönü içinde akıp gitmesi ve verilen iletiye olan yanıt akımlarını geri getirmesi, iletişim sürecinin aslında yansıma yoluyla tamamlandığını göstermektedir. Başka bir deyişle, süreç yapısı taşıyan iletişim olgusunun temelinde yansıma

(152) MARSTON, s.31.

(153) TOYGAR AKMAN, Otomasyon Sistemi ve Bilgi Bankaları, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 114, Ankara: 1975, s.53.

(feed-back) olarak adlandırılan, alıcının gönderilen iletiye yanıt vermesi gerçeği yatmaktadır. Eğer kaynak ile alıcı arasında gerçekleşen etkileşimde, eğer şu ya da bu boyut ve düzlemde bir yansıma söz konusu olmazsa, iletişimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi için büyük önem taşıyan süreç olma niteliği ortadan kalkıp, tek yönlü bir iletişim olayının ortaya çıkması sonucu doğar. Bu durumda ise gerçek ve doğru anlamda bir iletişim olayının gerçekleşmesi söz konusu olamayacaktır. En uç anlamda, bir köle sahibi bağırıp, emrettiğinde ve köle sessizce itaat ettiğinde bile, sözsüz bir tepki vardır. Benzer şekilde radyoda bir konuşmacı konuştuğunda, konuşmacıya doğrudan ulaşmasa bile, en uzakda bulunan dinleyicilerin dahi, söylenenlere ait yansımaları vardır. Aslında, modern kitle iletişiminin en önemli sorunsalı, iletişim kaynağının yansımayı anında almaması ya da gecikmeli yansıma alması ve iletilerinin alıcılardaki tepkiyi ölçememesidir. Az önceki örnekte, köle aldığı emir karşısında başını salladığında, köle sahibi emrin anlaşıldığını ya da en azından algılandığını anlayacak, böylece iletişim süreci işlemiş olacaktır. Bu anlamda, iletişimde, büyük ölçüde yansıma ögesinin varlığı ve işleyişi ile oluşan süreç yapısı, iletişimin amacı olan bilgileri paylaşma ve etkileme açısından büyük bir önem taşımaktadır. Kaldı ki, her iletinin, ifade edilmese bile mutlaka bir etkisi ve bunun sonucunda bir tepkisi olduğuna göre, iletişim bir süreçtir.

d. Bir Sistem Olarak İletişim Süreci

Bir bilim olarak iletişimde yer alan temel kavramlardan birisi de "sistem" dir. Günlük yaşamımızda da oldukça sık karşılaştığımız bir sözcük olan sistemin ne olduğu ve nasıl tanımlandığını ortaya koymak çalışma açısından önem taşımaktadır. Bunun yanısıra, bir sistemin ögelerinin neler olduğunu ve sistem yaklaşımıyla iletişim süreci arasındaki ilişkiyi de bu bağlamda irdelememiz gerekmektedir.

da. Sistem Tanımı ve Kavramı

Toplumbilim Terimleri sözlüğünde sistem(154); aralarında karşılıklı işlevsel bağlılıklar bulunan bir dizi ögenin oluşturduğu bütünlük olarak tanımlanmaktadır. Bu sözlük anlamının ötesinde sistemin çalışma yapılan alanlara koşut tanımlamaları da bulunmaktadır. Örneğin; bir sistem içindeki değişkenlerin karşılıklı bağınlığı, edindiğimiz deneyimlerden çıkan en geniş yargıalardan biridir biçiminde de ele alınmaktadır(155). Sistem kavramının daha ayrıntılı bir tanımlaması ise şöyle yapılmaktadır(156): Sistem; daha bir bütün oluşturmamış ve birbirinden bağımsız yapı taşıyan birtakım parçaların, belli bazı etkiler ortaya çıkarmak amacıyla, belli bir şekilde biraraya gelerek bir bütün oluşturmalarıdır. Bu genel tanımlamadan biraz daha özele giderek konuyu ele alacak olursak; ŞEKİL 6'da da görüldüğü gibi, sistem, bir çerçeve ile sınırlı, birbirleriyle karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan ve sisteme gelen girdi (input)lerle, çıktı(output)larını akış, cins, nitelik ve nicelik olarak düzenleyebilen bir bütündür.

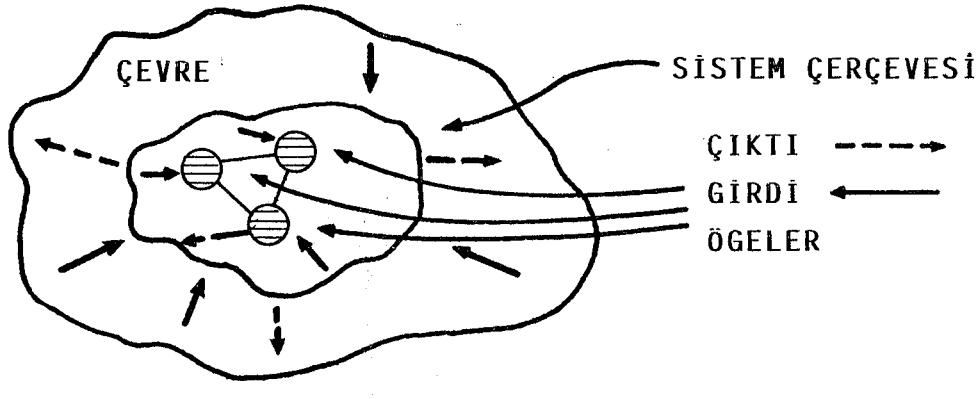

ŞEKİL 6: Sistemin Yapısı

(154) OZANKAYA, s.40.

(155) İNAL CEM AŞKUN, Organizasyon Teorileri, E.İ.T.İ.A. Yayını No: 95, Eskişehir: 1972, s.93.

(156) WİLLİAMS, s.289.

Herhangi bir sistem içindeki kısımları ve işlevleri ayrılmış ögeler olarak görmemek gerekir. Sistemin bölümleri ve ögeleri birbirini sürekli etkiler. Ögelerin herbirinin her tür hareket ve eyleminin bütün sistemde bazı tepkileri olacaktır.

db. Sistemin Ögeleri

Bir sistemin işleyişini sağlayan çeşitli ögeler söz konusudur. Bunların en önemlileri ise; çerçeve, girdi-çıktı ve karşılıklı bağımlılıktır. Sistem ögelerinin yapısı, onların birbirleriyle olan etkileşimlerinin yanısıra, sistemin genel işleyişini de etkiler.

dba. Çerçeve

Bir sistemin çerçevesi, o sistemin içine nelerin katılıp, nelerin sistemin dışında bırakılacağını belirleyen bir tür zihni araç veya kavramdır. Bu konuda ortaya çıkan en önemli nokta, sistem çerçevesinin gerçek dünyada doğal bir biçimde hazır olmayışıdır. Çerçeveyi doğadan keşfetmeyip kendimiz yaratırız. Bu yaratmada ise ölçüt, sistemin kuruluş amacına göre değişir. Başka deyişle, kurulan bir sistemin çerçevesini belirlemedeki genel ölçüt, belli bir olguyu araştırmak için en kestirme ve yararlı yolu veya aracı ortaya koymaktır. Kısacası, belli bir sistemin çerçevesi, araştırmacı tarafından, bir anlamda, amaç doğrultusunda bir "keyfi" lik taşıyarak oluşturulur.

dbb. Girdi (Input)-Çıktı(Output)

Sistem içerisinde yer alan ögelerden her birinin tüm sistemin genel işlevine yönelik belli bir görevi vardır. Başka deyişle, her bir öge sisteme belli birtakım katkılarda bulunur. Bu bağlamda, herhangi bir sistemin; sistemce değerlendirilen bilgi ve sistemin işlevini sürdürebilmesi için gerekli güç olmak üzere iki tür girdisi olduğunu söyleyebiliriz(157).

---

(157) A.g.k., s.290.

Sistemin çıktısı ise, o sistemin çerçevesi dışına, sistemin amaçları doğrultusunda yarattığı ürün, tepki vb. biçiminde çıkan herşey olarak nitelendirilir.

dbc. Karşılıklı Bağımlılık (Interdependence)

Herhangi bir sistem içinde yer alan ögelerin sürekli ilişkide bulunmaları, başka deyişle etkileşimleri ve birbirini düzenlemeleri, karşılıklı bağımlılık olarak adlandırılır. Bu yapısıyla karşılıklı bağımlılık, sistem olgusunun temel ögesidir. Karşılıklı bağımlılık, sistem olgusunun temel ögesidir. Karşılıklı bağımlılık ortadan kalkarsa sistem doğal olarak işlevsizleşir ve sistem olma niteliğini de kaybeder.

İnsanların söz konusu oldukları sistemlerde, karşılıklı bağımlılık ve sorunları, çok karmaşık bir özellik taşır (158). İnsancıl sistemler, çok büyük sayıda değişkeni kapsamakta ve bunlar çözümü son derece karışık eşitlikler ya da denklemler meydana getirmektedir(159).

Sistemin ögeleri arasındaki ilişki bütüne, başka deyişle sisteme canlılık kazandırır. Ancak sistem ögelerinin birbirleriyle ilişkide bulunmaya başlayıp, birbirlerine bağımlı hale gelmeleriyle birlikte parçalar toplamı belli bir bütünlük kazanır ki, temelde bu bütünlüğe sistem adı verilir. Kısacası, bir bütün parçaların toplamından fazla birşey haline gelince sistem yapısına kavuşmaktadır. Bunu bir örnekle açarsak; eğer sistemin ögelerinin her birine 1 denilirse, $1 + 1 + 1 + 1 = 5$ denkleminin ortaya çıkışıyla; başka bir deyişle, ögelerin biraraya gelmeleriyle ve sistem olmanın diğer şartları olan bir çerçevenin ve karşılıklı bağımlılığın oluşmasıyla ögeler toplamından fazla birşey ve yeni bir yapı olan sistem ortaya çıkar.

---

(158) Ayrıntılı bilgi için bkz.: AŞKUN, Organizasyon Teorileri, s.93-96.

(159) A.g.k., s.94-95.

Bu açıklamalar ışığında sistem yaklaşımının temel özellikleri ise şu şekilde özetlenebilir(160): Sistem yaklaşımında temel ilke, sistemin ögelerinin karşılıklı bağımlılığıdır. Ögeler de birbirlerini sürekli olarak etkiler ve düzenlerler. Bu nedenle, herhangi bir sistemi anlayıp, açıklayabilmek için ögeleri tek tek soyutlanmış bir biçimde incelemek yerine, ögelerin karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimlerini de araştırmak gerekir. Bir başka deyişle, sistem olgusunu seçmeci (eklektik) bir yaklaşımla değil, bir bütün olarak incelemek zorunluluğu vardır. Bunun yanısıra, bir sistem, yapısı (ögelerinin birbirleriyle ne tür ilişki içinde olduğu) ve sistemin girdileri tarafından belirlenen bir işlevler bütününü içerir. Son olarak, herhangi bir sistemin çerçevesi, araştırmacı tarafından "yaratılmıştır". Aslında konuyla ilgilenen araştırmacının tanımlama biçimi sistemin çerçevesini de belirler. Bir kez çerçeve ortaya çıkınca da, sistemin temel ögeleri artık bu çerçeveye göre belirlenir ve işlerliğe kavuşur.

dc. Sistemi Bağlayıcı Süreçler

Her ne kadar, sistem içindeki bölümlerin ve ögelerin karşılıklı olarak birbirine bağlı oldukları belirtiliyorsa da, bunun doğruluğu etkileşimi sağlayan süreçler ele alınmadan fazla bir anlam taşımaz. Anılan bu süreçler ise iletişim (haberleşme) denge ve karar almadır(161).

dca. İletişim

İletişim olgusu ve bunun da ötesinde sistemin sahip olduğu iç-iletişim olgusu özellikle insanlarla ilgili bir sistemin yaşayışında temel ögelerden birisidir.

İletişim, sistemin ögeleri arasında eylemi başlatan bir yöntem olarak görülebilir. Bu açıdan iletişim sadece

---

(160) Ayrıntılı bilgi için bkz.: WİLLİAMS, s.292.
(161) AŞKUN, Organizasyon Teorileri, s.102.

sistem içi eyleme yol açan bir öge değil, aynı zamanda sistemin karar merkezlerini de birbiriyle uyumlu çalıştıran bir kontrol ve düzenleştirme (koordinasyon) mekanizması görevini de görmektedir. Bunun içindir ki, sistem olgusunu bir iletişim ağı veya şebekesi (network) yönünden ele almak yararlıdır. Söz konusu ağ veya şebeke, belli birtakım aralıklarla birbirine düğümlenmiş hat ya da oluklardan (kanallardan) oluşan karmaşık bir yapıdır.

dcb. Denge

Sistem yaklaşımında bağlayıcı bir süreç olarak denge kavramı, sistemin değişik ögelerini uyumlu bir ilişki yapısı içinde tutan dengeleyici bir mekanizma ile ilgilidir. Sistemler söz konusu edildiğinde, denge ögesinin varlığı önemlidir. Çünkü, mekanizma ve süreçlerde kararlılık sağlanamadıkça, sistemin ögeleri arasında düzenli bir ilişkiden de söz edilemez.

dcc. Karar Alma

Karar süreci, herhangi bir sistemde karşımıza çıkan üçüncü bağlayıcı süreç olmaktadır. Bu sürecin aslında denge ile yakın ilişkisinin bulunduğu da açıktır. Çünkü, söz konusu karar alma süreci ile, sistem ögeleri, sistemin istediklerine ve genel amaca uygun davranışlar gösterirler.

dd. Sistemin Amaçları

Bir sistemde, sırasında birbiriyle birleşebilen ya da tek tek ele alınabilen üç amaç vardır. Bunlar büyüme, kararlılık ve etkileşimdir. Bu üç amaç sistemin bir anlamda varoluş nedenleri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Başka deyişle, her sistem bir bütün olarak birtakım amaçlara erişme çabasındadır. Aslında, bu üç amaç belli bir birlikteliğe de sahiptir. Örneğin, sistemde büyüme amacı herşeyden önce, sistemde şu ya da bu ölçü ve düzlemdeki bir değişiklik anlamını taşımaktadır.

Bu da sistemde, gelişme ve yapısal evrim olmak üzere iki yönlü bir özellik göstermektedir(162). Ancak, bu yapısıyla büyüme amacına sahipken bile sistem, genel amaçlarından sapma göstermeme gereği ile aynı zamanda kararlılık yapısını da bir başka amaç olarak taşımak durumundadır. Ayrıca, kararlılık dengenin sağlanabilmesi açısından da önem taşır. Büyüme amacı beraberinde sistem üyelerinin, başka birtakım sistemlerle etkileşimde bulunması zorunluluğunu da getirir. Kaldı ki, yenilikleri sisteme kazandırmak, hem başka sistemlerle hem de sistemin kendi iç ögeleriyle sürekli etkileşimi gerektirir. Aksi durumda sistem büyüme amacını gerçekleştiremez. Son olarak, etkileşim, sistemi sistem yapan karşılıklı bağımlılığın da doğal bir sonucudur.

de. İletişim Süreci Sistemi

Buraya kadar sistem yaklaşımı ve kuramının temel ögeleri ve işleyişi ele alınmıştır. Bu açıklamalar çerçevesinde, sistem kavramının iletişim süreciyle olan ilgisini ele almak mümkündür. Konumuz bağlamında sistem yaklaşımını anlayabilmek için, öncelikle süreç kavramının sistemle olan yakın ilgisini vurgulamak gerekmektedir. Belli bir işlevi olan her sistem aslında bir süreç içerisindedir denilebilir. Başka bir deyişle, süreç içindeki sistemler belli bir değişim içindedirler. Bu bağlamda belli bir sistemin her ögesi, diğer bütün sistem ögeleriyle, sistemin işlevini ve amaçlarını yerine getirme bağlamında bir etkileşimi sürdürür.

Bu noktada, sistem kavramının iletişim süreciyle nasıl bir ilişki içinde olduğuna gelince şunları söyleyebiliriz. Çalışmamızda gerek iletişim süreci gerekse sistem konusunda yaptığımız açıklamalardan da kolayca anlaşılabileceği gibi, "sistem" ile "iletişim" kavramları, birbiriyle ilişki içinde olmanın ötesinde, birbirinden ayrı düşünülemezler. Gerçekten de, iletişim toplumsal yapı içerisindeki her sistemin vazge-

(162) A.g.k., s.111.

çilmez ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim, bu sistemlerin ögeleri arasındaki ilişkileri kuran ve sürdüren bir araçtır. Başka deyişle, sistemlerin "karşılıklı bağımlılık" ögesi üzerinde durulurken de vurgulandığı gibi, her sistemin ögeleri arasında sürekli bir etkileşim vardır ve olmalıdır. Etkileşimin varlığı ise, temelde iletişimin de o sistemdeki varlığının bir göstergesidir. Bu durumda ise, iletişim, bir sistemin varolan ögeleri ilişkileri, karşılıklı bağıntıları kuran ve sürmesini sağlayan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında, günlük konuşmalarımızda "iletmek, ilişki kurmak" sözcükleri de, içinde bulunulan toplumsal yapı içindeki sistemlerde karşımızdaki bireylerle bir iletişim içinde olduğumuz gerçeğini dile getirir. Buradan yola çıkarak, iletişim süreci olmadan sistemler ve hatta daha geniş olarak düşündüğümüzde kendileri de birer sistem olan toplumsal yapılar da varolamazlar.

Aslında toplumsal yapı içindeki sistemlerin iletişimle olan yakın ilişkisi, iletişim sürecinin yansıma adı verilen olguyu içermesi ile de kanıtlanmıştır. Sistemin ögeleri ilişki içindeyken birbirlerine iletiler gönderirler. Toplumsal yapı içindeki sistemin ögeleri arasındaki karşılıklı ileti bağlantılarına yansıma halkaları (feedback loop) denir(163). İşlevsel olarak, yansıma olğusu iletişim sistemenin işlevini sürdürebilmesinde sistemin ögeleri arasında ve sistemle çevresi arasındaki ilişkileri düzenleme yönünden de önemli bir rol oynar.

İnsansal iletişim toplumsal bir sistem içinde oluştuğuna göre, insan iletişimi olgularını çözümlemek için sistem yaklaşımını uygulamaktan daha doğal birşey olamaz. Buna koşut olarak da, iletişim olgusu söz konusu olmadan hiçbir toplumsal sistem de varolamaz. Ayrıca sistem kuramı da bize, iletişim sürecini incelemekte kullanabileceğimiz, yararlı bir dizi araç sağlamaktadır.

---

(163) WİLLİAMS, s.293.

Sonuç olarak, iletişim sürecinin bir sistem yapısı taşıdığını ve iletişim süreci ögelerinin aynı zamanda iletişim sisteminin ögeleri olduğu ortaya çıkmaktadır. İletişim sisteminin çerçevesini, kaynak ve alıcı ile sınırlandırmamız mümkündür. Ancak bu sınırlandırma ya da çerçeveyi belirlemede çok sayıda faktörün varlığını da unutmamak gerekir. Gerek kaynağın, gerekse alıcının içinde bulunduğu ve etkilendiği çevre çok geniştir. Bu anlamda sistem yaklaşımı gereği çerçeve belirlenirken bir anlamda "keyfi" olmak ve bazı çevresel etmenleri gözardı etmek durumunda kalabiliriz. Sistemin girdisi, kaynağın iletiyi kodlamasına yol açan uyarılar, çıktılar ise yansımalardır. İletişim süreci sisteminin karşılıklı bağımlılık ögesi ise zaten iletişimin doğasında vardır. Sistemin amaçları olan büyüme, kararlılık ve etkileşim açısından konuya baktığımızda tüm bu amaçların da iletişim süreci sisteminde söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. İletişimin gerçekleşme amacının alıcıda belli bir değişme meydana getirmek olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu değişme bağlamında sistemin büyüme amacı gerçekleşmiş olur. Her sistemde olduğu gibi, çok basit ileti alış-verişi düzleminde bile, iletişim sisteminin varlığı koruma kararlılığı, işleyişte vardır. Son olarak da, iletişimin temeli olan etkileşim olgusu aynı zamanda sistemin de amaçları arasında yer alır. Ancak bu etkileşimin gerek sistem içi ögeler olan kaynak-alıcı etkileşimi, gerekse sistemin öteki sistemlerle olan etkileşimi düzlemlerinde var olduğunu da unutmamak gerekir.

Bu açıklamalar ışığında, iletişim süreci sistemini ve iletişim ögelerinin bu süreç içindeki yeri ve işleyişini ŞEKİL 7'de görmek mümkündür.

ŞEKİL 7'de yer alan iletişim şemasında, alıcı tarafından kaynağa yansıma gönderildiği andan itibaren iletişim süreci sisteminde yer alan ögeler ŞEKİL 8'deki biçimde yer değiştirirler.

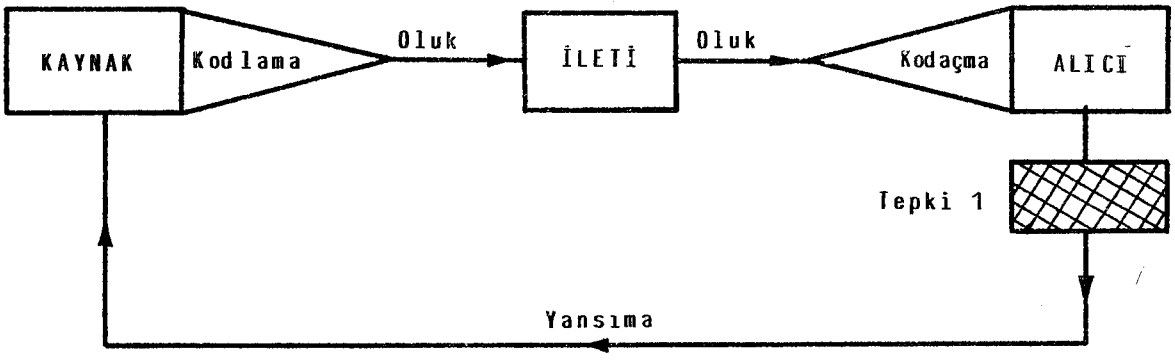

ŞEKİL 7: İletişim Süreci Sisteminin İşleyişi

Burada üzerinde durulması gereken en önemli nokta, iletişim süreci sistemi ögelerinin nitelik olarak her iki şemada aynı olmayışıdır. Çünkü, alıcı kaynağın iletisinin kod açımını gerçekleştirip yorumladıktan sonra artık değişecek ve yeni bir nitelik ve yapı kazanacaktır. Bu durum aslında iletişime sistem kuramı açısından yaklaşmanın diğer bir nedenidir. Anılan yapı ile karşılıklı etkileşim sürecek

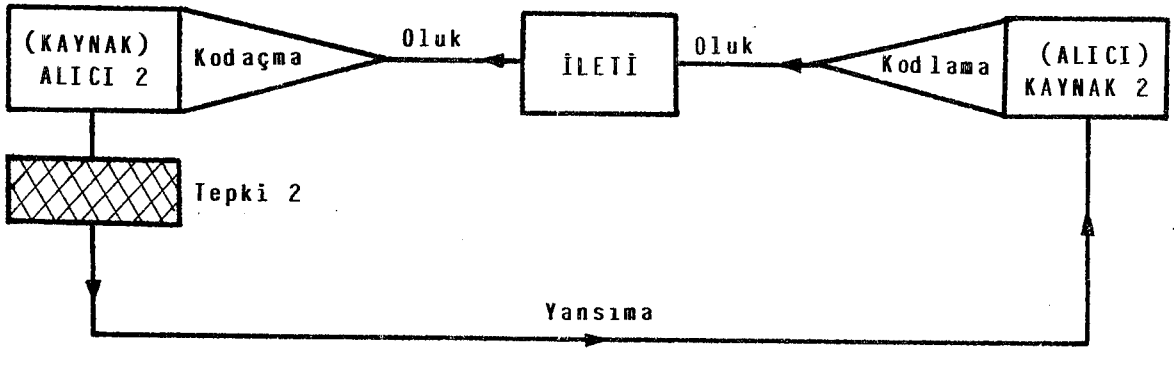

ŞEKİL 8: Yansıma Sonrası İletişim Süreci Sisteminin Yapısı

ve sistem amaçları gerçekleşecektir. Bunu yukarıdaki şemalara göre açıklarsak; ŞEKİL 7'deki kaynak, alıcıya gönderdiği ileti ile etkileşimi sağlar. Alıcı iletiyi alır, onda bir değişiklik olur ve yansımayı, eski kaynak-yeni alıcıya gönderir. Yeni alıcı rolündeki ilk kaynak da, yansıma ile değişikliğe uğrayarak yeni bir yapı kazanır ve sonraki iletilerini yansımayı ölçüt olarak düzenleyerek ŞEKİL 8'de görüldüğü gibi gönderir. Bu iletinin gönderilmesiyle birlikte ise, ŞEKİL 7'deki akış tekrar başlar ve iletişim süreci sisteminin bu işleyişi, iletişim sürdüğü sürece, sistem amaçlarını sağlama doğrultusunda devam eder.

Buraya kadar tanımlamasını yaptığımız, ögelerini belirttiğimiz ve bir sistem çerçevesi ve yaklaşımı doğrultusunda var olan süreç olarak nitelendirdiğimiz iletişim olgusunun, bu noktada, sahip olduğu özellikleri de şöyle sıralamak mümkündür(164): İletişim anlamın evrimini tanımlar, iletişim devingendir, iletişim süreklidir, iletişim daireseldir, tekrarlanamaz, tersine çevrilemez ve karmaşık bir yapı taşır.

İnsanlar, belli bir takım anlamlara sahip olmadan ya da bilmeden geldikleri dünyada çok çabuk olarak, belli bir sıra ve önemle anlamları keşfederler. Bu yolla yaşam insanlar için akılcı bir hale gelir ki, varolan birtakım güzellikler ya da çirkinlikler, ümitler ya da hayal kırıklıkları, deneyerek kazanılır. Yaşamda insanın bütün çevresi hep birtakım anlamlarla yüklüdür. Bu anlamlar da insanın çevreyle olan etkileşimi ve kurduğu iletişimle kazanılır.

İletişimi duruk (statik) bir oluş olarak nitelendirmek, insan iletişimi konusunda yapılabilecek en büyük yanlışlardan birisidir. Hem varoluş hem de süreç olgusu aslında durumsaldır. Bu anlamda, süreç, andan ana kendi iç kuralları çerçeve-

---

(164) Ayrıntılı bilgi için bkz.: DEAN C. BARNLUND "A Transactional Model of Communication", Foundations of Communication Theory, Harper and Row Publishers, New-York: 1970, s.87-94.

sinde sürekli bir devingenlik gösterdiğine ve iletişim de bir süreç yapısı taşıdığına göre, gerek varoluşu ve süreç oluşu nedeniyle iletişim tam bir devingen (dinamik) yapı taşımaktadır.

Fiziksel dünya ve diğer insanlarla olan iletişim olup-biten bir olgu değildir. Tersine iletişim, yaşamın süreklilik taşıyan koşulu, gereksinmelerimizin durumuna ve akışındaki değişikliklere göre başlayıp süren bir süreçtir. Bu anlamda iletişim, insanın doğumuyla ya da öncesinde başlayıp, ciddi bir kesintiye uğramadan ölümüne dek süren bir olgudur.

İletişim daireseldir önermesinden anlaşılması gereken şey aslında, iletişimin süreç yapısıdır. Bir başka deyişle, iletinin kaynak tarafından kodlanıp, bir oluk kullanılarak alıcıya ulaştırılması, alıcının yansıma vermesi, eski kaynağın da yeni iletilerini yansımayı ölçüt olarak düzenleyip tekrar alıcıya göndermesi ve anılan sürecin sürüp gitmesi iletişimin dairesel özelliğini meydana getirmektedir.

İletişimin bir başka özelliğinin de tekrarlanamaz bir yapıya sahip olması olarak vurgulanırken aslında, iletişim sürecindeki bütün ögelerin, ilk ileti gönderildiğindeki yapısını bir sonrakinde koruyamayacağı önermesinden hareket edilmektedir. Bir insan bir makinayı defalarca çalıştırabilir. Fakat aynı iletinin herkeste aynı anlamları yaratması ya da, aynı insanda değişik durumlarda aynı anlamları yaratması beklenemez. İstek üzerine, bir iletinin sözleri tekrarlansa bile, bu durum alıcıda, yeni bir bakış açısı oluşturabilir, varsa düşmanlığı artırabilir veya bıkkınlık yaratabilir.

İletişim aynı zamanda tersine çevrilemez ya da geri alınamaz bir yapıya da sahiptir. Gerçekten de bazı süreçler tekrarlanamaz yapılarının yanısıra tersine de çevrilemezler. Bir buz kütlesi ısıtıldığında önce erir, sonra da buharlaşır. Ortamın ısısının düşürülmesiyle birlikte ise buhar önce sıvı hale dönüşür sonra da donar. Tersine çevrilir sistemler, belli

bir andaki durumlarına ulaşma evreleri geri çevrildiğinde, daha önceki yapılarına dönebilirler. Oysa diğer bazı sistemler, belli bir evreden diğerine ya da bir dengeden diğerine geçebilmelerine karşın, bazı sistemlerde bu söz konusu değildir. İletişim de, tekrarlanamaz oluşana koşut olarak, bir kez gerçekleştiğinde artık geri alınamaz. Çünkü, iletişimle birlikte, ögeler değişikliğe uğramıştır ve o an bir kez daha yaşanamaz. Bu anlamda gerek kendimizle gerekse dış dünya ile olan iletişimimiz, sürekli ileriye dönüktür. İnsanların dış dünya ve diğer insanlarla olan iletişimlerinden kazandıkları deneyimleri, bireyin kafasındaki iletişimsel deneyim birikimine sabit bir kayıt bırakan tek yönlü bir akışla kazanılır.

İletişimin son özelliği olarak ortaya çıkan karmaşıklığı, aslında iletişim konusunda buraya dek ele alınanlarla yeterince açığa çıkmış bulunmaktadır. İletişimin karmaşık yapısı, insansal oluşundan kaynağını almaktadır. Çünkü, insanın yapısı zaten alabildiğine karmaşıktır.

e. Kitle İletişimi ve Gelişimi

Buraya kadar, genel anlamda iletişim ve iletişim süreci sistemine ilişkin temel bilgilere yer verilmiştir. Bu noktada, bir de, temelde yüzyüze iletişim esaslarını kullanan, ama gerek kullanılan araçları ve gerek hitap ettiği alıcı(lar)ın niceliği açısından, yüzyüze iletişimden farklılıklar taşıyan; gündelik yaşamımızda en az yüzyüze iletişim kadar kullandığımız, katıldığımız bizi büyük oranda etkileyen ve hatta yönlendiren kitle iletişimi ve gelişimini de ele almak gerekmektedir.

İletişim sürecine insan davranışları açısından yaklaşım gösteren bir iletişim tanımlamasında şu noktalara yer verilmektedir(165): "İletişim tezi, toplumsal davranışın temelde

(165) OYA TOKGÖZ, Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo-TV Sistemleri, A.Ü. SBF Yayınları No: 343, Ankara: 1972, s.33.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

tümünü kapsar. Çünkü, insan ilişkilerinin gücü, insanın hem amaçlı hem de amaçsız iletileri, sayısız denebilecek kadar çok yollarla gönderip-alma yeteneğine dayanır."

Yukarıdaki tanımlama dikkatle incelendiğinde; iletişimin, toplumsal yaşam içindeki bireyin davranışını da içinde bulundurduğu için, toplumsal çevreyi de derin bir biçimde etkilediğini söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak da, yine iletişimin toplumsal yaşamın her alanında ve her aşamasında varolduğunu görmek mümkündür. Bu durumda ise, iletişimin, toplumsal yaşam içinde bulunan insanların birbirleriyle olan ilişki ve etkileşimlerinin esası olduğunu söylemek mümkündür.

İletişim süreci, işleyişi anlamında, birtakım basit temellere sahip olmakla birlikte; çağcıl yapıdaki toplumlar artık, toplumsal yapı içinde gerçekleşen ilişkiler açısından son derece karmaşık yapıya sahip olmalarına koşut olarak, aynı zamanda iletişim bakımından da çok yönlü ve karmaşık bir yapılanmaya ihtiyaç göstermektedirler. Anılan yapıdaki bir işleyiş, artık eski toplumsal yapılarda daha geçerli olan yüz-yüze iletişim yöntemlerinden farklı, başka birtakım oluklarla işlerlik kazanabilmektedir. Günümüzde insanlar, iletişim yoluyla, birbirlerine eskisine oranla çok daha çabuk ve farklı yerlerde ulaşabilme gereksinimini duymaktadırlar. Toplumsal ilişki ve etkileşim gereği ile, belli birtakım iletilerin, başkalarına ulaştırılması için, yüz-yüze görüşmenin kaçılmaz ve tek yol olduğu eski dönemlerin tersine; içinde yaşadığımız toplumsal yapılanmada, gerek hız gerek zaman açısından olan zorlamalar nedeniyle iletiler, artık, ancak bazı araçlar kullanılarak, farklı yerlerdeki alıcılara gönderilebilmektedir. Başka bir deyişle, iletişim süreci yapısal olarak aynı kalmasına rağmen kaynakla alıcı arasındaki mesafe uzaklaşmıştır. Bu anlamda, eğer iletiler belli bir zaman biriminde gönderilmek durumundaysa, iletinin ulaşmasını o zaman biriminde gerçekleştirecek araçlar devreye girmelidir. Ayrıca, belli iletileri gönderirken kullanılacak araçların, mümkün olduğu kadar yaygın, benimsenmiş ve o oranda da etkin olması gerekmektedir. Bu duruma bir örnek verirsek; bir kişinin bildiği ya

da tasarladığı bir bilgiyi, duyguyu, kanıyı veya düşünceyi; toplum içindeki tanıdığı kişilere yüz-yüze görüşme yoluyla aktarması iletişimi gerçekleştirmenin bir yöntemidir. Ancak, sözü edilen aynı kişi; bu bildiklerini ya da tasarladıklarını farklı yerlerde bulunan, çok sayıda kişiye; kitle iletişim araçları adını verdiğimiz gazete, radyo, televizyon vb. olukları kullanarak duyurma yolunu seçerse; bu durumda gerçekleşen iletişim süreci "kişilerarası" ya da yüz-yüze iletişim boyutundan çıkıp; tam anlamıyla bir "kitle" iletişimi boyutuna ulaşmaktadır. Burada vurgulanması gereken nokta, kitle iletişiminde alıcının belli bir "belirsizliğe" sahip olmasıdır. Başka deyişle, kitle iletişiminde alıcı sayısı sınırlandırılamaz. Bu nedenle, ulaşılmak istenenlerin dışında da alıcılar söz konusu olabilir, çünkü iletişim araçlarının teknik gelişkinliği ve yaygınlığı, kaynağın alıcıyı kesin olarak sınırlayabilmesini önlemektedir.

Yukarıda ele alınan yapısı ile kitle iletişiminin değişik tanımları yapılmaktadır. En genel tanımlamalardan bir tanesi Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde şu şekilde yer almaktadır: "Kamuoyunu biçimlendiren basın, radyo, televizyon, sinema vb. gibi iletişim ve yaymaca yol ve araçlarının işleyiş süreci." Toplumbilimsel bakış açısı ile yapılan bu tanımlama dışında, kitle iletişimine işleyişi bağlamında yaklaşan bir başka tanımlama ise şöyledir(166): "Çeşitli yapıdaki insanlardan meydana gelmiş bir topluluğa, kitle iletişimi yapabilmek amacıyla geliştirilmiş araçlar aracılığıyla bilgi, duygu, düşünce ve kanıların ulaştırılmasıdır."

İletişim tekniği açısından yapılan bir tanımlama da şöyle gerçekleştirilmektedir(167): "Kitle iletişimi deyimi, kaynakla alıcı arasına giren, kişesel olmayan (gayrişahsi-

---

(166) A.g.k., s.34-35.

(167) GEORGE GERBNER "Mass Media and Human Communication Theory", Sociology of Mass Communications, Edited by: DENIS MCQUAIL Penguin Books Great Britain: 1979, s.39.

impersonal) mekanizmaların üretimi yoluyla gerçekleşen bütün iletişim yollarını dile getirir. Anılan bu ölçütlerle, radyo, ekran, kitaplar ve diğer kişisel olmayan iletişim yolları bu kapsama girerler.

Bu tanımlama, tiyatro, bireylerin topluma hitap etmeleri gibi kitle iletişim yöntemlerini tanım dışında bırakması nedeniyle eksiktir.

Kitle iletişimindeki alıcı kesimin rolünü ön plana alan bir başka yaklaşım ise şu biçimdedir(168): "Kitle iletişiminin iki etkin karakteristiği şunlardır: Fiziksel anlamda kitle iletişiminin ürünleri, alt gruplarda yer alan çok sayıdaki insanlar da dahil olmak üzere toplumun çoğunluğu tarafından elde edilebilir bir yapı taşır. İkinci olarak, kitle iletişiminin birim maliyeti toplum bireyleri için o denli düşüktür ki, hemen herkes, kitle iletişimi ürünlerini elde edebilir. Bu nedenle, kitle iletişimi yaygın ve etkindir".

Kitle iletişimin yöneldiği kitle, yapısal olarak ele alındığında, onun görece bir büyüklüğe sahip, birbirine benzemeyen (heterogeneous) ve isimsiz (anonymous) insanlardan meydana geldiği görülür.

Sonuç olarak kitle iletişiminin tanımını yaparken öncelikle iletişim tanımlamasına dönmek gerekir. İletişimin özünde etkileşim ve bağlı olarak bir alış-veriş paylaşma ve ilişkileşme söz konusudur. İşlemsel olarak da iletişim, kaynağın alıcıya bilgi, düşünce, duygu ve kanılar aktarması ve yansıma alması sürecidir. Bir başka tanımla iletişim; kişiler arasında haber alma amacı ile en ilkel işaret, resim, mektup vb. gibi tekniklerden en karmaşık elektronik tekniklere kadar değişik araçların kullanıldığı bir olaydır(169).

---

(168) A.g.k., s.40.

(169) AYSEL AZİZ, Radyo ve Televizyona Giriş, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.393, Ankara: 1976, s.1.

Bu bağlamda kitle iletişiminin tanımını şöyle yapabiliriz: Kaynak kesimin, paylaşma ve ilişkileşme amacı ile, bilgi, düşünce, duygu, kanı ve tutumları alıcı kesim durumundaki büyük ve dağınık bir kitleye, kitle iletişimini gerçekleştirmek üzere geliştirilmiş araçlarla iletilmesi sürecine "kitle iletişimi" adını verebiliriz. Aslında, kitle iletişimi gerek kullanılan teknik araçlar, gerek iletinin biçimi ve kodlanması, gerekse ulaştığı veya ulaşmayı hedeflediği insanların sayısı açısından yüz-yüze iletişim olayından bazı ayrılıklar gösterir. Kitle iletişimin alt düzeyde de olsa insanlığın varoluşundan beri süregelmekte olduğu söylenebilir. Ama, bu tür haberleşmenin asıl önem kazanması ancak basılı yayınların, sinema, radyo ve televizyonun bulunması ve bunların kitle iletişim araçları olarak kullanılmaya başlanması sonrasında olmuştur. Bu anlamda, kitle iletişimini diğer tip iletişimden ayıran iki önemli özellik ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, kitle iletişiminin, kişiler arasında yüzyüze değil, bir toplum içinde, aynı yapıda olmayan, ayrışık ve bilinmeyen bir kitle ile gerçekleştirilen bir iletişim türü oluşudur. İkincisi ise, kitle iletişiminde; iletiyi yollayan kaynak ile alıcı arasında, kimi genel ilişkiler dışında örneğin gazete satın almak, televizyon aygıtına sahip olmak gibi, hiçbir ilişki yoktur. Kaldı ki bu durum, kitle iletişiminin doğası gereğidir.

Kitle iletişiminde kullanılan araçlara "kitle iletişim araçları (mass media)" adı verilir. Kitle iletişim araçları dendiğinde, toplumların yapısına göre, toplumdan topluma değişen yoğunluk ve düzlemde kullanılan gazete, dergi, kitap gibi basılı yayınlar, radyo ve televizyon gibi elektromanyetik olarak çalışan araçlar, sinema, plak, ses ve görüntü bantları ile tiyatro anlaşılmaktadır. Bu araçlar bir anlamda ileti çoğaltıcıları olarak görev yapmaktadırlar. Çünkü, ancak bu araçların ya da olukların varlığı ve aracılığı ile, iletiyi alanların sayısı çoğalır ve iletinin ulaşma hızı artar. Teknolojinin gelişimi bu araçların yaygınlığını ve ileti ulaştırma hızını giderek artırmaktadır. Ancak, yine de,

kitle iletişiminin çağcıl (modern) anlamı, nadiren eski anlamını ortadan kaldırır. Televizyon radyoyu görsel üstünlüğüne rağmen ortadan kaldıramamıştır. Aynı şekilde, radyo basılı malzemeyi, basım tekniklerinin gelişimi de insanların elle yazı yazmalarını önleyememiştir. Kitle iletişiminin her yeni türü eskisinin üzerinde ve onunla birlikte gelişmiştir(170). Gerçi yeni gelişen araç eskisinin bazı üstünlüklerini ortadan kaldırıp görevlerini üstlenebilir ama, her aracın sadece kendine özgü yanları vardır ve bu yanları ile özgün işlevlerini sürdürürler.

Kitle iletişim araçlarından yararlanma, her toplumsal yapı için birtakım farklılıklar gösterebilmesinin yanısıra, aynı toplum içindeki değişik nedenli farklılıklara göre de değişiklikler gösterebilir. Kitle iletişim araçları işleyiş açısından şu tür işlevleri söz konusudur(171): i) Haber verir, eğitir ve eğelendirir. ii) Dışımızdaki şeyleri gözlememize yardım eder. iii) Dışımızda oluşan fırsat ve çağrılara karşılık verme ile toplumsal hareketlerde genel rızaya ulaşma arasında bağ kurmamıza yardım eder. iv) İletişim olgusunun genel işlevine paralel olarak kültürün toplumumuzdan, bizden sonraki toplumlara, nesilden nesile geçişini sağlar. v) Eşya ve hizmetlerin tanıtılıp-satılmasına yardım eder.

Bunun dışında, yapısal olarak kitle iletişim araçları, toplumsal yapının çizdiği birtakım sınırları aşabilen yeni iletiler getirdikleri ölçüde, bireyler için, onların dünya görüşlerine karşıt kurumsal etki odakları olabilmektedir(172).

---

(170) ITHIEL de SOLA POOL, "Communications and Development" Modernization: The Dynamics of Growth. Edited by: MYRON WEINER, Voice of America Forum Series, Washington: 1977, s.107.

(171) AZİZ, s.2.

(172) ÜNSAL OSKAY, Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.410, Ankara: 1978, s.XI.

Ne var ki, kitle iletişim araçları, daha çok, yeni ve değişikliğe yöneltici olmayan, insanların varolan toplum yapısına uyumlanarak başka deyişle yeniliğe kapalılıkla elde ettikleri kazanılmış güven duygusunu pekiştirici yayınlar için işlevlendirilmektedirler.

Kitle iletişiminin bu işlevlerinin tam anlamıyla yerine getirilmesi için, bazı önemli noktalar söz konusudur. Bunlar, iletinin ilgiyi çekmesi; alıcının iletiyi onaylaması ve bunu istendik yönde yorumlayabilmesi ve bunu daha sonra kullanmak üzere saklamasıdır.

Her insanlararası ilişkide olduğu gibi, toplumsal etkileşimde de, iletişim olgusunun yeri önemlidir. Aslında iletişim ögesinin yer almadığı bir toplumsal yapılanma düşünülemez. Eger böyle bir toplum söz konusu olsa, o yapı bir toplum değil, bireylerin bir aritmetik toplamı olurdu. Çünkü, eğer toplumsal yapılar birer sistem ise, sistem olmanın bir gereği olan etkileşimde bulunmak toplumsal yapılar için de söz konusu olacaktır. Etkileşimde bulunmanın bir yöntemi de, iletişim kurmak olduğuna göre, herhangi bir toplumsal ortam içinde birarada yaşayan insanların birbirleriyle iletişim kurmadan yaşayabilmesi mümkün değildir. Bunun yanısıra, insan oluşumuzun temel bir gereği olarak, sosyal durumlarda iletişim kurmamak da bazen imkansızdır. Buna bağlı olarak, bazı durumlarda bir kişi istese de, istemese de, karşısındakinin huzurunu kaçırıcı olmaktan da kaçınamaz. İnsanların, istekleri dışında iletişime zorlandıkları otobüs, tren ve uçak yolculuklarında, kendilerini iletişim kurmamakla korumaya çalıştıkları da bilinen ve gözlemlenebilen bir olgudur (173).

Aslında, insanların yaşamında kaçınılmaz ve zorunlu bir öge olarak karşımıza çıkan insansal iletişim (human

---

(173) COLIN SEYMOUR-URE, The Political Impact of Mass Media, Constable and Co. Ltd. Great Britain: 1978, s.15.

communication), kuşkusuz yine insanlararasında gerçekleşen kitle iletişiminin de temelidir. Kaldı ki bu yargı, kitle iletişimini tanımında da görülebilir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, gelişen uygarlık, zaman ve hız açısından iletişimde artık bazı araçların kullanılmasını zorunlu duruma getirilmiştir. Kitle iletişim araçları olarak adlandırdığımız radyo, televizyon, basın, sinema vb. oluklar, iletişim sürecini elbette yüzyüze iletişime oranla daha karmaşık duruma getirmişlerdir. Ancak, bu araçların sürece girmesi ile aynı oranda daha etkin olmayı ve çok daha geniş sayıda insana ulaşabilme olanağını yaratmıştır.

Yapısı gereği, kitle iletişimi bir bakıma yüz-yüze iletişimden zordur. Bir toplumsal yapılanmada, çok sayıda farklı yapıdaki kişinin biraraya gelmesiyle oluşmuş herhangi bir kitleye, iletiler gönderen kaynak durumundaki kitle iletişimcisi, alıcı durumundaki kitlede meydana gelecek kişisel veya kümeli tepkiler karşısında; kendi düşüncelerini tam olarak ve istendik yönde onlarla uyumlu hale getiremeyebilir. Öyle ki, iletileri gönderen kaynak durumundaki kitle iletişimcisi, alıcı kitlenin içindeki belli kişileri veya grubu, inandırabilse bile, bunların dışında kalan diğer kişiler veya gruplar aynı iletilere, şiddetli ters tepkiler gösterebilirler. İletiye ters tepki almak ilk bakışta olumsuz gibi görülebilir. Ancak, ters tepki de iletişimin sağlıklı gelişmesi açısından birtakım olumluluklar göstermektedir. Kitle iletişiminin amacını, gönderilen ileti ile mümkün olan en yüksek sayıda alıcıya ulaşmak ve bunlarla paylaşılan bilgi ve ilişkileşme ile alıcılarda belli bir değişiklik oluşturmak olarak belirleyebiliriz. Bu bağlamda, kitle iletişiminde, alıcının bir kısmından da olsa ters tepki alan kaynak, kitleye göndereceği sonraki iletilerini bu tepkileri de gözönünde bulundurarak düzenleyecek ve amaca ulaşma şansı artacaktır. Ancak, burada unutulmaması gereken temel nokta kitle iletişimin etkilerinin yapısıdır. Söz konusu etkiler sabit yapıda düşünülürse bu büyük bir yanlış olacaktır. Çünkü, iletiyi alanlar belli bir değişikliğe uğramışlardır. Bu anlamda,

hangi tür alıcıda, hangi şartlarda ne kadar etkinin ve bağlı olarak değişikliğin oluştuğu konusu, yeni iletileri düzenlerken de gözden uzak tutulmaması gerekir(174).

Başarılı bir kitle iletişimi temelde, insanın insanla olan ilişkisinden pek de farklı olarak kabul edilemez. Sadece iletişim olayı aynı anda alıcının sayısına göre, araçlar yoluyla belki binlerce kez tekrarlanmaktadır. Bu bakımdan aynen yüz-yüze iletişimde olduğu gibi, kitle iletişim sürecinde yer alan kaynak da, bu süreci kodladığı iletileri uygun araçlarla yollayarak başlatırken, neyi ileteceğini ve göndereceği iletilerin, hedef durumundaki alıcı kitlenin zihinlerinin derinliklerine nasıl en iyi bir şekilde işleyebileceğini ve en önemlisi de kitlenin genel bağıntı çerçevesini iyi bilmesi gerekmektedir. Başka deyişle, iletilerini gerektiği gibi, kodaçımının herkesçe kolaylıkla yapılabileceği şekilde kodlamalı, neyi, nasıl hangi kanalla ileteceğini ve sonuçta nasıl bir etki elde edebileceğini bilmelidir. Bu önemli noktayı, iletişim bilimci Lasswell'in bilenen deyişi son derece iyi dile getirmektedir(175).

Kim	Who
Ne söylüyor	Says what
Hangi olukla	In Which channel
Kime	To whom
Ne tür etkiyle?	With what effect?

Burada aslında, iletişim süreci de dile getirilmiş olmaktadır. Kim sorusu kaynağı; ne söylüyor iletiyi; hangi olukla sorusu iletişimi gerçekleştirmekte kullanılan oluğu; kime sorusu alıcı kesimi; ve son soru olan ne tür etki ise

---

(174) ELEANOR E. MACCOBY, "Effects of the Mass Media" Violence and The Mass Media, Edited by: OTTO N. LARSEN, Harper and Row Publishers New-York: 1968, s.120-121.

(175) SEYMOUR-URE, s.42.

iletişimin ulaştığı sonucu belirlemektedir. Bu sorular, kitle iletişimini gerçekleştirecek olan kaynakların temel ilkeleri niteliğindedir.

Yapısal olarak kitle iletişimine bakıldığında, baş kaynak olarak karşımıza bir haberleşme örgütü ve kurumlaşmış bir kişi çıkar. Haberleşme örgütü denilince söz konusu edilen, bir gazete, bir radyo yayın istasyonu, bir film ya da televizyon stüdyosu, bir kitap veya dergi basımevidir. Kurumlaşmış kişi denilince ise, bir gazete başyazarı ya da televizyon metin yazarı kişiler akla gelir. Kitle iletişiminin ve bu kaynakların hedefleri ise, kitle iletişim araçlarının karşısındaki bireylerdir. Bu durumda iletileri algılama ve alma, yüz-yüze iletişim sürecinde olduğundan farklıdır. Herşeyden önce kaynağın, karşısındaki alıcıdan gelebilecek dolaysız ve gecikmesiz yansımalar son derece azdır. Yüzyüze iletişimde alıcı iletiye sözsüz (non-verbal) de olsa belli bir yansıma verir. Oysa kitle iletişiminde, radyo istasyonuna gelip konuşan ya da gazeteye mektup yazarak iletiye yansıma veren çok azdır. Bu bağlamda, kitle iletişimindeki yansımalar örtülü (zımnî-inferential) ve gecikmeli (delayed) bir yapı taşır. Alıcılar ya söz konusu gazeteyi almamaya başlarlar ya da anılan programı artık dinleyemezler. Bu nedenle, yansımaların alınabilmesi amacıyla kamuoyu araştırması teknikleri geliştirilmiştir.

Kitle iletişimini gerçekleştiren kitle iletişimcisi, bireyler şeklindeki insanlarla uğraştığını bilir, ancak bu insanları bireyler olarak tanıyacak durumda değildir(176). Kitle iletişimcilerinin yaptığı okuyucu-dinleyici-seyirci araştırmaları bile kitleyi bireyleştirmeyip ancak sınıflandırabilirler. Buna koşut olarak da, bireysel anlamda iletişim kuranın bireylerle uğraşıp, iletinin ne şekilde ve hangi yolla alındığını gözetleyebilmesine ve gerektiğinde birtakım değişiklikler yapabilmesine karşın, kitle iletişimini gerçek-

(176) SCHRAMM, "Haberleşme Nasıl İşler", s.126.

leştirenler sadece ortalamalarla ve sınıflandırmalarla yetinmek durumundadırlar. Bu durumda, kitle iletişimi kaynakları iletilerini kodlarken ve iletinin içeriğini belirlerken, alıcı kesimdeki bireylerin en geniş bölümünün neler istediğine ve nelere gereksinim duyduğuna bakmak durumundadırlar. Yüzyüze iletişimde kaynak herhangi bir hatasını hemen düzültebilecek durumda olduğundan her türlü yeniliği deneme serbestisine sahiptir. Oysa, kitle iletişiminin yapısı gereği, kaynak bu tür denemeler için daha dikkatli olmak durumundadır. Buna bağlı olarak da, kitle iletişimcisi, başarılı olduğunu gördüğü yol ve yöntemi kullanmayı sürdürür.

Hedef alıcı kesimin sayısal çokluğu, kitle iletişimin etkilerinin dağılgan türde oluşunu beraberinde getirir. Zira, birçok bakımlardan kitle iletişimi "toplum bildirişimi" şeklinde işlemektedir(177). Bu işleyiş şekli, diğer toplumlarla olan ilişkilerin sürmesi için, toplumun yeni üyelerine o toplum kültürünün aktarılması için de iletiler kodlar. Gözlerimizi ve kulaklarımızı neredeyse sonsuz denecek uzaklıklara eriştirme, sesimizi ve yazılı sözcüklerimizi, dinleyici ve okuyucu bulabildiğimiz yerlere ulaştırma gücüne sahip olan kitle iletişimi, bu bakımdan toplumsal iletişim içinde büyük bir sorumluluk yapı yüklenmiştir. Bu anlamda, kitle iletişim araçları, toplum bireylerinin olaylardan ve gelişmelerden bilgili olmalarını sağlamak açısından büyük önem taşırlar. Ayrıca, bir toplumun üyesi, kitle iletişimi yoluyla, o toplumun tarihini, ölçütlerini, rollerini ve bu toplumdaki yetkiler zincirini; kısacası, toplum içinde iyi bir üye olabilmek için öğrenmeleri gereken şeyleri öğrenme olanağı bulurlar. Başka deyişle, bütün kitle iletişim araçlarının bir anlama ağı yaratılmasında büyük ve çok değerli kullanım alanlarının olduğu ve çağcıl kitle toplumunun da bunlar sayesinde oluştuğu söylenebilir.

---

(177) A.g.k., s.127.

Özetlersek, kitle iletişiminde kaynak, tek bir alıcı veya yüzyüze ilişkilere dayanan küçük gruplarla uğraşmak yerine, hiçbirinden anında tek bir cevap bile duyamayacağı veya duyamayabileceği, geniş bir kitleye seslenir. Bu anlamda da yansıma gecikmeli ve zayıftır. Alıcıların değişik yapılarından ötürü, kitle iletişiminde iletilerin içeriğinin doğru olarak seçilebilmesi yüz-yüze iletişimden çok daha zordur. Çünkü, yüzyüze iletişimde dolaysız bir ilişkileşme ve anında alınabilen bir yansıma söz konusudur. Kitle iletişim aracı ve onu kullananlar, bir ileti gönderimine girişmeden önce, alıcı olabilecek kitlenin koşulların elverdiği oranda, en geniş bölümüne mi, yoksa sadece bir bölümüne mi sesleneceğine karar vermek durumundadırlar.

Bunlara ek olarak, kitle iletişim araçları üzerindeki toplumsal istem ve denetimlerin çok yoğun ve güçlü olduğunu da belirtmek gerekir. Genellikle her toplumun, kendi kitle iletişim araçlarının neler vermesi ve neler yapması gerektiği konusunda, belli bazı düşünceleri vardır ve olmalıdır.

Vurgulanan bu ayrım noktalarının varlığına rağmen, bütünüyle bakılacak olursa, kitle iletişimi ve yüz-yüze iletişim arasındaki benzerlikler ayrımlardan daha çoktur. Kitle iletişimi de etkin olabilmek için belli bazı engelleri geçmek durumundadır. Bu engeller; dikkat çekme, kabul edilme, yorumlanma ve öğrenilebilme olarak özetlenebilir(178).

Kaldı ki, genel anlamda kitle iletişiminin anılan bu engelleri aşabilmek, bireylerin durum tanımlarını ve normlarını etkileyebilmek amacıyla önünde en azından üç yol bulunmaktadır(179): Birincisi, kitle iletişiminin içeriği varolan örüntüleri pekiştirebilir ve belli toplumsal biçimlerin,

---

(178) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: SCHRAMM, "İnsansal Haberleşmenin Doğası", s.471-476.

(179) MELVIN DE FLEUR, "Çağdaş Kitle İletişim Kuramları", A.Ü. Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı Sayı VII, Çev: AYTAÇ OKSAL BULDAM, Ankara: 1982, s.164.

toplum tarafından sürdürülebildiklerine insanları inandırabilir. İkincisi, iletişim araçları kamunun daha önce pek az deneyimi olan konulara ilişkin yeni ortak inançlar yaratabilir. Üçüncü olarak ise, iletişim araçları varolan normları değiştirebilir ve böylelikle insanları bir davranış biçiminden diğerine döndürürler.

Kitle iletişimi, aslında ilkel toplumlarda bile iletişimin oynadığı üç esas rolü değiştirememiştir veya buna gerek olmamıştır. Çünkü, uygarlığın gösterdiği gelişmeye rağmen, iletişimin esas rolleri değişmediği gibi; toplumsal yapıların daha çapraşıklaşmasıyla birlikte, anılan roller de daha vazgeçilmez olmuşlardır. Söz konusu roller; gözcülük, karar almaya katıcılık ve öğreticilik şeklinde belirtilebilmiştir(180).

Kitle iletişimi ile araçları, yapısı gereği toplumun bilmediği ve gitmediği yerler ve nesneler hakkında bilgi verir. Ayrıca, toplumun dünya ile ilişkileri hakkında ufkunu genişletici rol oynar. Bu bağlamda, gözcülük göreviyle, kitle iletişimi aynı zamanda, toplumdaki yeni olanaklar ve tehlikeler hakkında, geleneksel kaynaklara dayanan toplumun kitle iletişim araçlarının verdiği ileti ve bilgiler üzerinde, dikkatinin toplanmasını sağlar.

Kitle iletişim araçları gözcülük görevlerine bağlı olarak, yenilik ufukları açıp, "empathy (yenileşmeye dönük isteklilik)" yarattıkları gibi; kalkınma sorunları ve araçları üzerine de dikkatleri çekerler(181). Bu anlamda, kişisel ve ulusal umutları arttırarak, kalkınma için gerekli olan bilgi verici iklimi hazırlamış olurlar.

Kitle iletişiminin kitleleri karar almaya katma görevinde de, kitle iletiminin hiçbir zaman merkezi birtakım

---

(180) ÜNSAL OSKAY, "Az Gelişmiş Ülkelerde Değişim ve Haberleşme", A.Ü. SBF Dergisi, Cilt XXIII, Sayı: 2, Ankara: 1968, s.280.

(181) TOKGÖZ, s.38.

tutumlarla, değerlerde ve toplumsal geleneklerde köklü değişiklikler meydana getirebilecek kadar etkili olduğu pek söylenelemez. Bu bakımdan, kitle iletişiminin, kitleleri karar almaya katıcılık görevinde, kitle iletişim araçları, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimin, bu konudaki etkisini artıracak şekilde, dolaylı olarak etkide bulunurlar.

Kitle iletişim araçları, toplumun kalkınması sırasında yöneticilerle-yönetilenler arasındaki yaklaşımı kurdukları gibi, ulusal yakınlaşma ve ulus olmanın gereklerini de hazırlarlar. Böylelikle kitle iletişim araçları, kitleleri karar almaya katma göreviyle kalkınmaya olumlu birçok etkide bulunabilirler(182).

Kitle iletişim araçlarının öğreticilik görevi de, diğer görevlerinin yanında hiç küçümsenmeyecek bir boyuttadır. Az gelişmiş ülkelerde, kişilerin ulusal birlik ve diğer uluslarla olan ilişkiler içinde kendi yerini görebilmesini hep kitle elitişim araçları sağlar(183). Aynı zamanda bu araçlar, vatandaşların ulus içinde kendilerine düşen rolleri de yapmalarına yol açar.

Ayrıca, yeni teknolojik denemelerin yapılması ve yeni tutumların kazanılmasına varan ortamı da hazırlar. Ancak, bu söylenenlerin oluşabilmesi, kişinin yeni bilgiler ve beceriler kazanabilmesi için, belirli bir başlangıç düzeyine erişmiş olmalarına bağlıdır. Konuya bu şekilde bakıldığında da, kitle iletişim araçlarının her türlü eğitim ve yetiştirme işlemlerinde yardımcı oldukları ve olacakları açıktır. Kitle iletişim araçları yapıları ve yaygınlıkları gereği, okullarda, yetişkinlerin eğitiminde, okur-yazar oranını yükseltmede büyük hizmetler görürler.

Kitle iletişim sürecini oluşturan ve hatta işleten kitle iletişim araçları, her ülkede toplumsal ve siyasal bünyeyi

---

(182) A.g.k., s.39.
(183) OSKAY, s.282.

bir ağ gibi sarmıştır, ve bu alanda önemli rol oynarlar. Bu araçlar, her toplumda halkı "aydınlatma", "eğitme", "kamuoyu yaratma" ve "yansıtma" mekanizmalarını meydana getirip işlevsel kılmaktadırlar.

Kitle iletişiminin etkileri üzerinde pek çok ve değişik görüşler ileri sürülmekteyse de, bu etkiler aslında o denli ileri boyutlarda değildir. Kitle iletişim araçlarının toplumsallaşma aracı olarak etken olduğunu savunan görüş, toplumların gelişimleri açısından önem taşır(184). Bu görüşe göre, kitle iletişim araçları ile toplumda etkili bir değişim, toplumsal değişim sağlanabilir. Toplumsallaşma sürecinde, birey toplumsal değişmeye koşut olarak toplumsallaşacağından kitle iletişim araçlarının bu süreçte de etkili olacağı söylenebilir. Başka deyişle bu araçlar, bireyin yenileşmeden yana yeni tutumlar kazanmalarında, yeni yaşama istek duymalarında etki olabilirler(185).

Bir başka görüşe göre ise, kitle iletişim araçlarının, gerek gelişmiş ülkelerde, gerek gelişmekte olan ülkelerde toplumu, toplumu oluşturan bireyleri etkilemede birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Aynı görüşe göre, kitle iletişim araçlarının etkisinin, toplumu tek başına değiştirici değil, toplumsal ve ekonomik düzenin pekiştirilmesi ya da güçlendirilmesi biçiminde bir etkisi olduğu ileri sürülmektedir(186). Bu bağlamda, kitle iletişim araçlarının kişiyi etkilerken, onu bir başka kişi yapma gücü bulunmadığını söyleyebiliriz. Ayrıca, kitle iletişim araçlarının, özellikle okuma-yazma bilmeyi gerektirmeyen radyo ve televizyonun, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin toplumsal gelişmelerine ya da çağcıllaşmalarına kimi koşulların yerine getirilmesi ya da

---

(184) Kitle iletişim araçlarının toplumsallaşmaya olan etkileri konusunda geniş bilgi için bkz.: AYSEL AZİZ, Toplumsallaşma ve Kitlesel İletişim, A.Ü. Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları No: 2, Ankara: 1982, s.48-58.

(185) A.g.k., s.52.

(186) POOL, s.107-108.

kimi değişkenleri denetim altına almakla etkili bir iletişim sağlayabileceği ileri sürülmektedir(187).

Sonuç olarak, kitle ileti bildirişiminin toplumsal yapı içindeki bireylerin her yanını bir anlamda kuşatma altında tutan etkileri, kitle iletişiminden bireylerin öğrendiği, kazandığı bir çok bilgiler bir toplum bildirişimi şeklinde işlemektedir. Aslında bu durumdan pek fazla şüphe duymamak gerekmektedir. Bu gerçeklerin sonuçlarını kendi yaşamımızın çerçevesi içinde, kendi inançlarımızda ve davranışlarımızda da rahatlık gözlemlememiz mümkündür. Çünkü, toplumsal yaşamın her anında ve düzleminde kitle iletişimi ile sürekli karşı-karşıya bulunmaktayız. Kitle iletişimi ile gerçekleşen yoğun ileti bombardımanın her bireye birçok etkisi olduğunu kestirebilmek ise güç olmasa gerekir. Bu etkinin boyutu ise bireylerin kişilik yapılarına, eğitim düzeylerine, yetiştikleri çevrenin yapısına ve kitle iletişimi ile karşılaşma yoğunluğuna ve bu iletilerle karşılaştıkları çevre koşulları ve zaman birimine bağlı olarak farklılıklar gösterebilir.

B. İLETİŞİM KURAMLARI

Buraya kadar genel tanımları, işleyişi ve ögeleri ele alınan iletişim orgusuyla ilgili olarak birtakım kuramlar ve kuramlara koşut işleyiş modelleri geliştirilmiştir. Bu kuramlar aslında iletişime değişik açılardan yaklaşmanın sonucu olarak ortaya çıkmış ve farklılaşmışlardır. Belli bir iletişim kuramı ve modelinde geçerlilik açısından iki önemli ölçüt söz konusudur. Bunlardan birincisi bir kuramın ve modelinin simgelenmeyi amaçladığı gerçek dünyadaki olguyu düzgün biçiminde simgeleyebilme derecesi olarak tanımlayabileceğimiz

---

(187) Kitle iletişim araçlarının toplum içindeki bireylere etkileri konusunda geniş bilgi için bkz.: AZİZ, Radyo ve Televizyona Giriş, s.70-82.

düzgünlük (accuracy)tür(188). İkinci ölçüt ise yararlılık (utility)dir. Bu ise bir kuram ya da modelin yararlı ya da elverişli olma derecesidir. Genel anlamda bir kuram ve modeli için düzgün ve yararlı olduğu ölçüde daha iyidir ve geçerlidir demek mümkündür. Bu bölümde en yaygın ve yüksek ölçüde kabul görmüş bazı iletişim kuram ve modellerine yer verilecektir.

a. Shanon-Weaver Modeli

Modeli ortaya koyanların adıyla anılan bu kuram ağırlıkla ileti gönderimiyle ilgili bir yapı taşımaktadır. Bu kuram daha çok, iletilerin kaynaktan alıcıya gönderilmesi

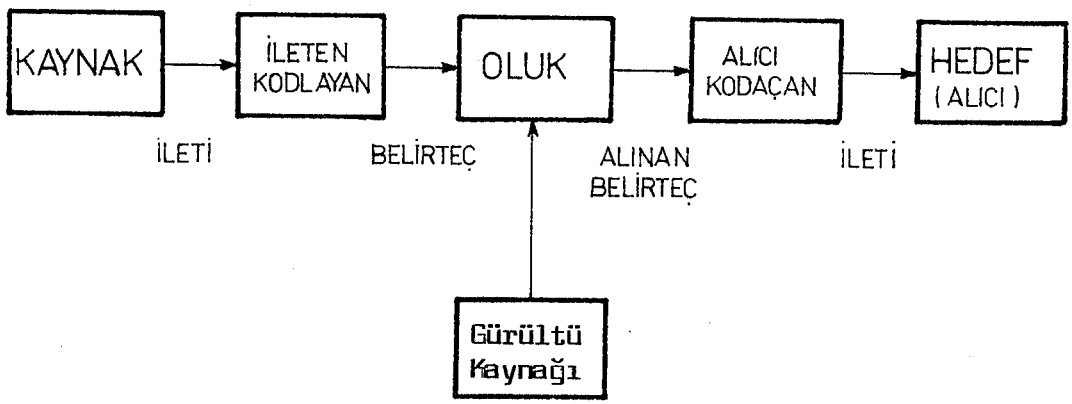

ŞEKİL 9: Shanon-Weaver İletişim Modeli

sürecinde ortaya çıkan ya da çıkabilecek sorunlara ve bu sorunların açıklanmasına yöneliktir. Shanon-Weaver kuramına göre iletişim süreci, ŞEKİL 9'daki şemada görülen ögelerin varlığı ile ilişkileşmesi ile gerçekleşir(189).

(188) WİLLİAMS, s.294.
(189) A.g.k., s.295.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

Shanon-Weaver kuramına göre;

i. Kaynak, alıcıya göndermek istediği iletiyi, değişik seçeneklerin söz konusu olduğu bir ileti alanından seçer.

ii. Bu ileti bir ileten (transmitter) içine verilir.

iii. İleten söz konusu iletiyi bir belirteç (signal) biçiminde kodlayarak (encode) bir olur(channel) aracılığıyla,

iv. Hedef durumundaki bir alıcıya yollar.

v. Alıcı kesime yollanan anılan belirteç, orada bir hedef için başlangıçtaki biçimine çevrilir(decoding).

Bu kuramda değişik bazı nitelemelere rastlamak mümkündür. Örneğin; burada ileti kavramı, ileten içine gönderilmiş herhangi bir girdi olarak tanımlanmaktadır. Bu yapısıyla da ileti ögesi son derece soyut bir nitelik göstermektedir. Onun somut olarak, söz, görüntü, yazı durumuna getirilmesi, iletilerin algılanabilecek belirteçlere dönüştürülmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu belirteçler, kodaçımı yapıldıktan sonra, artık bir ileti biçiminde alıcıya ulaşmaktadır. Kuramda diğerleri kadar önemli bir öge olarak gösterilen gürültü ise, iletişim gerçekleşirken iletilerin ulaşması sırasında devreye giren, istenmeyen ve iletişimi bozan belirteçlerdir.

Söz konusu modeli; bir örnek vererek daha iyi açıklayabilmek mümkündür. Televizyonda önce bir görüntü kodlanarak, bir elektriksel güce dönüştürülür. Sonra bu güç, değişik bir takım teknik yöntemler kullanılarak yayınlanır ve gerektiğinde çok uzak birimlere gönderilir. Bu yayında, link hatları, uydular,vb. kullanılır. Bu yayının ulaştığı televizyon alıcıları, bu elektriksel belirteci, kendi elektronik iç yapısı yardımıyla gözle algılanabilir, görülebilir bir görüntü biçimine dönüştürür. Bu görüntüyü gören alıcı, görüntülerin ifade ettikleri anlamları, iletilerin kodaçımını yapıp yorumlayarak algılar ve değişikliğe uğrar.

Shanon-Weaver kuramı, bilgi iletiminde önerdiği düzgünlük(accuracy) ve doğruluk üzerine dikkatleri toplayarak,

iletişim süreci olgusunun birçok önemli yönünü ortaya çıkarır. Düzgün ve mümkün olduğu kadar bozunmadan ve aslına uygun bir biçimde meydana gelmesi gereken iletişimin bu modeldeki yapı içerisinde en önemli engeli olarak, iletilerin alıcıya ulaşması sürecinde bozulmasına ve değişikliğe uğramasına yol açan "gürültü" dür. Yukarıdaki örneğe dönülecek olursa, yayın sırasında meydana gelebilecek herhangi bir parazit ya da alıcıda varolan bazı arızalar vb., görüntünün düzgün ve istendik bir biçimde oluşmasını engelleyici etmenlerdir. Yüz-yüze gerçekleşen iletişimde de, iletişim kurmaya çalışan iki kişiden birisi konuşurken, karşısındakinin kafasının ileti ona ulaştığı anda birtakım şeylerle meşgul olması da; yine "gürültü" ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim olayı gerçekleşirken, gürültü ögesinin devreye girmesi, kodlanan ileti ile kodaçımı yapılan iletinin birbirinden farklı olmasını ve böylelikle de iletişimin istenen etkileri yapacak şekilde gerçekleşememesi sonucunu doğurur.

Shanon ve Weaver tarafından geliştirilen bu kuramın en önemli eksikliği, iletişim olayına süreç yapısı kazandıran yansıma (feed-back) ögesine yer vermemiş oluşudur. Bu eksiklik anılan kuramı durağan (statik) ve bu bağlamda da tek yönlü bir duruma sokmuştur. Yansıma ögesinin eksik oluşu, aynı zamanda bu kuramın geçerliliğini de azaltmıştır. Ancak, yine de, yansımanın gecikmeli (delayed) ve hatta bir anlamda rastlantısal olarak gerçekleştiği kitle iletişiminde bu kuram bir yere kadar geçerli olabilir. Kaldı ki, kitle iletişim araçları ne denli gelişirse gelişsen, doğal koşullar nedeniyle, zaman zaman gürültülerin oluşması doğaldır. Bu kuram da, gürültü öğesine dikkat çekmesi ve düzgünlük açısından bu ögenin zararlarını belirtmesi açısından önem taşır.

b. Bilgi Kuramı

En genel anlamıyla, iletişim alanındaki bilgi kuramı ve modeli, felsefi alandaki bilgi kuramının, insan iletişimini vurgulamak amacıyla düzenlenmiş ve değiştirilmiş biçimidir.

İletişim alanındaki bilgi kuramı temelde verilen özgün ileti içinde, önceden bilme, bir araç aracılığıyla anlama ve yanıtlama işleminde düzenlemenin ve kontrolün nasıl gerçekleştiğinin matematiksel anlatımı olarak karşımıza çıkmaktadır(190). Bilgi kuramı, iletişim anlamında bireylerin değer yargıları ile uğraşmaz. Bu kuram, bilgiyi fiziksel olarak ölçülemiyecek bir varlık olarak görür. Ancak, bu durumda da, alıcı için hiçbir değer taşımayan herhangi bir ileti parçası ile, çok büyük öneme sahip bir ileti arasında hiçbir ayrımlama yapılmamış olmaktadır. Bu bağlamda, bilgi kuramı, günlük kullanımın dışındaki bir bilgi kavramıyla ilgilidir. Aslında, bilgi kuramı, günlük kullanımın dışındaki bir bilgi kavramıyla ilgilidir. Aslında, bilgi kuramı biçimsel özelliğinin dışında, anlamla, iletinin içeriğiyle, bir konu ile ilgili bilgi ile ilgilenmez. Bu durumda, bilgi kuramının iletişimdeki yerinin ve varlığının önemi nereden kaynaklanmaktadır sorusu akla gelebilir. Diğerlerinde anlamlar çıkarmak üzere gerçekleştirilen bilgi iletimi, temeldebbelli bir koda, semboller sistemine ve onları bağdaştırıp biraraya getirecek kurallar bütününe ihtiyaç gösterir. İşte bu bağlamda bilgi kuramı, kodlar ve olukların kapasitesi ile ilgilidir(191). Başka bir deyişle, bilgi kuramında, tanımından da anlaşılacağı gibi, verilen ya da alınan bilginin, kalite değerleri değil, sayısal değeri iletişimin gerçekleşmesini sağlar. Verilen bilgi, belirli bir işaret sistemi içerisinde iletimi sağlayabilir. Örneğin, televizyon yayınlarında alıcı ve verici aygıtlar, görsel iletilerin gönderiminde, görsel malzemelerin elektronik belirteçlere ve tekrar görülebilir duruma gelmesiyle ilgilidirler. Bu aygıtlar, yayınlanan görüntünün içeriği ve kapsamıyla ilgilenmezler.

Bu noktada, bilgi kuramı açısından da, iletişim ögelerini ve bu kuram içinde sahip oldukları yapılarını ele

(190) BROADHURST-DARNELL, s.62.
(191) A.g.k., s.64.

almamız gerekmektedir. Genel anlamda kaynak, iletişimi başlatan ve iletiyi gönderen kesimdir. Kaynak, iletişim sürecinin türüne bağlı olarak tek bir kişi, bir grup veya bir kurum olabilir. Bu kuramda, kaynağın zihninde iletilmek istenen düşüncelerin hazır olduğu varsayılmaktadır. Bu düşünce ise bir iç dürtü, ya da dışarıdan kaynağa gelen uyarıma gösterilen bir tepkiden de kaynağını alabilir(192). Aynı zamanda genellikle bir düşünce, başka bir ileti kaynağından gelen ve şimdiki kaynağı hedeflemiş olan iletişim olayına yanıttır. Başka deyişle, düşünce bir anlamda bir kişinin daha önce aldığı iletilerin yansımasıdır. Ancak, hedef değişmiştir. Ayrıca, düşüncenin gönderime hazır bir ileti haline gelebilmesi için de, ŞEKİL 10'daki şemada da görüldüğü gibi, belli bir kodlar sistemi durumuna getirilmesi, başka deyişle kodlanması (encoding) da gerekir.

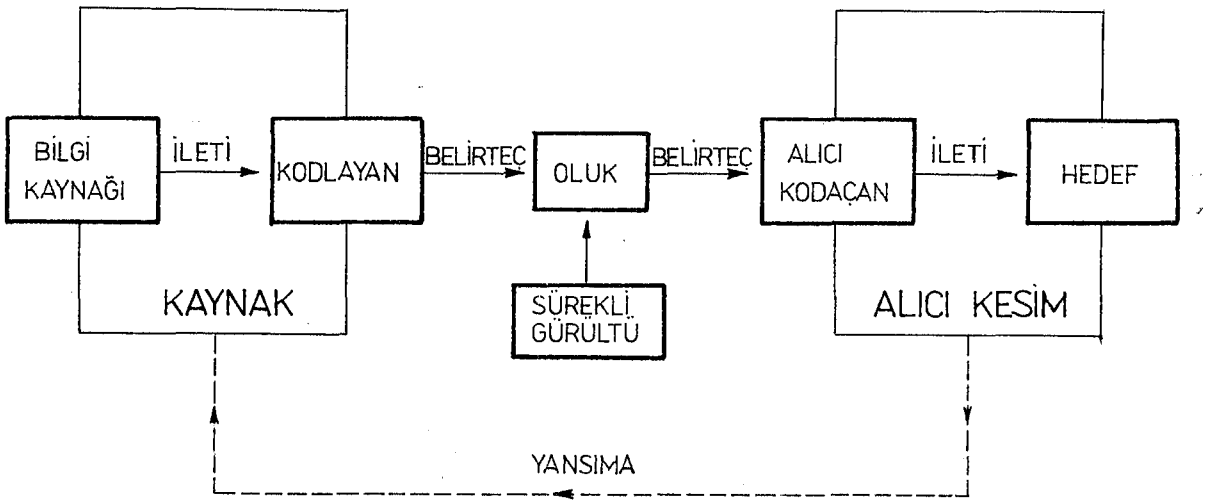

ŞEKİL 10: Bilgi Kuramı Modeli

Bu kuramda diğer bir iletişim ögesi durumundaki ileten, gönderilecek iletiyi fiziksel belirteç ve ses titreşimleri biçiminde bir oluğa sokar. Oluk yapısal olarak iletinin

(192) WİLLİAMS, s.297.

gönderildiği araç ya da ortamdır. En genel anlamıyla, asıl odak noktasından dikkati dağıtıcı uyaran olarak tanımlanan gürültü oluğun yapısı içinde vardır ve ileti aktarımı sırasında alıcı tarafından da algılanabilir. Alıcı oluk yoluyla gelen uyaranı algılayıp, kodaçıcıya iletir. Ancak, çoğu kez alıcı, kendisine ulaşan uyaranları "seçici algılama" adı verilen sözgeçten geçirerek, yalnız belli uyaranları seçme yoluna gider. Seçici algı (selective perception) adı verilen olgu aracılığıyla karşılıklı etkileşim bir kargaşa durumundan kurtularak, normal işleyen bir iletişim süreci biçimine girecek, böylelikle ileti de daha anlaşılabilir bir yapı kazanacaktır.

Bilgi kuramına göre kodaçan, alıcı tarafından algılanan herhangi bir uyaranı, alıcı için anlamlı bir biçime sokma işlevini görür. Alıcıda düşünce, bu kodaçma işleminin sonucunda ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu düşünce ise, ileti adını verdiğimiz uyarının kodlanması sonucunda beliren anlamdan daha farklı bir anlam taşır. Çünkü alıcı, ona kaynak tarafından gönderilen bu iletiye, sahip olduğu önceki yaşam deneyimlerinin ve birikimlerinden kaynaklanan değişik bir yorum katar ve yeni anlamlar ekler. Eğer, alıcı kesim tarafından kodaçımı yapılan düşünce, kaynak tarafından kodlaması yapılanla özdeşse, o durumda tam bir iletişim gerçekleşti denilebilir. Ancak gerçekte böyle bir durumla karşılaşabilmek son derece güçtür. Başka bir deyişle, her tür kuramsal yaklaşıma karşın, aslında böyle bir durum; başka deyişle kodlanan iletiyle kodaçımı yapılan iletinin aynı olması hemen hiç gerçekleşemez. Çünkü her koşulda kaynak ve alıcı arasında mutlaka birtakım farklılıklar en azından yorumlama farklılıkları bulunacaktır. Bu anlamda kaynak ile alıcının düşünceleri birbirine ancak yaklaşabilirler. Bu kuramda yansıma ögesi, alıcının kaynağın gönderdiği iletinin kodu açılmış biçimine vermiş olduğu yanıttır. Bu yanıt kaynağa iletişimin etkinlik derecesi konusunda da bilgi verir. Bu yapısı ile yansımanın, iletişimi değiştirici ve düzeltici bir niteliği de vardır.

Bilgi kuramı, insansal iletişim olaylarının pek çoğunu oldukça yararlı bir biçimde simgeler(193). Örneğin, iki kişinin karşılıklı konuşması durumunda, kaynak durumunda bulunan konuşan kişi, bir düşünceyi ortaya çıkarma, iletinin uygun biçimde kodlanması ve iletimin gerçekleştirilmesi görevlerini de yerine getirir. Benzer ve koşut biçimde, alıcı durumundaki dinleyen kesim, iletiyi alan alıcı, kod-açma ve aldığı düşünceyi türlü biçimlerde yürütme görevini üstlenirler. Bütün bunları ise "yansıma" izler. Bu demektir ki, alıcı durumundaki dinleyici kişi, bu kez de kaynak görevini üstlenir ve aynı süreç bu kez ters yöne olarak yeniden başlar. Bu yapısı ile bilgi kuramı, ayrıca, kitle iletişimi gibi daha karmaşık iletişim süreci sistemlerini simgelemede de geçerli olabilir ve kullanılabilir.

İletişim sürecini açıklamada varolan birtakım yararlarına karşın, bu kuramın birtakım eksiklikleri olduğu da görülmektedir. Örneğin bu kuram, değişik iletişim yöntemleri olan dokunma ve tatma yoluyla gönderilen iletileri kapsamaz. Ayrıca, ŞEKİL 10'da da görüldüğü gibi, kaynakla kaynağın gönderdiği kendi iletisi arasında bir yansıma halkası modelde yer almamıştır. Oysa, gerçek yaşamda çoğu kez bir sözcüğü yanlış söylediğimizde, bu yanlışı dışardan herhangi bir karışma olmaksızın kendimiz anlayıp düzeltiriz. Başka deyişle, kaynakla gönderdiği iletisi arasında bir yansıma bulunmaktadır. Bu kuramın başka bir önemli yetersizliği de, iletişimi yalnızca bir tür eylem-tepki (action-reaction) olarak ele almasıdır(194). Oysa, iletişim sürecinde, kaynak ile alıcı ya da, konuşan ve dinleyen kişiler arasında sözlü ya da sözsüz iletiler eşanlı ve sürekli bir biçimde akış durumundadır. Kaldı ki, bu durum iletişim süreci sisteminin doğası gereği söz konusudur. İletişim, katılan kişiler arasında daha konuşma başlamadan önce ve bir bakıma konuşmanın bitiminden sonra

---

(193) Bilgi kuramı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: BROADHURST-DARNELL, s.59-71.

(194) WİLLİAMS, s.298.

da vardır. Bir insanın başkasının yanında oluşuyla etkileşim dolayısıyla da iletişim başlar ve fiziki anlamda bitmesinden sonra da düşünsel planda sürer. Bu anlamda da iletişimin nerede başlayıp bittiğini kesin olarak ve belli kalıplar içinde almak güçtür.

c. Berlo Modeli

İletişimbilimci David BERLO'nun geliştirdiği bu kuram temelde bir iletişim olayındaki temel ögeler kavramına ve onların yapılarına dayanır. Bu kuramda sözü edilen iletişim ögeleri ŞEKİL 11'deki çizimde görüldüğü gibi; kaynak, ileti, oluk ve alıcıdır.

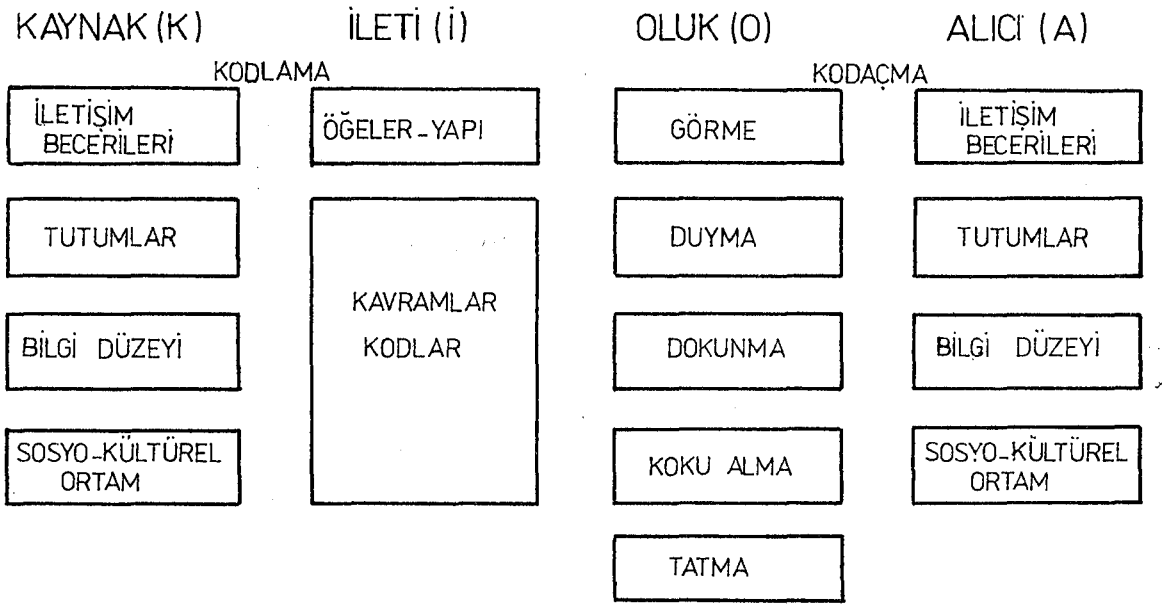

ŞEKİL 11: Berlo ya da K.İ.O.A. Modeli

ŞEKİL 11'de de görülebileceği gibi, bu kuram iletişim ögelerinin birbirleriyle karşılıklı üzerinde durmaması nedeniyle sürece yönelik bir yapı da taşımamaktadır. Yansıma ögesi ise modelde hiçbir şekilde yer almamaktadır. Eksiklik olarak niteleyebileceğimiz bu duruma karşın, modelde iletişim olayının gerçekleşmesi için gerekli ögelerle, bunların yapıları ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Bu kurama göre, kaynağın iletişim süreci içindeki davranışını belirleyen birtakım etmenler söz konusudur. Kısaca dile getirirsek, bu etmenlerin birincisi kaynağın sahip olduğu ya da olması gereken iletişim becerileridir. Bu iletişim becerileri, düşünme, konuşma, yazma, çizme, görüntüleme başka deyişle iletileri kodlamadır. Bir başka etmen ise, kaynağın hem iletişimde bulunduğu kişi ya da kişilere karşı; hem de kendi içinde yaşadığı sosyo-kültürel çevreye karşı olan tutum ve davranışlarıdır(195). Başka deyişle, kaynağın iletişim konusundaki becerileri, tutuma veya davranışı, bilgisi ve içinde bulunduğu toplumsal yapılanma onun iletişim sürecindeki işlevini belirleyen başlıca ögeler olarak ortaya çıkmaktadır. Kaynağın iletişim olayı içindeki davranışını belirleyen etmenler örneğin, kaynağın iletişimde bulunduğu kişi ya da kişileri tanıması, içinde bulunduğu kültürel değerleri saptaması, iletişimin yapıldığı özel durumu iyi değerlendirebilmesi, başka deyişle alıcının eğitim durumu, sosyo-kültürel durumu, geçmiş deneyimleri vb. gibi etmenler olarak belirmektedir.

Berlo kuramına göre, iletişim ögelerinden birisi durumundaki ileti, kaynak tarafından gönderilen uyarımlarla ilgilidir. İletilerin gönderilmesinde kullanılan dil kodu, genellikle doğal ve mümkün olduğu kadar yaygın dillerden (İngilizce, Almanca, Türkçe vb.) seçilir(196). Bu tür dil kodlarının yanısıra, el-kol hareketleri, mimikler gibi sözsüz (non-verbal) iletiler ile müzik, resim ve sanatın diğer dalları gibi, ileti kodlama yöntemleri de iletişimde kullanılabilir(197). Bunların kullanımında ise kaynak açısından dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, kullanılan dilin alıcı tarafından anlaşılıp anlaşılmayacağıdır. Başka deyişle,

---

(195) ALKAN, s.115.

(196) WİLLİAMS, s.300.

(197) Sözsüz iletişim konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: JULİUS FAST, Body Language, Pan Books, London: 1981, s.11-78 ve 114-168.

kaynak, alıcının bağıntı çerçevesinde varolan dil kodunu ve konuları alıcıya göndermesi durumunda iletişim gerçekleşebilir. Bu anlamda, ileti konusunda kaynak tarafından özen gösterilmesi gereken nokta, iletinin içeriğini belli bir dinleyici kümesinin ve kullanılan oluğun özelliklerinin gözönünde bulundurularak seçilmesidir.

Bu kurama göre oluk ögesi insanların beş duyusu ya da iletinin gönderildiği araç olarak düşünülebilir. İletinin gönderildiği araçla anlatılmak istenen ise, iletinin içinden geçerek alıcıya ulaştığı, telefon-telgraf teli, gazete sayfaları ya da televizyon alıcı aygıtıdır. İletişimde kullanılan oluğun türü ve sayısı büyük ölçüde iletişim yapanların amaçlarına göre saptanır. Bu bağlamda, iletişimin etkinliğinin kullanılan oluk sayısına koşut olarak arttığı söylenebilir. Başka deyişle, aynı ileti, aynı alıcıya ne kadar fazla sayıda oluk aracılığıyla ulaşıyorsa, iletişimin etkililiği de o ölçüde artacaktır.

Gönderilen iletilere hedef olan alıcı kesimin iletişim becerileri, tıpkı alıcıda olduğu gibi, alıcının duyularını ve o zamana kadar olan yaşam deneyimi ve birikimini etkin bir şekilde kullanabilme derecesi olarak ele alınabilir. Alıcının içinde bulunduğu sosyo-kültürel ortam da, birçok yönlerden kaynağınkinden farklı olabilmesine karşılık, yine de biçimsel olarak benzer ögelerden oluşur. Anılan bu etmenler, kuşkusuz gönderilen iletilerin algılanma derecesini de etkileyecektir. İşte bu noktada, kuramın yansıma ögesinin olmayışından ortaya çıkan eksikliği daha çok ortaya çıkmaktadır. Yansıma ögesinin bulunmayışı algılanma derecesinin ölçülebilmesi güçleştirmektedir. Bu duruma kaynak açısından bakıldığında; yine yansımanın model içinde yer almayışı onun gönderdiği iletilerin algılanmasını hatta kaynağa ulaşmasını rastlantısal hale getirmektedir. Çünkü, iletinin ulaştığı ve algılandığı yolunda ölçüt olan yansımanın olmayışı, kaynağın bu konuda veri sahibi olamamasını beraberinde getirmektedir. Bu durum, aslında Berlo kuramının geçerliliğini zayıflatan en önemli unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu kuramdaki etkileşim olayı devingen değil, durağan bir yapıdadır. Ancak, varolan eksikliklerine karşın bu kuram insan iletişiminde yer alan iletişim ögelerini açıklığa kavuşturma açısından önem taşımaktadır. Kaldı ki, bu yapısıyla bile bu kuram, kitle iletişimi için geçerliliğini korumaktadır. Çünkü, kitle iletişiminde yansıma gecikmeli bir yapı taşır, hatta çoğunlukla alıcı kaynağa hiçbir yansıma vermemeyi yeğler. Bu bağlamda Berlo kuramı ve modeli bazı alanlarda belli oranda bir geçerliğe sahiptir.

d. Westley-MacLean Kuramı

Westley-MacLean kuramı, iletişim kuramları arasında en gelişkin ve ayrıntılı olanlardan birisidir. Bu kuram, en yalın yüzyüze konuşmadan en karmaşık toplumsal örgütlenmelere ve kitle iletişimine dek, her türlü iletişimi simgeliyebilecek yapıdadır. Bu kuramın modelinde yer alan temel ögeler; nesneler (X'ler) ve kişilerdi (A'lar, B'ler...). Westley-MacLean kuramına göre, iletişim olgusu, kaynağın iletiyi kodlamaya başlamasından çok daha önce başlar. Bu anlamda ilitişim olgusu yeni bir yaklaşımla bakmak da gerekecektir. A kişisi X konusunda bazı şeyleri B'ye iletir. A, B ile X hakkında, bütün diğer koşulların aynı olması durumunda, iletişimde bulunnunca, sistemin durumunda aşamalı değişiklikler gözlenebilir(198). Örneğin, eğer B A'yı severse veya en azından ondan nefret etmezse, B'nin X'i algılaması iletişimin gerçekleşmesinden sonra A'nınkine daha benzer hale gelecektir.

Bu kuram, insanları kişiliğin ve toplumsal yapıların getirdiği sınırlamalardan uzaklaştırmaktadır. Bu bağlamda yüz-yüze iletişimle kitle iletişimi arasında iki temel ayrımlama bulunmaktadır. Yüz-yüze iletişim daha çok duygusal

(198) BRUCE H. WESTLEY-MALCOLM S. MACLEAN, Jr. "A Conceptual Model For Communications Research" Foundations of Communication Theory. Harper and Row Publishers New-York: 1970, s.74.

bir tarzda gerçekleşir. İletişimin bu türü anında ve gecikmesiz yansıma da sağlar. Bu da, B'nin iletişimden sonra değişen şartlarının bilgisinin B'den A'ya geri dönüşüdür. Başka deyişle, insanın insanla etkileşiminde duygular, diğer bütün durumlardan daha çok etkilidir. Kitle iletişiminin, yüz-yüze iletişimden farklılıkları; araya araçların girmesi nedeniyle duygusal yanın en aza indirgenmesi ve "aslına dönüşlü" yansıma gecikmesi ve onun da en aza inmesi şeklinde geliştirilebilir.

Westley-MacLean kuramında bu bağlamda ortaya çıkan en önemli faktörlerden birisi, seçici algıdır(199). Bir başka deyişle, iletişim olgusu bireylerin yakın çevrelerindeki uyaranlara (stimulus) seçici bir biçimde yanıt vermeleriyle başlar. Kısacası, iletişim, aslında iletilerin gönderilmeye başlamasından önce başlamaktadır. Yakın, çevremizdeki uyarıcılara seçici bir biçimde yanıt vermek, sürecin ilk başlangıcını oluşturmaktadır. Örneğin; iki kişi yolda yürürken, birisi ilgisini çevrenin güzellikleri üzerine yoğunlaştırırken, bir diğeri vitrinlerdeki elbiselere bakabilir. ŞEKİL 12'de görüldüğü gibi, çevreyle her ilişkide bulunan kişi (B) kendi duyarlık alanına (sensory field), bu alandaki belli nesneleri soyutlamakla yanıt verir. Örnekteki kişilerden birisi, çiçekleri ve ağaçları soyutlarken, diğeri de vitrinleri çevreden soyutlar.

Yukarıda değinildiği gibi, çevre; uyaranları kişiye gönderir. İletişim işte bu noktada başlamaktadır. "B" çevre uyaranlarından bazılarını seçici bir şekilde algılar. Örneğin, bir odada bulunan kişiye, aynı anda çeşitli uyaranlar gelebilir. Radyodan gelen müzik sesi (X_1), odadaki diğer kişilerin konuşmaları (X_2), okunan kitaptaki yazılar (X_3), çalan telefonun sesi (X_4) vb. "B" örneğin, seçici algısıyla sadece radyodan gelen müziği seçerek onu algılayabilir.

---

(199) A.g.k., s.75.

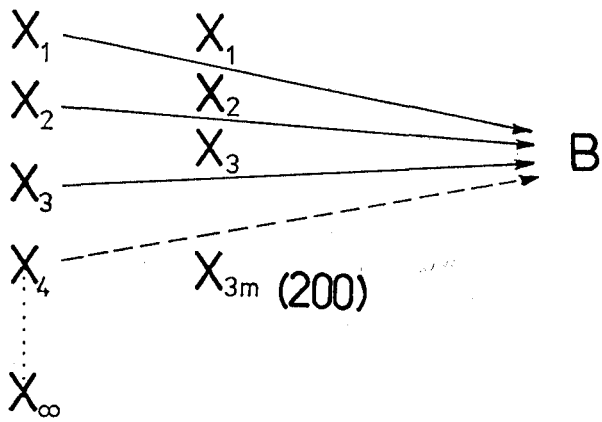

ŞEKİL 12: B'nin Nesneleri Soyutlaması

İletişim sürecinin devamında "B" kişisi, bu iletiyi yine yine çevreden gelen birtakım başka iletilerle birlikte, ama kendi yorumunu da katarak başkalarına gönderir.

ŞEKİL 13'de ise, yukarıda anılan çevresel uyaranların yorumlanıp, iletişimi gerçekleştiren "A" tarafından kodlanması gösterilmektedir. Yine bu çizimde, nesneleri ve uyaranları yorumlayan A'nın iletisini X_1, bir başka kişiye B

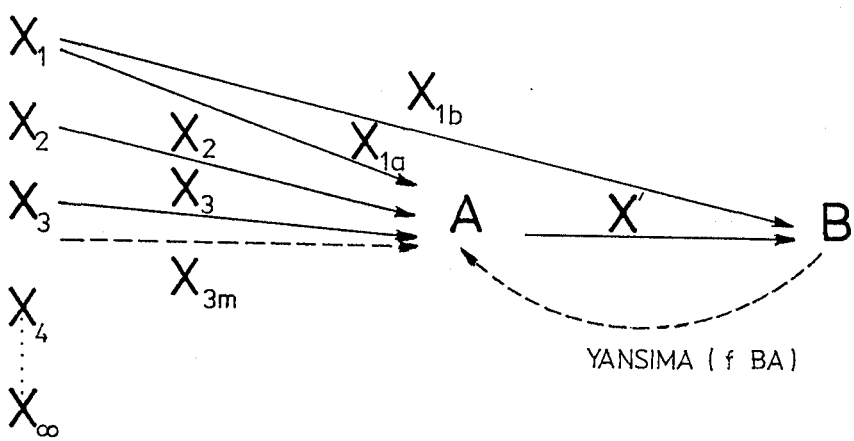

ŞEKİL 13: A'nın B' ile İLETİŞİMİ

(200) Buradaki nesnelerin bazısı ya da hepsi birden fazla duyu ile iletilebilir. Buna örnek de X_{3m}'dir. Bkz.: a.g.k., s.74.

göndermesi görülebilir. B kişisinin kendi duyarlık alanında aynı nesneler var olsa bile, A kişisine yine de belli bir yansıma göndermektedir(201).

İletişimi gerçekleştiren A, aynı nesneleri ve uyaranları seçerek X' iletisi şeklinde B'ye ulaştırır. B duyarlık alanında aynı nesneler ve uyaranlar varolabilir ya da olmayabilir. (X_{1b}) Amaçlı ya da amaçsız da olsa B, A'ya mutlaka f_{BA} yansımasını gönderir.

Buraya kadar vurgulanan noktalarda da görülebileceği gibi bu kuram, daha önce ele alınan kuramlarda yer almayan bazı önemli ögelere de yer vermektedir. Duyarlık alanı (sensory field) kavramı bunlardan birisidir. Duyarlık alanı, iletişimde bulunanların yöneldikleri nesneler içinden, seçici algıları yoluyla aldıkları uyaranlar alanıdır. Bunun yanısıra iletişimi, bir süreç durumuna getiren öge niteliğindeki yansımanın, sistemin doğası içinde bulunması, kuramın en önemli üstünlüğü olarak ortaya çıkmaktadır. Kurama göre, bir iletişim sürecinde, kasıtlı ve kasıtsız olmak üzere, iki tür yansıma söz konusudur. Eğer A kişisi, deneyimleri B'yi etkilemede kullanırsa; o, B'nin durumunda onun iletişimine bağlı değişiklikler konusunda bilgi sahibi olmak durumundadır. Bunlardan kasıtsız yansımanın, iletişim sürecinde her durumda her zaman varolduğu bilinmektedir. Yine A'nın gönderdiği ileti B tarafından alındığında, gösterilen olumlu veya olumsuz bir tepki (jest veya mimik vb.) bu tür yansımaya örnek olarak verilebilir(202).

Bu kurama özgü bir başka öge de ŞEKİL 14'de görülen ve modelde yer alan C ögesinin varlığıdır. C rolünü üstlenen kişi; B ile çevresi arasında yer alan bir anlamda aracıdır. İşlevi ise, başlayan bir eylemi sürdürüp, B'nin çevresini bir

---

(201) WİLLİAMS, s.301.

(202) Bu kuramdaki yansıma ögesi konusanda ayrıntılı bilgi için bkz.: WESTLEY MACLEAN, s.79-80.

ölçüde de olsa genişletmektir. Başka deyişle C bir kodlayıcıdır. C, X nesnesi hakkında ya da A-X ilişkileri hakkındaki bilgilerin B'ye seçilerek iletilmesi konusunda yardımcı bir ögedir. O bunu, X ve B'yi bağlayan oluklar yoluyla ve X'ler hakkındaki ortak sembolleri kullanarak gerçekleştirir(203). Yine C bu "görevini" B'nin o olay ya da nesne hakkında bilgi sahibi olamayacağı durumlarda gerçekleştirir. Sonuçta B, daha geniş koşullarda giderek artan bir güvenlik temeli sağlamasının yanında, gereksinmelerine sağladığı doyumlar da fazlalaşır. Başka deyişle, C ögesinin modele eklenmesi B'ye daha geniş bir çevre sağlanması görevini yerine getirecektir.

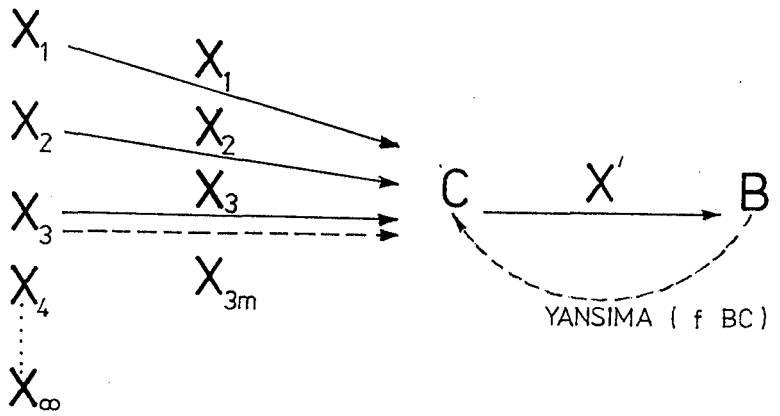

ŞEKİL 14: Westley-MacLean Kuramında C'nin Yeri

C kişisi ya da ögesinin iletişim sürecindeki yeri konusunda şöyle bir örnek verebiliriz: Bir kurumda o kurumun en üst yönetim düzeyindeki kişi(B) alt kademeler ve sorunları konusunda doğrudan bilgi sahibi olamaz. Ona bu konudaki bilgileri, yardımcıları ya da danışmanları (C) aktarır. İşte burada C, B'nin çevresini genişletme görevini görmektedir. İletişim sürecindeki C ögesi için verilebilecek diğer bir örnek de, bireylere (B) çevreden olanlar hakkında son geliş-

(203) A.g.k., s.77.

meleri ve dedikoduları aktaran arkadaşlar ya da komşuların (C) durumudur.

Yukarıdaki kurum yöneticisi örneğini biraz daha geliştirmek mümkündür. ŞEKİL 15'de görüldüğü gibi, yönetici yardımcısı C, yönetici B'ye, işgören A konusundaki birtakım bilgiyi, A ortada yokken vermişse, kuram bu durumda bütün iletişim birimlerinin hepsinin birarada bulunmadığı iletişim biçimini simgeler. Kısacası, bu yapısı ile kuram aynı zamanda kitle iletişimini simgelemektedir.

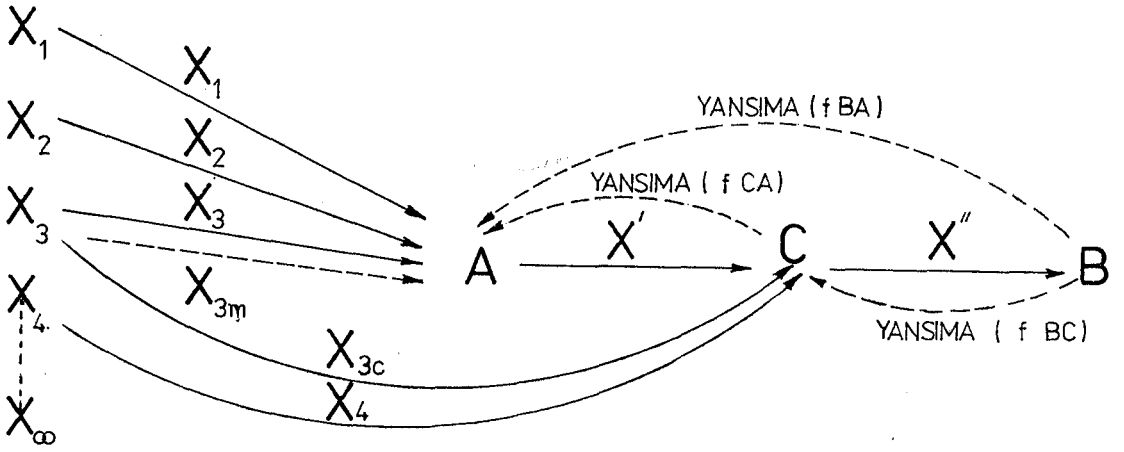

ŞEKİL 15: Westley-MacLean Kuramında Kitle İletişimi

Kitle iletişiminin bu kuram işleyişini şöyle ele alabiliriz. Bir gazete örneğinden yola çıkacak olursak, ŞEKİL 15'deki model doğrultusunda A'nın bir gazete muhabiri olduğunu varsayalım. Bu muhabir, bir yangın olayı üzerine duyarlık alanından bir kesim bilgiyi seçici bir biçimde algılar. Algıladığı bilgileri, kafasında gerçekleştirdiği bir yorumdan sonra, bir ileti (X') biçiminde kodlar. Bu ileti yayımcıya (C) gider. Yayımcı bu iletiyi, kendi duyarlık alanındaki yangınla ilgili bilgilerle belli bir ölçüde de olsa değişti-

rir (X'')(204). Gazete okuyucusu olan B böylece, yangınla ilgili doğrudan hiçbir duyarlık alanı olmayıp; muhabir, yayımcı ya da yangını görmüş herhangi birisi ile karşılaşmasa bile, yangın konusunda belli bir bilgi sahibi olur.

İşte, Westley-MacLean kuramına göre kitle iletişimi yukarıdaki örnekteki gibi gerçekleşir. Alıcıların çevresini genişleten aracı durumndaki çok sayıda C'ler (gazete, radyo, televizyon vb.) iletileri çok sayıda A'lardan (muhabir, TV haber yorumcusu vb.) alıp, çok sayıda B'lere (halk) iletirler.

Son olarak, kurama göre, iletişim kesimleri ya da birimlerinin yalnızca A, B, C... kişileri olmayabileceğini vurgulamak gerekmektedir. Buradaki iletişim birimlerini simgeleyen A, B, C'ler bir örgütten ötekine, bir kitle iletişim kurumundan bir gruba, ya da en genel anlamda herhangi bir kültürden, ötekine bilgi akışını da simgeleyen iletişim birimi rolünü oynayabilirler.

Westley-MacLean kuramı, insanlar arasındaki bütün iletişim eylemlerini simgeleyebilmesinin yanında, kitle iletişimini yüz-yüze iletişimden iki noktada ayırmaktadır. Önce, kitle iletişimi, yüz-yüze iletişimden doğal olarak çok daha az sayıda ileti olduğunu (duyular) içerir. Örneğin kitle iletişim araçlarından radyo yalnızca işitme, televizyon işitme ve görme duyu organlarını ilgilendirir. Oysa, yüz-yüze iletişim çoğu kez aynı anda bir kaç duyu organını birden içermektedir. İkinci olarak, kitle iletişiminde yüzyüze iletişimden farklı olarak yalnızca dolaylı ve gecikmeli (delayed) yansıma söz konusudur. Oysa yüzyüze iletişimde, yansıma alıcı tarafından kaynağa anında ve doğrudan doğruya iletilir.

---

(204) Burada X'in tanımını biraz daha açımlamak gerekmektedir. X, dışımızdaki bütün olay ve nesnelerdir. X' ise, X'ler hakkında ya da kanılar gibi A-X ilişkileri konusundaki, olayların ve nesnelerin iletilebilir şekli, başka deyişle "ileti" dir.

Bu kuramın en önemli özelliği, genel oluşudur. Aynı temel iletişim şeması üzerinde kişilerarası iletişimden kitle iletişimine kadar, her türlü iletişim biçimini simgeleştirmek mümkündür. En önemlisi de, iletişim sürecinin sağlıklılığı açısından, en önemli ögelerden birisi olan yansıma, bu kuramda tam ve gerçek anlamda yerinibulmaktadır.

Bütün bunlara rağmen, söz konusu kuramın yazılı bir şekilde ifade edilebilmesinin son derece güç olduğu söylemek mümkündür. Ayrıca, bu kuramın işleyiş modeli, iletişim sürecini tüm olarak simgeleyebilmekten de uzaktır. Çevreden gelen ilk iletilere, herhangi bir tepkinin gösterildiği kuramda belirtilmemektedir. Bu durumda ise, iletişim bir süreç olma niteliğini de kaybeder. Kuramda, iletişimin belli bir başlangıç ve sonu olduğu vurgulanır. Örneğin; sözü edilen A ögesi hiçbir yere yanıt göndermez. A'nın iletişimdeki görevi olarak sadece, onun bu süreci başlattığı varsayılmaktır. Son belirtilen noktalar, Westley-MacLean kuramının eksiklikleri olarak ele alınabilir.

e. ANDREW TUDOR'un Simetrik İletişim Modeli

Bu model toplumların sosyo-kültürel yapılarına ağırlık veren bir iletişim modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. "Simetrik Model" olarak tanımlanan ve ŞEKİL 16'daki çözümde görülen modeldeki simetri; aslında oldukça tartışmaya açık bir yapı taşımaktadır(205).

---

(205) ERDOĞAN BARAN-ŞULE BOZOK-MEHMET KESİM-HASAN UZUNONAT-MERİH ZILLIOĞLU, İletişim Kuramları E.İ.T.İ.A. İletişim Bilimleri Fakültesi Eğitim Teknolojisi Doktora Dersi Yayınlanmamış Çalışması Eskişehir: 1979-1980, s.18 (Bu kuramın ortaya konulduğu asıl kaynak, anılan çalışmada; ANDREW TUDOR, Studies of Sociology of Film, George Allen and Unwin Ltd. London: 1974 olarak belirtilmektedir. Ancak, bu asıl kaynağa, tez çalışmasını gerçekleştiren tarafından bütün çabalara rağmen ulaşılamamıştır. Buna karşın, modelin yapısının doğurduğu önem, ona burada yer verme gereğini ortaya çıkarmaktadır.)

Bu kurama göre, sözlü iletişimde dil kuralları ortak olmasına karşın, kullanılan sözcüklerin ortak kültürel yapı içinde birtakım farklılaşmalara uğradığı görülmektedir. Bunlardan doğan birtakım anlam farklılıkları, modelde kaynak ile alıcı arasında tam bir simetrik iletişime ulaşılmasına engel olur. Bunun yanısıra, kaynak ile alıcı arasındaki etkileşim de, iletişim süreci içerisinde varolan ögelerin toplamı değil, bunlardan daha fazla yapı gösteren bir bütündür.

ŞEKİL 16'da görülen modelin ortak ögelerinin doğası, iletişim sürecini de değiştirebilir. Örneğin; bir sınıf ortamında, öğrenci-öğretmen iletişimi ile, hem sınıf ortamında hem de sosyo-kültürel çevredeki davranışlar değişiklik gösterme yoluna gidebilir(206).

Kuramın modelinde gösterilen iletişim sürecinde, sürekli bir öğrenme ve öğretim olayı söz konusudur. Bu süreç içerisinde, etkileşim ögesinin etkisi ile, öğretim de sürekli olarak şekillenme içerisinde bulunur. Yine az önceki öğrenci-öğretmen örneğine dönülecek olursa, sınıfta öğrencilerden alınabilecek herhangi bir olumsuz türdeki yansıma, öğretmenin hemen iletilerini gözden geçirmesini ve değişik bir iletişim biçimi geliştirmesini zorunlu kılabilir.

ŞEKİL 16'da açıkça görüldüğü gibi, iletişim ögelerini etkileyen ortak kültür ve ortak toplumsal yapı, iletişimdeki bağımlı değişkenler; ortak olmayan kültür ile ortak olmayan toplumsal yapı ise, bağımsız değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yine şekilde görülebileceği gibi, modelde ortak olarak paylaşılmayan toplumsal yapının iletişim ögeleri, süreç içerisinde kaybolacaklardır. Ancak, ortak olan birtakım kültür ögeleri ise, kaynaktan alıcıya iletilecektir.

---

(206) A.g.k.

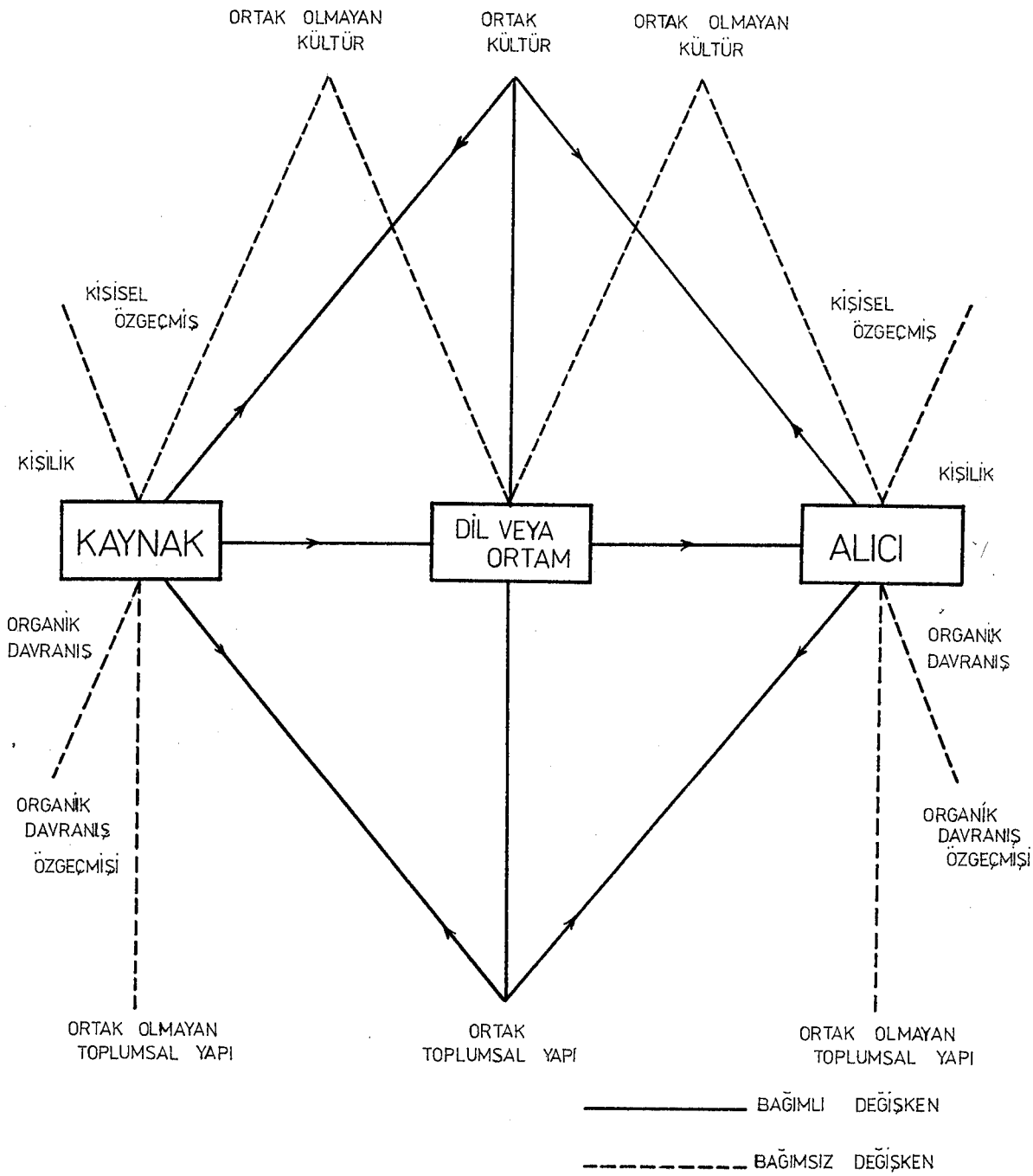

ŞEKİL 16: Andrew Tudor'un Simetrik İletişim Modeli

Andrew Tudor'un ortaya koyduğu bu kuramın bazı üstünlüklerinin yanında eksiklikleri de vardır. En önemli üstünlük olarak, kuramda iletişimi gerçekleştiren ögelerin, kişiliklerine ve bu kişiliklerin içinde biçimlendiği kültürel yapılanmaya önem verilmesi görülebilir. Bu durum, insanların bağıntı çerçeveleri ve bunların kesişerek, iletişimin daha geniş anlamda gerçekleşmesini sağlayabilmesi açısından önemlidir. Ortak kültür ve ortak toplumsal yapının varlığı iletilerin daha anlaşılır kodlanmasını da sağlayacaktır. Kuramın en önemli eksikliği, yansıma ögesine yeterince yer vermemiş olmasıdır. Gerçi, modelde alıcı ile kaynak arasında ortak kültür ve toplumsal yapı nedeniyle belli bir karşılıklı etkileşim olacağı öngörülüyorsa da, bunun ne oranda kaynağa yansıma sağlayacağı açık değildir.

Bu kuram yapısı gereği, özellikle kitle iletişim araçları yoluyla ileti gönderirken önem kazanmaktadır. Örneğin; radyo, televizyon gazete vb. araçlarla, heterojen yapıdaki bir kitlede belli birtakım değişiklikler oluşturmak amacıyla bazı iletiler gönderildiğini varsayalım. Bu iletişim gerçekleştirilirken, eğer kişilerin sahip oldukları ortak kültür ve ortak toplumsal yapı gözönünde tutulmayacak olursa, başka deyişle, alıcı durumdaki kitlenin bağıntı çerçevesi, iletişim sürecini başlatırken hesaba katılmayacak olursa, kaynak ile alıcı kitle arasında gerektiği gibi iletişim kurulamaz.

C. İLETİŞİM BİLİMLERİ VE İLGİLİ ÇALIŞMALAR-İBF ÖRNEĞİ

Bu bölüme kadar iletişim kavramı, ögeleri ve iletişimin işleyişi konusunda öne sürülen değişik kuramlar ele alınmıştır. Konu tartışılırken yer yer iletişimin insanlar ve toplumlar için yaşamsal önemi de vurgulanmıştır. Kaldı ki, bir sonraki bölümde toplumun iletişime olan gereksinmesi geniş boyutlu olarak tartışılacaktır. İletişimin bu yapısı aslında onun bilimsel bir disiplin olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçi, iletişim için "disiplinler arası" bir çalışma alanı ya da "bilim yapısı taşımadığı" savı sık sık öne

sürülmektedir. Oysa, iletişim en azından bugün işleyiş kuralları, kuramları ögeleri ve ögeler arasındaki ilişki bütünüyle bir bilim olma yapısını taşımaktadır.

a. İletişim Bilimi

İletişim olgusunun yaygınlığı çoğu kez iletişime fazla önem vermemeye ya da bir anlamda ilgisizliğe yol açar. Hergün içinde bulunulan iletişim süreci kişiler tarafından o denli doğal karşılanır ki, kimsenin aklına bilimsel bir yaklaşımla bu süreci çözümlemek gelmez. Örneğin; "iletişimin ögeleri nelerdir?", "Bu ögeler ne tür bir ilişki içindedirler?", "Değişik durumlar karşısında ileti stratejisi nasıl saptanır ve değiştirilir?", "Kişilerarası roller ya da örgüt yapıları iletişimle ilgili davranışlarımızı nasıl etkiler?" biçimindeki sorular iletişim olgusunu çözme yolundaki çıkış noktalarıdır. Aynı sorular iletişimin bilim olma yapısını da ortaya koyucu bir nitelik taşır. Bu noktada bilimin ne olduğunu, konuya açıklık getirebilmek amacıyla tanımlamak gerekir. Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde bilim; "olayların ve nesnelerin oluşum, yapı ve gelişimindeki yasallıkları açıklamaya çalışan, olguları, mantıksal düşünceyi temel alan, tarihsel nitelikte bilgi düzeni" olarak tanımlanmaktadır. Felsefe Terimleri Sözlüğünde ise bilim; "Genel geçerlik ve zorunlu kesinlik niteliklerini gösteren yöntemli ve dizgesel bilgi; belirli bir nesne alanı ile ilgili olan soru, yargı ve bunlarla ilgili araştırmaların nesnel bağlamı" biçiminde yer almaktadır. Bu tanımlarla, iletişim olgusunun, buraya kadar incelenen yapısı karşılaştırıldığında, tam bir çakışma olduğu görülebilir. İletişim biliminin de toplumlar ve bireyler düzleminde genel geçerliliği vardır. İnsanla ilgili her bilimsel disiplinde olduğu gibi iletişim bilimi çerçevesinde, iletişimin kesin sonuçları, kime ne tür, ne derece etki ettiği kestirilemez. Ancak, işleyişi birtakım "zorunlu kesinlik nitelikleri" gösterir. Ayrıca, iletişimin her duruma göre belli bir yönteminin bulunduğunu da belirtmiştik. Bu noktalar bile iletişimin bilim olduğu konusundaki yeter kanıtlardır.

Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, hızı gittikçe artan toplumsal gelişme; bir yandan yeni bilim dallarının ortaya çıkmasını sağlarken; diğer yandan da eski, geleneksel bilim dallarından koparak bağımsızlaşan bilim dallarına ve önceleri herhangi bir bilim alanı içinde ele alınmayan birtakım konuların bir ad altında kümeleşerek bilim dalı oluşturmalarına yol açmıştır(207).

"İletişim Bilimleri" adı da aslında ve özellikle dilimizde yeni olmasına karşın; çatısı altında topladığı bilim dalları, uzmanlık alanları ve bağımsız konular açısından yaşadığımız çağın çok gerilerine kadar uzanmaktadır. Bunun temel nedeni de, iletişim sözcüğünün geniş kapsamlı oluşu ve geçmişinin insanın yeryüzünde toplumsal bir varlık olarak yaşamaya başladığı zamana kadar gitmesidir.

Uygulamada, bilimlerin gelişmesinde belirgin olarak görülen bir boyut da; bazı kavramların insanlık tarihi kadar eski ve yaşanmış kavramlar olmasına karşın, bunların bilim konusu yapılmasının son çağa kadar gecikmesidir(208). Örneğin "yönetim" bunlardan birisidir. Yönetim olgusu, insanlıkla birlikte başlamıştır denilebilir. Ancak bunun bir bilim dalı haline getirilişi, yirminci yüzyılın ortalarına doğru gerçekleşmiştir. İletişim de benzer bir gelişme göstermiş, gerek tek başına, gerek ilgili alanlarla birlikte toplu bilim dalı olarak ortaya çıkması yaşadığımız çağa rastlamıştır.

Benzer diğer kavramlarda da görüldüğü gibi, iletişim kavramı da fiziksel ve toplumsal olmak üzere başlıca iki yönlü bir gelişme göstermiştir. Fiziksel anlamda; mühendislik, sibernetik, tıp ve matematik bilimlerine bağlanan iletişim; toplumsal anlamda bu alanın bilim dallarıyla sıkı bir bağıntı içinde bulunmuştur. Aslında bağımsız bilim dalı olarak

---

(207) İNAL CEM AŞKUN, "TÖEF'den İletişim Bilimleri Fakültesine", Kurgu, Sayı 3, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No: 229/151, 1980, s.2.

(208) A.g.k., s.3.

gelişme ortamı, toplumsal anlamda yaratmıştır. Günümüzde iletişim bilimi, çok genel anlamda birey, küme (grup), yığın (kitle) adı verilen toplumsal düzlemler arasındaki etkileşimi tek başına konu edinirken; söz konusu düzlemlerin öteki bilim dalları olan davranış bilimleri (sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, kültürel antropoloji) eğitim bilimi, dilbilim, simgebilim, bilgi kuramı, yazınbilim gibi dalların içinde birleştikleri toplu bilim alanı olmuştur. Bu nedenledir ki, İLETİŞİM BİLİMİ VE İLETİŞİM BİLİMLERİ, (tıpkı "yönetim bilimi" ve "yönetim bilimleri" gibi) iletişim kavramının gerek tek başına, gerek toplu olarak oluşturduğu bir bilim çatısı özelliği göstermiştir(209).

Toplumsal bir varlık olarak bir an iyi bir iletişim yetenğine sahip olmadığımızı düşünelim. Bu durumda çevreyle iletişim kurabilmemiz son derece güçleşecektir. Aldığımız iletiye belli bir tepki (response) vermekle, aslında herşeyden önce kendi davranışlarımızı oluşturuyoruz demektir. Bunun da ötesinde, çevremizdekilerle alıp verdiğimiz iletiler aracılığıyla, çeşitli özleştirmeler yaparak, bir süreç içinde kendi kişiliklerimizi de tanımlarız. Buna bağlı olarak, kişiliğimiz, birbakıma iletişim çabalarımızın bir sonucudur demek mümkündür. Ayrıca iletişim, çevremizi değiştirdiğimiz bir araçtır da iletişim biliminin önemi de burada ortaya çıkmaktadır. İletişim konusunda bilgimiz arttığı ölçüde parçaların birbirine nasıl bağlandığını ve birbirleriyle olan ilişki örüntülerini daha iyi kavrayarak çevreyi etkileyebilmek mümkündür. Kısacası, iletişim bilimi konusunda bireylerin bilgisinin arttığı ölçüde, bireyler kendilerini, daha kolay bir şekilde değiştirmeye hazırlarlar. Daha da önemlisi, toplumlar için yaşamsal öneme sahip iletişim biliminin topluma öğretilmesi ve hayata geçirilmesi etkin düzeyde iletişim bozukluklarından kaçmayı sağlayabilir.

---

(209) A.g.k.

İletişim biliminin toplumda yaygın olarak ele alınması bir bakıma insanların kendi beynini öğrenme çabasına benzetilebilir. Normal olarak insanlar beyinlerinin varlığı ve işleyişi konusunda hiçbir kuşkuya düşmezler. Çünkü vardır ve işlemektedir. Ancak, insanoğlu öğrenme güdüsüyle bu bilinmezi çözmeye girişmiştir. Zaman zaman insan beyninin gösterdiği birtakım özellikleri öğrenmek (para psikolojik olaylar kastedilmektedir) için beynin yapısı araştırılmaktadır. Aynı durum iletişim için de söz konusudur. İnsanlar çok doğal olarak iletişimde bulunurlar. Çünkü, iletişim insanlığın temel ve asgari bir gereğidir. Ancak, nasıl daha iyi elitişim kurulacağını, iletişimin nasıl işlediğini ve iletişimin nasıl daha etkili olabileceğini vb. araştırmak iletişim biliminin görevidir. Bu bağlamda iletişim bilimini topluma mal etmek gerekir.

b. <u>İletişim Bilimi Konusundaki Çalışmalar-İBF Örneği</u>

İletişim Bilimini topluma mal etmek, bu konuda uzmanlar ve olaylarla iletişim bilimleri doğrultusunda yaklaşabilen iletişim bilimcileri yetiştirmek kuşkusuz bu konu ile ilgili okullar kurmakla mümkündür. Bu okullardan çıkacak "iletişimci kişilik" sahibi kişiler toplumun her düzleminde görev alabilirler. Önemli olan o kişilerin iletişim kültürü almış olmaları ve olaylara iletişim bilimi çerçevesinde bakabilmeleridir. Kaldı ki, üniversiteler düzeyde, her kurum kendi kişilik yapısının temellerini atmalı ve öğrencilerini o doğrultuda şekillendirmelidir. Tıp doktoru kişiliği, ekonomist kişiliği, maliyeci, yönetici kişiliği vb. ilgili kurumların kazandırması gereken en temel özelliktir. Bağlı olarak, iletişim bilimleri eğitimi veren kurumlar da, topluma "iletişimci kişiliğe" sahip bireyler yetiştirme görevini üstlenmelidirler. Kaldı ki, iletişimin bireysel ve toplumsal düzlemdeki önemi ile bunların ülkemizin genel amacı olan Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda bir düzenlemeye ulaşma olgusu ortaya konduğunda, iletişimci kişiliğe sahip iletişimbilimcilerin önemi çok daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde, iletişimin, basım ve yayım açısından teknik önemi görülerek Ankara Üniversitesine bağlı Basın ve Yayın Yüksek Okulu kurulmuştur. Ancak bu kurum gördüğü bütün önemli işleve karşın; iletişim bilimine değil, onun bir yönüne eğilerek, gazetecilik alanında eleman yetiştirmiştir. Bundan başka, İstanbul ve İzmirde, sinema ve televizyon alanlarında benzer amaçlı okullar açılmıştır.

Türkiye'de iletişim bilimi alanında iletişimci kişiliğe sahip bireyler, başka deyişle iletişim-bilimciler yetiştirmek amacını güden lik kurum olan ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisine bağlı olarak 31.5.1980 tarihinden 20.7.1982 tarihine kadar İletişim Bilimleri Fakültesi olarak faaliyet gösteren akademik kurumun geçirdiği aşamalar, ülkemizde iletişim biliminin genel doğrultusunu ve bugün vardığı noktayı anlamak açısından çok büyük önem taşımaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, İBF'den önce de, teknik yanıyla da olsa, iletişim alanında, Basın-Yayın Yüksekokulları gibi kuramsal ve görgül eğitim ve öğretim vermek üzere kurulmuş eğitim kurumları varsa da; herhangi bir özel iletişim uygulaması çevresinde değil de, genel olarak iletişim bilimlerini temel alarak örgütlenen ve bu doğrultuda amaç saptayan ilk kurum EİTİA İletişim Bilimleri Fakültesidir.

İBF'nin temelini oluşturan Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu, EİTİA'ya bağlı üç yıl süreli bir okuldu. Bu okulun kuruluş amacı ise; 1.6.1975 tarih ve 15252 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan okul yönetmeliğinde: "sinema ve televizyon alanlarında, mesleki ve teknik öğretim, eğitim ve araştırma yapıp, bu alanlara özel bilgi sahibi işletmeci, sanatçı, yapımcı, yönetmen, teknik uzman vb. meslek üyelerini yetiştirmektir" biçiminde belirtilmiştir(210). Okul bu yönetme-

(210) Bu amacı ile okul neredeyse tamamen "teknik" insan yetiştirmeye yönelik bir yapı taşıyor gibi görünebilir. Oysa, yine anılan yönetmelikteki çalışma hedeflerinden bazıları ilgi çekicidir. Okulun baştan beri (adı sonradan İBF olacak) iletişim bilimi eğitimi vermeyi

liğin yayınlanışını izleyen iki yıl boyunca öğrenime açılma çalışmalarını sürdürmüştür. Bu iki yıl içinde okul öğrenime hazır hale gelmiştir. Okul, o anki durumuyla akademi bütçesi içindeki yerini almış, kadroları devletin yetkili organlarının onayından geçerek yasalaşma sürecinin sonuna gelmiştir (211).

Okulun açılmasına karar verildiği günden, Dekanının seçilip, organlarının oluşturulması yoluna gidildiği zamana kadar EİTİA'da Sinema ve Televizyon kültürünün Türk Yüksek Öğretimine ciddi bir kurum aracılığıyla sağlanması yolunda önemli birikim elde edilmiştir(212). Bu birikim okulun kuruluş amacının istenen doğrultuya çevrilebilmesinde bir adım daha atılmasını sağlamıştır. Bu bağlamda okulun amacı resmen şu şekili almıştır: "Yüksek okulun amacı, sinema, televizyon, basın, yayın ile diğer görsel bilim ve sanat dallarında, mesleki ve teknik öğretim, araştırma ile buna bağlı sosyal ve kültürel geliştirme çalışmaları yaparak, bu alanlarda gerekli bilgi sahibi uzmanlar yetiştirmektir(213). Bu tür bir değişik-

---

hedeflediğini gösteren ve bizce rastlantısal olmayan çalışma hedeflerinden ilgili olanları şöyledir: "b- Sinema ve televizyon alanlarında araştırma çalışmaları yapap sonuçlarını yayımlayarak bunları öğrencilerin ve çevrenin yararına sunmak. d- Eğitim televizyonu, radyo, çeşitli yayınlar, film vb. haberleşme araçları ile, sinema ve televizyon alanlarına ilişkin yaygın eğitim çalışmaları yapmak e- Sinema ve televizyon alanlarındaki sorunları, gelişmeleri ortaya koyan kongreler, seminerler, yarışmalar vb. çalışmaları düzenlemek. "Bu hedefler: kısaca; "öğrencileri ve çevreyi iletişim alanında daha bilgili kılmak" olarak özetlemek yanlış olmaz. Bu durumda, okulun adının neden ilk kuruluştan başlayarak İBF olmadığı sorusu akla gelebilir. Belki de, o denemde toplumsal şartlar buna elvermemiş olabilir. Bazı kişilerde hemen uyanıvereceği konusunda hiç şüphemiz olmayan "ne olduğu belirsiz" iletişim bilimi kavramı yerine, daha bilinen ve o nedenle daha yakın gelen "Sinema-TV Y.O." adı ilk aşama olarak uygun görülmüş olabilir.

(211) İNAL CEM AŞKUN. Sinema-Televizyon ve Basın Yüksek Okulu Kuruluş Raporu (Teksir), Eskişehir: 1977, s.2.

(212) A.g.k.

(213) Anılan değişiklik için bkz.: Resmi Gazete, Sayı 16037, tarih 24.8.1977.

lik gerçekleşene kadar, gerek okulun içinde yeşerdiği EİTİA içinden, gerek dış çevrelerden çeşitli karşıt tutum ve direnişlerle karşılaşmıştır(214). Ancak, okulun kuruluşunu yürüten yönetim gücünün sabırlı ancak kararlı bir davranış ve politika içinde olması bu tür güçlüklerin aşılabilmesini sağlamıştır.

Bu değişiklikle, okulun amaçlarında görülen genişleme ve gelişme ilginç bir biçimde iletişim bilimleri doğrultusuna kayma eğilimi göstermektedir. Bunu da İBF'nin önemli bir belirteci olarak görmek gerekir. Başlangıçta, bir teknik uzmanlık eğitimini amaçladığı izlenimini veren kurum, ilgi alanını "sosyal ve kültürel gelişmeleri" de içine alacak bir biçimde genişletmektedir. Bu düzenlemenin akademik gerekçelerini, anılan Kuruluş Raporunun; "Sinema-Televizyon ve Basın Yüksek Okulunun Açılmasına Temel Olmak Üzere Düzenlenen Politikalar" başlığı altında bulmak mümkündür(215): "3- Öğretim programları "Genel Kültür" ve "Uzmanlık" olmak üzere iki kesimde düzenlenmelidir. Gerek sinema-televizyon, gerek basın-yayın a alanı hemen birinci yıldan uzmanlık çalışmalarına başlayarak, istenen öğretim ve eğitim amaçlarına ulaşacak konuları kapsamamakta, uzmanlık kültürünün edinebilmesi için bu kültürün bağlı olduğu genel kültür dallarında da öğrencilerin öğretim ve eğitim görmesini zorunlu kılmaktadır." Bu politika ilkesinin, kuruluş raporundaki ders programlarından da kolayca anlaşılabileceği gibi, eğitim ve öğretimin planlanmasında önemli bir rol oynadığı ve kültür derslerine ayrılan payın hiç küçümsenmeyecek bir düzeyde tutulduğu görülmektedir. Başka deyişle, her ne kadar ilk bakışta okulda uzmanlık konularına ağırlık veriliyor gibi görünmesine karşın, başlangıçtan itibaren iletişim bilimlerine belli bir yönelişin olduğu da açıktır.

---

(214) Karşıt tutum ve direnişler Konusunda bkz.: İNAL CEM AŞKUN, "Türk Kültür ve Sanat Yaşamının Yeni Bir Kurumu: Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu", Kurgu TÖEF Dergisi, Sayı 1, EİTİA Yayını No.210/136, 1979, s.3-4.

(215) AŞKUN, Kuruluş Raporu, s.8.

Öte yandan, 31 Mayıs 1980 tarihinde, EİTİA'da toplanan I. Yayımcılık Seminerinde sunulan "İBF Asistanları Bildirisi" nde de, İletişim bilimleri konusunda benzer bir yaklaşım söz konusudur. "Türkiye'de Basın-Yayın Okulları Öğretim ve Eğitimi için Model Önerisi" başlıklı ve okul asistanlarınca toplu olarak hazırlanan bildiride, basın ve yayın öğretiminin mutlaka kapsaması gereken üç süreç şöyle sıralanmaktadır(216):

i. Bilgi (haber) üretimi ve teknolojisi

ii. Üretilen bilgi (haber)'in iletimi ve bu işte kullanılan teknoloji.

iii. Bu süreçleri kuşatan insansal ve toplumsal çevrenin bilgisi.

Anılan bu üç süreçten, özellikle üçüncüsünün iletişim bilimi içinde, aslında kültürel açılmayla ve iletişim bilimleri kültürü ve kimliğinin verilmesiyle çakıştığı kolayca öne sürülebilir. Bu bağlamda yaklaşıldığında, İBF Asistanlarının anılan seminerdeki bildirisinin şu saptaması da, temelde bu okulun kendi işlevini de açıklayıcı ve buraya kadar olan savları destekleyici niteliği vardır(217): "Basın-yayın öğretimini, yalnızca kitle iletişim araçlarının kullanımından ibaret teknik ve beceri kazandırma süreci olarak düşünmemek gerekir. Gerek Batı Avrupa'da, gerek Kuzay Amerika'da pek çok basın-yayın okulunun, öğrenci seçimini, daha önce toplum bilimlerinde lisans öğrenimi görmüş öğrenci ilkesine dayandırmaları bu açıdan bakıldığında çok anlamlıdır."

İlk kuruluş tarihi 1.6.1975 olan, iki yıllık hazırlık döneminden sonra 1977 yılında eğitim-öğretim çalışmalarına başlayan Sinema-Televizyon Yüksek Okulu aslında belli bir

---

(216) İBF Asistanları "Türkiye'de Basın-Yayın Okulları Öğretim ve Eğitimi İçin Model Önerisi", I. Yayımcılık Seminerinde Sunulan Bildiri (Teksir), EİTİA, 1980, s.3.

(217) A.g.k.

amaca ulaşmanın ilk basamağıdır. İkinci basamak ise Televizyon ile Öğretim ve Eğitim Fakültesidir(218). Oldukça yeterli bir hazırlık dönemi ve güçlü bir politika birikimiyle toplumun kültür yaşamına katılan Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu, ulaştığı yapı ve başarı ile, daha başlangıçta Akademinin önceden kurma kararını aldığı, ancak çalışmaya şartlar elvermediği için geçirmediği Televizyon ile Öğretim ve Eğitim Fakültesini (TÖEF) gerçekleştirme olanağını yaratmıştır(219). Başka deyişle okul artık bir fakülte yapısına kavuşturulmuştur. Okulun kurucu dekanı olan Prof. Dr. İnal Cem AŞKUN'un konu ile ilgili aşağıdaki değerlendirmesi, kurumun daha sonraki yapılanmaları için de çıkış noktalarını, belirteçleri ortaya koyucu niteliktedir(220). "Gerek kendi asıl işlevleri, gerek bağlı işlevleriyle Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu, herşeyden önce yüksek düzeyli bir yapı sağlamlığında topluma katılmıştır. Yetiştireceği öğrencileri, yapacağı yayınlar, yürüteceği bilimsel ve genelinde kültür ile sanat alanındaki çalışmalarla, devletten aldığını topluma en iyi bir biçimde verebilecek bir

---

(218) Aslında okulun başlangıç aşaması teorik-pratik hazırlıklar anlamında çok daha eskilere dayanmaktadır. Ülkeye televizyonun girmesinden sonra EİTİA'da bu aracın eğitimde kullanılması düşüncesi ortaya çıkmıştır. Önce, küçük bir verici ile Eskişehir halkına TV yayınları yapılmıştır. Sonra bunu kurumsallaştırmak amacıyla 1.10.1972 tarih ve 14293 sayılı Resmi Gazetede yönetmeliği yayınlanan "Televizyon ile Eğitim Enstitüsü" kurulmuştur. 1974'de Federal Almanya teknik yardımı kapsamına alınan ETV, renkli sisteme dayalı ve imkanları çok geniş bir eğitim teknolojisini elde etmiştir. S.T.Y.O.'na temel oluşturan bir diğer çalışma sinema alanında gerçekleşmiştir. Bu konuya ise, 9.6.1973 tarih 14559 sayılı Resmi Gazetede yönetmeliği yayınlanan "Kültürel Çalışmalar ve Çevre Eğitimi Enstitüsü (AKÇE)" içindeki "Sinema Eğitim ve Geliştirme Merkezi (AKSE) ile "Sinema Kulübünün" yarattığı güçle girilmiştir. Bu güç, EİTİA'da TV'nin yanında onun temeli olan sinema kültürünü etkili bir birikime ulaştırmıştır. Bu iki olayın kavşağında, diğer bir deyişle buluşma yerinde EİTİA, Sinema ve Televizyon Yüksek Okulunu kurma görevini 1975'de yerine getirmiştir (AŞKUN, "Türk Kültür ve Sanat Yaşamının Yeni Kurumu: STYO" s.2).

(219) A.g.k., s.22.

(220) A.g.k.

birikimi kısa sürede elde etmiştir. Önemli olan bundan sonraki yaşamında, etkinliğini yitirmeden çalışmalarını sürdürmesi; Türk Kültürü ve Sanatı için çok yönlü yaratıcı kaynak olabilmesidir. Başlangıcın umut verici olması, doğal olarak gelecekten de umutlu olunabilmesi sonucunu yaratmaktadır. Dileğimiz, okulun çatısı altına girdiği fakültesiyle birlikte bu yolda gelişmesidir."

Daha önce, Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu dışında; temel amacı kitlelerin başta televizyon olmak üzere çağdaş eğitim teknolojisi ile eğitilmesi biçiminde belirlenen ve buna göre kuruluşu planlanan TÖEF, kendisine EİTİA'nın Sinema ve Televizyon, Yabancı Diller Yüksek Okullarının bölüm örgütlenmesi ile bağlanması, buna basın-yanının da katılmasıyla alanını genişletmiştir(221). Başka deyişle okulun çalışma alanı, daha önce de değinildiği gibi, bugün artık çağdaş bilim dallarının başında yer alan İLETİŞİM BİLİMLERİ alanına kaymıştır. Eğitim-öğretim, araştırma konuları iletişim bilimlerine kayan fakültenin isminin TÖEF olarak devam etmesi dikkat çekici bir tutarsızlık olarak ortaya çıkmıştır. E.İ.T.İ.A., yenilik ve değişmeye açık yapısal özelliği gereği, çalışma alanı artık tamamen iletişim bilimlerine giren Fakültenin adını, 1980 yılının Mayıs ayında İLETİŞİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ (İ.B.F.) olarak değiştirmekte duraksama (tereddüt) göstermemiştir(222). Bir noktayı önemle vurgulamak gerekmektedir. Sinema ve Televizyon Yüksek Okulunun kurulduğu 1975 yılından, okulun İletişim Bilimleri Fakültesine dönüştüğü beş yıllık süre içinde geçirdiği üç kurumsal değişmeyi hiçbir şekilde özenti, zorlama ya da yapay eğilimler olarak görmemek gerekir. Bu dönüşüm çiçeğin meyveya dönüşmesine benzer bir biçimde, kurumun doğal gelişme hızına EİTİA'nın uyum göstermesiyle gerçekleştirilmiştir.

---

(221) İNAL CEM AŞKUN, "T.Ö.E.F.'den İletişim Bilimleri Fakültesine", Kurgu İ.B.F. Dergisi, Sayı: 3, E.İ.T.İ.A. Yayınları: 229/151, 1980, s.2.

(222) A.g.k.

Önceki yıllarda Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu, Televizyon ile Öğretim ve Eğitim Fakültesi (TÖEF) adlarıyla bilinen İletişim Bilimleri Fakültesi (İBF) 1980 yılında, kendi özgür adıyla Türk yüksek öğrenim ve akademik yaşamında yerini almıştır. İletişim Bilimleri adı, Fakülteyi yalın bir Sinema-TV ya da basın-yayın okulu olmanın çok ötesindeki öğretim, eğitim ve araştırma alanlarına boyutlandırmaktadır.

Öğrenim-eğitim çalışmalarına başladığı 1977 yılından başlayarak, üç yılda üç ad değiştirmesine karşın, İ.B.F. başlangıcında yer alan Sinema ve Televizyon Yüksek Okulundan asıl yapısını kazandığı güne kadar, öğretim, eğitim, yönetim ve akademik çalışmalarında örgüt devingenliğini belli bir kararlılık içinde sürdürmeyi başarmıştır(223).

İ.B.F. Yönetimin politikasını belirleyen Fakülte ve Yönetim Kurulları ile Dekanlık, aldıkları kararların yönünü, özellikle fakültenin kurumsal kişiliğini güçlendirmesi noktasında saptamıştır(224). Söz konusu kişilik çizgisi, fakültenin İBF oluşuna dek geçen süre içinde daha da belirginleştiği için; artık İBF öğrencisi, öğretim üyesi, asistanı, yöneticisi ve diğer görevlileri ile bu çizgi etrafında toplanmış; ona uyum gösterme yeteneğini kazanmış güçlü bir toplumsal yapı olarak belirmiştir(225). Bu anlamışla, kısaca "iletişimci kişilik" olarak adlandıracağımız yapı sadece öğrencilerde değil, "kişiliği iletişimi temel almış" bütün İBF'de ortaya çıkmıştır(226).

Bütün fakülte bünyesinde beliren ortak kişilik yapısının ortaya çıkmasına, okul yönetiminin dışında etki eden bazı öge ve araçlara da değinmek gerekmektedir. Okul yönetimi

---

(223) A.g.k., s.27.

(224) A.g.k., s.28.

(225) A.g.k.

(226) İNAL CEM AŞKUN, "BAKAÇ Çıkarken", Bakaç, İletişim Bilimleri Fakültesi Bülteni, Sayı 1, Eskişehir: 1981, s.1.

ve dekanlık baştan beri izlediği kararlı tutum ve politikalarla bu kişiliği şekillendirirken; bu şekillenmeye yardımcı olacak araç ve ögeleri de yaratmayı aynı politikalar bağlamında ihmal etmemiştir. Çağdaş, yönetime katıcı ve Atatürkçü Düşünce Sisteminin yaklaşımlarıyla ortaya çıkan yönetim politikaları İBF'yi alanındaki tek ve önder kuruluş haline getirmiştir.

İletişimci kişiliğin oluşmasına ortam sağlayan bir kurum EİTİA bünyesinde yer alan AKÇE'dir. Genelde Eskişehir'in de kültür ve sanat yaşamına, tüm sanat dallarındaki halka açık gösterim ve uygulamalaya dönük çalışmalarla katkılar sağlayıp, canlılık getiren AKÇE; akademi öğrencilerine ve özellikle de İBF öğrencilerine büyük katkılar sağlamıştır. Bünyesindeki, sinema, tiyatro, fotoğraf, halkbilim, müzik (halk müziği, Türk sanat müziği) kulüpleri ve eğitim birimleri ile, İBF öğrencileri için AKÇE, iletişim bilimleri uygulama laboratuvarı yapısını göstermiştir. Bir başka açıdan ise, öğrenciler bu kurumdaki birlikte çalışmalarıyla belli bir birlik, beraberlik ve arkadışlık ortamına girme imkanını bulmuşlardır. Bu ise, bir ekip çalışması olan sinema ve televizyon konusundaki konularda da belli bir olumluluğu beraberinde getirmiştir.

Bir anlamda, Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu için ilk basamak olarak nitelendirilebilecek, Televizyon ile Eğitim Enstitüsü (ETV) yine İBF'nin ortaya çıkardığı iletişimci kişiliğin teknik boyutunu oluşturmuştur. Bugün bile, Türkiyede hiçbir ilgili öğrencinin elde edemeyeceği teknik imkanlar, gerek EİTİA, gerek İBF yönetimlerinin yeniliğe açık ve daha iyiye ulaşmak için hiçbir fedakarlıktan kaçmayan anlayışlarına koşut olarak, belli bir plan ve esaslar çercevesinde öğrencilerin kullanımına verilmiştir. Uzman teknik personelin gözetiminde, geleceğin kitle iletişimi alanında hizmet görecek iletişimbilimcilerinin teknik açıdan yetkin duruma getirilmeleri, ETV kurumu yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Fakülte içi ve dışı iletişimi sağlayan basılı araçlar, yine iletişimci kişiliğin oluşmasında rol oynayan diğer öge-

lerdir. Fakülte dergisi olan KURGU, iletişim biliminin yeni gelişmeye başladığı ülkemizde, bu konudaki gelişmeleri duyuran akademik bir yapı taşımaktadır. Konuyla ilgili özgün çalışmalara, çevirilere, araştırmalara ve haberlere yer verilen dergi, çok önemli bir bilimsel işleve sahiptir. Kurgu dergisinde yayınlanan yazıların Türkiye'de çoğunlukla ilk kez yayınlanmış olması, Türkiye'de iletişim biliminin gelişmesi ve bu konudaki araştırmalar açısından büyük önem taşımaktadır.

Kurgu dergisi dışında, daha çok öğrencilere yönelik bir yapı taşıyan bir bülten olan BAKAÇ'da, öğrencilerin istenen doğrultuda gelişebilmeleri ve fakültenin iç iletişimi sağlamaya yöneliktir. Bültenin amacını Fakülte Dekanı Prof. Dr. İnal Cem AŞKUN şöyle dile getirmektedir(227): "Bakaç, Fakültemizin toplumsal iletişim görevi olan bir başka süreli yayını olacaktır..... Öğrenci iletişimine yoğunluk tanıyan ve yine eğitim amaçlı bir çabayı temsil edecektir. Önemli olan, çevresi sınırlı da olsa, öğrencilerin ve diğer fakülte ilgililerinin sınırlı çevreyle iletişim bağıntısı kurmaktadır. Böyle bir bağıntı içinde, eğitim ortamının üstünlükleriyle başarısını kanıtlayanlar, ile de geniş çevrenin iletişim araçlarını çok daha kolaylıkla kullanabileceklerdir. Yönetim ve eğitim, bir öğretim kurumunun öğrenci kesiminde, tutarlı işbirliği dengesine getirildiğinde, kuşkusuz bu işbirliği ortamının, öncelikle öğrencilere kazandıracağı yetenek, olgunluk, bilgelik düzeyi paha biçilmez bir değerde olacaktır." Bu bülten çıktığı sürece, yine fakülte içi haberlere, öğretim elemanlarının ve daha çok öğrencilerin kendi konularına ilişkin çalışmalara yer verilmiştir.

Fakülte içinde her bağlamda gelişen yüz-yüze iletişim de yine aynı hedefe; öğrencilere iletişimci kimlik kazandırabilmek amacıyla düzenlenmişti. Öğrencilerin gerek okul yönetimiyle, gerek öğretim elemanlarıyla olan iletişiminde bütün

---

(227) A.g.k.

kanallar her zaman açık tutulmuştur. Bu durum öğrencilere birçok akademik yarar sağlamanın yanısıra bir de, kendilerinden yüksek konumda bulunanlarla ilişkilerini düzenlemede büyük yararlar sağlamıştır. Kaldı ki, bu tür iletişimin bir yönetim politikası oluşunu yukarıdaki alıntı da açık biçimde ortaya koymaktadır.

Son olarak, yine yönetim politikası gereği düzenlenen ulusal ya da uluslararası düzeydeki seminerler de öğrencilerin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur.

Okul içindeki bu tür bir yönetim yapısı ile bunun uzantısı olan iletişim ağı bu okulu o dönemlerde yaygın olan kısır, anlamsız ve zararlı siyasi ortamın dışında tutma başarısını göstermiştir.

Fakültenin iç-iletişiminde bir başka önemli konu da, fakülte elemanlarının kendi aralarındaki iletişimleri ile yönetimle olan ilişkileridir. Bu konuda da, okulun çağdaş yönetim anlayışı ve politikaları etkin olmuştur. Ekler bölümünde yer alan EK-I'deki EİTİA Televizyon ile Öğretim ve Eğitim Fakültesi, Sinema ve Televizyon Kürsüsü Asistanları Yönetim Kılavuzu, bu nedenle okul yönetimi tarafından geliştirilmiş bir kılavuzdur. Burada asistanların gerek kendi içlerinde, gerek okul yönetimiyle, gerekse ilgili dış çevre ile kuracakları ilişki ve iletişimin esasları belirlenirken; bilimsel gelişmelerini sağlamak için çeşitli yöntemler de önerilmiştir.

Bu önemli uygulama bilgilerinden sonra bir de İBF'nin iletişim bilimci yetiştirme çabalarının kuramsal temellerine bakmak gerekmektedir. İletişim bilimi eğitim ve öğretimini, yalnızca bugün bilinen iletişim tekniklerinin ve süreçlerinin öğretilmesine yönelik bir uzmanlık programı olarak düzenlemek, bu bilimin bugün kazandığı toplumsal boyut ve önemi gözardı etmek olacaktır. Bunun karşıtı olarak, yine anılan eğitim-öğretimi bugün kullanılan iletişim tekniklerinden, yürürlükte olan iletişim süreçlerinden ve bunlara ilişkin uygulamaların

bilgisinden kopuk bir şekilde ele alınması, bu kez de tamamen toplumbilim alanlarına kaymayı beraberinde getirecektir. Her iki ucun da yanlış ve eksik olduğunun bilincinde olan İBF yönetimi bunların uygun ve dengeli bir bileşkesini ders programlarına yansıtmıştır(228). İBF ders programında da görülebileceği gibi; davranış bilimleri (psikoloji, toplumbilim, sosyal-psikoloji, kültürel antropoloji) ilgili hukuk dalları, ilgili ekonomi bilgisi, yabancı dil, Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Devrim Tarihi ile iletişim bilimi kapsamında; iletişim felsefesi, iletişim kuramları, kitle iletişim kuramları, iletişim araştırması teknikleri, kitle iletişim teknolojileri ve iletişim sanatları başlıkları öğrencilere belli bir denge ve tutarlık içinde verilmiştir. İletişim bilimi kapsamında yer alan başlıkların dışındaki disiplinlerin tanımları bilinmektedir. Ancak bunların kapsamları da genel amaca uygun olarak düzenlenmiştir. İletişim bilimi kapsamında sıraladığımız genel başlıklar bir çok alt başlığa ayrılmaktadır. Örneğin; iletişim sanatlarının grafik sanatlarından video art'a uzanan geniş bir alt başlıklar çerçevesi vardır.

Şimdi kısaca, iletişim bilimi çerçevesinde yer alan bu ana başlıkların eğitsel gerekçelerini ve amaçlarını ele almak gerekmektedir(229). Bunlardan ilki olan iletişim felsefesini; iletişim alanında kazanılan başarıları bir anlam bütünlüğüne kavuşturmayı amaçlayan zihinsel çabaların bir bütünü olarak görmek mümkündür. Bu bağlamda iletişim felsefesinin asıl görevi olarak karşımıza, cevapların değil soruların ne olduğunu araştırmak çıkmaktadır. Kısacası, iletişim felsefesinin gerçekleştirmeye çalıştığı, aslında genel anlamda felsefe disiplininin ilk ortaya çıkışından bu yana toplum-

---

(228) İBF'nin anılan ders programı ve bu konuda geniş bilgi için bkz.: AŞKUN, "TÖEF'den İletişim Bilimleri Fakültesine", s.13-17.

(229) Geniş bilgi için bkz.: NABİ AVCI, İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim ve Öğretim Boyutları ile Bir Model Denemesi, Yayınlanmamış Doktora Tez Çalışması, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: 1986, s. Model 9-15.

sal yaşamda yaptığının iletişim bilimi alanında özelleştirmek olarak ele alınabilir. Bir eğitim ve öğretim konusu olarak iletişim felsefesinin amacı ise, öğrencide, iletişim bilimi bağlamında felsefe kültürüne dayanan bir eliştirel bilinç uyandırmak ve bu bilinci diri tutmanın yollarını aramaktır.

İletişim kuram(lar)ı, farklı iletişim süreçlerinin tümünün, ya da olabildiğince büyük bir çoğunluğunun çözümlenmesinde ve bu süreçlere etkin olan birtakım düzenliliklerin ortaya çıkartılıp bilimsel bir açıklamaya kavuşturulmasında kullanılabilecek genel kavram ve modellerin geliştirilmesi çabalarına yöneliktir.

Bu kadar geniş bir alanı içine alan bir bilimsel etkinliğin tek bir kuramsal yapı içinde toplanması imkansız olmakla birlikte, iletişim kuram(lar)ı, kullanılacak bilimsel kavram ve yöntemleri sonul bir birleşme doğrultusunda düzenleştirmekten de geri durmaz. Buna bağlı olarak, iletişim kuram(lar)ı, iletişim felsefesiyle sürekli ve köklü bir ilişki içinde bulunmaktadır. İletişim kuramı, nitelik ve nicelik olarak birbirinden çok farklı ortamlarda gelişen iletişim süreçlerinin arkasında bulunan düzenliliklere bilimsel anlamda açıklamalar getirmede, temel olarak "davranış bilimleri" nin kavram ve yöntemlerinden yararlanır. Dolayısıyla iletişim kuramının akademik bir disiplin olarak varlığında en büyük dayanaklardan birisi olarak davranış bilimleri karşımıza çıkmaktadır.

Sözü edilen başlıklardan birisi olan kitle iletişim kuramları çerçevesi içinde toplanan bilimsel etkinlikler alanı, aslında iletişim kuramları içinde de alınabilir. Ancak, kitle iletişimi alanında yapılan çalışmalar bugün, kitle iletişim kuramlarının ayrı bir kuramsal çerçeve içinde örgütlenmesini gerektirecek boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, konusu toplumsal yapı ile iletişim arasındaki etkileşim olan kitle iletişimi için geliştirilen kuramların, yalnızca iletişim kuramının bulguladığı düzen-

liliklerin toplumsal düzleme uyarlanması ya da çevirilmesi (tercüme) değil; bir bütün olarak iletişim kavram ve modellerinin kitle bağlamında yeniden üretilmesi olduğu söylenebilir. Bu ise, yalnızca bir içerik gelişmesi ya da iletişime konu olanların nicelik olarak fazlalaşması anlamına gelmez. Sonuç olarak kitle iletişim kuramları, daha önce toplumbilim gibi başka disiplinlerin egemen olduğu bir alanda, yeni bir bakış açısının, yeni ve farklı birtakım bulgulama çabası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, kitle iletişim kuramlarının asıl amacı, günümüz dünyasında geleneksel iletişim ortamlarından zorunlu olarak kopan insanların, çağdaş kitle iletişim teknolojilerinin en son örnekleriyle karşı karşıya gelmelerinden ortaya çıkan toplumsal sorunların incelenmesidir.

İletişim araştırmaları başlığı altında toplanan bilimsel etkinlik alanı, iletişim bilimleri öğrenimi gören öğrencilerin, bilimsel bilgilerin nasıl sağlandığının yöntemlerini öğrenmesini sağlayacak bir yapı taşır. Bu başlık altında verilen ders, kuramsal gelişmenin ve bütünleşmenin yolunu tıkamadan, yöntembilimsel kapalılığa düşmeden öğrencilere araştırma teknik ve yöntemlerini göstermek durumundadır.

Kitle iletişim teknolojileri ana başlığı ise, her türlü basılı, görsel ve işitsel kitle iletişim aracının kullanılmasına ilişkin teknik, uygulamalı bilgi ve beceri için kullanılmaktadır. Anılan bu ana başlık, sözkonusu kitle iletişim araçlarının kullanımı için gerekli olan her türlü bilgi ve beceriyi kapsayacak şekilde pek çok alt başlığa bölünebilir.

İletişim sanatları kavramı da, bugünkü toplumsal yapılanma içerisinde artık, iletişim bilimi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu kavram içine; grafik sanatları, tiyatro, müzik, plastik sanatlar'dan videoart'a kadar olan sanat dallarını dahil etmek mümkündür. İletişim bilimi bu anlamda, anılan estetik yapıların hangi bağlamda çözümlenebileceğini ve toplumsal yapıyla hangi düzlemde ilişkilendirilebileceği ile

ANA... Merkez Kütüphanesi

ilgilenirken; bir yandan da, bu estetik yapıların, birer iletişim süreci olarak nasıl oluştuklarını, bir başka deyişle, "anlam yaratma"yı hangi ilkeler ve kurallar içinde başardıklarını da incelemektedir.

Bu bilimsel disiplinler, İBF bünyesinde, hazırlanan ders programları yardımıyla, Türk toplumsal yapısı da ölçüt alınarak öğrencilere aktarılıyordu.

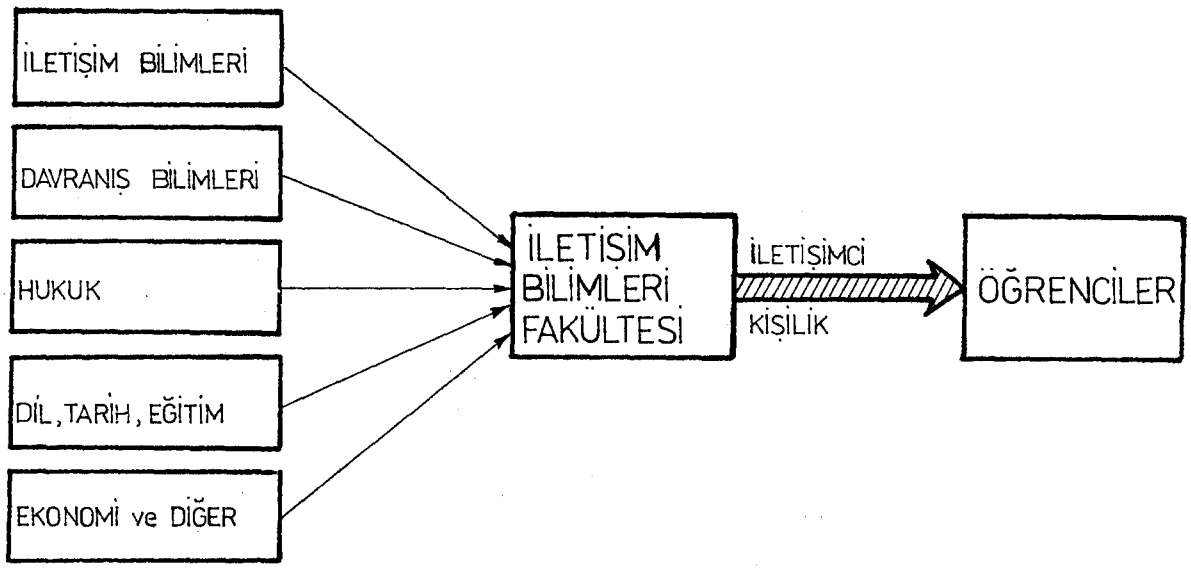

ŞEKİL 17: İ.B.F.'nin Çalışma Temeli

ŞEKİL 17'de görüldüğü gibi, "iletişimci kişilik" yapısının öğrencilere kazandırılması; İBF kurumunun belli bilimsel disiplinleri ve dış uyaranları alıp, bunu ulusal özellikler de taşıyan bir yapıya kavuşturması özgün bir yönetim anlayışı ile gerçekleşiyordu. Başka deyişle, İBF ve yönetimi kendi amaçları ve koşulları bağlamında son derece özgün olmalıydı ve öyleydi.

Ancak, İBF'nin öğrencilerinde bir "iletişimci kişilik" oluşturmasının boyutları daha karmaşık bir ilişkiler ağını gerektiriyordu. ŞEKİL 18'deki çizimde de görüldüğü gibi, konuya sistem yaklaşımı ile bakacak olursak; İBF'nin "iletişimci kişilik veren (ya da geliştiren) eğitim ortamı

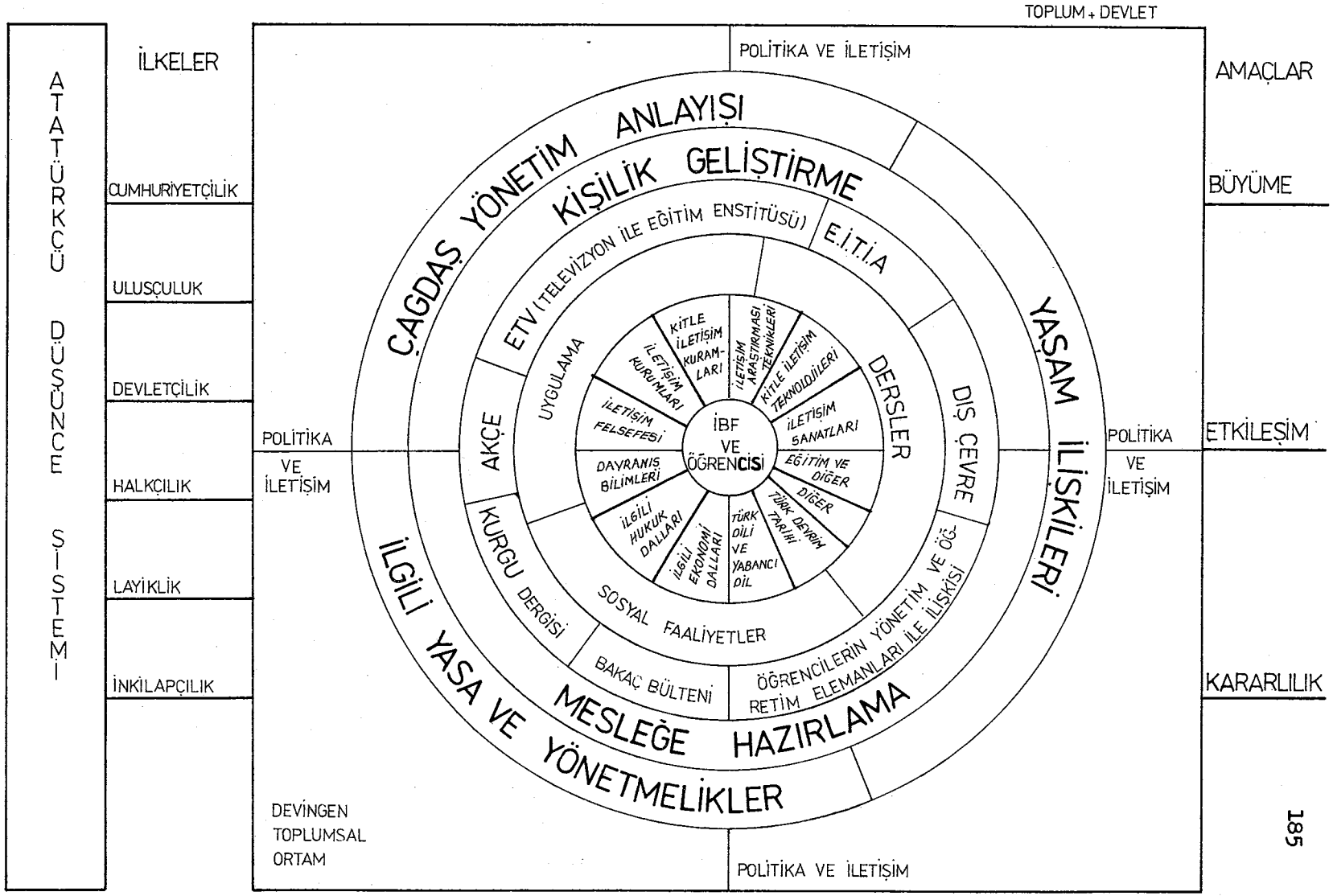

ŞEKİL 18: İ.B.F.'nin "İletişimci Kişilik" Veren Eğitim Ortamı

sisteminin temellerinde, Türk toplumunun bütün kurum ve sistemlerinde olan (ya da olması gereken) Atatürkçü Düşünce Sistemi ve ilkeleri yer almaktadır. Başka deyişle, kurum, amaçları, yönetim anlayışı ve politikaları hep Atatürkçü doğrultuda şekillenmektedir. Daha önce de değindiğimiz bilimsel disiplinler, bu sistem içinde İBF'yi ve öğrencilerini biçimlendiren etmenlerden birisidir. Bunlar, destekleyici çalışmalar olarak adlandırabileceğimiz uygulama çalışmaları ve alanla ilgili sosyal faaliyetler yardımıyla güçlendirilmektedir. İletişimci kişiliğin biçimlenmesine yardım eden diğer etmenler grubu ise; uygulama çalışmalarının yapıldığı ETV, sosyal faaliyetlerin içinde gerçekleştirildiği AKÇE, bilimsel katkılarıyla KURGU dergisi, kurum içi haberleşmeyi sağlama bağlamında BAKAÇ bülteni, öğrencilerin yönetimle ve öğretim elemanlarıyla olan iletişim ve etkileşimleri, kurumun içinde işlev gördüğü EİTİA'nın çağdaş yapısı ve her anlamda destek sağlayıcı yönetim yapısı ile, son olarak kurumun ve öğrencilerin dış çevre ile çeşitli yöntemlerle, değişik düzlemlerde geliştirdiği ilişki ağıdır. Dış çevre ile çeşitli yöntemlerle, değişik düzlemlerde geliştirdiği ilişki ağıdır. Dış çevre ilişkileri kapsamına: diğer benzer kurumlarla, sinema-TV alanında işlev gören kurumlar, ulusal ve uluslararası düzeydeki seminerlerle sağlanan ilişkiler, öğrencilerin ve yöneticilerin diğer kişilerle olan ilişkileri girmektedir. Sistemin iç amaçları istenen kişiliği geliştirmenin yanında mesleğe hazırlamadır. Aslında, öğrencilerin kurum yoluyla yeniden biçimlenen kişilik yapıları mesleksel çalışmalarını da şekillendirecektir. Mesleğe hazırlama ise, bir bakıma "kitle iletişim teknolojisini" yetkinlikle kullanma becerisini kazandırma anlamını taşımaktadır. Tüm bu çaba ve çalışmalar ise; ilgili yasa ve yönetmelikler, okulun özgün ve çağdaş yönetim yapı ve anlayışı ile genelde yaşam ilişkileri tarafından biçimlendirilmektedir. Devingen toplumsal yapı içinde işlev gören bu sistem, birbakıma ulus ve devletin birlikte oluşturduğu üstsistemin bir alt-sistemi netiliğini taşımaktadır. Bütün olarak, İBF'nin "iletişimci kişilik" veren eğitim ortamı sisteminin genel amaçları ise; büyüme ve gelişme, bunu gerçekleş-

tirirken diğer sistem ve alt-sistemlerle etkileşimde bulunma ile ilk iki amacı gerçekleştirirken belli bir kararlılık göstermedir.

Buraya kadar oldukça ayrıntılı bir biçimde, yapısını, işlevlerini, amaçlarını ve programını ele almaya çalıştığımız İletişim Bilimleri Fakültesi, bir süre sonra, toplumsal koşulların dayatmasıyla, yapısı ve amaçları yeniden tanımlanan Açıköğretim Fakültesine dönüşmüştür.

c. İBF'nin AÖF'ne Dönüşümü

İletişim Bilimleri Fakültesi; 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile ilgili olarak çıkarılan ve 20 Temmuz 1982 tarih ve 17760 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" nin 21. Maddesinin "c" bendi hükümlerine göre Açık Öğretim Fakültesine dönüştürülmüştür. Bu değişiklik, sözkonusu kurumun temel amaçlarının da yeniden tanımlamasını gerektirmiştir.

Bunun sonucu olarak, o güne kadar iletişim bilimi ile özellikle sinema-televizyon alanlarına yönelik bir uzmanlık eğitimi politikasını bünyesinde uyumlu ve dengeli bir biçimde bağdaştırmaya çalışan kurum; bu tarihten başlayarak, yeni kurulan ve kitlelere uzaktan öğretim verme amacıyla örgütlenen Açıköğretim Fakültesine -bir anlamda- destek hizmetler sağlayan bir uzmanlaşma eğitimine ağırlık vermeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak, Açıköğretim Fakültesinin "örgün bölümü", dört bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler; Sinema-Televizyon Bölümü, Basım ve Yayımcılık Bölümü, İletişim Sanatları Bölümü ile Eğitim İletişimi ve Planlaması bölümleridir.

Yukarıda görülen bölemlerin ders programlarının incelenmesi ile de görülebileceği gibi, İletişim Bilimleri Fakültesinin bütünleşik programı bu bölümlerin uzmanlaşmaya yöne-

lik programları arasında "paylaşılmış" durumdadır(230). Bu bağlamda, İletişim Bilimleri Fakültesi ile, Açıköğretim Fakültesinin örgün bölümü arasındaki en belirgin fark, iki yapının amaçlarının ayrı biçimlerde tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu farklılık, içinde bulunulan toplumsal yapının eğitim problemine çözüm olarak ortaya çıkan Açıköğretim Fakültesinin örgün bölümlerinde, fakültenin eleman gereksinmesini karşılamak amacıyla öğrencilerin İBF'den farklı biçimde, uygulamaya ağırlık verilerek yetiştirilmesidir.

Açıköğretim Fakültesi örgün bölümleri, yukarıda da değinildiği gibi; başta Açıköğretim Fakültesi yaygın bölümünde çalışmak için, sistemin dışına uzmanlık ve uygulama çıktıları sağlamak amacıyla örgütlenmiş öğretim kurumlarıdır (231). Bu niteliğiyle de sözkonusu bölümler, iletişimi bilim bağlamında ele alan ve fakültenin amaçladığı "iletişimci kişilik" yetiştirmeye yardımcı olan diğer öge ve politikalarla birlikte değerlendirerek işlev gören İletişim Bilimleri Fakültesinden farklı hedeflere sahiptir.

Burada, İletişim Bilimleri Fakültesi ile Açıköğretim Fakültesinin birbirine olan üstünlükleri ya da eksiklikleri tartışılmamaktadır. Kaldı ki, bu tür bir tartışma bilimsel bir temele de oturtulamaz. Çünkü, her iki kurumun yapıları ve amaçları birbirinden temelde ayrılmaktadır. AÖF örgütlenmesinin yaygın bölümü bugün Türkiyenin eğitim problemini çözmek gibi yaşamsal bir göreve sahiptir ve dört yıllık deneyim bunun büyük ölçüde başarıldığını göstermektedir. Aynı çatı altında yer alan örgün bölümler ise, bu görevin yerine getirilmesinde çalışacak programcı, yönetmen, vb. gibi uzman teknik personelin yetiştirilmesi gibi akılcı bir esasa sahiptir. Bu iki yapılanmanın bir arada bulunmasında bu bağlamda

---

(230) Gerek İBF'nin gerekse AÖF'ün 1984-1985 öğretim yılına kadar olan ders programları EK-1'de yer almaktadır.

(231) AVCI, s.Model 4.

yararlar vardır. Bu açıdan bakıldığında, bu örgütlenme büyük ölçüde yararlı ve doğrudur. Ancak; toplumsal iletişimin kuramsal temele oturtulup, düzenlenerek işlerliğe kavuşturulması, İletişim Bilimleri Fakültesi bir yapılanmaya sahip, iletişimi bilim olarak ele alıp, uygulamadan da kopuk olmayan iletişim bilimciler yetiştirmeyi hedef alan bir kurumu da mutlak gereksindirmektedir. Nasıl yönetim konusundaki problemler yönetim bilimi yardımıyla çözülebiliyorsa; daha sonraki bölümlerde değineceğimiz toplumsal iletişim problemleri de iletişim bilimi yardımıyla çözülebilir. Bu anlamda, iletişim bilimini kuramsal ve toplumsal temele oturtmayı hedef alan İletişim Bilimleri Fakültesi yapısındaki üniversiter kurumlar toplumun temel gereksinmesi olarak ortaya çıkmaktadır.

D. TOPLUMUN İLETİŞİME GEREKSİNMESİ

İletişim, yapısı gereği, temelde insanlar arasında meydana gelen bir olgu niteliği göstermektedir. Gerçi, hayvanlar arasında gerçekleşen bazı tür iletişim yapılarından söz etmek de mümkündür. Örneğin, eşini yanına çağırmak için bazı hayvanların fiziksel iletiler göndermesi, yiyecek bulan hayvanların bazı özel sesler çıkararak diğerlerini yanına çağırması gibi olgular bir anlamda iletişim olarak ele alınabilir. Ancak, gerek oluşma biçimi, ortamı ve gerek bu tür "iletişimi" gerçekleştiren ögeler nedeniyle, hayvanlararası iletişim konumuz dışında kalmaktadır(232).

Bugün artık, insanlar için toplumdan ayrı yaşama düşünülemeyeceğine göre, insanlara özgü yapısı ile iletişimi de bir toplumsal ilişkileşme türü olarak nitelemek gerekecektir. Ayrıca, belli bir toplumsal yapıda yer alan insanların bir-

---

(232) Hayvanlar arasında gerçekleşen iletişim türü hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: GERALD BARRY (Editor) Communication and Language, (Networks of Thought and Action) Doubleday and Company Inc. New-York: 1965, s.32-47.

birleriyle etkileşimde bulunmadan yaşamayacakları da düşünülürse; iletişim toplumun varlığı açısından da gerekli ve kaçınılmazdır.

Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde toplum; "yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için işbirliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan ve ortak bir kültürü olan insan kümesi" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, toplum sözcüğü genel olarak, büyükçe bir insan topluluğu içindeki kurumlar ve ilişkilerden oluşan yapıyı açıklamaktadır. Bu tanım aynı zamanda, tek tek insanların biraraya gelmesiyle oluşan bir topluluğun, toplum olarak adlandırılamayacağı koşulunu da ortaya koymaktadır. Bir topluluğun içindeki kurumlar ve asıl olarak da ilişkiler önem taşımaktadır. Kısacası, toplum kavramı söz konusu edildiğinde aslında, yalnızca bir bireyler toplamından söz edilmemekte, bireyler arasındaki ilişkiler toplamı söz konusu edilmektedir.

Daha önce de vurgulandığı gibi iletişim de insanlar arasında kurulur ve bu anlamda da bir toplumsal ilişki türüdür. İletişim, insanların gerçekleştirdikleri ve yapısı gereği belli birtakım bilgilerin paylaşılmasını sağlayan bir ilişkileşmedir. Ancak, buna karşın, iletişim olgusunun kendi başına, bireylerden ve toplumdan soyut bir yaşamı da yoktur. Bu nedenle, iletişim konusunu ele almak, temelde toplumsal yaşam içinde bulunan, karmaşık toplumsal ilişkiler ağı içinde yer alıp-varolma mücadelesi veren insanı ve onun toplumla ilişkisini ele almak anlamını taşır.

Belli bir toplumsal yapıda, birarada yaşayan insanların ilişkide ve iletişimde bulunmaları, kuşkusuz asgari bir gerekliliktir. Konuya en alt düzeyde yapılacak yaklaşımla bile, insanların temel gereksinmeleri için aralarında iletişim kurmak zorundaoldukları görülebilir. İnsanlar en basitinden en karmaşığına kadar bütün gereksinmelerini karşılayabilmek için mutlaka diğer insanların şu ya da bu düzeyde destek ve yardımına ihtiyaç duyar. Bunun ötesinde, toplumların bir

sistem olarak amaçlarını gerçekleştirebilmesi için üyesi bireyleri bilgilendirmesi gerekir. Bunlar ise hep iletişim olgusunun varlığı ve işleyişi ile söz konusudur. Bu noktalardan yola çıkarak, iletişim varolmadan ve işlerliğe kavuşmadan toplumdan değil, bireylerin aritmetik toplamından söz etmek daha doğru olur. Hatta, bir toplumu oluşturan ögeler arasındaki herhangi bir ilişkiden söz edilmesi durumunda, aynı zamanda iletişim olgusunun varlığından söz ediliyor demektir. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, insanlar arasında herhangi bir ilişkinin kurulabilmesi için, bireyler arasında bilgi, görüş, davranış ve kanı biçimlerinin şu ya da bu düzey ve şekilde paylaşılması, değiş-tokuş edilmesi gerekmektedir. Burada anılan değiş-tokuş, temel geçim araçlarının yapım bilgisinin, her türlü üretim deneyimi birikiminin yaygınlaşması anlamını taşıdığı gibi; her türlü anlatım, öğrenme, ikna etme ve deneyim kazanma çabalarını da kapsayabilmektedir(233). Bir başka deyişle, burada sözü edilen durum, toplumsal yaşam içinde birarada yaşayan insanların bildiklerini, gördüklerini, duyduklarını ve düşündüklerini birbirlerine çeşitli biçimlerle ve yollarla aktarmaları, aslında onların ortaya çıkan yeni yapılara uyabilmeleridir. Bunun yanısıra en önemlisi de, bu durumun hayatı sürdürebilme açısından yaşamsal değer taşımasıdır. İşte bireylerin gösterdikleri anılan bu çabalar, kısaca "iletişim" olarak kavramlaştırılabilmektedir. Buna bağlı olarak, toplumsal yapının en önemli ögelerinden birisi biçiminde ortaya çıkan iletişim olgusunun gerçekleşmesine aracılık eden hemen herşeyin, iletişim aracı olarak nitelendirilmesinin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda, herhangi birşeyin iletişim aracı olarak kabul edilebilmesi için tek gerekirlik ya da tek koşul, iletişimde temel olan iki ilgili arasında, kaynak ile alıcı arasında bağlantı kurması ve bu ileti taşıması olarak ortaya çıkmaktadır. Konuşma sesi, basılı sözcük, görüntü gibi, bir bilginin, bir görüşün, davranışın, düşünce

(233) ÖNDER ŞENYAPILI, Toplum ve İletişim, Turhan Kitabevi, Ankara: 1981, s.73.

ve kanının, kaynaktan paylaşması ya da paylaşması istenenlere iletilmesine yarayan her türlü araç, bir iletişim aracı sayılabilmektedir. Dolayısıyla, alıcı için anlam taşıyan bir iletiyi ulaştıran herşey iletişim aracı olarak adlandırılabilmektedir. Örneğin, jest ve mimikler (el ve kol ile ya da yüz ile yapılan işaretler), dokunma, giderek sessizlik ve sessiz kalma (onaylama ve reddetme davranışı olarak), yanıt vermeme gibi davranışlar da "iletişim aracı" olarak nitelenebilir(234). Hatta, gerek geçmişte, gerek günümüzde giyim-kuşam biçimi bile bir ileti içermiştir. Bu bakımdan giyim-kuşam biçiminin de bir iletişim aracı işlevi gördüğü söylenebilir(235).

Gerçekten de, belli bir toplumsal yapı içinde yaşandığına, bireylerin bu yapıda belli bir yerleri ve işlevleri bulunduğuna ve bu işlevleri gerçekleştirebilmek için etkileşim ve ilişkileşme gerektiğine göre, herhangi bir toplumsal durumda, herhangi bir düzlemde iletişimde bulunmamak imkansızdır. Kişi, istemese de, herhangi bir eğilimi olmasa da, birarada bulunduğu bir başkasının ya da başkalarının varlığına en azından olumlu ya da olumsuz tepki gösterir. Bu noktada, iletişimin amaçlarını aşağıdaki biçimde belirtmek mümkündür(236):

Toplumsal Olarak	Bireysel Olarak
1. Ortam hakkında ortak bilgilerin paylaşımı	1. Gerçeğin görüntüsünün kontrolü veya yaygınlaştırılması, fırsatların ve tehlikelerin öğrenilmesi
2. Toplumun yeni üyelerinin toplumsallaşması yoluyla, oynayacakları rolleri öğretmek, normların ve gelenekle-	2. Toplumda rahat yaşamayı sağlayacak bilgi ve bece-

(234) A.g.k., s.43.

(235) Giyim-kuşam biçiminin iletiler taşıması ve iletişim aracı olması konusunda örnekler ve ayrıntılı bilgi için bkz.: HORTON-HUNT, s.81-115.

(236) SCHRAMM, "İnsansal Haberleşmenin Doğası", s.400-441.

rin korunması	rilerin elde edilmesi.
3. Üyelerin eğlendirilmesi, tatminsizlik ve dertlerden uzak tutulması, sanatsal biçimlerin yaratılması	3. Eğlenme, dinlenme, bazen gerçek sorunlardan kaçış, bazı sorunlara işine geldiği açıdan bakma.
4. İzlenecek yol konusunda kamusal onay elde edilmesi, takipçi veya destekçi kazanılması, davranışların kontrolü ve kaynakların istenilen yönde kullanımının sağlanması.	4. Seçme şansının varolduğu yerlerde kararlara varılması, bilgi edindikten sonra o alanda eylemde bulunma, toplumsal bakımdan istenirliği yüksek olan yönde davranma.

ÇİZELGE 2: İletişimin Amaçları

Toplumsal yaşamda kaçınılmaz ve zorunlu bir olgu savından yola çıkarak, iletişimin gerçekleştirilmesinde kullanılan araçların, toplumsal yapıya doğasını veren ana belirleyicilerden biri olduğu da söylenebilir. Bu bağlamda, iletişimdeki gelişmeyle birlikte toplumdaki odaklaşmış olgular ve ilgilerde önemli birtakım değişmeler meydana gelmiştir (237). Öyle ki giderek, artık toplum ve toplumsal ilişkiler bile tamamen iletişimin bir biçiminedönüşmüştür savı geçerlik kazanmaktadır. Çünkü, iletişimle, insanların deneyimleri, toplumsal normlar, gelenekler, yeni toplumsal ilişkiler tanımlanmakta paylaşılmakta, uygulanmakta ve korunmaktadır.

İletişimbiliminin günümüzdeki ölçüde gelişmediği ve kitle iletişiminin bugünkü kadar yaygınlık ve gelişkinlik kazanmadığı dönemlerde, ortak yaşam veya toplum yaşantısının sadece siyasal ve ekonomik kavramlara dayalı olarak tanımlandığı bilinmektedir. Başka bir deyişle ekonomik ve siyasal terimlerle yapılmış olan yaşam tanımlamalarına alışılmış ve

(237) ŞENYAPILI, s.77.

bu bağlamda temelsiz toplumsal kuramlar geliştirilmeye çalışılmıştı. Oysa, toplumsal yaşamda iletişim olgusunun yaygınlık ve ağırlık kazanarak, toplumların bir anlamda "harcı" durumuna gelmesiyle birlikte, süreç içerisinde elde edilen deneyimlerin bir sonucu olarak, artık insanların ve toplumların yalnızca siyasal güç, milkiyet ve üretim arasındaki ilişkilerle yetinmez duruma geldikleri gözlemlenebilir bir olgudur. Bu bağlamda, bireylerarası ya da toplumsal yapıdaki diğer ilişkilerin de sadece yukarıda anılanlarla sınırlı kalamayacağını da kabul etmek gerekir(238). Bir başka deyişle, toplumda başat ilişkiler ekonomik değil, iletişimseldir.

Buna karşın, klasik toplum tanımından yola çıkarak, iletişimdeki gelişmeyi, insanların düşün ve deneyimlerini değiştirme ve öğrenme gücündeki bir güçlenme olarak nitelendirmemek e konuya başka bir bakış açısıdır(239). Bu bakış açısına göre, iletişim konusunda ortaya çıkan gelişme, yönetim olgusunun yeni yöntemi ya da ticaret için yeni fırsatların yaratılması bağlamında ele alınmaktadır. Çünkü, gelişkin yapıdaki iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilen iletişim, propaganda yapmak yoluyla siyasal kontrolü artırmak veya reklamcılık yoluyla ülkedeki ticaret hacmini geliştirmek gibi, bir üstünlüğü iletişim olgusunu özellikle kitle iletişimini kullanarak yapanlar ve yönetenler yararına gelişmesine yardımcı olmaktadır(240).

Bu görüş çeşitli noktalarda eksiklikler taşımaktadır. Yaygın ve etkin kullanıma sahip iletişim araçlarının, diğer işlevlerini gözardı ederek, siyasal denetim sağlama ya da ticari kazancı artırma açısından kullanılışı bir anlamda

---

(238) A.g.k., s.78.

(239) Ayrıntılı bilgi için bkz.: AHMET OKTAY, Yazın, İletişim, İdeoloji, Adam Yayınları İstanbul: 1982, s.93-96.

(240) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: J.A.C. BROWN, Techniques of Persuasion (From Propaganda to Brainwashing), Penguin Books, U.S.A. New-York: 1981, s.

onların eksik ve kötü kullanımı olarak nitelendirilebilir. Anılan kullanımı mutlak kabul edenler aynı zamanda iletişimi ikincil bir toplumsal olgu olarak kabul etmektedirler. Şimdiye dek genellikle, önce gerçeğin varolduğu, sonra da bunun hakkındaki iletişimin varolduğu benimsenmiştir(241). Oysa, toplumsal yapının bugün içinde bulunduğu durumda, artık iletişim hiçbir şekilde ikincil bir öge olarak nitelendirilemez. Çünkü, öğrenmek, anlatmak, anlamak, eğitim görmek, kısacası iletişim insanlığın yaşayışı için gerekli ve vazgeçilmez bir parçasıdır. İletişim artık, gerçek ortaya çıktıktan sonra başlatılmamaktadır; tersine, gerçeği kendi içinde sürekli olarak biçimlendiren ve değiştiren ana yollardan birisidir (242). Daha önce de vurgulandığı gibi, toplumsal ilişkilerde hakim olan ve belirleyen etmenler artık tamamen değişmiş; ekonomi ve ekonomik ilişkiler ikinci, giderek üçüncü derece toplumsal önemde bir öge durumuna düşmüştür. İçinde yaşadığımız çağ iletişim çağıdır ve artık toplumsal yaşamda ekonomi herşey demek değildir. İçinde yaşadığımız toplumsal yapıyı, bu yapı içindeki ilişkileri ve bizim toplumumuzun başka toplumlarla ilişkilerini belirleyen, artık yaşamsal önemi olan toplumsal kurum niteliğindeki "iletişim" dir.

Bu tartışmanın ışığında, toplum tanımının da yeniden ele alınması gerekmektedir. Toplum, iletişimin kazandığı bu öneme koşut olarak, artık sadece bir siyasal ve ekonomik ilişkiler ağı olmaktan çıkmıştır. Toplum aynı zamanda bir öğrenme ve iletişim ağı olarak tanımlanabilir. Gerçekten de, toplumsal yaşantının ulaştığı bugünkü boyutlar çerçevesinde, son yapılan tanımın geçerliliğinin daha fazla olduğu söylenebilir(243).

---

(241) ŞENYAPILI, s.79.

(242) ERTUĞRUL ÖZKÖK, Sanat, İletişim ve İktidar, Tan Yayınları, Ankara: 1982, s.99-105.

(243) Bu tartışma iletişimbilimciler arasında halen sürmektedir. İletişimi bir anlamda da olsa ikincil bir toplumsal kurum olarak niteleyen iletişimbilimciler vardır. Bkz. :

Aslında, bugünkü gelişmiş insan ilişkileri ağı içinde, toplum tanımı boyutlarının klasik anlamdan ilerilere götürülerek, toplumsallaşma anlamındaki öğrenme ile iletişim süreçlerini de kapsayacak, hatta bunlara birinci derecede anlam ve önem yükleyecek biçimde genişletilmesi son derece doğaldır. Hele, içinde yaşanılan çağın iletişim alanındaki gelişmişliği ve bunun geçmişten bugüne uzanan ve bugün de herzamankinden daha yoğun olarak gözlenen öğrenme gereksinmesini karşılamaya olan katkısı da gözönüne alınacak olursa, toplum tanımını, durumu karşılayabilmekten uzaklaşmış yapısından kurtararak genişletme ve çağın gereklerine uydurma çabası yerinde bir davranış olarak ortaya çıkmaktadır(244). Gerçekten de, öğrenme ve iletişimin toplumsal önemi son derece çok artmıştır. Teknolojinin bu denli gelişmediği dönemlerde, insanların çevrelerinde olan ve öğrenilmesi gereken nesneler bugüne oranla son derece azdı. Oysa bugün teknolojik gelişmelerin hepsini izlemek ve öğrenmek imkansızdır. Bu bağlamda günümüzde uzmanlaşmanın önemi artmaktadır. Çünkü, uzmanlaşma yoluyla insanlar sadece belli konularla yetinebilmekte, diğer konulardaki iletileri algılamak durumunda kalmamaktadır. Bu durum da aslında toplumsal yapılanmada birtakım değişiklikler yapmaktadır. ve anılan değişiklikler, dolaylı da olsa iletişime bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, iletişim teknolojisinin gelişmesi, yaygınlaşması ve etkinliğinin artmasıyla ortaya çıkan yeni imkanlardan genellikle nasıl yararlanıldığına bakıldığında, toplum tanımı konusunda yapılan değişikliğin sürüp giden bazı olayları ve olguları değiştirmeye yetip-yetme-

---

DENİS McQUAİL, "The Influence and Effects of Mass Media" Mass Communication and Society. Edited by: James Curran-Michael Gurevitch-Janet Woolucott-Edward Arnold (publishers) Ltd. in association with the Open University Press Great Britain: 1977, s.70-95. Bunun yanısıra, iletişimin toplumsal yapıdaki önemini öne çıkaran iletbilimcilere örnek için bkz.: MARSHALL McLUHAN, "İleti, İletişim Aracının Kendisidir", Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Savaş Yayınları Ankara; 1983, s.85-101.

(244) ŞENYAPILI, s.79-80.

diği de tartışmaya açık bir yapı kazanıyor demektir. Bağlı olarak, yeni imkanların nasıl kullanıldığı araştırıldığında da, çağdaş iletişimdeki artık büyük olarak nitelendirilebilecek gelişmeyi yönetmenin, yeni birtakım yöntemlerin ve ticaret için yeni fırsatların doğması olarak görenleri haklı çıkarabilecek birtakım değişik bulguların elde edildiği de görülmektedir. Toplumsal ilişkilerin gerçekleştirilmesi için toplumun kullanımına sunulan bütün iletişim araçları, içinde işlev görmekte oldukları toplumsal yapıyı pekiştirip, sürdürmek yaşamsal görevini üstlenmişlerdir. Bu iletişim araçları içinde en önemli yeri ise, toplumun büyük bölümüne aynı anda ve aynı yoğunlukta ileti aktarımını gerçekleştirebilen kitle iletişim araçları almaktadır. Bu bağlamda, dünyada varolan bütün toplumsal yapılanmalarda, üretimi, ticareti ve tüketimi destekleyen ve denetleyen kurumların, aynı zamanda toplumsal etkileri yüksek olan kitle iletişim araçlarını da ellerinde tuttukları gözlenmektedir(245). Toplumsal açıdan yaşamsal gerekirlikleri gözönüne alındığında, kitle iletişim araçlarının sadece siyasal bir denetimi gerçekleştirmek veya ticari bir kazanç sağlamak amacıyla kullanılmalarının "kötü kullanım"a örnek oluşturmanın ötesine geçmeyeceği savı da inandırıcılıktan tamamen uzak kalmaktadır. Çünkü "kötü kullanım" olduğu öne sürülen bu kullanım biçimi, aslında tamamen bugünkü toplumsal yapılanmaların son derece doğal bir gereğidir. Böylelikle bu durumun özel değil, genel bir nitelik olduğu da söylenebilir(246). Başka deyişle, çağdaş iletişimin gelişmişliği, süregelen ekonomik ilişkilerin değişmesini sağlamak yerine, yürürlükteki ilişkilerin pekişerek sürmesini temel işlev olarak belirlemiştir.

Toplumsal yapının devingen yapısının gereği ve bunun sonucu ortaya çıkan şartlara koşut olarak da, toplumun giderek

---

(245) Bu konuda geniş bilgi için bkz.: TOKGÖZ, Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo-TV Sistemleri, s.43-55 ve AZİZ, Radyo-TV'ye Giriş, s.27-38.

(246) ŞENYAPILI, s.80.

herzamankinden fazla öğrenmeye, anlamaya, anlatmaya ve eğitilmeye ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Bunun yanında, artık toplumun en önemli ve vazgeçilmez unsuru durumuna gelmiş bulunan çağdaş iletişimin gelişmiş yapısı da, anılan öğrenme, anlama, anlatma ve eğitilme talebinin daha iyi karşılanabilmesini sağlamıştır. Her türlü bilgi, gelişmiş, yaygın ve herkese aynı yoğunlukta seslenen yapısı ile etkin iletişim araçları yoluyla, toplumun en ulaşılmaz gibi görünen yerlerinde yaşayanlara bile ulaştırılabilmektedir. Ayrıca, iletişim araçlarının yapısı gereği, toplumda kolay ulaşılabilir yerler ile, zor ulaşılabilir yerlere gönderilen iletinin sıklığında, yoğunluğunda ve bilgi kapsamında da, artık hiçbir ayrım yoktur. Ancak, bu durum değerlendirilirken, gönderilen ve alınan iletinin içeriğinin çözümlenmesi ve her ikisinin de aynı yapıyı taşıyıp, taşımadığının belirlenmesi gerekir. Bu gerek yerine getirildiğinde elde edilecek bulgular, toplumun iletişime duyduğu gereksinmenin karşılanmasındaki niteliksel boyutu verecektir.

Topluma gönderilen iletiler konusunda bazı noktalara dikkat etmek gerekir. Aksi durumda, toplum gereksime duyduğu iletişimden bir anlamda da olsa uzaklaşabilir. Öncelikle, topluma verilecek iletinin anlama kalıplarına, tutumlara, değerlere, amaçlara uygun olması halinde iletinin başarı kazanma şansının artacağını unutmamak gerekir. Bunun dışında, toplumsal iletişimde etkilerin bazı ögelerin biraraya gelmesi ile ortaya çıktığının da gözardı edilmemesi gerekir. Ancak, iletişimde bulunan kaynak bu ögelerden sadece bir tanesi üzerinde gerçekten kontrol kurabilir(247). Kısacası, iletileri gönderen kaynak, iletisine belli noktaları ölçüt alarak dilediği biçimi verebilir. İletişime nerede ne zaman gireceğini de kendisi kararlaştırabilir. Ancak ileti, ortaya toplumsal anlamda nasıl bir tepkinin çıkacağını belirleyen dört ögeden sadece birisidir. Diğer ögeler ise, iletinin alıcıya ulaştığı,

(247) SCHRAMM, "Haberleşme Nasıl İşler", s.119.

bağlı olarak da tepkinin ortaya çıkmak durumunda olduğu ortam; alıcının kişilik özellikleri ile alıcının toplumsal ilişkileri ve toplumdaki yeridir(248). İşte, toplumsal iletişimde, herhangi bir iletinin ne tür ve buyutta bir etkide bulunacağını kestirebilmek bu nedenle çok zordur.

Toplumların kitle iletişim araçları yoluyla gerçekleştirilen iletişimden etkilenmeleri, temelde bu araçlara tüm olarak açık olmaları ile olanaklıdır(249). Eğer toplumun tümü ya da bir kesimi, çeşitli nedenlerle bu araçlara kapalı ise, onları şu ya da bu nedenle izleyemiyorsa, onların doğal olarak bu araçlardan etkilenmeleri söz konusu olamayacaktır. Bu bağlamda, toplumun iletişime olan gereksinmesi oranında, iletişimi gerçekleştiren araçların varlığına da gereksinim duydukları açıktır.

E. TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL İLETİŞİM

Toplumun iletişime gereksinmesinin ele alınmasından sonra, daha sonraki bölümlere ışık tutması açısından, ülkemizde toplumsal iletişimin yapısını ve gelişmesini anahatlarıyla, bazı noktaları vurgulayarak ele almak gerekmektedir. Türkiyedeki toplumsal iletişim konusu aslında son derece uzun ve karmaşıktır. Bu çalışmada ise bu olgu, çalışmanın asıl amacına paralel olarak mümkün olduğu kadar kısa ve yalın olarak ele alınacaktır. Yine de, bu olguyu bazı evrelere ayırarak ele almak yararlı olacaktır. Bu evreleri, a) Cumhuriyet Öncesi Düzen, b) Atatürk Dönemi ve Sonrasında İletişim olarak ikiye ayırmak mümkündür.

a. Cumhuriyet Öncesi Düzen

Genel olarak bakıldığında, Türkiye Cumhuriyetinin yerine kurulduğu Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal yapısı

---

(248) A.g.k., s.120.

(249) AZİZ, Radyo ve TV'ye Giriş, s.66.

ŞEKİL 19'da basit biçimde gösterildiği gibi ele alınabalir.

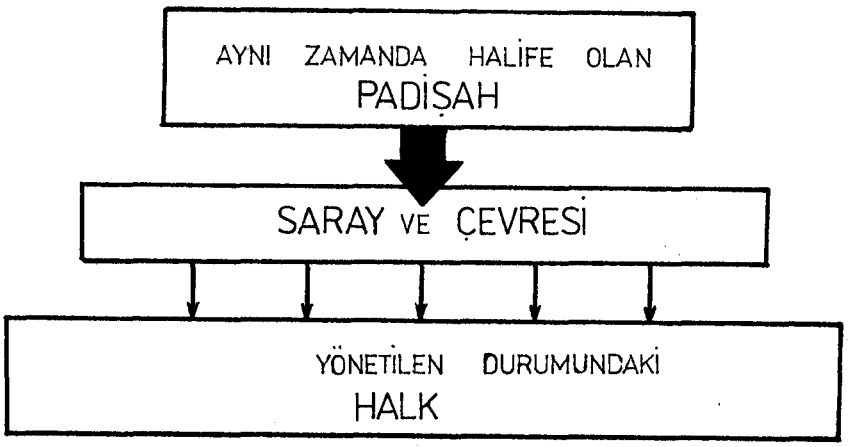

ŞEKİL 19: Osmanlı İmparatorluğu Toplumsal Yapısı

ŞEKİL 19'da son derece genel ve birtakım ayrıntılardan arındırılmış olarak görülen bu toplumsal yanının işleyişte, özellikle son dönemlerde, birtakım sorunları ortaya çıkmıştır. Görüldüğü gibi din temeline dayalı bir yapı gösteren bu düzenlemede, asıl yönetici ile halk arasında iletilerin ulaştırılması açısından bir anlamda ileti taşıyıcıları niteliğinde bir de saray ve çevresi girmektedir. Asıl önemlisi halktan saraya bir yansıma yoktur ve o yönetim anlayışına göre belki de yansıma beklenmemektedir. Bu durum ise kaçınılmaz olarak halk-yönetici kopukluğunu doğurmuştur. Halk ile yönetici ilişkisi sadece vergi toplama ve askere alma düzlemine indirgenmiştir. Bunun yanısıra, saray ve çevresinde odaklanan yöneticilerin kullandığı dilin son derece anlaşılmaz ve ağdalı bir biçimde yapılandırılmış olması ve halkın bu dili anlayamaması, halk-yönetici kopukluğunun başka bir temeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka deyişle, Osmanlı İmparatorluğunda ŞEKİL 20'deki çizimde yapısı görülen toplumsal iletişim önemli bir sorundu.

Bu noktada, Osmanlı İmparatorluğunda, özellikle son dönemlerde varlık gösteren toplumsal iletişime, ŞEKİL 20'deki

çizimde görülen iletişim şeması ve iletişim ögeleri açısından bakmak gerekmektedir. İletişimi başlatan öge olan kaynağın durumu bu yapıda yeterince açık değildir. Kaynak, "Allah'ın

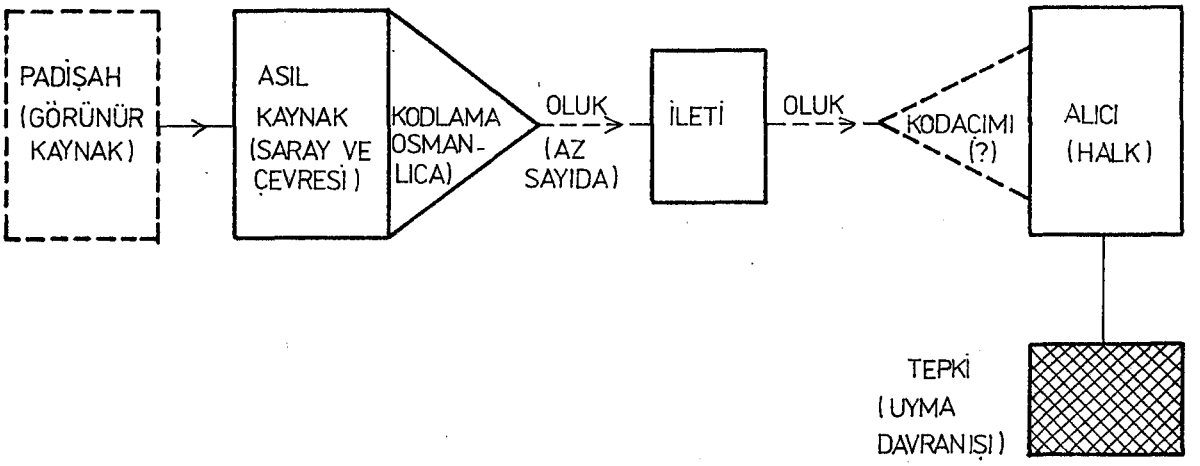

ŞEKİL 20: Osmanlı İmparatorluğunda Toplumsal İletişim

yeryüzündeki gölgesi" olması sıfatıyla bütün ülkeyi buyruğu altında tutan padişah gibi görünmektedir. Oysa, Duraklama Devri olarak bilinen dönemden başlayarak, padişah değişik etkiler altında bırakılmıştır. Sadrazamlar ve hatta padişahların anneleri olan Valide Sultanlar çeşitli çıkarlar nedeniyle, yönetim dizginlerini ele almışlardır. Bu anlamda Osmanlı İmparatorluğunda toplumsal iletişimin asıl kaynağı saray ve çevresidir. O toplumsal yapıda, yöneticilerin Arapça, Farsça karışımı bir dil olan Osmanlıcayı kullandıkları, halkın ise Türkçe konuştuğu bilinmektedir. Ayrıca, son dönemlerde, özellikle Tanzimattan sonra işin içine bir de Fransızca sözcükler girmiştir. Saray ve çevresinin halka herhangi bir nedenle ulaştırmak durumunda kaldığı iletiler buna bağlı olarak Osmanlıca olarak kodlanıyordu. Kullanılan oluk sayısı, dönemin teknolojik gelişmişliğine ve toplumun yapısına koşut

biçimde az sayıda idi. Okuma-yazma oranı düşük olduğundan yazılı iletişim olukları kullanılamıyordu. Bu durumda iletilerin yayılması tamamen söze dayalı idi. Bu da iletişim açısından büyük bir engeldir. Çünkü, yazı ya da başka yöntemlerle kayıt edilmeyen iletiler süreç içinde değişikliğe uğrar ve aslından farklılaşır. Osmanlı dönemi toplumsal iletişiminde, iletiler daha çok, vergi toplama ve askere alma konusundaki buyruklardı. Buyruk yapısındaki iletiler kaynağa ulaştığında asıl sorun başlamaktadır. Çünkü, iletilerin kodlandığı dil Osmanlıcadır. Bu dili bilmeyen halk ya kodaçımını hiç yapamamaktaydı ya da asıl anlamdan farklı bir anlam ortaya çıkabilmekteydi. Oluk nedeniyle bozunmaya uğrayan ileti bir de bu engelle karşılaşmaktaydı. Bu iletiyi alan halkın bu konuda tek tepkisi "uyma davranışı" gösterme biçiminde olabilmekteydi. Bu tepki ise, tam bir yansıma olarak ele alınamaz. Çünkü, böyle bir davranış dışındaki herhangi bir iletiyi halkın kaynağa ulaştırmasının bir yolu da yoktu. Başka bir deyişle, gönderilen ileti ve buna karşı beklenen tavır o denli az ve sınırlıydı ki, yönetim yansıma alma gereksinmesini duymuyordu. Aslında, 19 yy. dan itibaren azınlıkların imparatorluktan kopma nedenlerinden birisi de gerçek anlamda bir iletişim sürecinin işlememesi olarak görülebilir. Eğer azınlıklardan gerekli iletiler gerektiği gibi sağlansa sorunlara çare bulunabilirdi. Türk insanı ise geleneksel olarak devletine bağlıdır. Ancak onlar için de, onlardan yansıma alma gereği duymayan kaynak durumundaki imparatorluk yönetimi güvenirliğini kaybetmiş, onunla doğrudan ve gerçek anlamıyla iletişim kuran Atatürk'ün haklı yolundan yürümekte Türk halkı hiçbir duraksama göstermemiştir.

Aslında Osmanlı İmparatorluğu, kuruluş döneminden sonra, özellikle yükselme dönemi ve bu dönemi izleyen birkaç on-yıllık dönemde kendi amaçlarına uygun bir toplumsal yapı oluşturmuş ve belli bir yere kadar da bunu pekiştirmiştir. Ancak, şimdiye kadar çözümlenen arşivler ile bu konuda yapılan çeşitli araştırmalara göre, varolan iliteşim sistemi içinde bile imparotorluğun yöneticileri ile halk arasında

gerekli ve yeterli bir iletişim ağı kurulamadığı ya da kurulmadığı anlaşılmıştır. Oysa, bir toplumsal yapı içinde yaşamını sürdüren insanoğlunun en temel gereksinmelerinden birisi iletişimde bulunmasıdır. Bu bir gereksinme olduğuna göre, kişilerin bunu değişik yöntemler kullanarak da olsa gidermeye çalışması doğaldır. Nitekim, Osmanlı İmparatorluğunda da aynı şey söz konusu olmuş ve o dönemde halk, kendi başının çaresine bakmaya yönelmiştir. Devlet-halk iletişimi bağlamında olamasa da, halk en azından kendi iç iletişimlerini sağlamak için devletin yapmadıklarını yapmaya yönelmiş ve kendi iletişim örgütlenişlerini sağlamışlardır. Hiç şüphesiz bu iletişim örgütlenişi devlet gözetiminde olanlar kadar güvenlikli bir ileti ulaştırma olanağından yoksun olsa da Osmanlı halkı iletişim gereksinimini karşılamanın yollarını gerçekleştirmiştir. Hatta bu alanda birtakım yerleşik kurumlardan yararlanmanın yanısıra, birtakım yeni kurumlar da geliştirerek kendi iç iletişimini ŞEKİL 21'de görüldüğü biçimde gerçekleştiriyordu. Aslında kişilerin haber iletebilmek için kullanabilecekleri olanaklar öteden beri bilinenlerden pek de farklı değildi. Kişinin güçlükleri göze alıp, masrafları da karşılayabilmek koşuluyla haberi kendisinin iletmesi akla gelen ilk yoldur. Bu, herkesin başvuramayacağı kadar masraflı, 16. yüzyılın ortalarından itibaren, Osmanlı toplumunun o denemdeki yapısına paralel olarak, oldukça tehlikeli bir girişimdi ve bu anlamda az kullanılmış bir yöntemdir(250). Osmanlı toplumunda, lalkın iç iletişiminde haber iletmede ikinci olanak, haberin ulaştırmak istendiği yere giden kişilerdi. Bunlar, kervanlar, hacılar, ulak ya da özel ulaklar, hatta gezgin ozanlardı. Bu yolun da kendisine göre güçlükleri vardı. Önce haberi iletecek kişinin bu işi gerçekten yapmasını sağlayacak ölçüde ikne edilmesi gerekiyordu. Başka deyişle kaynağın kodladığı iletinin, anılan kişilerce aslına uygun bir biçimde taşınmasını sağlamak için oluk durumundaki bu kişilerin ikna edilmesi

(250) KORKMAZ ALEMDAR, Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını No: 165, s.74.

gerekiyordu. Bu durumda bile haberin yerine iletilip-iletilmediği konusunda bir güvence yoktu.

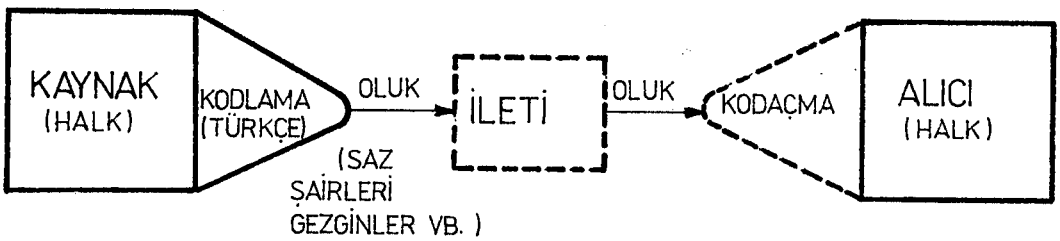

ŞEKİL 21: Osmanlı Toplumunda Halkın İç-İletişimi

Osmanlı İmparatorluğunda da zamanla belirli bir ücret karşılığı özel haberleri ileten kişilerin ortaya çıktığı da bilinmektedir. Bunlara haber götüren anlamına gelen "sai" denilmektedir (251). Para karşılığı iletişim sağlayan kişilerin varlığı aslında, halkın iç-iletişimi şemasına uygunluk gösterir. Kaynak, iletilerini ortak dil olan Türkçe olarak kodlar, ve iletiyi ulaştıracak oluğa aktarır (saz şairleri, gezginler vb.). İşte bu noktadan başlayarak, bu iletişimdeki en önemli sorunsal ortaya çıkmaktadır. Çünkü, iletiler yazılı bir biçimde olmadığından, iletinin sağlıklılığı yalnızca oluğa bağlı kalmaktadır. İletileri unutabilir veya karıştırabilir. Bu anlamda, iletinin kodaçımının tam olarak gerçekleşip gerçekleşmiyeceği ise bilinemez. Alıcıdan kaynağa doğru bir yansıma da yoktur ya da, eğer iletiyi getiren oluk geri dönecekse ya da benzeri durumlarda çok gecikmeli bir yansıma söz konusu olacaktır. Bu yapısı ile yansıma iletişimi süreç haline getiremediği gibi gerçek işlevini de göremez.

Halkın bir anlamda kendi kendine oluşturduğu bu yeni sistemin yanında, yerleşik olan birtakım ulaşım ve haber ulaştırım olanaklarından da yararlanılıyordu. Örneğin Osmanlı

(251) A.g.k., s.75.

ticaret kervanları, Selçuklu mirası yollar üzerinde gidip-gelişini sürdürürken, gördükleri ve duyduklarını vardıkları yerlere doğal olarak iletmişlerdir. Bu kervanların konakladıkları kervansaraylar bir karşılaşma ve bilgi alış-verişi niteliğini taşımaktaydı. Bunların dışında, dini kurumlar da, dinin yapısına koşut olarak birer iletişim ortamı olma özelliğine sahip olmuşlardır. Örneğin belli bir din görüş ve yaklaşımına sahip insanların biraraya geldikleri yerler olan tekkeler de aynı iletişim kurumu olma yapısını taşımaktaydılar. Buralardan yetişen kişiler inançlarını yaymak için ülkede dolaşırken, iletişimde de bulunuyor ve çeşitli haberleri o yöredeki insanlara aktarıyorlardı. Ayrıca, Türk toplumsal geleneğinde de önemli yere sahip saz şairleri ve ozanlar ise, okuma yazma oranı son derece düşük olan ve hızlı haber ulaşımına olanak sağlamayan o dönemdeki teknolojik yapı içinde bu açığı bir oranda da olsa kapamış ve adeta bir ayaklı gazete olma niteliğini taşımışlardır. Bu anlamda bu kişilerin gittikleri yerlerde gördükleri saygı ve yakınlık, aynı zamanda halkın iletişime gösterdiği saygı ve yakınlık olarak değerlendirilebilir.

Ancak, belli bir dönem sonrasında halkın anılan bu iç-iletişimi bazı nedenlerle engellenmeye çalışılmış veya kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla, zaman zaman halkın kendi arasında iletişim kurduğu yerler olan kahvehaneler biçimsel birtakım nedenler öne sürülerek kapatılmıştır. Yine halkın biraraya gelerek iletişim kurdukları yerler olan cami, pazaryeri vb. yerler de kontrol altına alınmaya çalışılmıştır(252). Bunun en somut nedeni, artık gücünü

---

(252) Osmanlı İmparatorluğu toplumsal yapısındaki bu durum ve sorunlar konusunda yapılmış derli-toplu bir çalışma yoktur. Ancak çeşitli kaynaklardaki çeşitli noktalar bu konuda ipucu oluşturmaktadır. Bu tür ipuçları konusunda bkz.: ALEMDAR, s.47-74; TOKTAMIŞ ATEŞ, Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapısı (Kuruluş Dönemi) Say Kitap Dağıtım-Pazarlama, İstanbul: 1982, s.148-172; TANER TİMUR, Osmanlı Toplumsal Düzeni, Turhan Kitabevi 2. Baskı, Ankara: 1979, s.153-236; AHMET YÜCEKÖK, Türkiye'de Din ve Siyaset, Gerçek Yayınları, 2. Baskı

kaybetmeye başlamış Osmanlı İmparatorluğu yönetimine karşı halkın biraraya gelmemesini ve bu konuda iletişim kurmamasını sağlamak olarak ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğundaki toplumsal iletişim konusunda önemli bir diğer nokta da, nedenleri ayrı çevrelerce ayrı ayrı açılardan ele alınan ve değerlendirilen matbaanın ülkeye geç getirilişidir. Bazı çevreler bu gecikmenin bugün içine düşülen iletişim kargaşasının temelini oluşturduğunu ileri sürmektedirler. Bu düşünceyi savunanlara göre eğer matbaanın ülkeye geç gelişi konusunda o günlerin yöneticileri daha akılcı davranıp, yaklaşık 300 yıllık bir gecikmeye yol açmasalardı, bugün toplumda iletişime bağlı olarak varolan birçok sorun belki de hiç ortaya çıkmayabilecekti. Ancak bu konuda iki önemli noktayı da gözönünde bulundurmak gerekir. Bu noktalardan birincisi, batı'da iletişim sadece matbaa sayesinde gelişmemiştir. Matbaadan önce de yaygın bir kitap ve elle çoğaltılan haber dolaşımı vardır. Bir başka deyişle, toplumsal iletişim bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştı. Matbaa, iletişimin bu yapısına sadece hızı arttırıcı ve iletilerin daha çok sayıda kişiye ulaşmasını sağlayıcı bir araç olarak katkıda bulunmuştu. İkinci nokta ise, Türkiye'ye matbaa geldikten sonra, canlanan bir kültürel ortamın olmamasıdır. Başka deyişle matbaa, tek başına basılan eserlerle, Osmanlı İmparatorluğunda kültür ya da iletişim alanında bir değişiklik yapmamıştır(253). Matbaa yoluyla basılan ilk eserlerin birkaç

---

100 Soruda Dizisi İstanbul: 1976, s.30-33 ve 64-76; HİLMİ ZİYA ÜLKEN, Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları 2. Baskı, İstanbul: 1979, s.33-93; HALİL CİN, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 295, Araştırma ve İnceleme Eserleri: 3, Ankara: 1978, s.477-524 ve 544-552. Özellikle HALİL CİN'in eserinde, devlet-halk iletişiminin aksaması konusundaki örneklere çokça rastlanmaktadır. Bazı hukuki sorunların çözümlenmesinde bile, yönetim ile alt-yönetim kademeleri ve halk arasındaki iletişim kopukluklarının Osmanlı toplumsal yapısının bozulmasına yol açan faktörlerden birisi olduğu anılan çalışmada yer almaktadır.

(253) ALEMDAR, s.99.

bilim kitabı dışında sözlük ve tarih kitabı olduğunun bilinmesi de bu durumu açıklamaya yardım edebilir. İlk gazetelerin yayınlanmaya başlamasından da, matbaanın gelişinden çok sonra olması, matbaanın, iletişimin gelişmesi konusundaki beklenen etkisinin sınırlı olduğunu ortaya koyan bir durumdur. Özet olarak söylersek; matbaanın batı ülkelerindeki ortaya çıkışı belli bir gereksinmenin sonucudur. Başka deyişle, toplumsal koşullar iletişim konusunda böyle bir icadı zorunlu kılmıştı. Bu mantık çerçevesinde bakıldığında, tam olarak olmasa da Osmanlı toplumunun böyle bir ihtiyacı 300 yıl sonra duymuş olduğu görülmektedir. Bu nedenle, aslında matbaa ülkeye geç değil, gereksinime göre zamanında gelmiştir.

Yukarıda da değinildiği gibi, Osmanlı İmparoturluğu döneminin en önemli iletişim sonurlarından birisi de, yöneticiler ile halkın neredeyse iki ayrı dil denebilecek kadar farklı konuşma ve yazı dillerini kullanmalarıydı. Halkın o dönemde konuşma dili olarak kullandığı vebugünkü Türkçeye de temel oluşturan dilin karşısında daha çok yöneticiler ve çevrelerinde bulunan alt-yönetici durumundaki kişilerin yoğun olarak kullandığı Arapça, Farsça ve bir oranda da Türkçe karışımı olan garip Osmanlı dili tam bir karşıtlık yaratıyordu. Bu nedenle, devlet dairelerine işi düşen halktan kişilerin, devleti temsil eden kişilerin kullandıkları ve anlamadıkları bu dil ve bu dille yürütülen işlemler karşısında çözümsüz kaldıkları kolaylıkla kestirilebilir. Bu durumun da bugünkü engelleyici nitelikli bürokrasinin temelini oluşturduğu öne sürülmektedir. Gerçekten de, insanların çözümleyemediği ve katılamadığı şeylere karşısında duydukları korku, anlaşılmayanı gerçekleştirende görünürde (zahiri) bir üstünlük duygusu yaratır. Bu üstünlük duygusu belki de, insanların Osmanlıca kullanmalarının bir nedenidir. Hele imparatorluğun son dönemlerinde iyice su yüzüne çıkan çözülmeye ve başlayan bozguna çare olacağı düşünülerek, tepeden inme bir biçimde, toplumsal yapıya uygunluk gösterip göstermeyeceği konusunda en ufak bir araştırma yapma yoluna gidilmeksizin, ithal edilen batı kurumları, bu sorunu daha karmaşık ve iyice içinden

çıkılmaz bir hale getirmişlerdir. Toplumda, o döneme kadar başka şekil ve bağlamlarda kendisini gösteren kültür ve bağlı olarak iletişim ikileşmesi iyice su yüzüne çıkmıştır. "Frenk meşrepler" karşısında halk, daha çok kendi değerlerine sıkı sıkıya sarılmayı, tek çıkar yol olarak görmüştür(254). Böyle bir durum da yönetici-halk kopukluğunu iyice artırmıştır.

Tüm bunların yanısıra, Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan yazı türünün de oldukça güç öğrenilebilir bir yapıya sahip olması da, bu dönemde kalıcılık özelliği ile önemi büyük olan yazılı iletişimin gelişmemesi ve yeterince yaygınlaşmamasında rol oynayan bir faktör olarak düşünülebilir. Bu bağlamda, Türk halkının sürekli olarak yakınılan okuma-yazma tembelliğinin ve yazılı iletişim geleneğinin zayıf olmasının temelinde bu tarihi zorluğun yarattığı bir korkunun yattığı da söylenebilir.

11 Kasım 1831'de yayın hayatına çıkan Takvim-i Vekayi adlı ilk gazetenin saraydan sağlanan ödenekle basılan bir resmi gazete niteliğine de sahip olması anılan dönemin kitle iletişimi ve bağlı olarak iletişim olgusu açısından önemli problemlerinden birisidir(255). Gazetenin haber iletiminde toplumsal bir olgu olarak ilk kez ortaya çıktığı birçok batılı ülkede, özel kişilerce çıkartılan gazeteler gazetecilik olgusuna önayak olmuşlardır. Böylelikle de halkın, yöneticilerin olaylar hakkındaki resmi açıklamaları dışında, bazı açıklama ve yorumlarla olaylarıdeğerlendirebilme şansı yaratılmıştır. Oysa, gazetecilik konusunda Osmanlı örneğinde, olayları yapısı gereği tamamen sarayın bakış açısıyla "halka yansıtan" bir gazetenin "halka açılması", toplumda bazı değerlendirme ve en önemlisi de bazı iletişim sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu nedenle özel bir gazete yapısı ile yayın hayatına girerek, halkın okuma-yazma bilen küçük bir bölümünün de olsa karşısına çıkan Tercüman-ı Ahval'in ilk

---

(254) YÜCAKÖK, s.65-66.

(255) ALEMDAR, s.108.

çıkışını bizde asıl gazeteciliğin başlangıcı olarak değerlendirmek mümkündür. (Tercüman-ı Ahval ilk kez 1860'da yayın hayatına başlamıştır.)

Batı dünyasında sanayileşmenin başladığı dönem olarak kabul edilen 18. yy.da Osmanlı İmparatorluğu artık tamamen varlığını sürdürebilme yollarının arayışı içerisindedir(256). Avrupada bu dönemde gelişmeye başlayan anamalcılığın, yeni birtakım hammadde kaynakları ve pazarlar aradığı sıralarda, çöküşü yer yer kazanılan bazı mevzii askeri başarılarla örtbas etme çabası gösteren Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri de, devleti bu yolla ayakta tutmaya çalışmaktaydılar(257). Bu yönteme karşı, devleti yokolmaktan kurtarabilmek için ortaya çıkan bir başka eğilim ise, Osmanlı toplumunu tam ve kayıtsız-şartsız Avrupaya benzetme çabalarıydı. Bu eğilim, devlette etkin olan kimi yöneticilerde ağırlıkla kendisini göstermiştir(258). Herhangi bir sosyo-kültürel temel hazırlanmadan, Avrupa toplumlarının kendileri için geliştikdikleri kurumların yöneticilerce beğenilenleri Osmanlı toplumu için "kurtuluş yolu" olarak görülüp ithal edilmiştir. İthal edilen bu toplumsal kurumlar, Osmanlı toplumsal yapısıyla uyuşma sağlayamamış ve bazı kaçınılmaz çalkantı ve çatışmalar doğmuştur. Örneğin; kuruluşundan başlayarak askeri güce ve bu doğrultudaki örgütlenmeye, toplumsal anlamda en büyük önemi vermiş olan Osmanlılar, ilk değişikliği de burada gerçekleştirmeye kalkışmışlardır. Geleneksel yeniçeri ocağı bu bağlamda kapatılmış ve şekilsel olarak Avrupa ordularına benzetilmeye çalışılan yeni bir ordu kurma çabasına girilmiştir.

Aslında Osmanlı İmparatorluğunda, devlet yönetimine bağımlı olması anlamında resmi nitelik taşıyan bir iletişim aracı olarak ortaya çıkan ilk gazete de, bir anlamda yine Avrupa'ya öykünme çabalarının bu düzlemdeki bir sonucu olarak

---

(256) A.g.k., s.98.
(257) CİN, s.482,
(258) YÜCEKÖK, s.66.

karşımıza çıkar. Buradaki önemli olan ilginç nokta yeniçeri ocağının kapatılması ile ilk Türk resmi gazetesi niteliğini taşıyan Takvim-i Vekayinin yayınlanmasının hep II. Mahmut'un padişahlığı döneminde gerçekleşmesidir. Ancak burada, başka bir önemli nokta da gözden kaçırılmıştır ya da kaçırılmaktadır. Avrupa'da uzun yıllar alan temel toplumsal yapı değişiklikleri, Osmanlı toplumunda o dönemde henüz yaşanmadığı için, ne yeni ulaşım düzen ve araçlarına, ne deyeni iletişim düzen, işleyiş ve araçlarına ileridüzeyde gereksinme duyulmaktadır. O dönemdeki toplumsal yapılanma, kendi elitişim yapısı ve işleyişine iyi-kötü de olsa sahip bulunmaktadır. Yeni bazı ilişkiler sistemine gereksinme gösteren, yeni bir toplumsal yapı kurulmadıkça ve yeni yapının ona özgü yapı taşıyacak iletişim sistemi de kurulmadıkça, eski yapıya uygunluk sağlanması mümkün olamayacak; yeni bir iletişim sistemi monte etme çabaları ise sonuçsuz kalmaya mahkum olacaktır. Çünkü karşılıklı olarak, yeni toplumsal yapı, yeni iletişim sistemini; yeni bir iletişim sistemi düzenlemesi ise yeni toplumsal yapı düzenlemesini gerektirir. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken de aynı yöntem kaçınılmaz olarak izlenmiştir. Oysa, Osmanlı İmparatorluğunda bunun tersi yapılarak temel bir yanlış yapılmıştır. Nitekim, resmi nitelik taşısa da taşımasa da, gazetenin ve gazetecinin Osmanlı toplumunda tutunabilmesine toplumsal koşullar el vermemiştir. Bu bağlamda, çıkan bu gazete çok dar bir çevrede dağıtılmış, dolayısıyla toplumsal etkisi gerektiği düzeyde gerçekleşmemiş ve kısa zamanda da zaten ortadan kalkmıştır(259). En önemlisi de halk, okuma-yazma bilmediğinden ya da, okuma-yazma bilme oranı, genel nüfusa oranla son derece düşük olduğu için, aslında İstanbul dışındaki halkın bu gazeteden haberi bile olmadığını söylemek mümkündür. Aslında, Osmanlı İmparatorluğunda yayın yaşamına giren sonraki gazetelerin de, Cumhuriyet dönemine kadar, toplumsal etkinlik açısından bu anılandan pek büyük bir farkı olmamıştır. Bu nedenle de, adı geçen gazetelerin sahipleri, bir yandan da

---

(259) Bu konuda geniş bilgi için bkz.: ALEMDAR, s.107-111.

Agâh Efendi gibi devlet kapısında iş sahibi olabilmenin yollarını aramaktaydılar(260).

Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğunda çağdaş haberleşmenin kuruluşunun Batıda geliştirilen yöntemleri benimseyerek başladığını söyleyebiliriz. Ancak, önemli olan irnek almak ya da "taklit etmek" değil, bunu iyi bir düzenlemeyle kendi toplumsal yapısına uydurup geliştirebilmektir. Osmanlı İmparatorluğu en güçlü olduğu dönemlerdebile bu atılımı tam anlamda gerçekleştirememiştir(261). Bunun dışında, örnek alınan iletişim sisteminin bile tam ve yetkinlikle işletilebildiğini söylemek mümkündür. Kısacası, özellikle "çöküş dönemi" olarak adlandırılan son döneminde Osmanlı İmparatorluğu resmi ve biçimsel (formal) iletişim, başka deyişle, devletin halkla kurduğu iletişim açısından tam bir çöküntü içinde bulunuyordu. Özetlersek; bu iletişim çöküntüsünün nedenleri olarak da, artık merkezi otoritenin kalmayışı ya da gücünü büyük ölçüde kaybedişi, kuramlaşmanın sağlıklı birtakım temellerden uzaklaşması, okuma-yazma bilme oranının yok denecek kadar düşük olması ve en önemlisi de, toplumsal yapıya en azından o dönemde uygun olmayan iletişim kurum ve işleyişlerinin topluma kabul ettirilmeye çalışılması ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, etkin olarak örgütlenemeyen bir iletişim sistemi ve bunu her-

---

(260) Cumhuriyet döneminde, daha sonra da ele alınacağı gibi, değişen toplumsal yapı, bu yapının gereklerini karşılayabilecek yeni ve gelişkin bir iletişim sistemini de zorunlu kılmıştır. Bu nedenle Atatürk ve Cumhuriyet Türkiyesinin gerçekleştirdiği ilk ve en önemli çalışmalardan birisi de, toplumsal iletişimi gerekli ve çağdaş yapıya kavuşturma çabalarıdır. Dil ve yazı devrimi, eğitim konusundaki düzenlemeler, basın ve 1930'larda gerçekleştirilen radyo konusundaki yasal düzenlemeler hep bu yeni toplumsal yapının doğal zorunluluklarıdır. Bu anlamda, anılan çalışmalar, toplumsal yapıya uygun olmayan yeni kurumların zorla monte edilmesi çabası olarak görülemez. Kaldı ki, eğer bu tür çalışmalar yapılmasa, yeni toplumsal yapı işleyiş ve varoluşu açısından en önemli desteklerinden yoksun kalacaktı.

(261) ALEMDAR, s.111.

şeye rağmen devlet kontrolü altında tutmaya çalışan bir uygulama, Osmanlı İmparatorluğunun Türkiye Cumhuriyetine iletişim alanında bıraktığı miras olmuştur.

b. Atatürk Dönemi ve Sonrasında İletişim

Atatürk dönemi ve sonrası, kısacası Cumhuriyet döneminde iletişim açısından amaçlanan temel hedef, kuşkusuz o döneme kadar varolan durumu iyileştirmek ya da ortadan kaldırmaktır. O zamana kadar geçerli olan batıcılık ve batıya öykünme uygulama ve anlayışı yerine, batılılık ve batının düzeyine ulaşma uygulama ve anlayışı gündeme getirilmiştir. Bu uygulamanın temel çıkış noktası da, önerilen yeni toplumsal yapıya uygun ve o yapının gereklerini karşılayabilecek yeni bir iletişim sistemini gündeme getirmek olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunda bulunandan farklı yeni iletişim sisteminin ilk yapılanmaları daha kurtuluş savaşı dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Kurtuluş savaşı öncesinde ve bu savaş sürerken Atatürk'ün toplumla kurduğu iletişimde, daha çok informal yolların yeğlendiği görülmektedir. Bu dönemde iletişim, ilerideki bölümlerde ayrıntılı bir biçimde ele alınacağı gibi, telgraflar ve toplanan kongreler yolları vb. ile sağlanmıştır.

Kurtuluş savaşı sonrasında eski toplumsal yapının yerine yenisinin kurulabilmesi birçok zorlukları da beraberinde getiriyordu. Bu yeni toplumsal yapıyı oluşturma çabalarının en doğal ve en temel gereklerinden birisi, yeni yapıya uygunluk sağlayabilecek ve en önemlisi de etkin olabilecek bir iletişim sistemini hayata geçiren bir "iletişim devriminin" gerçekleştirilmesi, dayatan bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktaydı. Bunu şöyle açmak mümkündür: Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti yönetiminde, bu yönetim biçiminin özünden kaynağını alan tutum nedeniyle toplumun bütün katmanları; aydını, köylüsü, işçisi, esnafı, ordusu vb. ile, kopmaz, ayrılmaz ve en önemlisi ayrıcalıksız bir bütündür. Bu yönetim ilkesi, Atatürk'ün "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz" sözünde

de anlatımını bulur. Bir başka deyişle, yeni toplumsal yapının ileriye gitmesi ve "çağdaş uygarlıklar düzeyine erişmesi" ve yönetilmesi aslında anılan bütün bu katmanların eksiksiz bir işbirliği ile gerçekleşecektir. Bu tür bir işbirliğinin hayata geçirilip işlerlik kazanabilmesi konusunda duyulabilecek en temel gereksinim ise; toplum katmanlarının birbiriyle etkileşim kurmasını ve böylelikle birarada bulunabilme ve birlik olmalarını sağlayarak bu anlamda toplumun harcı niteliğine sahip olan iletişim ve onun sağlıklı işleyişidir. Ancak böyle bir durumun sağlanabilmesi için de kuşkusuz, toplumu oluşturan katmanların birbirlerini sorunsuz bir biçimde anlayabilecekleri ve etkileşimde bulunabilecekleri ortak bir iletişim oluk, ortam ve kodlama sistemine mutlak bir gereksinim bulunmaktadır. Bu oluk, ortam ve kodlama sistemini, bir başka deyişle toplumsal anlamda gerçekleşecek bir iletişim sistemini oluşturacak kurumlar ise, eğitim kurumları, yazı ve konuşma dili öge ve olguları ile kitle iletişim araçlarıdır. Eğer, Cumhuriyet dönemi öncesinde olduğu gibi, aynı toplumsal yapı içerisinde bulunan kişi veya katmanlar, birbirleriyle iletişim kuramayacak olurlarsa, başka deyişle, yöneticilerle yönetilenler ayrı dillerden konuşacak olurlarsa, toplumsal yapıda yönetsel bir bütünlük ve dolayısıyla da etkinlik sağlayabilme imkanı kalmayacaktır. Böyle bir durum ise giderek belli bir düzensizliği hatta giderek çözülmeyi beraberinde getirebilir.

En genel anlamda, cumhuriyet yönetiminin kurulmasıyla birlikte başlanılan tüm devrimlerin başarıya ulaşabilmesinin temelinde, gerçekleştirilen iletişim devriminin varlık ve başarısının bulunduğunu söyleyebiliriz. Aslında, çağdaş toplumların ulaştığı başarının kökeninde de yönetici-yönetilen ortak iletişiminin yaratılması yer alır. Başka deyişle iletişim, yönetici-yönetilen bütünlüğünü sağlamanın ve değişen koşullara uyum sağlayabilme yeteneğine sahip devingen yapıda bir toplumun ilk adımını atmanın bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunun yanısıra, toplumsal iletişim doğası gereği, bir toplumun çevreyle bağlantılarını keserek içine kapanmamasını, aksine diğer toplumlarla sürekli bir etkileşimde bulunmasını, diğer toplumları tanıyarak ve kendisini onlara tanıtarak o toplumlar içinde yer edinmesini de sağlayabilecek bir yapı taşır. Daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınıp tartışılacağı gibi, toplumsal yapının harcı niteliğini taşıyan iletişimin anılan bu özellikleri ışığında Atatürkçü Düşünce Sisteminin yapısına ve ilkelerine baktığımızda, bu ilkelerin iletişime verdiği önem ve işleyişi gereği duyduğu gereksinim son derece açık ve net bir biçimde görülecektir.

Bu kadar büyük toplumsal önemi olan iletişim konusunda yapılan devrimin temeli Atatürk tarafından öncelikle harf devrimi gerçekleştirilerek atılmıştır. Harf devrimi ya da öbür adıyla yazı devrimi, toplumsal iletişimin önemi bağlamında ele alınınca taşıdığı önem daha açık bir biçimde ortaya çıkar. Yazıyı kısaca, konuşulan dili belirli simgelerle saptayan bir dizge biçiminde tanımlamak mümkündür. Ancak böyle bir tanım, yazı devrimini basit bir yazı simgesi değişimi düzleminde ele alma yanlışını beraberinde getirir. Oysa, yazı devrimi sadecebir harf değişikliği olarak nitelendirilemez. Yazı devriminin nedenleri ve gerekçelerini şöyle özetlemek mümkündür(262): Halkın, okuma yazmayı çok daha kolay öğrenebileceği bir yazı sistemini benimsemek, böylece düşük olan okuma-yazma oranını yükseltmek. Türkçenin zenginliğini ve canlılığını daha iyi ortaya koyup, gelişmesini sağlamak. Uygar uluslarla iletişim bağlantılarını geliştirmek. Bu anlamda sözkonusu devrim bir harf değişikliği olarak ele alınamaz; yapılan toplumsal iletişimin çağdaşlaştırılmasıdır. Kısacası, gerçekleştirilen bir iletişim devrimidir. Bu devrimin amacı; Atatürk ile başlayan yeni Türk Devriminin bireyleri, örgütleri, kurumları tüm kültürüyle çağcıllaştırma

---

(262) İNAL CEM AŞKUN, "Atatürk'ün İletişim Devrimi", Türk Dili (Aylık Dil ve Yazın Dergisi), Sayı: 326, Cilt XXXVIII, Ankara: 1978, s.548.

sürecini başarıya eriştirmektir. Buradaki anlamıyla, toplumun bireyleri örgüt ve kurumları ile büyüme amaçları arasında karşılıklı bilgi, kültür, inanç aktarımının yöresel, belgesel, ulusal ve uluslararası ortamlarda gerçekleştirilmesi biçiminde tanımlayabileceğimiz iletişim, yazı devriminin sahip olduğu işleviyle, yüzyıllardar aydınlığa çıkmamış bir toplumu, çağın gerilerinden ötesine taşıma sorumluluğunu yüklenmiştir(263). Bu devrimin getirdiği yenilik ve kolaylıklara koşut olarak ülkede okuma-yazma oranı hızla artmıştır. Yeni yapıda devleti yönetenlerle halkın konuştuğu dilin de artık aynı olması nedeniyle yaşamsal önemi bulunan devlet-halk iletişiminde de büyük ilerlemeler gözlenmiştir. Gazeteler de bu yolla gelişme göstererek gerçek işlevlerine kavuşmuşlardır. Basılan gazete ile bunları okuyanların sayısında da okuma ve öğrenme kolaylığına koşut olarak, önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak artışlar meydana gelmiştir. Bu da, ülkenin çağdaşlaşması yolunda atılan önemli bir adım olarak görülebilir. Ayrıca bu yolla, resmi (devlet-halk) iletişim ile, resmi olmayan (halkın kendi iç) iletişimi de önemli ölçüde işlerlik kazanmış ve yönetici-yönetilen bütünlüğü de büyük ölçüde sağlanmıştır.

Bundan sonra bu temel doğrultusunda değişen ve gelişen toplumsal yapıya koşut olarak, toplumsal iletişimin yapısında da bazı değişiklikler ve ilerlemeler meydana gelmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Atatürk'ün sıcak kişiliğinin halk üzerindeki yakın ve olumlu etkisi nedeniyle, Türkiyede, devlet-halk iletişiminde o döneme özgü bir yakınlık ve sıcaklık yaşanmıştır denilebilir. İmparatorluk döneminde kendilerini yönetenlerin yüzlerinibile göremeyen halk, yeni liderlerini hiç ummadığı yer ve zamanlarda aralarında görmeye başlamışlardır. Türk toplumu için bu durum ŞEKİL 22'de görülen yeni ve çok önemli bir iletişim oluşumunu da beraberinde getirmiştir.

---

(263) A.g.k., s.550.

ŞEKİL 22'de gösterilen devlet-halk iletişimi, yeni yapı ile olması gereken süreç niteliğini kazanmıştır. Yeni iletişim yapısı eskisinden tamamen farklıdır. Birincisi; kaynak durumundaki Atatürk'ün çağdaş yönetim anlayışına koşut olarak ortaya koyduğu yönetici tavrı, alıcı durumundaki halka belli bir güvenirlik duygusu uyandırmaktadır. Halk

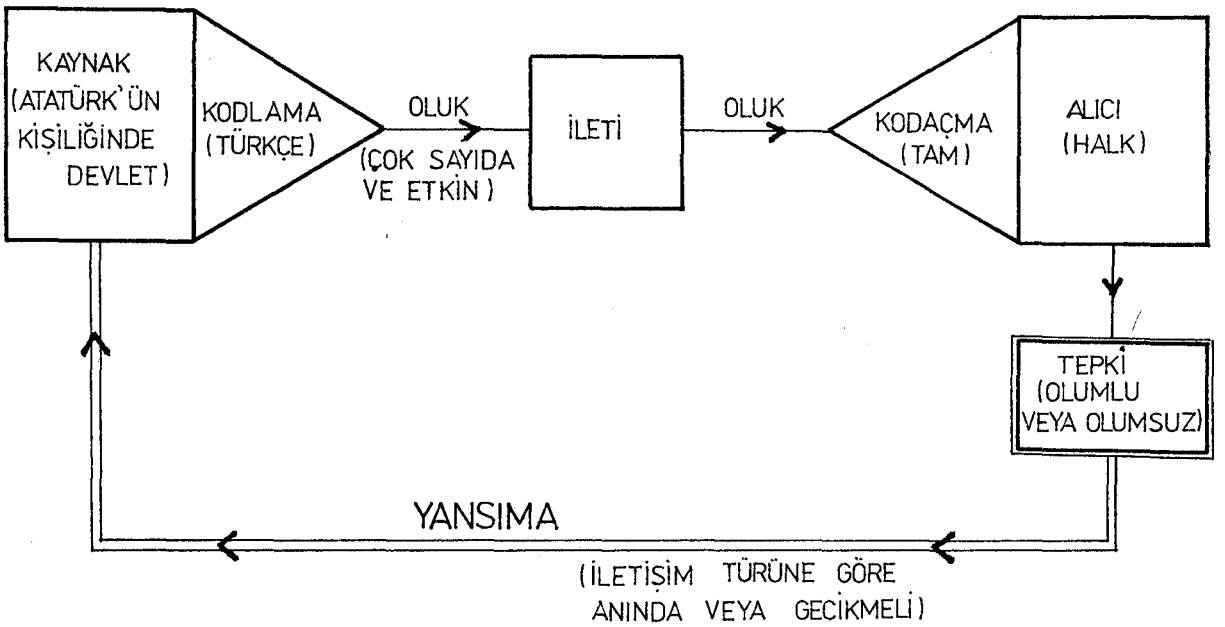

ŞEKİL 22: Atatürk Dönemi Devlet-Halk İletişimi

için Atatürk, onları kurtaran insan olmanın ötesinde; sıcak, yakın, onlardan birisidir. Bu bağlamda onun iletileri herzaman daha doğru ve anlaşılır görünmüştür. Bundan başka Atatürkün iletilerini kodlarken kullandığı dilin de Türkçe olması, onun halk tarafından anlaşılır ve benimsenir olması konusunda diğer önemli ögedir. İletileri ulaştırılmasında kullanılan oluk sayısı artırılmış ve oluklar daha etkin hale getirilmiştir. İletişim sürecinin tam işlerlik kazandığının en önemli göstergesi olan kodaçımı da yüksek oranda gerçekleşir. Bunun aksini düşünebilmek aslında pek güçtür. Çünkü, hem iletiler halkın dili olan Türkçe olarak kodlanmıştır, hem de, halkın içinden gelen bir kişi olarak Atatürk

halkı çok iyi tanımakta, onların bağıntı çerçevelerini iyi bilmekte, dolayısıyla iletişimi gerçekleştirirken iletilerini doğru seçmektedir. Bu nedenle, halka ulaşan iletileri kodaçımının yüksek oranda gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Kodaçımı ile birlikte devletin gönderdiği iletileri alan ve yorumlayan halk, buna belli bir tepki gösterir. Bu tepkinin kaynağa ulaşması anlamındaki yansıma ise iletişimi süreç haline getirerek sağlıklı kılar.

Bilindiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti büyük güçlükler aşılarak kurulmuştur. Cumhuriyet yönetimi varlığını işgalci kuvvetlere kabul ettirdikten sonra, ulusal sınırlar içinde çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşabilmek için yeni bazı toplumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bunların bir bölümü biçimsel bir yapı gösterirken, hilafetin kaldırılması gibi bazı köklü yapı değişikliklerine de gidilmiştir. Bu değişiklikler hiç kuşkusuz kolayca ve engelsiz gerçekleşmemiştir, ancak geleneksel yapı, eskiyebağlılık tersine çevrilmez bir biçimde silinme sürecine sokulmuştur. Bu bağlamda, cumhuriyetin ilk yılları, devlet kontrolünün her alanda normal bir gerekirlik içinde duyulduğu yıllardır(264). Toplumsal iletişiminde bu kontrolün dışında olmaması doğaldır. Kaldı ki, her yeni ve iyiye olduğu gibi Türk Devrimine karşı birtakım hareketlerin tezgahlandığını unutmamak gerekir. Türkiye Cumhuriyetinibu tür hareketlere karşı korumak da bir gerekliliktir. Şeyh Sait ayaklanması üzerine 1925'de çıkarılan ve 1929'a kadar uzatılan Takrir-i Sükun yasasını bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bu yasa biçim olarak, toplumsal iletişim olgusunu bir oranda da olsa kısıtlamıştır. Ancak, koşullar böyle bir kısıtlamayı doğal kılmıştır ve ŞEKİL 22'deki şemanın işleyişi özde bozulmamıştır.

Atatürk'ün ölümünden sonra da 1946'ya kadar süren tek partili yönetim döneminde Türkiye, Kurtuluş Savaşını başarıya ulaştıranlara göre "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış"

---

(264) ALEMDAR, s.112.

bir toplumsal yapıya sahipti. Söz konusu olan, yok olma tehlikesi ile karşılaşan bir ulusun yeniden güçlenmesi olduğundan, ulusun bireyleri arasında bir ayrılık gözetilmeden kalkınmanın sağlanması yoluna gidilmiştir. Bu bakış açısı nedeniyle, Atatürk'ten sonra yaşanan "Tek Şef" döneminde de, II. Dünya Savaşının getirdiği zorunluluklar dışında, toplumsal/ iletişim konusunda olumlu bir dönem yaşanmıştır denilebilir. Ancak süreç içinde, devletin koruması ve katkılarıyla da güçlenen, etki alanını genişleten iş çevreleri, güçleri arttıkça devleti ve belirlediği politikaları etkileme imkanı bulmuşlardır(265). Başka deyişle ülkede sermaye birikimi önceki dönemlere oranla önemli ölçüde artış göstermiş ve toplumda bazı "özgürlük rüzgarları" esmeye başlamıştır(266). Bunun sonunda ise, toplumun o zamanki isteklerini karşılayacak bir programla ortaya çıkan ve daha iyi bir yönetim ve daha çok özgürlük vaadeden Demokrat Parti iktidarı ülke yönetimine gelmiştir. Böyle bir olayın neden ve sonuçları bu çalışmanın kapsamının tamamen dışında kalmaktadır. Çalışma açısından önemli olan nokta, o dönemdeki toplumsal iletişimin durumudur. Bu bağlamda bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğunda örnekleri görüldüğü gibi, bu yönetim değişikliğinin tıpkı 1876 ve 1908 yıllarındakine benzer biçimde iletişim alanında da geçici bir rahatlama sağladığı görülmektedir(267). Basın, sözü edilen liberal düzenlemeye kavuşmasına karşın, 1954 ve 1956 yıllarında birbirini izleyen bazı sınırlamalar getirilmiştir. Daha önce de değinildiği gibi, cumhuriyetin ilk yıllarında da basın üzerine etkili bir kontrol getirilmişti. Ancak bu kontrolün nedeni Cumhuriyetin kuruluşuna içten ve dıştan çıkan güçlükleri önlemek gibi mantıksal bir temele dayanmaktaydı. Oysa, Demokrat Parti yönetiminin basına

---

(265) A.g.k., s.115.

(266) Bu konuda ayrıntılıbilgi için bkz.: EMRE KONGAR, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1979, s.178-185.

(267) ALEMDAR, s.115.

getirdiği sınırlamalar yapısal olarak farklılıklar taşımaktaydı. Bu dönem yönetiminin uygulaması, Demokrat Parti üyelerinin ya da yandaşlarının artan eleştiriler karşısında "namus, şeref veya haysiyetini tecavüzden" korumak için, onlar hakkında "kötü niyetli" ve "özel maksatlı" haber çıkartılmasını önlemek için basıma, dolayısıyla toplumsal iletişime sınırlama getirmiştir(268). Üstelik, gazetecilere ileri sürecekleri iddialarla ilgili olarak "ispat hakkı" tanınmadığı da bilinmektedir. Bu tutum ise basını iki gruba ayırmayı da beraberinde getirmiştir. Hükümetin uygulamalarını benimseyip uyumlu olanlar, sağlanan her türlü kolaylıktan yararlanmışlardır. Oysa, hükümet uygulamalarını benimsemeyenler, her türlü maddi ve manevi destekten yoksun bırakıldıkları gibi bir de yoğun bir baskı altına alınmışlardır. Kısacası DP iktidarının ilk dönemlerinde toplumsal iletişim açısından yaşanan kısmi özgürlük, zamanla yerini baskıya terketmiştir. Örneğin radyoda, Demokrat Parti dışı düşüncelere yer verilmemeye başlanmıştır. Bir süre sonra, bu uygulama çeşitli yöntemlerle gazeteler için de geçerli kılınmıştır. Hatta hükümeti eliştiren gazetecilerin tutuklanmasına ve gazetelerin kapatılmasına başlanmıştır. Bu durum 28 Nisan 1960'da kurulan Tahkikat Komisyonu ile en ileri boyutlara ulaşmıştır. Bu komisyonun diğer bazı yetkilerinin yanısıra ülkedeki yayınlarasansür koyabilme yetkisi de vardı. Çalışma açısından bakıldığında hükümetin bu uygulamasının, devlet-halk iletişimine önemli bir engel meydana getirdiği görülebilir. Bazı sosyologlar, 27 Mayıs Devrimini hazırlayan nedenler arasında en önemlisinin zamanın hükümetinin iletişim alanındaki bu engelleyici uygulamaları ile toplumsal iletişimi tek yönlü sürdürme ısrarı olduğunu ileri sürmektedirler(269). Buraya kadar ele alındığı kadarı ile, Türkiye'de Demokrat Parti yönetimi dönemindeki toplumsal iletişim olgusunu ve işleyişini ŞEKİL 23'de görüldüğü gibi şemalaştırmak mümkündür.

---

(268) A.g.k.

(269) Anılan uygulamalar konusunda geniş bilgi için bkz.: KONGAR, s.187-196.

Demokrat Parti zamanında varolan toplumsal iletişimde kaynak, artık tam olarak devlet değil, hükümettir. Kodlama Türkçedir. Ancak, özellikle bazı sözsüz iletişim ögeleri, hükümetin siyasal görüşleri doğrultusnda düzenlenmektedir.

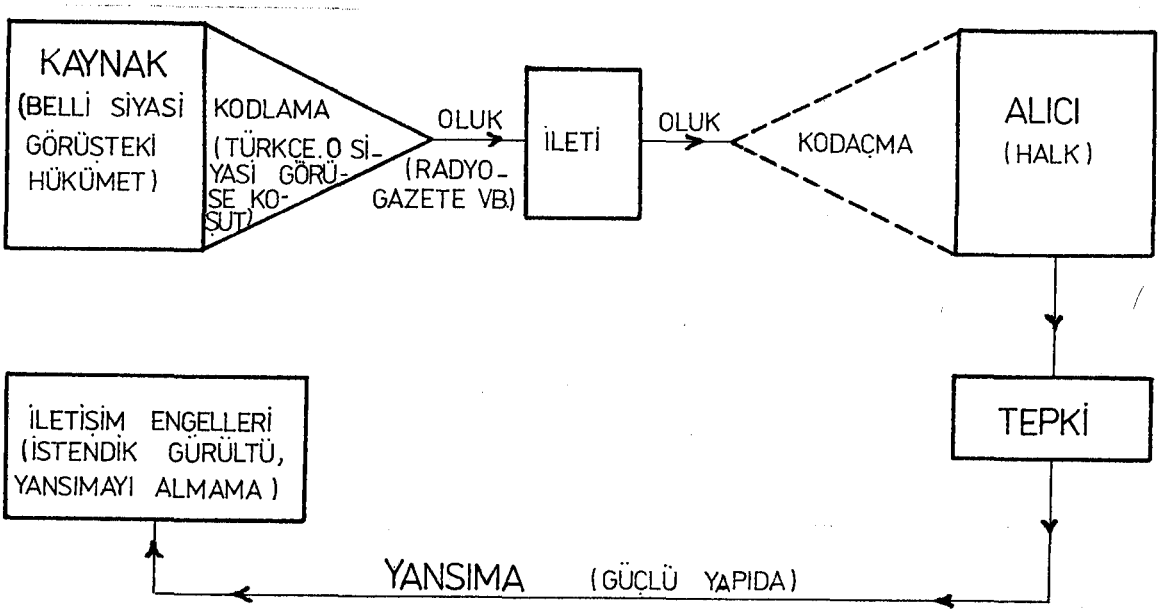

ŞEKİL 23: 1950-1960 Arası Toplumsal İletişim

Örneğin D ile P harflerinin değişik yerlerde geçerli bir simge olarak kullanılması gibi. İletişim olukları çok sayıdadır. Ancak bu oluklar yoluyla halka ulaşan iletilerin kodaçımının tam gerçekleşip-gerçekleşmediği kaynak tarafından bilinmemekte ya da buna önem verilmemektedir. Alınan iletilere gösterilen tepki güçlü bir yansımaya dönüşmektedir. Ancak, iletişim sürecine kaynak tarafından istendik biçimde yerleştirilen iletişim engelleri halkın tepkilerinin kaynağa ulaşmamasını sağlamaktadır. Oysa, bu yansımayı kaynağın almaması, halkın tepkilerinin boyutlarını yeterince değerlendirememesine ve yönetimden uzaklaşmasına temel neden olmuştur. Ordu halkın tepkilerini almış, değerlendirmiş ve işe el koyma kararını almış ve 27 Mayıs 1960 Devrimi gerçekleşmiştir.

27 Mayıs 1960 sonrasında, içinde toplumsal iletişim konusunda da yeni birtakım düzenlemeler taşıyan bir anayasa hazırlanmıştır. Bu bağlamda iletişim araçlarının düzenlenmesi yeni bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bunda ise kuşkusuz geçmiş on yılın deneyimleri büyük rol oynamıştır. Yeni düzenlemede iletişim özgürlüğünü sağlamak için getirilen hükümlerin yanısıra, devletin iletişim hakkının kullanılması için olanaklar sağlaması konusunda da birtakım önlemler öngörülmüştür. Bu ise, haberleşme araçlarının işleyişine yardımcı olacak önemli bir aşamadır.

Belli birtakım özgürlükleri bünyesinde barındıran 1960 anayasasının etkisiyle, iletişim ortamında bazı kendiliğinden gelişmeler de ortaya çıkmıştır. Ülkede yayınlanan gazete ve dergi sayısında belirgin bir artış meydana gelmiş ve hemen her görüşten pek çok gazete ve dergi piyasayı sarmıştır. Bu arada basılan kitap sayısı da önceki dönemlere oranla çok artmıştır. Bunların yanısıra etkili bir kitle iletişim aracı olan radyoya da yeni bir yapı kazandırılma yoluna gidilmiştir. Bütün bu yapılanlarla toplumsal iletişim olgusu ülkede görece de olsa belli bir hızlılık ve etkinlik kazanmıştır. Ancak, yeterli ve gerekli şekilde kontrol edilmeyen böyle bir "özgürlük" ortamı halka devlet dışındaki birtakım odakların da iletiler gönderebilmesini ve toplumu yanlış yönlere çekebilmesi sonucunu doğurmuştur. ŞEKİL 24'de görüldüğü gibi değişik kaynaklardan halka iletiler gelmeye başlamıştır. Bu da ülkeyi toplumsal anarşinin yanında iletişim açısından da anarşiye sürüklemiştir.

ŞEKİL 24'de görüldüğü gibi, toplumsal iletişimde alıcı durumundaki halka birden fazla kaynaktan çok sayıda ileti gelmektedir. Kaynak I, devlet ve ordudur ve halkın onlarla iletişimi bir süreç niteliğindedir ve süreklidir. Nitekim bu iletişim yapısının sonuçları hem 12 Martta, hem de 12 Eylülde yaşanmıştır. Yapısı gereği halka iletişimi hiç kopmayan ve kopmaması gereken ordu, gerekli olunca duruma el koymuştur. Bunun dışında, 1960 Anayasası sonrasında ortaya

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

çıkan ortam nedeniyle halka değişik doğrultularda iletiler gönderme fırsatını bulan odaklar; çoğunlukla basılı araçlar yolunu ya da biçimsel olmayan iletişim türlerini oluk olarak kullanmışlardır. Ancak toplumda bir anda o denli çok sayıda iletişim kaynağı ortaya çıkmıştır ki, kaynak sayısının çokluğu onların inanırlık ve güvenirliklerini azaltmıştır.

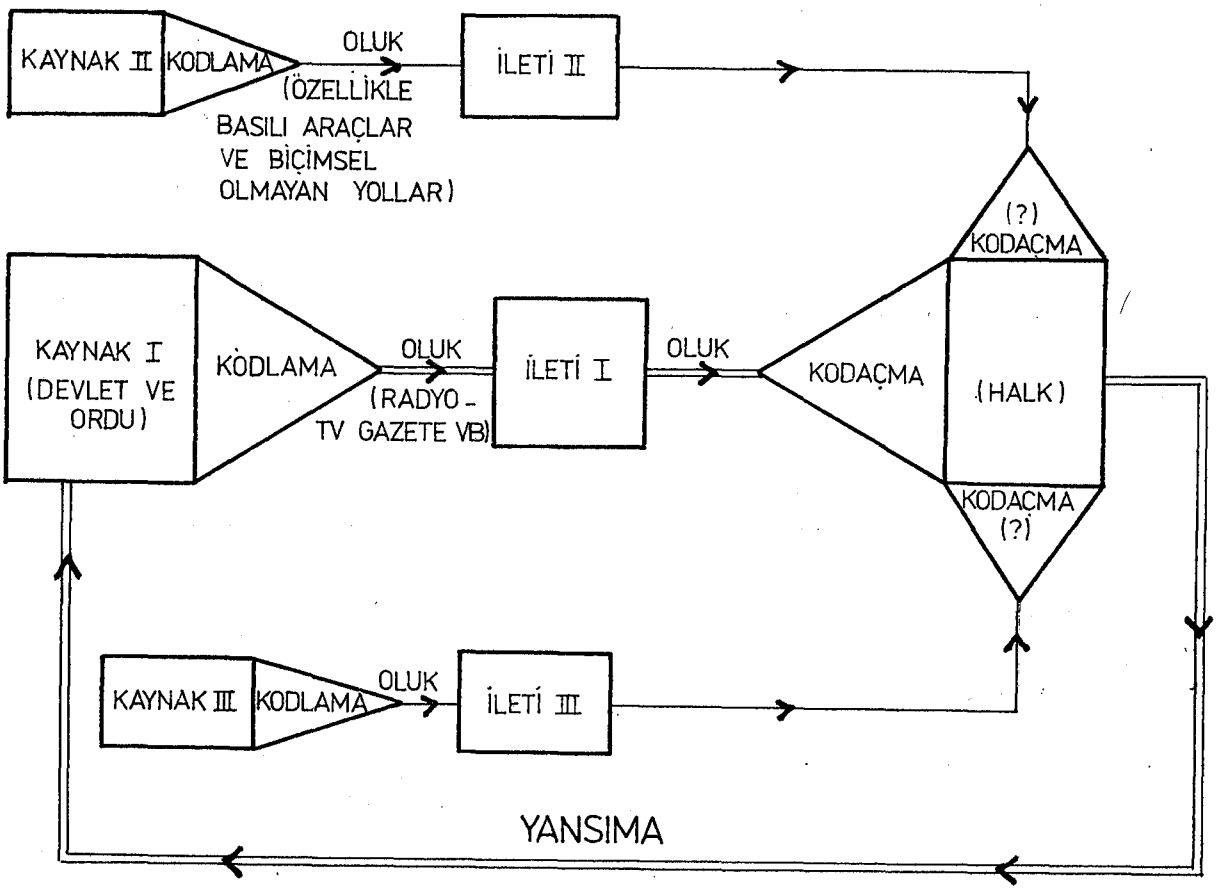

ŞEKİL 24: 1960-70 ve 1971-80 Arası Toplumsal İletişim

Kaldı ki, toplumun kültürel yapısına uygun olmayan bu iletilerin, halk tarafından kodaçımının yapılmadığı, yorumlanarak benimsenmediği de bilinmektedir. Böyle olunca da yansıma gönderilmeyecek, ve devlet dışındaki iletişim kaynakları toplum dışına itileceklerdir(social drop-out). Nitekim

böyle de olmuştur. Sonuçta halk-devlet (ve ordu) birlikteliğini işleten iletişim diğerlerine üstün gelir.

İşte, 12 Mart muhtırası adıyla anılan ordu hareketi yukarıda vurgulanan devlet-halk iletişiminin bir sonucudur ve bir yanıyla da toplumda oluşan iletişim kaosunu önlemek amacını taşır. Ancak, gerekli önlemlerin yeterince alınmaması, toplumsal ve iletişimsel anarşinin 12 Marttan sonra aradan çok zaman geçmeden, tekrar ülkenin önemli bir sorunu olarak gündeme gelmesine yolaçmıştır. Bir konuyu özellikle vurgulamak gerekir. 12 Mart-12 Eylül arasında yaşanan durum aslında sadece toplumsal bir anarşi olarak ele alınmamalıdır. Bu anarşinin en önemli boyutu ve nedeni toplumda varolan iletişim anarşisi idi. O dönemde iktidarda bulunan yöneticiler muhalefetle, iktidara gelen koalisyonlar kendi içlerinde, sağ ve soldaki anarşi odakları hem kendi içlerinde hem de karşıtlarıyla olan iletişimlerini tamamen kopartmışlardı. Bunlardan daha da önemlisi ordu dışında; hükümetin şahsında devlet ile halkın iletişimi de, ŞEKİL 25'de görüldüğü gibi, kısmen de olsa kopmuştu. En yaygın ve etkin kitle iletişim araçları tamamen politik oyunların merkezi ve kurbanı haline getirilmişti. Bu araçlardan halka gönderilen

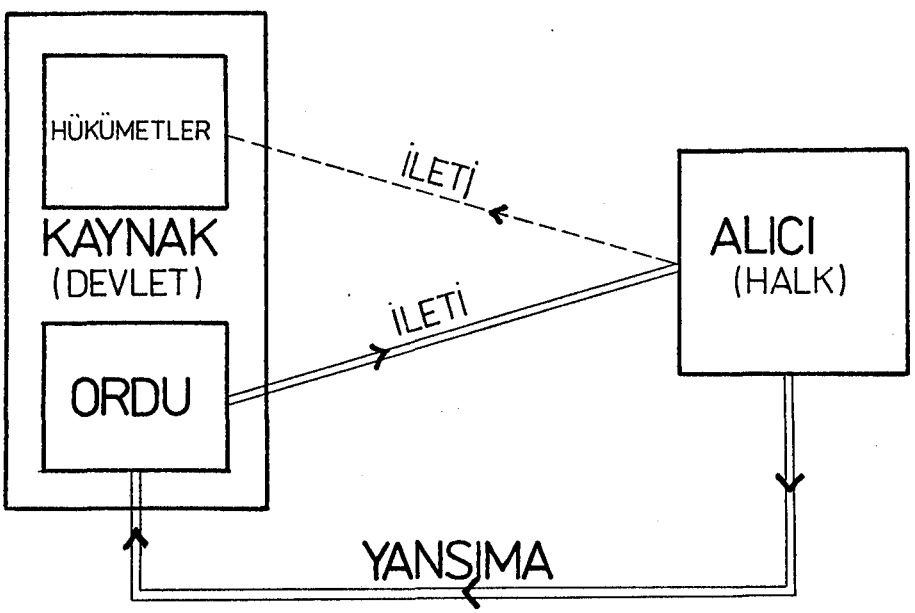

ŞEKİL 25: 12 Eylül Öncesi Devlet-Halk İletişimi

iletiler tek yanlı bir şekilde seçilir olmuştu. Her hükümet döneminde, şu ya da bu şekilde dönemin yöneticilerine yakın olan gazeteler desteklenmiştir. Her Türk gencinin askerlik yapması ise halkın eğilimlerini orduya yansıtan bir yapı oluşturur. Bu anlamda, ŞEKİL 25'deki çizimde görüldüğü gibi, kaynağın ordu tarafı ile halk arasındaki iletişim her zaman olduğu biçimde, bu dönemde de sürmüştür.

İletişim açısından ve toplumsal açıdan tüm bu kargaşadan sonra gelen 12 Eylül ve sonrası yönetimler, toplumda varolan birçok önemli soruna çözüm getirmeye çalıştığı gibi, toplumsal açıdan yaşamsal önemi olan iletişim sorununa da çözüm getirmeye çalışmıştır. Çözüm yolu olarak ise, Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda işlev görmesi öngörülen ve ŞEKİL 22'deki çizimde görülen biçimde bir iletişim modeli önerilmiştir. Atatürkçü Düşünce Sisteminin temelini oluşturan altı ilkenin hepsinin içinde de ağırlıkla yer alan iletişim olgusu, Atatürkçülüğün yapısı gereği zaten Türk ulusuna en uygun yapıyı taşımaktadır(270). Çünkü, dikkatle incelendiğinde, Atatürkçü Düşünce Sisteminin Türk ulusunun içinden çıkmış, onun tüm değer yargılarını, bakış açısını içinde barındıran ve yansıtan bir yapı taşıdığı açıkça görülecektir.

Aslında bütün bunların yanında, her değişen ve gelişen organizma gibi, Türkiye'nin toplumsal yapısı da sürekli bir hareketlilik, değişme ve gelişme içerisindedir. Böyle bir yapıya koşut olarak ise, hiç kuşku yok ki, Türkiye'nin geçirdiği her döneme göre ülkede varlık gösteren ve işlev gören toplumsal iletişimin yapısında da birtakım farklılıklar meydana gelecektir. Çünkü, meydana gelen ya da değişikliğe uğrayan her yeni toplumsal oluşum, kendine özgü bir

---

(270) Atatürkçü Düşünce Sisteminin Türk Ulusuna en uygun yapıyı taşıması olgusu ve Atatürk ilkelerinin iletişim yapıları konusu bundan sonraki bölümlerde ayrıntıları ile ele alınıp tartışılacaktır. Atatürkçü İletişim sistemi konusundaki model önerisi ise sonuç bölümünde yer alacaktır.

iletişim yapısını da gerektirecek ve hatta bunu beraberinde de getirecektir. Belli bir yapıdaki herhangi bir toplumsal oluşum içinde, o tuplumsal oluşumun gerektirdiğinden farklı bir iletişim yapısının işliyor olması, toplumsal ilişkilerde bozucu ve yıkıcı nitelikli bazı aksaklıklara yol açabilir.

Ülkemizde ise, devletin halkla kurduğu iletişimde anılan bağlamda bazı aksaklıkların meydana geldiğini söylemek mümkündür. 60 yıllık Türkiye Cumhuriyeti tarihine bakıldığında; Atatürk dönemi ve bir ölçüde de son 4-5 yıllık uygulamının dışında, devletin halkla kurmaya çalıştığı düzlemde iletişim, halkın içinde bulunduğu ve sürekli bir değişim gösteren toplumsal koşullarapek uygunluk göstermemiştir. Bu da kuşkusuz, devletin halkla olan ilişki ve etkileşiminde şu ya da bu ölçüde de olsa birtakım önemli sorunların doğmasına yol açabilecek bir nitelik göstermiştir.

Toplumsal iletişim ülkemizde aldığı yapı bakımından üzerinde düşünülmesi gereken bir başka sorun da, iletilerin topluma saptırılmadan ulaştırılmasının sağlanabilmesi bağlamında ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir kitle iletişim aracı olarak, konu açısından gazetelere bakıldığında, varolan yapıyı veri olarak alıp çözüm aramak yerine, bunun dışında ancak varolanı gözardı etmeden bir iletişim sistemi söz konusu edilebilir. Bu sistemin temel hedefi, farklı görüşleri yansıtacak gazetelerin yayınlanmasını ve bunun sürekliliğini sağlamak olmalıdır. Bu konuda birtakım önlemler almak mümkündür.

Devletin kontrolü altında bulunan radyo ve televizyon için ise durum gazetelerde olduğundan daha farklıdır. Özerkliğin bu kurumun yönetimi için en geçerli yol olduğu hala savunulmaktadır. Ancak, özerkliğin bu kurum için istenen düzeyde bir yarar sağlamadığı geçmiş deneylerle ortaya çıkmıştır. Önemli olan, bu aracı kullananların, aracın toplumsal önemi, etkileri, kendi görevleri ve Türkiye Cumhuriyetinin temel hedefleri konusunda bilinçi olmalarıdır. Türkiye Cumhuriyetinin en önemli hedefi ise, toplumsal açıdan,

Atatarükçü kişilik özelliklerine sahip bireylerden meydana gelen ve her anlamıyla Atatürkçü bir toplum yaratmaktır ve öyle olmalıdır. Bu konudaki en önemli görev ise, eğitime ve doğru bir modele oturtulmuş toplumsal iletişime düşmektedir. Okullardaki eğitim anılan hedef temel alınarak düzenlenmelidir. Bir yönüyle toplumsal eğitimi de gerçekleştiren kitle iletişim araçları da yine toplumu bu yöne kanalize etme işlevini görmelidirler. Kısacası, Atatürkçü bir toplum yaratabilmek için öncelikle ülkedeki iletişim sistemi Atatürkçü modele göre düzenlenmeli ve bu doğrultuda işlev görebilmesi için gerekli önlemler alınmalıdır.

Toplumda, yaşamın devingenliğine koşut olarak değişim gösteren şartlarla beraber değişen kültür ve bu kültürün biçimlendirdiği kişilik yapılarını da dikkate alacak ve belli ilkelerle, başka deyişle Atatürkçü Düşünce Sistemi ve ilkeleriyle yönlendirilecek bir iletişim yapısı ve işleyişi; ülkemizin ulaşması gereken yaşamsal önemdeki amacı olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. İLETİŞİMİN KÜLTÜREL BOYUTLARI

İnsanın yeryüzüne gelmesi, yaşaması ve yaşamının son bulması süreçlerinin herbiri aslında birer "iletişim-etkileşim" süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda insan yaşamını bir iletişim-etkileşim süreçleri düzgesi olarak görebiliriz.

İnsanın çevresiyle olan ilişkilerinin en geneli "doğa" ile olanıdır. Bir bakıma, insanlık ile doğanın karşılıklı ilişkisinin sonucunda toplumsal yapının kurulduğunu ve buna bağlı olarak da toplumsal yaşamın başladığını söyleyebiliriz. Toplumsal yapının bu bağlamdaki niteliğini, insanların doğa karşısında yok olmama, hatta doğayı denetimi altına alıp kendi amaçları doğrultusunda kullanma, amacının bir sonucu olarak bile görmek mümkündür.

Oysa, insanın insanla olan ilişkileşmesi, insanın doğayla olan ilişkileşmesinden farklıdır. Öncelikle, insanoğlunun kendi bilincine varması saptaması, temelde bu iletişim farklılığının da bilincine varması anlamına gelir. İnsan dışındaki diğer bütün canlıların kendi aralarında kurmaya çalıştıkları uyarışım sistemleri, sağlam bir örgütlenme çabasını gösterebilmekten uzaktır. İnsansal iletişimin farklılığı bu çabaya yönelik olmasından çok, bir yönüyle de örgütlenmesinin doğayı tüketmeye değil, bilinçlilik ve doğayı üretmeye dayalı olmasıdır.

Herşeyden önce, tümüyle insana özgü bir araç olan/ve "dil" dediğimiz iletişim aracı insanlar tarafından geliştirilmiştir. Bu onun özgün niteliklerinden birisinin hem nedeni hem de sonucu olmaktadır. Bu bağlamda insanın başta gelen özelliğinin simge yapma yeteneği olduğunu söyleyebiliriz. Simgeler içinde ise sözcükler, başka deyişle konuşma yeteneği başta gelmektedir. El-kol davranışları ve biçimlerin de geniş ölçüde sözcüklere dönüştüğünü, sözcüklere dökülerek anlamlandırıldığını görüyoruz. Bütün bir düşünme süreci, hem sözcükler (demek ki simgeler) aracılığıyla akışıyor; sözcüklerle düşünüyoruz(271). Simge yapma yeteneği olduğundan insanlar bilgilerini hem yapıyor, hem biriktiriyor, hem bunlara yeni bilgiler ekleyebiliyor, hem de sonraki kuşaklara iletebiliyorlar(272). İnsanların doğal yapıları ile çıkardığı seslerin, herkesin anlama birliğine vardığı kalıplar, simgeler haline getirilmesinden başka birşey olmayan dil, sonuçta onun, geneldeki iletişim çabasında başarıya ulaşmasında büyük katkıda bulunmuştur.

Toplumsal yaşamı içerisinde insanlar, işitsel temele dayanan iletişimin yanısıra; işlevi açısından bu iletişim türündeki simgelerin geçerlik ve güvenirliğini sağlama

---

(271) ÖZER OZANKAYA, Toplumbilime Giriş, (4. Bası), S Yayınları, Ankara: 1982, s.97.

(272) A.g.k.

görevini üstlenen görsel iletişim ve tekniklerini geliştirmişlerdir. Bu iki iletişim türüne sonradan çevre koşulları ve güncel yaşamın koşullayıcı etkisi de katılarak kültür çerçevesi içinde bir bütünlük kazandırılmıştır. Kültür olgusu, bu anlamda, özgün nitelikli bir iletişim ortamı olarak karşımıza çıkar.

İşte bu bölümde, iletişim olgusunun özellikle günümüzde kitle iletişim araçlarının yardımıyla da kazanmış olduğu etkililiğe koşut olarak, kültür yaratıcı olabilme rolünden çok; kültürel ögelerin iletişim olgusu içinde aldıkları yer ile iletişimin kültür olgusu içindeki yeri ve önemi ele alınacaktır.

A. KÜLTÜREL NORMLAR KURAMI VE ELEŞTİRİSİ

İletişim ve iletişim olgusunu gerçekleştirip hayata geçirmede özellikle bunu geniş kitleler düzleminde ele almada yardımcı olan araçlar kültürel bağlamda etkide bulunmak için üç değişik yol izlerler: Bu yollardan birincisi; iletişimin kapsamının iletilerin gönderildiği alıcılarda varolan birtakım kültürel yapılanmaları kuvvetlendirmesidir. Bunun yanısıra yine iletişimin, belli bazı toplumsal biçimlerin toplum ve üyelerince sürdürülebildiklerine ve sürdürülebileceklerine insanları inandırabilmesidir. Anılan yollardan ikincisi ise; iletişim olgusunun, toplumun daha önce pek az deneyimi olan konulara ilişkin, yeni birtakım ortak inançlar yaratabilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncüsü, iletişim yoluyla toplumda hazır bulunan kültürel düzgüler (normlar) şu ya da bu ölçüde veya tamamen değiştirebilir ve böylelikle de, belli bir toplumsal yapısın üyesi olan bireyleri bir davranış biçiminden diğerine dönüştürebilir(273).

---

(273) MELVIN DE FLEUR "Çağdaş Kitle İletişim Kurumları" A.Ü. SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllık 1982, No: VII, 1982, s.164.

Buraya kadar ele alınan noktalara, yer yer de olsa hak vermek ya da karşı çıkmak mümkündür. Eğer toplumsal anlamıyla iletişim olgusu, kültürel açıdan, toplumda egemen durumdaki düzgüleri pekiştirici bir rol oynuyorsa; "tutucu" olarak tanımlanabilecek bir şekilde işlev görmektedir demek mümkündür. Bir başka deyişle iletişim, devingen yaşama bağlı bir biçimde değişip-gelişen toplumsal koşullara koşut olarak, yeni bazı önemli kültürel düzgüler oluşturmak ya da iyice kurumlaşmış olan kültürel düzgüleri yeni oluşan koşullara uygun duruma getirmek yerine, yapısal düzeni (status-guo) pekiştirme rolünü oynayabilir. Bu tür bir bakış açısı, kültürel yapı içerisinde bazı açılardan birtakım doğruluklar taşımaktadır. Örneğin, toplumsal yapının bugün ulaştığı noktada önemli bir kültürel düzgü olarak benimsenebilecek olan moda olgusu, belli ve isim yapmış olarak görülen birtakım moda merkezlerinden gönderilecek iletilerle kolayca değişim gösterebilir. Başka deyişle; böyle bir kültürel değişme olayı içerisinde iletişim, "değiştirici faktör" rolünü oynamaktadır. Giderek, iletişim olgusu, en gelişmiş toplumlarda, şimdi bile tartışmalı olan, bazı noktaları vurgulayarak, tutucu toplumsal standartların aksine hareket edebilir. (Yoğun biçimde cinsellikle dolu filmlerle gerçekleştirilen iletişim gibi.) Ancak; genel olarak ve bazı temel açılar ölçüt olarak alınarak konuya bakıldığında, toplumsal iletişimin kültürel bağlamda oldukça "tutucu" bir yapı gestermekte olduğu görülebilir. Örneğin; dinsel inanışlar konusu, toplum dilinin tamamen değiştirilmesi, kadın-erkek ilişkilerinin sınırsız denebilecek bir özgürlüğe kavuşturulması vb. konuları, toplumsal bağlamdaki iletişime konu olarak kabul etmemek gerekmektedir. Çünkü, toplumların ayakta durması birtakım kurumların ve kültürel düzgülerin varlığı ve işleyişi ile söz konusudur. Felsefi anlamda, insanın doğa karşısında kapıldığı güçsüzlük duygusuna karşı sarıldığı ve sahip olduğu en önemli güç din olgusudur. Dil ise, belli bir toplumun varoluşunun başlangıcından başlayarak geliştirdiği ve biriktirdiği kültürün dile getirilişinin o topluma özgü biçimidir. Bu yapıları ile gerek din, gerek dil ve gerekse

benzer birtakım toplumsal kurum ve düzgülerin belli bağlam ve düzlemlerde bile iletişime konu edilmesi toplum açısından sakıncalar taşıyabilir ve toplumda bazı zararlı sonuçlara yol açabilir. Bu anlamda iletişim olgusu ve iletişim sürecini işletirken kullanılan araçlar aslında, önemsiz sayılabilecek birtakım şeylerde, örneğin yeni bazı ürünlerin satın alınması, yeni biçimlerde giyinmek, farklı şekillerde dans etmek vb., toplum üyelerinibazı değişikliklere zorlarken; yukarıda da sözü edilen temel konulara girmekten toplumun sağlığı açısından sürekli olarak sakınmaktadırlar.

Bu durum gözönüne alınarak şöyle bir yargıya varılabilir: Toplumsal iletişim, işlev gördüğü toplumun bir parçası olduğuna göre de, ulusal iletişim sistemleri, doğal olarak, ulusal kültürü güçlendirerek koruma görevine de yapısı gereği sahip çıkar(274).

Aynı zamanda iletişim olgusu, bazı durumlarda yaygın bir toplumsal kabul gören yeni davranış biçimlerine de özendirebilir. Başka bir anlatımla; iletişim olgusu yeni bazı kültürel düzgüleri de topluma önerebilir, getirebilir. Ancak, yine de, iletişimin insanları ve onların durum tanımlamalarını değiştirme yolu ve yöntemiyle, toplumda yerleşmiş bir davranışdan bir başka tür davranışa döndürüp döndürmeyeceği sorunu; aslında günümüzde hala gözülememiş bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bundan başka, iletişim olgusunun pek açık olmayan ve daha çok gizli kalan değiştirme gücü üzerindeki etkisini gözler önüne seren bir başka nokta da önyargılardır. İletişim, ya toplumsal önyargıları pekiştirici birrol oynar ya belli ölçülerde değiştirme etkisi gösterebilir. Geçmiş

---

(274) NERMİN ABADAN UNAT, "Kitle İletişimi ve Kültür", İletişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Ulusal Kültürlere ve Basına Etkileri Konulu Uluslararası Semineri Yayınlanmamış Tebliği, İstanbul: 26-28 Eylül 1983, s.9.

dönemlerde de, o dönemlerin yapısına koşut olarak, toplumsal iletişimi gerçekleştirmede kullanılan kitle iletişim araçları, kalıptür (streotype) durumuna gelen birtakım önyargıları pekiştirici bir rol oynamakta idiler. Ancak, son dönemlerde, içinde bulunduğumuz toplumsal yapıda, değişen toplumsal koşullara koşut olarak, iletişim olgusu da yer yer belli oranlarda da olsa, bazı toplumsal önyargıları değiştirme çabasına girebilmektedirler. Tüm bunlara karşın, önyargılar konusunda iletişimin oynadığı rol, diğer birtakım etmenlerin yanında oldukça önemsiz olarak kabul edilmektedir(275).

Özetleyecek olursak, iletişim olgusu, toplumda geçerli olan kültürel düzgüleri sürdürücü ve pekiştirici rol oynayabilir. Böylece de, yerleşerek genel kabul gören düzeye yükselmiş toplumsal davranış kalıpları konusunda, davranışları şekillendirmede dolaylı da olsa önemli bir rol oynar./ Bireylerin toplumsal yaşamdaki gereksinmeleri ile tutarlı bir görünüm ortayakoyan ve kültürel birtakım düzgülerin varolan yapısı içinde toplumsal anlamda bir onay almaları durumunda, iletişim olgusu bile başlıbaşına birtakım davranışları harekete geçirici bir rol oynayabilir.' Kısacası, iletişim olgusu toplumsal yapıda derinden kurumlaşmış birtakım kültürel düzgüleri ve bunların biçimlendirdikleri toplumsal davranışları tam olarak değiştiremez, ancak önemli ölçüde etkiler(276). Vurgulanan bu noktadan da anlaşılabileceği gibi, iletişim olgusu kültürel düzgüleri ve bağlı olarak da tüm kültürel yapıyı belli bir ölçüde de olsa etkileyebilmektedir. Ancak, burada gelenekler, yetişme biçimi, inançlar, tutumlar vb. gibi bazı engelleyici faktörler de söz konusudur. Tüm bunlara karşın, iletişim toplumun "harcı" olma niteliğini sürdürür.

Bu aşamada iletişim olgusunun kültür ile olan ilişkisini ŞEKİL 26'da görülen çizimle modelleştirebilmek mümkündür:

---

(275) DE FLEUR, s.167.

(276) A.g.k.

Kültür ile iletişim ilişkisini kuramlaştırma yönündeki en önemli çalışma niteliğine sahip olan "Kültürel düzgüler (normlar) kuramı" adı verilen kitle iletişim kuramı;

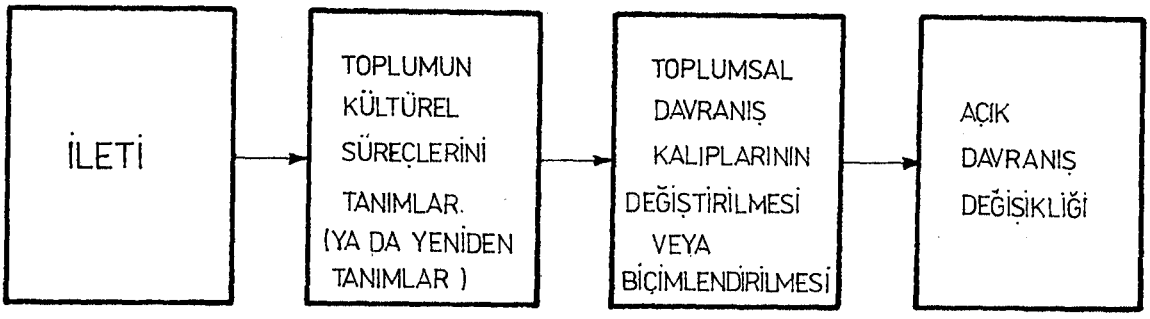

ŞEKİL 26: İletişimin Kültürle İlişkisi

aslında bazı açılardan önemli birtakım eksikliklere sahiptir. Gerçi, adı geçen kuram tanıtılırken değinildiği gibi, ikincil olarak nitelendirilebilecek noktalarda, iletişimin belirleyici öge olduğu kabul edilmektedir. Ancak bunların dışındaki toplumsal yaşam için temel noktalarda, iletişimin etkisiyle toplumsal yaşamdaki birtakım canalıcı konularda belli ölçülerde de olsa bazı değişiklikler söz konusu edilebilmektedir. Hele, kitle iletişiminin bu denli yaygınlık ve ağırlık kazandığı günümüz toplumsal yapısında, yeni "kral" artık iletişimdir. Onun, ortaya koyduğu ya da güdülediği birtakım değerler, genel-geçer nitelik kazanabilmektedir. Çük değil, 10-15 yıl içindeki toplumsal ilişki değişikliklerinde, temel etmenin, iletişim olduğu da artık kesin bir gerçekliktir(277). Bu olguları ve bir önceki bölümde değinilen

(277) Ayrıntılı bilgi için bkz.: OYA TOKGÖZ, Televizyon Reklamlarının Anne-Çocuk İkilisine Etkileri, A.Ü. SBF Yay. No: 501, 1982, s.1-21 ve 148-153; AYSEL AZİZ, Radyo ve Televizyona Giriş, A.Ü. SBF Yay. No: 393, 1976, s.66-81; ÖNDER ŞENYAPILI-AYSEL AZİZ-İNCİ GÜREL, TV'nin Türk Toplumuna Etkileri, Milliyet Yayınları, İstanbul: 1977, s.

noktaları gözönüne alacak olursak; ileşitimi kültürü etkileyen bir öge olarak nitelendirmenin ötesinde, değiştirici ve belirleyici bir öge olarak kabul etmek de gerekecektir.

B. İLETİŞİMİN KÜLTÜREL BOYUTUNUN TOPLUMSAL YAPIDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

İletişimin gerçekleşmesi sürecini, kültür ögesini de katarak ele alırsak, iletişimin başlıbaşına soyut bir olgu olmadığı görülebilir. ŞEKİL 27'deki çizimde de görülebileceği gibi, özellikle kitle iletişim araçları yoluyla gerçekleşen iletişimde, iletişimi belirleyen ve biçimlendiren; bu anlamda da sınırlandıran bazı ögeler vardır. Bu ögeler dairesel şekilde sıralanırsa; toplumun kültürel değer ve düzgüleri ile bunun etkisiyle şekillenen iletişim araçlarını ellerinde tutanların düzgüleridir. Birbirinden çok da ayrı şeyler olmayan bu ögeler iletişim olgusunu belirleyici rol oynarlar(278).

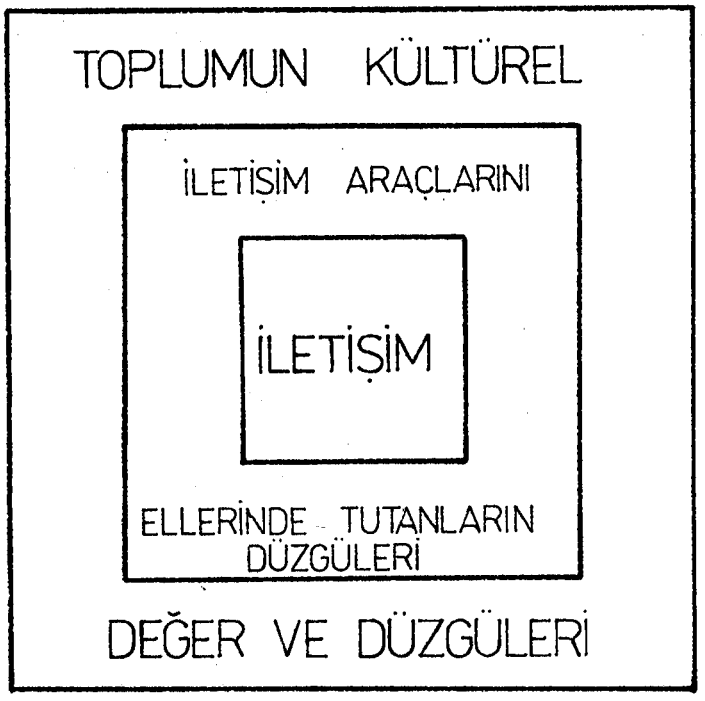

ŞEKİL 27: İletişimin Toplumsal Kültürle Olan Bağıntısı

(278) SCHRAMM "İnsansal Haberleşmenin Doğası", s.451.

Bir önceki bölümde, ayrıntıları ile ele alındığı gibi, iletişim süreci içindeki ileti, öncelikle kaynakta şekillenir sonra da çeşitli oluklar yoluyla alıcıya gönderilir. İşte tam bu noktada, ileti gerek kaynak, gerek alıcıdan ayrı ve bağımsız olarak nitelendirilebilecek bir yapı kazandığından; kendi başına soyut bir biçimde ele alındığında artık bir anlamı kalmadığı görülecektir. Bu yapısıyla ileti, yalnızca fiziksel birtakım olayların toplamı haline dönüşecektir. Fiziksel anlamıyla, ses olarak duyulup-algılanan hava titreşimlerindeki ve yoğunluklarındaki değişmeleri; resim, hareket ve renk olarak farkedilen ışık değişmeleri; dokunma duyusu yoluyla dokunuşu ve varlığı hissedilebilen hareketleri, kokusu duyulabilen kimyasal maddeleri buna örnek olarak vermek mümkündür. Papirüs kağıtlar üzerine resimler çizmek yoluyla yazı yazmış ve böylelikle bir tür yazılı iletişim gerçekleştirmiş olan bir eski Mısırlı, papirüsler üzerine çizdiği ne tür anlamlar yüklemek istemişse, anılan resimler o Mısırlının o anda düşündüğü anlamları kodlamaya yaramıştır. Ancak, çizilen resimle kodlanan iletinin kaynağı durumundaki Mısırlı çoktan ölmüştür. Bu nedenle, bu Mısır yazısı öğrenilmedikçe ve o Mısırlının içinde yaşadığı kültürel ortam az da olsa bilinmedikçe, bunları kodlayan Mısırlının iletilerine yüklediği anlamın bugün ortaya çıkmasına imkan yoktur.

Konuya bu bağlamda yaklaşıldığında; bir iletinin anlamı denilince, aslında ileti kime gönderilmişse, o kimsenin anılan iletiye karşı alacağı tavır; o iletiye vereceği yanıt (response) söz konusu edilmektedir. Kaldı ki, iletilerin anlamı sadece sözcüklerde yazılı kapsamdan ibaret olmayıp, hem düşünsel ya da bilişsel (cognitive), hem de duygusal (emotional) bir yapı taşımaktadır. Bunun yanısıra, iletinin içerdiği anlam hem içerik taşıyıcı (denotitive), hem de işaret edici (connatative) dir(279). İletilerin içerdiği kültürel anlamlar, bir aşeretler takımına karşı, tüm bir

---

(279) A.g.k.

kişiliğin yanıtı olarak nitelenebilir. Herhangi bir iletiyle karşı karşıya kalan birey, iletiye vereceği yanıtı hissettirecekleri ile birlikte ve bağıntı çerçeveleri bağlamında ele alarak verebilir. Yanıtlar, belli birtakım işaretlere karşılık olarak verildiğinde, aslında cevaplanmış olanlar, anılan işaretlerin gösterdikleri ve bu yolla anlam kazandırdıklarıdır. Herhangi bir kişinin bir kuş gördüğünü, sesini duyduğunu belki yakaladığını, kokusunu duyduğunu ve bu kuşun nasıl davranışlar gösterdiğini de bir süre gözlediğini varsayalım. Bundan bir süre sonra birisi, anılan ilk bireyin ilgilendiği kuşu adıyla, başka deyişle "kuş" diye çağırır. Bu durumda ilk birey, "kuş" sözünü duyduğunda, önceleri kuşlara dokunarak, kokularını duyarak, davranışlarını ve tepkilerini gözleyerek edindiği bilgilerin, bir anlamda kültürel yapısının bir bölümünün etkisiyle, gerçek kuş sanki karşısındaymış gibi davranır. Ayrıca, eski duygusal cevaplarından bazılarını, hemen tekrarlayabilir. Bu anlamda, "kuş" sözcüğü artık bir "kod" durumuna gelmiştir ve kuşlarla ilişkilerden bireyin edindiği deneye dayalı bilgilerden, birikmiş hatıralardan herbirini ve hepsini anlatan bir aşaret haline gelmiştir. Bireyin öğrendiği birçok işaretler, işte hep bu yolla öğrenilmiştir. İletişimin kültürel boyutu asıl, ağırlıkla burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü, kültürel simgeler içeren iletiler de hep aynı yolla gönderilir.

Kısacası, belli işaretlerde, belli bireylerin, görebildikleri, okuyabildikleri anlam; bireylerin o sözcüklerle veya o işaretlerin gösterdikleri şeylerle ilişki kurdukları zamanlarda kazandıkları deneye dayalı bilgilerin kapsamına bağlıdır. Onlardaki değişikliklere göre, işaretlere verilen cevaplar da değişik olabilir(280). Kültürel simgelerin iletilmesi ve varolan kültürel simgelerin değişmesinde de hep aynı yol ve süreç işler.

Tüm bunlardan başka, iletişimin kültürel boyutunda ele alınması gereken bir başka önemli nokta da; iletişim

(280) A.g.k., s.452.

sürecinin diğer ucundaki alıcının durumudur. Alıcının gereksinmeleri, inançları, tutumları, kanıları, kişisel birtakım ilişkileri ve içinde bulunduğu ortam; kısacası içinde yer aldığı kültürel ortam, hep birlikte varolan, biçimlenen ve en önemlisi de birbirine bağlı olan ögelerdir. Bunların herhangi birisinde meydana gelecek herhangi bir değişiklik, diğerlerinde de değişiklik yapılmasına yol açacaktır. İletişim süreci, sadece bir "iletişim süreci" olarak kaldığı sürece, bireye kendi ortamı hakkındaki algısını; yeniden gözden geçirme durumunda bırakacak bilgiler gönderimine dayanmak durumundadır. Bu gözden gecirme ise, bireyin kendi gereksinmelerinin yeniden gözden geçirilmesine, bunları karşılaması için yeni yollar aramasına, giderek toplumsal birtakım ilişkilerinin, inançlarının ve tutumlarının da gözden geçirilmesine yol açabilecektir.

C. İLETİŞİM ARAÇLARI VE KÜLTÜREL İLETİŞİM

Çalışmanın buraya kadar olan bölemlerinde de hep vurgulanmaya çalışıldığı gibi, toplumsal yaşamda, bireyler arasında gerçekleşen iletişim, insanoğlu ve toplum yaşamı için vargeçilmez bir nitelik taşır. İnsanlar doğaya ve kendinden üstün doğa güçlerine karşı verdikleri yaşam kavgasının yanında, birbirlerine karşı da belli bir mücadele içerisindedirler. Çünkü, içinde yaşanan toplumsal yapılanma, insanların birbirleriyle hayatın, çeşitli alanlarında belli bir mücadeleyi de zorunlu da kılmaktadır. Anılan bu mücadele içinde iletişim; insanların çevresindekilere ve kendisiyle beraber olanlara ulaşmasında yaşamsal değer taşıyan bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsanlığın en eski dönemlerinden beri kalıcılık ve sonraki kuşaklara aktarma açısından bakıldığında iletişim; kalıcı olan ve kalıcı olmayan biçiminde iki ayrı grupta sınıflandırılarak ele alınabilir. İnsanlığın ilk çağlarındaki bir tam tam sesi veya duman işareti, kalıcı olmayan yöntemlerle gerçekleştirilen iletişim biçimidir. Ancak, yine

aynı dönemlerde mağara duvarlarına çeşitli nedenlerle çizilen resimler vb. günümüze değin ulaşabilen ve bu yanıyla kalıcı olarak adlandırabileceğimiz bir iletişim biçimidir. İletişim olgusu bu bağlamda ele alındığında, iletişim tarihinin en önemli gelişmeleri ve köşetaşları olarak karşımıza; yazının bulunması, matbaanın geliştirilmesi ile, elektrik, elektronik olarak ses ve görüntü iletilerinin kayıtlarının yapılabilmesi çıkmaktadır.

İletişim sürecindeki iletilerin, bu tür yöntemlerle kalıcı duruma getirilmesiyle birlikte; bu araçlar ve taşıdıkları iletiler; kültürel ve toplumsal yaşamımızın vazgeçilmez ögeleri durumuna gelmişlerdir.

İletişimin kalıcı kılınmasına yardımcı olan araçların, günümüzde en eskisi ve en etkilisi durumunda bulunan matbaanın, toplumsal hayata yaygın olarak girişi, endüstri devriminin hemen öncesine rastlamaktadır(281). Aslında, matbaanın çok öncesinden, başka deyişle yazının bulunmasından başlayarak bir yazılı kültürden söz edebilmek mümkündür. Çünkü, yazının bulunmasıyla birlikte, iletişim olgusunun kalıcı duruma getirilebilmesi sağlanmıştır. Ancak, bunların yaygınlaştırılabilmesindeki birtakım teknik zorluklar nedeniyle, matbaanın geliştirilmesinden önce yaratılmış olan yazılı kültür ürünleri, toplumun çoğunluğuna seslenebilme gücünden yoksun ve bağlı olarak da çağına damgasını vurabilmekten, neredeyse tamamen uzak bir özellik taşımaktaydı. Elle yazılarak "çoğaltılan" kitapları ve yazılı türdeki diğer

---

(281) Burada öne sürülen ve çeşitli nedenlerle kabul gören, matbaanın icadının endüstri devriminin hemen öncesine rastladığı iddiası aslında oldukça şüphe uyandırıcı bir yapı taşımaktadır. Bilindiği gibi, matbaanın icadı genellikle bir Alman olan Gutenberg'e mal edilir. Ancak onunla aynı tekniği kullanan hakeketli harflerle basımın gerçekleştirilmesinin, bu tarihten çok daha önce Türkler tarafından bilindiği ve kullanıldığı bilinmektedir. Bu nedenle, metinde, "matbaanın geliştirilmesi" deyimi kullanılmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz.: KORKMAZ ALEMDAR, "Tarih ve İletişim", İletişim Dergisi, AİTİA Gaz. ve Halkla İliş. Y.O. Yayını, Sayı 2, 1981, s.1-9.

gereçlerin, bu teknik zorluktan ötürü, etkili olması da beklenemezdi. Matbaanın geliştirilmesine koşut olarak, roman gibi yazın (edebiyat) türlerinden farklı ve çok etkili bir iletişim aracı olan "gazete" ortaya çıkmıştır. Böylelikle, herhangi bir toplumsal olayın ya da haberin topluma mal olması, eskiye oranla çok daha hızlanmış ve bağlı olarak da etkinlik kazanmıştır. Ayrıca, gazetenin satış fiyatının ucuzluğu, yaygınlaşmada diğer önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazetenin bu yaygınlığı, yazılı kültürün, bir oranda da olsa, etkinlik kazanması sonucunu doğurmuştur.

Matbaanın geliştirilmesinden önceki dönemlerde, kültürel bağlamda önemli bir ağırlığa sahip olan "sözlü kültür", daha çok efsaneler, halk hikayeleri, "kulak gazetesi" olarak adlandırılabilecek fısıltı ve dedikodu, -ki bu tür yöntemler özellikle devletin halkla iletişim kuramadığı ya da iletişimin aksadığı dönemlerde, halkın kendi iç iletişimini sağlamada, çok büyük önem ve işlerlik kazanırlar- dinsel kitaplar ve dini törünlerde din adamlarının vaazları; insanların yoğunlukla birarada bulunduğu kahvehaneler ve pazar yerleri gibi birtakım yerlerdeki konuşmalar ile işlerlik kazanmıştır. Ancak, bu tür kültür, iletileri aktaranların insan olmalarından gelen yanlış anlamaları, unutkanlıkları vb. etmenlerle bazı yanlış anlama ve kalıcılık ile sonraki kuşaklara aktarma sorunlarını doğurmuştur. Bu tür kültürel iletişim, genellikle değişken, daha çok yerel, siyasal otorite tarafından kullanılması güç ve çoğunlukla insanların toplumdaki statülerine bağlı bir nitelik taşımaktadır(282).

Bunlardan sonra ortaya çıkan matbaa, insanlığın kültür biriktirebilmesini, yukarıda anılan sakıncaları neredeyse tamamen ortadan kaldırarak sağlamıştır. Bu yolla da, toplumsal yaşamda yer alan kişiler, gruplar, örgütler ve devlet-

---

(282) EMRE KONGAR, Demokrasi ve Kültür, Hil Yayınları, İstanbul: 1983, s.25.

lerarası ilişkileri artık çok daha etkin bir iletişim ile düzenleme gücüne kavuşmuştur.

Bu bağlamda bakıldığında, insanlığın kimlik kartı, matbaa ile desteklenen yazıdır yargısına varılabilir(283). Ancak, yazılı olarak gerçekleşen iletişimin, bu yolla gelişmesiyle ve iletişimin kalıcılığı ve bilgi biriktirmeyle birlekte, teknolojik gelişmenin belirli bir ivme kazandığını söylemek de yanlış olmayacaktır.

Ayrıca, matbaanın geliştirilmesinden önce yaratılmış da olsa; birtakım değerli toplumsal ve yazın eserleri, ancak kültürel iletişimin yazılı olarak çoğaltılmaya başlanması ile topluma mal olabilmişlerdir. Ayrıca, yazılı iletişimin, sözlü iletişime göre en önemli üstünlüğü, tekrarlanabilir oluşudur. Başka deyişle, yazılı olarak alıcıya ulaşan birtakım iletiler, ilk defa okunduğunda, tam olarak anlaşılamazlar ise, bir ikinci, üçüncü vb. kez daha okuma imkanı vardır. Aslında bu üstünlük, aynı zamanda yazılı iletilerin, günümüzün en yaygın ve etkili araçları olarak kabul edilen, sinema ve televizyon karşısında da geçerlidir. Kısacası, yazılı iletiler tekrarlanabilir bir nitelik taşırlar. Oysa, sözlü iletiler ile sinema ve televizyon yoluyla gönderilen görsel iletilerin bu yanı oldukça zayıftır.

Bu açıdan, tarihsel olayların da yazılı biçimde, sonraki kuşaklara aktarılması ve yaygın olarak anlaşılması kolaylaşır. Böylelikle, tarihin anlaşılması ve bunlardan bugünkü yaşam için birtakım derslerin ve bağlı olarak yeni bakış açılarının çıkarılması da kolaylaşacaktır.

Türkiye'de kültürel iletişime, bu açıdan bakıldığında, önemli birtakım sorunların varolduğu söylenebilir. Dünyadaki varolan genel eğilimin tersine, sözlü kültür, yazılı kültüre olan üstünlüğünü hala sürdürmektedir. Durumun böyle oluşu

---

(283) A.g.k.

konusunda üç önemli faktörden söz etmek mümkündür. Bunların birincisi, Türkiye'de halen okuma-yazma bilme oranının oldukça düşük oluşudur. İkincisi, eski yazının öğrenme zorluklarının pekiştirdiği ve artık bilenler arasında bile gelenekselleşmeye başlamış olan okuma-yazma tembelliğidir. Anılan faktörlerin üçüncüsü ise; görsel-işitsel özelliği nedeniyle, çekicilik oranı ile algılanabilme kolaylığı yüksek olan televizyonun toplumumuzda artık kazanmış olduğu yaygınlık ve etkinliğidir. Bu faktörleri ve etki boyutlarını tartışmak, çalışmamızın dışındadır. Ancak, yine de kültürün biriktirilmesi açısından, söz konusu durumun oldukça büyük bir engel olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, yüzeysel ve düşük nitelikli ve düzeyli "kitle kültürü" de böyle doğar ve gelişir(284).

Bu durum, ünlü iletişimbilimci McLuhan tarafından da değişik bir biçimde de olsa ifade edilmiştir(285). Ona göre

---

(284) Ayrıntılı bilgi için bkz.: ÜNSÜL OSKAY, XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, A.Ü. SBF Yayını No: 495, 1982, s.309-314, s.332-355; ERTUĞRUL ÖZKÖK, "Kitle Kültürü Çağında Haberin Yeri, Konumu", İletişim Dergisi, AİTİA Gaz. ve Halkla İliş. Y.O., 1981, s.115-132.

(285) KORKMAZ ALEMDAR-RAŞİT KAYA, Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Savaş Yayınları, Ankara: 1983, s.13. Bu çalışmanın giriş bölümünde yer alan, McLuhan'ın bu konudaki görüşlerinin özeti şöyledir. "McLuhana göre, iletişim ve iletişim araçları insanlara belirledikleri ve çizdikleri doğrultularda hizmet etmenin yanısıra, onların değer sistemlerini ve yaşam biçimlerini değiştirerek etkide bulunurlar. Daha basit bir anlatımla, insanın teknolojik uzantılarının insanı ve toplumu değiştirdiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda McLuhan'ın ileti, 'iletişim aracının kendisidir' sözleri de yazarın istediği anlamı kazanmış olmaktadır. Böylece önemli ve anlamlı olanın iletilerle aktarılanlar olmayıp, bu içeriğin hangi iletişim aracıyla aktarılacağı olduğu söylenmektedir. Sonuçta, McLuhan'ın yazdıkları bir bütün olarak ele alındığında; 'bir kültürün aktarım tarzının o kültüre etkide bulunarak onu dönüştürdüğü düşüncesine ulaşılmaktadır. İşte bu düşünce temellerine koşut olarak da McLuhan, elektronik iletişim çağında, dünyanın tek bir 'evrensel köy'e dönüşeceğini ileri sürmektedir." "Yine McLuhan'ın düşüncesinde

kültürün aktarımı kültür için büyük bir önem taşımaktadır. Öyle ki, bir kültürün aktarım biçiminin o kültüre katkıda bulunarak onu dönüştürdüğünü bile söyleyebilmek mümkündür.

Kültürel iletişime bir de teknik açıdan bakmak gerekmektedir. Teknik anlamda, bir kültürden öbürüne, en kolay ve en kısa zamanda geçebilen unsurlar aslında iletişimi en kolay gerçekleşenlerdir. Bunların içinde de diğerlerine oranla en kolay iletilenler ise, doğrudan doğruya algılanabilenlerdir. Bu bağlamda, kültür ögeleri, eğer iletişim kolaylıklarına ya da zorluklarına göre ayıredilecek olurlarsa, iletilmeleri zor olan birtakım kültür ögelerinin kültür alış-verişine o oranda daha az gireceklerini görmek mümkündür. Bunun yanısıra iletişim konusundaki güçlükler soyutlaşma arttıkça çoğalmaktadır(286).

İletişim ile kültür arasındaki ilişkinin bir başka boyutu da, ilişkinin tek yönlü oluşudur. İletişimden kültüre veya kültürden iletişime doğru olan etkileşim bağlamında, belli bir teknolojik veya kültürel değişmenin mutlaka belli bir kültürel ve teknolojik gelişmeyi doğuracağı savlarının yanlış veya doğru olduğu konusundaki tartışmalar sürmektedir. Ancak yine de, söz konusu olay bu kadar kesin birtakım sınırlara da sahip değildir. Bazı teknolojik değişmeler kesinkes kültürel değişmeyi, kültürel değişme de kesinkes teknolojik değişmeyi yaratmayabilir. Teknoloji ve bunun gerektirdiği elitişim yapısı, sadece kültürün gelişmesi için büyük imkanlar verir. Gerçi, teknolojik gelişmeler, kültür için yeni araçlar kazandırır. Bunun yanısıra, teknolojinin arttırdığı üretim gücüyle insanlar, daha çok zamanını ve emeğini

---

iletişim araçları tanımıda son derece geniştir. Ona göre, insanın gücünü ve eylemini teknoloji ile uzatan herşey iletişim araçları dünyasının bir parçasıdır. Böylelikle, alışılmış olan iletişim araçlarının yanısıra, insanın teknolojik uzantıları olan her türlü alet ve araç iletişim aracı tanımı kapsamına alınmış olmaktadır.

(286) EROL GÜNGÖR, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Töre ve Devlet Yayınları, Ankara: 1980, s.12-13.

kültür işlerine ayırabilecek duruma gelmektedirler. Ancak yine de, teknoloji ve bunun getirdiği iletişim; kültürü belirlemez, sadece etkileyebilir.

Bunun yanısıra, teknolojik gelişmelere parelel olan iletişimin günlük yaşama yoğun olarak yayılması, iletişimin kültürel araçlarına ve bunların başta geleni olan dile önemli etkilerde bulunmaktadır. Eğer dil olgusu içerisinde kültürün araçları olarak eğer sözcükleri ele alacak olursak; teknolojinin yoğun bir biçimde insan yaşamına girdiği son dönemlerden bu yana, insanların gündelik yaşantıda kullandıkları sözcük sayısındaki artış ve evrim, kültürel gelişmenin ve kültürel iletişimin gelişmesinin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir(287).

Tüm bu tartışmalar ve yaklaşımları ele aldıktan sonra iletişim-kültür ilişkisini, bir başka deyişle kültürel iletişim ve toplumsal yaşamdaki yeri hakkında şunları söylemek mümkündür.

Toplumsal kültürü, iletişim çerçevesi içerisinde; çok sayıda iletiler bütününe indirgeyebiliriz(288). Herhangi bir ileti, belli bir kaynaktan (repertuardan), başka bir deyişle bağıntı çerçevesinden alınmış, birtakım ögelerin düzenli, sanırlı grubudur. Ayrıca bu ileti, kuşkusuz yazın (edebiyat), dilbilgisi, anlambilim (semantik) ve mantık kurallarına göre de toplanmış ve düzenlenmiş bir göstergeler dizisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Anılan bu kurallar, sadece yazılı dil alanına değil, iletinin fiziksel anlamdaki iletişimi biçimlerinin bütününe de uygulanabilir. Bu biçimler arasından şunlara değinmek yeterli olacaktır(289).

---

(287) MOLES, s.11.
(288) A.g.k., s.83.
(289) A.g.k.

i. Ses tabanlı ileti üçe ayrılır:

- İnsanların dili olan, dil (language);
- Duyumların dili olan, müzik;
- Nesnelerin (fizik varlıkların) dili olarak nitelenebilecek olan gürültü.

ii. Görsel iletiler de kendi kapsamı içinde üçe ayrılabilir:

- Basılı metinlerin simgesel iletisi;
- Doğal ve yapay şekillerin iletisi;
- Sanatsal iletiler.

İşte, günümüz dünyasında varolan kültürel sistemlerin hepsi, yukarıda sıralanan olukların birinden veya birkaçından geçer. Bu da, kısaca iletişimin kültürel boyutunu meydana getirir. Bu bağlamda da kültürel iletişimin işleyiş biçimini de iletişimin ana işleyiş kuralları çerçevesinde şöyle ele alabiliriz:' Kültürel bağlamdaki iletişim, belli bir kültürel yapılanmadan, belli birtakım işleyiş kurallarına bağlı olarak bir kaynağın; zaman ve mekan içinde iletinin gönderildiği bir kanalın ve iletiyi meydana getiren simgeleri alıp, kendi kültürel yapılanmasındaki simgelere göre çözümleyen, algılayan, bunları belleğine yerleştirip, gerektiğinde bir yansıma gönderen alıcının iletişim yoluyla birbirine bağlanmasıdır.' Buradan, alıcı ile kaynağın kültürel yapılanmalarının az veya çok bir benzeşme göstermesi gerekliliğinin ortaya çıktığı görülebilir.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

III. ATATÜRKÇÜ TOPLUMSAL KÜLTÜR

6. ATATÜRKÇÜ TOPLUM VE DEVLET DÜZENİNİN TEMELLERİ

Türkiye Cumhuriyetini ve bunun toplumsal oluşumunun yaratıcısı olan Atatürk devrimlerini, "düşünsel ve uygulamalı" olmak üzere iki ayrı düzlemde ele almak mümkündür. Düşünsel planda, Atatürk Devrimlerinin bağlı olduğu ana temel, Atatürk tarafından saptanan ilkelerde bulunabilir. Adı geçen bu ilkeler ise; cumhuriyetçilik, ulusçuluk, devletçilik, halkçılık layiklik ve devrimçilik (inkılapçılık) dir. Atatürk devrimlerinin bilinen uygulamalı sonuçları olarak kabul edilen; dil devrimi, yazı devrimi, şapka devrimi vb. hep bu altı ilkenin düşünsel planda meydana getirdiği birikime dayanmaktadır(1). Bu birikimin sahip olduğu dinamizm, aslında Atatürk Devrimlerine, gelecekte ortaya çıkabilecek toplumsal koşullara uyabilme esnekliğini sağlamaktadır. Bu durum da beraberinde sürekliliği getirmektedir. Böylelikle Atatürkçü Düşünce Sistemi, durağan (statik) bir yapı taşımaktan tamamen uzak kalmıştır. Bu tür bir yapı ise, başka önemli bir özelliği de gündeme doğal olarak getirmektedir: Atatürk Devrimi aslında Türk ulusunun karakteristik özelliği niteliğini gösteren yeni ve iyi olana açık oluşu su yüzüne çıkarmaktadır. Bu bağlamda gerçekleştirilen devrim, Atatürk'ün devrimi olmaktan çok, onun Türk ulusu adına gerçekleştirdiği ve önderliğini yaptığı bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. ŞEKİL 28'deki çizimde de görülebileceği gibi(2), Atatürk Devrimleri, düşünsel temelleri açısından ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ felsefesini yaratmaya yöneliktir. Ancak burada, bir yanlışı vurgulayarak, aslında sözedilenin Kemalizm'den çok farklı

---

(1) İNAL CEM AŞKUN, "Yüksek Öğrenimde ve İşletmecilik Okullarında Türk Devrim Tarihi Öğretim ve Eğitimi" E.İ.T.İ. Akademisi Dergisi, Cilt XIII, Sayı: 1, 1977, s.533.

(2) A.g.k., s.534.

bir olgu olduğunu ortaya koymak gerekmektedir(3). Yine ŞEKİL 28'de görülebileceği gibi, uygulamalı sonuçları açısından

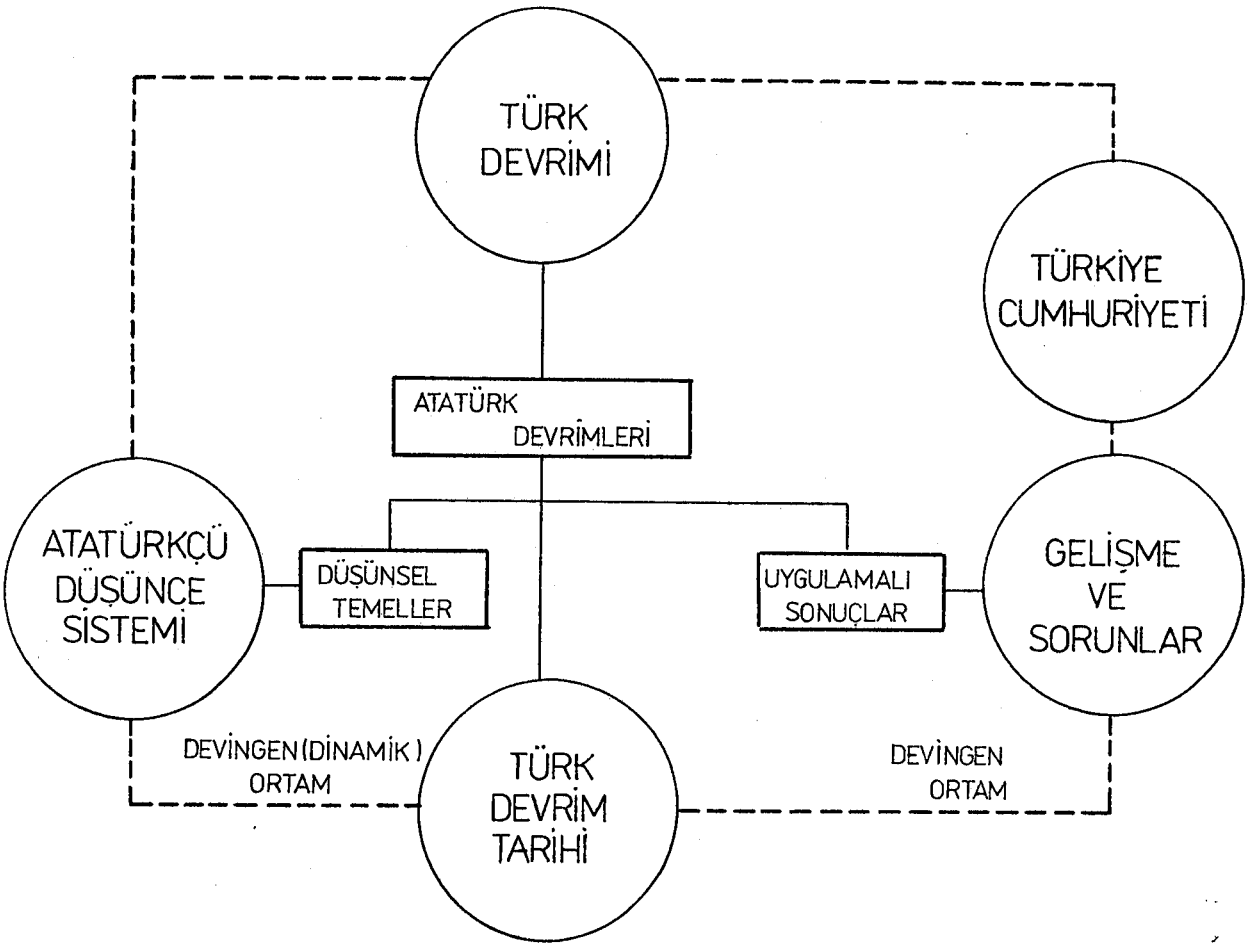

ŞEKİL 28: Türk Devrim Tarihini Oluşturan Ögeler

(3) Bu tartışmalı konuya İNAL CEM AŞKUN şöyle bir çözüm ve açıklık getirmektedir: "ATATÜRKÇÜLÜK, Türkiye Cumhuriyetini yaratan düşünce temelidir. Bunun bir batı özentisi biçiminde Kemalizm olarak tanıtılması, herşeyden önce Atatürk'e, onun Batılılaşma anlayışına ve en önemlisi de Dil Devrimine ters düşer. Tünyada yaşayan pek çok Kemal vardır. Ancak, ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN temellerini atan ATATÜRK tektir, ve eşsizdir. Ayrıca, bir başkasının bu adı kullanma hak ve yetkisi hem yasal hem de toplumsal açıdan da yoktur. Bunun için KEMALİZM, KEMALİST gibi bozuk ve anlamsız terimlerle, Türk toplumsal gelişmesinin varlığı son ve nihai tarihsel aşamayı, onun önderi ve gerçek simgeleri olan ATATÜRK, ATATÜRKÇÜ ve ATATÜRKÇÜLÜK yerine koyarak, anlamsız ve son derece sakıncalı bir Batı taklitçiliği tutumuna girmenin, hiçbir mantıksal nedeni olamaz. Ümit edilen, belki de bilinmeden yapılan bu yanılgıdan dönülmesidir." (A.g.k. s.533).

bakıldığında da, Türkiye Cumhuriyetindeki gelişme çizgileri ile devingen (hareketli) toplumsal ortamın gelişmeyi sürdürmekte, ortaya çıkaracağı sorunlara bağlanmaktadır.

Atatürkçü Düşünce Sistemine olan yaklaşımımızın bu kısa açıklamasından sonra şimdi, bu sistemin temellerini oluşturan Atatürk ilkelerini ele almak gerekmektedir.

A. CUMHURİYETÇİLİK

a. İlkenin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu

Cumhuriyetçilik ilkesi, diğer ilkeler arasında ülkenin yönetim biçimini gösteren bir ilke, kısacası bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda, Söylev'de şöyle denilmektedir(4): "Birinci maddenin sonuna 'Türkiye Devletinin hükümet biçimi cumhuriyettir' cümlesini ekledim".

Yönetim biçimi ve yöntem olması nedeniyle, cumhuriyet ve cumhuriyetçilik kuşkusuz ki, diğer ilkelerden ayrılmaz bir yapı taşır. Bu bağlamda Atatürk İlkelerinin birbirleri karşısındaki durumlarını kısaca aşağıdaki biçimde özetlemek mümkündür. Özde Atatürk, cumhuriyetçilik ile yeni kurulan devletin siyasal biçimini; halkçılık ile birlikte toplumsal özelliklerini; ulusçuluk ile yeni düşünce sisteminin bütünleştirici önemli bir parçasını ve devletçilik ile ekonomik yapıyı ve diğer devlet-halk ilişkilerini düzenleyip, belirliyordu. Devrimcilik ise, layikliğin güncel olarak özü idi. Çünkü, o sıralarda yapısı ve konumu gereği layiklik en önemli devrimdi(5).

---

(4) ATATÜRK, Söylev, TDK Yayınları: 220/2, (Sekizinci Basım) Ankara: 1981, s.587.

(5) EMRE KONGAR, Atatürk ve Devrim Kuramları, İş Bankası Kültür Yayınları, No: 222, Ankara: 1981, s.394.

Ancak, hepsinden öte, cumhuriyetçiliğin önemi; bir ilke olmasından çok, bir devlet yönetim biçimi olmasından gelmektedir. Sözcük anlamı olarak; "halka ait devlet", "halk çıkarları" biçiminde ele alınabilecek cumhuriyet; egemenliğin tek ve üstün kaynağının ulus olduğunu, devlet ve toplum yaşamına ulus iradesinin yön verdiği, devlet yönetim biçimi anlamına gelmektedir. Bu durum Söylev'de kısa ve öz biçimde şöyle belirtilmektedir: "Böyle bir hükümet, ulasal egemenlik temeline dayanan halk hükümetidir. Cumhuriyet'tir"(6). Eski Yunan Filozofu Aristoteles, cumhuriyeti şöyle tanımlamaktadır: "Devleti kanunun çıkarlarını gözeterek, halk yönetirse, ona cumhuriyet denir"(7). Montesqiueu ise, bu ana fikri işleyip geliştirmiş ve şöyle tanımlamıştır: "Yasama, yürütme ve yargı kuvvetleri tek kişide ya da kurulda toplanırsa, adı 'cumhuriyet' bile olsa, o rejim halk yönetimi niteliğini taşımaz. Öyleyse, cumhuriyet öyle bir devlet biçimidir ki, onda bu üç ayrı kuvvet, ayrı ayrı birbirlerine karşı bağımsız ve birbirleri ile dengeli bir denetleme temeline göre kurulmuş olmalıdır"(8).

Cumhuriyet ve cumhuriyetçilik konusuna bir de nitelik açısından bakılacak olursa, konunun önemi daha çok ortaya çıkacaktır. Bir yöntem ve yönetim biçimi olarak cumhuriyet konusunda aşağıdakiler, daha sonra ele alınacak olan Atatürkçü Kişilik Özellikleri konusuna da açıklık getirmesi açısından ilginçtir. Kişilere ve topluma verdiği sorumluluk duygusuyla, insanın kişiliği çelikleşir, olgunlaşır ve giderek erdemliliğe ulaşır. İnsanlara, insan olmalarından ötürü, bir hak, üstelik yurdu yönetmek gibi önemli bir hak verilen bir insanın hamuru ne denli bozuk olursa olsun, iyiliğe ve erdeme doğru, içinde bir yeşerme, bir filizlenme olmaması beklenemez. Öyleyse, halk seçimine dayanan bir rejim olan cumhuriyetin

---

(6) SÖYLEV, s.325.

(7) ORHAN HANÇERLİOĞLU, Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, Cilt I, İstanbul: 1976, s.240.

(8) A.g.k.

hem kökünde hem de amacında erdemlilik vardır. Çıkış noktasında da, varış noktasında daerdemi gerektiren bir yönetim biçimidir. Çünkü, herşeyden önce devlet başkanının halk ya da halkın temsilcilerince seçildiği bir yönetim biçimidir"(9).

Özcesi, cumhuriyet yönetimi, özgür düşünceli, erdemli, adaletli, özgeci, sorumluluk duygusu ve kişiliği olan insanların yönetimi olarak nitelendirilebilir. Cumhuriyet yönetimi, tamamen halkın kendi kendisini yönetmesi ilkesine dayandığından, temelinde insan hak ve özgürlükleri yatar. Bu ise beraberinde ulusal egemenlik ve bağımsızlığı getirir.

Cumhuriyet, en geniş anlamında, Türk halkının ülkede tek egemen varlık durumuna gelmesinin ve kendi yönetimini oluşturmasının bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi anlamda bakıldığında "cumhuriyet" olgusu, siyasal hareketin bir hedefi olarak görünür. Ancak, cumhuriyet Türkiye özelinde Türk ulusunun egemenliğine dayanan bir yönetimi ülkede geçerli kılmanın bir yöntemidir. Bir ilke olarak cumhuriyetçilik, yeni toplumsal yapının hukuksal temeli ve kılıfı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söylevde, ilgili bölümde ayrıntıları ile belirtildiği gibi, Atatürk halk egemenliği, halk yönetimi ve halkçılık deyimlerini, öncelikle cumhuriyet kavramı yerine kullanıyordu(10). Böyle bir yöntemle, onun sonul hedeflerinden olan cumhuriyeti kurmadan önce, toplumu hazırlama amacını güdüyordu. 1920'lerde toplumda hala varlıklarını koruyabilen önemli sayıdaki, saltanat ve hilafet yanlılarını, cumhuriyet terimini kullanarak, o aşamada ürkütmek ve arkasına aldığı desteği az da olsa zedelemek istemiyordu. Ancak, örneğin halk egemenliği gibi kavramları, Atatürk'ün sadece cumhuriyet sözcüğünü kullanmamak için yeğlediği bir deyim düzeyinde

---

(9) Atatürk ve Cumhuriyet (Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler), Halkevleri Atatürk Enstitüsü Yayını No: 4, Ankara: 1973, s.32.

(10) Bkz.: SÖYLEV, Cilt 2, s.321-325.

ele almak da yanlıştır. Bu kavram aynı zamanda, Türk toplumuna vermek istediği yeni toplumsal ve ekonomik yapıyı belirtmek amacıyla da kullanılmıştır.

Halk egemenliğinin tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için Atatürk, yalnızca cumhuriyet ile de yetinmemiş, bunun tamamlayıcısı olan demokrasiyi de zorunlu görmüştür. Temelde cumhuriyeti demokrasi ile tanımlamış, ikisinin bir bütün olduğunu belirtmiştir(11). Birtakım toplumsal koşulların elverdiği kanısına varınca, Cumhuriyet Halk Fırkası dışında ikinci bir parti kurdurmuştur. Ancak, zaman içinde bu parti cumhuriyetten ve yapılan devrimlerden uzaklaşmaya başlayınca, şartların yeterince olğunlaşmadığını anlamış ve bu parti kapatılmıştır. Bilindiği gibi, daha sonra 1940'larda demokrasiye geçilmiştir. Ancak bu geçişin zamanlamasını ve sonuçlarını tartışmak bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

En genel anlamıyla cumhuriyetçilik, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin temelleri altında yatan düşünce sistemi olan Atatürkçülüğün siyasal görünüşü olarak karşımıza çıkmaktadır. Layik anlayışla, dinsel-geleneksel otoritenin yerine halk ya da ulus otoritesinin geçirildiği bu siyasal düzenleme, en açık ifadesine "cumhuriyetçilik" ilkesinde kavuşmuştur.

Aslında, Atatürkçü Düşünce Sisteminin temellerinden birisi olarak karşımıza çıkan layiklik anlayışının, siyasal yaşamdaki yerini tam olarak almasıda ancak cumhuriyet döneminin hayata geçirilmesi ile söz konusu olabilmiştir. Bu bağlamda bakıldığında, layiklik ile cumhuriyetçiliğin ve bağlı olarak da halkçılığın birbirlerinden ayrılamayacağını söylemek gerekmektedir.

Daha önce de değinildiği gibi, Atatürk cumhuriyet düzenini özgürlük ve ulusal egemenlik ilkeleri üzerine dayandırmaktaydı. Daha, 1906 yılında II. Meşrutiyet için söylediği

---

(11) SÖYLEV, s.638, 641, 642, 644, 647.

sözler, onun bu konudaki düşüncelerini son derece açık bir biçimde ortaya koymaktadır(12): "Hürriyet olmayan bir memlekette ölüm ve izmihlal vardır. Her gelişmenin ve kurtuluşun anası hürriyettir."

Bu bağlamda bakıldığında, cumhuriyet ve cumhuriyetçilik, bu anlayışın siyasal yaşama yansımasıdır. Ayrıca bir toplumun özgürlüğü, eşitliği ve adaleti siyasal mekanizmaya doğrudan halkın egemen olması ile sağlanabilir(13).

Bu durumu ve Cumhuriyetin temel işleyiş ilkelerini Atatürk şöyle dile getirmektedir(14): "Cumhuriyet, milletvekillerinden meydana gelmiş meclisi, ve sınırlı bir zaman için atanmış devlet başkanı ile, ulusal egemenliğin varlığını sağlayan en iyi zemindir. Cumhuriyette meclis ve cumhurbaşkanı ve hükümet baş anı halkın hürriyetini, emniyetini ve rahatını düşünmekten başka birşey yapmazlar. Çünkü bunlar bilirler ki, kendilerini, iktidar ve yetkili konuma getiren, irade ve egemenliğin sahibi olan uluştur ve yine bunlar bilirler ki, iktidar konumuna saltanat sürmek için değil, ulusa hizmet için getirilmişlerdir. Ulusa karşı durum ve görevlerini kötüye kullandıkları taktirde, şu veya bu biçimde ulusal iradenin, kendi haklarında dahi işleyişi ile karşı-karşıya kalabilirler. Ulus tarafından, ulus adına devleti yönetmeye yetkili bulunanlar için, gerektiğinde, ulusa hesap verme zorunluluğu, laubalilik ve keyfi davranışlarla uzlaştırılamaz.

Halbuki, gücün ve yetkinin, Allahtan geldiğini ve yalnız ona karşı, öbür dünyada hesap vereceğini kabul eden, devleti memleketi miras kalmış bir malikhane kabul eden, her türlü kayıttan kendisini kurtulmuş görür. Böyle bir yönetimde, ulusun kişiliği ve hürriyeti söz konusu dahi olamaz. Bundan dolayı, yetkisi sınırlı dahi olsa, hükümdarlık şekli, demokrasiye, ulusal egemenlik ilkesine uygun değildir. Hükü-

---

(13) A.g.k.

(14) AFET İNAN, M. Kemal ATATÜRK'ten Yazdıklarım. Kültür Bakanlığı Yayınları: 399, Ankara: 1981, s.72-73.

metin, sınırlı insanların, sınıfların elinde bulunması dahi, ulus varlığının asla kabul edemiyeceği bir durumdur. Bütün ulusun çoğunlukla devlet yönetimine katılmasına engel olan bu (oligarşi) yöntemi de, bir zümrenin kendi çıkarlarını sağlamak için genelde ulusa ait olan egemenliğe el koymaktan başka birşey değildir."

Görüldüğü gibi Atatürk, Cumhuriyeti her zaman ve daima işler bir iletişim ortamı olan demokrasi ile beraber ele almıştır. Aslında, demokrasi isteğinin önemli temellerinden birisi de, devlet-halk etkileşimi ve iletişimin sürekli olması gereğini Atatürk'ün görmesi ve bunun ancak demokrasi ile sağlanacağını düşünmesindendir. Tek kişi ya da tek sınıfa dayanan yönetim biçimlenirin, özellikle denetimden ve iletişimden uzak yapısı, onu çağdaş bir toplum için çağdaş bir yönetim biçimi olan cumhuriyet'e yöneltmiştir. Ona göre cumhuriyet, demokrasi ile yönetilen devlet biçimidir(15).

Atatürk'ün cumhuriyet ve cumhuriyetçilik anlayışının dayandığı bazı temel ilkeleri de ana hatlarıyla ele alıp incelemek gerekir.

b. Halk Egemenliği

Halk egemenliği Atatürk'ün Cumhuriyetçilik anlayışının en önde gelen ilkesidir. Aslında Atatürk, daha ulusal kurtuluş mücadelesine girişirken, imparatorluğun kişisel yönetimine karşılık, halkın egemen olduğu bir yönetimin temellerini atmak üzere yola çıkmıştır. Bunun en önemli kanıtı da, daha Erzurum Kongresi sırasında, Mazhar Müfit'in yeni hükümet biçimi konusundaki sorusunu cevaplarken, zamanı gelince hükümet biçiminin Cumhuriyet olacağını söylemesidir(16).

---

(15) ANIL ÇEÇEN, Atatürk ve Cumhuriyet, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 223, Ankara: 1981, s.102.

(16) MAZHAR MÜFİT KANSU, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürkle Beraber, I. Cilt, TTK Yayını Ankara: 1966, s.72-74.

Başlangıçta halk egemenliği olarak ortaya çıkan, daha sonra cumhuriyetçilik ilkesi biçimine dönüşen düşünceler Atatürk tarafından şöyle dile getirilmektedir(17): "Gerçekten, halk egemenliği ilkesine göre yönetilen uygar devletlerde kabul edilen ve geçerlikte olan temel kural, ulusun genel isteklerini en çok temsil eden ve bu isteklerin gereklerini en yüksek güç ve yetki ile yapabilecek olan siyasal grubun, devlet işlerinin yönetimini üzerine alması ve bunun sorumluluğunu en yüksek önderinin omuzuna yüklemesi ilkesinden başka birşey değildir. Aslında bu koşulları kazanamayan bir hükümet görev yapamaz."

Halk egemenliği özü ile ortaya çıkan Atatürkçü cumhuriyet anlayışı, ileri ve çağdaş devlet düzeninin halka dayalı bir biçimde kurulmasına yönelmişti. Atatürkçü Düşünce Sistemi halk egemenliğinden; vatandaşların yaşamlarını doğrudan ilgilendiren tüm seçim ve kararların, halkın çoğunluğunun yararına ve onun saptarılmamış, yabancılaştırılmamış gerçek düşüncesine, isteklerine uygun olmasını anlar. Halk adına ülkenin yönetimine gelenlerin ancak halkın gerçekten yararına olan belirli birtakım ilkeler içinde kaldıkları zaman halkın istencini (iradesini) egemen kılabileceklerini anlamıştır.

c. Tam Bağımsızlık

Atatürkçü Düşünce Sisteminde bağımsızlık olgusu büyük önem taşır. Hatta, bağımsızlık ilkesi onun diğer tüm düşüncelerini de etkilemiş ve yönlendirmiştir. Bu bağlamda bakıldığında, cumhuriyet ve cumhuriyetçiliği de bağımsızlık olgusundan ayrı ele almak mümkün değildir. Atatürk her yönüyle bağımsız bir cumhuriyetin arayıcısı olduğundan, sahip olduğu bağımsızlık düşüncesi de "tam" olma niteliğindedir. Çünkü, her yönüyle hayata geçmemiş bir bağımsızlık, bağımsızlık

---

(17) SÖYLEV, s.161.

olarak nitelendirilemez. Bağımsızlık her yönüyle bir bütünlük ve tamlık taşımalıdır.

İçinde yetiştiği toplumsal koşullar Atatürk'ü bu konuda tavizsiz olmaya yönlendirmiştir. Su katılmamış bir ulusçu olan Atatürk, Türk halkının bağımsızlığı konusunda çok kesin düşüncelere sahiptir. Asıl olan Türk halkının onurlu bir biçimde yaşamasıdır. "Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve saygın bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin ve gönenmiş olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar toplumlar karşısında uşak olma durumunda kalmaktan öteye gidemez.

..... Oysa, Türk'ün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir. Öyleyse ya bağımsızlık, ya ölüm"(18).

Özgürlük ve bağımsızlığı kendi karakteri olarak niteleyen Atatürk, bir ulusta varolan onurun, namusun, haysiyetin ve insanlığın doğması ve yaşayabilmesini, mutlaka o ulusun özgürlük ve bağımsızlığına sahip olması ile doğru orantılı görmektedir. Bağlantılı olarak, Atatürk bu duruma yaşamsal bir önem yüklemektedir. Bir insanın gerçek anlamda insan gibi yaşayabilmesi için bağımsız bir ulusun üyesi olması koşuldur. Ancak, bu durum ulusların birbirleriyle dostluğu engellemez. Ancak, "Türk Ulusunu esir etmek isteyen herhangi başka ulus ve düşüncesinden vazgeçinceye kadar da ona düşman gözü ile bakılır"(19).

Dışa karşı gerçekleştirilecek olan tam bağımsızlığın içerideki sonucu, devlet yönetimi ile ilgili herşeye halkın egemen olması olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

(18) SÖYLEV, s.10.

(19) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt III, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, 3. Baskı, Ankara: 1981, s.24-25.

Konuya toplumsal iletişim bağlamında yaklaşılması durumunda da bağımsızlığın büyük önemi olduğu ortaya çıkar. Çünkü, sadece bağımsızlık yoluyla gerek bir ülkenin diğer ülkelerle olan dış iletişimi, gerek ülke içindeki toplumsal iletişim gerektiği gibi işleyebilir. Aksi durumda, bir ülkeye hakim olan diğer ülkeler, toplumsal iletişimi kendi kuralları çerçevesinde düzenlerler.

d. Ulusal Bütünlük

Atatürkçü Düşünce Sisteminin önemli çıkış noktalarından birisini oluşturan "ulusal bütünlük" kavramı, yine Atatürk'ün ulusçuluk anlayışının siyasal ve hukuksal boyutlardaki uzantısı olarak nitelendirilebilir. Bir başka açıdan bakıldığında ise, yine ulusal bütünlük, halk egemenliği ve tam bağımsızlık anlayışlarının doğal ve kaçınılmaz bir uzantısıdır. Genel olarak Atatürkçülüğe ve Atatürk zamanında yapılan uygulamalara bakıldığında, Türkiye Cumhuriyetinin en temel özelliğinin ulusal yapıda olması ve bu cumhuriyetin vazgeçilmez karakterde bir ulusal bütünlüğe sahip olması olduğu görülebilir(20). Atatürk'ün bu konudaki düşüncesi, daha 22 Mayıs 1919'da İstanbul hükümetine gönderdiği raporda yer alan; "ulus birlik olup, egemenlik esasını ve Türk duygusunu hedef tutmuştur" cümlesinin gösterdiği gibi hiçbir yoruma yer bırakmayacak bir açıklıktadır(21). Bu cümle hem Kurtuluş Savaşının ana ilkesini, hem de daha sonra kurulacak olan devletin en önemli temelini oluşturacak "ulusal bütünlüğün" gerekliliğini vurgulamaktadır. Bir başka deyişle, yeni devlet bir ulusun varlığına ve onun sınırları kavramına dayanarak ve o ulusun bütünlüğü varsayımını temel aldığı gibi, bu bütünlüğü de sağlamakla ve en önemlisi yaşatmakla görevli olacaktır(22). Bağlı olarak da, cumhuriyet devletinin nite-

(20) Ulusal yapı ve benzeri kavramlar daha sonra "ulusçuluk" ilkesi ele alınırken daha ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

(21) İNAN, s.11.

(22) ÇEÇEN, s.132.

liğini ve sınırlarını, Türkiye Cumhuriyetinde yaşayan halkın ulusallaşma sürecindeki düzeyi ve boyutları belirleyecektir. Bu noktada, Atatürk'ün ulus tanımını nasıl yaptığını ve "ulus" kavramı içine neleri katıp-katmadığını da belirlemek gerekmektedir:" Vatanımız, Türk ulusunun eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde varlıklarını koruyan eserleriyle yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurttur. Vatan, hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez bir bütündür.

Türk ulusunun kurulmasında etkin olduğu görülen doğal ve tarihsel olgular şunlardır: Siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve köken birliği, tarihsel yakınlık, ahlaksal yakınlık"(23).

Türk devriminde, doğu bloku ülkelerinde yapılan yanlışa düşülmediği görülmektedir. Türk Devriminde eski yapı tamamen ortadan kaldırılmamış, özellikle kültürel bağlamda geçmişin önemli ögelerine sonuna kadar sahip çıkılmıştır. Bu geçmişle olan iletişimin koparılmaması bağlamında önem taşımaktadır. Ulus'u; zengin hatıra mirasına sahip olan, birlikte yaşamak konusunda ortak istek ve bu konuyu onaylamada samimi olan ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam konusunda iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan topluma verilen ad olarak tanımlayan Atatürk'de aynı konuyu böylece vurgulamıştır(24). Kaldı ki, bu durum ulusal bütünlüğün sağlanması bağlamında da önem taşır.

Atatürk'ün önderliğinde tüm Anadolu halkının birlikte gerçekleştirdiği bağımsızlık ve Kurtuluş Savaşı, kuşkusuz Türkiye Cumhuriyetinin de kuruluş savaşı niteliğini taşımaktadır. Bu savaşın başarıya ulaşmış olması, yeni devletin kurulmasını sağlamıştır. Ancak, bu başarı yine de devletin

---

(23) İNAN, s.55.
(24) A.g.k., s.56.

ulusal bir karaktere sahip olmasını hemen sağlayamamıştır(25). Bu nedenle de, çağdaş anlamdaki ulusçuluğu ve bağlı bir koşul olan ulusal bütünlüğü; Türk toplumunun bütününde ortak inanç, düzen ve genel ilke durumuna getirebilmek amacıyla yeni toplumsal düzenlemelere girişilmiştir. Bu düzenlemeler (yazı-dil devrimi, kıyafet devrimi vb.) aslında yeni devleti halka tanıtan ilk iletiler olarak da nitelendirilebilir. Kaynak durumundaki Atatürkçü Düşünce Sistemi, toplumu düzenleyecek yapının iletileri durumundaki bu devrimleri halka tanıtmıştır. Halktan alınan olumlu yansımalar niteliğindeki bu devrimleri benimseme davranışı, Atatürk'ü ve devleti cesaretlendirmiş ve yeni başka düzenlemelere gidilmiştir. Toplumda genel kabul görmeyen ve iletişim terminolojisinde "gürültü" olarak geçen ve çeşitli yönlerden gelen Atatürk Düşünce Sistemine yapılan saldırılar etkisiz kalmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'de cumhuriyeti ulusal bütünlük tabanına dayandırmak, örnek ve çağdaş bir anlayışla gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, ulusal sınırlar içinde, Türklük duygusunu içinde yaşatan ve yapılan ulus tanımlaması çerçevesine girenlerin ortak devletidir.

e. Çağdaşlaşma

Atatürkçü Düşünce Sisteminin ve Türkiye Cumhuriyetinin dayandığı temel ilkelerden birisi de "çağdaşlaşma"dır. Türkiye Cumhuriyetinin temeli olan bu kavramı çok kısaca ulusu ve ülkeyi çağdaş uygarlık ve kültür düzeyine çıkarmak olarak tanımlamak mümkündür.

Türk Dil Kurumunun Türkçe sözlüğünde, çağdaşlaşma; "çağın tutumuna uymak" çağdaşlık ise "çağdaş olma durumu" ve

---

(25) ÇEÇEN, s.142. (Bu yargıya bir noktadan sonra katılabilmek oldukça zordur. Çünkü, bir boyutu ile anti-emperyalist bir karakter taşıyan Kurtuluş Savaşı aynı zamanda başından beri ulusal bir başkaldırı niteliğini de taşıyordu. Bu bağlamda, kimi kaynaklar bu savaşı "Ulusal Kurtuluş Savaşı" olarak nitelendirirken, bu gerçeği dile getirmektedirler.)

çağdaş "bulunulan çağda olma, muasır" olarak tanımlanmaktadır. Toplumbilimsel olarak ise çağdaşlaşma; toplumun yeniden düzenlenmesini, çağın her türlü gelişmelerinin ışığında yeni bir düzen kurulmasını, bilimsel bir dünya, insan ve toplum anlayışının egemen kılınmasını, çağdaş uygarlık yarışında diğer ülkelerle yarışmaya kalkılmasını anlam olarak içermektedir(26).

Aslında Atatürkçü Düşünce Sistemi yapısı gereği çağdaştır ve gelişmelere açıktır. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, Atatürkçülük bir ideoloji ve bağlı olarak doktrin değil, değişen ve gelişen şartlara ayak uydurabilen bir politikalar bütünüdür. "Doktrin istemem, donar kalırız. Biz yürüyüş halindeyiz" sözü aslında bu yaklaşımı dile getirir(27). Atatürkçülük, ulusumuzu çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkarmayı temel hedef olarak almıştır. Bilindiği gibi, uygarlık da durağan bir yapı taşımaz. Aksine sürekli bir hareketlilik ve gelişme içindedir. Bu bağlamda Atatürkçülüğün anılan yapısal özeliği hayata en iyi ayak uydurabilen tavrı göstermektedir.

Atatürk çağdaşlaşma konusunda o dönemde alınacak ölçüt olarak Batıyı görmüş ve göstermiştir. "Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çabamız Türkiye'de çağdaş, böylece Batılı bir hükümet yaratmaktır. Uygarlığa girmek isteyip de batıya yönelmemiş ulus hangisidir?" diyen Atatürk böylelikle gerekli hedefi göstermiş olmaktadır(28). Ancak, burada bir noktayı önemle ele almak gerekmektedir. Batılılaşma aslında, konuya değişik açılardan bakanların yersiz kuşkulara kapılmalarını önleyici bir kapsama sahiptir. Burada Batılılaşma olarak nitelenen, gerçek anlamıyla çağdaş dünya uygarlığına katılmak ve ulusun genel yaşam tarzını, çağdaş olmanın gerek-

---

(26) A.g.k., s.143-144.

(27) VEHBİ TANFER, "Atatürk-Atatürkçülük" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Ankara: 1984, s.198.

(28) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt III, s.68.

lerine uydurarak, çağdaş olarak nitelendirilebilecek ulusların arasında yer almaktır. Çünkü, yine Atatürk'ün deyişle; "memleketler çeşitlidir, fakat uygarlık birdir ve bir ulusun ilerlemesi için de bu tek uygarlığa katılması gerekir"(29).

Buraya kadar üzerinde durulan noktalardan da anlaşılacağı gibi, Türk ulusunun önünde duran ve varılması mutlak gereken hedef çağdaşlaşma ve bağlı olarak da çağdaş uygarlıktır. Ancak, çağdaş uygarlık hedefinin ulusun diğer hedeflerinden önemli bir nitelik farkı bulunduğunu da vurgulamak gerekmektedir. O da, bu hedefin sürekli hareket halinde oluşudur. Başka deyişle, çağdaş uygarlık hedefi birkez yakalandığında tam olarak ona ulaşılmış sayılmaz. Çünkü, eğer yakalanılan noktada kalınırsa, hedef yapısı gereği kısa sürede tekrar ileri gidecektir. Bu nedenle onu daima ve ısrarla izlemek gerekir.

Öte yandan, böyle bir hedefi yakalayıp izlemenin ilk koşulu ise, herşeyden önce ulusun çağdaş uygarlıktan kopmasına neden olan engelleri ortadan kaldırmak ve yerlerine ilerlemeyi hızlandıracak kurum ve yöntemleri koymak gerekmektedir (30). Atatürk de işe bu noktadan başlamıştır. Bu nedenle, Türk ulusunu çağdaş uygarlık hedefine doğru yöneltici ve bu doğrultuda ilerlemesini sağlayıcı iletişim devrimi (yazı-dil devrimi), kıyafet devrimi vb. önlemlerin alınmasını sağlamıştır. Atatürk böyle bir hedefe ulaşmanın bir insan ömrü kadar bir zaman kesitine sığdırılamayacağını da görmüştür. Ancak, bu hedefin yakalanıp izlenmesi sürekli bir olay olduğu için, Türk ulusunun gelecek kuşaklarına bu yolda izlenmesi gereken yöntemi ise; "Efendiler, bugüne kadar elde ettiğimiz başarı, bize ancak ilerleme ve uygarlığa doğru bir yol açmıştır. Yoksa ilerleme ve uygarlığa henüz ulaşmış değiliz. Bize ve torunla-

---

(29) A.g.k., s.67-68.

(30) HÜSEYİN CEVİZOĞLU, Atatürkçü Düşünce ve Sonuçları, Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Yayını No: 1, Ankara: 1980, s.68.

rımıza düşen görev bu yol üzerinde hiç durmadan ilerlemektir" şeklinde belirtmiştir(31).

Aslında, Atatürk ilkeleri olarak adlandırdığımız ve Türk ulusunun tüm toplumsal yaşantısını düzenleyen ilkeler her açıdan çağdaşlaşmaya yönelen bir bütün meydana getirir. Daha önce de değinildiği gibi, çağdaşlaşma genel anlamda süreklidir. Bağlı olarak ise her hedefe varış, beraberinde yeni bir atılım zorunluluğunu getirir. Çünkü bilim ve uygarlık yerinde saymayıp, sürekli ilerlemeler kaydettiğinden; varılan her ileri nokta, en ileri uygarlık düzeyine varmanın bir başlangıcı olarak kabul edilebilir. İşte, Atatürk'ün çağdaşlaşma anlayışı da tam böyle devingen (dinamik) bir yapıyı içermektedir. Durağan (statik) bir bakış açısına sahip olmayan Atatürkçü Düşünce Sistemine göre, ilerde birgün bir başka uygarlık, Batı uygarlığının yerini alırsa, o zaman yeni hedef hiç kuşkusuz bu yeni uygarlık düzeyine ulaşmak olacaktır ve olmalıdır. Çünkü, Atatürkün dediği gibi, "uygarlığa girmek isteyip de batıya yönelmemiş olus hangisidir"(32) Başka deyişle, eğer daha ileride olan bir başka uygarlık söz konusu olsa, bu kez de o uygarlığa ulaşmak ve girmek kaçınılmaz olacaktır. Bu anlamda bakıldığında, çağdaşlaşma kavramı en ileri düzeyde olan uygarlıkla sıkısıkıya bir bağlılık içermektedir. Bu nedenle Atatürkçü Düşünce Sistemi, asıl hedef olarak, mutlak bir biçimde batıyı seçmemiş, çağdaş uygarlığı temel hedef olarak saptamıştır. Uygarlık kavramı zaten kendi içinde değişme ve gelişmeyi taşıdığı için, ileride batı uygarlığının yerini, çağdaş uygarlığı temsil eden bir başka akım alabilir. O zaman, hedef o çağdaş uygarlığa ulaşmak olacaktır. Kaldı ki, batı uygarlığına ulaşmak için öykünmecilik, kendi benliğinden uzaklaşma, ulusal karakterin bir yanabırakılması gibi bir ulus için son derece tehlikeli olan yöntemler kesinlikle Atatürkçü Düşünce Sistemi içinde yer almaz. Daha sonra ele alınacak ulusçuluk ilkesinin Atatürk İlkeleri arasında bulun-

---

(31) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.318.
(32) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt III, s.68.

ması ve önemli bir konuma sahip olmasının nedeninin bir yönü de bu tehlikeden uzak kalmaktır.

Çağdaşlaşma, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak ve buna bağlı olarak da, çağdaş bir cumhuriyet kurma ve yerleştirme çabalarına bağlı olarak ortaya çıkan Batılılaşma olgusu beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu dönemine bağlılıklarını sürdüren geleneksel anlayışın direnmeleri, yobaz dinciliğin yeni yönetim biçimine karşı koymaları ve diğer bazı kesimlerin girişimleri çağdaşlaşma ve çağdaş uygarlıklar düzeyine açısından engel olarak ortaya çıkmışlardır. Ayrıca, batı kültürünün temelinde varolan maddeye dayanma ve bireycilik felsefesi, çoğunlukla bunun karşıtı niteliklere sahip olan toplumumuzda bazı çelişkilerin ortaya çıkmasına da neden olmuştur(33). Bu noktada ise, Atatürkçü Düşünce Sisteminin birleştirici ve sentezci yanı yine ön plana çıkmaktadır. Eski ile yeni, geleneksel ile gelişmeci, yobazlık ve açık düşüncelilik bir potada eritilmiş, gerçekleştirilen devrimlerle de, Türkiye Cumhuriyeti pekişmiştir. Ancak, yine de birtakım sorunlar ortaya çıkmıştır. Çağdaşlaşmayı öykünmecilik olarak anlayanlar, Batılılaşma olayını çok abartılı ele alıp topluma yabancılaşanlar, hep yenileşme çabalarının halka tam olarak ulaşmasını dolaylı da olsa engellemişlerdir. Ancak, tüm bunları Atatürk'ü ve Atatürkçü çağdaşlaşmayı gerçek yönüyle anlayamamaktan kaynaklandığı açıktır. Atatürk, "batıcı" değil, çağdaşçıdır. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmek için, günümüz toplumsal koşullarına en uygun yapıyı taşıyan ve en iyi durumda olan Batı kurumlarına yönelmiştir.

Atatürkçü Cumhuriyetçiliğin temellerinden birisi olan çağdaşlaşma, 20. yüzyılın önde gelen ve en sağlıklı cumhuriyet yönetimlerinden birisi durumundaki Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasında temel etkenlerden birisi olmuştur. Atatürkçü

---

(33) İSMAİL CEM, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul: 1970, s.247-255.

çağdaşlaşmanın temel nitelikleri en veciz olarak yine onun sözlerinde; "..... bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan ulusal ve çağdaş bir devlet ...." olarak bulmuştur(34).

f. Barışçılık

Atatürkçü cumhuriyetçiliğin bir başka ögesi de "barışçılık"tır. Bu öge, Atatürkçü Düşünce Sisteminde "yurtta barış, cihanda barış" deyişi ile ifadesini bulmuştur. Ulusal Kurtuluş Savaşından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, her koşul altında barışa dayandırılmak istenmiştir. Ancak, barışçılık olğusunun da belli birtakım koşulları vardır. Bu şartlar Atatürk tarafından şöyle dile getirilir: "Tam bağımsızlık demek, kuşkusuz siyasa, maliye, ekonomi, adalet, askerlik, kültür ... gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir. Biz bunu sağlamadan ve elde etmeden barışa ve esenliğe kavuşacağımız kanısında değiliz. Görünüş ve yöntem bakımından barış yapabiliriz, anlaşma yapabiliriz; ama tam bağımsızlığımızı sağlamayacak olan bu gibi barışlar ve anlaşmalarla ulusumuz, hiçbir zaman canlılığa ve esenliğe erişemeyecektir"(35).

Gerçi, Türkiye Cumhuriyeti hemen savaş sonrasında kurulmuştur. Fakat tüm ilkeleri ve temelleri ile barışçılığın simgesi haline gelmiştir. Belki de, Osmanlı Devletinin son dönemlerinin hemen tamemen savaşlar, yokluklar, acılar içinde geçmiş olması barışçılığı vazgeçilmez kılmıştır. Ancak bu, bazı mücadelelerden tamamen vazgeçildiği anlamına da gelmez. Yeni devleti kurmak, yaşatmak için gerektiğinde savaşa başvurulmuştur. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyetinin bağımsızlık ve özgürlüğüne yönelecek herhangi bir tehlike karşısında mücadeleye girişmekten de geri durulamaz. Kısacası, zorda kalma-

(34) SÖYLEV, s.656.
(35) A.g.k., s.458.

dıkça ve yaşamsal bir darboğaz ortaya çıkmadıkça barış vazgeçilmez temel ilke olmuş, savaştan kaçanılmıştır. Böylelikle devletin temel ilkeleri arasına giren barışçılık, Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş insanlık hedefleri doğrultusunda gelişebilmesi için büyük katkılar getirmiştir.

Türk ulusu gibi, tarihi boyunca savaştan sürekli olarak zarar görmüş ve savaşın ne demek olduğunu bilen ulusların barışa daha büyük bir içtenlikle bağlı olması, son derece doğaldır. Aslında uluslararası siyasal güvenliğin gelişebilmesi için ilk ve en önemli koşul, tüm ulusların başırı koruma düşüncesinde içtenlikle birleşmeleridir(36).

Askerlikten gelmesine karşın, Atatürk kadar barışa önem ve değer veren önder pek yoktur denilebilir. İç politikada da, dış politikada olduğu gibi barış ana hedef olmuştur. Yurt içerisindeki azınlıkların her türlü hakları korunmuştur. Devlet hizmetleri onlara da eşit derecede götürülmüştür. Bilindiği gibi etnik azınlıkların en rahat yaşadıkları ülkelerden birisi Türkiye olmuştur. Ayrıca hukuksal anlamda; herkesin temel haklarına saygı hukuk düzeninin ana ilkesi; daha sonra ele alınacak olan halkçılık ilkesi ise, yurtta barışı sağlayan bir uygulama olmuştur. Yurtta ve dünyada barışı temel ilke olarak benimseyen Türkiye Cumhuriyeti; bir barış devleti olurken dünya genelinde de barışçı dış politikanın başarılı uygulayıcılarından birisi olmuştur. İşte tüm bu nedenler, barışçılığı Atatürk Cumhuriyetçiliği anlayışının temel ilkelerinden birisi durumuna getirmiştir.

B. ULUSCULUK

a. İlkenin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu

Türkiye Cumhuriyetinin yerini aldığı Osmanlı Devleti, "ulusculuk" kavramlarına uzak bir yapı taşıyordu. O dönemin

---

(36) ÇEÇEN, s.172.

toplumsal yapısında belli bir ulustan söz edilmez, daha çok sınırları oldukça belirsiz bir Osmanlılık kavramı ön plana çıkarılırdı. Devletin ve ülkesinin adı "Osmanlı"dır. Egemenlik, başka deyişle devleti yürüten, yöneten güç hep "Osmanlı" ailesinden çıkar; Osmanlı ülkesinde yaşayan herkese "hangi din ve mezhepten olur ise olsun" Osmanlı denilirdi (37).

Ancak, burada çok önemli bir noktayı da açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Aslında, ulusçuluk bir akım olarak ve buna bağlı biçimde pek çok devletin varoluş temeli olarak ancak XVIII ci yüzyıl sonlarına doğru doğmuş ve gelişmiştir(38). Bu tarihten önce, devletlerde daha çok din temel olarak alınmakta ve esas olarak da, insanların devletlere değil, dinlere hizmeti görülüyordu.

Osmanlı devletinin durumu, bu açıdan çok daha karışıkdı. Osmanlı devletinin yönetim esasları İslam dinine göre düzenlenmişti ve yapısı gereği İslam dini de evrensel bir görüş niteliğindedir. Başka deyişle, müslüman olanların hepsi bir "ümmete" bağlı sayılmaktadır. Böylece, en genel anlamıyla İslamlıkta "ulusçuluk" yoktur. Bu yapıya karşın, dünyada ulusçuluk akımlarının gelişip, güçlenmesiyle birlikte, Osmanlı devletinde yaşamakta olan çeşitli uluslar da başkaldırmışlardır. Bu başkaldırılarla be ülkede yaşayan tüm uyruklar, din ve mezhep farklılıklarına karşın yine de Osmanlı olarak kabul edildiler ancak ulusal farklılıklar yadsındı(39). Bu yeni bakış açısında bile ortada bir gariplik söz konusuydu. Devleti kurup, yücelten ve yönetenler Türkler olmasına karşın, devlet yapısı içinde en çok ezilenler; devlet içinde tek askerlik yapan ulus olma durumunu hep Türkler sürdürmüştür. Tüm bunlara rağmen, sonunda; Osmanlılık anlayışının ulusçuluk akımının geliş-

---

(37) AHMET MUMCU, Atatürkçülükte Temel İlkeler, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul: 1981, s.81.

(38) A.g.k., s.83.

(39) A.g.k., s.86.

mesini önleyemeyeceği ve devletten ayrılan her ulusun da kendi özgürlük ve bağımsızlığını elde edeceği anlaşılmıştır(40). İşte, Osmanlı Devletinde yaşayan çok çeşitli uluslar içinde en son, imparatorluğun gerçek sahibi olan Türkler, ulusçuluk duygularının tadını almaya başlamışlardır.

Bu bağlamda bakıldığında, 20. yüzyılın başlarında halen Türkiye'de ulusçuluk kavramı bir yenilikti. Onun tüm toplum katlarınca benimsenmesi, tamamen Atatürk Devriminin bir başarısı olarak kabul edilmektedir(41).

Genel anlamıyla ulusçuluk anlayışı, Türk toplumunda o zamana dek, neredeyse gelenekselleşmiş "ümmet" olarak yaşama düşüncesini reddeder, ve daha önce ele aldığımız çağdaşlaşma anlayışının en önemli ögeleri durumundaki "ulus" ve "yurttaş" olarak yaşama gerek ve gerçeğini kabul eder(42).

Atatürk, bir "ulus" olarak yaşamanın yaşamsal önemini ve çağdaş bir toplum haline gelmedeki zorunluluğu daha 1922 yılında Bursa'da öğretmenlere yaptığı konuşmada dile getirmiştir: "Kesinlikle bilmeliyiz ki, iki parça halinde yaşayan uluslar zayıftır, hastalıklıdır. Çocuklarımız ve gençlerimize vereceğimiz eğitimin sınırı ne olursa olsun, onlara esaslı olarak şunları öğreteceğiz: Ulusuna, Türkiye Devletine ve T.B.M.M.'ye düşman olanlarla mücadele edecek bilgiler ve araçlarla donanmış olmayan uluslar için yaşama hakkı yoktur Mücadele gereklidir.

İtiraf edelim ki, üç buçuk yıl öncesine kadar cemaat halinde (ulusal bağları olmayan, rastgele, başka birtakım bağlarla biraraya gelivermiş bir topluluk) yaşıyorduk. Bizi istedikleri gibi yönetiyorlardı. Dünya bizi temsil edenlere göre tanıyordu. Oysa, üçbuçuk yıldır tamamen ulus olarak

---

(40) A.g.k., s.87-88.

(41) SUNA KİLİ, Atatürk Devrimi (Bir Çağdaşlaşma Modeli), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 221, Ankara: 1981, s.206.

(42) A.g.k.

yaşıyoruz. Bunun maddi ve açık şahidi, hükümet şeklimiz ve hükümetimizin mahiyetidir ki, onu kanunlar Büyük Millet Meclisi olarak şekillendirmişlerdir"(43).

Atatürk, Osmanlı Devletinin din temeline dayanan yapısının, "ümmetçilik"in ve bunların yansımasını bulduğu düşünce ve kurumların yerine; ulusun varlığını ve ulusal egemenlik ilkelerini koyarak, çağdaş, laik bir topluma dönüşmenin temellerini de atmış olmaktadır(44).

Atatürkçü Düşünce Sisteminde "birlik" olgusu ulusal devletle sağlanabilmiş ve ulusçuluk da bu birliği pekiştiren en önemli öge olarak görülmüştür. Aslında, Türkiye Cumhuriyeti, ulusal sınırlar içinde yaşayan tüm halkın ortak mücadelesi ile kurulmuştur. Özellikle o dönemlerde Türkiye sınırları içinde Çerkez, Yahudi, Ermeni, Rum, Boşnak, Laz, Kürt vb., topluluklar vardı(45). Osmanlı İmparatorluğunun ilk dönemlerinden beri birarada yaşayan anılan bu grupların, hiçbir zaman ayrı ve bağımsız siyasal varlığa sahip olmadıkları bilinmektedir. Türkiye Cumhuriyetinde ise tek bir halk olmuştur. Yaşayışı, gelenekleri, dünya görüşleri hep ortak doğrultularda olan bu halkın bütünü Türk halkıdır. Bir başka deyişle; Türk ulusu, ırk ayrımı gözetilmeyen, dil farklılıklarına dayanan siyasal ayrımlamaların da söz konusu dahi edilemeyeceği yeni bir bileşim olarak nitelendirilebilir(46).

Yukarıdaki nedenle Atatürk'ün ulusallık (milliyet) ilkesini; "Bir ulusun diğer uluslara oranla, doğal veya kazanılmış özel karakterler sahibi olması, diğer uluslardan farklı bir organizma oluşturması, çoğunlukla onlardan ayrı olarak, onlara eşit gelişmeye sahip bulunması keyfi-

---

(43) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.45.
(44) KİLİ, s.207.
(45) ÇEÇEN, s.132.
(46) A.g.k. s.133.

yetine ulusallık ilkesi (milliyet prensibi) denir. Bu ilkeye göre, her birey ve her ulus kendi hakkında iyi niyet (hüsnüniyet), topraklarına kayıtsız-şartsız sahip çıkmayı istemek hakkına ve özgürlüğüne sahiptir. Bu genel kural, bize hangi ulusların hür, hangilerinin hürriyetinden şu veya bu şekilde mahrum olduklarını, yani ulus adını taşımaya layık olmadıklarını kolaylıkla gösterir" biçiminde açıklığa kavuşturduğunu görmekteyiz(47).

Atatürk, ulus ve ulusallık konularındaki bu önemli saptamalarından sonra, Türk ulusçuluğu konusundaki görüşlerini ise; "Türk Ulusçuluğu, gelişme ve büyüme yolunda ve uluslararası temas ve münasebetlerde, bütün çağdaş uluslarla eşit ve bir ahenkle yürümekle beraber, Türk toplumsal heyetinin özel karakterlerini ve başlıbaşına bağımsız kimliklerini saklı tutmaktır" sözleriyle dile getirmektedir(48). Bu yaklaşıma koşut olarak, ulusçuluk; ulusun tüm bireyleriyle, amaçta, ülküde, yazgıda, inançta, dilde, kültürde ve bağlı olarak bunların gerçekleşme yolu olarak toplumsal iletişimde ulusal kimlik bilincine varması, "ben Türk'üm" diyebilmenin; tasada, kıvançta ve toplumsal imkânların dağıtımında birleşebilmenin mutluluğuna erişmesi; ülke ve ulus bütünlüğü için birlikte çalışma özverisini göstermesi; yönetimde, ekonomide, siyasada, kültürde, bağımsızlık doğrultusunda gelişmeye, çağdaşlaşmaya katkıda bulunmasıdır.

Bunlardan başka, Atatürkçü Düşünce Sistemi açısından ulusçuluk anlayışı; başka ulusların da varlığına saygı gösteren ve kendi ulusuna da kayıtsız ve koşulsuz saygı isteyen evrensel bir ulusçuluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce, aslında Osmanlı İmparatorluğunun gerileme, çökme ve parçalanma dönemlerinin acı deneyimleri ve Ulusal Kurtuluş Savaşının çetin mücadeleleriyle gelişmiştir. Buna

---

(47) İNAN, s.56-57.

(48) A.g.k., s.57.

bağlı olarak Atatürk ulusçuluğu, "Misak-ı Milli" ilkesini temel almış "tam bağımsızlık" ülküsüne dayanır(49).

"... biz esasen, ulusal varlığımızın temelini, ulusal bilinçte ve ulusal birlikte görmekteyiz" diyen Atatürk, Türk ulusçuluğunun, toplumu birleştirici ve bütünleyici yapısını da böylece vurgulamıştır(50).

Aslında Atatürk sadece ulusçuluk ilkesini ortaya koymakla da yetinmemiştir. Ulusçuluk ilkesinin hayata tam geçebilmesi için yaptığı ulus tanımında da belirttiği gibi, ulus kavramını dört ana dayanak noktası üzerine dayandırmıştır(51): i) Ulusal benlik duygusu: Ulusu, temelde ümmet ve çarpık bir Osmanlılık kavramından koparıp, Türk ulusunun özelliklerini ön plana çıkararak kavuşturduğu ulusal duygu. ii) Ulusal Türk tarihinin ortaya çıkarılışı: Türk ırkının dünyanın en eski ve köklü ırklarından biri olduğunun ve bunun yaklaşık altı bin yıllık bir geçmişe dayandığının ortaya çıkarılması ve Türk Tarih Kurumunun kurularak bu önemli konunun bilimsel olarak araştırılması sağlanmıştır. iii) Ulusal dil: Dünyanın en zengin dillerinden birisi olan Türk dilinin, özellikle Osmanlılar döneminde yoğun olarak girdiği yabancı dillerin etkilerinden kurtarılması için "dil devrimi" gerçekleştirilmiştir(52). Tarih konusunda yapılan uygulamanın benzeri ile kuralan Türk Dil Kurumuna da bu konunun araştırılması görevi verilmiştir(53). iv)Ulusal Birlik: Ulusal sınırlar içinde yaşayan herkesin belli

---

(49) TURHAN OLCAYTU, Dinimiz Neyi Emrediyor, ATATÜRK ne yaptı? İnkılabımız, İlkelerimiz, 7. Baskı, Ankara: 1984, s.51.

(50) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.387.

(51) OLCAYTU, s.56.

(52) Bu devrim, çalışmanın daha sonraki bölümlerinde ele alınacak ve toplumsal iletişimin düzenlenmesi anlamında "iletişim devrimi" olarak adlandırılan çalışmanın bir parçasıdır.

(53) Türk Dil Kurumunun ilk kuruluş amacı budur. Ama özellikle 12 Eylül'ün hemen öncesinde, bu kuruluş siyasi birtakım tartışmalara da konu edilmiş ve kurum, sanki toplumda o dönemde varolan tamamen yanlış kamplaşmada taraf görüntüsüne sahip olmuştur.

amaç ve hedeflere ulaşma amacıyla biraraya gelmelerini sağlamak için Atatürk tarafından gerekli tüm atılım ve devrimler eksiksiz yerine getirilmiştir.

Kuşkusuz ki, Atatürkçü Düşünce Sisteminde yer alan ulusçuluk girişimleri ile diğer bir önemli ilke olan çağdaşlaşma ile yakın ilişkileri vardır. Toplumsal gelişme ile ortaya çıkan çağdaş ulusal devletin gereklerini yerine getirme zorunluluğu doğmuştur(54). Çünkü eğer, bir toplum çağdaş bir devlet olarak yaşamak istiyorsa, onun siyasal kurumları ile bu kurumların çalışmaları da bu gereklere uymak durumundadır. Bu bakımdan, Osmanlı İmparatorluğu gibi tarihsel imparatorlukların ve diğer bu tür devletlerin genel olarak izledikleri siyasa, yerini etken bir ulusal devlet olabilme olanakları yaratacak bir politikaya bırakmalıdır(55). Başka bir deyişle, çağdaşlaşmış olmanın ölçütü olarak karşımıza, ilk önce bir ulusal devletin temel yapısını meydana getiren birtakım kurumların kurulmuş olması ve ikinci olarak da toplumsal yaşamda ulusçuluk olgusunun bilinçli ve denetimli bir yapıyla belirmiş olması çıkmaktadır. Ancak yine de, ulusçuluk, çağdaşlaşma için gerekli fakat yeterli olmayan bir koşuldur. Ayrıca, çağdaşlaşmanın hayata geçirilmesini sağlayacak biçimde örgütlenmiş devlet kurumlarının da yaratılması gerekir. Özetle, çağdaşlaşmak, gerçekten ulusal bir devlet kurmak ve onu geliştirmektir(56).

Bu ele alınanlar çerçevesinde Atatürk ulusçuluğuna bakıldığında, Türkiye Cumhuriyetini kurma ve geliştirme sürecinde, yukarıda ele alınan tüm ilke ve çabalara tam olarak uyulduğunu söyleyebiliriz. Atatürk ulusçuluğu, ülkenin bütün olarak çağdaşlaşmasına yönelmiş bir yapı taşır. Çağdaşlaştırıcı ulusçuluk, Atatürkçü Düşünce Sisteminin en temel odaklarından birisi olmuş, Türk devriminin özellikle

---

(54) KİLİ, s.211.
(55) A.g.k.
(56) A.g.k., s.212.

"birlik" ve "eşitlik" doğrultusundaki aşamalarında en önemli itici ve düşünsel gücü oluşturmuştur. Ayrıca, yönetici gücü oluşturan "otorite"nin kaynağı ve yasallığı, ulusa ve halka dayandırılmıştır(57).

Atatürk ulusçuluğunun en önemli niteliklerinden birisi de, başka uluslara saygıdır. Bunu Atatürk şu şekilde dile getirir: "Biz öyle milliyetperveranız ki, bizimle ilişkisi olan bütün uluslara hürmet ve riayet ederiz. Onların bütün milliyetlerinin icabatını tanırız. Bizim milliyetperverliğimiz her halde hodbinane ve mağrurane bir milliyetperverlik değildir"(58).

Atatürk ulusçuluğu, birleştirici ve bütünleştiricidir. Bağnaz bir yapı taşımaz. Ulus gerçeğine bağlı, ulusal kimlik bilincini geliştiren, yayılmacılığı ve "ümmetçiliği" yadsıyan, laik bir ulusçuluktur. Bu ülke nasıl kurtulur biçmindeki bir soruya onun verdiği cevap, genel hatlarıyla "ulusal sınırlar içerisinde yer alan; ulusal, çağdaşlaştırıcı bir siyasa izlemekle" biçiminde özetlenebilir. Atatürk'ün önderliğindeki Türk devrimi, ulusçudur ve çağdaşlaştırıcıdır. Ulusal bir politika izlemenin bir toplumun yaşamındaki önemini de Atatürk aşağıdaki biçimde ortaya koymuştur (59): "Baylar, dış siyasanın en çok ilgili bulunduğu ve dayandığı temel, devletin iç örgütüdür. Dış siyasanın iç örgütle uyarlı olması da gerekir. Batıda ve doğuda, yaratılışı, kültürü ve ülküsü başka başka olan, ve birbirleriyle bağdaşamayan toplulukları tek sınır içine almış bir devletin iç örgütü, kuşkusuz temelsiz ve çürük olur. Bu durumda dış siyasası da köklü ve sağlam olamaz. Böyle bir devletin, özellikle iç örgütü ulusal olmaktan uzak olduğu gibi, siyasal yöntemi de ulusal olamaz. Buna göre Osmanlı Devletinin siyasası ulusal değil; ancak kişisel, bulanık ve kararsız idi.

---

(57) A.g.k.

(58) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.101.

(59) SÖYLEV, s.322-323.

İslamcılık ve Turancılık siyasasının başarı kazandığına ve dünyayı uygulama alanı yapabildiğine tarihte rastlanmamaktadır. Soy ayrımı gözetmeksizin, bütün insanlığı kapsayan tek bir dünya devleti kurma tutkularının sonuçları da tarihte yazılır. 'Baskıncı ve yağmacı' (müstevli) olmak hevesleri, konumuzun dışındadır. İnsanlara her türlü özel duygularını ve bağlantılarını unutturup onları kardeşlik ve tam eşitlik içinde birleştirerek, insancıl bir devlet oluşturma kuramının da kendine özgü koşulları vardır.

Bizim aydınlık ve uygulanabilir gördüğümüz siyasal yöntem "ulusal siyasadır". Dünyanın bugünkü genel koşulları ve yüzyılların kafalarda ve hislerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalperest olmak kadar büyük yanılgı olamaz. Tarihin dediği budur; bilimin, aklın, mantığın dediği böyledir.

Ulusumuzun, güçlü, mutlu ve sağlam bir düzen içinde yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle ulusal bir siyasa gütmesi ve bu siyasanın iç örgütlerimize tam uyumlu ve dayalı olması gereklidir. Ulusal siyasa demekle anlatmak istediğim şudur: Ulusal sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücüne dayanarak varlığımızı koruyup, ulusun ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişigüzel ulaşılamayacak istekler peşinde ulusu uğraştırmamak ve zarara sokmamak; uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir."

Yukarıdaki uzun alıntıda da görüldüğü gibi, Atatürk ulusu bir amaç olarak görmüştür. Atatürkçü Düşünce Sistemine göre, ulusçuluk, toplumu ulusal bağ ile birbirine bağlı gören, ulusal değerlerin ve ulusal bağın korunup gelişmesini öngören bir ilkedir. Atatürk ulusçuluğunun temeli, kısaca, ulusal birlik ve bütünlüğün korunması, ulusal bilinç ve benliğin geliştirilmesi ve her durumda ulusu amaç tutup, sorunlara ulus ve ülke açısından bakış ve yaklaşım noktalarında düğümlenmektedir(60). Bu bakış açısını, diğer

---

(60) CEVİZOĞLU, s.35.

bütün ulusçu akım ve yaklaşımlardan ayıran başlıca nokta ise, Atatürkçü Düşünce Sisteminde ulusçuluğun, bütün düşünce ve yaklaşım sistemine yansımış olmasıdır.

Atatürkçü ulusçuluğun diğer bir özelliği de, diğer ulusçu akımların çoğu gibi, bencil ve saldırgan bir yapı taşımayıp, engin bir hoşgörü içinde ve insancıl bir özde ortaya çıkmış olmasıdır.

C. DEVLETÇİLİK

Atatürk ilkeleri içinde, Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik temeli ile devletin, halkın yaşamına çeşitli alanlardaki müdahalesinin sınırlarını belirleyen ilke olarak devletçilik, Atatürk ilkeleri arasında en çok tartışılan ilke konumundadır. Çünkü, bu ilkenin yorumlanış biçimi, beraberinde ülkenin yönetim biçimine belli etkilerin oluşunu beraberinde getirebilir. Oysa, Atatürk, diğerlerinde olduğu gibi, bunda da belli bir senteze en doğru biçimde ulaşmıştır.

Bir toplumun gelişmesi ve kalkınması söz konusu olduğunda, ilk önce ele alınması gereken konulardan birisi, o toplumun ekonomik yapıda gösterdiği gelişmelerdir. Ancak, ekonomik gelişmenin en önemli koşullarından birisi de, toplumun yapısına, imkanlarına, inanç ve gelenekleriyle, gereksinmelerine en uygun olan yolu tutmaktır(61). Dünya üzerindeki toplumların kendi gereksinme ve niteliklerine göre kabul ettikleri bir ekonomik yapıları vardır. İşte, Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik yapısını düzenleyen esaslardan birisi de "devletçilik"tir. Bu ilke, diğerleri gibi, tamamen Türk toplumunun gerçeklerine dayanır. Buna bağlı olarak da toplumun yapısına en uygun olma karakterini taşır. Başka

---

(61) OSMAN GÜNGÖR FEYZOĞLU, Atatürk İlkeleri ve İnkılabımız, M.E.B. Devlet Kitapları, Atatürk Kitapları Dizisi: 2 İstanbul: 1981, s.74.

deyişle, devletçilik ilkesi, Türkiyenin, toplumsal gereksinmelerine cevap veren, ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmasına ve gelişmesine imkan kazandıran bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletçilik, bir politik uygulama ve yöntem olarak Türk toplumunun gerçeği üzerine kurulmuştur(62). Bunun temelinde de, çağdaşlığı, akılcılığı, uzak görüşü, düşünce ve ülküleri ile Atatürk vardır.

Türk devletçiliği, salt kapitalist ve salt Marksist model dışında da bir ekonomik kalkınma yöntemi aramanın ve bunun gereğine inanmanın bir ürünü olarak nitelendirelebilir. 1929 yılından başlayarak kapitalist dünyanın en derin bunalımlarından birini yaşaması; öte yandan da, Sovyet modelinin, Türk toplumu için yaşamsal öneme sahip noktalardan ulusallığı yadsıması, halkçılık ilkesine ters düşmesi, aşırı baskıcı bir yönteme başvurması, din olgusunu reddetmesi vb. etkenler Türkiye'yi bu dönemde devletçilik ilkesi yoluyla, kendine özgü ekonomik kalkınma modelini oluşturma çabasına yöneltmiştir(63).

a. Devletçiliğin Anlamı

Toplum için, toplum yararına, gerekli ve faydalı hizmetler görmekle görevli çağımızın devleti, klasik kamu hizmet ve faaliyetleri ötesinde, toplum yararına, çok daha geniş ve yaygın hizmet görmekle yükümlü olmuştur(64). Aslında, devletin ekonomik, toplumsal ve kültürel alana yayılışı bir bakıma, kollektif birtakım gereksinmeleri devlet eliyle karşılama gereğinin bir sonucudur(65). Buna bağlı olarak devlet, belli örgütlenmeler içine girme durumunda kalmıştır.

---

(62) HAMZA EROĞLU "Atatürk ve Devletçilik", Atatürkçülük İİkinci Kitap), Genel Kurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara: 1983, s.301

(63) KİLİ, s.229

(64) EROĞLU, s.301.

(65) A.g.k.

Devletçilik, en genel anlamda, devletin sahip olduğu yetkilerinin artması, genişlemesi, kamu hizmet ve işlevlerinin yayılması demektir. Bir bakıma, daha önce gerekmediği için müdahale etmediği alanlara karışması, katılması ve müdahalesi demektir. Aslında, bir ülkenin gerek insanca yaşaması, gerek uluslararası planda onurlu yerini tutabilmesi, ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmesine de bağlıdır. Ancak, ekonomik kalkınmanın da mümkün olan en kısa sürede gerçekleştirilmesi gerekir. Çünkü, dünyamızın çok hızlı değişip-gelişen toplumsal şartları, geniş zaman dilimleri içinde "kalkınmayı" anlamsız kılabilmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin de önünde duran problem, "çağdaş uygarlıklar düzeyine" ulaşabilmek için, mümkün olan en hızlı kalkınmayı sağlamaktır. Az gelişmiş bir ülkenin hızlı kalkınmasında ise, devlet müdahalesi bir zorunluluk taşır(66).

Bizde de devletçilik, anılan durum nedeniyle, "şümullü" ve yaygın anlamda kullanılmıştır. Bu anlamda da devletçilikte devlet; ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmanın temel faktörü, itici gücü olmuştur(67).

Buraya kadar ele alınan noktalardan hareketle, devletçiliğin amacını şöyle ifade etmek mümkündür: Türkiye Cumhuriyeti özellikle kuruluş döneminde her bakımdan geri kalmış bir ülke görünümündeydi. Bir anlamda Türkiyenin kalkınması bir varolma sorunu olarak ele alınmıştır. Demokratik düzen içinde süratle kalkınabilmek, Türkiye'yi devletçiliğe ve devlet imkanlarını toplum refahına yöneltmeye zorunlu kılmıştı. Kaldı ki, o dönemde istense bile liberal bir politika izlenemezdi. Çünkü, ülkede yatırım yapabilecek kapasitede kimse bulunmamaktaydı. Atatürk de; "... kaç milyonerimiz var? Hiç .... Bugün memleketimizde fabrika, imalathane vesaire gibi kuruluşlar da sınırlıdır" diyerek bu

---

(66) YÜKSEL ÜLKEN, Atatürk ve İktisat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 224, Ankara: 1981, s.30.

(67) EROĞLU, s.302.

noktayı vurgulamaktadır(68). Kısacası, devletçiliğin amacı, Türkiye Cumhuriyetinin kalkınmasını hızla ve diğer ulusların gerisine düşmeden sağlamaktır.

b. Devletçiliğin Kapsamı ve Sınırları

Devletçilik ilkesinin pratikte görülen yansıması temelde, devlet yetkilerinin artması, genişlemesi, devlete özgü hizmet ve işlev alanlarının yayılması anlamına gelir ve devlet bu amaçla örgüt kurar ve işletir(69).

Devletçilik öncelikle, devletin çeşitli amaçlara müdahalesini, kısacası müdahaleciliği zorunlu kılar(70). Eğer devlet müdahalesi, toplumun bütününün refahını sağlamaya yönelikse, "toplumsal müdahalecilik" adını alır. Türk devletçiliğinin en önemli özelliklerinden birisi de toplumsal müdahaleye dönük olmasıdır(71). Böylelikle devlet, aşırı bir liberalizmin ortaya çıkarabileceği sonuçları önler. Başka deyişle, kuvvetlilere karşı zayıfları koruyarak toplumsal dengeyi de sağlar.

Devletçilik ilkesinin en önemli yanlarından birisi de, özel girişim ve devlet işletmeciliğini bir arada ve dengeli bir şekilde bulundurmayı gerekli kılmasıdır. Çünkü, daha önce de değinildiği gibi, ülkedeki acil ekonomik kalkınmayı başarmak için özel girişimin yeterli olmadığı ve devlet işletmeciliği de gerekli görülmüştür(72).

Son olarak da, Türk devletçiliği planlı bir ekonomiyi zorunlu kılar. Planlı kalkınma düşüncesine daha ilk yıllarda ağırlık veren ve plansızlığın başarısızlıkla sonuçla-

---

(68) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.98.

(69) HAMZA EROĞLU, Atatürk ve Devletçilik, Olgaç Matbaası, Ankara; 1981, s.13.

(70) A.g.k., s.13-14.

(71) A.g.k., s.14. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz.: ÜLKEN, s.28-38 ve KORKUT BORATAV, Türkiye'de Devletçilik, Savaş Yayınları, Ankara: 1982, s.30-33.

(72) EROĞLU, s.19.

nacağını "bu girişimde başarı ancak sürekli bir planla ve en rasyonel çalışmakla mümkün olabilir" diyerek dile getiren Atatürk, bundan sonuna kadar sapma göstermemiştir(73).

c. Devletçilik İlkesinin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu

Devletçilik ilkesinin yansımalarından birisi olan ekonomi alanındaki Atatürkün yaklaşımının temelini, Türk ulusunun çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşması hedefinin oluşturduğu açıktır. Ayrıca, onun ekonomi-politikasının "sistem yaklaşımına" çok yakın olduğu da bilinmektedir. Gerçekten de, çağdaş anlamda bir modelin bütün ögelerini Atatürkçü Düşünce Sisteminin ekonomi politikasında görmek mümkündür. Atatürkçü ekonomik modelin belirli birtakım amaçları vardır. Bunlara ulaşmada kullanılacak araçları bulunmaktadır. Araçların hepsini amaca yöneltebilecek bir sistem yaklaşımı söz konusudur ve ekonomik sistemin, bütün alt-sistemleriyle belirlenebilen ve ölçülebilen birtakım sonuçları vardır. En önemlisi de; bu sonuçların amaçlarla karşılaştırılmasından sonra ulaşılacak yargılara göre gerektiğinde düzeltilmesini sağlayacak bir yansıma düzeni vardır(74). Bu tür özelliklere sahip bir ekonomik kalkınma politikası ile Atatürk, askeri stratejide uyguladığı o eksiksiz "sistem yaklaşımını"(75) amaçladığı toplumsal sistemin altsistemi olarak kabul edilebilecek ekonomiye de kurallarını şu şekilde belirleyerek uygulamıştır(76): "... ben, ekonomik yaşam denince; ziraat, ticaret, sanayi işlevlerini ve bütün bayındırlık işlerini birbirinden ayrı düşünülmesi doğru olmayan bir bütün sayarım. ... bir ulusa

---

(73) ÜLKEN, s.36-37.

(74) MUSTAFA AYSAN, "Atatürk'ün Ekonomik Görüşü" Atatürk Yolu, Otomarsan Kültür Yayını, İstanbul: 1981, s.72.

(75) A.g.k.

(76) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.394.

bağımsız kimlik ve değer veren siyasi varlık makinasında, devlet fikir ve ekonomi yaşam mekanizmaları birbirine bağlı ve bağımlıdırlar. O kadar ki, bu cihazlar birbirine uyarak aynı ahenkte çalıştırılmazsa, hükümet mekanizmasının sürükleyici gücü harcanmış olur, ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun içindir ki, bir ulusun kültür düzeyi, üç sahada; devlet, fikir ve ekonomi sahalarındaki işlev ve başarılarının sonuçlarının toplamı ile ölçülür". Bu bağlamda Atatürk devletçiliği; "bizim işlediğimiz devletçilik, kişisel çalışma ve işlevi esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde ulusu refaha ve memleketi kalkındırmaya eriştirmek için ulusun genel ve ortak çıkarlarının gerektirdiği işlerde, özellikle ekonomik alanda devleti fiilen ilgilendirmektir" biçiminde formüle edip, somutlaştırmaktadır(77).

Atatürk'e göre, devletçilik; özellikle toplumsal, ahlaksal ve ulusaldır. Ulusal servetin dağılımında, daha kusursuz bir adalet ve emek harcayanların daha yüksek refahı, ulusal birliğin korunması için koşuldur. Bu koşulu daima gözönünde tutmak, ulusal birliğin temsilcisi olan devletin önemli görevidir(78).

Ancak Atatürk, bu noktaları vurgularken doğal olarak birtakım sınırlamalar da koyar. Bu bağlamda, devletle halkın ilişkileri konusunda; "genel çıkarlara hizmet eden kuruluşların çoğaltılması, devletin önemle gözönünde tutacağı bir meseledir. Bu sayede, sadece çıkarcı faaliyetler sınırlandırılır. Bu durum, vatandaşlar arasında ahlaksal dayanışmanın gelişmesine önemli bir etkendir" saptamalarını yapar(79).

---

(77) AFET İNAN, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Türk Tarih Kurumu Yayını, XVI. Seri, Sa.9, Ankara: 1969, s.49.

(78) ENVER ZİYA KARAL, Atatürk'ten Düşünceler, MEB Devlet Kitapları, Atatürk Kitapları Dizisi: 1, İstanbul: 1981, s.106.

(79) İNAN, Medeni Bilgiler s.444-445.

Ayrıca Atatürk, Türkiye Cumhuriyetinin izleyeceği ekonomik politikanın diğer uluslarınkinden önemli farklarını da belirtmiştir. Bizin yapımızda (belki de zorunluluktan) diğer ülkelerde bireylerin yaptığı ekonomik çalışmaların da bir bölümünü devlet üstlenmiştir. Ancak, bu durum yine de bireylere geniş girişim şansı tanır. Bu konu da, Atatürk tarafından şöyle dile getirilmiştir(80): "Diğer bazı devletlerin ikinci derecede görebileceği ve bireylerin girişimine bırakılmasında bir sakınca görülmeyen işlerden bir çoğu, bizim için yaşamsaldır; ve birinci derecede önemli devlet görevleri arasında sayılmalıdır. ....Bizim izlemeyi uygun gördüğümüz, 'ılımlı devletçilik' ilkesi; bütün üretim ve dağıtım araçlarını halktan alarak, ulusu büsbütün başka esaslar dahilinde düzenlemek amacını izleyen sosyalizm prensibine bağlı kollektivizm yahut komünizm gibi özel ve bireysel ekonomik girişim ve faaliyete meydan bırakmayan bir sistem değildir."

Bu durumda genç Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik esasları ile devletçilik ilkesinin sınırlarını ise Atatürk; "Türkiye'nin uyguladığı devletçilik sistemi, sosyalizm kuramlarının ileri sürdükleri düşüncelerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin gereksinmelerinden doğmuş, Türkiye'ye özgü bir sistemdir. Devletçiliğin bizce anlamı şudur: Bireylerin, özel girişimlerini ve kişisel faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir ulusun ve geniş bir memleketin bütün gereksinmelerini çok şeyler yapılmadığını göz önünde tutarak memleket ekonomisini devletin eline almak.

..... Bizim izlediğimiz bu yol, görüldüğü gibi, liberalizm'den başka bir yoldur" biçiminde dile getirmiştir"(81).

Ele alınan noktalardan da anlaşılacağı gibi, Atatürk'ün belirlediği devletçilik sistemi bir tür "karma ekonomi"

---

(80) A.g.k., s.447-449.
(81) KARAL, s.105-106.

esasına dayanmaktadır(82). Uygulamada, özel girişimcilik özendirilecek ve bu özel yatırımlar ulusal gereksinmelerin gerektirdiği üretim yönüne doğru yönlendirilecektir. Özel girişimin gerek maddi birikim, gerek yapılanma olarak üstesinde gelemeyeceği ağır sanayi kolları, ulaştırmacılık vb. gibi yatırım kollarının çalıştırılması ve alt yapıların oluşturulması görevi de devletin olacaktır. Kısacası, özel sektör, gücünün yettiği yere kadar yatırım yapacak, ötesinde ise devlet işe karışacaktır. Kuşkusuz burada da belirli ilkeler çerçevesinde işlev görmesi gerekir(83).

---

(82) Bu konuda geniş bilgi için bkz.: İNAL CEM AŞKUN, "Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz", Türk Devrim Tarihi (Seçme Yazılar), EİTİA, Kütahya Yönetim Bilimleri Fakültesi, 1980, s.11/193-11/218.

(83) Anılan bu ilkeleri Atatürk şöyle belirlemiştir: "Bireyler, şirketler, devlet örgütüne göre zayıftırlar. Serbest rekabetin toplumsal sakıncaları vardır; zayıflarla kuvvetlileri yarışmada karşı-karşıya bırakmak gibi. ... ve nihayet bireylerin bazı büyük, ortak çıkarları tatmine güçleri yetmez.

Bu gibi işlerde, bireylerin kurmaya imkan bulamayacakları geniş ve kuvvetli örgüt gerekebilir; yahut bu gibi işlerde, bireyler yeterli çıkarlar elde edemeyecekleri için o işlerden vazgeçerler. Halbuki o işler, ulusça yaşamsal bir öneme sahip olur ve devlet onu yapmak zorunda bulunur.

Bundan başka devletin, bireye oranla hırsı bir başka anlamdadır. O (devlet), genelin ortak çıkarlarını ve gelişmesini düşünür. Bireyleri özel çıkar hırsından alıkoymanın ne dereceye kadar mümkün olacağı düşünülmeye değer.

Herhalde devletin siyasi ve düşünsel noktalarda olduğu gibi, bazı ekonomik işlerde de düzenleyiciliğini ilke olarak kabul etmek uygun olacaktır. Bu taktirde ise, karşı-karşıya kalınacak sorun şudur: Devlet ile bireyin faaliyet alanlarını birbirinden ayırmak.

Devletin, bu alandaki faaliyet sınırını çizmek ve bu konuda da uygulayacağı kuralları belirlemek, diğer yandan da vatandaşın kişisel girişim ve faaliyet özgürlüğünü sınırlamamak, devleti yönetmeye yetkili kılınanların düşünüp belirlemesi gereken sorunlardır.

İlke olarak, devlet bireyin (özel girişimin) yerine geçmemelidir. Fakat, 'özel girişimin gelişmesi için genel koşulları göz önünde bulundurmalıdır'. Bir de,

Bu düşünceye ve yayılanmaya karşı çıkanlar elbette olmuştur. Oysa devletçilik ilkesini "ılımlı" olarak niteleyen Atatürk aslında bununla, sistemin katı bir sosyalist devletçiliğe dönüşmesi yaşamsal tehlikesini önlemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Atatürkün konuyla ilgili olarak yerli ve yabancı uzmanlarla iletişim kurduğu, uzun uzadıya tartıştığı da bilinmektedir(84). Aslında İnönüye göre, Atatürk'ün ekonomik modeli, hep kişisel girişime öncelik vermiş, koyu bir devletçilik uygulamasını önlemeye çalışmıştır(85). Atatürk'ün kendisinin dile getirdiği görüşlerinde de aslında bu yaklaşım görülebilir(86). Kısacası, özel girişim güçsüzse ya da o alanda yeterli "çıkar" göremezse, devlet o alana yatırım yapar ve özel girişimin gücünün bittiği yerde devlet faaliyetlerinin sınırı başlar. Ayrıca, özel sektörün yerine devleti ikame etmek Atatürkçü yaklaşımda görülmemektedir. Özetlersek Atatürk; i) Bireysel girişimin korunmasını ve desteklenmesini demokratik rejimin kaçınılmaz bir koşulu olarak görmektedir. ii) Ekonomik kalkınmanın temelinde, bireysel girişim ve çıkarların bulunmasını doğal bir olgu olarak kabul etmektedir, iii) Devletin ekonomik faaliyetinin ülkedeki kaçınılmaz varlığını kabul etmekte, ancak bunun bireysel girişimi engelleme noktasına gelmemesini istemektedir. iv) Bu nedenle devletin ekonomik faaliyetlerine sınır çizilmesini hükümetlerin temel görevi saymaktadır. v) Bu sınırın zaman içinde değişeceğini kabul etmektedir(87). Başka deyişle, devletçilik ilkesi

---

bireyin kişisel faaliyetleri, ekonomik ilerlemenin esas kaynağı olarak kalmalıdır. Bireylerin gelişmesine engel olmamak, her bakımdan olduğu gibi özellikle ekonomik alandaki özgürlük ve girişimleri önünde, devletin kendi faaliyeti ile bir engel oluşturmamak, demokrasi ilkesinin ana esasıdır.

O halde, diyebiliriz ki, özel girişimin gelişmesinin, engel karşısında kalmaya başladığı nokta, devlet faaliyetinin sınırı oluşturur." İNAN, Medeni Bilgiler, s.46-47.

(84) MUSTAFA AYSAN, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, Sermet Matbaası, Kırklareli-Vize: 1981, s.23.

(85) A.g.k., s.24.

(86) Anılan görüşler için bkz.: İNAN, Medeni Bilgiler, s.46-47, ya da dipnot 83.

(87) AYSAN, s.25.

özel girişimi reddetmez. Tüm üretim araçlarının devletin elinde toplanmasını öngörmez. İyelik (mülkiyet) hakkına saygılıdır, fakat bu hakkın toplumun, ulusun yararlarına aykırı biçimde kullanılmasına da izin vermez. Devletçilik, ekonomide ve toplumsal yaşamda devleti hem düzenleyici, tasarlayıcı, güdümleyici; hem de işletmeci, girişimci olarak görür(88).

Bu bölümde ağırlıkla devletçilik ilkesinin özellikle, devletin ekonomik yaşama olan etkileri, sınırları konuları ele alınmıştır. Kuşkusuz, devletçilik politikası ve anlayışının Atatürkçü Düşünce Sisteminin bütünü içinde, toplumsal yaşamın diğer alanlarına da yansımaları vardır. Bu yansımalar daha sonra "Atatürkçü Düşünce Sisteminde Devlet ve Toplum" bölümünde ele alıncaktır.

D. HALKÇILIK

En genel anlamıyla bakıldığında halkçılık, halk amacında, halka dayalı ve halkça yürütülen bir toplumsal düzen anlamına gelmektedir(89). Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise; halk "bir ulusu oluşturan insan topluluğu; aynıülkede oturan ve ortak çıkarlarla birbirine bağlı kişilerin tümü" olarak tanımlanırken halkçılık "bireyler arasında hiçbir hak ayrılığı görmemek, topluluk içinde hiçbir ayrıcalık kabul etmemek, halk adı verilen olğuyu tek ve eşit bir varlık olarak tanımak görüş ve tutumu" olarak netilendirilmektedir.

a. Halkçılık İlkesinin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu

Osmanlı İmparatorluğu döneminde; ahali, avam ve avam-ı nas denen ve padişahın kulu olarak nitelenen Türk halkını

---

(88) KİLİ, s.234.

(89) M. RAUF İNAN, Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları, Unesco Türkiye Milli Komisyonu Ankara: 1983, s.201.

içinde bulunduğu durumdan kurtarmak Türkiye Cumhuriyetinin ilk ve önemli amaçlarından birisini oluşturuyordu. Türk halkını, insan olmanın bilincine ve yüksek değerine, onuruna vardırmak gerekiyordu(90). Bunun içindir ki, Atatürk kendi toplum düşüncesinde, devlet düşüncesinde, toplum ve devlet düzeninin temelinde ve amacında ilk ideal olarak ulusu, hemen arkasından da halkı almıştır. Bu nedenle layik ilkelere göre kurulan Türkiye Cumhuriyeti, "hilafetçilik" karşıtı olarak "halkçılık ilkesine dayandırılmıştı. Halkçılık ilkesini bilinçli ve sistematik bir biçimde, Osmanlı Devletinin genel ideolojisinin yerine geçirme çabalarını gerçekleştiren Atatürk, askeri çabalarını, siyasal başarılara dönüştürme platformu olarak gördüğü TBMM'nin ilk açılışından başlayarak, ortaya attığı her siyasal öneriye ve program taslağına halkçılık adını koymaya özel bir önem göstermiştir(91). Bu konuda gerçekleştirdiği ilk girişimlerden birisi meclisin açılışından hemen sonra ve cumhuriyetin ilanından 3 yıl kadar önce yapılmıştır. Böylelikle halkçılık Türk devriminin ilk ideallerinden birisi olarak açıklanmıştır(92).

Halkçılık ilkesinin yapısını Atatürk; ".... Anayasa .... ülkenin yönetim ve örgütlerinde zamanın gerektirdiği halkçılık ilkesini ortaya koyan bir genel kuraldır" diyerek ortaya koymuştur(93). Bu bağlamda, Atatürk'ün halkçılık düşüncesi temelde, ulusallık düşüncesinin tamamlayıcı parçası olarak ele alınabilir. Kaldı ki, Atatürkçü Düşünce Sistemindeki ulus kavramı aslında halk kavramını çağrıştıracak bir yapı taşır. Başka deyişle, zaten ulus sözcüğü ve ulusallık ideali, halkı ve halkçılığı da kapsayan bir nitelik gösterir. Çünkü Atatürkün kendisi halktan gelmiş, ancak halktan kopmamış ve ayrılmamıştı. Bu bağlamda, Atatürk ve arkadaşlarını halk yönetimi ve halkçılık ilkesine götüren, Ulusal Kurtuluş

---

(90) A.g.k., s.203.
(91) KONGAR, s.401.
(92) Bu girişim ve açıklama için bkz.: SÖYLEV, s.436.
(93) A.g.k., s.439-440.

ANADOLU ... Merkez ...

Savaşını birlikte verdiği ve içinden geldikleri Türk halkı gerçeği olarak kabul edilebilir(94).

Atatürk, Türkiye Cumhuriyetinde hakim kılmak istediği halkı, onun haklarını ve halkçılığı son derece açık bir biçimde şöyle dile getirmiştir(95): "Efendiler, bizim hükümetimiz demokratik bir hükümet değildir, sosyalist bir hükümet değildir. Ve gerçekten kitaplarda varolan hükümetlerin, bilimsel yapısı açısından hiçbirine benzemeyen bir hükümettir. Fakat, ulusal egemenliği, ulusal iradeyi tek yerine getiren hükümettir, bu yapıda bir hükümettir! Bilimsel, toplumsal bakımdan bizim hükümetimizi belirtmek gerekirse 'halk hükümeti' deriz.... Halkçılık, toplumsal düzenini emeğine, hukukuna dayatmak isteyen bir toplumsal uğraştır."

Buraya kadar ele aldıklarımızdan yola çıkarak, birtakım saptamalar yapmak mümkündür. Halk, geleneksel ayrıcalıklı durumundan arındırılmış, üretici bir taban üzerinde, tüm çalışanların bütünleşmesi ile ulaşılmış bir olgudur. Bu toplumsal olgunun siyasal deyimi "ulus"tur. O zaman halkçılık da siyasal deyim olarak ulusçuluk terimine varır. Bu durumda ise halkçılık; ekonomi-siyasa-yönetim gücünün (egemenliğinin) "ulus" denen birimde olmasıdır biçiminde tanımlanabilir(96).

Atatürkçü Düşünce Sisteminde devlet, yalnız gücü ve otoriteyi değil, her alanda adaleti de yansıtır ve uygular. Bu görüş, aslında çağdaş demokratik düşüncenin yasallık anlayışını içermektedir(97). Bağlı olarak, Atatürk de yasallığını yalnız devletin otoritesinde ve güçlülüğünde değil; halka açık, halka duyarlı, halka dayalı halktan yana bir

---

(94) CEYHUN ATUF KANSU, Atatürkçü Olmak, Varlık Yayını, İstanbul: 1977, s.106.

(95) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.196.

(96) BAHRİ SAVCI, "Atatürk'te Halkçılığa Bir Bakış", SBF, Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık, Sayı VI, Ankara: 1982, s.67.

(97) KİLİ, s.222.

yöntemde, halkla elbirliği etmekte görmüştür. Böylelikle de, halkçılık ilkesinin siyasal yönü, siyasal yönetim biçiminin "halklaşması" olarak tanımlanabilir(98).

Atatürk, "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz" derken aslında, halkçılık düşüncesini en yalın ve açık biçimde dile getirmektedir. Atatürkçülük herhangi bir sınıfın egemenliğini kesinlikle reddeder. Atatürkçü Düşünce Sistemi sahip olduğu halkçılık anlayışı nedeniyle bölümü değil, birleştirici ve bütünleştiricidir. Ayrıca, halkçılık ilkesi hiçbir sınıfın üstünlüğünü şu veya bu derecede olsa bile benimsemez. Bağlı olarak en başta "proletarya diktatörlüğü" gibi yanlış düşünceleri kesinlikle reddeder. Bütün halkın kayıtsız ve şartsız egemen olduğu bir düzeni benimser ve bunu TBMM'sinin ana çalışma ilkesi sayar.

Bu düşünce, Atatürk tarafından hiçbir yoruma meydan bırakmayacak şekilde şöyle dile getirilmiştir(99): "Elimizdeki programın ruhu, bizi yalnız bir kısım vatandaşla ilgilenmekten meneder. Biz bütün Türk Ulusunun emrindeyiz... Bu olayın bizim, devlet yönetiminde kabul ettiğimiz 'kuvvet birdir o da ulusundur' gerçeğine uygun olduğu da meydandadır. Kuvvetin biricik kaynağı olan Türk Ulusu...."

Değinilen eşitliğin gerçekleşmesi, bireyin Osmanlı Devletindeki uyruk durumundan, yurttaş durumuna geçişinin sağlanması, yurttaşın ve toplumun ülke sorunlarına katılan bir düzeye gelmesine doğrudan bağlıdır(100). Bunun sağlanabilmesi için; 1924 yılında seçim yasası değiştirilmiş ve bu yasayla seçmen yaşı 18'e indirilmiştir. Ayrıca 1934'de çıkarılan yasayla Türk kadınına seçme ve seçilme hakları tanın-

---

(98) A.g.k., s.222-223.
(99) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.405.
(100) KİLİ, s.223.

mıştır(101). Bu tür önemli atılımlar halkçılık ilkesinin temel gereklerinden olan, halkın yönetime katılmasının sağlanması açısından önem taşır.

Atatürkçülükte "halk" kavramı herhangi bir sınıfa ait değildir. Halkçılık ilkesi çerçevesinde bu kavram bütün Türk yurttaşlar için geçerlidir. Başka deyişle Atatürkçü halkçılık; sınıf üstünlüğüne ve sınıf ayrımına kesinlikle karşı olan, hiçbir kişi, aile, sınıfveya topluluğun bir başkasına üstün olmadığı ve olamayacağı temel gerçeğine dayalı bir yapı taşımaktadır. Kısacası söz konusu olan halktır. Atatürk bu gerçeği; ".... esas olarak incelendiğinde, bizim görüşlerimiz -ki halkçılıktır- kuvvetin, kudretin ve egemenliğin, yönetimin doğrudan doğruyahalka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Yine hiç şüphe yok ki, bu dünyanın en kuvvetli bir esası, bir ilkedir" biçiminde vurgular(102).

Atatürkçü halkçılık aynı zamanda ulusçu özü de elden bırakmamıştır. Ulus tanımı yapılırken de bu yaklaşım açıklıkla görülür: "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türk halkına Türk Ulusu denir"(103). Görüldüğü gibi, gerçekten de halk ile ulus kavramları tamamen birbirleri ile kaynaşmış ve bir bütün oluşturmuştur. Başka deyişle Atatürkçü Düşünce Sisteminde yer alan halkçılık ilkesi ulusçuluk ilkesi ile içiçe bir yapı taşır. Bunun da ötesinde bu kavramlar birbirini bütünleyen bir nitelik de taşımaktadırlar.

"Türk ulusu, halk idaresi olan Cumhuriyetle idare olunur bir sistemdir" yaklaşımı, Atatürkçü Düşünce Sisteminin her bir ögesi ile bir bütün oluşturan yapısını açıkça vurgulamaktadır(104). Ayrıca, ekonomik bakımdan güçlenmesi, bu

---

(101) AFET İNAN, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi - Sa.34, Ankara: 1977, s.170.

(102) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.101.

(103) AFET İNAN, Medeni Bilgiler, s.18.

(104) A.g.k., s.26.

bağlam içinde halkçılığın temellerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır(105).

Burada, Atatürkçü Düşünce Sisteminin çağdaş ve yanılmaz yaklaşımı bir kez daha ortaya çıkmaktadır. 105 nolu dipnotta görüldüğü gibi, yanlışlığı yaşamın kendisince kanıtlanan toplumsal sınıflar ayrımı yerine; daha doğru gözlenmesinin kolaylığı ve sınırlarının belirgin oluşu nedeniyle çağdaş toplumsal koşullara mükemmel uygunluk gösteren çeşitli meslek grupları ayrımından söz edilmektedir. Çünkü, eski "sınıf" ayrımlamasında, hem sınıfların sınırları belirsizdir, hem de, bir ulusal birlik anlayışından çok, sınıfların birisinin diğerlerine üstünlüğü savı ileri sürülmüştür. Oysa, Atatürkçülükte, anılan topluluklar, meslek grupları arası birlik, başka deyişle ulusal birlik ve bütünlük yaşamsal bir değer ve önem taşır(106).

Halkçılık ilkesi, konusundaki önemli noktaları aşağıdaki biçimde şöyle özetleyebiliriz: Halkçılık ilkesi; i)Halkın serbest iradesiyle seçme ve seçilme hakkını kullanmasını öngörür. ii) Halkın yönetime katılmasını ve bu katılımın mümkün olduğunca en ileri düzeyde gerçekleşmesini kabul eder. iii) Ulusal egemenliğin kayıtsız ve şartsız Türk ulusunun tümüne ait olduğunu temel ilke olarak kabul eder ve herhangi bir sınıfın diğerlerine şu veya bu şekilde üstünlüğünü reddeder. iv) Halkın ekonomik bakımdan güçlü olması; ulusal

---

(105) Bu konuyu Atatürk şöyle dile getirmektedir: "Biz memleket halkı bireylerinin ve çeşitli sınıf üyelerinin yekdiğerine yardımlarını aynı değer ve nitelikte görürüz; hepsinin çıkarlarının aynı derecede ve aynı eşitçilik duygusuyla sağlamaya çalışmak isteriz. Bu şekil ulusun genel refahı, devlet bünyesinin kuvvetlenmesi için daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Bizim gözümüzde çiftçi, çoban, amele, tüccar, sanatkar, asker, doktor ve sonuç olarak da herhangi bir toplumsal kurumda çalışan bir vatandaşın hak, çıkar ve özgürlüğü eşittir. Devlete bu anlayışla en üst düzeyde faydalı olmak ve ulusun emniyet ve iradesini, yerine harcayabilmek bizce, bizim anladığımız anlamda, halk hükümeti yönetimi ile mümkün olur." (Medeni Bilgiler, s.41).

(106) Atatürk'ün bu konuya verdiği önem için bkz.: A.g.k., s.20-21.

egemenliğin tam anlamıyla kullanılabilmesini; bireylerin ekonomik bakımdan kalkınmasını ve bunun sonucu olarak da halkçılık ilkesinin tam bağımsızlığın güvencesini ve temelini oluşturmasını sağlar. v) Bağlı olarak, ekonomik bakımından güçsüz olmak, bu bireylerden oluşan ulusun geri kalması ve dolayısıyla başka uluslara bağlanarak esir olması anlamına gelecektir. Bu anlamda devlet kendini bu konularda görevli bilir. Bu yönüyle halkçılık ilkesi ile devletçilik ilkesi içiçedir(107).

Halkçılık ilkesinin Türk toplumsal yaşamına getirdiği en önemli yeniliklerden birisi de "halkla bütünleşmek"tir. Başka deyişle, 700 yıllık Osmanlı yönetiminde, özellikle son dönemlerde sanki birbirinden ayrı varlıklarmış gibi ayrı kalan yöneticiler ve halk bu yaklaşımla belli amaçlar için sürekli bir birlikteliği yaşamaya başlamışlardır. Kısacası, Atatürkün kurduğu devlet türü ne "halkın halk için, halk tarafından yönetimi" ve ne de "halka rağmen halk için" dir; "egemenlik kayıtsız ve şartsız ulusundur" sözünün içeriğinde "halkla beraber halk için", başka deyişle halkla bütünleşmek anlamı vardır(108). Bu bütünleşmenin sağlanabilmesi için de, halkın yönetime en geniş ölçüde katılımı sağlanmıştır. Halkın tümü devlet yönetiminde ortak hak ve sorumluluklara sahiptir.

Sonuç olarak Atatürkçü Düşünce Sistemindeki halkçılık ilkesi; yönetimin, ekonominin, siyasanın, devlet ve toplum düzenlemelerinin, toplumdaki güçlülere; geleneksel birikimler, kalıntılar sonucu ağırlık kazanan kişilere, kesimlere ya da ailelere değil; güçsüzlere kısacası bütün halka dönük olmasıdır. Sınıf egemenliği gibi, temelinden hatalı görüşleri kesinlikle reddeden halkçılık ilkesi; cumhuriyetçilik ilkesinin içeriği olan demokratik, özgürlükçü, çoğulcu yönetimin sadece yasalardaki bir hak olmaktan çıkarılıp halklaştırılmasını, işlerliğe kavuşturulmasını; yönetimde siyasada, kal-

---

(107) OLCAYTU, s.142.

(108) CAHİT TANYOL, Atatürk ve Halkçlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 226, Ankara: 1981, s.66.

kınmada, gelirlerin dağılımında, devlet imkanlarının kullanılmasında halk yararının gözetilmesini amaçlar. Bu amaç doğrultusunda devleti, önlemler almak, yasalar çıkarmak, düzenlemelere gitmek, engelleri ortadan kaldırmakla görevli kılar(109).

Bu çerçeve içinde halk ve halkçılık ilkesini Atatürk şöyle dile getirir: "Türküye halkı; ırk olarak, veya din olarak veya kültürce birleşik, birbirine karşı hürmet ve fedakarlık duygularıyla dolu, gelecek (mukadderat) ve çıkarları ortak olan bir sosyal toplumdur"(110). "Zannederim, bugünkü varlığımızın temel içeriği, ulusun genil eğilimlerini ispat etmiştir: o da halkçılıktır..."(111).

E. LAYİKLİK

Layiklik kavramı en genel ve bilinen biçimiyle din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlanır. Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde, layik; "din işlerini dünya işlerine karıştırmayan, dünya işlerini dinden ayrı tutan" olarak tanımlanmaktadır.

Din olgusunun toplumsal yaşamdaki yeri ve önemi tartışılmaz derecede açıktır. İnsanları toplumsal yaşamda bir arada tutan ve destekleyen en önemli öge inanışların bir bütün halinde sistemleştiği "din" olgusudur.

a. Layiklik İlkesinin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu

Layiklik ya da din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması batıda uzun yıllar içinde toplumsal yapıda meydana

---

(109) KİLİ, s.226.

(110) CEVİZOĞLU, s.143.

(111) TARIK ZAFER TUNAYA, Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, Turhan Kitabevi, İstanbul: 1981, s.257-258.

gelen gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır(112). Oysa anılan gelişmelere Osmanlı İmparatorluğunda rastlanmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti kurulana dek, din ve dünya işlerinin ayrılması konusuna; dini istedikleri doğrultuda yorumlayarak halka doğru gibi gösteren yobaz din adamlarının ülkedeki yoğun baskısından ötürü hemen hiç değinilmemiştir. Ayrıca, batı ülkelerinde gerçekleştirilen "rönesans ve reform" hareketlerinin hiçbirisine kalkışılmamıştır. Bizde ancak 1923 sonrası gerçekleştirilebilen hareketlerin temeli olan akılcı yaşantı ve akıl dini çalışmaları, batı ülkelerinde ise 1400'lerin sonunda başlatılmıştır. Rönesans'ın büyük düşünürü Erasmus, herşeyin (dogmaların, geleneklerin, göreneklerin) aklın inceleme ve eleştirisinden geçirilmesini ister; bununla da layik ve özgür bir insanlık kültürünü gerçekleştirmeyi amaçlar(113). Bu düşüncelerin hemen hepsinin, Atatürkçü Düşünce Sisteminin temel ilkeleri arasında oluşu, bir anlamda Türk Devriminin, "Türk Rönesans'a" olarak da nitelendirilebileceğini ortaya koyar.

Konuya dini açıdan baktığımızda, devlet işlerinin dünya işleri olarak kabul edildiğini görürüz. Başka deyişle; devlet işleri açık olarak dünyadaki yaşamımızla ilgilidir. Oysa layiklik, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulmasıdır ve Tanrı ile kulu arasına devletin ya da bir başka varlığın girmemesidir. İçinde bulunduğumuz devlet yaşamının belli bir düzen içinde yürüyebilmesi için devlet yasalar yoluyla bazı kurallar koyar ve devlet bu kurallarla ayakta durur. Oysa din işleri, Tanrı inancı ve ona ibadetle ilgilidir, ve yaygın bir deyişle öteki dünya dediğimiz ahi-

---

(112) Bu gelişmeler konusunda geniş bilgi için bkz.: TOKTAMIŞ ATEŞ, Türk Devrim Tarihi, Der Yayınları, 2. Basım, İstanbul: 1982, s.273-275.

(113) MACİT GÖKBERK, "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, Araştırma Dizisi, İstanbul: 1983, s.286.

retle ilgilidir. İnsanlar bu dünyada ne denli iyi, temiz ve dürüst yaşarlarsa, Tanrıya ibaretlerini din kurallarına uygun ve gereği gibi yaparlarsa, öteki dünyada o kadar mutlu ve rahat olacaklarına inanmaktadırlar.

Yaşanılmakta olan dünyanın birtakım kurallar çerçevesinde düzenlendiği açıktır ve belli bir toplumun kurallarına o toplumda yaşayan herkes uymak durumundadır. Yaptırımı ise, Kanunlarla cezalandırılmaktan toplum dışına atılmaya varan geniş bir yelpazedir. Oysa din tamamen bir vicdan işidir. Kimse bir başkasını şu ya da bu dine girmeye veya herhangi bir dinin kurallarına uymaya zorlayamaz. Aksi durum, din olgusunun doğasına aykırıdır. Kimse kimsenin kalbine ve vicdanına tam hükmedemez. Bu nedenleri çok daha fazla çeşitlendirmek ve artırmak mümkündür(114). Sonuç olarak denilebilir ki, dünyanın işleri ve düzeni devletin koyduğu kurallarla ve yasalarla, din işleri ise din kuralları ile yürütülür. Bağlı olarak, nasıl din kuralları ile devlet işleri yürütülemezse, devletin, koyduğu kurallarla da din işlerinin yürütülemeyeceği son derece açıktır(115).

---

(114) FEYZOĞLU, s.70.

(115) Bu durum aslında devlet ve bağlı olarak dünya işlerini düzenleyen Anayasamız ile din işlerini düzenleyen Kuran-ı Kerimde de ayrı ayrı belirtilmiştir. Anayasanın 19. maddesinde; "Herkes vicdan ve dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir". "Kamu düzenine veya genel ahlaka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmayan ibadetler, dini ayin ve törenler serbesttir." "Kimse, ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz" denilmektedir.

Aynı konu Kuran-ı Kerimin Kâfirun Suresinde Yüce Tanrının bir buyruğu olarak şu şekilde geçemektedir: "Sizin dininiz size, binem dinim banadır". Başka bir ayette de: "Dinde zorlama yoktur. Eğri doğrudan ayrılmıştır" buyurulmaktadır. Bunlardan da anlaşıldığı gibi, Müslümanlık vicdan özgürlüğüne, laikliğe en güzel ve anlamlı yeri ve değeri vermiştir. (NEŞET ÇAĞATAY, "Laiklik Nedir, Şeriat Nedir" Makaleler ve İncelemeler, Selçuk Üniversitesi Yay. No: 2, Konya: 1983, s.335.

Bu vurgulamalar ışığında laiklik kavramını; din ve dünya işlerini birbirinden ayırmak, toplumu din kuralları ile değil, meclislerin düzenlediği yasalarla yönetmek, dini duyguları, inancı ve ibadeti, halkın özgür vicdanına bırakmaktır, biçiminde özetleyebiliriz.

Layiklik gerçekte dine aykırılık veya dinsizlik değil, tersine dine kişilik, inananın vicdanına özgürlük vermek; onun inandığı dini özgürce ve içtenlikle benimsemesini ve ibadetini özgürce yapmasını sağlar. Ayrıca, layikliğin karşıtı, Osmanlı İmparoturluğunu yıkıma sürükleyen nedenlerden birisi olan şeriat düzenidir(116). Bu bağlamda layiklik ilkesi, çok az toplumda bizde olduğu kadar önem kazanmıştır. Ayrıca, dinsel-geleneksel bir siyasal otoriteye karşı ulus egemenliğine dayalı bir devlet kurulduğu için layiklik Atatürk ilkelerinin de eksenini meydana getirmektedir ve bu bakımdan da son derece önemli bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Layiklik, cumhuriyetçilik ile birlikte yeni devletin siyasal biçimini; halkçılık ile birlikte toplumsal özelliklerini, ulusçuluk ile çağdaş ve ilerici ulusçuluk olarak yeni bütünleştirici düşüncenin önemli bir parçasını ve devletçilik ile birlikte ekonomik yapıyı belirliyordu ve son olarak devrimcilik ise, layikliğin güncel olarak özü idi(117). İşte altı Atatürk ilkesi içinde layiklik, Osmanlı İmparotorluğunun kendisine özgü niteliklerinden dolayı bir eksen ve en önemli düşünsel öge niteliğini taşımaktaydı(118).

Yukarıda da değinildiği gibi, Osmanlı devletinin temelinde yatan ve bu devletin yaşama nedeni olarak görülen İslamlık, getirdiği değer ölçüleri bakımından ikiye ayrılabilir. Bu değer ölçülerinin bir bölümü, Tanrıya ve Peygamberine, ölüm sonrası yaşama inanmayı, yaşam boyunca erdemli

---

(116) Geniş bilgi için bkz.: A.g.k., s.337-342.
(117) KONGAR, s.294.
(118) A.g.k.

davranmayı ve ibared koşullarını içerir(119). Bu bakımdan İslamiyet son derece ileri bir din niteliğini taşır. Atatürk de İslamiyetin bu niteliklerini son derece iyi değerlendiriyor ve "bizim dinimiz en akla uygun (makul) ve en doğal bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki son din olmuştur. Bir dinin doğal olması için akla, fenne, bilime ve mantığa uyması lüzumdur. Bizim dinimiz bunlara tamamen uygundur" diyordu(120). Ancak İslamlığın ikinci tür değer ölçülerinin artık eskidiğini ve gelişen toplumsal koşullar karşısında artık yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Özellikle hukuk, eğitim ve bilim konularını düzenleyen kuralların aynen saklanması ve uygulanması pek uygun değildir(121). İşte bu tür toplumsal gerekler layiklik ilkesinin devlet yaşamına sokulmasını bir yerde bir kaçınılmaz zorunluluk haline getirmiştir. Layiklik ilkesi bir devlet tarafından kabul edildiğinde, o devletin temeli belli bir dine dayanmadığından, artık devlet dinlere karşı tarafsız bir tutum içerisine girmek durumundadır. Devletin dine karşı tutumu böyle olunca da, hiç kuşkusuz ki ortaya çıkacak olan sonuç belli bir düzlemdeki din özgürlüğüdür.

Türkiye Cumhuriyetinde de, aynı tavır ortaya konulmuştur. Ancak bu tavır, bazı çevrelerce ortaya atıldığı gibi toplumsal ve bireysel bağlamdaki din olgusuna karşıtlık ya da düşmanlık olarak kesinlikle ele alınmaması ve yorumlanmaması gereken bir durumdur(122).

---

(119) AHMET MUMCU, Atatürkçülükte Temel İlkeler, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. İstanbul: 1981, s.132.

(120) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.90.

(121) MUMCU, s.133.

(122) Atatürkçü Düşünce Sistemini ve onun bir parçası olan layikliği de düşüncel planda ortaya koyup geliştiren Atatürk'ün şu sözleri bu tür desteksiz suçlamalara en güzel cevaptır: "Tanrı, birdir, büyüktür.... İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz, son dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, gerçeğe tamamen uygundur.... Bizim dinimiz çalışmayanın insanlıkla alakası olmadığını bildiriyor. Bazı kimseler asri olmayı kafir olmak sanıyor-

Atatürkçü Düşünce Sistemindeki layiklik ilkesi, devlet ve dinin ayrılığı, devletin dinsel kurallara dayanmamasıyla tam açıklanamaz. Burada iki önemli noktaya daha değinmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi; laiklik ilkesi yukarıda değinilen niteliğinin yanısıra, aynı zamanda kişiye din konusunda özgürlük tanınması ve bu özgürlüğün korunması olarak karşımıza çıkar. Başka deyişle layiklik; kişinin dinsel inancından ötürü ayrıcalıklı davranışlarla karşılaşmaması, yasalar önünde kişilerin dinsel farklılıklar güdülmeksizin eşit olması ve din konusunda kişinin özgürlüğünün öbür kişiler, toplum ve devlet tarafından tanınması, saygı gösterilmesi ve birtakım yaptırımlarla korunmasıdır(123).

İkinci önemli nokta da, layiklik ilkesiyle, dinin birtakım zararlı etki ve yönelişlerden doğrudan doğruya devlet tarafından korunmasının söz konusu olmasıdır. Geçmiş dönemlerde bu tür etkileri gerçekleştiren kurumların denetim altına alınması, din adamlarının devletin genel yasa ve kuralları çerçevesinde yetiştirilmesi çabaları hep laiklik ilkesinin getirilişi ile söz konusu olmuştur.

---

lar. Asıl küfür onların bu zannıdır. Bu yanlış yorumlamayı yapanların maksadı, İslamlığın kafirlere esir olmasını istemek değil de nedir? Her sarıklıyı hoca sanmayın, hoca olmak sarıkla değil dimağladır... Bizim dinimiz için bir ölçüt vardır. Bu ölçüt ile hangi şeyin dine uygun olup olmadığını kolayca takdir edebilirsiniz. Hangi şey ki akla, mantığa, kamu yararına aykırıysa; biliniz ki o şey bizim dinimize de aykırıdır... Türk ulusu dindar olmalıdır. Yani bütün sadeliği ile dindar olmalıdır demek istiyorum. Dinime, bizzat gerçeğe nasıl inanıyorsam, öyle inanıyorum" (KARAL, s.69-71). Anlaşılıyor ki Atatürk, Farabi, İbn-i Sina, İbn-i Rüşt akılcılığını, Descartes ilkeleriyle nihayet birleştirebilen bir filozoftur(MUMCU, s.135). Bu bağlamda bakıldığında yine Atatürk, XIII. yüzyılda donan İslam felsefesini yeniden diriltmiş, akılcılığın dine yansımasının sonucunu layiklikte görmüş, bu ilkeyi Türk siyasal, hukuksal ve toplumsal yaşamına sokmak için büyük çabalar harcamış ve böylelikle de Türk devriminin temelinde yatan akılcılık ilkesi laiklik ile birlikte uygulanmıştır (MUMCU, s.135-136).

(123) KİLİ, s.237.

Bilindiği gibi Atatürk, İslam dünyasında ilk layik devleti kurmuş, Türkiye Cumhuriyetinin layik bir devlet olmasını istemiş, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşamamamızın önemli nedenlerinden birini Osmanlı İmparotorluğu devlet yapısının dinsel kurallara bağlı olmasında görmüştür. Türkiye Cumhuriyetinde gerçekleştirilen hukuk ve eğitim alanındaki devrim atılımları dinsel değil, ulusal bir anlayışın ürünüdür. Atatürkçü layiklik ilkesi dini reddetmez, dinsizliği kışkırtmaz; dini çağdaş bir toplumda kendisine özgü sorunlarla ilgilenmeye çağırır. Dinin geleneksel toplumdaki işlevinden uzaklaşıp, çağdaş Türk toplumunda gerçek yerini bulmasını önerir (124). Dinin toplumu tekeline alma isteğine, din perdesi arkasına gizlenerek gerici düşünceyi topluma egemen kılmaya çalışan ve böylelikle geleneksel toplumu sürdürmek isteyenlere, dini devlet kurumlarıyla kontrol ederek karşı koyar.

Konuya bu bağlamda bakıldığında, Atatürk'ün önder kişiliğinin belirleyici özünü de layik anlayışın belirlediğini söylemek mümkündür. Çünkü onun hemen hemen tek başına mimarı olduğu Türk Devrimi ile, yeni Türk toplumunun temel dayanağı, layiklik ilkesi ve layik kurumlarla, bunlarda geçerli olan layik kurallardır(125). Bir bakıma Atatürk'e dünya ölçüsünde saygınlık, Türk Devrimine de yine dünya ölçüsünde ilgi sağlayan nokta, bilimsel verileri kullanma gereği ve yolu ile bilimsel düşünüşü, toplumda yönetim konumuna getirmiş olmasıdır(126).

En genel anlamıyla bakıldığında, Atatürkçü Düşünce Sistemindeki laikliğin topluma egemen kılınmasıyla birlikte, din artık toplumsal, siyasal, ekonomik, eğitsel, sanatsal kurum ve kuralları belirleyici bir konumda olamaz; toplumlar

---

(124) A.g.k., s.239-240.

(125) ÖZER OZANKAYA, Atatürk ve Laiklik (Atatürkçü Düşüncenin Temel Niteliği), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 225, Ankara: 1981, s.113.

(126) A.g.k.

bu alanları bilimsel verilerin de yardımıyla, değişmeye de açık uzlaşmalar yoluyla çözümleme gereğine inanmaktadırlar (127). Herhangi bir dinin anılan bu alanları düzenleyen değişmez ve bu anlamda da sürekli bir hareketlilik ve değişme içerisinde olan toplumsal yaşamla uyuşum sağlayamayan kutsallık niteliği taşıyan hükümleri çerçevesinde ilerleme de, toplumsal uyuşma, toplumsal birlik ve dayanışma sağlanamaz(128). Durum böyle olunca da, kimde ne türlüsü olduğu bilinmez olan dinsel inançların zorlamasıyla toplumsal düzen kurmada direnmek, topluma uyum değil, uyumsuzluk; dayanışma değil çözülme; barış değil kavga getirir(129). İşte Atatürk bu gerekçeler doğrultusunda layikliği, görünüşte hilafete ve gerçekte bağnazlığa, yobazlığa, tutuculuğa, ilerleme karşıtlığına karşı sağlam bir baraj olarak düşünmüştür. Çünkü, halkın katılımı ve oylarıyla kurulan bir devlette onların her tür çağdaşlaşma atılımına ayak bağı olacağını biliyordu(130).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde öncelikle egemenliğin temelde dine ve hilafete bağlı kalmasını önlemek amacıyla egemenliğin temelinin laikleştirilmesine gidilmiştir. Bu amaçla, daha Milli Mücadelenin ilk günlerinde hazırlanan Amasya Genelgesinde, "ulusun bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişi kurtaracaktır"(131) denilerek, din değil ulus iradesi mücadelenin en önemli dayanağı olarak nitelendirilmektedir. Hemen bunun sonrasında Erzurum ve Sivas Kongrelerinde de aynı doğrultuda kararlar alınmış ve "ulusal gücü etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak"(132) temel ilkelerden birisi olarak kabul edilmiştir. Böylelikle din kökenli "ümmet"in yerine "ulus", aynı zamanda halife de olan padişahın tartışılmaz gücünün yerini layik bir anlayışla, "ulusal ege-

---

(127) A.g.k., s.140.
(128) A.g.k.
(129) A.g.k.
(130) TANYOL, s.171.
(131) SÖYLEV, s.22.
(132) A.g.k., s.47 ve s.75-83.

menlik" almaya başlamıştır(133). 3 Mart 1924'de çıkarılan yasa ile hilafet kaldırıldı ve böylelikle layik devletin kökleşmesinin en önemli adımı atılmıştır. Eğitimi layikleştiren "Tevhid-i Tedrisat" yasası da aynı gün çıkarılmıştır (134). Önceleri, ülkede varolan değişik türdeki eğitim uygulamaları bu yasayla birleştirilmiş oluyordu. Böylelikle, "mektep-medrese" ayrımı ortadan kaldırılıyor; dini eğitim veren medreseler kapatılıyor ve yalnızca layik cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda eğitim veren okullar yurt düzeyinde yaygınlaştırılıyordu. Bu amaçla, bir süre sonra Türkiye'deki yabancı okulların ilk kısımları kapatılarak, bütün Türk çocuklarının aynı programı uygulayan "zorunlu ilköğretim" den geçmeleri ilkesi daha da güçlendiriliyordu(135). Ayrıca, yine yabancı okullarda, Türkçe, tarih, coğrafya, yurtbilgisi derslerinin de Türk öğretmenlerce Türkçe okutulması zorunlu hale getirildi.

Çıkarılan değişik yasalarla devletin işleyiş mekanizmalarından birisi olan hukukun layikleştirilmesinde de önemli adımlar atıldı. Ancak, yine de, 1924 anayasasında devletin resmi dininin islam olduğu maddesi bulunuyordu. 1928'de yapılan bir Anayasa değişikliği ile, milletvekili ve cumhurbaşkanının yemininden "vallahi" sözcüğünün ayrıca anayasadan "Türkiye Devletinin dini, din-i İslamdır" cümlesi çıkarıldı(136). Böylelikle fiilen layikleşmiş olan devletin Anayasası da layikleşmiş oluyordu. Kaldı ki, 5 Şubat 1937'de yapılan bir başka Anayasa değişikliği ile de, "layiklik" bir ilke olarak Anayasada yerini almıştır(137).

---

(133) TURHAN FEYZİOĞLU, "Türk İnkılabının Temel Taşı, Laiklik", Atatürk Yolu, Otomarsan Kültür Yayını, İstanbul: 1981, s.195.

(134) A.g.k., s.198.

(135) A.g.k., s.205.

(136) ATEŞ, s.340.

(137) FEYZİOĞLU, s.198.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da Diyanet İşleri Başkanlığının devlet örgütündeki yeridir. Bu durumun layik bir devletin işleyiş ve kuruluş ilkeleri bakımından çeşitli bağlam ve düzlemlerde eleştirilmesi mümkündür. Nitekim, eleştiri getirenler arasında, bir başka deyişle din işlerinin devletin tamamıyla dışında, kendi "cemaat" örgütü ile yönetilmesini isteyen bu kişiler arasında layik devletin gerçek taraftarları olduğu gibi, devletin din işleri ile ilgili gözetim ve denetiminden rahatsız olanlar da bulunmaktadır(138). İşte din gibi toplumsal yapı ve işleyişte yaşamsal öneme sahip bir ögenin cumhuriyet düşmanlarınca yanlış yönlere kanalize edilmemesi için Dinayet İşleri Başkanlığı örgütlenmesi devlet örgütündeki önemli yerini korumuştur(139).

---

(138) A.g.k.,

(139) Layiklik sadece dini bağlamda ele alındığında bazı noktalar yeterince açıklığa kavuşmamaktadır. Aslında layiklik yaşamın her alanında gereklidir. Çağdaş bir devlet kurma amacını herşeyin üstünde tutan Atatürk'ün bu konuda kuşkusuz birçok gerekçeleri bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını vurgulamak konuya açıklık getirmek açısından gereklidir: "Efendiler, uygarlık yolunda başarı yenilenmeye bağlıdır. Toplumsal yaşamda, ekonomik yaşamda, bilim ve fen alanında başarılı olmak için tek gelişme ve yükselme yolu budur. Yaşama ve yaşayışa egemen olan yargıların zamanla değişme, gelişme ve yenileşmesi zorunludur. Uygarlığın keşifleri, tekniğin harikaları, dünyayı değişimden değişime uğrattığı bir devirde, asırlık köhne anlayışlarla, geçmişe bağlılıkla korunması mümkün değildir(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.181)".

"Bugünkü devletimizin şekli, yüzyıllardan beri gelen eski şekilleri ortadan kaldıran en gelişmiş şekil olmuştur. Ulusun varlığını sürdürmek için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ, yüzyıllardan beri gelen şekil ve özünü değiştirmiş, yani ulus, din ve mezhep bağı yerine, Türk ulusu bağıyla bireylerini toplamıştır....

Kısacası efendiler, ulus saydığım değişim ve devrimlerin doğal ve zorunlu gereği olarak, genel yönetimini ve bütün yasalarını ancak dünyasal gereklerden ilham alan ve gereklerin değişme ve gelişmesiyle, durmadan değişme ve gelişmesini esas tutan dünyasal bir anlayışı, yönetimin yaşam kaynağı olarak kabul etmiştir"(A.g.k., s.237).

Aslında bu düşünceler onu daha sonra ele alınacak olan devrimcilik ilkesine götürecektir.

İşleyişteki yerini vurguladığımız layiklik konusunda Atatürk; "Türkiye Cumhuriyetinde herkes Allaha istediği gibi ibadet eder. Hiç kimseye dini düşüncelerinden ötürü birşey yapılamaz. Türkiye Cumhuriyetinin resmi dini yoktur(140). Türkiye'de bir kimsenin düşüncelerini, zorla başkalarına kabul ettirmeye kalkışacak kimse yoktur ve buna müsaade edilemez" diyerek belli bir açıklık getirmiştir(141).

Bu bağlamda bakıldığında, Türkiye'de uygulanan ve uygulanması gereken layiklik anlayışı, dinin kişisel ve siyasi çıkarlar için sömürülmesine izin vermez. Yukarıda değinildiği gibi, Atatürkçü layiklik anlayışı hiçbir şekilde dine karşı değildir. Aslında Atatürk, siyaset sahnesinde sömürülmekten kurtarmakla dini yüceltmiştir(142). Buna bağlı olarak da, Atatürk devrimi, dini bir vicdan ve ahlak ilkesi olarak kabul edip, onu dünya işlerinden ayırarak, yaşamın her an değişen

---

(140) Laikliğin kapsam ve özünü ortaya koyan bu sözlerdeki "Türkiye Cumhuriyetinin resmi dini yoktur" deyimi bazı çevrelerce kasıtlı yorumlanmıştır. Devletin resmi dini yoktur deyimini, devlet kavramıyla olus kavramının kasıtlı olarak karıştırılmasından, ulusun da dini olmadığı ve olmaması gerektiği anlamına alınmak istenmiştir. Oysa Atatürk bu konuyu da son derece açık bir şekilde ortaya koymuştur: "Ulusumuz, din vedil gibi iki güçlü erdeme sahiptir. Bu erdemleri hiçbir güç, ulusumuzun kalp ve vicdanından çekip alamamıştır. Ve alamaz" (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.66-67). "Din gerekli bir kurumdur. Dinsiz ulusların yaşamasına imkan yoktur. Yalnız şurası var ki, din, Allahla kul arasındaki bağdır"(CEVİZOĞLU, s.103). "Din bir vicdan sorumudur. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye karşı değiliz. Biz sadece din işlerini devlet ve ulus işlerine karıştırmamaya çalışıyoruz"(UTKAN KOCATÜRK, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Kitabevi, 3. Baskı, Ankara: 1984, s.193.)

(141) AFET İNAN, M. Kemal ATATÜRK'ten Yazdımlarım, s.97.

(142) FEYZİOĞLU, s.218. Ayrıca bu konuda yapılan tartışmalar konusunda geniş bilgi için bkz.: OLCAYTU, s.147-222.

gerçeklerini pozitif bilimlere bağlamakla, din kurumuna da en büyük saygıyı göstermiştir(143).

Yurdumuzda, din anlayışındaki çelişkiler, din ile dünya işlerinin birbirine karıştırılmasından ileri gelmektedir. Din işleri; inanç, ibadet, helal ve haramdır, ötekiler dünya işleridir, ve bunları birbirine karıştırmamak gerekir(144). Bu anlayış dinsizlik demek değil, Tanrının, kulun ve devletin hak ve görevlerini ayırmaktır ki, laiklik de budur. Kaldı ki, herşey din kavramına katılırsa, içinden çıkılmaz sorunlar doğar(145).

Daha önce de değinildiği gibi, Atatürkçü Düşünce Sistemi, ulusal devleti benimser ve buna bağlı olarak da ulusal devletin amaçlarına yasallık kazandırmayı amaçlar. Bu noktada, eğer dinin devlet işlerinden ayrılması ve sadece ulusa ve onun yaşayışına ilgili olduğu kabul edilmezse, bazı karşıtlıkların ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Devlet işleri bağlamında egemenliğin halka ve ulusa ait olduğunu savunan Atatürkçü Düşünce Sistemi ile, devlet işlerinin de toplumsal yaşam değişmelerini gözardı eden dini ilkelere göre gerçekleştirilmesini savunan görüş kesin bir karşıtlık içindedirler. Atatürkçülükte, layik Cumhuriyetin "otorite"si yasaldır. İslamiyet "cemaati", "ümmet"i temel olarak görür; Atatürkçü görüş ulus'a, ulus egemenliğine dayanır(146). Devlet yönetiminde dini temel alan düşünce dinsel birliği savunurken, Atatürkcü Düşünce Sistemi, çağdaş ulusal birliğin geçerliliğini vurgular.

---

(143) İSMET GİRİTLİ, Atatürk'ün 100. Doğum Yıldönümünde Kemalist Devrim ve İdeiolojisi, İstanbul: 1980, s.94'den aktaran: FEYZİOĞLU, s.219-220.

(144) ÇAĞATAY, s.342.

(145) A.g.k. (Bilindiği gibi, vaktiyle din adına dünya işlerine de alabildiğine karışıldığı görülmüştür. Bu konudaki örnekler için bkz.: ÇAĞATAY, s.337-342; FEYZİOĞLU, s.177-189 ve NEDA ARMANER, "Atatürk-Din ve Laiklik" Atatürkçülük (İkinci Kitap), Genel Kurmay Besimevi, Ankara: 1983, s.321-337.

(146) KİLİ, s.242.

Sonuç olarak, Atatürkçü yol ve layiklik gerilikten, din gibi önemli bir toplumsal ögeye gerçek anlamda sahip çıkarak kurtulmanın yoludur. Böylelikle çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşma hedefi çok daha kolay gerçekleşebilecektir.

F. DEVRİMCİLİK (İNKILAPÇILIK)

İnsanın öteki yaratıklardan ayıran en önemli niteliklerinden birisi, "akıl" ve bağlı olarak düşünme ve düşünerek iş yapmadır. Bu önemli netiliğe tamamen bağlı olarak da, insan yaşamı sürekli bir değişme ve gelişme durumundadır. Bu değişme ve gelişme özelde bireyde ve genelde bu bireylerin meydana getirdiği toplumsal yaşamda belli bir hareketi ve hareketliliği beraberinde getirir. Kaldı ki duran bir şey gelişemez.

İnsanların oluşturduğu toplumlar için de durum aynıdır. Uluslar hep aynı koşullar içinde yaşasalar, bir süre sonra yaşama enerjilerini kaybederler ve dağılırlar(147). Tarih de bu tür ulusların örnekleriyle doludur. Uygarlığın geliştirdiği çağ koşullarına uymayan ya da uyamayan birtakım ulusların ortadan kalktığını tarihteki pek çok örnekte görmek mümkündür.

İşte, belli birtakım toplumsal koşullar oluştuğunda, "yenileşmek için hareket"(148) olarak niteleyebileceğimiz devrim (inkılap) hareketlerinin de oluşması gerekir(149).

---

(147) FEYZOĞLU, s.78.

(148) A.g.k.

(149) Bu noktada önemli bir konuyu açıklığa kavuşturmak gerekir. İnkılap sözcüğü yerine birkaç değişik karşılık önerilmektedir. Önerilen sözcüklerden birisi "dönüşümcülük"tür. Bu terim belki genel anlamıyla kabul edilebilir bir yapı taşır. Ancak, Atatürkçü Düşünce Sistemi çerçevesinde yer alan "inkılapçılık" daha farklı bir yapı taşımaktadır. Çünkü, Osmanlı Devleti, tam olarak ve herşeyiyle Türkiye Cumhuriyetine dönüşmemiştir. Türkiye Cumhuriyeti, nitelik olarak her açıdan Osmanlı

Bu noktada, devrim (inkılap) deyimini açmak gerekir. Toplumda, kısa bir zamanda köklü değişiklikler yapan olaylara yol açan hareketlere "devrim" denilir(150). Devrim, toplumun tümünü ve esas yapısını değiştirebildiği, belli bazı kurumlarını da değiştirebilir. Hangi türü olursa olsun, devrimler, toplumdaki yenileşme gereksinmesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır(151). Bu niteleme, özellikle Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasını sağlayan değişikliği, bir başka deyişle Türk Devriminin yapılış gerekçesini son derece açık bir biçimde açıklamaktadır. O aşamada, toplumda bir değişiklik artık zorunlu hale gelmişti ve bu yeni bir yapıya yönelmeyi de kaçınılmaz kılıyordu. Aslında toplum yenileşme gereksinmesini ilkönce bir zorlama olmadan ve varolan kurumların çerçevesi içinde gidermeye çalışır. Buna reform adı verilir. Osmanlı Devletindeki "tanzimat" ve "meşrutiyet" çalışmaları hep bu bağlamda ele alınabilir. Eğer reformlar yeni ortaya çıkan gereksinmeleri karşılamazsa, o zaman "köklü değişiliklikler"e gitmek zorunlu hale gelebilir (152).

Bu tanımlamalar ışığında Türk Devrimi (inkılabı)nden söz etmek mümkünmüdür bakmak gerekmektedir. Böylesi bir soruya "evet" cevabı verilebilir. Çünkü, toplumun tamamen çökmek

---

Devletinden farklıdır. Yönetim biçimi, kullanılan dil, yaşayış biçimi vb. açılardan yeni yapılanma eskisinden farklıdır. Bu anlamda, gerçekleşen olay dönüşmekten çok bir devrim (inkılap) dir.

İnkılap terimi yerine önerilen ve bu çalışmada da kullanılacak "devrim" sözcüğü geçmiş dönemlerde bazı sapık ve boş düşünceli akımlarca yoğun olarak kullanılmıştır. Ama bu durum, yine de bu sözcüğün olayı tam anlamıyla karşıladığı durumlarda kullanılmasını engellememelidir. Çünkü, Atatürkçü Düşünce Sisteminde yer aldığı şekliyle bu kavram, yanlış kullanımdan farklıdır. Nitekim, "Atatürkçü Düşünce Sonuçları" adlı çalışmasında da Kur. Alb. HÜSEYİN CEVİZOLĞU aynı terimi kullanmaktadır.

(150) MUMCU, s.10.

(151) A.g.k.

(152) A.g.k.

ve dağılmaktan kurtulmasının tek çaresi olarak köklü bir toplumsal değişiklik gerekiyordu ve bu yapıldı. Türk Devrimi, ulusal egemenliğe dayanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılması ile başlamıştır denilebilir(153). Aslında bu olay bile, Türk toplumunda belli bir devrimin gerçekleştirildiğinin göstergesidir. Çünkü en azından bu durum ülkedeki yönetim gücü demek olan egemenliğin, yüzlerce yıl hep tek kişinin elende tutulması geleneği yerine, ulusa dayandırılmasıdır. Bu da bir reform değil, başlıbaşına eski yapının yerine yenisinin konmasıdır(154). Bunun hemen sonrasında gerçekleştirilen saltanatın kaldırılışı ve cumhuriyetin ilanı ve ulusal egemenlik hep Türk Devriminin doğal sonuçlarıdır. Kaldı ki, Türk Devrimi sadece ulusal egemenlik ve cumhuriyetin kuruluşunu kapsamaz, bundan da ötedeki birtakım kavramları da kapsamaktadır. Bunların içinde devletin teokratik esaslarla yönetilmesi yerine; toplumsal yaşamın her alanına yansıyan layiklik uygulaması, Arap yazısı yerine çağdaş, öğrenilmesi kolay latin harflerinin getirilişi, toplumun erkek ve dişi bireyleri arasında yüzlerce yıldır egemen olan eşitsizliğin sona erdirilmesi; çağdaş bilim ve tekniğin, eğitim yöntemlerinin benimsenmesi, evrensel düşünceye ve sanata açılış gibi hepsi başlıbaşına "eskinin" yerine "yeninin" konması demek olan birtakım çalışmalar yer almaktadır. En önemlisi de, Atatürk, toplumun ruhuna insancıl nitelikli bir ulusçuluk duygusu aşılamayı başarmıştır. Aslında bu da, Osmanlı Devletinin düşünsel yapılanmasında bile yer almayan bir kavramdır. Bu bağlamda, ulusçuluk duygusu ve düşüncesinin toplumun itici gücü durumuna getirilmesi de bir devrim (inkılap) olarak nitelendirilebilir. Kısacası, Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk Devrimi bir ulusal bağımsızlık ve çağdaşlaşma hareketinin adıdır, bir toplumsal yeniden biçimleniş olarak ortaya çıkmaktadır(155). Layik bir dünya

---

(153) A.g.k., s.67.
(154) A.g.k., s.67-68.
(155) OZANKAYA, s.160.

anlayaşı temeli üzerinde yükselen Türk Devrimi, Türk toplumunda akıl çağını etkin biçimde açmış, Türk insanı ve özellikle büyük çoğunluğu oluşturan Türk köylüsü, o zamana kadar yabancısı kaldığı evren içindeki üstün yerini ve gücünü Türk devrimiyle öğrenmiştir denilebilir(156). Bu açıdan da Türk Devrimi ve "Devrimcilik İlkesi" büyük önüm taşımaktadır.

a. Devrimcilik (İnkılapçılık) İlkesinin Atatürk Tarafından Yapılan Tanım ve Yorumu

Devrimcilik ilkesi bazı açılardan diğer ilkelerden önemli farklılıklar taşır. Bu farklılıkları iki önemli noktada odaklamak mümkündür. Bunlardan birincisi özellikle terimin kendisidir. Önceleri "inkılapçılık" olan kavram daha sonra "devrimciliğe" dönüşmüş, ancak bu terimin bazı sapık düşünce akımlarınca yoğun biçimde kullanımı, terim hakkında bazı kuşkuların doğmasına yol açmıştır(157). İkinci farklılık ise, devrimcilik ilkesinin yapısından gelmektedir. Bu ilkenin diğer ilkeler gibi varolan durumu belirleyen "saptayıcı" bir özelliğinin yanında, değişmeyi-gelişmeyi ve bağlı olarak geleceği de kapsayıcı ikinci bir "devingen (dinamik)" anlamının bulunması anılan farklılığı belirlemektedir. Bu farklılık biraz açılırsa şunları görmek mümkündür: Öncelikle, devrimcilik varolan yapının, başka deyişle Türkiye Cumhuriyetinin korunması anlamını taşımaktadır. Bu anlamı ile devrimcilik, Türk devriminin geriye dönüşünü engelleyici bir koruma işlevini yerine getirmektedir. İkinci ve daha açık ve kolay anlaşılır anlamı ile bu ilke, Türk Devrimini temel ilkeleri yönünde ileri götürme işlevini görmektedir. Başka deyişle, yalnız varolanın ve gerçekleştirilenin korunması ile

---

(156) A.g.k.

(157) Bu tür haklı kuşkular nedeniyle, bu çalışmada en azından birisi parantez içinde olsa da iki terim birlikte kullanılmıştır. Ancak, dönüşüm gibi terimler yerine ise devrim(inkılap) sözcüğü yeğlendi. Bu terimler konusunda tartışmalar da sürmektedir. Geniş bilgi için bkz.: KONGAR, s.414-418.

yetinilmeyecek, Türk Devrimi (İnkılabı) zamanın gereklerine ve çağdaş gelişmelere göre, temelinde yatan Atatürkçü Düşünce Sisteminin ilkeleri doğrultusunda daha da ileri götürülecektir. Bu anlamda, Osmanlı Devletinin son bulması üzerine kurulan devletin modern, batılı esaslara göre kurulması ilke olarak kabul edilmiştir ki, bu durum devrim (inkılap) yasalarının dayandığı esasın "çağdaş uygarlıklar düzeyine" ulaşması olarak kabul edilmesini beraberinde getirmiştir(158).

Bu anlamda değerlendirildiğinde, devrimci bir kimliğe de sahip olan Atatürk'ün devrim ve devrim uygulamaları konusunda da, diğer birçok konu için olduğu gibi özgün ve Türk Devriminin yapısına uygun düşünceleri de vardır. Konuya açıklık getirmesi açısından Atatürk'ün bu konudaki tanımlaması ele almak gerekmektedir: "Devrim, varolün kurumları yıkarak, yerlerine ulusun en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları kurmuş olmaktır."(159) "Türk devrimi (inkılabı) nedir? Bu devrim, kelimenin ilk bakışta (vehleten) akla getirdiği ihtilal anlamından başka, ondan daha geniş bir değişimi ifade etmektedir. Bugünkü devletimizin şekli, yüzyıllardan beri gelen eski şekilleri ortadan kaldıran en gelişmiş tarz olmuştur.

Ulusun, varlığını korumak için üyeleri arasında düşündüğü ortak bağ, yüzyıllardan beri gelen şekil ve özünü değiştirmiş, yani ulus, dinsel ve mezhepsel ilişki yerine, Türk ulusçuluğu bağıyla üyelerini toplamıştır. Ulus, uluslararası genel mücadele alanında, yaşam ve güç nedeni olacak, iklim ve araçların ancak çağdaş uygarlıkta bulunabileceğini bir değişmez gerçek olarak ilke kabul etmez.

---

(158) TUNAYA, s.291.

(159) AFET İNAN, M. Kemal ATATÜRK'ten Yazdıklarım, s.119. (Aynı alıntı CEVİZOLĞU'nun anılan çalışmasında da yer almaktadır. Ancak sondaki "kurmuş" sözcüğü onda "koymuş" olarak geçmektedir.)

Kısacası efğndiler, ulus saydığım değişimler ve devrimlerin doğal ve zorunlu gereği olarak, genel yönetiminin ve bütün kanunlarının ancak, dünyaya ait gereksinmelerden ilham alan ve gereksinmenin değişme ve gelişmesiyle, sürekli değişme ve gelişmesini temel alan dünyaya ait bir anlayışı yönetimin yaşam kaynağı olarak kabul etmiştir.

Eğer yalnızca altı yıl önceki hatıralarınızı yoklarsanız(160), devletin şeklinde, ulus üyelerinin ortak bağında, güç kaynağı olacak uygarlık yolunun izlenmesinde, kısacası bütün örgüt ve gereksinmelerin dayandığı değer yargıları açısından büsbütün başka esaslar üzerinde bulunduğumuzu hatırlarsınız. Altı yıl içinde, büyük ulusumuzun yaşam akışında meydana getirdiği bu değişimler, herhangi bir ihtilalden çok fazla, çok yüksek olan en muazzam devrimlerdendir(inkılabattandır)"(161).

Aslında bu alıntılar Atatürk'ün devrim tanımlamasını son derece açık olarak ortaya koymaktadır. Atatürk devrim (inkılap) olayını ve bu olayın sınırlarını, çağın birtakım gereklerine ayak uyduramadığı için artık toplumda yetersiz kalmış kurumları kaldırarak, onların yerine çağın gereklerine uygun kurumları getirmek olarak kabul etmektedir. Böylelikle, bu anlam ve anlayış içinde; i) Mutlak yönetimden çağdaş anlayışlı cumhuriyet yönetimine geçişle, devletin yapı ve şeklinin değişimini, ii) Ümmet anlayışı yerine layik ulus ve ulusçuluk anlayışının geçişini, iii) Ulusun yeni yapılanma ile birlikte, çağdaş uygarlık hedefine yönelişini hep birer devrim olarak nitelemektedir(162). Aslında Atatürk'ün önderliğindeki Türk Devriminin amacı, yetersiz kalmış eski kurum ve araçları değiştirmek ya da ortadan kaldırmanın ötesinde

---

(160) Bu alıntı Atatürk'ün 5-XI-1925'de Ankara Hukuk Fakültesinin açılışında yaptığı konuşmadan alındığına göre 1919'lar kast edilmektedir.

(161) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.237.

(162) CEVİZOĞLU, s.144-145.

geliştirmektir. Ancak, anılan bu amacı sağlamaya çalışırken de, doğası gereği, yeni bir anlayış ve toplumsal sorunlara bu anlayış doğrultusunda yeni bir çözüm getirdiği için, bu yapılanmaya ayak uydurumayan, eski kurum ve anlayışları da ister-istemez bir değişime uğratmakta ve onların yerlerini alırken veya aldıkça, onları kaçınılmaz olarak ortadan kaldırmaktadır. Bu anlamda bakıldığında, eskileri değiştirme veya ortadan kaldırma, devrimin amacı değil, sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ve bu yapısıyla devrim(inkılap) yapıcı bir olgudur(163). Böylelikle Atatürk önderliğindeki Türk Devriminin, yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin eskisinden farklı toplumsal düzenlerini kurup yerleştirmek ve böylelikle uygar ve çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşabilecek Türk toplumunu yaratmanın temelleri etrafında toplandığını söylemek mümkündür.

Böyle temellere sahip devrimlerin amacını da Atatürk; "Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün anlam ve şekliyle uygar bir toplum haline getirmektir. Devrimlerimizin asıl ilkesi budur. Bu gerçeği kabul edemiyen zihniyetleri yok etmek zorunludur" biçiminde vurgulamıştır(164).

Türk devriminin temel amacı böylece ortaya çıkmaktadır. Türk ulusunu çağdaş uygarlık yoluyla refah ve mutluluga devrimin sonul (nihai) amacını oluşturur. Bu açık amaca ulaşmanın bir boyutu da, bu yol üzerinde ulusun önüne çıkan engelleri ortadan kaldırarak, hedef yolunu daima açık bulundurmaktır. Burada, Atatürk devrimlerinin bir başka özelliği daha ortaya çıkmaktadır; Türk devrimi belli bir noktada son bulmayacaktır. Gelişen ve değişen koşullara parelel olarak sürekli ileriye gitmek ve kendini geliştirmek, Türk Devrimini diğerlerinden de ayıran en önemli özellik ve üstünlüktür.

---

(163) A.g.k., s.145.

(164) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.214.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

Gerçekten de, Atatürk'ün önderliğindeki Türk Devrimi diğerlerinden birçok konuda farklı ve üstündür(165). Çünkü Atatürk getirdiği ilkelerle kendi devrimciliğini aşarak, Türk Devriminin değişen koşullar karşısındaki sürekliliğini ve böylece devrimlerin kendinden sonra da süreceğini kabul etmiştir. Böylelikle Atatürkçü Düşünce Sistemi zaman ve mekan içinde kısıtlı ve sınırlı bir atılım olma tehlikesini tamamen aşabilmiştir. Oysa, diğer benzer hareketler, sonuca ulaştıktan sonra korkunç bir tutuculuk içine girdiklerinden dünyanın sürekli gelişen toplumsal koşullarına uşgunluk sağlayamaz duruma gelmişler ve sosyalist ve komünist düşünceler gibi yıkıma uğrayarak tamamen geçersiz hale gelmişlerdir. Çünkü, anılan tür hatalı devrim anlayışları geldikleri noktayı nihai nokta kabul ederler ve tek amaçlarını artık, yaşamın kendilerince de yanlışlandıkları halde "devrimlerini" korumak olarak görürler. Bu kısır döngüyü sadece Atatürkçü Düşünce Sistemi aşmıştır. Gerçi, çok doğal olarak, Atatürkçü devrimcilik ilkesi de bir yönüyle yapılanları koruma ya da sahip çıkma anlamını taşımaktadır ve taşımalıdır. Ancak, bu ilkede asıl önemli olan, Türkiye Cumhuriyetini Atatürk ilkeleri doğrultusunda daima ileriye ve iyiye götürmektir. Çünkü, "değişmeyen tek şeyin değişme yasası" olduğu çağdaş toplumsal yaşamda herşey her an ileriye doğru gitmektedir. Bu gidişe ayak uydurabilmek ve çağın dışında kalmamak ancak böyle olabilir. Koruma anlayış ve yaklaşımı, ancak böyle bir dinamizm içinde değer ve anlam kazanmaktadır ve böylelikle sadece geriye dönüş yolları kapanmaktadır. Zaten, çok doğaldır ki, birşeyin varlığı korunmazsa ve o şey varlık olarak ortadan kalkacak olursa, ileriye de götürülümez. İşte Atatürkçü devrimcilik ilkesinin devrimi koruma yönü bu bağlamda ele alınmalıdır. Atatürk de; "uygarlık yolunda başarı yeniliğe bağlıdır. Toplumsal yaşamda, ekonomik yaşamda, bilim ve teknik alanında başarılı olmak için tek gelişme ve ilerleme yolu budur. Yaşam ve yaşayışa egemen olan esasların, zamanla değişme, gelişme

---

(165) Bu konuda bkz.: OLCAYTU, s.294-296'daki tartışmalar.

ve yenileşmesi zorunludur. Uygarlığın ürünleri, tekniğin harikaları dünyayı hayretten hayrete sürüklediği bir devirde, asırlık köhne anlayışlarla, geçmişe düşkünlükle, varlığımızı korumak mümkün değildir" diyerek bu konuyu bir toplumbilimci bakış açısıyla son derece açık bir şekilde belirtmiştir(166).

Kısacası, Atatürkçü Düşünce Sisteminin devrimcilik (inkılapçılık) ilkesi, Türk ulusunun değişen ve gelişen yaşam koşullarına paralel olarak ileriye gitmesini güvence altına almak amacını taşıyan bir ilkedir. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyetinde gerçekleştirilen diğer tüm devrimleri korumak da bu ilkenin temelini oluşturur.

Devrimcilik ilkesinin bu yapısında, başka deyişle hem yeniliğe açık olmak, hem yapılan devrimleri korumak arasında bir çelişki var gibi görünmektedir. Oysa, çağdaş bir düşünce sistemi olmasının gereği olarak Atatürkçülük, burada da belli bir dengeyi gerektirmektedir. Aslında burada, devrimleri korumanın yanısıra, belirlenen hedeften sapmamanın da söz konusu edilmesi gerekir. Çünkü, dünya sürekli bir hareketlilik içerisinde olduğundan, ortaya çıkan bazı değişme ve yeniliklerden hangisinin Türk toplumunun bünyesine zarar vermeden onu ileriye götüreceği konusunda da belli birtakım sorunlar ortaya çıkacaktır. Atatürk ilkeleri bir bütün olduğundan, bunların hiçbirisinden, hiçbir ödün vermeden hangi değişmelerin Türk ulusunu ileriye, hangilerinin geriye götürebileceğini ve hangilerinin Türk devrimini gerçek yolundan saptırabileceğini doğru olarak saptamak çok önemlidir. Bu durumda, Atatürkçü Düşünce Sisteminin devrimcilik ilkesini öncelikle, Atatürk devrim ve ilkelerini, kendi doğrultusunda ve özellikle Atatürk'ün amaçları yönünde geliştirmek şeklinde anlamak ve kabul etmek ve bunu yaparken de sağlanan gelişmelere sahip çıkmak olarak anlamak gerekir.

---

(166) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.181.

Sonuç olarak; çağdaşlaşma bilinçli olarak yeniliğe yönelmektir. Atatürkçülük çağdaşlaştırıcı ve çağdaş olmayı hedef edinmiş bir düşünce sistemi olarak, belli amaçlara yönelik ve uygun yeniliğe açık olmuş ve bunu ilke edinmiştir. İşte bu ilke, Atatürkçü devrimcilik ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atatürkçü Düşünce Sistemi, devrimcilik ilkesiyle çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşma çabasında hem geçerliliğini; yararlı yapısını sürdüren devrimci (inkılapçı) uygulamalara sahip çıkılmasını, onların korunmasını, geliştirilmesini, hem de toplumsal gereksinmeler karşısında yeni devrimci uygulama ve çözümlere gidilmesini öngörür.

Devrimcilik (inkılapçılık) ilkesinin, Atatürk İlkeleri arasında sonuncu ilke olarak kabul edilmesinin de bir nedeni bulunmaktadır. Devrimcilikten önceki her ilke vebu ilkelerin kapsam ve önermeleri, çağın gelişimi içinde, değişen toplumsal koşullara paralel olarak, devrimcilik ilkesi doğrultusunda ve onun ışığında yeni yorumlarla, yeni yönlendirmelerle işlerlik kazanacak; yaşayan, yeni gereksinmelere cevap verebilen ilkeler olacaktır. Atatürkçü Düşünce Sisteminin bir bütün oluşturan yapısı içerisinde, birbirleriyle her anlamda bağlı olan Atatürk İlkeleri, böylelikle her zaman ve mekanda, her koşula uygunluk gösterebilecek ve bu yapı yardımıyla da her engeli karşılayabilecektir. Kaldı ki, Atatürkçü Düşünce Sisteminin gerçek anlamıyla varlığını ve geçerliliğini sürdürmesi bu yapının en önemli kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

G. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE DEVLET VE TOPLUM

Devlet olgusu, toplumsal yaşantıda yönetim işlevinin gündeme gelmesiyle birlikte varolmuş, gelişmiştir ve toplumsal yaşantı sürdüğü sürece de varlığını koruyacaktır(167).

---

(167) İnsanların toplum halinde yaşamaları kaçınılmazdır. İnsanlar toplum dışında varolamazlar. Kaldı ki, tekno-

Bu nedenle devlet, devletin görevleri, işlevleri ve nitelikleri her zaman düşünürlerin ve özellikle de devlet yöneticilerinin fikir yürüttükleri ve yürütmek durumunda oldukları konulardır. Bu anlamda Atatürk de, yeni kurduğu Türkiye Cumhuriyeti devletinin yapısı, işleyişi ve görevleri konusuna, genel Atatürkçü Düşünce Sistemi içerisinde açıklık getirmiştir.

Atatürkçü Düşünce Sisteminde devlet ve toplum konusu ele alınırken öncelikle vurgulanması gereken nokta, Atatürk'un düşüncelerini belli birtakım kalıplardan alıp yine belli bazı kalıplar halinde ortaya koymadığıdır. Atatürk söz konusu düşüncelerini bazen bazı tarihsel olaylara, bazen de bazı düşünürlere tepki olarak, ancak herzaman yaşamın gerçekleri ışığında; Türk toplumunun gelenekleri, görenekleri ve ulusal yapısının çerçevesi içinde ortaya koymuştur. Bu düşüncelerinin belli bir zaman dilimi içerisinde sıkışıp kalmaması, belli ve durağan (statik) bir hedefin ötesinde gelişen yaşam koşullarını ölçüt alan bir hedef koyması, Atatürkçü Düşünce Sisteminin en önemli özelliği ve üstünlüğüdür. Bu konuda düşüncelerinin temellerini Atatürk; "... Bunun kapsadığı prensipler, idarede ve siyasette bizi aydınlatıcı ana hatlardır. Fakat bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların doğmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz ilhamlarımızı, gösten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz.

Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk ulusu ve bir de uluslar tarihinin bin bir facia ve ızdırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır" biçiminde belirtmiştir(168).

---

lojinin gelişmesiyle birlikte işbölümü ve uzmanlaşma da artmakta ve böylelikle insanların birbirlerine olan bağımlılıkları da giderek artmaktadır. Buradan hareketle, devletin insanlık varoldukça varolacak bir mekanizma olduğunu söyleyebiliriz.

(168) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.405.

Bu bakış açısı Atatürk'ün devlet ve devlet kurma düşüncelerini açıklamada yarar sağlayacaktır. En genel anlamıyla bakıldığında; Türkiye Cumhuriyeti devletinin tamamen yoktan varedilmiş olduğu söylenemez. Gerçe Osmanlı Devletinden devir alınan miras sadece yıkıntılardı. Ancak, yine de geride Türk ulusunun binlerce yıl gerilere kadar uzanan güçlü ve köklü bir devlet geleneği bulunmaktaydı. En azından Osmanlı devlet sistemi, belli bir dönemde en iyi ve güçlü yapıyı taşımaktaydı. Oysa, sonraları, söz konusu olan tutuculuk nedeniyle gelişen toplumsal koşullara ayak uydurulamamış ve devlet yıkılma aşamasına kadar gelmiştir. Bu anlamda, yeni Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda eski ve zengin Türk devlet geleneğinin mirasını gözardı etmek ne kadar yanlışsa; Türkiye Cumhuriyeti devletini, Osmanlı İmparatorluğunun tamamen devamı saymak da o kadar hatalıdır(169). Her büyük toplumsal ve siyasal dönüşümde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine geçişte de, değişim ögeleriyle süreklilik ögeleri birarada bulunmaktadır(170).

Atatürk devleti; "belirli bir bölgede yerleşmiş ve ve kendine özgü kuvvete sahip bireylerden oluşmuş insan topluluğundan ibaret bir varlıktır" biçiminde tanımlamaktadır(171). Yine Atatürk; "devletin sahip olduğu gücü ifade ederken, bu kuvveti kendine özgü diye tanımlıyoruz. Aslında devleti meydana getiren ulusun sinesinde nüfuz icra eden kuvvet, birey olarak hiç kimse tarafından verilmiş değildir. O, bir siyasi nüfuzdur ki; devlet kavramında zaten vardır ve devlet, onu halk üzerinde uygulamak ve ulusu diğer uluslara karşı korumak yetkisine sahiptir. Bu siyasi nüfuz ve güce 'irade veya egemenlik' denir" diyerek devletin en önemli özellik ve niteliğini açık olarak ortaya koymaktadır(172).

---

(169) ERGUN ÖZBUDUN, "Atatürk ve Devlet", Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi III, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 81, Eskişehir: 1984, s.10.

(170) A.g.k.

(171) A. İNAN, Medeni Bilgiler, s.26.

(172) A.g.k., s.27.

Ele alınan bu bilgiler ışığında Osmanlı İmparatorluğunun yerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu değerlendirilirse, yeni yapının eski devlet içinde yeni bir siyasal düzenleme değil, herşeyiyle gerçekten yeni bir devlet olduğu anlaşılır. Çünkü başta egemenlik anlayışı olmak üzere toplumsal yaşayış biçimi, yönetim ilişkileri vb. gibi devlet yaşamının tüm ilkeleri temelden değişmiştir.

Çağımızda devlet kavramının en önemli özelliği, bazı istisnalar hariç, devletlerin ulusal netiliğe sahip olmalarıdır(173). Osmanlı İmparatorluğu ise hangi açıdan bakılırsa bakılsan, ulusal bir devlet olarak kabul edilemez. Çünkü, bünyesindeki tüm uluslar kendi din, dil, kültür ve cemaat işlerini, kendi cemaat örgütleri yoluyla görüyorlardı(174) ve böylelikle kendi ulusal yapılarını koruyorlardı ki, bu da Osmanlı İmparatorluğunu ulusallıktan uzaklaştırıyordu. Gerçi son dönemlerde çok global bir sınırlama ile "Osmanlılık" kavramı gündeme getirilerek devletin birliği korunmaya çalışılmıştır. Ancak bu çaba maddi bir temele dayandırılmadığı için sonuçsuz kalmıştır(175).

Oysa ulusçuluk ilkesinde de ele alındığı gibi, yapılan, Türk ulusu paralelinde, yeni Türkiye Cumhuriyetini tam anlamıyla insan ögesi Türk ulusu temeline dayanan ulusal bir devlet olarak yapılandırmaktır. Ayrıca, tarihte olduğundan farklı bir biçimde, yeni yapılanmada, devlet ve ulus özdeşliği de gündeme getirilmiştir. Atatürk, geçmiş dönemlerde devlet ve ulusun sanki birbirinden tamamen ayrı olduklarını, ulusun devlet ve hükümet örgütlenmesinin bir esiri gibi kabul edildiğini; buna paralel olarak da ulusa hiçbir söz hakkı tanınmadığını ve bu durumun felaket getirdiğini ve bağlı olarak devletin öldüğünü vurgulamaktadır. Atatürk, devlet-ulus özdeşliğini devletin başarısının temeli olduğunu; "bugünkü

---

(173) ÖZBUDUN, s.11.

(174) A.g.k.

(175) Ayrıntılı bilgi için bkz.: ÖZBUDUN, s.11 ve MÜMCU, s.9-67.

hükümetimiz ve devlet örgütümüz, doğrudan doğruya ulusun kendi kendine, kendiliğinden yaptığı devlet örgütü ve hükümettir ki, onun adı Cumhuriyettir. Artık, hükümet ve ulus arasında mazideki ayrılık kalmamıştır. Hükümet ulustur ve ulus hükümettir. Artık, hükümet ve hükümet üyeleri kendilerinin ulustan ayrı olmadıklarını ve ulusun efendi olduğunu tamamen anlamışlardır" diyerek vurgulamaktadır(176).

Türkiye Cumhuriyeti devletini, Osmanlı İmparatorluğundan ayıran ve Atatürkçü Düşünce Sisteminin devlet ve toplum anlayışının diğer iki önemli özelliği de tam bağımsızlık ve ulusal egemenliktir. Bu özellikler de son derece açık olarak Atatürk tarafından şöyle belirtilmiştir(177): "Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da, ulusal egemenliğe dayanan, tam bağımsız (kayıtsız-şartsız) yeni bir Türk Devleti kurmak." Ancak anılan bu bağımsızlık olğusu şekilsel ve buna bağlı olarak gerçek anlamından uzak, içi boş bir yapıda olarak değerlendirilmemelidir. Bağımsızlık her alanda tam ve gerçek anlamıyla gerçekleşmelidir: "Tam bağımsızlık demek, kuşkusuz siyasa, maliye, ekonomi, adalet, kültür gibi her alanda tam bağımsızlık ve özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir. Biz bunu sağlamadan ve elde etmeden barışa ve esenliğe kavuşacağımız kanısında değiliz"(178).

Atatürkçü Düşünce Sisteminin devlet ve toplum anlayışının temelini oluşturan bir başka nokta da ulusal egemenliktir. Ulusal egemenlik, devlet içinde en üstün buyurma kuvveti olarak tanımlanan egemenliğin, ulusa ait olduğunu dile getirir. Bu anlamıyla ulusal egemenlik, ülkede bütün ulus dışında

---

(176) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.230.

(177) SÖYLEV, s.9. Atatürkçü Düşünce Sisteminin devlet ve toplum anlayışının bu özelliğine Atatürk'ün verdiği önem için bkz.: Söylev, s.10 ve Söylev ve Demeçler, Cilt III, s.24.

(177) SÖYLEV, s.458.

sadece bazı kişi veya zümrelerin kurdukları egemenlik anlayışıyla, başka deyişle monarşik ve oligarşik yönetim anlayışlarıyla kesinlikle bağdaşmaz bir yapı taşır.

Atatürk, ulusal egemenliği devlet düzeninin en önemli dayanağı olarak görmesinin yanısıra, birtakım devlet ve toplum işlerinin ve değerlerinin de ancak tam olarak ulusal egemenlik ilkesinin hayata geçirilmesiyle söz konusu olacağını da şöyle vurgulamıştır(179): "Efendiler, toplumda en yüksek hürriyetin, en iyi eşitliğin ve adaletin istikrarlı bir şekilde sağlanması ve korunması ancak ve ancak tam ve kesin anlamıyla ulusal egemenliğin kurulmuş olmasıyla süreklidir. Sonuç olarak, hürriyetin de, eşitliğin de, adaletin de dayanak noktası ulusal egemenliktir."

Bu açılardan bakıldığında, kurulacak devletin arkasında yatan nedenler, ülkenin kurtarılması ve bir daha Osmanlıdaki duruma, başka deyişle ülkenin birtakım özel çıkarlar doğrultusunda yönetilmesi durumuna düşülmemesi olarak görülebilir. Kurulacak devlet, şu ya da bu kişi veya grubun değil, tamamiyle Türk halkının devleti olacaktır(180).

Temel ilkeleri açısından bakıldığında, Atatürk'ün yeni Türk devtetinin yapısını, toplumsal yapıları bizimkinden farklı yabancı bir devletin yapısını taklit ederek düzenlemediğini görmek mümkündür. Ulusal mücadele yürütülürken, bu ortamın yarattığı birtakım iç ve dış koşullar, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclis yapısını kaçınılmaz olarak Türk siyasi ve toplumsal yaşamına getirmiştir(181). Ulusal mücadeleyi

---

(179) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.308.

(180) METİN HEPER, "Atatürk'te Devlet Düşüncesi" Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul: 1983, s.219.

(181) Anılan bu meclis yapısını oluşturan koşullar için bkz.: ATEŞ, Türk Devrim Tarihi s.79-243 ve İHSAN GÜNEŞ, Birinci TBMM'nin Düşünsel Yapısı, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 92, Eskişehir:1985, s.75-182.

yöneten yeni Türk devletinin yönetim biçimi, bilindiği gibi "kuvvetler birliği"(182) esasına dayanmaktadır. Böyle bir yönetim biçiminde, egemenlik hakkını, ulus adına Türkiye Büyük Millet Meclisi kullanır. Bütün egemenlik ve iktidar ulusun temsilcilerinin oluşturduğu, TBMMeclisinde belirir ve bu meclis yasama yetkisini doğrudan kendisi kullanır. Yürütme görevini de, kendisine karşı sorumlu olacak belli sayıdaki bakanlarla yürütür(183).

Atatürk, kurulmasına önderlik ettiği yeni Türk devletinin yapısı ile ilgili yukarıda sıralanan ilkeleri belirledikten sonra devletin vatandaşlara, başka deyişle Türk toplumuna karşı olan görevlerini de belirtmiştir(184).

---

(182) Geniş bilgi için bkz.: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.208-220.

(183) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: A. İNAN, Medeni Bilgiler, s.33-34.

(184) ATATÜRK, AFET İNAN tarafından derlenen Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları adlı çalışmada da görüleceği gibi; toplum yaşamı ile ilgili her alandaki görüşlerinin yanında, "devlet" konusunda da oldukça ayrıntıya kadar inen çok önemli düşünceler ileri sürmüştür. Tam bir toplumbilimci tavır ve titizliği ile, devlet konusunu inceledikten sonra; devlet-halk iletişiminin de temellerini oluşturacak "Vatandaşa Karşı Devletin Vazifeleri" (A.g.k., s.44-49) bölümünde, anılan bağlamda, devlet-toplum ilişkilerinin esaslarını ve işleyiş ilkelerini ortaya koymuştur. Aslında her Türk'ün ve Atatürkçünün toplumsal yaşantı içindeki yeri, işlevi ve görevlerinin ilkelerini belirtmesi açısından bir elkitabı niteliğinde olan bu eserde, Türk insanının çağdaş bir toplum modeline oturtulması çalışmaları görülmektedir. Ayrıca, yine bu çalışmada devlet örgütlenmesi ve çalışma esasları da bazı ayrıntılara kadar inilerek ele alınmıştır. Buna bağlı olarak; bu kitabın, toplumsal ilişkilerde birtakım geçerli esasların olmamasından kaynaklanan bazı aksamaların önlenebilmesi için geçerli çözüm olduğu açıktır. Atatürkçü Kişilik Özelliklerine sahip bireylerden oluşan, her anlamda ATATÜRKÇÜ bir TOPLUM oluşturmada böyle bir çalışmanın önemi ortadayken; zamanında okullarda okutulan bu kitabın daha sonra okutulmamasını anlamak gerçekten son derece güçtür. Ayrıca, bu kitap incelendiğinde, onun belli bir döneme özgü durağan önermeler bütünü değil; Atatürkçülüğün esnek ve uyumlu yapısına koşut olarak, değişen toplumsal koşulları da karşılayacak, her dönemde geçerli genel ilkeleri

"Çağdaş uygarlıklar düzeyine" ulaşmak için Atatürk'ün benimsediği ve uygulamaya koyduğu bu ilkeler taklit değildir. Zaman içinde Türk ulusunun gereksinim ve eğilimlerinden oluşmuş ve tamamen birbirini bütünleyici bir nitelik kazanmıştır. Buna bağlı olarak, Atatürkçü Düşünce Sisteminin temelleri doğrultusunda, Türk ulusunun bağımsızlığının sağlanmasından sonra, toplumun bir daha geçirilen felaketlere ve tehlikelere düşmesini önleyecek bir devlet sistemi oluşturulmuş ve bu devletin dayanıp, uygulamaya koyacağı ilkeler belirlenmiştir. Kuşkusuz bu ilkeler toplumun bütün gereksinme ve zorunluluklarına uygun olarak seçilmiştir. Atatürkçü Düşünce Sisteminde yer alan devlet anlayışı ve politikası da bu ilkeler üzerine kurulmuştur. Bu politika, çeşitli toplum sorunlarının çözülmesinde anahtar ve araç görevlerini yerine getirecektir. Devlet politikasını oluşturan, devletin görevlerini ve niteliklerini belirleyen Atatürkçü Düşünce Sisteminin temelini oluşturan ve daha önceki bölümlerde ele alınan ilkeler; cumhuriyetçilik, ulusçuluk (milliyetçilik), devletçilik, halkçılık, laiyiklik, devrimcilik (inkılapçılık) dir. Başka deyişle; Türk toplumu ve onun yönetim mekanizmasını oluşturan devlet; cumhuriyetçi, ulusçu, devletçi, halkçı, layik ve devrimci(inkılapçı)dir.

Bu bağlamda, Atatürkçü modelde, toplum-devlet ilişkisi sistematik bir bütünü ortaya koyar yargısına varmak mümkündür. Bireylerin oluşturduğu toplumla devlet arasında meydana gelen her türlü dengeleşme; "toplumsal", "yaşamsal gereksinme", "çevre koşulları" ve "çağın gereklerine" göre gerçekleşir(185). Ancak, bu dengeleşme ve bütünleşme olgusunu da, Atatürk'ün yetiştiği ortam ve tarihsel koşullar çerçevesinde ele almak gerekir.

önerdiği görülebilir. Bu bağlamda, anılan çalışmanın Türk topluma ve özellikle gençliğine tanıtılması ve "geri verilmesi" toplumsal bir zorunluluktur.

(185) ORHAN TÜRKDOĞAN, Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri, İstanbul Kitabevi, İstanbul: 1982, s.36.

Toplumları, tek tek bireylerin toplamı oluşturur. Ancak, yapısal olarak toplum bu toplamdan farklı bir olgu ve oluşumdur. Atatürk bu noktanın üzerinde durur ve toplumun ve bireylerin yaşamlarındaki yerini şöyle vurgular(186): "İnsanlar ilk devirlerinde pek acizdi. Kendilerini koruyamıyorlar, hiçbir olayın nedenini bilmiyorlardı. Kendilerini koruyacak bir kuvvet aradılar. Nihayet insanlık, vicdanında bir kuvvet yarattı. O da işte 'Allah'tır. Herşeyi ondan beklediler, ondan istediler. Hastalıktan, felaketten korunmayı hep Allahlarından istediler. Fakat, modern çağlarda insan, herşeyi Allahtan beklemedi. Ancak toplumdan bekledi. Herşeyin koruyucusu insan toplumudur. Bizi koruyan ve refah içinde yaşatan, toplumdur. Bu nedenle topluma önem vermek, onu kuvvetlendirmek ve yaşatmak lazımdır. Bunun için her türlü gelişme, huzur ve güven kaynağı toplumdur". Kısacası, toplum ve toplumsal yapılanma, o toplumdaki insanlar için büyük önem taşır. Çünkü insan toplumsal bir varlık olma özelliği dolayısıyla toplumdan ayrı düşünülemez ve ayrı da yaşayamaz. O zaman, bu toplumu yönetecek bir mekanizma, kısacası devlette toplumsal yapıda büyük önem taşır. Ancak, böyle bir yapı içinde toplumu oluşturan bireylerle devlet arasındaki ilişki ve ilişkinin boyutları bir başka sorun olarak karşımıza çıkar. Devlet ve birey ilişkiler ağı içerisinde çıkabilecek sorunların da Atatürkçü Düşünce Sisteminde açık ve çağdaş bir çözümü vardır(187): "Devlet ve birey birbirine karşıt değil, birbirinin tamamlayıcısıdır." Bu önemli ve dengeli bakış açısını yine Atatürk'ün kendi düşünceleri ile biraz daha açıklamak gerekmektedir: "Birey ve devlet dediğimiz zaman, bu kelimelerin soyut anlamını değil; biricik gerçek olan 'toplumsal insan', yani toplum içinde yaşayan bireyleri kastediyoruz. İşte bu insanın iki tür çıkarı vardır.

---

(186) UTKAN KOCATÜRK, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Kitabevi, 3. Baskı, Ankara: 1984, s.204. (Ayrıca, Atatürk'ün toplum, toplum üyeleri, bireyler arası ilişkiler vb. konulardaki görüşleri için bkz.: A.g.k., s.204-213.)

(187) AFET İNAN, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, s.64.

Bu çıkarların bir bölümü kişiseldir. Diğer bölüm çıkarlar ise ortaktır. Toplum yaşamını sürdüren de bu ortak çıkarlardır. İyice düşünülürse, bu iki tür çıkar birbirine eşittir. Çünkü, toplumsal insanın yaşamı için her iki çıkar aynı derecede gereklidir.... Yani demek istiyoruz ki, yalnız başına birey ve bireylerden soyutlanmış devlet düşünmüyoruz. Devlet, bireylerin oluşturduğu ulusal toplumun göze görünen şeklidir. Ancak, birey emeğinin gelirini; devlet de toplumsal gelişme sonucu ortaya çıkan geliri almak zorundadır"(188). İşte bu nedenle, bireylerden oluşan toplum ve devlet anlayışı, toplumsallık niteliği taşıdığı sürece soyut birer kavram olarak karşı karşıya getirilemez(189). Bu anlamda, devlet ve toplumun herbirinin sınırı, bir diğerinin bittiği yerde başlar. Her ikisi arasındaki sınır değişmeleri veya birinin diğerine göre ağırlık kazanması, her ikisinin de içinde büyüyüp geliştiği toplumsal ortamın toplumsallık derecesine göre değişir (190).

Sonuçta, Atatürkçü Düşünce Sisteminde devlet ve toplum düşüncesinin, Osmanlı İmparatorluğunda egemen olan devlet ve toplum düşüncesine tepki olarak ortaya çıkan, çağdaş ve değişen toplumsal koşullar altında bile herzaman geçerliliğini koruyan bir yapı taşıdığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Atatürk'e göre Osmanlı devlet yapısı, "kişilerin devleti (eşhas devleti)" niteliğindedir. Yine Osmanlılarda toplum, çok çeşitli boyutlarda, çok çeşitli nedenlerle parçalanmıştır. İşte, tam bu noktada Atatürk ve önderliğindeki Türk kurtuluş hareketi, bu toplumu içinde bulunduğu yokalma tehlikesinden kurtaracak ve toplumu derleyip-toparlayarak bir bütün haline getirecek yeni bir yönetim ve toplum anlayışını gündeme getirmiştir.

Bu tepki ve anlayış çerçevesinde, eğemenliğin kayıtsız-şartsız ulusta olması, başka deyişle, toplumun egemenliğinin

---

(188) A.g.k.
(189) TÜRKDOĞAN, s.26.
(190) A.g.k.

bazı kişi veya kişilerce kullanılmaması, toplumun genel birtakım çıkarlarının daha kolay gözetilmesini sağlamıştır. Aslında, Atatürkçü Düşünce Sisteminin halkçılık ilkesi, "kişi ya da kişilerin egemenlik hakkını kullandığı" devlet yapısının tamamen reddidir. Buna koşut olarak da, cumhuriyetçilik ilkesi, bir yönetim yöntemi olarak toplumun genel çıkarlarını gözetmeyi sağlar.

Cumhuriyetin temelinde "fazilet" yatar ve burada fazilet kişi veya grup çıkarlarının üstüne çıkabilmektir(191). Toplumsal anlamında ise anılan fazilet, toplumun "gerçek eğilimlerine" göre davranmak; toplumda gömülü "gelişme" gücünün toplumu eninde sonunda götüreceği çizgiyi ölçüt almaktır(192).

Aslında, Atatürkçü Düşünce Sisteminde en önemli problemlerden birisi de, devlet olgusuna yeni bir biçim ve öz kazandırarak, Türk toplumunun önemli bir boyutu haline getirip, kabul ettirmektir. Çünkü, özellikle son dönemlerinde Osmanlı devleti, Türk toplumu için yabancı sadece vergi, ve sıklaşan ve artık toplumu ilgilendirmeyen savaşlar için asker toplayan bir mekanizma olmaktan öte bir anlam taşımıyordu. Yeni Türk devleti, halkçı ve ulusçu nitelikleriyle bu genel kanıyı değiştirme hedefini gütmüştür. Layiklik ve devrimcilik ilkeleriyle de, toplumu yönetecek devlete çağdaş bir yapı kazandırılma amacı güdülmüştür.

Burada iki önemli noktayı daha önemle vurgulamak gerekir. Atatürk kendi adıyla anılan düşünce sistemini kurarken, "ilkeler" düzeyinde kalmayı yeğlemiş, ayrıntılı programlar önermemiştir. Çünkü, ayrıntılı programlar kalıp, durağanlık (statiklik) ve gelişen koşullara ayak uyduramamak anlamlarını taşır. Oysa Atatürk, böyle bir tavıra sürekli karşı çıkmıştır. Bu nedenle, Atatürkçü Düşünce Sistemi, değişen dünya ile toplumsal koşullara uymayı sağlayan, belli ilkeler

---

(191) HEPER, s.240.
(192) A.g.k.

üzerine temellendirilmiş bir POLİTİKALAR BÜTÜNÜDÜR. Bu yapısı onun hep ayakta kalmasını sağlamıştır ve sağlayacaktır.

7. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ AÇISINDAN KÜLTÜR

A. ATATÜRKÇÜ KÜLTÜR

Daha önceki bölümlerde yapılan kültür tanımlaması bu olgunun toplumsal hayattaki önemini açıkça göstermektedir. Kültür olgusu bir anlamda "yaşam biçimi" olarak ele alınabileceğine göre, Türkiye Cumhireyitinin temelini oluşturan Atatürkçü Düşünce Sisteminde de kültür olgusuna büyük önem verilmiş olması son derece doğaldır.

Atatürkçülük, kendi düşünce sisteminde olduğu gibi, kültür konusunda da bir sentezci yapı taşır. Aslında hiçbir kültür tam anlamıyla "türdeş" değildir. Çünkü mutlaka her toplum başka bazı toplumlarla ve bağlı olarak onların kültürleriyle ilişki içerisindedir. Böylesi bir ilişki de söz konusu kültürün katışıksız yapısını bozucu bir etki yapar ve o ana kadar o toplumun kültüründe yer almayan birtakım öğeler kültüre girer ve "kültürel değişme" denilen süreç başlar. Bu anlamda coğrafya haritalarındaki sınırların belirgin ve kesin olmalarına karşılık, kültür haritalarında sınırlar pek kesin ve belirgin değildir. Aslında çok genelde "Doğu Kültürü" ve "Batı Kültürü" biçiminde bir ayrımlamaya gidilmesine rağmen bu bölünmenin de sınırları pek kesin değildir. Örnek verirsek, tarihsel geçmişleri nedeniyle, Akdeniz, Ortadoğu ve islam kültürleri içiçe girmiş kültür alanlarıdır. Konuya Türkiye açısından bakarsak; tarih ve dil bakımından, Türkiye "doğu" kültürü sınırları içerisinde yer alır. Bunun yanısıra, yaklaşık bin yıllık bir süredir Anadolu'ya yerleşmiş oldukları için Ortadoğu kültür alanına da girmişlerdir. Ayrıca Türkler, Akdenize kıyıları olduğundan Akdeniz kültürünün ve nihayette müslüman oldukları için de İslam kültürünün bir üyesi olarak kabul edilirler. Bunlardan da, öte Türkiye'de tarımla uğra-

şanların sayısındaki çokluk Türkiye'yi bir tarım ülkeleri kültürü grubuna ekonomik hayatın başka yönleriyle de batı Avrupa kültürüne sokabilmek de mümkündür. Bu durumda bunlardan hangisini gerçek Türk kültürü olarak ele alacağız ve herhangi birisi ele alındığında bunu diğerlerinden soyutlayabilmek mümkünmüdür?

İşte bütün bu farklı yanları ve özellikleriyle, Türk kültürü yine de kendine özgü bir bütünlük gösterir. Kültürün, bütünleyen gücü, burada yeni bir bileşim yaratabilme gücünü göstermiştir. Atatürkçü Düşünce Sistemi de konuya bu açıdan yaklaşmaktadır. Atatürk, Türk kültürünün kendine özgü yapısına dikkat çekmiş ve varolan yapının olabilecek gelişmelere ayak uydurmasının da bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını vurgulamıştır: "Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür.

Kültür, okumak anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarabilmek intibah almak, düşünmek, zekayı eğitmektir.

Yine insan, enerjisiyle fakat doğanın ona iltifat edildikçe tükenmez yardımıyla, yükselen genişleyen insan zekası, sınırsız kavrayış anlamında "insanım" diyen bir özelliği olur.... İnsan, hareket ve faaliyetin, yani dinamizmin ifadesidir. Bu böyle olunca kültür, yukarıda işaret ettiğimiz, insanlık niteliğinde insan olabilmek için bir temel unsurdur"(193). Bu genel ve çağdaş kültür tanımının yanısıra Atatürk bugün sahip olunan kültür olgusunda geçmişin önemini de reddetmemekte, geçmişin gelişme için rehber olmasını önermektedir: "Kültür, bir milletin bütün tarihi seyrini gösteren bir harekettir. Bugün yaşayan uluslar, varlıklarını ispat ve sürdürme için çalışırlar, fakat onların dayanacağı bir esas, kökünü kendisinden alacağı bir kültürleri bulunmazsa, temel sağlam olmaz. Onun içindir ki, tarihlerinde kültür izi bırakmayan ulusların en nihayet yalnız adları kalmıştır.... Türkiye

---

(193) AFET İNAN, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, s.43-44.

Cmuhuriyeti kültürünü bugünkü şartlar içinde geliştirmektedir. Burası muhakkak olmakla beraber Türk kültürcüleri eskiye de önem vermekte, eskinin ve tarihin derinliklerini araştırmaktadırlar"(194).

Atatürkçü Düşünce Sisteminde bu şekilde yerini ve tanımlamasını bulan Türk kültürünün varlığını koruyabilmesi ve yozlaşmaya uğramaması için istenmeyen etkilerden korunmalıdır. Bu gerçekten son derece güç bir uğraştır ama burada da yol gösterici unsur ulusallıktır, Türk ulusunun kökenleridir: "Şimdiye kadar izlenen öğretim ve eğitim usullerinin ulusumuzun gerileme tarihinde en önemli bir neden olduğu kanaatindeyim. Bunun için bir ulusal eğitim programından bahsederken, eski devrin uydurma hikayelerinden ve doğuştan mevcut özelliklerimizle hiç de ilişkisi olmayan yabancı düşüncelerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkilerden tamamen uzak, ulusal ve tarihi seciyemizle orantılı bir kültür kastediyorum. Çünkü, ulusal dehamızın tam gelişmesi ancak böyle bir kültür ile sağlanabilir. Gelişigüzel bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar izlenen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kültür, zeminle orantılıdır. O zemin, ulusun seciyesidir"(195).

Atatürkçü Düşünce Sistemindeki kültür anlayışının tanımlamasını böylece ortaya koyduktan sonra bu anlayışın yapısını açıklamak gerekmektedir. Ama öncelikle kültür ve uygarlık konusunda yapılan tartışmaların bu düşünce sistemindeki boyutlarını ele almak daha yararlı olacaktır.

Bazı düşünürler uygarlık ve kültürün birbirinden çok ayrı şeyler olduklarını, bazıları ise bu iki olgunun birbirine benzediğini hatta ikisinin aynı şey olduklarını ileri sürerler. Türkiyedeki düşünce hayatı ve tartışmalarında da konuya her iki açıdan da yaklaşılmıştır. Kültür ve uygarlığın

---

(194) SEYİT KEMAL KARAALİOĞLU, Atatürk (Hayatı, İlkeleri, Devrimleri), İnkılap ve Aka Kitabevi, İkinci Baskı, İstanbul: 1984, s.6.

(195) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.16-17.

birbirinden bağımsız olgular olduğunu Türk düşünce hayatında öne sürenlerin başında Ziya Gökalp gelir(196). (Bu konu bu çalışmanın "Kültür olgusunun yapısı" bölümünde de ele alınmıştır ama bazı noktaları hatırlatmak bazı noktaları da bir kez daha vurgulamak nedeni ile bazı tartışmalar yinelenecektir.)

Oysa modern sosyolojiye göre, Ziya Gökalp'in uygarlık olarak adlandırdığı ve iş bilgi ve becerisiyle birlikte tüm teknolojiyi kapsayan "maddi kaltür"le manevi birtakım kurum ve bunların ürünlerini kapsayan "ideolojik kültür" toplumsal hayat bağlamında bir bütün oluştururlar. Kısacası uygarlık ve kültür bir bütündür. Kültür ve uygarlık konusundaki bu tartışmaya biraz daha açıklık getirmek için Atatürk'ün bu konudaki görüşlerini tekrar etmek gerekmektedir: "Uygarlığın ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence uygarlığı kültürden ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu bakış açımı açıklamak için kültür ne demektir tarif edeyim:(a) Bir insan toplumunun devlet hayatında (b) fikir hayatında, yani bilimde, toplumbilimde ve güzel sanatlarda,(c) Ekonomik hayatta yani ziraatte, zanatta, ticarette, kara, deniz ve hava taşımacılığında yapabildiği şeylerin toplamıdır.

Bir ulusun uygarlığı dendiği zaman kültür adı altında saydığımız üç tür faaliyet muhassalasından hariç ve başka birşey olamıyacağını zannederim. Şüphesiz her insan toplumunun, kültür yani uygarlık derecesi bir olamaz. Bu farklar, devlet, fikir, ekonomik hayatların her birinde göze çarptığı gibi, bu fark üçünün muhassalası üzerinde de görülür. Mühim olan muhassalalar üzerindeki farktır. Yüksek bir kültür, onun sahibi olan ulusta kalmaz diğer uluslarda da etkisini gösterir. Büyük kıtalara yayılır. Belki bu itibarla olacak, bazı uluslar yüksek ve şamil kültüre, uygarlık diyorlar....

---

(196) Bu konuda geniş bilgi için bkz.: ZİYA GÖKALP, Türklüğün Esasları, Varlık Yayınları, 6. Baskı, İstanbul: 1966, s.32-49.

Kültür kavramında, ulusların güç ve geç değişen bazı ırkî, fıtrî hasletlerine, karakterlerine hasrederler ve buna çok değer ve önem verirler"(197).

Aslında, günümüz sosyolojisi de Atatürk'ün bu çağdaş görüşlerini doğrulamaktadır, ve artık kültür ve uygarlık birbirinden ayrı iki kavram olarak düşünülemez(198). Bu önemli gerçeği daha 10. Yıl nutkunda "Ulusal kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız" diyerek dile getiren Atatürk, sosyolojideki bu tartışmadaki görüşünü de ortaya koymuştur. Konuyu biraz daha açarsak, kültür yaşam biçimini, uygarlık ise yaşam düzeyi ile ilgilidir. Bu bağlamda kültür toplumsal hayatın niteliğini, uygarlık ise niceliğini anlatır ve böylelikle bunlar birbirinden soyutlanamaz bir nitelik taşıyarak biri ötekini bütünler. Gerçektende, uygarlık olgusu ve uygarlığın ürünleri kuşkusuz ki kendi kültürel yapılanma ve gelişimlerini içlerinde taşırlar. Buna bağlı olarak da, herhangi bir uygarlık ürünü, içinde yaratıldığı kültürden, farklı bir kültüre şu veya bu yolla aktırıldığında, kendi yapılanmasının doğal gereği olan bazı kültürel izleri de beraberinde taşır. Herhangi bir topluma, yeni giren bir uygarlık ürünü örneğin televizyon, beraberinde o topluma, televizyon seyretme, televizyondan etkilenme gibi bazı kültürel ögeleri de getirir. Bu örneği hemen her uygarlık ürünü için geliştirmek mümkündür. Bu da kültür-uygarlık birlikteliğinin somut kanıtı olarak karşımıza çıkar.

Bu noktada, Türkiyenin ve Türk toplumunun sahip olduğu kültürün yapısı en geniş anlamıyla olsa bile ele alınmalıdır. Bilindiği gibi, coğrafi bakımdan Türkiye iki kıtalı, bir başka deyişle hem Asyada hemde Avrupada toprakları bulunması

---

(197) AFET İNAN, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, Ankara: 1984, s.278.

(198) CAHİT KAVCAR, "Atatürk'ün Kültürel Alanda Yaptığı Yenilikler" Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (Ayrı Baskı), 1981, s.32.

nedeniyle, her iki kıtaya da ait olan bir ülke görünümündedir. Ayrıca yine Türkiye tolumsal yapılanması sebebiyle kültürel kökenler açısından çok kültürlüdür. Şu anda varolan kültürel yapının oluşmasında, daha önce de değinildiği gibi, etken olan üç ana kültürel yapı; geleneksel ve kökenleri Ortaasya'ya kadar uzanan Türk kültürü, dini yönden etki eden İslam Kültürü ve Atatürk devrimleri sonrasında gerçek ve doğru anlamıyla topluma etki eden batı kültürüdür.

Türkiye topraklarının büyük bir bölümü Asya kıtasına aittir, ama hem coğrafi olarak hem de toplumsal anlamda Avrupa katısıyla da ilişkisi bulunmaktadır. Bu durum, ülkemizi ilginç bir kavşak noktası haline getirmektedir. Bir de kültürün kökenleri bağlamındaki ilişkiler de söz konusu edildiğinde Türkiye'yi kültür uygarlık özdeşliğini de göz önüne alarak, "uygarlıkların kavşak noktası" olarak nitelendirmek mümkündür(199).

İşte dünya kültüründeki yeri ve önemi bu kadar açık olan Türkiyenin yeni kültürel yapılanmasında birtakım önemli çıkış noktaları saptanmış ve bu noktalarda Türkiye Cumhuriyetinin yeni kültürünün yapısının temelini meydana getirmiştir. Atatürk yeni kültürün yapısını şöyle belirler: "Bir ulusun kültür seviyesi, üç sahada; devlet, fikir,ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarıları sonuçlarının toplamıyla ölçülür"(200). Buna göre, Atatürk'ün kültüre bir yaşam biçimi olarak baktığını söylemek mümkündür. Çünkü, onun düşüncesinde uygarlıkla-kültür aynı şeydir ve bu anlamda da bir bütün meydana getirirler ki bu da, bütün davranışlara şekil vermesi gereken bir unsur olarak kabul edilir. Ancak doğaldır ki, burada alınacak ölçütleri de iyi saptamak gerekir. Atatürk

---

(199) ALİ A. MAZRUİ, "Osmanlı İmparatorluğu ve Atatürk Mirası Açısından Afrika-Siyasal Kültürde Yerellik ve Evrensellik", Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yay. İstanbul: 1983, s.589.

(200) ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.394.

bu ölçütleri de şöyle belirler: "... Memleketler çeşitlidir, fakat uygarlık birdir ve bir ulusun ilerlemesi için de bu yegane uygarlığa katılması gerekir..... Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çabamız Türkiye'de, çağdaş ve bağlı olarak batılı bir hükümet meydana getirmektir. Uygarlığa girmek isteyip de, batıya katılmamış olus hangisidir?" (201).

Böylelikle Atatürkçü Düşünce Sisteminde yer alan kültür anlayışının yapısının ana hatları ortaya çıkmış bulunmaktadır. Yeni kültür, batılı olacaktır ve bir yaşam biçimi olarak toplumsal yapının her kademesinde aynı biçimde var olacaktır. Bu yayıyı hakim kılabilmek için toplumsal hayatın her alanı yeni kültürel anlayışa paralel olarak yeniden düzenlenmiştir(202). Bunları kısaca burada vurgularsak, Atatürk'ün yeni anlayışa göre düzenlediği çeşitli kültür çalışmaları altında şunları sayabiliriz: Öğrenim kurumlarında birlik (vahdet), eğitimin ulusal karakter alması, Türk hukukunun sk skolastik yapısından çıkarılarak modern ve uygar bir niteliğe kavuşturulması ve bu arada "Medeni Kanun" ile kadınlara sosyal ve kültürel hayatta aktif bir rol verilmesi, kadın haklarının tanınarak siyasi haklara sahip ve her alanda erkeklerle eşit bulunmaları, Türk dili ve Türk tarihi sahasındaki devrimler hemen birinci planda sayılabilenlerdir(203). Ayrıca, halkçılığın, halka inmenin ve ona bizzat egemen olma

---

(201) A.g.k., Cilt III, s.67-68.

(202) Burada, uygar olmanın ölçütünün niçin batı olarak kabul edildiğini de irdelemek gerekir. Çünkü, batı hakim ve gelişen şartlara ayak uydurabilen uygarlıktır ve rakipsizdir. Buna bağlı olarak topluma ve doğaya da damgasını vurmuştur. Ayrıca, başka bir seçim imkanı da yoktur. Bu uygarlık çağın en güçlüsü olduğuna ve karşı konulamayacağına göre, yapılacak şey ona katılmaktır. Bundan başka, batılılaşma Atatürkçülükte kilit noktayı da oluşturur.

(203) TAYYİP GÖKBİLGİN, "Türk Toplumunda Bir Kültür Devrimi Olarak Devrimcilik", Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, No.12, Ankara: 1972, s.7.

bilincini aşılamanın bir demokrasi ve kültür devrimi niteliği taşıdığı söylenebileceği gibi, toplumda dinamizm yaratma, Türk toplumunun reformist bir karakter almasını sağlamak, kısacası, devrimcilik felsefesini toplumda hakim ve geçerli tutmak sorununu da bu konunun içerisinde ele almak gerekmektedir(204).

Ayrıca, Atatürk tarafından ortaya konan bu devrimcilik (inkılapçılık) ilkesi bir yönüyle, kültürel antropolojide "kültürel değişme" olarak adlandırılan olguyu Türk toplumunun gündemine getirmektedir. Kültürel antropolojinin yaklaşımına göre, kültürel değişme aslında her toplum için kaçınılmazdır; bir başka deyişle bu değişim her toplumda herhangi bir zamanda meydana gelecektir. Çünkü, kültürel değişme bütün toplumların evrensel karakteristiğidir(205). İşte, Atatürk devrimcilik ilkesi ile, bu bilimsel olguya bir kültürel antropolog gibi yaklaşmış ve Türk toplumunun değişiklikleri batı ülkelerinin hızıyla kabul edibileceğini ve değişikliklere hazır olduğunu anlamıştır(206). Atatürk, bir kültür bilimcisi tavrıyla, o dönemde yaşamakta olan kültürel ögelerin, yeni şartlarla ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap veremeyeceğini anlayarak, eskilerinin yerine daha işlevsel kültürel elemanlar koymuş, böylelikle de değişim ve gelişmenin birbiri yerine kullanılabilmesini sağlamıştır(207). Atatürk, devrimcilik ilkesiyle gelişmeyi anladığından, Türk toplumunu, gelişme doğrultusunda yönlendirebilmek için, artık geçerliliğini kaybetmiş geleneksel kültürel ögeler yerine yenilerini koymayı çok önemsemiştir. Bu nedenle, radikal bir batılılaşma ve Türk toplumunun modernleşebilmesi ve çağdaşlaşmasının ancak toplumdaki yanlış yönlendirilmiş dini baskılardan toplumu kurtarmakla söz konusu edilebileceği ilkesiyle birlikte, "laiklik" toplumsal yapının temeli haline getirilmiştir. Aynı laiklik ilkesiyle, kültürel antropolojide "kont-

---

(204) A.g.k.

(205) NERMİN ERDENTUĞ, "Cultural Dynamics and Atatürk" Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esener'e Armağan, A.Ü. SBF Yay. No: 468 Ankara: 1981, s.67-68,

(206) A.g.k., s.68.

(207) A.g.k.

rollü kültürel değişme" olarak adlandırılan planlı değişme gündeme getirilebilmiş ve geleneksel toplumdan modern topluma geçişin yolları açılmıştır(208). Kaldı ki, bu planlı değişme," kültürel değerler arası çatışmayı" da en aza indirici bir faktördür(209).

Atatürkçü Düşünce Sisteminin kültür anlayışının bir başka boyutu da ulusçuluk ilkesinde dile getirilen "kültürel birlik" olgusudur. Bu olgu, Türk toplumu için hayati önem taşıyan ulusun bölünmemesi temel ilkesini yansıtır. Kültürel antropolojiye göre, ortak hayat hedefleri veya idealleri ve ortak davranış kalıpları gibi ortak kültürel kalıpları paylaşarak güçlü bir dayanışma içinde bulunan toplumlar iyi yapılanmış toplumlar olarak kabul edilirler(210). İşte, bu önemli gerçeği çok iyi kavramış bir önder olarak Atatürk kültürel birliği tam olarak sağlayabilmek amacıyla eğitimin kullanılmasının bir gereklilik olduğu görmüştür. Bunun ilk aşaması olarak kullanılan dilin sadeleştirilmesi çabasına girilmiştir. Bu da, ortak ideal ve anlayışların anlaşılıp yaygınlaşmasını sağlama amacına yöneliktir. Bir iletişim ustası olarak nitelenebilecek olan Atatürk özellikle bu noktanın önceki yapılanmanın en önemli yıkılış faktörü olduğunun bilincindedir. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğunda, kültürel birliğin bulunmamasının yanısıra, ortak ideal ve anlayışın gelişebilmesinin temel faktörü olan dilin de yöneticiler-halk ya da daha doğru bir ayrımlama ile aydınlar-halk arasında hemen tamamen ayrı olması yıkıcı etkeni geçerli idi. Kısacası kültürel alanda Atatürkçülük, kültür birliğini sağlayarak, Türk kültürünün ulusallaşma ve evrensel boyutlara ulaşması savaşımı vermiştir. Çünkü, Atatürk, ortaçağda kalakalmış bir imparatorluktan çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşıp onları aşan bir devlet yaratma çabasını simgeler.

---

(208) A.g.k., s.70.
(209) A.g.k.
(210) A.g.k., s.71.

Buraya kadar, tanımı ve yapısı üzerinde durulan Atatürkçü Düşünce Sisteminin Kültür anlayışının bu aşamada kaynaklarını bir başka deyişle, Türk toplumsal hayatına daha önce egemen olan kültür yapısını ana hatlarıyla ele almak gerekmektedir. Böylelikle eskiye tepki olarak ortaya çıkan yeni anlayışın daha iyi açıklanması sağlanabilir.

Ele alınan bölümlerde hep batılılaşmanın Türk devriminin hedefi olduğu ve çağdaşlaşmanın en önemli ölçütünün batılılaşmak bir başka deyişle, yaşam tarzı olarak batıyı almak olduğu vurgulanmıştır. Ancak, Osmanlıların son dönemlerinde de batılılaşma gayretlerinin olduğu bilinmektedir. Öyleyse aradaki fark nedir? Osmanlılar dönemindeki batılılaşma "biçimsel" bir batılılaşma idi. Batılıların giysisi alınmış, dili alınmış ama gerçekte yaşam tarzını batılı hale getirecek teknolojisi alınmamıştı. Kaldı ki, Osmanlı batılılaşması, geleneksal aydın-halk ayrımını sürdüren bir yapıyla sadece bir kısım aydınla sanırlı kalmış, tüm halka maledilmemiştir. Ayrıca, batılılaşmanın en önemli ölçütü olan layiklik uygulamasına geçilmeden topluma (bir kesimine de olsa) zorla empoze edilen bu olgu toplum yönetiminin koyu taassubu ile büyük bir çelişki ve paradoks yaratmıştır. Öyle ki, bu çarpık batılılaşma yaklaşımı, Atatürkte tepki yaratacak bir yapı taşımaktaydı ve devlettilik ilkesinin bir yönü bu tür çapıklıkları önleyici bir toplumsal niteliğe sahiptir(211).

En genel anlamıyla Osmanlı İmparatorluğunun kültürel yapısının ana hatlarını aşağıdaki biçimde özetlemek mümkündür(212).

Osmanlı İmparotorluğu kültürünün hakim özelliği, azınlıklara kendi kültürel yapıları doğrultusunda verilen özgürlüğe rağmen ve bunun yanında tüm topluma İslam kültürünün

---

(211) EMRE KONGAR, Kültür Üzerine, Çağdaş Yayınları, İstanbul: 1982, s.29.

(212) Bu konuda geniş bilgi için bkz.: A.g.k., s.39-75.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

egemen olmasıydı. Ancak bu kültür de oldukça geniş ve zengin bir mozaik görünümündedir. Çünkü, gerek Osmanlı öncesi, gerekse Osmanlılar zamanı İslam kültürü, bu yüce dini kabul edenlerin kültürel izlenim şu ya da bu ölçüde de olsa taşır. Bu mozaik içinde, Emevilerin, Abbasilerin ve bağlı olarak İspanyol kültürünün, Bizanslıların ve Orta Asyadan gelen geleneksel Türk kültürünün izlerini görmek mümkündür. Bu kültür çok zengin bir yapıya sahiptir, ama, zaman içinde çeşitli etki ve nedenlerle yoğunlaşan dini taassup da Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal çöküntüye uğrayıp dağılmasında en önemli faktör rolünü de oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğundaki kültürel yapının ikinci önemli özelliği olarak toplumdaki çift kültürlülüğü görmek mümkündür. Bu kültürlerden birisi aydınların tamamen kendilerine özgü kültürleridir. Diğeri ise halkın geleneksel kültürüdür. Aydınlar ve halk tamamen ayrı dilleri konuşmanın yanısıra, yaşam biçimi olarak ve ekonomik olarak da birbirlerinden ayrılmaktaydılar. Padişahın dışında, hemen hepsi aydınlardan meydana gelen bir profesyonel yönetici grubu söz konusuydu. Halk sadece üretim yapar, vergi verir ama yönetime hiçbir şekilde karışamazdı(213). Bu konuya iletişim bilimi açısından bakıldığında, Osmanlı devletinde tamamen "tek sesliliğin" hakim olduğunu söylemek mümkündür. Devlet bu aydınlar kanalıyla halka gönderdiği birtakım iletilere gerekli cevabı almıyordu. Halkın devletle olan iletişimsizliği, zaman zaman ortaya çıkan isyanlarla "yıkıcı nitelikli yansıma (feedback)" türünde bir etkileşimin ortaya çıkmasına yol açabiliyordu. Devletin uygulamaları üzerine düşüncelerini bir iletişim süreciyle devlete ulaştıramayan halkın isyanlar şeklindeki bu besleyici-yankısı elbette devlet yapısında birtakım yıcıkı sonuçlara yol açıyordu(214). Kısacası, Osmanlı toplum-

---

(213) A.g.k., s.45-46.

(214) Türklerin, Türkiye Cumhuriyetindeki sağlıklı yapıya ulaşana kadar, birbiri ardına 17 devlet kurdukları, ve genel olarak da devlet yapılarının Osmanlılara benzediği düşünülürse devlet-halk iletişimsizliğinin devlet hayatındaki önemini kolayca anlamak mümkündür.

sal yapısındaki ikili kültürel yapı aydın-halk anlaşamamazlığına, bu da devlet hayatındaki önemli bir öge olan "eleştiri" nin eksik oluşuna yol açıyordu.

Osmanlı toplumundaki kültürel yapının bir başka özelliği, özellikle belli bir noktadan sonra, kültürün maddi ve manevi ögelerinden, sadece manevi olanları dışardan almasıdır. Ancak, burada önemli bir yanlışlığa düşmemek gerekir. Hiçbir toplum kendi dışına göre yalıtışmış olmadığına göre, kuşkusuz başka toplumlarla birtakım ilişkiler içerisine girecek ve bağlı olarak da toplumsal anlamda birtakım kültürel etkileşim olayları gündeme gelecektir. Fakat daha önce de ele alındığı gibi kültür maddi ve manevi yanlarıyla bir bütün oluşturur. Toplumsal gelişmenin herhangi bir noktasında tüm toplumsal ilişkilerin (ekonomik, hukuki, yaşam biçimi vb) sonucu ortaya çıkan kültür bütünsel bir yapı taşır. İşte Osmanlı İmparatorluğunun özellikle bizim konu gereği ele aldığımız son denimlerinde bu açıdan bir paradoks yaşanmıştır. Batının gelişmesine duyulan hayranlık sonucu birtakım manevi kültürel ögeler, Osmanlı yaşam biçimine yama olarak alınmıştır. Ama, bu çaba aydınların davranış, konuşma vb. açılardan halktan kopmalarının yanısıra, maddi temellerden yoksun bu "yeni" kültürel ögeler toplumsal sorunların artmasına yol açmıştır. Örneğin, kapitalist toplumlarda belli bazı gelişmeler sonucu ortaya çıkan "hürriyet-eşitlik" kavramlar, bu gelişmeleri yaşamamış ama aydınların batı hayranlığı ile, maddi temeli olmadan topluma sunulunca halktan hiçbir tepki alamıyordu. Ancak, halk yöneticilerde olan bu tür çekişmelere rağmen kendi varolma çabasını gösteriyordu. Nitekim, Atatürk böylesi bir karmaşık yapıya çağdaş ve temelli çözümlerle gelince, kendi varoluşunu onda gören halk hayatı pahasına ona destek olmuş, İstanbuldaki aydınların büyük çoğunluğu bu haklı harekete karşı çıkmış, hatta karşı mücadeleden kaçınmamışlardır. Demek ki, Atatürk'ün büyük başarısının arkasında yatan en büyük faktör onun halkı ve onun kültürünü iyi anlayıp çözümlemesi ve onu doğru bir temele oturtması yatmaktadır. Elbette, batıya yönelmek zorunluydu. Ancak, Atatürk'ün yaklaşımından da anlaşılacağı gibi, batı ve batılılaşma biçimden

çok düşünce olarak, bir başka deyişle maddi ve manevi kültür ögelerinin bütünü olarak kabul edilmelidir. Osmanlı tarihinin son yılları da dahil olmak üzere ve bazı kesimlerce şimdi de; batılılaşmayı sadece biçim olarak anlamak fakat düşünce olarak anlamaya yanaşmamak eğilimi ağır basmaktadır (215). Bu doğru olarak kabul edilemez, çünkü her maddi kültür ögesi, düşünceyi de etkiler. İşte bu nedenle, gerçek anlamda bir batılılaşmanın toplumda sağlanabilmesi amacı ile hem biçim hem de düşünce değişikliklerini sağlayacak devrimlerin tümü Atatürk tarafından gerçekleştirilmiştir. Birçoğu toplumu kültürel ve bağlı olarak sözlü-süzsüz, formal-informal iletişim açısından düzenleyen devrimler sadece harfte, şapkada olmadı; ayrıca, hukukta, öğrenimde, bir ölçüde ekonomik ilişkilerde, yönetim sisteminde, ve en önemlisi de toplum kimliğinin tanımında olmuştur, ki bunlar birbirini aynı amaca yönelmenin içinde tanımlanmışlardır(216).

Kısacası, Atatürkçü Düşünce Sistemindeki kültür anlayışının kaynakları olarak kuşkusuz, geçmişin tamamen reddedilmesi temel hatasına düşmeden, bir ölçüde de olsa Osmanlı toplumunun kültür yapısı, halkın geleneksel kültürü, İslam kültürü ve en önemlisi de batı kültürünü görmek mümkündür. Bu kaynaklar Atatürk ilkelerinde hayata geçmenin çağdaş formülünü bulmuşlar ve tüm toplumsal değişme ve gelişmelere ayak uydurabilen ve Türkiye Cumhireyitinin asıl kültürel yapısı olan Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusundaki kültür doğmuştur. Bu kültür; kültürün iki önemli yanı olan maddi ve manevi kültür ögelerini de belli bir anlayış doğrultusunda düzenleyerek, birbirinden ayrı topluma verilmeleri hatasına düşülmeden düzenleme doğrultusunda da önemli bir aşamanın ürünü olarak da görülmelidir.

---

(215) DOĞAN KUBAN, "Atatürkçülük Üzerine Yorumlar ve Çağdaş Uygarlığa Katılma Sorunu", Atatürk Konferansları(1970) (IV) Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVII. Seri, Sa.4, Ankara: 1971, s.185-186.

(216) A.g.k., s.186.

Daha önce de değinildiği gibi, Türk ulusunun kültürel yapısına çeşitli dönemlerde çeşitli etkiler söz konusu olmuştur. Bu anlamda Türk ulusunun kültürüne "çeşitli aşamalardan" geçerek bugüne gelmiştir demek gerekir. Bu aşamalar ana hatlarıyla, İslamiyet öncesi kültür dönemi, İslamiyete giriş ve sonrasındaki kültür dönemi, Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti kültür dönemi olarak sıralanabilir.

Genel anlamıyla kültürü oluşturan ögeler şöyle sıralanmaktadır(217):

- Sözlü ve yazılı hukuk,
- Dinsel düşünce ve dışındaki özerk kurallar,
- Yaşam kurallarını ve biçimini görüntüleyen toplumsal yapı,
- Üretim biçimini ve ilişkilerini görüntüleyen ekonomik yapı,
- Toplumun gelişimini ve değişimini sağlayan kalkınma bilinci,
- Özgür düşünce süreci.

Daha önce de tartışıldığı gibi, kültür, insanların kendi aralarında ve toplumla olan ekonomik ilişkilerinde yön verici bir rol oynar ve yaşam biçimini koşullandırır, buna bağlı olarak da bireysel davranışları biçimlendirir. Bu biçimlendirmeye parelel olarak bireyin toplumsal kişiliği kültürün en uç noktası olarak ve genetik özelliklerin yanısıra içinde yaşanılan toplumun kültürü tarafından oluşturulur.

Bu konu bizzat Atatürk tarafından da aynı biçimde ele alınmaktadır: "Bir ulus oluştuktan sonra, bireylerin devlet hayatında, ekonomik ve düşünsel hayatta ortak çalışmak sayesinde vücuda gelen ulusal kültürde, kuşkusuz ulusun her bireyinin çalışma payı, katılımı ve hakkı vardır. Buna göre,

---

(217) OLCAYTU, s.299. (Bu konu, değişik bir biçimde bu çalışmanın, "kültür olgusunun yapısı" bölümünde de ele alınmıştır.)

bir kültürden olan insanlardan oluşan topluma ulus denir, dersek ulusun en kısa tanımını yapmış oluruz"(218).

Atatürk Türk ulusçuluğunun tanımlamasını yaparken bir bakıma kendi kültür anlayışı ve ögelerini de açıklar: "Türk ulusçuluğu, gelişme ve ilerleme yolunda uluslararası temas ve münasebetlerde, bütün çağdaş uluslara eşit ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk toplumsal heyetinin özel kekinlerini ve başlıbaşına bağımsız kimliğini saklı tutmaktır"(219). Bir başka şekilde ifade edersek, uluslararası her tür kültürel ilişki kaçınılmazdır ama, Türk kültürünün çağdaş yapısı ile diğer toplumların tamamen kendilerine özgü kültürlerini kabullenmemeli onlarla aynı yolda kendi yapılarıyla yürümelidir. Bu bağlamda ulus ile kültür arasında doğrudan bir ilişki vardır. Daha önce vurguladığımız gibi, uygarlık ve kültür birbiriyle bir bütün meydana getirirler. Bir ulusun kültür ve uygarlığının evrenselleşmesi günümüz şartlarında ancak layikliğin toplum yaşamındaki egemenliği ile olur(220). Bu durum ise beraberinde, layikleşme, demokratikleşme doğrultusunda yapılan Atatürk devrimlerine bir "kültür devrimi" olarak bakmamızı getirir. Çünkü, Türk toplumunu ortaçağda kalakalmış Osmanlı düşünce yapısından ve buna bağlı yaşam biçimi ile değer yargılarından arındırıp, tamamiyle çağdaş hatta çağının ötesinde bir düşünce sistemine kavuşturan Atatürk, bu çabasında temel olarak eski yapının meydana gelmesinde ana neden olarak gördüğü, teokratik anlayışı kendi olması gereken konumuna getiren ve layikliği toplumun her alanına egemen kılan bir anlayışa sahipti.

Tekrar edecek olursak, bir ulusun kültürü, o ulusun kendine özgü olarak, evrensel normları da dikkate alarak yaptığı ve yarattığı herşeydir. Uygarlık da, aynı şekilde o ulusun ulaştığı kültür düzeyini anlatır.

---

(218) AFET İNAN, Medeni Bilgiler, s.24.
(219) A.g.k., s.25.
(220) OLCAYTU, s.300.

Layik temellere göre biçimlendirilen, ulusal kültür aslında ulusların kendi kültürlerini koruma açısından da önemli bir mekanizma niteliği taşır. Böylelikle yabancı kültürlerle, kültür alış-verişini güvenle gerçekleştirebilmek mümkün hale gelir. Ancak, burada zor yoluyla meydana gelen kültürel değişme ile, kültürleşme arasındaki farka dikkat çekmek gerekir. Kendi toplumsal yapısına uygun ve çağdaşlaşma için zorunlu olan kültürel ögelerin topluma girmesi olarak da nitelendirilebilecek olan kültürleşme, değişen şartlara ayak uydurma zorunluluğu bağlamında o toplumu güçlendiren bir olğudur. Bu nedenle günümüzde layik-kültür toplumsal bir zorunluluk olarak görülmektedir. O zaman yabancı kültürlerle olan ilişkiler sonucu oluşacak kültürleşmede tek sorun olarak yeni kültürel ögelerin sindirilip-özümsenmesi kalmaktadır. İşte Türk devriminin en önemli başarısı da budur. Çağdaş bir toplum olabilmenin şartı olan yeni kültürel yapı, kültür ögeleri ve yabancı kültürlerle ilişki ölçütleri Atatürk ilkeleri çerçevesinde son derece başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, bir başka deyişle eski yapının izleri henüz silinmemişken bile, yeni kültürel yapı halk tarafından tamamen kabul edildiğine göre, demekki böylesi bir yapı zaten toplumun ihtiyaç duyduğu ama ona kimsenin bu konuda herhangi birşey vermediği bir olgu olduğunu son derece açık venet biçimde ortaya koyar. Bu da Atatürkçülüğün Türk ulusunun yapısını son derece iyi tahlil etmiş ve çağdaşlık yolundaki en iyi ve tek yol göstericisi olduğunun göstergelerinden birisi olduğunu gösterir.

Bu tartışmalar doğrultusunda, bazılarının ayrıntısına konu bağlamında bir sonraki bölümde girilecek olan Atatürkçü Düşünce Sistemindeki kültür anlayışının temel ögelerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Osmanlı devletinde iki ayrı sistemle gerçekleştirilen öğretimin Türk devrimiyle birlikte birliğin sağlanması. Bu olgu, hemen Cmuhuriyetin ilanından sonra çıkartılan Öğrenimin Birleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat, 1924) ile sağlanmıştır ve ilk büyük kültür atılımı olarak nitelendirilebilir.

- Şeriat hukuku yerine çağdaş temelli hukuk anlayışını getirmek.

- Kadınlara, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik haklar verilmesi.

- İletişim devriminin gerçekleştirilmesi.

- Kolay, kullanışlı ve herkesin öğrenebileceği bir kültür aracı olan yeni harflerin kabulü. Böylelikle, çağdaş olabilmenin en önemli atılımlarından olan okuma-yazma oranını arttırmak kolaylaşmıştır.

- Konuşulan dilin anlaşılır hale getirilmesini sağlamaya yönelik olan dil devriminin gerçekleştirilmesi.

- Devlet-halk ilişkilerinin yeni yönetim modeli doğrultusunda yeniden düzenlenmesiyle formal-iletişim olgusunun kolaylaşması.

- Ulusçuluk ve ulusal bilinç anlayışıyla Türk tarihinin öz kaynaklarına yöneliş anlamındaki modern tarih anlayışının gündeme getirilişi.

- Halkçılık ilkesi doğrultusunda kültür ve eğitime yönelme çabaları,

- Çağdaşlaşma açısından hayati önem taşıyan laik kültür anlayışına aykırı birtakım kurumların toplumsal hayattan çıkarılması.(Tekke, zaviye ve tarikatlerin kapatılması).

- Doğmatik ve statik düşünce yerine, yeniliğe ve gelişmeye açık bilime önem verme ve "en gerçek yol gösterici olarak bilimin" kabul edilmesi.

- Güzel sanatlara çağdaş anlamıyla önem verme ve toplumsal bir kurum haline getirme çalışmaları.

- Toplumsal kültürün, Atatürk ilkeleri doğrultusunda düzenlenmesi, bir başka deyişle, kaçınılmaz yapıdaki kültürel değişmenin toplumsal sorunlara yol açmaması için "kontrollü" gerçekleşmesini sağlamak.

B. ATATÜRKÇÜ KÜLTÜR ANLAYIŞI VE "İLETİŞİM DEVRİMİ"

Buraya kadar ne olduğu, kaynaklarını ve ögelerini ortaya koymaya çalıştığımız Atatürkçü Düşünce Sisteminin kültür anlayışının toplumda, yeni yapıya paralel olarak kapsadığı yeri ve gelişimi bu bölümde ele alınacaktır. Öncelikle, toplumları birarada tutan harç durumunda olduğunu vurguladığımız ve Atatürk Devrimlerinin en önemlilerinden birisi belki de birincisi olan iletişim konusunda yapılan devrimler ve çalışmalar ele alınacaktır.

Atatürk genel anlamıyla devrimlerini gerçekleştirirken, bir başka deyişle, Türk toplumunu çağdaşlaştırırken, karşısına çıkan en büyük engellerden birisi olarak halkın çok büyük çoğunluğunun okuma-yazma bilmemesi olduğunu görmüştür. Bu durumun aslında maddi temelleri de söz konusu idi. Çünkü, Osmanlı döneminde kullanılan alfabe hem öğrenmesi çok güç olan bir yapıdaydı, hem de Türk ve Arap alfabeleri arasında kaynağını dillerin toplumsal ayrılıklarından alan bir çelişki ve ses boşlukları vardır(221). Aslında böylesi bir durum, belli bir toplumsal çelişki de yaratmış ve toplumda biri halkın, biri de aydınların dili olmak üzere birbirinden tamamen ayrı iki dil ortaya çıkmıştır. Nitekim Arapça ve Farsça kelimeler Türkçenin yapısı ile uyuşmadığı için, kendi dil bilgisi kurallarını da birlikte getirmişler ve böylece de Türk halkını etkileyemeyen, sadece toplumun "aydın" kesimine egemen olan bir zümre dili ortaya çıkmıştır.

Gerçi, Osmanlıcadaki Arapça ve Farsça kelimelerle birlikte, dilimize ister istemez, birçok yeni ses de gelmiştir, ama Türk halkı bu sesleri kendi öz dilinin sözgecinden geçirerek yeniden tonlamış; bu kelimeler asıl biçimleriyle ancak bir zümre dili olan Osmanlıca içinde-kurallarını da birlikte getirdikleri için- varlıklarını sürdürebilmiştir(222).

---

(221) TANYOL, s.18.

(222) A.g.k.

Ülkemizde aydınlar ile halk arasında uzun zamandır süregelen ve cumhuriyet sonrasında kurulan diyaloğa rağmen doldurulamayan ayrılık, belki de temelini, halkı ve aydını birbirinden uzaklaştıran bu dil probleminden almış olabilir.

Yazı konusuna düşünce bağlamında yaklaşıldığında, insanların yaratıcı düşünceyi ancak kendi anadillerinde gerçekleştirebileceklerini söylemek mümkündür. Çünkü, yaratıcı düşüncenin doğal kalıbı düzyazıdır(223). İşte bu özelliği gereği düzyazı, batıda sistematik ve yaratıcı düşüncenin kalıbı olduğu halde, Cumhuriyet dönemine kadar kullanılan yazı türüyle bizde daha çok göze ve kulağa seslenen bir süsleme aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca, genel olarak düşünceleri ifade etmek için "nazım" kalıbına başvurulmuştur. Ancak başvurulan aracın yapısı gereği, birtakım sistematik düşüncelere değil, özlü içeriklere sahip ve bu anlamda değişik yorumlara açık özdeyişlere ulaşılmıştır.

Aslında, zaman zaman Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında dilde özleşme ve Türkçe kullanımını savunanlar çıkmıştır. Örneğin Namık Kemal böylesi düşünceleri savunmuştur(224). Ayrıca, Ziya Gökalap:

> "Bir ülke ki camiinde Türkçe ezan okunur
> Köylü anlar manasını namazdaki duanın
> Ey Türk oğlu, işte senin orasıdır vatanın!"(225).

diyerek, dilde Osmanlıca yerine Türkçenin kullanılmasını savunanlar arasında yer aldığını göstermektedir. Bunun dışında da yer yer ve zaman zaman kullanılan alfabenin zorluklarına dikkat çekilmiş, ancak alfabenin değiştirilmesi doğrultusunda bir çabaya hiç girilmemiştir. Bunda, Osmanlı toplumunun layik olmayan yapısının bir uzantısı olarak, Arap alfabesinin aynı

---

(223) A.g.k.

(224) A.g.k., s.120.

(225) A.g.k. (Ayrıca bu konudaki bazı teknik tartışmalar ve örnekler için de bkz.: A.g.k., s.117-124.)

zamanda Kur'an alfabesi olması bakımından dinsel bir dokunulmazlığa sahip olduğu kanısı önemli rol oynamıştır. Oysa, harflerde birtakım kutsallıklar aramak ve harflere kutsallık misyonu yükleme boş inanç denilen türden bir yaklaşımdır.

İşte latin harflerinin benimsenmesi, aslında toplumda gerçekleştirilen iletişim devriminin ilk ve zorunlu adımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknik bakımdan Arap harfleri yüzyıllardır Türkçe'nin ses değerlerini gerektiği gibi, rahatça ve doğru olarak yansıtamamıştı. Hele Osmanlıca'nın çözülmeye yüz tuttuğu, yerine Arapça'dan gittikçe arınan bir Türkçe'nin geçmeye başladığı bir gelişmede, işlerlik kazanan ya da yeniden oluşturulan sözcükleri, Türkçe'ye uygun da olmayan sözcüklerle yazmaya çalışmak, güçlükleri iyice artıracaktı(226). Bu da iletişim devrimi açısından Türkçe'nin özleşmesini aksatan önemli bir engel olacaktı. En önemlisi de, Arap harflerinin öğrenmesi güç olduğu(227) ve buna bağlı olarak uzun sürdüğü için, bu harfler hemen tamamen okuma-yazmadan habersiz Türk toplumunu bilgisizlikten kurtakmaya, dolayısıyla çağdaşlaştırmaya elverişli bir araç değildi. Bu yazı ve alfabe hakkında Atatürk'ün düşünceleri de şöyleydi: "Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardanberi, kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak zorunluluğundasınız"(228).

Türkçenin seslerini başarıyla yansıtabilen Latin harfleri, çağdaşlaşmada ve bağlı olarak bunu gerçekleştirmenin önemli aracı olan eğitimin yaygınlaştırılmasında zorunlu bir

---

(226) MACİT GÖKBERK "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yay. İstanbul: 1983, s.317.

(227) Arap harflerini öğrenmedeki teknik zorluklar ve yapılabilecek basit ama önemli yanlışlıklara örnek için bkz.: CAHİT KAVCAR, "Yazı Devrimi-Dil ve Eğitime Getirdiği Kolaylıklar" A.Ü. Eğitim Fak. Dergisi (Ayrı Baskı), Ankara: 1981, s.43-49.

(228) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.251.

alt yapıydı. Öyle ki, eğitimin yaygınlaştırılmasıyla hem de toplumun her katmanına yaygınlaştırılması için harf devrimi önem taşımaktadır. Bu konuda da Atatürk düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: "Çok işler yapılmıştır, amma bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lâkin çok gerekli bir iş daha vardır: Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu yurtseverlik, ulusseverlik görevi biliniz. Bu görevi yaparken düşününüz ki, bir ulusun, bir toplumsal heyetin yüzde onu, okuma yazma bilir, yüzde sekseni-doksanı bilmez türdendir. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır.

Bu ulus utanmak için yaratılmış bir ulus değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir ulustur. Fakat ulusun yüzde senseni okuma-yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir"(229). İşte burada hatayı büyük oranda eski alfabede bulmak mümkündür.

Bu anlamda yazı devrimini savunanların birtakım gerekçelerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Öğrenme kolaylığı,

- Doğru okuma ve yazma imkanı,

- Halka okuma-yazmayı çok daha kolay öğretmeyi sağlayacak bir yazı sistemini benimsemek, düşük olan okuma-yazma oranını böylece yükseltmek, ayrıca bu niteliğinden ötürü zaman ve güven kazandırması,

- Türkçenin zenginliğini ve canlılığını bu dile daha iyi uyum gösteren yeni alfabe yoluyla daha iyi ortaya koyup gelişmesini sağlamak,

- Genelde iletişim devriminin gerekçesi olan iletişim ikiliğini kaldırmak, bir başka deyişle, yazı birliği ile dil ve bağlı olarak ulus birliğinin sağlanması.

---

(229) A.g.k., s.253.

- Uygar uluslarla iletişim bağlantısını geliştirmek bir başka deyişle, yeni alfabenin batı yazılarına benzemesinden dolayı, yaklaştırıcı bir yapı kazanması nedeniyle bizim için "çağdaş uygarlıklar düzeyine" daha çabuk ulaşma imkanını sağlamak.

En geniş anlamıyla Atatürk'ün "iletişim" devriminde yazı devrimi, dil devriminin öncüsüdür. Başka deyişle, Türk toplumu, iletişim engellerini başta yazıyla aşmış ve buradan kazandığı hızla da, daha sonra ele alınacak olan, dil devrimine girilmiştir(230).

"Konuşulan dili belirli simgelerle saptayan sistem" olarak tanımlanan yazı konusunda Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu sonrasında gerçekleştirilen ve Osmanlı alfabesinin yerine Latin alfabesinin alınması biçiminde gerçekleşen devrim, aslında sadece bir "harf" değişikliği olarak nitelendirilemez(231). Yukarıda sıralanan gerekçeler doğrultusunda konuya bakıldığında, dil devrimi sınırları içerisinde kalmayan ve gerçekleştirilen önemli toplumsal değişikliğin son derece hayati ve tamamlayıcı ögesidir "yazı devrimi". Ayrıca, yazı devrimi toplumsal iletişimi çağdaşlaştırma amacını güden iletişim devriminin bir parçasıdır. Bu anlamda, yazı devriminin iletişim boyutlarını da şöyle çerçeveliyebiliriz: ilk olarak, Türk toplumunun karma Osmanlı kültüründen kendi öz kültürüne başka deyişle, gerekçelerde de değinildiği gibi, tümüyle Türk kültürüne kavuşturulması, yazı devriminin önde gelen iletişim işlevi olmuştur.

Yazı devriminin toplumun önünden, yüzyılların çarpık kültürel engelleri kaldırmadaki birinci iletişim boyutu yanında, bir başka boyutu da, toplumu kendi öz kültürüyle yeniden yoğurma, onun büyümesini yeni toplumsal etkileşim temel-

---

(230) İNAL CEM AŞKUN, "Atatürk'ün 'İetişim' Devrimi", s.548.
(231) A.g.k., s.550.

lerine dayandırma yönünde belirmiştir(232). Kısacası, toplumda o zamana kadar aydınlara özgü bir yapı taşıyan "eğitim" olgusuyla toplumun hemen tüm katmanlarının karşılaşmasıdır.

Yazı devriminin üçüncü büyük iletişim boyutu, Türk toplumunu, dünya uygarlığına hemen tamamen egemen olan batı ile bire-bir ilişkiye geçirmesidir. Yazı devrimi, bu yapısıyla Türk toplumu için batıya bir yol açmıştır. Ancak bu yoldan topluma "yeni işgal kuvvetleri" yerine, onun doğal kültürüyle karşı karşıya gelebilecek ve etkileşimde bulunabilecek, bir yandan Türk kültürüne katkıda bulunurken, diğer yandan da ondan etkilenip, dünya uygarlığına Türk kültürünün kapısını açacak olanlar gelip, gidecektir. Atatürk'ün deyimiyle, artık dünyanın uygarlık ufkunda "Türk Güneyi" de parlayacaktır(233). İşte yazı devrimi, diğer iki boyutuyla birlikte, bu üçüncü büyük iletişim boyutuyla, Türk toplumunu içine dönük, kapalı bir kültür çıkmazından kurtarıp, onun iç devinimlerini oluşturduğu dikey boyutu yanında, öteki kültürlerle ilişkisini sağlayan yatay boyutta da gelişme imkanı sağlamaktaydı(234).

Yazı devrimiyle, ulusumuz batıya yönelen bir dünya görüşünün gerçekleşmesinde dinamik bir yola girmiştir. Çünkü, bu devrim herşeyden önce bir kültür devrimidir. Bu devrimle birlikte, toplumumuz Arap ve Fars kültür etkisinden çıkmaya ve asıl kimliğine kavuşmaya başlamıştır, ve bu bağlamda yazı devrimi, kültür değişiminin başlangıcı olmuştur. Yazı devrimi, aydınlarla halkı birbirinden ayıran eski yazı sistemine ve anlaşılmayan dil karmaşıklığına son vermekle ulusal kültürümüzün de çağdaşlaşmasına birinci derecede yardımcı olmuştur.

Tarihi toplumsal olayların ve değişmenin sergilendiği bir alan, ulusal oluşumun gerçekleştiği bir süreç, bireyin ve ulusların güncel gibi görünen olayları değerlendirirken yarar-

---

(232) A.g.k, s.551.
(233) A.g.k.
(234) A.g.k.

lanabilecekleri bir kaynak olmanın yanıbaşında, Türk uygarlığının tanığı ve gelecek kuşaklara güç ve güven aşılayacak bir araç olarak gören Atatürk'ün, o denli önem verdiği ikinci alan da "dil" olmuştur(235).

İşte, bu bağlamda, önceki bölümde ele aldığımız yazı devriminden sonra, gündeme, dil devrimi girer. Bu da, cumhuriyet yönetiminin halkçılık ilkesinin temel uzantılarından birisi olarak ele alınabilir. Çünkü, Osmanlıca adı verilen dil'i, küçük bir azınlık, seçkin ve ayrıcalıklı bir azınlık olan aydınlar kullanıyordu. Geniş halk kesiminin bir çeşit "aydınlar şifresi" olarak nitelendirilebilecek olan bu dille uzaktan yakından bir ilgisi yoktu(236). Bu durumda bütün halkın anlayabileceği ve ortak olarak kullanabileceği bir dile, çağdaşlaşmayı kendine hedef olarak almış bulunan yeni Türkiye Cumhuriyetinde kesin olarak ihtiyaç duyuluyordu. Bu dil Osmanlıcanın yabancı birtakım ögelerle ve tamlamalarla, süs ve sanatlarla gizlenmeye çalışılan içerik boşluğuna yer vermeyecek, somut şeyleri ifade etmeye yatkın ve açık, bilim dili niteliğine sahip olması gerekiyordu. Bunun yanısıra, açık-seçik yazma gereği, açık-seçik düşünme zorunluluğunu da beraberinde getirir. Çünkü dil, yalnızca anlaşma ve iletişim aracı değil, aynı zamanda düşünme aracıdır. İşte bu anlamda Türkiye Cumhuriyetindeki dil devrimi sonucu ortaya çıkan yeni dil, Türk insanını akılcı düşünmeye, yalın ve özlü düşünmeye yöneltiyordu. İşte gerek bilim ve kültür, gerek eğitim ve öğretim, gerekse sanat ve edebiyat hayatı açısından Türkiye Cumhuriyeti için büyük önem taşıyan dil devriminin asıl değeri de buradan gelmektedir(237).

Şekilsel açıdan bakıldığında, yazı devrimi, Türk dilini yabancı ögelerden kurtarmaya yöneliş bakımından da önem

---

(235) ŞERAFETTİN TURAN, Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi Sa.45, Ankara: 1982, s.50.

(236) KAVCAR, s.53.

(237) A.g.k.

taşır. Başka deyişle yazı devrimi, Türkçenin özleşmesinde belirli bir aşama ve girişim olarak kabul edilmelidir. Çünkü her dil, kendi ses ve söz yapısına uygun bir yazı düzeni ister. Bu anlamda, yeni Türk alfabesinin kabulü, Türk dilinin ve gelişmesinin önünde bir set gibi duran eski yazı engelini kaldırmış; yazı devrimi Cumhuriyet döneminde girişilen çağdaş Türk kültürü yaratma savaşının "iletişim" açısından dönüm noktası olmuştur. Yeni yazı, dil açısından Arapça ve Farsçanın Türkçe üzerindeki baskısının kalkmasına yardımcı olan bir faktör olmuştur. Teknik olarak, artık Arap ve Farsça kökenli birtakım kelimeleri de yeni yazı ile yazarken, bunların asıl yazımlarını gözönünde bulundurmak gerekmemektedir(238). Bu da en azından bu tür kelimelerin söylenişini Türkçeleştirecektir. Bunun yanısıra, yazım şekilleri yeni yazım şeklimizle bağdaşmayan, yeni alfabenin kurallarına ters düşen kelimelerin yabancılıkları da kolayca anlaşılabilecektir. Böylelikle, iletişim devriminde bir bütün meydana getirmiş olan yeni Türkçe ile yeni yazı sisteminin bütünleşmesi gerçekleşebilecek ve buna bağlı olarak da yabancı dil ögeleri yerine Türkçenin kendi öz değerlerini koyma olayı söz konusu olacaktır. Kuşkusuz burada ulusallıkla ve ulusal duygu ile dil, bir başka deyişle dilin ulusallığı gündeme gelmektedir. Ulusal duygu ile dil arasında bire-bir bir ilişki söz konusudur ve bu durumu Atatürk; "Ulusal duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin ulusal ve zengin olması ulusal duygunun gelişmesinde başlıca etkendir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir, yeter ki bu dil bilinçle işlensin.

Ülkesini, yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk ulusu, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır" biçiminde dile getirmiştir(239).

---

(238) A.g.k.
(239) KOCATÜRK, s.124.

Dil devrimi ve Türkçe bir sözlük hazırlama gibi dilimizle ilgili köklü sorunları çözme yolundaki ilk girişimleri de Atatürk başlatmış ve bu doğrultuda, yazı devriminin gerçekleşmesinden hemen sonra, Ankara'da geniş bir kurul meydana getirilerek dilimizin gelişmesi, özleştirilmesi ve zenginleştirilmesi yönünde çalışmalara başlanır. Ancak bir süre sonra bu önemli meselenin kurullar ve komisyonlarla çözülemeyeceği anlaşılınca 1932 sonraları adı Türk Dil Kurumu olan, Türk Dili Tetkik Cemiyeti, bir başka deyişle dil devriminin teşkilatı kurulur. Bunun hemen sonrasında I. Türk Dil Kurultayı, iki yıl sonra 1934'de II. Türk Dil Kurultayı toplanarak bu doğrultudaki çalışmaları kontrol etme ve yön verme çalışması yine Atatürk tarafından yapılır.

Atatürk'ün, Türkçeyi özleştirme ve zenginleştirme çabaları temelini Atatürkçü Düşünce Sisteminin, bağımsızlık, ulusçuluk, halkçılık, laiklik ve devrimcilik ilkelerinden alır.

Aslında, dil ve bağlı olarak yazı devrimleri, Türk devriminin kültür ve iletişim konusundaki önemli atılımlarıdır: Bu konu da Atatürk'de şöyle ifadesini bulur: "Kültür işlerimiz üzerine, ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini, doğru temelleri üstüne kurmak; öz Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim.

Bu yıl okullarımızda öğretimin Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için önemli bir olay olarak kaydetmek isterim"(240).

".... her dalda yazı yazanlar bütün terimleriyle çoğunluğun anlayabileceği güzel, ahenkli dilimizi kullansınlar." (241). Bir başka deyişle dil kültüre iletişim de gerçekten

---

(240) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.377 ve s.411.
(241) KOCATÜRK, s.125.

büyük önem taşır ve Atatürk'ün de vurguladığı gibi yeni dilimiz bu anlamda da, toplumsal iletişimin kültürel boyutunda da önemlidir.

Genel anlamda Atatürk devrimlerine bakıldığında nihai amacın hep aynı olduğunu görebiliriz: Türk ulusunu gerçekleştirmek. Ulusu tanımlayan en önemli faktör de toplumun harcı olan iletişim bir boyutu durumundaki dildir. Bu durumda Türk ulusunun, ulus olma göstergelerinin en önemlisi olan Türkçenin, başka dillerin boyunduruğundan kurtulmuş arınmış ve günümüz uygarlığını ifade eden bir dil olması gerekir. Buna ulaşmanın yöntemi ne olursa olsun amacı açıktır. Bir kez daha tekrar edersek, yazı devriminin de amacı, bir açıdan, ulusal dilin gereklerine ve onun halkı arasında kolayca yayılmasına yarayacak, halkın kolaylıkla öğrenebileceği bir alfabe koymaktır. Bu bağlamda, Atatürkçü Düşünce Sisteminde yer alan halkçılık ilkesinin en açık yansımasını bulduğu alanlardan birisi de dil devrimidir. Yeni yönetim anlayışıyla beraber, halkın aslında tamamen kendisinin olan bir yönetime katılması da ancak kendi konuştuğu dilin egemen olmasıyla sağlanabilir. Başka deyişle Osmanlılardaki yönetim halk ya da aydın-halk arasındaki dil farklılığından doğan iletişim kopukluğunun giderilmesi ve yönetim olgusunun önemli bir ögesi olan sürekli iletişimin sağlanmasının bir yolu olarak karşımıza "dil devrimi" çıkar.

Buraya kadar yapılan tartışmalardan dil devriminin, Türkçenin yabancı ögelerden arındırılması ve Türk ulusuna özgü niteliklere sahip bir dil haline getirilmesi için bir arındırılma, özleşme olgusunu yaşaması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu noktada bir de bu özleşmenin derecesi ya da dengesi üzerinde durmak gerekir. Dilin fakirleşmesi pahasına ve toplumumuzda özellikle son yıllarda tehlikeli boyut kazanan ve Osmanlı İmparatorluğundaki duruma paralel bir yapı kazanmaya başlayan, halkın anlamakta güçlük çektiği "öz" Türkçeyi kullanmayı "aydın" olma ölçüsü sayan bir anlayışın dil devrimindeki yeri ve dengesi nedir? Eğer dil devriminin önemli ölçütü halkçılık ilkesi ise, o zaman bazı durum-

larda sadece aydınların anlayabildiği bir dili gündeme getirmek oldukça tartışmalıdır. Oysa Atatürkçü Düşünce Sisteminde bu konuda da belli bir denge kurulmuştur. Bu konudaki nazik dengeyi ve özleşmenin derecesi Atatürk tarafından şöyle dile getirilmiştir: "Yeni Türkçe kelimeler teklif edebiliriz. Bu yönde ısrarla çalışmalıyız. Fakat Türk dilinin yapısını zorlamak da olmaz. Bu bünye meselesini Türkdilinin olgunlaşma seyrine bırakmalıyız"(242).

"Onları atmak lazımdır, Ulusal zevkimiz hangisinden hoşlanır ve onu kullanırsa, o zaman sözlüğümüze koyalım"(243).

Bu ölçütler çerçevesinde, topluma bazı önerilerde bulunmak elbette aydınların görevidir. Ancak bir konuyu da unutmamak gerekir. Eğer bir toplumda herhangi bir gelişliklik düzeyinde, halk tarafından kullanılan dilin sözcükleri, o yaşama düzeyindekidurumları karşılıyorsa ve yeterli ise, o durumda yeni birtakım sözcükleri zorlamayla onların yerine koymaya çalışmak bazı kültürel sorunlara yol açabilir. Zaten, bir topluma değişme yoluyla gelen uygarlık ürünlerinin toplumsal yaşantıdaki kültürel uzantıları eğer kendilerini karşılayacak kavram ve sözcükleri bulamazlarsa, bunları yaratırlar. Bazen yaratıldıkları toplumların terimleri ile anılan yeni uygarlık ürünleri zamanla o yaşama biçiminde karşılıklarını da bulurlar. Ancak, Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda yeni öneriler getirilmeli fakat zorlama söz konusu olmamalıdır(244).

---

(242) A.g.k., s.126.

(243) A.g.k., s.127.

(244) Burada, konuşma dili ile bilim dilinde az da olsa bir farklılık bulunduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Bilimsel çalışmalarda yeni durumlar için karşılıklar türetme zorunluluğu konuşma dilinden biraz daha farklıdır. Çünkü konuşma dilinde gereksinme duyulan kilemeler ve yeni durumlar kuşkusuz bilim diliyle kıyaslanmayacak kadar azdır. Bu nedenle ulusçu anlayışa paralel olarak yeni kelimeler türetme pahasına "ulusal bilim dili" çalışması gerçekleştirilmelidir. Ama, ölçüt halktan kopmama, aydınların kendilerini sadece kendilerinin anlayabileceği bir "cam dil kalesine" kapatmamalarıdır.

Ayrıca, dil gibi kültürel bir ögenin toplumca kabul edilen yerleşik bir değişiklik geçirmesi oldukça uzun süreli bir sürece ihtiyaç gösterir. Çünkü, çok sayıda farklı yapıdaki insanlardan meydana gelen bir örgütlenme olan toplumun herhangi bir yeni kültürel ögeyi kabul etmesi doğal olarak uzun bir zaman alır. Bu anlamda, bir kültürel değişme niteliğine sahip olan dilde "özleşme" konusunda herhangi bir kültürel soruna yol açmamak açısından aceleci davranmamak gerekir. Bunun nedeni de dilin yaşayan bir kurum olması ve her canlı gibi bağlı olduğu kültürel hayata ve uygarlığa paralel olarak değişime uğraması gerçeğidir.

Sonuç olarak denilebilir ki, Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda gerçekleştirilen iletişim devriminin bir boyutu olarak dil devrimi Atatürk devrimlerinin en başarılı olanlarından biridir. Bu devrimlerin karşısında olanların, halkın çağdaşlaşmasını, aydınlanmasını istemeyenlerin, Türk dil devrimine karşı duydukları düşmanlığın başlıca nedeni burada, onun bir Atatürk devrimi olarak başarısında oranabilir(245).

Herşeye rağmen, bugün, Türk toplumunu ortaçağ karanlığından uzaklaştırıp çağdaş bilginin ışığıyla aydınlatacak bir araç olarak "kültür dili Türkçe" artık ortaya çıkmıştır. Atatürk'ün tasarladığı da buydu. Dilde varılan bu aşama, ulusal bilinç ve ulusal birliğin derinleşip güçlenmesini de sağlayacaktır(246).

Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda gerçekleştirilen iletişim devriminin bir başka boyutu da, devletin kendi iç iletişimi, devletin halkla kurduğu iletişim ve halkın kendi iç iletişimi konularında, yazı ve dil devrimine paralel ve onların sonucu olarak ortaya çıkan değişimdir.

Arap dilinin ihtiyaçları doğrultusunda doğmuş Arap alfabesiyle yazılan Türkçe kökenli sözcükler köken farklı-

---

(245) GÖKBERK, s.320.

(246) A.g.k., s.320.

lıkları nedeniyle değişik biçimlerde okunabiliyordu(247). Bu da, devlet yazışmalarında değişik anlamalar nedineyle bazı borunlara yol açabiliyordu. Hatta, kökeni Osmanlı İmparatorluğuna dayanan bazı hukuki sorunlarda bugün bile bu belgelerin gerçek anlamıyla çözülememesinden bazı hukuki sorunlar doğabilmektedir. Ayrıca, bugün yine Osmanlı "iletişimsizliğinin" bir başka boyutunu Arap yazısıyla yazılmış önemli arşiv belgelerinin çözülmesinde de yaşıyoruz.

Bunun yanısıra, yükselme döneminde kurduğu ve o dönemin şartlarına uygun ve o deneme göre en gelişkin iletişim sistemini, değişen toplumsal şartlara göre yeniden düzenlememesi nedeniyle devlet örgütü içinde haberlerin iletimi bağlamında da yaşamsal öneme sahip iletişim ögesini etkin kılamıyordu. Devletin değişik kurumlarının özellikle son dönemlerde birbirleriyle olan iletişimsizliği her alanda yıkıcı etkisini gösteriyordu. Devletin örgütsel yapısı çökmüş, dağılma sürecine girmiş ve bu yapının bütün oluşturması gereken yapısının elemanları neredeyse bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Bu da en çok toplumu etkiliyordu. Zaten devletin sadece, artık bıktırıcı ve amaçsız hale gelmiş savaşlar için asker toplama ve giderler için vergi niteliğinden hukuki temelsizliği nedeniyle "haraç" durumunu almış para toplamak amacıyla "iletişim" kurduğu halk, bir de bu devletin iç-iletişimsizliğinin sonuçlarını yaşamak durumunda kalıyordu. Padişah değişikliği ya da örneğin Tanzimat Fermanı gibi önemli toplumsal olaylar bile halka uzun zaman sonra ve dolaylı olarak ulaşabilir hale gelmişti. Bunun uzantıları cumhuriyetin ilk yıllarında bile yaşanmıştı. Çeşitli kişilerin cumhuriyetin ilk yıllarına ilişkin anılarında yer alan ve bizzat Atatürk'ün o anki yöneticileri halkın tanıyıp-tanıma-

---

(247) Bu konudaki ilginç örnekler için bkz.: CAHİT KAVCAR'ın anılan "Yazı Devrimi-Dil ve Eğitime Getirdiği Kolaylıklar" başlıklı çalışması, s.47. Ayrıca özellikle Osmanlıların son dönemlerindeki "dil tartışmaları" için bkz.: ŞERAFETTİN TURAN, Atatürk ve Ulusal Dil, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1981, s.44-49.

dığına ilişkin sorularına son padişahın ya da bir öncekinin adını cevap olarak alışı bu Osmanlı iletişimsizliğinin bir yansımasıdır.

Ayrıca devlet-halk iletişimsizliği konusundaki diğer iki önemli etmen, zaten öğrenilmesi güç olan yazı nedeniyle halkın okuma-yazma oranının son derece düşüklüğü ve en önemlisi devleti yöneten aytınlar ile halk arasında "nitelikçe farklı iki dil varlığı"(248)dır. Bilmediği bir dille ona hitap eden aydın-yöneticiden korkan ya da çekinen halk, ayrıca yöneticilerine onların anlayabileceği gibi seslenemediğinden, toplumun gelişmesi için çözülmesi gerekli problemler hiç ortaya çıkmıyordu. Bu da Osmanlı yönetiminin iletişim açısından "tek sesli-tek yönlü" olmasını doğuruyordu. Yönetim biçimi gerği zaten yönetime katılamayan halk, bu gerekçelerle uygulamaları da eleştiremiyordu, başka deyişle toplumsal iletişim için yaşamsal öneme sahip iletişim ögesi olan yansıma (feed-back) gönderemiyordu.

Tüm bu iletişim problemlerinin yanısıra Osmanlı İmparatorluğu halkının bir de kendi iç iletişimsizliği sorunu da yaşanmaktaydı. Bu olgunun değişik boyutlarının en önemli ikisi bizce şunlardır: Haber iletişiminin durması-olmaması ve ülkede ulusal birliğin olmaması.

Şimdi bu iki önemli konuyu biraz açmak gerekmektedir. Haber iletiminin durmasının çeşitli faktörleri bulunmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğunun kurduğu posta teşkilatı, artık gelişen şartlara ayak uyduramıyor, hızla değişen haberlerin ulaştırılmasında yavaş kalıyordu. Ülkede özellikle gelişkin ulaşım araçlarının faydalanabileceği yol ağının kurulmaması da haber iletiminin gecikmesinde önemli bir faktördü. Halkın okuma-yazma oranının yok'a yakın düşüklüğü ve eğitim olgusunun yetersiz kalışı gezete gibi önemli haber iletişim aracının toplumda bir kaç il dışında hiç ortaya çıkmayaşını doğurmuştur.

---

(248) GÖKBERK, s.318.

Ayrıca, bir başka nokta da, haberlerin çok ve çabuk değişmesi nedeniyle "sözlü haber iletimi" geleneğinin yetersiz ve çağdışı kalmasına yol açmıştır.

İkinci önemli faktör de ulusal birlik bağlı olarak ortak ulusal dil yokluğudur. Türk olma bilinci, gerekli biçimde toplumda yerleştirilmediğinden toplumda varolan tüm azınlıklar kendi "dil"lerini kullanmayı sürdürüyorlardı. Bu da değişik yöre insanlarının iletişim kuramamaları sorununu doğuruyordu.

Buraya kadar sıralanan resmi ve resmi olmayan toplumsal iletişimde meydana gelen problemlerin çözümü, halka dayalı, layik ve devrimci (inkılapçı) anlayışla cumhuriyetçi anlayıştaki devlet düzeninin ulusal birliği sağlama amacıyla çözüme ulaşmıştır. Okuma-yazma oranı nüfusun çoğunluğunu kapsayacak boyutta arttırılmıştır. Haber iletiminin aksaksız ve gecikmesiz olmasını sağlayacak bütün tedbirler alınmıştır. Yurdun bir ucundan ötekine bile haberler mektup aracılığıyla en çok birkaç günde, gazete, televizyon ve radyo ile aracın yapısına bağlı olarak en kısa sürede gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca, ulusçuluk ilkesinin hayata geçirilmesi ile ulusal birlik sağlanmıştır. Bu da, toplumun kendi iç-iletişimini kolay sağlama yolunu açmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin her köşesinde ortak dil Türkçenin konuşulması, her yöreden, her kesimden insanların iletişim kurabilmelerini sağlamıştır .

Eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması, vb. yöntemlerle, artık öğrenilmesi uzmanlık istemeyen yeni yazının okuyup-yazması geniş halk kesimleri tarafından kolayca öğrenilebildiği için çağdaş gelişmeler toplum tarafından çok daha kısa sürede öğrenilmektedir. Bu sayede "çağdaş uygarlıklar düzeyine" ulaşma hızı artmaktadır.

Bunların yanısıra, halkçılık anlayışına dayalı cumhuriyet yönetimi, halkın yönetime doğrudan katılmasını sağlamıştır. Böylelikle iletişim sürecinde çok önemli yeri olduğunu vurguladığımız besleyici-yankı ögesi bu yolla Türk toplum-

sal iletişim şemasında yer almıştır. Buna bağlı olarak devlet "tek sesli" olmaktan çıkmıştır. Bu da Türkiye Cumhuriyetinin diğer önceki Türk devletlerinden en önemli farkıdır ve işte bu fark, eğer korunursa, Türkiye Cumhuriyetini "ilelebet payidar" kılacak en önemli faktördür.

En önemlisi eski yapıda aydın-yönetici dili olan Osmanlıcanın dil devrimiyle ortadan kaldırılarak yerine bu toplumun tek ve gerçek dili olan Türkçenin geçirilmesi, devlet-halk kopukluğunu da büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Devletle ilişki kuran halk, yöneticilerle aynı dili kullanmaktadır. Bir de toplumun Türkiye Cumhuriyeti ile yeniden düzenlenmesiyle devlet halka sahip çıkmaya başlamıştır. Bu da sözsüz(non-verbal) bir iletişim ögesi olarak devlet-halk yakınlaşmasını sağlamıştır.

Böylesi bir durum, aslında Türk toplumunun önemli bir sorununun çözümü durumundadır ve Atatürk'de bunu son derece yerinde ve doğru olarak gözlemiştir. Anılan bu konuda, Atatürk'ün aşağıdaki saptaması onun konuya, iletişim olgusu bağlamında yaklaştığını da göstermesi bakımından önemlidir: "Arkadaşlar, geçmişte, en büyük felaketleri taşıyan geçmişte, çok derin geçmişlerde dahi, Türk ulusunu benliğinden çıkaran bir örgüt (teşkilat) vardı ki, ona devlet ve hükümet örgütü derlerdi. Ulus hükümet örgütünün tamamen esiri idi.... Halbuki Türk, esaret kabul etmeyen bir ulustur, Türk ulusu esir olmamıştır(249).

İşte Türk ulusunun bu bağlamda esir olmasını da, halkın yönetime katılması, onu gerektiğinde eleştirebilmesi, bir başka deyişle yönetimin halka gönderdiği iletilere, iletişim süreci içerisinde besleyici-yankı (feed-back) vermesi, kısacası devletle-halkın iletişim kurması önleyebilirdi ki, halkçılık ilkesinin çerçevesi ve gerçekleştirilen "iletişim devrimi" bunu sağlamıştır.

---

(249) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.280.

Çağdaş teknolojinin en son ürünü olan iletişim teknolojisi araçlarının Türk toplumu tarafından yaygın kullanımı da her tür haberin anında toplumun her yöresine ve her kesimine anında ulaşması da toplumda önemli bir kaynaşma ve birliktelik olgusunun doğmasına yol açmıştır.

Atatürkçü Düşünce Sisteminin "harcı" durumundaki iletişim devrimi en basit anlatımla, Türkiyedeki toplumsal iletişimin, toplumun genel çağdaşlaşma hedefi doğrultusunda düzenlenmesi, onun da çağdaşlaştırılmasıdır. Amaçı da, Atatürk'ün iletişim devrimine verdiği önemin kökenlerini de burada aramak gerekmektedir. Daha önce de değinildiği gibi, Atatürk, kültür devriminin yapı taşı olan iletişim devrimini gerçekleştirmek için hiç zaman kaybetmemiştir. Bu konudaki her türlü gecikme "işgal kuvvetlerinin" ülkede bir süre daha kalmaları demektir. Oysa, çeşitli nedenlerle, yüzyıllardır hep çağın gerisinde kalmış Türk toplumunun buna hiç tahammülü yoktur. Bu bağlamda Atatürk toplumunun yabancılar tarafından "işgal edilmiş" kültürüne, ekonomisine, yönetimine, topraklara olduğundan daha fazla önem vermiştir(250). Aslında, kimi çevrelerin Atatürk konusunda düştükleri yanlışı da burada aramak gerekir. Bazıları, ülke topraklarından düşmanların çıkarılmasıyla mücadelenin bitmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Oysa, Atatürk'e göre asıl "ulusal mücadele", düşmanların yurttan atılıp, cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra başlar(251). Çünkü yeni yönetim yöntemi olarak, cumhuriyet ve bu yönetimin şekillenme ölçütleri durumundaki diğer Atatürk ilkeleri, Türk toplumunun yüzyıllardır, kültürünü, bağlı olarak düşüncesini, davranışlarını kurum ve örgütlerini deyimin tam karşılığı anlamında "işgal eden" doğulu ve imparatorluğun son dönemlerinde batılı güçleri buralardan uzaklaştırma mücadelesine başlama anlamını taşır. Bu mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı gibi üç-dört yıl değil, kültürel değişmenin hem

(250) AŞKUN, "Atatürk'in 'İletişim' Devrimi", s.550.
(251) A.g.k.

ANADOLU ÜN... Merkez Kütüphanesi

de toplumun her alanında ve kurumunda gerçekleşecek bir kültürel değişmenin yapısından ötürü çok daha uzun yıllar sürecektir. Bu mücadele Türk ulusunun dünya kültür ve uygarlık alanında "var olma" veya "yok olma" durumunu da simgeleyecektir(252). İşte Atatürk'ün Türk toplumu için ortaya koyduğu asıl ulusal mücadele hedefi budur. Bu anlamda gerçekleştirilen kültürel devrimin ilk başlangıcını meydana getiren "iletişim devriminin" önemi de buradadır.

Atatürk, içinde yaşadığı toplumun bireylerinin çoğunun davranışlarında bugün bile sürüp giden "görünüş", "gösteriş" bir başka deyişle biçimsellik yanlışına düşmemiş, tüm girişim ve çalışmalarında hep "içeriğe" yönelmiştir(253). Biçimsel gibi görünen çaba ve çalışmaları bile (yazı devrimi, giysi devrimi vb.) belli bir amaca yöneliktir ve aslında çok önemli kültürel iletişim ve bağlı olarak da toplumsal hayat içeriklerine sahiptir.

Toplumsal anlamıyla bakıldığında, toplumun bireyleri, örgüt ve kurumları ile büyüme amaçları arasında karşılıklı bilgi, kültür, inanç aktarımının, yöresel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ortamlarda gerçekleştirilmesi biçiminde tanımlanabilecek iletişim olgusu; Atatürk devrimleri içerisinde sahip olduğu işleviyle, çağın çok gerisinde kalmış, Gökberk'in deyimiyle "ortaçağ karanlıklarında" kalmış bir toplumu, çağdaş uygarlıklar düzeyine çıkarma hatta ötesine geçirmede çok önemli sorumluluklar yüklenmiştir.

Yazı, dil ve diğer toplumsal alanlardaki iletişim devrimi, son derece karma (heterojen) yapıdaki, başka deyişle uyuşmaz kültürel ögelerin bir araya gelmesiyle belli bir senteze ulaşamamış kültürel yapıdaki Osmanlı İmparatorluğundan farklı olarak, öz Türk kültürünü topluma vermek görevini yüklenmiştir.

---

(252) A.g.k.

(253) A.g.k.

İletişim devriminin bu kültürel boyutu yanındaki, ikinci boyutu, toplumu kendi öz kültürüyle yeniden yoğurma, onun büyümesini yeni toplumsal etkileşim temellerine dayandırma yönünde belirmiştir(254). Kısacası, toplumda o zamana kadar aydın-yöneticilere özgü bir kurum olarak bilinen "eğitim" in toplumun ayrım gözetmeden tüm yöre ve kesimlerine yaygınlaştırılması gündeme getirilmiştir. Dünyadaki her insanın en doğal haklarından birisi olarak eğitimi ele alırsak, Atatürk asırlarca büyük çoğunluğu eğitimsiz bırakılan Türk toplumunun diğer alanlarda olduğu gibi bu alandaki acı yazgısına son vermenin herşeyin ötesinde basit bir insanlık borcu olduğu gören ilk liderdir(255). Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türk iletişim devriminin bir boyutu olan yazı devrimi sonucu topluma armağan edilen yeni yazının öğrenme kolaylığına bağlı olarak halkın gösterdiği başarı çok yüksek olmuş, Osmanlı toplumunun altı yüzyıllık okuma-yazma oranının daha ilk beş yıl sonunda üzerine çıkılmıştır ki, bu dünya ölçüsünde büyük bir başarıdır.

İletişim devriminin üçüncü toplumsal boyutu, Türk toplumunu, dünya uygarlığına egemen batı uygarlığı ile ilişkiye geçirmesidir. Burada, bazı aydınların düştüğü yanlışlığı vurgulamak gerekir. Burada gündeme getirilen "batıcılık" değildir. Bir başka deyişle, toplumda o zamana kadar varolan doğu kültürünün yerine tamamen batı kültür ögelerini koymak hedeflenmemiştir. Genel anlamıyla iletişim devrimi gerçekten batıya bir yol açmıştır. Ama, bu yoldan topluma, eskiden olduğu gibi kendi öz değerlerini unutturucu, kaybettirici ögeler değil, Türk toplumunun doğal kültürüyle etkileşime girebilecek; bir yandan Türk kültürüne katkıda bulunurken, diğer yandan ondan etkilenip, dünya uygarlığına, Türk kültürünün gerçek yüzünü ve gücünü gösteren ögeler gelip, etkileşimin gereği olarak gidecektir. Burada, Atatürkçü Düşünce Sisteminin bütüncü yapısı içerisinde devletçilik ilkesi devreye girecektir

---

(254) A.g.k., s.551.

(255) A.g.k.

ya da girmelidir. Çünkü, kontrolsüz bir zaman ve biçimde topluma gelen kültürel ögeler toplumu hazırlıksız yakalayabilir ve bunun sonucu da kültürel bazunma ya da eski biçimde bir "işgal" olabilir. Bu bağlamda dış kültürlerle olan ilişkiler eğitim kurumları aracılığı ile sürekli karşılanmalıdır. Gerektiğinde, bozucu nitelikli kültürel ögeler devletçe kontrol altında tutulmalıdır. Bu da, çağdaş, gelişen, değişen şartlara ayak uydurabilen ve devletçe yönetilen bir Atatürkçü kültür politikasının uygulanmasıyla söz konusu olabilir.

Bugün de bu konuda büyük aksaklıklara şahit olunmaktadır. Bunda Atatürk'ün iletişim devrimi ve genelde Atatürk ilke ve devrimlerinin yeterince anlaşılmamış ve topluma maledilmemiş olması yatar. Atatürk'ün her alandaki devrimleri, ilkeleri, düşünceleri hep yine kendisinin anlatım sınırları içerisinde ele alınmış, bunları yorumlama ve bu sınırları gerektiğinde aşma sanki Atatürk'ün izinden ayrılma tehlikesi yaratacakmış gibi, çekingenlik yaratmıştır. Bu kadar Atatürkçülüğün de yapısına ters bir davranışa girileceğine, çağın sürekli değişen koşulları ve doğal olarak gelişen Türk toplumsal düşünce ve kültürü karşısında, Atatürkçü Düşünce Sisteminin ilkeleri ve Atatürk'ün ilkeleri bu koşullar çerçevesinde yorumlanıp anlam derinliklerine inilebilseydi, toplumumuzda önemli sorunlara yol açan konuların da temeline ulaşılıp, çözüm önerileri geliştirilebilirdi. Kaldı ki, böyle bir çaba, çağdaş ve uygarlaştırıcı bir yapı taşır.

İletişim Devrimi, gerçekleştirilmesi ve toplumsal yaşamdaki büyük öneminin vurgulanmasından sonra, yine Atatürkçü Düşünce Sistemi çerçevesi içinde ve Atatürk ilkelerinin yaşama geçirilmesi için, toplumsal yaşamın kültürel alanda, yine aynı amaçla Türk toplumunun çağdaşlaştırılması için, gerçekleştirilen bazı uygulamalara konuya bütüncü bir bakışla yaklaşabilme açısından kısaca değinilecektir. Aslında, kültür alanında gerçekleştirilen bu devrimlerinde iletişim boyutu vardır ve son derece de önemlidir. Teknik anlamda "sözsüz (non-verbal)" iletişim türü doğrultusunda ögeler ve iletilerle yüklü bu kültür alanları, dış kültürlere verdiği ile-

tilerle, o toplumun kültürünün ve gelişmişlik düzeyinin göstergelerini bildirmesi açısından, iletişim devriminin en az öteki unsurları kadar önemlidirler.

Cumhuriyetin ilanından hemen sonra 1925 yılında Osmanlı İmparatorluğunda çok yaygın olan tekke ve zaviyelerin kapatılması ve tarikatlerin yasaklanması kararı bir kanunla somut hale getirildi. Bu karar, Atatürkçü kültür devrimi açısından ve toplumun laikleşmesinde büyük önem taşımaktaydı. Çünkü, laik bir toplumun bünyesinde, toplumu değişik açılardan yönlendirebilen dini kuruluşların bulunması yapısal bir yanlış olurdu. Ayrıca batılılaşmaya bağlı bir çağdaş uygarlıklar düzeyine varma hedefi içinde de boş ve batıl inançları topluma egemen kılma çabası güden bu tür kuruluşların bünyeden çıkarılması bir zorunluluktu(256).

Ayrıca tarikatlerin vebunlara bağlı zikir, ibadet, öğretim, dayanışma yerleri olan tekkelerin, zaviyelerin kapatılması yalnız çağdışı birtakım gerilik yuvalarından toplumun kurtarılması anlamına gelmemekte, Türk halkının ulusal bilinç, ulusal birlik ve dayanışma bilinci oluşturmasının bir bölüm engellerinin temizlenmesi önemini de taşımaktaydı(257).

Burada sosyolojik bir gerçek ile Atatürk'ün gerçekçiliğini ve bilimsel yaklaşımının sağlamlığını birkez daha vurgulamak gerekir. Tekke ve zaviyeler Osmanlı toplumsal yapısında önemli dayanışma kurumları olabilirler ve halkın yarattığı kurumlar alarak da, büyük önem taşırlar. Devletin halka güvence veremediği ve halka iletişimini sadece askere alma ve vergi toplama için kurduğu bir yapılanmada, halkın dayanışma, birliktelik ve sosyal güvence için kendiliğinden birtakım örgütler oluşturması doğaldır. Bu anlamda, cumhuriyetin

---

(256) Anılan türdeki kuruluşların, toplumun dini inanışlarını sömürerek, yaymaya çalıştıkları boş inançlar konusundaki örnekler için bkz.: OZANKAYA, Atatürk ve Laiklik, s.221-226.

(257) OZANKAYA, s.223.

getirdiği yeni devlet-halk iletişimi sistemi, devletin sağladığı sosyal haklar ve güvence ile birlikte zaten bu tür kuruluşların varlık nedeni ortadan kalkmıştır. Bu nedenle, Atatürk bir sosyolog yaklaşımıyla bunu görmüş ve artık atıl kalarak toplumda yeni yapıyla beraber bir yük ve belli bir yara olacak bu tür örgütlenmeleri kaldırmıştır. Kısacası, bu uygulama, çağdaş, demokratik, özgür gelişkin ulusal kimlik sahibi bir toplum gerçekleştirebilmenin doğal ve zorunlu bir gerek olarak karşımıza çıkmaktadır(258).

Ancak, toplumun geleneksel kültürel değerleri karşısında dikkatli ve saygılı bir tutum içerisinde bulunmayı herzaman ilke olarak kabul eden Atatürk, bu konuda belli bir esneklik de getirmiştir. Çünkü, bu hareketle yalnızca, toplumda egemen olan çağdışı düşünüşü ortadan kaldırmak, vicdanları baskıdan, sömürülmekten kurtarmak, toplumu özgürleştirmek hedefleniyordu. Tapınak ve odak yeri, boş inançların uygulanma ve pekişme yerlerinden olan türbeler, bir süre kapalı kalıp, büyülerini toplumsal anlamda kaybettikten sonra çağdaş bir ulusal toplumun kültürel gelişimindeki yerlerini alabileceklerdi ve süreç içerisinde bu da olmuştur(259).

Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusanda gerçekleştirilen Türk Devriminin özgür, bilime açık ve çağdaş bir toplumun meydanagelişini engelleyen, düşünceleri bilim dışı, dogmatik koşullandırmaların tutsağı kılan dünya görüşünü ortadan kaldırma ve dış çevreye çağdaş olup olmama konusunda yüzeysel de olsa sözsüz (non-verbal) iletiler veren değişimlerden biri de giysi alanında gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı imparatorluğunda, orta çağa özgü bir tutum olmak üzere, giysilere derin bir simgesel anlam verme alışkanlığı toplumda genellikle sürüp giden ve yaygın olan bir olgu niteliğinde idi. Eski giysilerden birisi olarak fes, gerikalmışlık ve batı uygarlığına sömürge durumuna düşmenin toplum

---

(258) A.g.k., s.224.

(259) A.g.k., s.226.

psikolojisinde meydana getirdiği genel eziklik duygusunun doğurduğu bir sonuç olarak, daha çok, şapkayla simgelenen sömürgeci batıya ve onun işlerini kolay yürütmek için bulduğu yerli işbirlikçilerine, "tatlı su frenklerine" karşı bir kimlik kazandırıcı ve statükoyu koruyucu bir simgeye dönmüştü. Aslında, son dönem Osmanlı giysilerinin hepsi de aynı karakterdeydi. Ancak bu durum, simgesel özelliğinin yanısıra, batı'nın uygar olmasında etken olan her türlü düşünce ve kültür ögesine toplumun uzak kalmasına yol açan, her yeniliğe dine karşı olarak niteleyen, özgür ve araştırıcı düşünceyi yasaklayan, çağın gelişimlerini kavrayıp benimsemekten alıkoyan bir kafa kapalılığının da simgesi olarak duruyordu(260). Buna bağlı olarak kadınların da çarşaf ve peçe altında saklanmasına, toplumsal hayatın dışında kalmaya mahkum edilmeleri de benzer bir anlayışın yansımasıdır.

Türkiyeyi her anlamda çağdaş ve uygar hale getirebilme mücadelelerinin ve yukarıda değinilen olumsuz durumdan kurtulabilmek çabasının Atatürkçü düşünce sistemindeki yeri büyüktür. Buna bağlı olarak; ulusal, demokratik bağımsız bir toplum olabilmek için, Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan bağımlılık dönemine ait birtakım, toplumsal, kültürel çelişki ve tutarsızlar ile bölünmelerden arınmak en önemli hedef olarak ortaya çıkmaktadır. Atatürk bu düşüncelerden yola çıkarak ulaşılması gerekli noktaları 1925'de açık bir şekilde ortaya koymuştur. Toplumsal sözsüz iletişimin önemli ögelerinde olması gereken değişiklikleri dile getiren Atatürk, düşüncede en önemli hedef durumundaki uygar olmanın bir gereği olarak dış görünüşte de uygar ve batılı bir topluma özgü tutarlı bir giyim biçimini benimsemek, fes, sarık, peçe gibi artık eski yapının fetişleri durumuna gelmiş ögelerden kurtulmanın gerekliliğini vurguluyordu: "Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp ihya etmeye yer yoktur. Uygar ve uluslararası kıyafet bizim için çok cevherli, ulusumuz için lâyık bir kayafettir. Onu uygulayacağız.

---

(260) A.g.k., s.227.

Uygarlığın çoşkun seli karşısında direnmek boşunadır, ve o, gafil ve itaatsizler hakkında çok amansızdır"(261).

Osmanlı toplumsal yapısındaki kadın ve kadın hakları konusundaki anlayış tam anlamıyla ataerkil aile yapısına özgü bir anlayışın yansıması idi. Bugün bile çeşitli çevrelerde süregelen kadın ve kadın hakları anlayışı, dinsel bir takım kurallara da bağlı olarak ve bu yönde birtakım yaptırımlara da kavuşmuş olarak, kadını aşağı, zayıf, erkeğin korunmasına tamamen muhtaç ve bu nedenle de hemen tamamen kadınları toplum hayatının dışında tutan bir anlayıştı. Toplumsal hayat tamamen erkeklerin kontrolünde idi.

Aslında Türk toplumsal hayatında ve geleneğinde durumun hiç de böyle olmadığı bilinmektedir. Türklerin müslüman olduktan sonra da bir süre İran ve Bizans toplumsal yapıları ile karşılaşıncaya kadar kadına yüksek değer veren kadın ile erkek arasına hiçbir zaman toplumsal bir duvar çekmedikleri bilinmektedir.

Kadınların evde kapalı tutulmaları, haremlik-selamlık ayrılığı, birden fazla kadınla evlenebilme, cariye tutma özgürlüğü, erkeğin hiçbir hukuk kuralına bağlı olmadan bir sözü ile kadını boşayabilmesi gibi olumsuz birtakım faktörler kadınların onurunu, düşünme özgürlüğünü ya da düşündüklerini açıklıkla söyleyebilmeleri özgürlüğünü ve yeteneğini köreltmiştir. Oysa toplumsal roller ve ağırlık olarak erkeklerle aynı haklara sahip olması gereken kadınların, aile kurumundaki çocukları eğitici rolleri göz önüne alınırsa konunun boyutlarının daha da kötü olduğu söylenebilir. Çünkü, çocukların dış etkilere en açık olduğu vebu etkilerle tüm hayatının şekilleneceği bir dönemde böylesi ezik yapılı kadınların

---

(261) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.211-212. (Atatürk'ün İneboluda yaptığı bu konuşma, onun giysi devrimi ve uygarlık konularınaolan yaklaşımlarını açık bir biçimde ortaya koyması nedeniyle büyük bir önem taşımaktadır. Geniş bilgi için bkz.: a.g.k., s.208-212).

elinde büyüdükleri düşünülürse, Osmanlı toplumunun gerilik nedenlerinden birisi daha ortaya çıkar. Ezik kadınların elinde yetişen çocukların da ezik, gelişmelere kapalı, toplumsal sorumluluklar yüklenebilmekten korkan bir yapıda olacaklarını kestirmek güç değildir.

Böylesi önemli bir toplumsal sorun konusunda da, bilimsel gerçeği tüm kapsam ve bütünsel bağlamı içinde ortaya koyup önlemleri de ona uygun biçimde getiren de Atatürk olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Şer'iye mahkemelerinin ve Mecellenin kaldırılması, İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulü ile toplumda erkek-kadın eşitliğini en ileri ölçülerde gerçekleştiren yasal düzenleme yapılmış oldu.

Aslında kendisi de kültürün bir boyutu olan hukukda da böylelikle bir devrim gerçekleştirilmiş oluyordu. Kadın-erkek eşitliğini de sağlayan özel hukuk düzenlemelerinin yanında diğer hukuk dalları olan, medeni kanun, borçlar kanunu, Ticaret kanunu, ceza kanunu, İcra-iflas kanunu ile yeni usul hükümleriyle genelde hukukun yapısı değiştirilmiş oluyordu. Böylelikle kültür devriminin bu boyutu da gerçekleştirilmiş oluyordu.

Ama bu yasal düzenlemelerin ötesinde, asıl önemli olan bu yenilikleri hayata geçirmekti. Bu bağlamda Atatürk, yeni kültür anlayaşının tohumlarını ekmiş, ayrıca ona işlerlik kazandıran kurumları da yaygınlaştırmıştır.

Kadın hakları açısından, Atatürk kendisinin öncülüğünde düzenlenen toplantılarda bu konuyu gündeme getiriyordu. Ayrıca, karma sisteme geçiliyor ve bu konuda önemli bir adam atılmış oluyordu. Kadınlara 1934 yılında sağlanan seçme-seçilme hakkı, Türk kültürünün çağdaşlaşmasının en ileri boyutunu oluşturuyordu(262).

---

(262) Atatürk'ün, Türk toplumsal geleneğine koşut olarak, Türk kadınına ve onların toplumsal yapıdaki yerlerinin önemini

Atatürk'e gelinceye kadar hiçbir Türk tarihçisinin onun sahip olduğu türden ulusal ve evrensel bir tarih anlayışına sahip olmadıkları bilinmektedir(263). Atatürk'e gelinceye kadar, incelendiği kadarıyla, İslamiyet öncesi Türk tarihi sadece Türk tarihçilerce değil, aynı zamanda da batılı tarihçilerce de taraf tutularak ele alınmıştı. Bu çalışmalarda genellikle Türk tarihi, İslam tarihi içerisinde sadece bir giriş olarak kalmıştı. Okullarda okutulan tarih, Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasıyla ya da Türklerin İslamiyeti kabul edişleriyle başlardı(264). Ayrıca, genel Türk düşmanlığına paralel olarak batılı tarihçilerde Türk tarihini önyargıları ve haksız suçlamalarıyla işliyorlardı. İşin ilginç yanı ulus bilincinin olmadığı Osmanlı devletinden bu haksız suçlamalara hiçbir karşılık da verilmiyordu.

İşte Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda gerçekleştirilen tarih devrimi Türk halkını ulusal kimlik bilincine, kendine güvenme, öğünme kaynağına sahip kılan ve bağımsızlık tutkusunun temelini meydana getiren bir harekettir. Bu bağlamda, Türklerin Balkanların ve Anadolu'nun binlerce yıl önceki sakinleriyle yakınlığını, İslamiyet öncesinde de uygarlık sahibi olduğunu, İslam uygarlığının oluşumu, kökleşmesi ve gelişiminde de önemli payı bulunduğunu tarihsel gerçek olarak ortaya koymak Atatürk'ün tarih devrimiyle mümkün olmuştur(265).

Atatürk'ün tarih anlayışı evrenin, yeryuvarlağının, canlının ve insanın oluşumu ve evrimi üzerine bilinebilir

---

birçok kez dile getirmiştir. Gerçektende, geleneklerimizde kadın hep önem taşır. Ancak, din olgusunun yine yanlış yorumlanmasından kaynaklanan kadını "ikinci sınıf" insan görme düşüncesi Osmanlı döneminde ağırlık kazanmıştır. Bu yanlış tutuma karşı Atatürk çok açık bir tavır alarak Türk kadınına gereken toplumsal yerini vermiştir. Onun bu konudaki görüşlerini en açık ortaya koyan konuşması 1925'de Kastamonuda yaptığı konuşmadır. Bu önemli konuşma için bkz.: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, s.213-217.

(263) OZANKAYA, s.244.

(264) ATEŞ, s.312.

(265) OZANKAYA, s.245.

tüm bilgileri çıkış noktası alıp, Türk tarihine buradan varan bir anlayıştı. Buna bağlı olarak Türk tarihini yazmak gerekiyordu. Türk Tarih Devrimini yürütecek, gerçeklere ışık tutacak bir organ olan Türk Tarih Kurumu 1931'de kuruldu(266).

Türkiye Cumhuriyeti çerçevesinde toplumu yeniden biçimlendirmek için yapılan kültür devriminin diğer alanlarda da yansımaları vardır ve olmalıdır. Çünkü toplumsal hayatın ögeleri bir bütün meydana getirdiğine göre, bazı alanlarda yeni kültür ögelerinin konması, bazı alanlarda eski kültürel ögelerin kalması kuşkusuz bazı çelişkilere yol açacaktı. Bu yüzden toplum hayatının her alanını yeni kültür ögeleriyle donatmak için bir dizi değiştirme-yenileştirme çalışmasına girişildi.

Bu anlamda ele alınan kurumlardan bir tanesi "soyadı" kurumu olmuştur. Soyadı, Batı'nın kapitalistleşme sürecine girildikten sonra, zorunlu olarak ortaya çıkan ve yaygınlaşan bir düzenleme idi. Batının yaşam biçimini ve sosyo-ekonomik kurumlarını gecikmeli de olsa benimsemek kararlılığı içinde bulunan Türk toplumunun bu koşullar altında "soyadı" ilkesini de benimsemesi kaçınılmazdı(267). Osmanlı toplumunda halkın çoğunluğu sadece öz-adını kullanmakla yetiniyordu. Çok kez de erkekler babalarının, kadınlar da kocalarının öz adını kendi adlarına ekliyorlardı. Bu nedenle meydana gelebilecek karışıklıklar da, mahlas, lâkap ve aile unvanı kullanılarak önlenmeye çalışılıyordu(268). Toplum içi ilişkiler

---

(266) Atatürk tarihe özellikle uluşçu yaklaşımla bakmıştır. Osmanlı Devleti döneminde Türk insanı kavramı egemen olmadığından, Türk Tarihi de genellikle Osmanlılarla sınırlı tutulmuştur. Oysa Türk ulusu dünyanın en zengin ve uzun tarihe sahip uluslardan birisidir. İşte bu bağlamda Atatürk Türk Tarihi ve bu konudaki çalışmalara özel önem vermiştir. Atatürk'ün genel düşünce sistemi doğrultusunda tarihe ve Türk Tarih Devriminin temellerine ait görüşleri için bkz.: OZANKAYA, s.245-246.

(267) ATEŞ, s.321.

(268) FERİDUN ERGİN, K. Atatürk, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, No: 5, İstanbul: 1978, s.174.

de yoğunlaştıkça, aynı aile bireylerinin tek isim altında toplanmasına duyulan ihtiyaç da artıyordu. 21 Nisan 1934'de soyadı kanunu çıkarıldı. Ayrıca, soyadı kanunu ile gerçekleştirilen düzenleme, askerlik, adil vergilendirme vb. gibi devletin temel ve çağdaş işlevlerini de önemli ölçüde kolaylaştırmaktaydı. Aynı yıl çıkarılan bir başka kanunla da, Osmanlı toplumsal yapısının kültürel yapısının ürünleri olan "ağa, molla vb." gibi ünvanların kullanılması yasaklandı. Böylece, dış dünya ile kurulan iletişimde, Türkiye Cumhuriyeti, eşit hak ve görevleri olan vatandaşlardan meydana gelen çağdaş bir toplumdur iletisinin verilmesi söz konusu olabilmiştir.

Yeni toplumsal yapının kültürel bağlamda daha da güçlendirilmesi ve rasyonel hale getirilebilmesi için günlük hayatta da halka kolaylık sağlayan bazı yenilikler kabul edildi.

Osmanlı İmparatorluğunda takvim olarak önceleri, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hiçretini başlangıç olan ve ay'ın her tam devrinin bir ay sayılması esasına dayanan hicri takvim kullanılıyordu. Ancak bu takvim uygar batı uluslarınca kullanılmadığı için, Osmanlı devletince kullanılan bu takvim dış dünya ile olan ilişkilerde kullanılması önemli karışıklıklara yol açıyordu.

"Kamer-i Hicri" denilen bu takvimin devletin mali çalışmalarında çıkardığı zorluklardan ötürü Osmanlı İmparatorluğunda gene "hicret" başlangıç alınarak; dünyanın güneş etrafında devrini bir yıl sayan ikinci bir takvim kullanılmaya başlanmıştı. Buna da "şems-i hicri" ya da "rumi" takvim adı veriliyordu(269).

Bu iki takvim birlikte kullanılırken, dış dünyayla olan ilişkilerde, Batı'nın takvimi zorunlu biçimde üçüncü bir takvim olarak ortaya çıkıyordu.

---

(269) ATEŞ, s.320.

Bu karışıklıklara son vermek amacıyla, 1 Ocak 1926 başlangıç olmak üzere, Batı ülkelerinin kullanmakta olduğu ve Hz. İsa'nın doğumuyla başlatılan "miladi takvim esas olarak alındı. Ayrıca eşanlı olarak "alaturka" ezani ve vasati saatler bırakılarak Greenwich saat ayarı yine aynı gerekçelerle kabul edildi(270).

Osmanlı İmparatorluğunda, ağırlık ve kapasite ölçülerinin çoğu Akdeniz ülkelerinden ve Yakın doğu'dan alınmıştı. Ayrıca, bu ölçüler yurdun hemen her yerinde zaman zaman farklı ve pek net olmayan bir biçimdekullanılıyordu(271). Batı ülkelerinin kullandığı çağdaş desimal sistemin 1931'den başlayarak mecbur tutulması ölçü ve ayar konusundaki gerek iç gerekse dış karışıklıkları sona erdirmiştir.

Kültürel alandaki diğer önemli bir düzenleme de hafta sonu tatili konusunda yapılmıştır. Osmanlılarda resmi haftasonu tatili cuma günleri yapılıyordu. Batı ülkelerinde ise cumartesi ve pazar günleri tatildi. Batı ülkeleriyle Osmanlıların ilişkilerinde bu iki değişik haftasonu tatili uygulaması üç tam günlük bir boşluk yaratıyordu. Oysa çağdaşlaşma yolunda her zamanı tam olarak değerlendirmesi mecburi olan yeni Türkiye Cumhuriyeti böylesi bir duruma göz yumamazdı. Bu sebeple, 1935 yılından itibaren hafta sonu tatilinin cumartesi öğleden sonra başlayarak pazartesi sabahına kadar sürmesi sağlanmıştır.

Türk Kültür Devrimine güzel sanatların gelişimi açısından bakıldığında da, bu kültür alanının da, çağdaş toplumda tutması gerekli yer ve öneme Atatürkçü Düşünce Sisteminin Türk toplumsal hayatına etkin olmasıyla birlikte sahip olduğunu görmek mümkündür. "Sanatsız kalan bir ulusun hayat damarlarından biri kopmuş demektir" sözünde sanatın ve sanat eğitiminin savsaklanamayacağını, bu tür ülkeleri gerikalmış ve çağdışı olmaktan kurtulamayacaklarını ve buna bağlı olarak

---

(270) A.g.k.

(271) ERGİN, s.174.

da çağdaş insanlık içinde onurlu bir yere de ulaşamıyacakları uyarısı yatar(272).

En genel anlamıyla ifade edersek; Türkiye'de edebiyatın ulusallaşarak Türk edebiyatı olması, resim ve heykel konusunda yanlış yorumlamadan kaynaklanan dinsel baskıların kalkması, müzikte yoğun şekilde Bizans etkisinde kalmış "alaturka" müzikten kurtulmak ve çağdaş ve çok sesli müziğe Türk toplumunu kavuşturma çabalarının yapılışı; yine müzik alanında Türk halk müziğinin derlenip yayınlanması, çok sesli ulusal müzik oluşturulması girişimleri, halk sanatları ve danslarının derlenip, korunması ve yaşatılması; güzel sanatlar okulları ve konservatuvarların, konser salonlarının, resim ve heykel galerilerinin kurulması, müzelerin geliştirilmesi vb. güzel sanatlar çalışmaları hep Atatürkçü Düşünce Sistemi ışığında ve Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilmiştir(273).

Buraya kadar ele alınan Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda ve Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen "Kültür Devrimi"nin toplumsal yapı değişikliğinde yeni yaşam biçiminin topluma kabul ettirilmesi açısından büyük önem taşır. Atatürk, sosyo-ekonomik konulara eğildiği kadar bunların toplumsal yaşama geçirilmesi açısından önem taşıyan kültürel konulara da eğilmiştir(274). Daha önce de değinildiği gibi

---

(272) Atatürk'ün güzel sanatlar konusundaki düşünceleri için bkz.: KARAL, Atatürk'ten Düşünceler, s.99-101.

(273) OZANKAYA, s.253. (Güzel sanatlar olgusunun Atatürkçü Düşünce Sistemi içindekiyeri ve önemi ile, bu doğrultudaki gelişimi son derece geniş ve önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Güzel sanatların dalları ve aynı zamanda herbiri yoğun ileti aktarımı gerçekleştiren iletişim araçları olan resim, müzik, heykel vb. sanatların herbirinin bu açıdan incelenmesi başlıbaşına bir tez konusudur. Bu anlamda çalışmamızda sadece vurgulamakla yetinilmiştir.)

(274) SAFA ERKÜN, "Karizmatik Lider Olarak Atatürk'ün Kültür ve Hukuk Devrimleri", Atatürk'e Armağan, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayanları No: 83, 1981, s.29.

kültür kavramı iletişim süreci açısından önem taşıyan simgelerden meydana gelir. Bu açıdan bakıldığında, kültür devrimine derinlemesine yaklaşırsak, hepsinin simgesel anlamda derin ve önemli iletiler taşıdıklarını görebiliriz. Örnek vermek gerekirse; giysi devriminin sonucu olarak fes'in kaldırılması bu açıdan ülkenin yabancılarla işgaline ve en önemlisi de işgalcilerle işbirliği yapanlara bir anlamda başkaldırı ve reddediş olarak değerlendirilebilir. Yine giysi devrimi sonucu olarak kaldırılan sarık kullanımı da üklede hakim kılınmak istenen laikliğin simgesel anlatımıdır. Değişik bir tür giyimin önerilmesi de aslında daha derindeki toplumsal değişmenin iletişimsel anlatımı olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, bu devrimlerin yorumlanışı konusunda da çağdaş yaklaşım, bu devrimlerin iletişim yapısının anlaşılmasında önemli bir faktördür.

Bundan başka, topluma sunulan yeni dil ve yazı da aslında çağdaş topluma ulaşmanın başka aşamalarıdır. Bir noktayı önemle vurgulamak gerekir. Toplumsal yapıda, toplumsal hayatın bazı alanlarını değiştirerek yenileştirip, diğer alanlarını eskiden olduğu gibi bırakmak yanlış bir yaklaşımdır. Çünkü, toplumsal hayatın eski ve yeni alanları böyle bir durumda kaçınılmaz bir çelişki ve gereksiz bir mücadele içine girerler. Bu da özellikle genç yapılar için kaldırılamayacak bir yük olarak ortaya çıkar. Atatürk, bu yanlışa düşmemiştir. Toplumsal hayatın her alanında düzenleme yapmak yoluna gidilmiştir. Yeni ekonomik ve hukuki düzenlemeleri, bunlara uygun kültür ögelerini topluma hakim kılarak desteklemiştir. Bu da toplumsal anlamda tam bir yaşam biçimi değişikliğidir(275).

---

(275) Burada ince fakat önemli bir nüans'ı vurgulamak gerekir. Atatürk, ekonomi, hukuk ve diğer kültür alanlarında yeniye yönelirken geçmişi inkar etmemiş ve geçmişten kopmamıştır. Geçmişin önemli, geçerli ve topluma zarar vermeyen ögelerini yanlış ve toplumda şüphe yaratabilecek köktenci bir yaklaşımla reddetmekten özenle kaçınmıştır. Bazı eski toplumsal öge ve kurumları ıslah etmiştir. Bu konudaki en güzel örnekler din konusu, tarih konusudur.

Özetlersek, Atatürk'e göre, giriştiği devrimin temeli, "dinsel inanç ilişkisinin hakim olduğu bir toplumdan, ulusal düşüncelerin her alanda hakim olduğu bir topluma doğru dönüşümde", "çağdaş uygarlıktan kaynaklanan ve yeni ihtiyaçlara uyarak sürekli gelişen bir yönetim düşüncesini benimsemede" idi(276). Bu anlamda bakıldığında Atatürk Devrimleri daha çok bir kültür ve zihniyet devrimi olarak nitelendirilebilir.

Ayrıca, bir dünyadan, yeni bir dünyaya geçtiğinin iletişimsel kanıtını da sağlamak amacıyla, dış görünümünde de devrim yapma yoluna giden, alfabe giysi değiştirip, kültürel hayatın her alanında değişiklik yaparak yeni bir yaşama biçimi içerisine giren bir ulus öncelikle, doğal ve mantıksal olarak, devrimin topluma getirdiği toplumsal, siyasal, kültürel oluşumların ruhunu da benimsemeye çaba göstermelidir. Çünkü, Atatürk devrimini pratik veduygusal düzeyden düşünce düzeyine yükseltmek ve ona gerçek değerini verebilmek devrimlerin yaşayabilmesinin en önemli zorunluluğudur. Bu noktada da karşımıza yeni bir kültür bilinci edinme zorunluluğu çıkmaktadır. Bir başka deyişle, gelenekçi ve dogmacı zihin yapısını ortadan kaldırmayı ve Atatürk devrimlerinin paha biçilmez değerini görüp onu yorumlamak gerekir(277). Bunu başarabilmenin yolu, iyi planlanmış bir düşünsel, ahlaksal ve estetik eğitimden geçerek yaşamaktır(278).

C. ATATÜRKÇÜ KÜLTÜR KONUSUNDA DEĞERLENDİRMELER

Daha önce de değinildiği gibi, herhangi bir ulusun kültürü, o ulusun her alanda yarattığı kendine özgü değer-

---

(276) ERKÜN, s.31.

(277) SUAT SİNANOĞLU, Türk Hümanizmi, Türk Tarih Kurumu Yay. XXIII. Dizi Sa.3, Ankara: 1980, s.76.

(278) Böylesi bir eğitimden de amaçlanan "Atatürkçü Kişilik Özellikleri"nin topluma kazandırılması olmalıdır. Bu konu bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

lerin bütünü olarak ele alınabilir ki bu yaklaşım, Atatürkçü kültür anlayışında da yansımasını bulan kültürün ulusallığı konusunu da kapsamına almaktadır. Sonuç olarak, kültürden ayrılığı bulunmayan uygarlıkda, uluslararası ortak bilim ve tekniğin nesnel değerler toplamıdır. Eğer yüzeysel bir ayrılıkla bakarsak, ulusların manevi buluş ve yaratılışlarını kültüre; bilimsel ve teknik bütün buluşlarını da uygarlığa maletmek gerekir. Ancak, kültürel ürünlerin bazı yansımaları uygarlıkta görüleceği gibi, uygarlık ürünlerinin yansımalarını da kültürde görürüz. Ayrıca, hiçbir kültür ve uygarlık ürünü ulusal sınırlar içinde kalmaz; Önemi, yararı ve etkisine bağlı olarak başka uluslarca da benimsenir(279). Bu konudaki diğer önemli bir nokta da, toplumların benimsenip-özümsenmeyen yabancı kültürel değerleri bünyesinden attığıdır. Özümsenmemiş olarak toplumsal bünyede kalanlar ise, o topluma zarar veren parazit ögeler haline gelirler.

İşte Atatürkçü kültür anlayışının tutarlılığı buradadır. Kültürleşme yöntemiyle yeni kültürel ögeleri topluma sunan Atatürk, bu ögelerin topluma sindirilmesini ve özümlenmesini sağlamıştır. Bu amaçla batı uygarlığına yönelen Atatürk; yaratıcılığı, özgür düşünceyi, demokrasi terbiyesini toplum düzenini, insan ilişkilerini, bilim ve teknoloji ile dengeli bir bütün olarak yükselmeyi, kültür politikasının temeli olarak belirlemiştir.

Kültür devrimiyle, toplumu çağdaş toplumlar düzeyine ulaştırmayı hedefleyen Atatürk, bu devrimin yerleşmesi ve yeni kültür ögelerinin özümsenmesi için öncelikle eğitim alanında düzenlemeler yapmıştır. Bu nedenle eğitim laik ve tek hale getirilmiştir.

Batı uygarlığını günümüzdeki gelişkin duruma "rönesans" adı verilen kültür hareketinin getirdiği bilinmektedir. Rönesans'ın temelini de "reform" hareketiyle hristiyanlığın

---

(279) OLCAYTU, s.301

kültürden çıkarılması meydana getirir. Bu bağlamda, Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda gerçekleştirilen kültür devrimi "laik" yapısıyla batıdaki rönesans-reform hareketlerinin ülkemizde gerçekleştirileni olarak değerlendirilmelidir. Türk laik kültürünün taşıdığı tam bağımsızlık, ulusal egemenlik, barışçılık ilkeleri ayrıca bir üstünlüktür. Özgür düşünce, ulusçuluk, halkçılık, cumhuriyetçilik, devletin yönlendirmesi açısından devletçilik, yeniliğe açıklık anlamında devrimcilik demek olan laik kültür, batının kültür anlayışından çok daha ileri ve gelişkindir.

Buna bağlı olarak, Türk toplumunun geleceği, laik düşünceyi ülkenin toplumsal ve kültürel yaşamında egemen hale getirmekle içiçedir. Toplumun zihninde laik bilincin yer etmesi, Atatürk'ün önderliğindeki Türk devriminin daha iyi bir biçimde aydınlanmasını sağlayacaktır; bu da yeni bir yola giren Türk toplumunun sürekli olarak karşısına çıkan sorunları çok daha çabuk ve yanılmazlıkla kavramasını sağlayacaktır(280).

Toplumsal anlamda, Atatürk'ün kültür anlayışı; ulusun her türlü yanlış yabancı etkilerden uzak, çağdaş bilim yolunda, özgür, bağımsız bir ortam içinde, kaynağını kendi özünde bulan, uygar eserler meydana getirmek noktasında toplanmaktadır. Toplumun kültürünü ortaya koyan bu nokta, onun birey ve kurum olarak tüm duygu, düşünce ve davranışlarının bir toplamıdır(281). Türk toplumunun gelenekleri böyle bir kültürel yapının sürekliliği ve sağlamlığını belirlerken, Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda gerçekleştirilecek devrimci (inkılapçı) atılımlar, bu yapının büyümesi, dokularının sıklaşması, toplumsal yaşama yeni gelişme basamaklarının eklenmesini sağlayacaktır. Bu noktada, birbirinin karşıtı gibi görünen gelenekçilik ile devrimciliğin Atatürk devrimlerindeki gelişkin birlikteliğini ve sentezini görmek mümkündür.

---

(280) SİNANOĞLU, s.74.

(281) Atatürk ve Kültür, E.İ.T.İ. Akademisi-AKÇE Yay: 1974, s.7.

Bir başka deyişle, Türk toplumunun sahip olduğu kültürel özü korumada ne kadar gelenekçi olunursa olunsan, bu özü zenginleştirip çağa uygun hale getirmede de devrimcilik en önemli dayanak olarak alınmalıdır.

Türk kültürünü korumak ve geliştirmek, öncelikle onu tam olarak araştırıp özelliklerini saptamayı; öte yandan da çağdaş uygarlık olgusu ve gelişmesini bilim yollarından izlemeyi gerektirir.

Atatürk, ulusun, sosyal, siyasal yaşamı ile, düşünce eğitiminde yol gösterici olarak "ilim ve feni" belirlerken, bir bakıma "ilim ve fennin" kaynağı bulunan yüksek araştırma, eğitim ve öğretim kurumlarını gösterirken, toplumun kültürel gelişiminde önderliği bu kurumlardan beklediğini açıkça ortaya koymaktadır(282).

Atatürk'ün Türk ulusuna gösterdiği en önemli hedef olan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma, ulusun bir taraftan sahip olduğu kültürel imkanları değerlendirmeye tabi tutma, diğer taraftan da uygarlığın gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan yeni kültür ögeleriyle güçlendirme yoluyla olacaktır. Ancak, böylesi nazik dengeye dayalı bir iş gerçekleştirilirken, herşeyden önce, Türk toplumunun sahip olduğu ulusal değerlerin çok iyi araştırılıp, kişi ve toplum olarak ortak özelliklerin ve eğilimlerin saptanması gerekir(283). Bunun aksi bir tavır bu konuda, çağdaş olma kavramından yola çıkıp, bilinçsiz bir "batı izleyicisi" durumunda kalmayı getirecektir ki, bu tür sağlıksız bir yöntem, en alt düzeyde "iyi" olarak nitelendirilen değişme ögelerini, toplumun karşısına, büyük bir çatışma nedeni olarak ortaya çıkarmaktan öteye gitmeyecektir. Aslında, toplumsal ve kültürel açıdan değişme, topluma o zamana kadar olmayan, alışılmadık ögelerin sunulması nedeniyle, çatışmayı da beraberinde getirir.

---

(282) A.g.k., s.8.
(283) A.g.k., s.9.

Bu önemli ve gerektiğince davranılmadığında, başarısızlığa yol açabilecek noktada Atatürk, çok iyi tanıdığı Türk ulusunun yeniliğe açık, yeniliklere uyarlanma yeteneği yüksek karakterine ve önderine olan içten bağlılığına güvenmektedir. Kaldı ki, geçirdiği tecrübeler bu konuda da onu yanıltmamıştır(284).

Köklü bir geçmişe, zengin ve üstün kültür kaynaklarına sahip Türk ulusu için aslında çağdaş uygarlığın gerisinde kalma söz konusu olamayacaktır. Değişme, toplumun kültürel yapısı iyi incelenip, kalkınma uçları ve yöntemleri doğru olarak saptandığında, ulus için çatışma değil, aksine gelişme sonucunu ortaya koyacaktır(285). İşte bu hayati öneme sahip kültür savaşını vermede en önemli görev hayatta gerçek "yol gösterici (mürşit)" olan bilim ve bilim üretmekle görevli kurumlar olan eğitim kurumlarına, ama özellikle üniversitelere düşmektedir. Bunlar, topluma açılıp, bütün boyutlarıyla etkili bir araştırma ve hizmet götürme çabasına girdiklerinde, ulusun çağdaş uygarlık düzeyine, başkalarının çıkar yollarından ve öykünmeyle değil, kendi öz yapısı, kendine özgü yollarıyla, en önemlisi de çağdaş uygarlığa da en az diğer uluslar kadar katkıda bulunarak erişecektir.

8. ATATÜRKÇÜ KİŞİLİK VE ÖZELLİKLERİ

İnsanın ne olduğunu, belli bir tanımla kesin bir şekilde sınırlamak mümkün değildir. Gerçi insan için "düşünen hayvan", "psiko-sosyal varlık", "memeli canlı" gibi birçok tanımlar yapılmıştır. Ancak, insanın karmaşık yapısı hiçbir tanımın içine alınamaz. Bunun içindir ki, her bilim dalı insanı kendini ilgilendiren yönüyle tanımlama ve o tanıma göre yapısal çözümlemelere gitme yolunu seçmiştir.

---

(284) A.g.k.
(285) A.g.k.

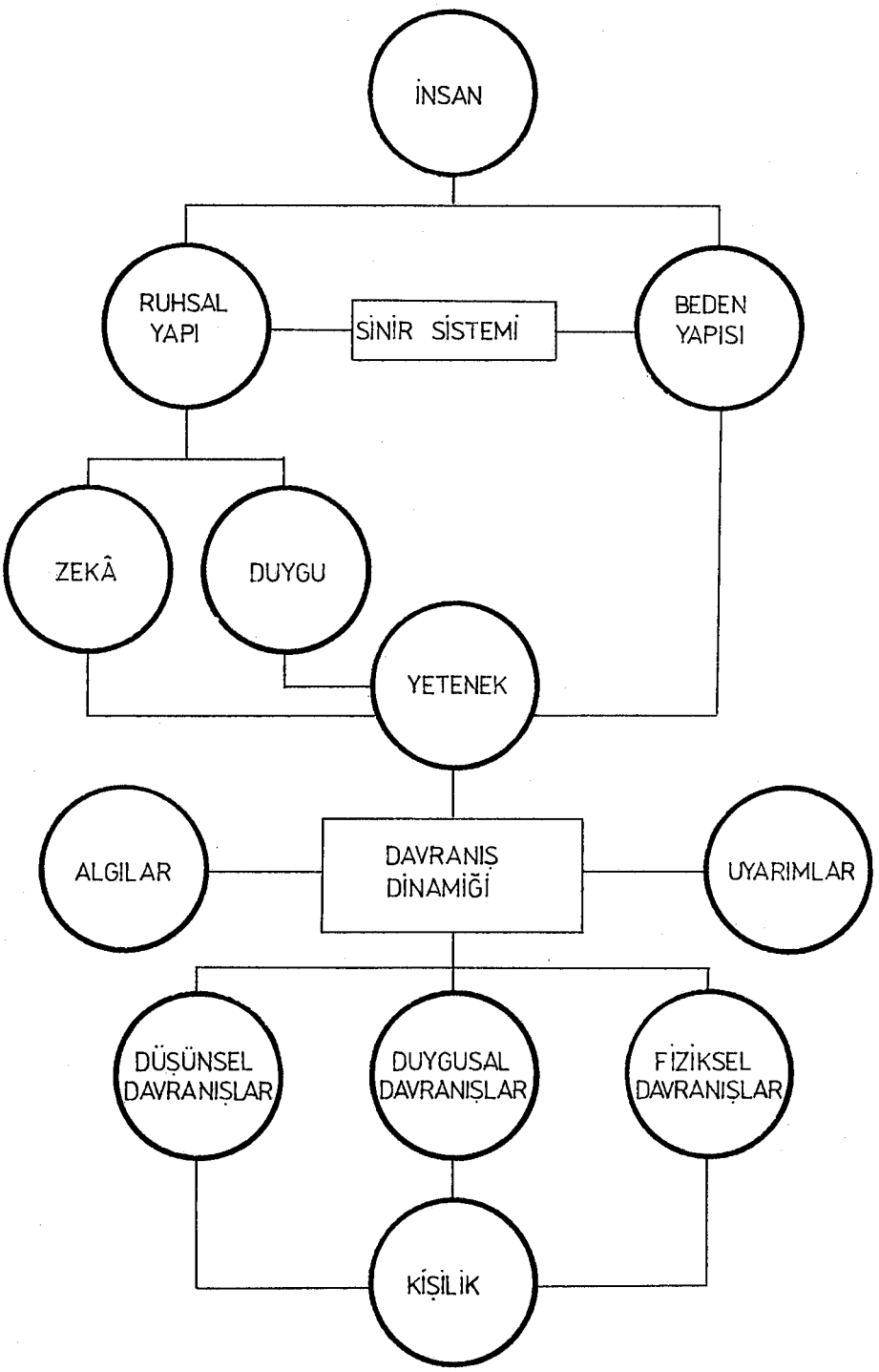

ŞEKİL 29: İnsanın Yapı Çözümlemesi

ŞEKİL 29'daki çizimde de görüldüğü gibi, insanın yapısal ögeleri, gerek ruh, gerek beden kesimlerinde değişik özellikler göstermektedir(286). Bu ögeler, belli bir değerleme sürecine alındığında, en azından "soyut" ve "somut" özelliklerine göre, söz konusu süreci ve sonuçlarını farklı birtakım boyutlara götürecektir.

Ancak, insanın öz değer kaynağının onun "kişiliğinde" toplandığı da kesindir(287). Kişilik insandaki soyut ve somut tüm değerlerin toplandığı bir merkez özelliği göstermektedir. Bu bağlamda, insanda birtakım değerlerin oluşmasını "ussal" ve "duygusal" olmak üzere başlıca iki yönde toplamak mümkündür(288). Ancak, burada hemen belirtmek gerekirse, böyle bir bölümlendirme değer oluşumunu durağan (statik) değil, devingen (dinamik) bir yaklaşıma dayandırmaktadır. Durağan yaklaşımda, insanın doğuştan taşıdığı değerler de söz konusu olur ki, bunlar ruhsal yapının zeka ve duygu kesimleri açısından "zeka değerleri" ve "güdüsel değerler" olmak üzere iki bölümde toplanabilir(289).

Ussal ve duygusal değerlerin oluşmasında temel etken, görgü-algı mekanizmasının işleyişidir. Burada ussal ve duygusal değer yaratıcısı olarak eğitimi; "disiplinli" ya da "sistemli" görgü şeklinde betimleyebiliriz.

Zeka değerlerinin insandaki düşünme mekanizması yardımıyla, kolay bir biçimde ussal değerlere dönüşmesine karşın, güdüsel değerler ile duygusal değerler arasında aynı dönüşüm özelliği görülmez, çünkü aralarında önemli yapısal ayrımlar vardır. Güdüsel değerler, görgü-algı mekanizması yardımıyla etki altına alınıp, duygusal değerlere dönüşerek

---

(286) İNAL CEM AŞKUN, İşgören Değerlemesi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlemler Akademisi Yayınları No: 158/100, 1976, s.4.

(287) A.g.k.

(288) A.g.k., s.6.

(289) A.g.k.

devingen bir nitelik kazanabilir. Ancak anılan durum da her zaman gerçekleşemez. Kişi ya da kişiler, sırasında doğuştan taşıdığı güdüsel değerleri yaşamı sona erinceye kadar taşıyıp, koruyabildiği gibi, sonradan kazandığı bazı duygusal değerleri güdüselleştirip, devingen özelliğini durağanlığa çevirebilir.

Günlük yaşantıda bu değerler bazı davranışlara temel olabilmektedir. Sözgelimi ussal değerlere dönüşmemiş zekâ değerleri "kurnazca ve zekice davranışların", uslal değerler "kurallı, düzenli davranışların", güdüsel değerler "inançlı, saplantılı davranışların", duygusal değerler ise "eğilimlerin" ortaya çıkışına ve oluşumuna yol açabilecek bir yapı taşımaktadır(290). İnsanların sahip oldukları ve diğer insanlarla olan ilişkilerini belirleyen ve kendi yaşamlarına da yön veren değişik nitelikte ve bağlı olarak değişik davranış biçimlerini oluşturan "değerler sistemi" ŞEKİL 30'daki çizimde birbirleriyle olan ilişkileri de gözönüne alınarak belirtilmiştir(291).

İnsanı içinde yaşadığı toplumdan soyutlayıp, onun değerler sistemini ayrıca, tek başına incelemek mümkün değildir. Bilindiği gibi insanın toplumsal olma özelliği de, onu tanımlayan temel ögelerdendir. İnsanın kişi olarak birçok değerleri aslında toplumdan kaynaklanır. Bunun içindir ki, insanın "kişisel değerleri" yanında, bir de bağlı olduğu ve içinde yaşadığı "toplumun değerleri" yer almaktadır. Kişisel değerleri, büyük oranda toplumsal değerlerine bağlı olan insanlarda, topluma bağımlı kişilik, aksi durumda bağımsız kişilik özellikleri görülür. Kişisel ve toplumsal değerlerini ayıramamış, bunlar arasında belirsizlik gösteren insanlarda ise kararsız olarak nitelendirilebilecek kişilik çizgisi belirginleşir. Bu noktada, kişilik kavramı; toplumsal kişilik ve nihayet Atatürkçü Kişilik ve özelliklerini ele almak gerekir.

---

(290) A.g.k., s.7.

(291) ŞEKİL 30 için bkz.: A.g.k.

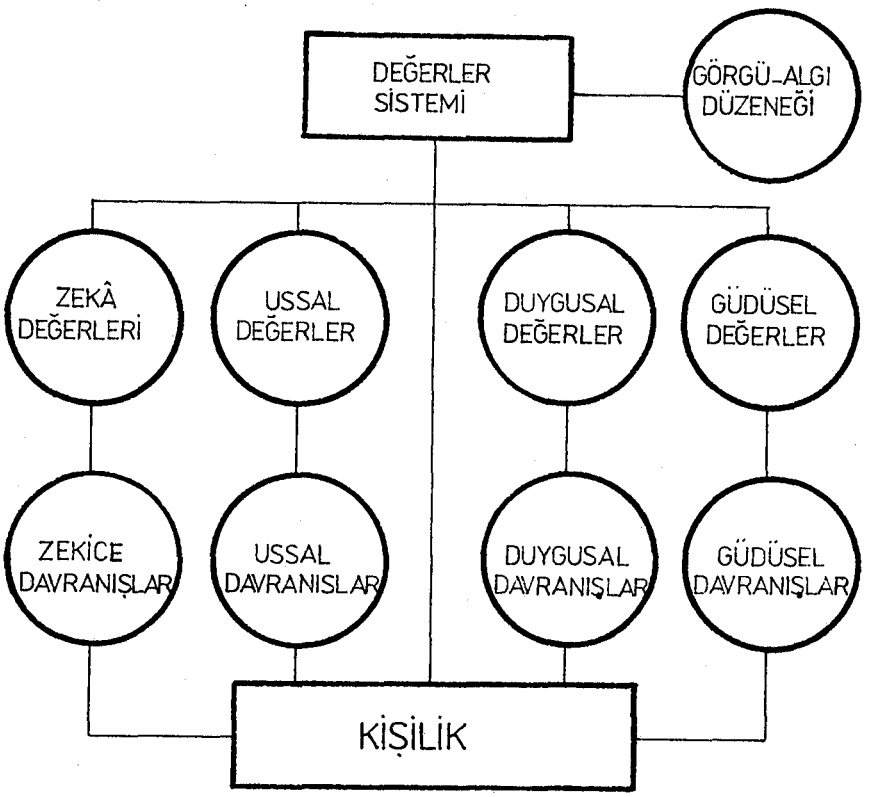

ŞEKİL 30: İnsanda Değerler Sistemi ve Kişilik

A. KİŞİLİK KAVRAMI

Kişilik olgusu en genel anlamıyla ruhbilimcilere göre, bireyin kendine özgü (characteristic) ve ayırcı (distinctive) davranışlarının bütünü olarak tanımlanmaktadır(292). Bu çok genel ve birtakım ayrıntıları kapsamayan tanımın yanısıra amaca göre değişiklikler gösterebilen diğer bazı tanımlamalar da yapılmıştır. Yukarıdaki tanımlamayı biraz daha açarsak, kişilik; bir insanı başkalarından ayıran bedensel, zihinsel

(292) ÖZCAN KÖKNEL, Kaygıdan Mutluluğa KİŞİLİK, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul: 1982, s.21.

ve ruhsal özelliklerin bütünü olarak nitelendirilebilir. Bir başka deyişle, kişilik kavramından, ir insanı nesnel (objektif) ve öznel (subjektif) yanlarıyla diğerlerinden ayıran ve böylelikle farklı kılan duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin tümü anlaşılır(293).

Bu genel çerçeve içerisinde yapılan değişik bazı tanımlamaları da, konuya boyut kazandırması açısından ele almak gerekmektedir(294):

- İnsanın, uyumunu sağlamak amacı ile yaptığı kendine özgü davranış biçiminin ve tüm özelliklerinin bir bütünlük içinde süreklilik göstermesidir.

- İnsanın bütün ilgilerini; tavırlarını; niteliklerini; yeteneklerini; konuşma tarzının, dış gösterişinin ve çevresine uyum tarzının özelliklerini özetleyen bir terimdir. Bununla beraber dikkati çeken bir husus, kişiliğin kendine özgü bir bütün teşkil ettiğidir.

- Kişinin, işler durumundaki ruhsal, bedensel ve fizyolojik özelliklerinin kendine özgü olan az-çok durağan bütünlüğüdür.

- Bireyin toplumsal çevresi içinde karşılaştığı ve edindiği izlenimlerle oluşturduğu davranış özelliğidir.

- Bir kimsenin kendine özgü belirgin bir özelliği olması durumudur.

- Bireyin ruhsal ve toplumsal tepkilerinin tümüne verilen addır.

Kişilik kavramını tartışırken, bu kavramın günlük hayattaki kullanımı ve diğer bazı kavramlar karşısındaki durumuna da değinmek gerekir.

---

(293) A.g.k.

(294) Bu tanımlamalar için bkz.: İBRAHİM ETHEM BAŞARAN, Eğitime Giriş, 3. Baskı, Ankara: 1978, s.88.

Bunlardan mizaç ya da huy, günlük yaşantı içinde kişiye özgü, oldukça sınırlı, belirli duygusal tepkilerin nitelik ve nicelik bakımından değişmesidir. Çabuk kızmak, sıkılmak, neşelenmek, öfkelenmek vb. hep bu türden bireylere özgü mizaç özellikleri ya da huydur(295).

Kısacası, toplumsal bir varlık olarak insanın her tür duygulanması ile çoşkularının bütünü olarak tanımlanabilecek olan huy ya da mizaç kişiliğin ancak bir yanını ya da bir ögesini oluşturmaktadır.

Bunun yanısıra kişilikle en çok eşanlamda kullanılan kelime ise karakterdir. Karakter ise, kişiye özgü davranışların bütünü olup, insanın bedensel, duygusal ve zihinsel faaliyetine çevrenin verdiği değer olarak tanımlanmaktadır(296).

Kişilik kavramının yapısında ortaya çıkan en önemli sorun belli kişilikteki bir bireyin çevresiyle olan ilişkilerinde kişiliğinin durumudur. Bir bakış açısına göre insanlar, toplumsal ilişkilerinde ilişkinin yapısına göre kişiliklerinin değişik yönlerini ortaya koyan maskeler takarlar. Bir başka deyişle insan toplumda kendisini istediği ya da istendiği gibi göstermeye çalışır. O halde kişilik kavramı, bireyin başkalarıyla kurduğu ilişkilerdeki tepkiyi ve kendisini gösterme biçimini de kapsar(297).

Bu açıdan bakıldığında, bir insanın duygu, düşünce, yetenek, ilgi, tutum, davranış ve hareketleri, kişiliğini meydana getiren başlıca ögeler arasında yer alırlar. Bu ögeler insanın görünüşü, hareketleri, mimikleri, jestleriyle ve çevreye uyumuyla dışarı yansır(298).

---

(295) KÖKNEL, s.22.
(296) A.g.k.
(297) A.g.k., s.24.
(298) A.g.k.

Kişilik kavramı birbirini tamamlayıcı biçimde işlev gören farklı katmanlardan meydana gelen bir bütün olarak nitelendirilebilir(299):

- Birinci katmanda kişiliğin bedensel nitelikleri bulunur.

-İkinci katmanda bedensel ve ruhsal yapının oluşmasında ve gelişmesinde önemli rol oynayan, bedensel yapıya biçim ve renk veren içsalgı bezlerinin işlevi bulunur.

- Üçüncü katmanda kişiliğin oluşup-gelişeceği ruhsal yapının temelini meydana getiren zekâ bulunur.

- Dördüncü katmanda yaşam gereksinimlerini karşılamaya yönelik içgüdü ve dürtülerden meydana gelen güdüler yer alır.

- Beşinci katmanda güdülerden kaynağını alan her türlü duygulanmalar ve çoşku alanı vardır. Bu katmanın kişiye özgü özelliklerine huy (mizaç) adı verilir. İç ve dış birtakım uyarımlara bağlı olarak kişinin mizacında meydana gelen kısa süreli değişmeler de duygu durumu (mood) adını alır.

- Altıncı katmanda kişiliğin benliği bulunur. Benliğin kendi iç ve dış çevreyle kesintisiz sürüp giden iletişim ve etkileşimi kişiliğe özgü özellikleri verir.

- Yedinci katmanda, kişiliğin dışarıya yansıyan, başkaları tarafından algılanan, değerlendirilen duyguları, düşünceleri, tutumları, davranışları, hareketleri vardır. Kısacası, bu katman diğer katmanlarda meydana gelen öznel kişilik yapısının nesnel, gözlenebilen, ölçülebilen yanıdır.

- Sekizinci katmanda, kişiliğin dışarıya yansıyan özelliklerinin toplum değerleri, kuralları ve ahlak açısından değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan karakter bulunmaktadır.

---

(299) Anılan bu katmanlar için bkz.: A.g.k., s.26-27.

- Dokuzuncu katman, kişinin kendini olduğu ya da olmak istediği biçimde kabullenmesi ya da kabul ettirmesi, kişiliğinin gerçekliğini kanıtlaması için başvurduğu yöntemler, yollar, bu amaç uğruna harcadığı çaba ve ortaya çıkardığı ürünlerden meydana gelir.

- Onuncu katmanda kişi, kişiliğini oluşturan öteki katmanların bilincinde olarak akıp giden zaman içinde evrendeki yerini ve değerini belirler.

Bütün kişilik yapıları en genel anlamıyla bu katmanları içermek durumundadır. Ancak kişinin, içinde yaşadığı çevrenin ekonomik, toplumsal, kültürel koşullarına göre benliğin gelişmesi, olgunlaşması kişinin kendisini kabul etmesi ve ettirmesi, kişiliğinin bilincine varması farklı olabilir. Asıl olan, anılan katmanların dengeli, düzenli bir birleşme ve bütünleşme içinde olmasıdır ki bu insanın "insanca" nitelikler kazanabilmesinin yoludur(300).

Kişilik kavramını tartışırken ele alınması gereken diğer önemli bir nokta da, kişiliğin oluşmasını sağlayan "güdülenme" ve "güdü" dür.

Kişiliğin oluşmasında, biçimlenmesinde tutum ve davranışı başlatan, açığa çıkaran, sürdüren, yönlendiren bilinçli ya da bilinçsiz etkenlere "güdü"; güdülerin etkisiyle meydana gelen sürece de "güdülenme" adı verilir(301).

Güdüler, doğal ve toplumsal olmak üzere iki büyük grup içinde toplanabilir.

Doğal güdüler tüm canlılarda vardır. Canlının temel ihtiyaçlarını sağlar, ve yaşamını sürdürebilmesi için de gereklidir. İnsanda da doğuştan varolan doğal güdüler kişilik gelişmesini ve davranışı önemli ölçüde etkiler(302).

---

(300) A.g.k., s.28.
(301) A.g.k., s.55.
(302) A.g.k., s.61.

Kişiliğin ortaya çıkmasında en az doğal güdüler kadar önem taşıyan toplumsal güdüler birçok değişik renk, biçim ve yoğunlukta ortaya çıkarlar. Yaş ilerleyip insan geliştikçe toplumsal güdüler giderek güçlenir, kişilik yapısı ve bağlı olarak davranışlar üzerinde daha etkili olurlar. Toplumsal güdüler, kişiliğin gelişmesine, kişinin toplum içindeki durumunun sürdürülmesine, korunmasına yardım ederler. Genel olarak toplumsal güdülerin doğuştan varolduğu, toplumsal güdülerin ise, sonradan kazanıldığı ve öğrenildiği kabul edilir.

B. TOPLUMSAL KİŞİLİK

İnsan kişiliğinin maddi yanları kalıtım, içsalgılar vb. ögelerden, manevi yanı ise, gelenekler, görenekler, tarih, birarada yaşama vb. gibi toplumsal ögelerden meydana gelir. İnsan tek başına doğa karşısında güçsüzdür. Tek tek güçsüz olan insanlar da toplu halde yaşamayı geliştirmişlerdir. Ancak bu yaşama da insanın doğal olarak varolan birtakım kişilik niteliklerine bazı etkilerin olmasını getirmiştir. Ayrıca, insanların birada yaşamaları aynı zamanda birtakım düzenlemeleri gerektirmiştir.ve bu düzenlemeler; ortak davranış biçimleri, töre, gelenek, ahlak, din ve diğer toplumsal yapılanmalar şeklinde kendini göstermiştir.

Toplumdan topluma ve hatta aynı toplum içinde bile zamanla değişen bu ortak davranış ve değerler, nesnel bir gerçeklik olarak bireyi kuşatır ve ona kendini kabul ettirerek davranışlarını yönlendirir.

Tamamen doğal kişilik güdüleriyle dünyaya gelen insanın süreç içerisinde, içine doğdukları toplumun toplumsal değerler sistemi ile, davranış kalıplarını benimseyerek toplumun üyesi haline gelmesine "toplumsallaşma" adı verilir(303).

---

(303) Toplumsallaşma kuramları, toplumsallaşma süreci konularında ayrıntılı bilgi için bkz.: AYSEL AZİZ, Toplumsallaşma ve Kitlesel İletişim, A.Ü. BYYO Yayınları No: 2, Ankara: 1982, s.11-31.

Toplumsallaşma süreci, bir yandan insanlara ortak kalıplara uyma güdüsünü öğretirken, bir yandan da insan aynı süreç içinde doğal kişilik güdüleri temelinde onu toplumdaki diğer bireylerden ayıran kişilik niteliklerini kazanır ve güçlendirir.

Toplum içinde yaşaması kaçınılmaz olan bireye, toplum tarihsel, kültürel, ekonomik, siyasal yapısı ve geleneklerin de biçimlendirdiği ortak davranış kalıpları çerçevesinde bir anlamda belirleyici bir görev yüklenmiştir. Toplum içinde bireyin konumu aslında onun kişiliğini doğrudan etkiler. Ancak, bir noktayı da önemle vurgulamak gerekir. Bireyler de, toplum karşısında tamamen pasif ve yönlendirilen varlıklar değillerdir. Toplumsallaşmanın da süreç olma özelliği sebebiyle, bireyin de topluma şu veya bu oran ve etkide bulunması söz konusudur. Toplumsal hayat içinde yer alan her insan sahip olduğu birtakım doğal kişilik güdülerinin yardımıyla, toplumsallaşma sürecinde bir yandan kişiliğini geliştirirken, bir yandan da toplumu etkiler. Bu durum "lider" nitelikli kişilerde çok daha güçlü bir biçimde ortaya çıkar(304).

Toplumsallaşma sonucunda bir toplumsal kişiliğin oluşabilmesi için toplum tarafından bazı araçlar da geliştirilmiştir. Eğitim ve özellikle günümüz toplumsal hayatında büyük önem ve ağırlık kazanmış olan "kitle iletişim araçları" bu doğrultuda en yoğun ve etkili araçlardır(305).

Özetlersek; belli bir ortamda yaşayan insanın kişiliği, içinde bulunduğu toplumun özelliklerine, gelenek ve göreneklerine göre şekil alır. İnsan davranışları üzerinde kişinin içinde doğduğu toplumun, kişinin doğal kişilik güdülerinin

---

(304) Bu durum, genelde bu çalışma konusu çerçevesinde değerlendirildiğinde Atatürk'ün kişiliğini buna en iyi örnek olarak gösterebiliriz. Bu konu ileride daha geniş olarak ele alınacaktır.

(305) Eğitimin toplumsallaşma ile bağı için bkz.: BAŞARAN, s.96-116; kitle iletişim araçlarının toplumsallaşma ile bağı için ise, bkz.: AZİZ, s.48-58.

yanısıra, büyük etkisi olur. Çocuk, biyolojik bakımdan gelişirken, bir yandan da toplumsallaşarak bir toplumsal kişilik kazanır, bir başka deyişle, insan içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını, davranış, konuşma, giyiniş, biçimlerini benimseme ve kendine mal etme yoluyla süreç içinde toplumsallaşır. Bu süreç bir anlamda insanın içinde yaşadığı toplumun kültürünü de benimsemek demektir(306).

Daha önce de değinildiği gibi kültür; toplumda sosyal, ahlaksal, düşünsel geleneklerin; yönetim ve iş yaşamıyla ilgili gelenek, görenek ve gidişim (folkways) lerin tümüdür. Belli bir toplumda konuşulan dil, genel yaşama şartları, aile yaşamı; yeme, giyinme ve eğlenme biçimleri; müzik, şiir ve sanat yaşamı; nezaket ve görgü kuralları; çocuk yetiştirme yöntemleri; ölüm ya da evlilik merasimleri gibi toplumsal hayat ögelerinin hepsi kültür kavramı içerisinde yer alır(307). Öyleyse, toplum, hayatın her alanında ve anında bireye birtakım öğrenilmesi, uygulanması zorunlu, şartlara göre yer yer değişimlere uğrayabilen birtakım kurallar getirir ki bunlar zaten toplum olarak yaşamanın asgari temel kurallarıdır. Bu açıdan bakıldığında bireyin o toplumun kültürel değerlerini kazanması sürecine toplumsallaşma diyebiliriz.

Kişilikle kültür arasındaki ilişki de oldukça tartışmalıdır ve bu bakımdan da oldukça karışık bir görüme sahiptir(308). Bir bakış açısına göre kişilik kültürün bir parçasıdır. Bir diğer bakış açısına göre ise kültür ile kişiliği farklı olgular şeklinde kabul etmek gereksizdir(309). Ancak, bu görüşe göre, kültüre uymayan bir kişilik diye bir şey söz konusu olamaz; oysa, bir toplumun bireyleri arasında egemen

---

(306) FERİHA BAYMUR, Genel Psikoloji, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 3. Baskı, İstanbul: 1976, s.272.

(307) A.g.k.

(308) Geniş bilgi için bkz: ÇİĞDEM KAĞITÇIBAŞI, İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş, 2. Baskı, İstanbul: 1977, s.266-284.

(309) A.g.k., s.269.

kültüre uyma konusunda farklılıklar olduğu bilinmektedir ve bu kolaylıkla gözlemlenebilir. Bu da, kültür-kişilik ilişkisi konusunda neyin sebep, neyin sonuç olduğu konusunda belli bir karışıklığı doğurmaktadır(310). Oysa, kişiliğin kültürle ilişkisinde bir ara-değişken olması daha akla yakın görünmektedir.

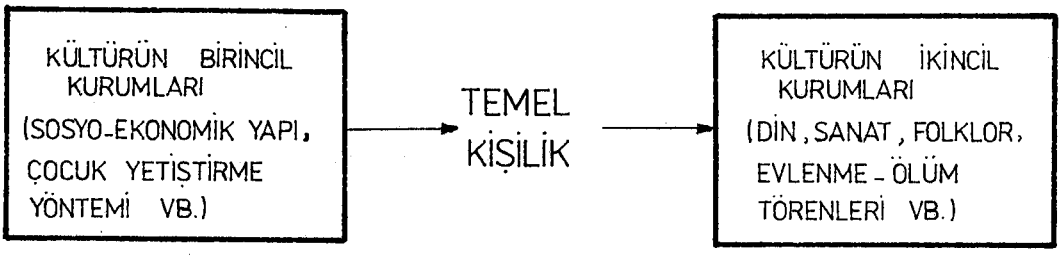

ŞEKİL 31: Kişiliğin Kültürde Ara Değişkenliği

Kültürle ilişkisinde bir ara-değişken olarak nilendirilen kişilik, böylece kültürün hem nedeni hem de sonucu olarak ortaya çıkmaktadır(311).

Her toplumun, içinde yaşanılan zaman kesitine özgü bir kültürü vardır. Kültür kavramında bu "yaşanılan zaman kesiti" ölçüsü büyük önem taşır. Bazı kültürel ögeler kalıcı niteliğe sahipken, birtakım kültürel ögeler zaman içerisinde değişir. Bu anlamda, insanın belli bir yer ve zamana kadar benimsediği kültürel değerlerden başkalarını benimsemesine ya da zaman içinde yeni kültürel ögelerin eskilerini yerini almasıyla bireyce benimsenmesine "kültürlenme" adını veririz ki, bu bağlamda kültürlenme; kültürün dinamik yapısı sebebiyle hayat süresince devam eden bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte Türk Kültür ve İletişim Devrimi de, hayatta uygunluk sağlama açısından böylesi bir kültürlenmedir.

---

(310) A.g.k.

(311) ŞEKİL 31 için bkz.: A.g.k., s.270.

Bu aşamada Türk Kültür ve İletişim Devrimini gerçekleştirmiş olan ve Türk toplumu bireylerinin doğal kişilik özelliklerini toplumu yeniden düzenleyerek çağa uygun bir şekilde formüle eden Atatürk'ün kişilik özelliklerini ele almak gerekmektedir.

C. ATATÜRK'ÜN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE TOPLUMSAL YANSIMASI

Daha önce de vurgulandığı gibi, insanda kişilik onu öteki insanlardan ayırt eden en önemli niteliklerinden birisidir. Buna bağlı olarak, eğer herhangi bir birey, kişiliğinin özellikleriyle kendisini o toplumda birlikte yaşadığı diğer bireylerden ayırabiliyorsa; böylelikle de toplumda özgün ve ayırıcı bir yere sahip olabiliyorsa, o birey "kişilik" sahibi olarak nitelendirilebilir.

Herhangi bir bireyin kişiliğini incelemek ya da kişiliği hakkında tutarlı bir bilgiye sahip olabilmek için uzun süreli bir araştırma gerekir. Çünkü, kişiliği belirleyen ögelerden özellikle toplumsal güdüler, toplumun dinamik yapısına bağlı olarak sürekli değişiklik gösterir ve bağlı olarak da, bireylere devamlı değişik iletilerle etkilerler. Buna bağlı olarak da bireylerin kişiliğinin de bu bağlamda dinamik yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür, bir başka deyişle bireyin kişiliği, bireyin yaşına, içinde bulunulan toplumsal ortama, yaşanan çeşitli olaylara göre değişiklik gösterebilir. Ancak, bilimin çağdaş yaklaşımı olan "sistem" mantığı bu konuda da kullanılacak olursa, kişiliğe biçim veren üç ana amaç görmek mümkündür: Bunlar büyüme, etkileşim ve kararlılıktır(312). Bu üç ana amaç, kişiliğin yapısal ögeleri durumundaki duygu, düşünce ve davranış kesimlerinde etkisini ve belirleyiciliğini sürdürür. Söz konusu edilen

---

(312) İNAL CEM AŞKUN, "Söylev'deki Kişiliğiyle Atatürk" Türk Dili, (Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı), Aylık Dil ve Yazın Dergisi, Yıl 27, Cilt XXXVI, Sayı: 314, Ankara: 1977, s.493.

amaçlara kişiliğini biçimlendirenler veya kendilerinde böyle bir gelişim olduğu görülenler toplumda önemli insanlar durumuna gelirler ki, bunların başında da topluma önderlik, yapanlar gelir(313). İşte bu bağlamda günümüzde de, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ve önderi olan; Atatürkçü Düşünce Sisteminin kurucusu ve sahip olduğu kişilik özellikleriyle toplum için örnek oluşturarak, Türk insanı ve toplumunun doğal özelliklerinin kişiliğinde simgeleştiği Atatürk de, sadece Türk toplumunun değil, çağın önemli kişiliklerinden birisidir. Çağdaş bir toplum önderi olarak Atatürk, önderlik niteliğini kişilik gücüyle ve buna bağlı olarak da söylediği herşeyi yapmakla elde etmiştir. Bu bağlamda, onun kişilik özelliklerinin yapılabildiği kadar ortaya konulması, Türk toplumunun gün ışığına yeniden çıkarılmış toplumsal özellikleri olarak niteleyebileceğimiz "Atatürkçü Kişilik Özellikleri" nin açıklığa kavuşması için birincil derecede önem taşımaktadır(314). Atatürk'ün sahip olduğu kişilik değerleri ve özellikleri bazı hatıralarda da yer almaktadır. Ancak, "söylediği herşeyi yapan, gerçekleştiren" Atatürk'ün Söylev'i, onu topluma karşı, kişiliğinin bu sağlamlık nitelik ve özelliğini açığa çıkaran bir yapıt olması nedeniyle, daha objektif ve gerçekçi verilere sahiptir. Aslında, bu yönüyle bakıldığında, Söylev'i sadece Türk Kurtuluş Hareketinin bir tarihsel öyküsü olarak görüp, değerlendirmemek gerekir. Gerçekte, "Söylev" Atatürk'ü ve yaptıklarını da anlatan ve kendi anlatımıyla onun kişiliğinin temel ögelerini ortaya koyan bir eserdir ve bu yanıyla Atatürk'ün iletişimsel yanının da bir göstergesidir(315).

---

(313) A.g.k., s.493.

(314) Bunu yapmak için Prof.Dr. İNAL CEM AŞKUN'un anılan çalışmasından geniş ölçüde yararlanarak, "Söylev" temelinde, Atatürk'ün kişilik özellikleri sıralanacaktır.

(315) A.g.k., s.494.

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

a. Gerçekçilik, Bağımsızlık, Türk Ulusçuluğu

Atatürk'ün kişiliğinde onu başarıya ulaştıran en önemli faktörlerden birisi olan gerçekçilik özelliği önemli bir yer tutar. Bu gerçekçilik özelliğinin varlığını ispat eden en önemli olgu ise, onun olayları ve durumları tam olarak tanımlaması ve içinde bulunulan şartları gerektiğinde bütün olumsuzluğuna rağmen vurgulayıp, düzeltmek için, büyük çabalar gerekse bile, elinden geleni yapmasıdır. Böylesi bir vurgulamayı Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu, fakat yöneticilerin son ve dayanaksız gayretlerle iyi göstermeye çalıştığı, olumsuz durum için yapmıştır. Bunun gibi önemli ve devleti konu alan durumlarda bile gerçekleri dile getirmekten kaçınmaması, onun kişiliğinin "gerçekçi" özünün göstergesidir. Anılan durum için Söylev'deki anlatıya baklam gerekmektedir: "Düşman devletler Osmanlı devletinemaddesel ve ruhsal bakımdan saldırmışlar; yok etmeye ve paylaşmaya karar vermişler. Padişah ve halife olan kişi, kendi yaşam ve rahatını kurtarabilecek çareden başka birşey düşünmüyor. Hükümeti de öyle. Farkında olmadan başsız kalmış olan ulus, karanlık ve belirsizlik içinde olup bitecekleri bekliyor. Felaketin korkunçluğunu ve ağırlığını anlamaya başlayanlar, bulundukları çevreye ve olaylardan etkilenebilme güçlerine göre kurtuluş çaresi saydıkları tedbirlere başvuruyorlar.... Ordu adı var, kendi yok bir durumda.....

Ulus ve ordu, Padişah ve Halifenin hayınlığından haberli olmadığı gibi, o kata ve o katta bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla içten bağlı ve uysal. Ulus ve ordu, kurtuluş yolu düşünürken bu atadan gelme alışkanlık dolayısıyla önce yüce halifeliğin ve padişahlığın kurtuluşunu ve dokunulmazlığını düşünüyor. Halifesiz ve padişahsız kurtuluşun anlamını kavrama yeteneğinden yoksun. Bu inançla bağdaşmaz görüş ve düşüncelerini açığa vuracakların vay haline! Hemen dinsiz ve vatansız, hayın, istenmez oluyor....

Gerçekte içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Osmanlı ülkesi bütün bütüne parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türkün barındığı bir "ata yurdu" kalmıştı. Son sorun, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktan başka birşey değildi. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi anlamını yitirmiş birtakım boş sözlerdi.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne gibi yardım istemek düşünülüyordu?

Öyleyse sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi?

Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak"(316).

Bu alıntıda da görüldüğü gibi, uzun bir geçmişe sahip olması nedeniyle, kimsenin yakıştıramadığı Osmanlı Devletinin yıkılmışlığını gerçekçi bir bakışla ve güçlü bir sezgiyle vurgulayan Atatürk buradan yeni bağımsız bir Türk devleti yaratmanın düşünsel temellerini böylelikle atmış oluyordu. Burada ortaya çıkan bir başka kişilik özelliği de onun gerçek bir Türk ulusçusu oluşudur. Atatürk ilkelerinden ulusçuluğu irdelerken üzerinde geniş olarak durulan Türk ulusçuluğu, Atatürkçü Düşünce Sisteminde gerçek ve çağdaş yorumunu bulmuştur. Kuşkusuz bu, Atatürk'ün kişiliğinin bir yansımasıdır. Ona göre kurulacak yeni devlet, ulusçuluk ilkesi temelinde yükselirken bağımsızlık da yeni devletin yönetim yönteminin bir ögesi olarak vurgulanmalıydı: "Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve saygın bir ulus olarak yaşamasıdır. Ne denli zengin ve gönenmiş olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar toplumlar karşısında uşak durumunda kalmaktan öteye gidemez.....

---

(316) SÖYLEV, s.8-9.

Türkün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir.

Öyleyse, ya bağımsızlık ya ölüm!"(317)

Türk ulusuna ve ulusçuluğa bağlılığını böylece vurgulayan Atatürk'ün bir diğer kişilik özelliği olarak da bağımsızlık ortaya çıkar. Ona göre bağımsızlık bir ulus ve devlet için olması gerekli, hayati bir durumdur. Bir anlamda bağımsızlık onda, olmaması halinde ölünebilecek bir tutkudur. İşte bu noktada, bağımsızlık tutkusunu topluma aktarmada kişiliğinin akıl ve istem gücüne dayanıp, söz konusu tutkuyu ussallaştırma, bunun için de kişiliğindeki büyük sabır ögesinden yararlandığı görülebilir(318): "Türk ata yurduna ve Türkün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, anlara bütün ulusça silahlı olarak karşı çıkmak ve onlarla savaşmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gereklerini ve yapılması istenenleri ilk gününde açıklamak ve söylemek, kuşkusuz yerinde olmazdı. Uygulamayı birtakım evrelere ayırmak ve olaylardan ve olgulardan yararlanarak ulusun duygu ve düşünceleri üzerinde işlemek ve adım adım ilerleyerek amaca ulaşmaya çalışmak gerekiyordu.... ilk günden bugüne dek izlediğimiz genel gidişin, ilk kararın çizdiği çizgiden ve amaçtan hiç ayrılmamış olduğu görülür.

İleride olabilecekler üzerine çok konuşmak, girişti-ğimiz gerçek ve maddesel savaşa boş kuruntular niteliği verebilirdi; dış tehlikenin yakın etkileri karşısında üzüntü duyanlar arasında göreneklerine, düşünme yeteneklerine, ruhsal durumlarına uymayan olasılık içindeki değişikliklerden ürkeceklerin ilk anda direnmelerine yol açabilirdi. Başarı için kestirme ve güvenli yol, her evreyi zamanı geldikçe

---

(317) A.g.k., s.10.
(318) AŞKUN, s.495.

uygulamaktı. Ulusun gelişmesi ve yükselmesi için esenlik yolu bu idi. Ben de öyle yaptım"(319).

Burada Atatürk'ün olaylara bilimsel bir sistem yaklaşımı içinde yaklaşmasının kanıtları da görülebilir. Olayları ve yapılacakları bütün olarak ele alıp karışıklığa yol açmak yerine herşeyi evreler halinde ve yere ve zamana göre değerlendirerek gerçekleştirmek çağdaş bilimsel bir yöntemdir.

b. Hoşgörü, Kararlılık, Halkçılık, Örgütçülük

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi Atatürk amaca ulaşmak için, sistem yaklaşımı içerisinde sabırlı bir mücadeleye girmişti. Burada üzerinde durulması gereken bir başka nokta onun kişiliğinde varolan hoşgörüdür. Aslında hoşgörüsü ile sabrı birbirini bütünleyen bir yapı gösterir. Toplum yüzyılların şartlanmışlığı altındadır. Bu anlamda, yeni şeyleri topluma rağmen yapıp başarısızlığa uğramak yerine, toplumu zaman içinde yeniliklere uyarlamak, bunu yaparkende sabırlı olmak ve geçici yanlışlarla, tutuculuklara hoşgörü göstermek gerekirdi. Yüksek değerlere sahip Türk ulusu elbette yenilikleri kabul edecekti ama belli bazı şartlanmalardan doğabilecek direnmelere hoşgörü gösterilmeliydi. İşte bu inanca sahip Atatürk de kişiliğinin gereği olarak aynı yolu izlemiştir. Ancak hoşgörü amaca ulaşmada belli bir kararlılığı da gerektiriyordu. Engellerden yılmamak, onların üstesinden gelmek ama saptanan yol ve ilkelerden taviz vermeden başarmak şaşmaz bir kararlılık gerektiriyordu. Ayrıca sistem yaklaşımı gereği, her evreyi genel sistemin bir parçası olarak görüp, vakti geldikçe uygulamaya girmesi Atatürk'ün kişiliğinin "hesapçı ve yüksek algılama gücünün"(320) belirlediği eğilimlerdir. Böyle bir "sezgi yeteneği" kendi kişiliğine benimsettiği her amacın biçim ve öz bakımından, yanındaki

(319) SÖYLEV, s.11-12.
(320) AŞKUN, s.496.

arkadaşlarınca sırasında istenmeyebileceğini ona hatırlatabilmektedir(321). Ancak buna karşılık, ulusal amaçlarına ulaşmada andiçme düzeyinde "kararlı tutuma" girecek bir kişilik yapısı taşıdığını da belirterek şöyle demektedir(322): ".... Tuttuğum başarı yolu; yakın çalışma arkadaşım olarak tanınmış kişilerden kimileriyle aramızda, zaman zaman ilkelerde, davranışlarda, yapılan işlerde özde ve ayrıntıyla ilgili birtakım anlaşmazlıklar, kırgınlıklar ve dahası ayrılıklar çıkmasının nedeni ve açıklaması olmuştur. Ulusal savaşa birlikte başlayan yolculardan kimileri, ulusal yaşamın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet yasalarına değin uzayan gelişmelerinde, kendi düşünce ve ruh yapılarının kavrama sınırı bittikçe bana direnmeye ve karşı çıkmaya başlamışlardır....

Ben, ulusun vicdanında ve geleceğinde sezdiğim büyük gelişme yeteneğini, bir ulusal sır gibi vicdanımda taşıyarak yavaş yavaş,bütün toplumumuza uygulatmak zorundayım"(323).

"Bağımsızlığa ulaşıncaya değin, bütün ulusla birlikte, özveriyle çalışacağıma kutsal inançlarım adına ant içtim"(324).

Bu kadar kesin bir kararlılıkla hareket eden Atatürk'ün gücü onun halkçı kişiliğinden kaynağını alır. Türk halkını iyi tanıyan ve ulusal özellikleri iyi belirleyen Atatürk'ün Ulusal Mücadeleyi başlatmak, Türk Ulusunu çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaştırmak için gerçekten zor ve uzun süreli çabasında tek dayanağı daima halk olmuştur(325). Atatürk'ün halkçı kişiliği, üstlendiği ve başardığı tarihsel görevde onu kişisel

---

(321) A.g.k.

(322) A.g.k.

(323) SÖYLEV, s.12.

(324) A.g.k., s.15.

(325) Atatürkçü Düşünce Sisteminin "Halkçılık" ilkesinin yapısı ve boyutları daha önce ele alınmıştır. Bu yargıya da,o bilgiler ışığında ulaşılmıştır.

tutkularının dışında bırakmıştır(326). Bu durum onun yaptıklarını ulusa mal etmesinin önemli bir nedenidir(327).

Atatürk'ün amaç, inanç, görüş ve tutumlarını kişisellikten kurtarıp topluma mal etmede kişiliğinin halkçı boyutlarının kendine verdiği imkan, onu kısa bir sürede Anadolu halkının önderi haline getirmiştir(328). Ancak Atatürk bu görevini halktan kopuk bir şekilde halkın önünde giderek değil de, onun arasında kalarak yapmaktadır. Aslında, bu durum Türk halkının yaşadığı en önemli gelişim ve iletişim açısından en önemli devrimlerden birisidir. Atatürk'ün halkın arasında olması, halkın ona olan güvenini pekiştirmiştir. Örgütsel açıdan da, yönetim gücünü sadece kendinde toplamak yerine, kurduğu örgütlerle paylaşması, halkçı kişiliğinde kişisel değil örgütsel yaklaşımı kabul ettiğini göstermekte ve kişilik yapısındaki "örgütçü" ögeyi meydana çıkarmaktadır(329).

c. İşbirliği Tavrı, Demokratik Tavır, Cumhuriyetçilik, Layiklik, Devrimcilik(İnkılapçılık)

Atatürkün kişiliğinde somutlaşan halkçı önderlik aynı zamanda çevresindeki çalışma arkadaşlarının yönetime katkılarını sağlayacak "işbirliği yapma" ögesini de taşımaktaydı. Yapacağı işlerde başkalarının da düşüncelerini alma ve bizzat onların ve halkın yönetime katılmaları bağlamındaki işbirliği tavrı beraberinde "demokratik tavrı" da getiriyordu (330). Bu konuda Atatürk düşüncesini şöyle ifade etmektedir:

---

(326) AŞKUN, s.497.

(327) ATATÜRK'ün bu konudaki düşünceleri için bkz.: SÖYLEV, s.22-23 ve s.32-33.

(328) AŞKUN, s.497.

(329) A.g.k., s.497-498.

(330) Bu konu da aslında Atatürkçü Düşünce Sisteminin bütüncü yapısı nedeniyle kaynağını "halkçılık" ilkesinden almaktadır. Atatürkte işbirliği ve demokratik tavırların boyutu halkın yönetime katılmasına kadar gider.

".... tek çıkar yol, bizim yürekten gelen sarsılmaz bir dayanışma ile kutsal amacımıza yürümekte bir an duraksama göstermemekliğimizdir. Ben, kamu yararına ve geniş kapsamlı olan işlerimizde kendi görüşlerime göre değil, bütün değerli arkadaşlarımın candan ve gönülden birliği ile çalışmayı yeğlediğimi sizkardeşim de kabul edersiniz"(331).

Atatürk, halk aşamasından ulus düzeyine çıkmada devletçi kişiliğinden yararlanırken, bunun demokratik eğilimleriyle karıştığı noktada "cumhuriyetçi kişiliğini" de oluşturmuş bulunmaktadır(332). Aslında, cumhuriyetçilik düşüncesi onda sonradan meydana gelmiş değildir. Daha kongreler sırasında, hatta Samsun'a çıktığı anda bu düşünceye sahip olduğu bilinmektedir.

Atatürkçü Düşünce Sisteminin ilkelerinde de ifadesini bulduğu gibi, Atatürk'ün kişiliğin diğer önemli ögeleri de layik ve devrimci (inkılapçı) kişiliklerdir. Layik kişiliğini akılcı ve gerçekçilik özellikleriyle güçlendirirken devrimciliğini de sürekli uygar düşünceden geliştirebilmiştir (333).

Sonuç olarak, Atatürk, yok olmak üzere olan bir ulusu ayağa kaldırıp, her yönüyle yeni bir devlet kuracak büyük ve engin bir kişilik yapısına sahiptir. Atatürk'ün devlet kurucusu olan kişiliğinin ana bölümlerinde, Atatürkçü Düşünce Sisteminin ilkelerine **paralel olarak**, cumhuriyetçilik, ulusçuluk, devletçilik, halkçılık, layiklik devrimcilik ögelerinin yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bu ana ögeleri destekleyen gerçekçilik, bağımsızlık, kararlılık gibi alt-kişilik katmanları da söz konusudur.

Bir başka açıdan Atatürk'ün kişiliği konusuna yaklaşıldığında, onun ortaya koyduğu düşünce sistemi ile toplum

---

(331) SÖYLEV, s.112.
(332) AŞKUN, s.498.
(333) A.g.k., s.499.

modelinin, yukarıda tartışılanların yanısıra, Atatürk'ün kişiliğinin üç başka karakteristiği ortaya çıkmaktadır. Bunlar aynı zamanda çağdaş ve modern diğer bir deyişle "Batılı" olmanın da karakteristikleri olarak karşımıza çıkmaktadır ki; hümanizm, akılcılık, radikalizmdir(334).

Atatürk, insanı özgür bir varlık olarak algılamakta ve insan zaaflarının ve sorunlarının sevgi ile giderek ortadan kalkacağına inanmaktadır. Atatürk için insan sevgisi bir kültürel bağlılığın geçerli olduğu ulus sevgisini gerektirir, ve buna bağlı olarak gerçek anlamda kendi ulusunu sevenler diğer uluslara da saygılı olacaklardır(335).

Çağdaş dünyada insanların yaşamalarını güçleştiren birtakım sorunları doğru ve gerçekçi yollarla algılanmalı ve onların gelişmesini ve değişen şartlara ayak uydurmalarını engelleyen kısıtlamalar ortadan kaldırılmalıdır. Bu ise ancak doğru bir çözümleme ve akılcı bir yaklaşımla olur ki bunun kurumlaşmış şekli bilimdir. İşte bu nedenle Atatürk hayattaki tek ve gerçek yol göstericinin bilim olduğunu ve bunun da laik bir düzenlemeye kavuşturulmasını önermiştir (336).

İnsanın gelişmesini engelleyen güçlere karşı koymak ve doğan birtakım sorunlara sahip çıkabilmek ve onları çözebilmek için uğraşmak gerekir. Bu nedenle hümanizm ve akılcılık sağduyulu bir radikalizmi de zorunlu kılar(337). Bunun Atatürk'teki göstergesi, onun daha Kurtuluş Savaşının başında ortaya koyduğu "ya istiklal, ya ölüm" ilkesinde kendini gösterir. Bir başka deyişle, Atatürk, bağımsızlık uğruna ölecek kadar radikal, başka yol olmadığını görecek

---

(334) KUTLU MERİH, "Filozof ATATÜRK ve Yaratıcı Önder Kişilik Yapısı", Yeni İş Dünyası Aylık Dergi, Yıl.4, Sayı.37, İstanbul: 1982, s.11.

(335) A.g.k.

(336) A.g.k., s.12.

(337) A.g.k., s.12.

kadar da akılcıdır(338). Kısa bir saptama yaparsak, son vurgulanan kişilik karakteristiklerinin karşı geldikleri Atatürk ilkeleri de şunlardır: Halkçılık ve ulusçuluk; humanizme; cumhuriyetçilik ve laiklik akılcılığa; devletçilik ve devrimcilik ise radikalizmde ele alınabilir.

Buraya kadar, Türkiye Cumhuriyetini ve onun temeli olan Atatürkçü Düşünce Sisteminin kurucusu olan Atatürk'ün kişilik özellikleri sınırlı bir çerçevede de olsa ele alınmaya çalışılmıştır. Atatürk toplumun önderidir ve bu sebeple birçok noktadan ileri kişilik özelliklerinin olması doğaldır. Ama, o da Türk toplumunun içinden gelen ve buna bağlı olarak toplumun ortak kişilik özelliklerine sahip olan bir önderdir. Atatürk ilkeleri çerçevesinde yeniden formüle edilen birtakım kişilik özellikleri bir sonkaki konuyu meydana getirmektedir.

D. TÜRK TOPLUMUNUN ATATÜRK İLKELERİ ÇERÇEVESİNDE YENİDEN FORMÜLE EDİLEN DOĞAL KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ATATÜRKÇÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Daha önceki bölümde dile getirildiği gibi toplumda her kişinin diğerlerinden ayırıcı özelliklerine onun "kişiliği" adı verilmektedir. Benzer biçimde, en genel anlamıyla toplumları ve bireylerini diğerlerinden ayıran özelliklere de o toplumun "toplumsal-ortak kişilik özellikleri" adını vermek mümkündür. Gerçekten de her ulusun, geleneklerinin, toplumsal yapılarının kültürlerinin, ortak kalıtsal yapılarının, dinlerinin, coğrafi yapılarının vb. ögelerinin şekillendirdiği ve sonuçta o ulusa ait bir adın ortaya çıkmasına yol açan ortak özellikleri vardır. Bir kişiye İspanyol, Alman, Türk dendiğinde aslında bu ayırıcı özellikler isimlendirilmektedir.

---

(338) A.g.k.

İşte, Türk toplumu bireylerininde, Türk soyunun geleneklerinden gelen, İslam dininin değerleriyle zenginleşmiş ve sonunda Atatürkçü Düşünce Sistemiyle çağdaş uygarlığa uygun hale getirilmiş özelliklerine Türk Kişilik Özellikleri ya da daha doğru bir ifadeyle çerçevesinde formüle edildiği düşünce sistemi doğrultusunda "Atatürkçü Kişilik Özellikleri" adını vermek mümkündür. Atatürkçü Kişilik Özellikleri aslında, genelde Türk Ulusunn yapısında gözlenebilmekte; ancak bunlar yeterince ele alınıp irdelenmemiş bulunmaktadır. Bu çaba bir bakıma insanın kendi beynini öğrenmeye eşdeğer olarak nitelendirilebilir. Bir başka deyişle, Atatürkçü Kişilik Özellikleri Türk halkının zaten var olan doğal ve tarihten süzülerek günümüze ulaşarak Atatürkçü Düşünce Sistemince yeniden yorumlanmış toplumsal yapının doğurduğu toplumsal kişilik yapılarının düzenlenmiş şeklidir. Türk toplumunun hedefi de bunun bilincine varmış kişilerden meydana gelmek olarak konmalıdır, bir başka deyişle, Türk toplumu Atatürkçü Kişilik Özelliklerine sahip bireylerden meydana gelmiş Atatürkçü bir toplum haline gelmektir. Bu da, Atatürkçü eğitim politikasının uygulanmasıyla ve bunun sonucunda, varolan davranış değerlerinin tüm halkta bilinç düzeyine çıkarılmasıyla söz konusu olabilir.

İnsanların kişiliği ile toplumsal kimlik arasındaki doğal bağlılık, bireyin geliştireceği kişiliğin, yaşadığı toplumun yapısı ve düzenine göre oluşacağı ya da oluşturulması gerektiği açıktır(339). Kişilik ve toplum arasındaki ilişkiler, karşımıza bir davranış değerleri olgusunu çıkarır. Burada da, devleti kuran düşünce, ilke, ideoloji gibi kavramlarda dile getirilen sistemli davranışların yeri büyüktür. Bu davranışlarda kuşkusuz, belli düşünce, görüş ve ilkeler doğrultusunda geliştirilmiş değerlerin toplum ile

---

(339) İNAL CEM AŞKUN, "Atatürk İlkelerinin Kişilik Boyutları ve Eğitim Ortamları", Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğler, Cilt 1, Boğaziçi Üniversitesi Yay. İstanbul: 1981, Teblig No: 10, s.1.

onun bireyi ve örgütlerinde yarattığı kişilik yapılarının ürünü olmaktadır(340). Atatürkçü Kişilik Özelliklerinin temel çerçevesi olarak ele alınan Atatürk ilkeleri de, dünyada ilk defa herhangi bir felsefe, doktrin ya da ideolojiye bağlı kalmadan, kendine özgü kavramsal yapılarıyla, yeni bir toplum yaratıp, ona bağlı bir devlet kuran ilkeler topluluğu olmuştur(341).

Yukarıda da değinildiği gibi varolan özelliklerin formüle edilmesi anlamında ele aldığımız "Atatürkçü Kişilik Özellikleri" ilk kez 1980'de İNAL CEM AŞKUN tarafından ortaya atılmıştır. Atatürkçü Düşünce Sisteminin iletişim yapısını ele almayı amaçlayan bu çalışmada, anılan iletişim yapısının etkililik ölçütü olarak değerlendirilen bu özellikler önce sıralanacak, yorumlayacak ve ulaşılması için öneriler geliştirilecektir(342).

a. Cumhuriyetçilik Kişilik Özellikleri

1. Demokratik tutumlu
2. Özgür düşünce ve tutum sahibi
3. Adaletli ve barışçı
4. Erdemli ve uygar
5. Topluma ve kurumlarına sayğılı
6. Yasalara uyan, disiplinli, dengeli, sabırlı
7. Hoşgörülü ve insancıl
8. Kişi, örgüt ve toplum çıkarlarını dengeleyen
9. Görev ve sorumluluk bilinci olan
10. Sorunlara dönük ve gelişmeye inançlı

---

(340) A.g.k., s.2.

(341) A.g.k.

(342) Anılan Atatürkçü Kişilik Özellikleri için bkz.: İNAL CEM AŞKUN, "Yönetici Kişiliğin Atatürk İlkeleri Temeline Göre Geliştirilmesi", ESADER, Cilt XVI, Sayı 1, Eskişehir: 1980, s.22-25.

b. Ulusçuluk Kişilik Özellikleri

1. Bağımsız düşünce ve tutum sahibi
2. Toplumsal yapıyı ve amaçlarını bilen
3. Geçmişi inkâr etmeyen, ancak özeleştiri gücü olan
4. Geleceğe dönük amaçları bulunan ve bunları toplumsallaştırabilen
5. Araştırıcı, gerçekçi, yaratıcı olan, taklitçilikten kaçınan
6. Ulusu temsil eden simgelere ve büyüklerine saygılı
7. Ulusun çıkarlarını kollayan ve geliştiren
8. Evrensel kültür ve görüş sahibi, diğer uluslara saygılı
9. Tartışmaya açık, peşin yargılı olmayan
10. Cesaret sahibi, işbirliğine yatkın, birleştirici.

c. Devletçi Kişilik Özellikleri

1. Devletin, toplum düzeninin temeli olduğuna inanma
2. Devletin çıkarlarını koruma ve geliştirme
3. Devletin toplumsal sorumluluğunu bilme
4. Milli, demokratik, hukuk, sosyal, laik, çağdaş devlet anlayışını taşıma
5. Katı bürokrat davranışlarından uzak kalma
6. Devlet ilişkilerinde ussal davranış anlayışında olma
7. Dürüst, eşitçi, dengeli ve gerçekçi olma
8. Devletin yanında, ona uygun, toplumsal sorumluluk duygusunu taşıma
9. Toplumda devlete düşen başlıca görevler hakkında bilgili olma ve amaçlarını bilme

10. Devletin, toplumun bireyleri, diğer kurum ve örgütleri ile devletlerarası ilişkilerinde derin kültür ve sağduyu sahibi olma.

d. Halkçı Kişilik Özellikleri

1. Halka karşı saygılı ve komuoyu duyarlığına sahip olma
2. Halkın sorunlarını bilme ve kendi çapında çözme çabalarına katılma
3. Halka karşı adil, dengeli, gerçekçi tutum gösterebilme
4. Halkı sevme ve ona inanma
5. Halkın kültürüyle etkileşim sağlayabilme ve onun kültürüne katkıda bulunabilme
6. Halka karşı toplumsal sorumluluk duyma ve toplumsal bir kişilik geliştirme
7. Kişisel, grupsal, sınıfsal, örgütsel vb. amaçlar için halkı araç olarak kullanıp onu zor duruma sokarak, çıkar sağlama anlayışından uzak kalma
8. Halkı bütün olarak görüp; çeşitli ırk, din, mezhep, meslek, sınıf vb. açılarından bölme ve ayrıcalı tutum gösterme düşüncesini taşımama.
9. Halka karşı dürüst olma, yalan söyleyip, sahteci davranışlarda bulunmama.
10. Birey, örgüt, kurum, yöre, bölge, ulus amaçları ile evrensel amaç ve davranışlar içinde belli bir halkçı yaklaşımı gösterebilme.

e. Layik Kişilik Özellikleri

1. Cumhuriyetçi, ulusçu, devletçi, halkçı, devrimci, kişilik özelliklerini taşıma.

2. Bireysel din anlayış ve tutumuna sahip olma
3. Gelenekçi kalıpların dışında davranış yeteneği gösterme, gerçekçi olma.
4. Ussal davranış alışkanlığı bulunma; bilimin üstünlüğü ve kılavuzluğunu benimseme
5. Başkalarının görüş ve inançlarına karşı hoşgörü sahibi olma, sabırlı davranma
6. Bağımsız düşünebilme
7. Uygarca tutum ve davranışları benimseyebilme
8. Peşin yargılardan uzak, tarafsız görüş ve davranış özellikleri taşıma
9. İnançları ussallaştırabilme, ussal niteliği olmayanları toplumsal davranış kalıplarına sokmama
10. Devlet ve diğer örgütlerin işlerini, başta din olmak üzere, benzeri kurumların düşünce ve inanç sistemlerinin etkisi dışında görüp, yorumlayabilme.

f. Devrimci Kişilik Özellikleri

1. Cumhuriyetçi, ulusçu, devletçi, halkçı, laik kişilik özelliklerini taşıma,
2. Baskıcı, tepeden inmeci olmayıp, başkalarını anlayışla karşılayabilme.
3. Özgür düşünce ve davranış sahibi olma
4. Çağdaş tutumları benimseyebilme
5. Amaç ve hareketlerinde bilimi temel alma
6. Davranışlarını gelişigüzel, duygusal tepkilere değil, planlı tutuma dayandırma
7. Amaçları ve ulaşma yollarını önce belli araştırma süreçleri sonucu saptayabilme
8. Geliştirmeyi, planlı ve araştırmaya dayanan değişme aşamalarından geçerek sağlamaya inanma

9. Araştırma, değişme ve geliştirmeyi kesinlikle uyarlamada (intibak ettirmede) görebilme; bunun için de başkalarına gelişmeyi inanç olarak aşılayabilme gücünde olma.

10. Gerek bireyde, gerek kurum veya örgütleriyle bütün toplumda devrim anlayışını "devirmek" "yıkmak" çabalarına değil, sürekli ve aşamalı gelişme anlamını içeren evrimleşme düşüncesine bağlayabilmek.

E. ATATÜRKÇÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN YORUMU VE ÖNERİLER

Her düşünce sistemi ya da toplumsal yaşayış biçiminde olduğu gibi, Atatürkçü Düşünce Sisteminin belli bir insan ve kişilik modeli önerisi olmalıdır ve vardır. Gerçi, bu öneri doktriner ve kalıpçı bir tarzda ortaya konmamış ve "şu tür kalıplara uyan Atatürkçüdür, uymayan değildir" yanlış biçimiyle gündeme getirilmemiştir ama yine de varlığını Türk insanının doğasından alan bir önerme bulunmaktadır. Yukarıda sıralanan kişilik özellikleri bu önermeyi saptama çalışması olarak nitelendirilebilir. Ancak, yine de önceki bölümlerde ele alınan Atatürk ilkelerinin yapıları ile bu varsayımlar karşılaştırıldığında ortaya birtakım benzerlikler çıkmaktadır. Örneğin ulusçuluk ilkesinde temel geçmişi doğru biçimde yorumlamak, ondan dersler çıkarmak ve bunların paralelinde geleceğini düzenlemektir. Ulusçu kişilik özelliklerinin amacı da bunu gerçekleştirebilecek nitelikleri Türk insanının bilinç düzeyine çıkarmaktır. Bu örneği bütün Atatürk ilkelerine ve kişilik özelliklerine genelleştirmek de mümkündür.

Atatürkçü Kişilik Özellikleri incelendiğinde, bazı özelliklerin birkaç ilkenin birden içinde bulunduğu görülebilir. Bu durum başlangıçta bir yanlış gibi nitelendirilebilir, ama bunun sebebi, Atatürk ilkelerinin bir bütün olmasıdır. Ayrıca, ulusçu kişilik özelliklerinin bir yanı devrimci kişilik özelliklerini, o da cumhuriyetçi kişilik özelliklerini biçimlendirir. Bu da, tartışılan kişilik

özelliklerinden bazılarının birkaç ilke içinde, birden değişik bağlamlarda da olsa yer almasına yol açmıştır. Bu nokta da, önemli bir konuyu bir kez daha vurgulamak yararlı olacaktır. Atatürk ilkeleri, başında Atatürk'ün adını taşımalarına rağmen, aslında Atatürk'ün bir doktrin geliştirerek ortaya koyduğu düşünce ve ürünleri değil, Türk toplumunun yüzlerce yıllık geçmişinde sağduyusu ile yarattığı ve Atatürk'te anlatımını bulmuş ilkelerdir(343). Daha önce de vurgulandığı gibi Atatürk bir "doktrin adamı" değildir, ama gerçek anlamıyla bir toplum ve ulus önderidir. Bu anlamda Atatürkçü Düşünce Sisteminde ifadesini bulan ilkeler, toplumun kendine ait tutum ve davranışlarının yansıması olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda, burada ele alınan kişilik özelliklerini temel alan kişilik yapısı, Türk insanını başka toplum insanlarından ayıran ve bunun sağladığı güçle, onlarla birarada yaşamayı sağlayan değerler ve iletişim ögeleri bütünüdür.

Atatürkçü Kişilik özellikleri aslında çağdaş ve bağlı olarak modern bir insanın özelliklerinin neler olması gerektiği konusunda önemli bir bakış açısı getirmektedir. Ancak, ilk bakışta, sıralanan bu özellikler, ideal ve bu anlamda da ulaşılması zor bir yapı göstermektedir. Burada ayrıca, toplumsal bir varlık olarak insanın etkilere sürekli açık olduğunu da hatırlamak gerekir. İnsanın kişiliğine çevre sürekli müdahalelerde bulunur. Bu sebeple, bu tür kişilik özelliklerini taşıyan insanların süreç içinde birtakım bozunmalara uğraması kaçınılmazdır. Özellikle günümüzde, kitle iletişim araçlarının yaygın gücü insanlar için uydular vasıtasıyla kıtalararası iletişimi mümkün kıldığı bilinmektedir. Böylesi bir durum, iletişimi ve bağlı olarak insanlara gelebilecek "zararlı" etkileri kontrol edilemez ve önlenemez kılmaktadır. Bu durumda da saf bir kişilik ortaya çıkarmak zor gibi görünmektedir.

---

(343) A.g.k., s.26.

Türk toplumu için hayati önem taşıyan, kendi öz değerlerini bilinç düzeyine çıkarması olarak nitelendirilebilecek Atatürkçü Kişilik Özelliklerine sahip bireylerden oluşan Atatürkçü bir toplum yaratma olayı bir bütün olarak ele alınmalıdır. Toplumsal yapı tüm kurumları ile Atatürkçü Düşünce Sistemi paralelinde düzenlenmelidir ki, kişiliklere buradan gelebilecek birtakım "zararlı" etkiler önlenebilsin. Ayrıca, daha sonra tartışılacağı gibi, eğitim olgusu Atatürkçü bağlamda kullanılarak anılan kişilik özellikleri toplumun tümünde yerleştirilmelidir. Bu iki önemli düzenleme aslında içiçedir ve herbiri diğerinin başlangıcı ve sonucu olma yapısını taşırlar. Bu düzenlemelerin başarısı oranında da, değişik toplumlarla kurulacak iletişim olumsuz etkileri de önemli biçimde önlenmiş ya da etkisizleştirilmiş olacaktır.

Toplumun özünde ve toplum bireylerinin kişilik yapılarında, ele aldığımız özellikleri ya da değerleri, bilinç düzeyine çıkararak, somut insan davranışları haline getirecek kurum da "eğitim" dir(344). Her toplum, bağımsız olma gereğinden yola çıkarak, kendi insanının kişilik değerlerini işleyip onu kendine özgü değerleri gözardı etmeden çağdaş ve modern hale getirecek eğitim felsefesini, yöntemini, politika ve kurumlarını yaratmalıdır. Burada kendine özgülük ögesi gözardı edildiğinde ortaya taklitçilik çıkar ki, bu durumda başka toplumların şart ve değerlerinden doğmuş bir eğitim politikası uygulanmaya çalışır. Bağlı olarak da verilen yabancı değerler, insanların doğal olarak sahip oldukları ulusal kişilik değerleriyle bir karşıtlık yaratır ve bu durum kişilik bozulmaları ile bunun doğurduğu davranış bozukluklarına yol açar(345). Bu sebeple, her toplumda olduğu gibi, toplumumuzun da insan yetiştirme ve biçimlendirme kurumu olan eğitimin, Atatürkçü Düşünce Sistemi ve ilkelerine bağlı kişilik özelliklerine göre düzenlenmesi gerekir.

---

(344) A.g.k.

(345) A.g.k.

Ancak burada, eğitimin her boyutu ve kurumu kastedilmektedir. Bir başka deyişle, Atatürkçü Kişilik Özelliklere sahip Türk insanını yetiştirecek ve bu özellikleri bilinç düzeyine çıkaracak eğitim ve öğretim ortamının toplumdaki başlıca kurumları olarak ilk önce aile, okul ve bireyin toplumsal hayatında çeşitli ilişkilerinin bulunduğu, işyeri, din, kitle iletişim araçları vb. örgütlerdir. Toplumda birey, hangi mesleğe yönelirse yönelsin, bir başka deyişle mesleki açıdan ve toplumsal roller açısından ne tür bir yere sahip olursa olsun, o bireye öncelikle ve mutlaka Atatürkçü Toplumsal Kişiliğinin anılan eğitim kuruluşlarında kazandırılması ve kişiliği belirleyici temel iletilerin verilmesi gerekir(346). Bu kişilik, onun yaşadığı toplumla tam uyumunu sağlayacak temel yapısı olacaktır. Ayrıca, söz konusu edilen bu temel kişilik yapısı üzerine başta meslek olmak üzere, öteki kişilik yapıları gelecek ve eğitim olgusu da bunların Atatürkçü Kişilik Özellikleri ile genel anlamda Atatürkçü Düşünce Sistemi çerçevesinde şekillenmesini sağlayacaktır.

Kaldı ki, bu kişilik özelliklerinde belirtilen ve ŞEKİL 32'deki çizimde de görülen temel insanlık değerleri, çağdaş toplumsal yapının gereksinme duyduğu insanı ortaya çıkarmaktadır. Burada iki önemli noktayı vurgulamak gerekir. Bunlardan ilki, toplumsal bir varlık olma niteliğini taşıyan günümüz insanının modern dünyada varolabilmesi için sahip olması gereken ve gözlemleyebileceğimiz temel insanlık değerleriyle, Atatürkçü Kişilik Özelliklerinde gün ışığına çıkarılanların benzerliğidir. İkincisi ise, Türk insanının geleneksel ve kalıtsal olarak sahip olduğu bu değerlerin;

---

(346) Bu olguyu hayata geçirebilme konusundaki temel ilkeler için bkz.: İNAL CEM AŞKUN "Atatürk İlkelerinin Kişilik Boyutları ve Eğitim Ortamları", Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğler Cilt 1, Boğaziçi Üniversitesi Yay. İstanbul: 1981, Tebliğ No: 10, s.5-10.

Atatürkçü Düşünce Sistemi gibi, ulusunu "çağdaş uygarlıklar düzeyine" çıkarmayı hedef almış bir yapıda gündeme getirilmesidir.

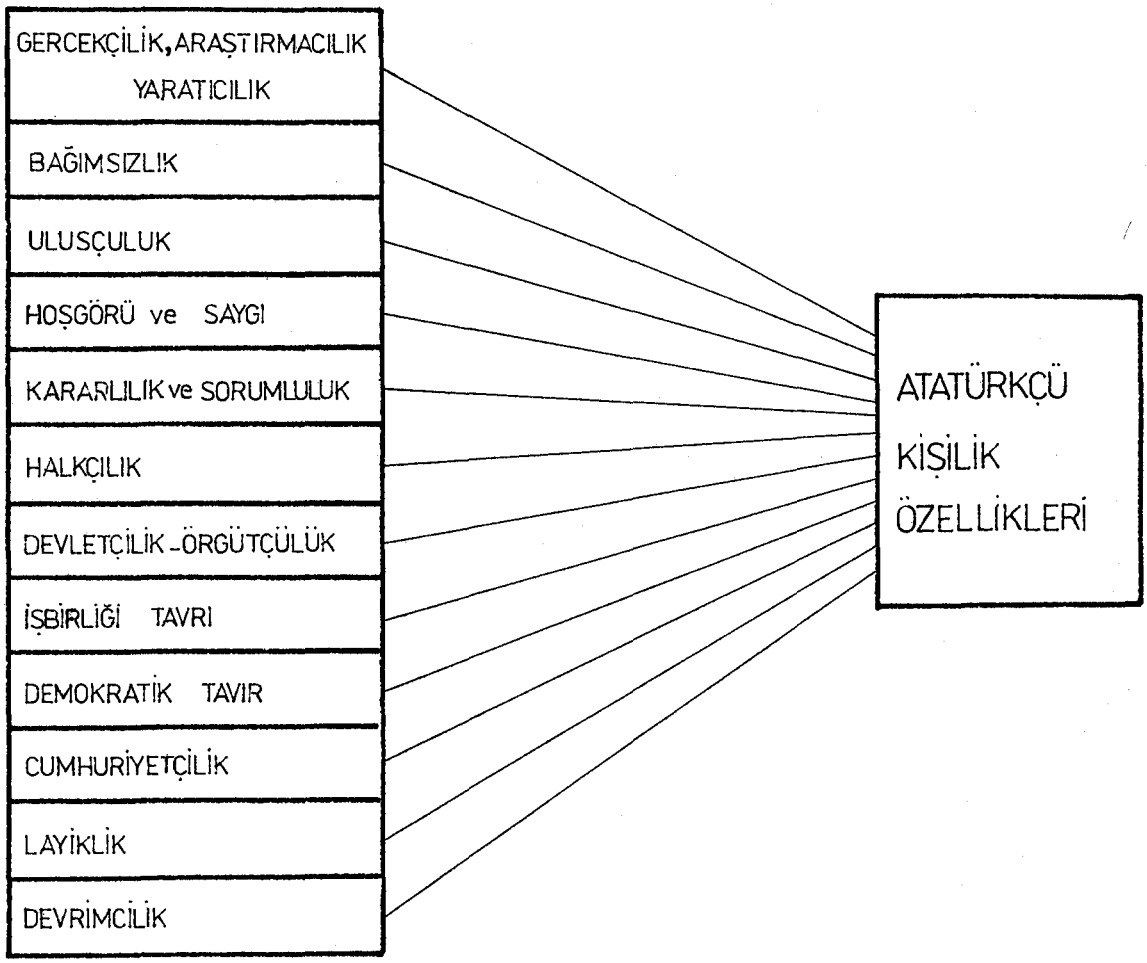

ŞEKİL 32: Atatürkçü Kişilik Özelliklerinin Dayandığı Temel Değerler

Atatürkçü Kişilik Özelliklerinin dayandığı ve ŞEKİL 32'de gösterilen temel değerler gerçekten de bu yargımızı pekiştirir niteliktedir. Bu temel değerlerde yer alanlardan altı tanesi, önceden de ele alınan Atatürk ilkelerinin ortaya çıkardığı çağdaş insanlık değerleridir. Diğerleri ise bir anlamda bunları tamamlayıcı nitelikteki değerlerdir.

Günümüz insanı layik anlayışa da koşut olarak gerçekçilik özelliğini taşımak durumundadır. Olayları, diğer insanları ve gelişmeleri gerçekçilik düzleminde ele almamak, bireylerin çağdışı ve bağlı olarak toplumdışı kalmalarına yol açabilir. Gerçekçilik beraberinde, araştırıcılığı ve yaratıcılığı getirir. Gerçekçilik olguların ve olayların nedenini, oluş biçimini ve sonuçlarını bilme ve bunları araştırmayla hayata geçer. Yaratıcı olmayan, belli kalıplar içinde kalmış insanların ise araştırıcı ve gerçekçi olması beklenemez. Bunlar ise Atatürkçü Düşünce Sisteminin "devrimcilik" ilkesiyle bağıntılıdır. Bağımsızlık olgusu da, halkçılık, cumhuriyetçilik ilkelerinin uzantısıdır. Toplumsal yaşamda bireylerin birbirlerine ve haklarına saygısı esastır. Kaldı ki, saygı olmaksızın toplumsal ilişkilerde kaçınılmaz kopukluklar olur. Aynı bağlamda hoşgörü de gereklidir. Bunun yanısıra toplumsal görevlerde izlenecek yollar ve yöntemlerde kararlılık ve sorumluluk bilinci önemli bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine çağdaş toplumsal yaşam bireylerin işbirliği tavrının varlığıyla işlerlik kazanır. Bütün bu değerler ise demokratik tavrı da gerekli kılmaktadır. İşte bu değerler çağdaşlık ve bu çağdaşlığın yansımasını bulduğu toplumsal yaşam için vazgeçilmez nitelikli ve birincil önemdeki ilkelerdir. Atatürkçü Düşünce Sisteminin günışığına çıkardığı Türk insanının kişilik değerleri de bunlarla çakışmaktadır. Bunun yanısıra, bu kişilik özelliklerinin Atatürkçülükte dile getirilmesi de ayrı bir önemi vardır. Atatürkçü Düşünce Sistemi, toplumu dayandığı temeller ve kültürü ile çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaştırmayı hatta onun da ötesine geçmeyi amaçlarken; bu amaçlanan yapının insanlarını da çağdaş bir değerler dizgesine kavuşturmuş ya da bu değerleri yeniden günışığına çıkarmıştır.

Daha önce de değinildiği gibi kişilik; insanın gerek iç benliği, gerek dış benliğinin, etkileşim çevresinde yer alan, durağan ve devingen tüm öge, olay, olgu ve oluşumlarla sürekli değişebilen, devingen bir yapı özelliğini taşımaktadır. Bunun içindir ki, kişilik insanda çok yönlü ya da kat-

manlı durum göstermekte, başka deyişle yukarıda sözü edilen etkileşim çevresindeki ögelere göre, kişilik de çeşitli bölümlere ayrılabilmektedir. Bu bağlamda, kişilik ve doğal kimlik arasındaki doğal bağlılık, bireyin geliştireceği kişiliğin, yaşadığı toplumun yapısı ve düzenine göre oluşacağı ya da oluşturulması gerektiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Kişilik ve toplum arasındaki ilişkiler, daha başlangıçta karşımıza bir değerler olgusunu çıkarmaktadır. Bir yandan insanın kendi benliğinde, diğer yandan toplumda oluşan değerler arasındaki etkileşim ortamında, kişilik kendisine bir yer bulmaya çalışacaktır. İşte sözkonusu yerin belirlenmesinde, toplumu yaratan ve ona bağlı devleti oluşturan düşünce, ilke, felsefe vb. sözcüklerde gücünü dile getiren sistemli davranışların önemi büyüktür. Bu davranışlar kuşkusuz, belli düşünce, görüş ve ilkeler doğrultusunda geliştirilmiş değerlerin toplum ile onun birey ve örgütlerinde yarattığı kişilik yapılarının ürünü olmaktadır.

Bu değer yargıları, Atatürk'ün genel yöntemine koşut olarak, "dogmalar" biçiminde dile getirilmemiştir. Daha önce de değinildiği gibi bunlar, Türk toplumunun uzun geçmişinin, onun sağduyusunda yarattığı, Atatürk'te anlatımını bulmuş ilkelerdir. Bu bağlamda; Atatürk bir "doktrin adamı" olmayıp bir ulus ve toplum önderi olduğu için, adını taşıyan ilkeler de, kuşkusuz önünde gittiği toplumun öz tutum ve davranışlarının bir bakıma yansıması olmuştur. Altı ilkeye bağlı söz konusu kişilik yapısı, Türk toplumunun bireylerini, başka toplumların insanlarından ayıran, bir bakıma da onlarla bir arada yaşama gücünü ortaya koyan değerler bütünüdür. Bu değerler, Atatürk'ün özdeyişlerinde dile getirilir. "Bir Türk Dünyaya Bedeldir", "Ya Bağımsızlık, ya Ölüm", "Türk Öğün, Çalış, Güven", "Her Gelişme ve Kurtuluşun Anası Özgürlüktür", "Ne Mutlu Türküm Diyene", "Yaşamda En Gerçek Yol Gösterici Bilimdir." "Biz daima gerçeği arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza inandıkça dile getiren adamlar olmalıyız" vb. özdeyişlerinde ve sözlerinde destek aldığı veya gördüğü güç, aslında dünyada başka hiçbir toplumun bireyinin

kişilik yapısında bu derece bütünleşmemiş üstün insanlık değerleri ve değer yargılarıdır. Kuşkusuz, işletilmeyen madenin zenginliği nasıl soyut bir zenginlik anlamı taşırsa, bir toplumun insanının işlenmeyen kişilik değerleri de aynı durumu yansıtırlar. Toplumun özünde, başka deyişle bireylerinin kişilik yapısında söz konusu özellikleri ya da değerleri, somut insan davranışlarına dönüştürecek tek düzenek ya da kurum eğitimdir. Ancak eğitimden sadece okullarda gerçekleştirilen "programlı eğitimi" anlamamak gerekir. Aile, arkadaşlık, iş çevrelerinden, bireylerin yoğun iletişimde bulundukları kitle iletişim araçlarının kişileri biçimlendirmeleri anlamında geniş yelpazeli bir eğitim burada söz konusu edilmektedir. Bu anlamda, her toplum kendi insanının keşilik değerlerini işleyip, onu "çağdaş vatandaş" durumuna getirecek eğitim düşüncesi ile ona bağlı eğitim yöntem, politika ve örgütlerini yaratmalıdır. Aksi halde, salt başka toplumların eğitim amaç ve yöntemleriyle, başka deyişle taklitle bunu yapmaya kalkışmak, sözkonusu toplumun insanlarında kişilik bozulmaları ve bağlı olarak davranış bozukluklarına yol açar. Bu tür bir yanlışı ya da aksamayı önlemek, ancak; Atatürkçü Kişilik Özelliklerini günışığına çıkarıp, topluma mal etmek ve bunun içinde toplum bireylerine ŞEKİL 32'deki çizim ile Atatürk'ün özdeyişlerinde dile getirilen değerleri kazandırmakla olur ki bunun da yöntemi eğitimdir.

IV. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ VE KÜLTÜREL İLETİŞİM

9. ATATÜRK İLKELERİNİN İLETİŞİM SİSTEMİ

Daha önce de değinildiği gibi, sistem; bir bütün halinde olmayan birtakım parçaların, belli bir etki ortaya çıkarmak amacıyla, belli bir biçimde, kendi iç yapısıyla ve diğer sistemlerle etkileşimde bulunan bir bütün meydana getirmeleridir biçiminde tanımlanabilir. Bir başka deyişle sistem; bir çerçeve ile sınırlı, birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde olan ve sisteme gelen girdilerin oluş, cins ve niceliğini düzenleyebilen bir bütündür.

Yine, süreç ise, "zaman içinde sürekli değişen bir olgu" ya da "süregelen herhangi bir durum" olarak tanımlanabilir. Belli bir süreç içindeki ögeler birbirleriyle ilişki içindedirler. Her bir öge öteki ögeleri ve bağlı olarak bütünü sürekli bir biçimde etkiler. Kısacası süreç olgusu aynı zamanda etkileşim kavramını da kapsar.

İletişim ve sistem birbirleriyle ilişki içerisindedirler ve iletişim her toplumsal yapılanmanın vazgeçilmez ögesi durumundadır. İletişim süreci, sistem ögeleri arasındaki ilişkileri kuran ve sürdüren araçtır.

Bu açıdan Atatürkçü Düşünce Sisteminin gerçekleştirdiği harekete bakarsak, devrim (inkılap) olgusunun sistem

yaklaşımı doğrultusunda bir tanımının yapılması gerekir: "Devrim; büyeme, kararlılık, etkileşim amaçları doğrultusunda, toplumu ve ona bağlı başlıca kurumları, belli bir değişme sürecini başlatarak, çağdaş gelişme yöntemleriyle sürekli biçimde kendilerini yenileyecekleri ileri evrimleşme aşamasına getirmedir"(1).

Gerçekte, yukarıdaki tanım ATATÜRK'ün Türk Ulusu açısından yaptığı devrim tanımının biraz daha geliştirilmişidir. Aslında her iki tanım arasında oldukça uygunluk bulunmaktadır. Bunun da nedeni Atatürk'ün düşüncelerindeki devingen(dinamik) niteliğin, durağan(statik) niteliğe ağır basmasıdır(2).

İşte bu anlayış içindeki Atatürkçü devrim anlayışını tarih kavramıyla da birleştirerek ŞEKİL 33'deki biçimde şemalaştırmak mümkündür(3).

Buraya kadar değişik biçimlerde vurgulandığı gibi, Türk toplumunun yapılandığı düşünceyi ve biçimi tanımlayan öge Atatürkçü Düşünce Sistemi ve özellikle bu sistemin önemli ögeleri durumundaki Atatürk İlkeleridir. Sistemin, başka bir deyişle toplumun amacı büyüme, kararlılık ve etkileşimdir(4). Anasistem olan toplum altsistemlerle "politikalar" kanallarından bağlı olarak, anılan amaçlara ulaşmak için çalışması, Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Atatürk İlkeleri doğrultusunda olacaktır. Her sistemin bir iletişim aracı oluşundan yola çıkışla, bundan sonraki bölümlerde Atatürk ilkelerinin iletişim yapısı ile diğer önemli kavramların sistem yaklaşımı ile iletişim yapıları şemalaştırılacaktır.

---

(1) İNAL CEM AŞKUN, "Yüksek Öğrenimde ve İşletmecilik Okullarında Türk Devrim Tarihi Öğretim ve Eğitimi", ESADER, Cilt XIII, Sayı 1, Eskişehir: Ocak 1977, s.527.

(2))A.g.k. s.527-528.

(3) A.g.k., s.528.

(4) A.g.k., s.540-541 (Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz.: İNAL CEM AŞKUN, Organizasyon Teorileri, EİTİA Yay. No: 95 Eskeşiher: 1972, s.93-111.)

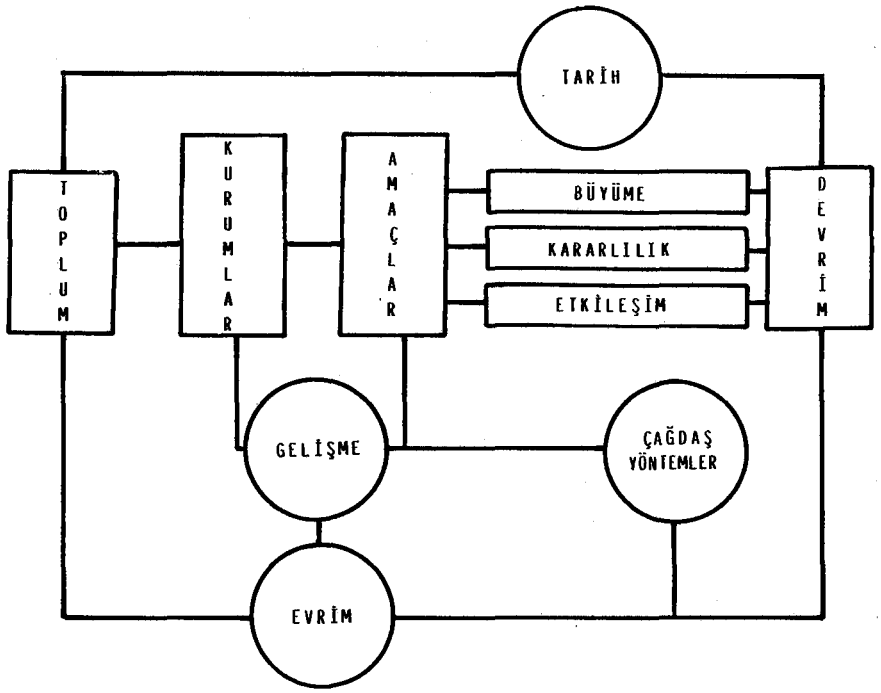

ŞEKİL 33: Sistem Yaklaşımı Açısından Atatürkçü Devrim (İnkılap) Anlayışı ve Tarih

A. ATATÜRKÇÜ TOPLUMSAL DÜŞÜNCE TEMELLERİ

Atatürkçü Toplumsal Düşünce'nin temelleri ve bu temellerin iletişim yapısında ana sistem "ulus" olmaktadır. Altsistem durumundaki "toplum" birtakım işlevleriyle "politika" kanallarından ona bağlanmaktadır(5). Burada toplumun yapılandığı düşünce yine Atatürkçülüktür. Sistemin ve ulusun amaçları büyüme, kararlılık ve etkileşimdir. Ana sistemin politikalar, başka deyişle iletişim olgusuyla bağlı olduğu, alt sistemlerde çağdaş bir yapılanmanın gereği olarak birbirleriyle en yoğun ve her bakımdan eksiksiz ve kesintisiz iletişimi gerçekleştirip, iletişim sürecinin doğal

(5) Bkz.: ŞEKİL 34.

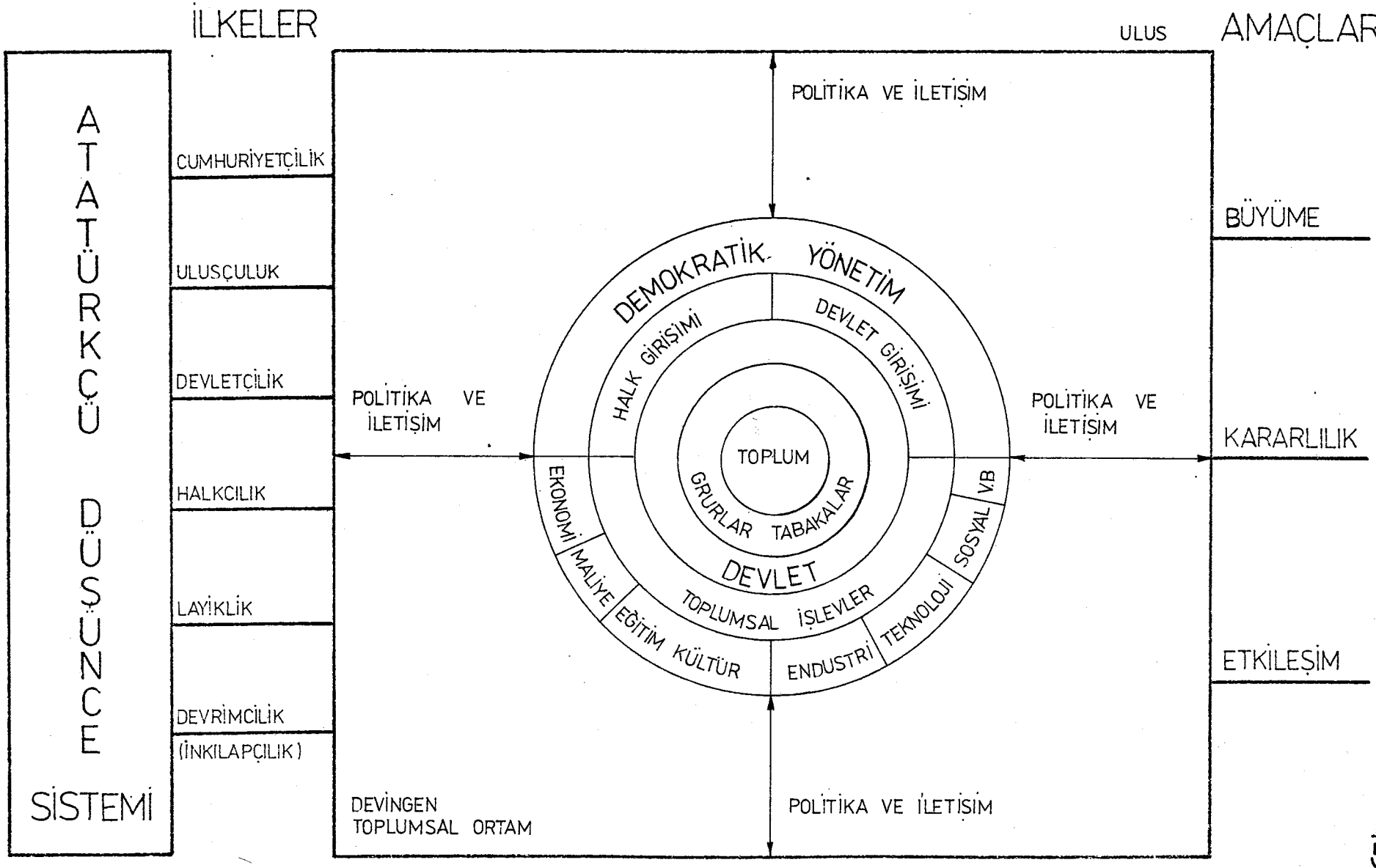

ŞEKİL 34: Atatürkçü Toplumsal Düşünce Temelleri ve İletişim

yapısı gereği yansıma (feed-back) olgusunu alıp-değerlendirebilecek şekilde şemada yer aldığı görülmektedir. Bu sistemin içinde işlev gördüğü ortam ise, sürekli değişikliklere uğrayan bu anlamda "devingen toplumsal ortam" olarak isimlendirilen bir ortamdır. Bu ortamda meydana gelecek değişikliklerin ana-sisteme ve alt sisteme ulaştırılması ve böylelikle de çağın gerisinde kalmamayı yeniliklere göre yeniden değerlendirmeyi sağlayan öge yine iletişimdir. İletişim olgusunun yapısını ve işleyiş mekanizmasını da Atatürkçü Düşünce Sistemi şekillendirir. Bu da, sistem içi ilişkiyi sağlayan hayati ögenin de çağdaş olmasını sağlamaktadır. Aksi durum, sistem içi ögelerden bazılarının çağdaş, diğerlerinin çağdaş olmamasını getirir ki, böyle bir paradoks sistemin aksamasına ve giderek yok olmasına yol açar(6).

Atatürkçü Toplumsal Düşüncenin temelinde, çağdaş bir devlet organizasyonunda yer alan ögeler belli bir sistematik içerisinde yer alırlar. ŞEKİL 34'deki çizimde de görüldüğü gibi, yönetim olgusunun da içinde yer aldığı ulusun tüm ögeleri bir bütünlük ve iletişim ağı çerçevesinde bir araya gelmişlerdir.

B. CUMHURİYETÇİLİK İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI

Daha önceki bölümlerde yapısı, işleyişi, temelleri üzerinde durulan ve tartışılan Atatürkçü Düşünce Sisteminin ilkelerinden birisi olan Cumhuriyetçilik ilkesinin iletişim yapısında ana sistem; temelde yine Atatürkçü Düşünce Sistemi

---

(6) Sistem kuramına bağlı sistem yaklaşımı ile hazırlanan bu şemalar 1980-1981 öğretim yılında, Prof. Dr. İNAL CEM AŞKUN tarafından Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, İletişim Bilimleri Fakültesinde verilen Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi derslerinde bu çalışmayı yapan tarafından tutulan notlarla; yine Prof. Dr. İNAL CEM AŞKUN'un Organizasyon Teorileri, (EİTİA Yay. No: 95, Eskişehir: 1971) adlı kitabındaki ilgili bölümler temel alınarak geliştirilmiştir.

ve ilkeleri çerçevesinde şekillenen Türkiye Cmuhuriyeti ve onun anayasasıdır(7). Bir başka deyişle, yönetim yöntemi olma bağlamında cumhuriyetçilik ilkesi temelinde, bu yöntemin ilkelerini belirleyerek, alt sistemlere birtakım iletiler yollayan ve onlarla politikalar ve en önemlisi sağlıklı bir iletişim sürecinin işlemesiyle bağ kuran; böylelikle de bu ilkede alt-sistemleri belirleyen Türkiye Cumhuriyeti ve onun anayasasıdır.

Çağdaş bir yönetim yönteminin temel gereği olarak, ulus, ulusun seçtiği milletvekillerinin yürütme görevini yerine getirdikleri TBMM kurumu, ŞEKİL 35'de de görüldüğü gibi sürekli bir iletişim sürecini gerçekleştirmek üzere ve halkın tam egemenliğini sağlamak için belli bir içiçelik ve etkileşim içerisinde bulunmaları gerekir. Aynı şekilde hükümet de, TBMM ve bağlı olarak ulusla bağını tam olarak sürdürmek gerektiğinde denetlenmek ve böylelikle faaliyetlerine yeni bir yol çizebilmek üzere iletişim sürecinin devamlılığını sağlayacak bir şekilde şemada yerini almıştır. Tüm bu yürütme faaliyetlerinin üstünde de cumhurbaşkanlığı makamı önceki iletişim süreçlerinin bir halkası olarak bulunmaktadır.

T.C. ve anayasası üst-sisteminin belirleyiciliği altında, bu yürütme faaliyetlerini, yasama faaliyetleriyle bütünleyen yargı organları alt-sistemi önceki alt-sistemlerinin herbiriyle ve üst-sistemle olan iletişimini sürdürdüğü oranda gücünü arttırır. Bilimsel çalışmalar gibi "çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşmadaki" en önemli aracı kullanan bilim kurumları, hem bulgularını diğer alt sistemlere ulaştırmada, böylelikle yönetimin çağdaşlaşmasında, hem de kendine kaynaklar sağlamada iletişim olgusunu kullanmak durumundadır. Aksi halde bilim kurumları, ki toplumsal fayda bu kurumların temelidir, çağdışı ve toplum dışı kalabilir. Eğer bir bilim kurumu salt bilim üretmiş olmak için bilim üretiyor ve bunu toplumun faydalanmasına açamıyorsa, kısacası toplumla ileti-

(7) Bkz.: ŞEKİL 35.

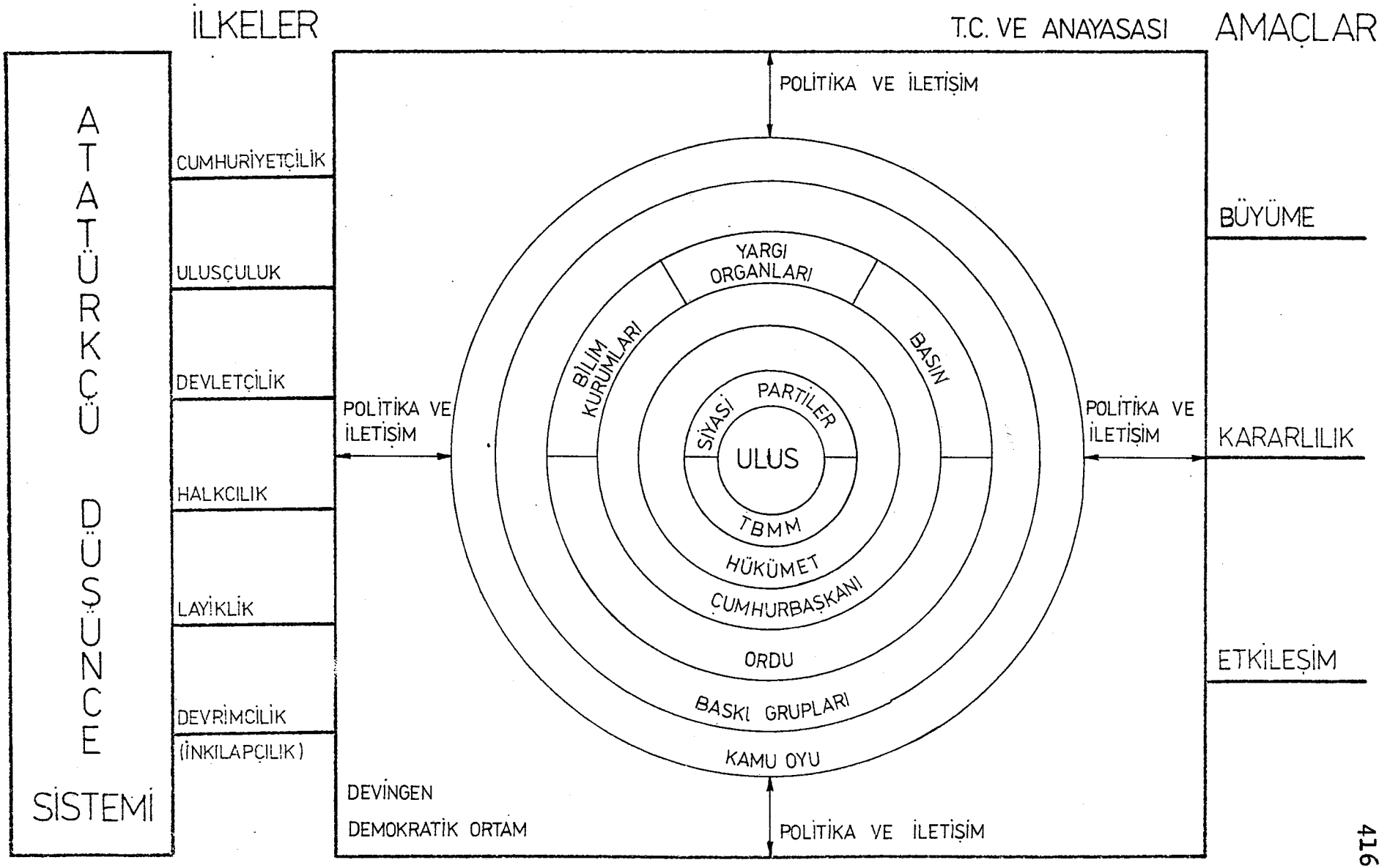

ŞEKİL 35: Cumhuriyetçilik İlkesinin İletişim Yapısı

şimi yoksa, o zaman yapılanmasında bir eksiklik var demektir. Şemada da görüldüğü gibi cumhuriyetçilik ilkesi bağlamında bilim kurumlarının asıl yeri, bilimsel çalışmalarla toplum sorunlarına çözüm önerileri getiren ve yönetime bilimsel açıdan destek olan bir kurum olmasındadır.

Benzer şekilde, kitle iletişim araçlarının kullanımı olarak da adlandırabileceğimiz "basın" da, bilgilerin, haberlerin toplanıp, diğer alt-sistemlere iletildiği; bazı olayların yorumlarının yapılıp, gerektiğinde eleştirildiği bir yapılanmadır.

Cumhuriyetçilik ilkesi çerçevesinde ordunun rolü ve görevi çok önemlidir. Çünkü, her organizma mutlaka kendini koruyup, savunacak bir mekanizmaya ihtiyaç duyar. Ordu da, Türkiye Cumhuriyeti ve onun anayasasını koruyup-savunacak bir mekanizmadır. Bu hayati görevin eksiksiz yerine getirilebilmesi ordunun, bütün alt sistemlerle olan iletişim sürecini tam olarak işletebilmesiyle mümkün olur ve olmuştur. Şemadaki herhangi bir alt-sistemden veya tamamen dışarıdan gelebilecek herhangi bir olumsuz iletinin zamanında alınıp değerlendirilip, gerekli önlemlerin alınması, gerekli eleştirilerin, hareketlerin yapılması; ordu tarafından verilen bu iletilere de ilgili alt sistemlerden yansıma (feed-back) olgusunun gelmesi ve bu yansıma doğrultusunda yeni değerlendirmelerin yapılabilmesi hep iletişim olgusu ile ilgili işlemlerdir. Burada önemli bir noktayı vurgulamak gerekir. Türk ordusu Atatürkçüdür ve ordu elemanlarının halkın içinden gelmesi ve sürekli değişmesi sebebiyle aslında bu iletişim ağının en iyi işlediği kurumdur. O yüzden ordu halkın eğilimlerini iyi bilir ve halkla ters düşmez ve bağlı olarak da anılan savunma ve koruyuculuk görevini bu iletişim ustalığının da yardımıyla tam ve zamanında yapar.

Ayrıca, yine şemada görüldüğü gibi değişik sebepler ve ölçülerle meydanagelmiş baskı grupları ve bunların bütünü olarak niteleyebileceğimiz kamuoyu diğer alt-sistemlerle hep belli bir iletişim yapısı içinde bulunurlar.

C. ULUSÇULUK İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI

Bu ilkenin iletişim yapısını belirleyen ana-sistem Atatürkçü Düşünce Sistemi ve ilkeleri doğrultusunda şekillenmiş "ulus"tur(8). Ancak, bu ilkede, ilkenin özelliklerine paralel olarak ana-sistemin alt sistemlerle bağını iletişim sürecinin yanısıra Atatürkçü Kişilik Özelliklerine göre şekillenmiş "kişilik" kurmaktadır.

Atatürkçü Düşünce Sistemi çağdaş ve akılcı bir yaklaşımla herhangi bir toplumun ulus olma ölçütlerini üç ana başlıkta toplamıştır: Dil birliği, tarih birliği ve amaç birliği. Görüldüğü gibi, burada ırk birliği ya da din birliği gibi ölçütler bulunmamaktadır. Bunun sebebi de, günümüz şartlarında ırk geçişimlerinin önlenemez oluşu ve buna bağlı olarak ırki anlamda uluslarda tekliğe rastlanamaz oluşuyla; insanların aynı toplumda yaşasalarda değişik dini inançlara sahip olmalarının önlenemez oluşudur.

Ancak bu ölçütler de vazgeçilmezdir. Bir toplumda insanlar tarihlerinden bağlı olarak geleneklerinden aldıkları ortak güçle varolurlar. Bunun yanısıra, ortak amacı olmayan bir toplumun sonunda dağılması kaçınılmazdır. Ayrıca, bu amaca ulaşmak için insanların yoğun bir iletişimde bulunmaları gerekir. Ayrı dilleri konuşan insanların anlaşma güçlüğü elbette ortak amaca ulaşmak için çalışmayı imkansız kılar.

İşte, ulusçuluk ilkesinin iletişim yapısının temeli de burada yatmaktadır. Ulusun birarada bulunmak için birbirine vereceği iletilerin ölçütleri de aynı olacaktır. Bu ölçütler doğrultusunda, ulusçu bir kişilik kazandırılan toplumun ana-sistemle alt-sistemler ilişkisini kurması sonucunda; büyüme, kararlılık ve etkileşim amaçlarına ulaşılacaktır. Bunun yanısıra, dış ülkelerle kurulacak ilişkilerde de böylesi çağdaş bir anlayış birtakım kolaylıklar sağlıyacaktır.

---

(8) Bkz.: ŞEKİL 36.

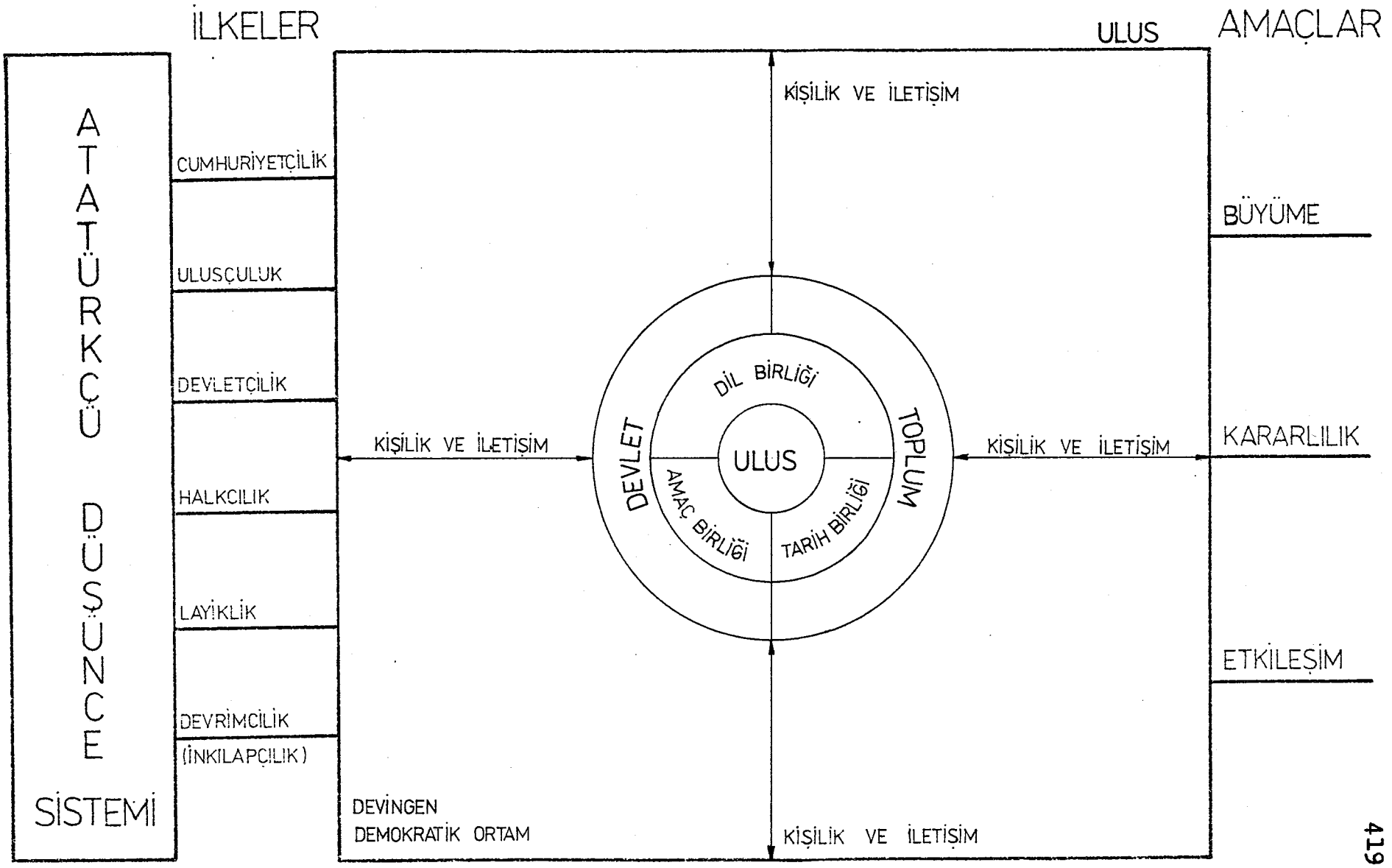

ŞEKİL 36: Ulusçuluk İlkesinin İletişim Yapısı

Çünkü, Atatürkçü ulusçuluk anlamsız bir aşağılık kompleksi ile, yersiz bir üstünlük anlayışını da benimsemez. Böylesi yaklaşımlar zaten, bir dış ilişkiler çağı olan günümüz dünyasında başarısızlığa yol açar.

Kısacası; dil, tarih ve amaç birliği alt sistemlerinin ölçütler bağlamındaki iletileri diğer alt-sistemler olan toplum ve devletin paralel düzenlemeler içine girmesini sağlar. Devlet yapacağı faaliyetler ve düzenlemelerde aldığı bu iletiler çerçevesinde kalmakla gerçek ulusçu davranışa sahip olur. Toplumda ulus olma bilincine bu alt sistemlerle sağladığı iletişimle ulaşır.

D. DEVLETÇİLİK İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI

Devletçilik ilkesinin ana-sistemi diğerlerinden daha geniş olarak toplum ile devletin meydana getirdiği bütün ile ulus'tur(9). Bunun sebebi de genelde düşünüldüğünün aksine, devletçilik ilkesinin sadece ekonomik ve ekonomik konulara yönelik olmayıp, devlet ile toplumun ve devlet ile ulusun ilişkilerinin bütün alanlarına yönelik oluşudur.

ŞEKİL 37'de de görüldüğü ve daha önceki bölümlerde ayrıntıları ile tartışıldığı gibi, Atatürkçü devlet ve devletçilik anlayışında devletin topluma karşı birtakım görevleri vardır. Bu görevler aynı zamanda devlet olmanın da gerekleridir. İşte, şekildeki ekonomi, maliye, hukuk, iç ve dış güvenlik, iç ve dış yönetim ilişkileri, görsel-yazılı basın ile diğer toplumsal hizmetler alt-sistemleri bu bağlamda değerlendirilir.

Ayrıca anılan bu alt-sistemler, bütünün yapısına paralel olarak şekillenirler. Bir başka deyişle örneğin devlet laik anlayışa göre şekillenmişse, alt-sistemlerin karşıt bir yapıda düzenlenmesi söz konusu olamaz. Bu birliktelik de ancak

---

(9) Bkz.: ŞEKİL 37.

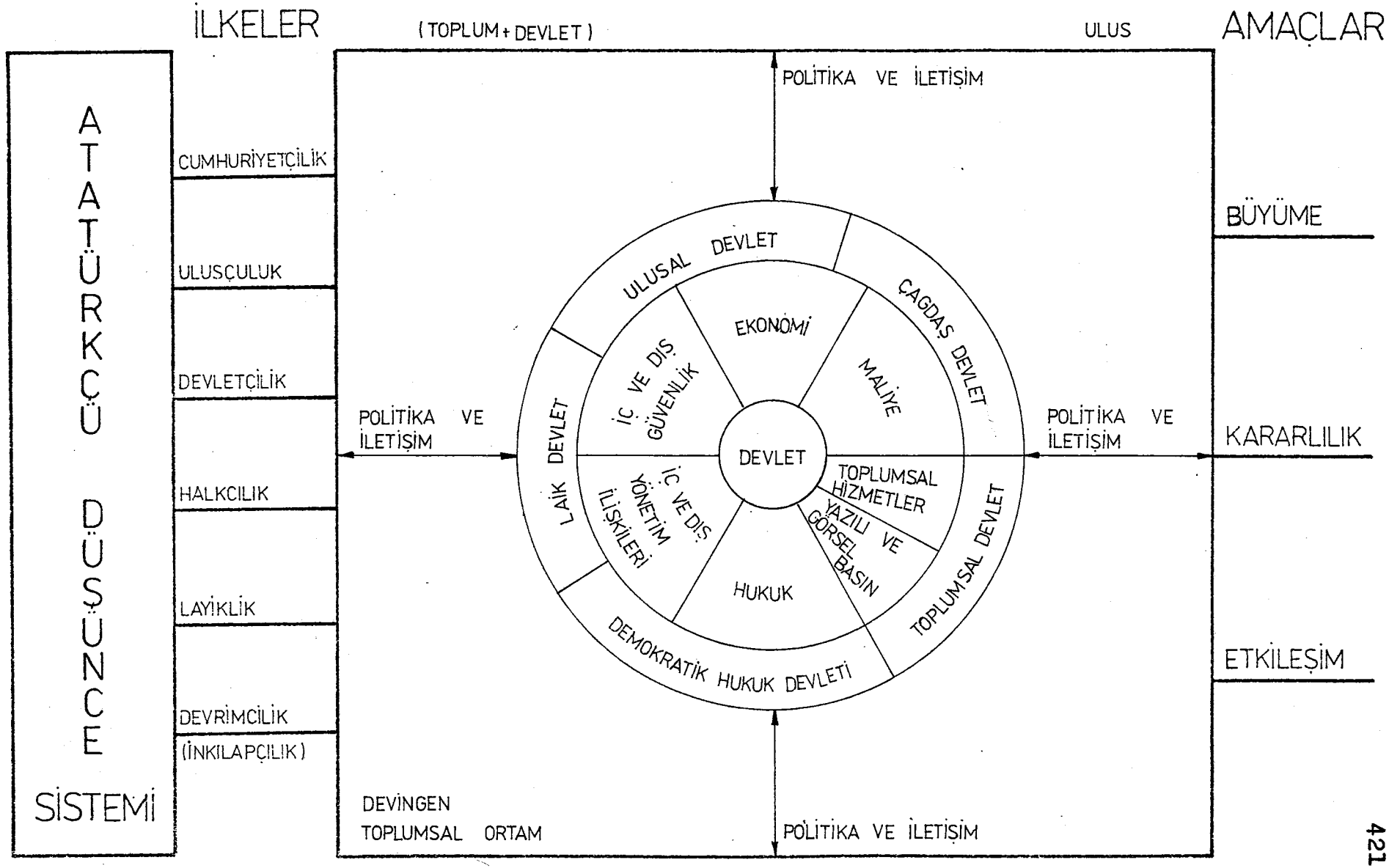

ŞEKİL 37: Devletçilik İlkesinin İletişim Yapısı

hem alt-sistemler arası iletişimle, hem de alt-sistemlerin ana sistemle kurduğu iletişim süreci ile gerçekleşebilir. Çünkü, alt-sistemlerden herhangi birisinde meydana gelebilecek herhangi bir etki ya da değişiklik, eğer diğer alt-sistemlere ya da ana sisteme aktarılıp çözüm çareleri aranmazsa o alt-sistemde önemli aksaklıklar oluşabilir. Eğer iletişim olgusu gerektiğince kullanılırsa o zaman anılan soruna genel sistem çerçevesinde çözüm bulunur ya da sözkonusu olgu kaçınılmaz bir değişiklik ise o durumda bunun yine iletişim süreci işletilerek bütün sisteme yaygınlaştırılması ve belki de yeni bir öge haline gelmesi sağlanabilir.

ŞEKİL 37'deki en dış daire de, Atatürkçü Düşünce Sistemindeki devlet anlayışının niteliklerini gösteren alt-sistemler bulunmaktadır. Bu alt-sistemlerin hepsinin bir öncekilerle bire-bir ilişkileri vardır. Bir başka deyişle, devletin niteliklerinin taşıdığı iletiler, devletin, devletçilik bağlamında sahip olduğu görevleri belirler. Devlet laik olma niteliğinden ötürü, görevlerini de laik anlayışla yerine getirecektir. Ya da, Atatürkçü devlet, ulus devlet olma niteliğine paralel olarak görevlerini düzenleyecektir. Örneğin devletin hukuk ya da yasama çalışmaları bu niteliklerin dışında düşünülemez.

Devletçilik ilkesinin iletişim yapısı konusundaki en önemli nokta, devletin gerek görevleri, gerekse nitelikleriyle, halkın toplumsal yaşamının her alanını denetlemesi, düzenlemesi için ulusla kesintisiz, tam bir iletişim sürecini sürdürmesinin gerekli oluşudur. Devlet halkın yaşama alanlarını düzenlerken, halkın çaba ve görüşlerini gözardı etmemelidir. Bu da ancak çağdaş devletin temel çalışma ilkesi olan halkla iletişim kurmayı zorunlu kılar. Kaldı ki, Atatürkçü devletçilik anlayışında bu durum yoğun olarak kullanılmaktadır. Devlet; laik, ulusal çağdaş, toplumsal devlet ve demokratik hukuk devleti olmakla bu yapıyı gündeme getirmektedir.

E. HALKÇILIK İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI

Halkçılık ilkesinde de ana sistemi "toplum" meydana getirmektedir. Ana sistemin alt-sistemlerle bağını iletişim süreci ve politikalar kurmaktadır. Aslında diğer ilkelerde olduğu gibi bu ilkede de bağın bu ögelerle kurulması, Atatürkçü Düşünce Sisteminin çağdaşlığını ve gücünü göstermesi açısından son derece önemlidir. İletişim yapısını gösteren şemalarda vurgulandığı gibi sistem hep devingen (dinamik) bir ortam içerisinde faaliyet gösterir. Bu da toplumsal değişmenin sürekliliği karşısında sistemin uyum sorunlarını doğurabilir. Oysa, Atatürkçü Düşünce Sisteminde bu sorunun da çözümü vardır. O da, değişen şartlara göre uyum sağlayabilen bir yöntem olarak politikaları kullanmaktır. İletişim sürecinin önemi de bu noktada ortaya çıkar. Alt sistemlerde oluşan değişiklikleri ana sisteme ulaştırmak ve ana sistemdeki yeni politikaları tekrar alt sistemlere aktarmak hep iletişim sürecinin sistemdeki varlığı ile söz konusu olabilir. Bu bağlamda, iletişim olgusunun Atatürkçü Düşünce Sisteminde vazgeçilmez bir yere sahip olduğu hatta, bu sistemin büyük bir iletişim ağı olduğu açıktır.

Halkçılık ilkesinin, halk egemenliği, halkın yönetime katılması vb. temelleri olduğunu daha önce tartışmıştık. İletişim yapısını gösteren şemada bir alt-sistem olarak ilkeleştirilmiş haliyle "halkçılığın" diğer alt sistemlerin merkezinde bulunduğu görülebilir(10). Bu ilkenin yapısına paralel olarak, halk ya tek tek birey olarak, ya üyesi olduğu grup, tabaka kesim ile ya da halkın meydana getirdiği komşuluk, hısımlık akrabalık gibi halk örgütleri ve kurumları bağlamında incelenir. Ancak Atatürkçü Düşünce Sisteminin halkçılık ilkesine göre halkın birarada bulunmasını sağlayan ve bu birlikteliği düzenleyen birtakım önemli özellikler ve ölçütler de vardır. Bunlar; halkın gelenekleri ve kültürü,

---

(10) Bkz.: ŞEKİL 38.

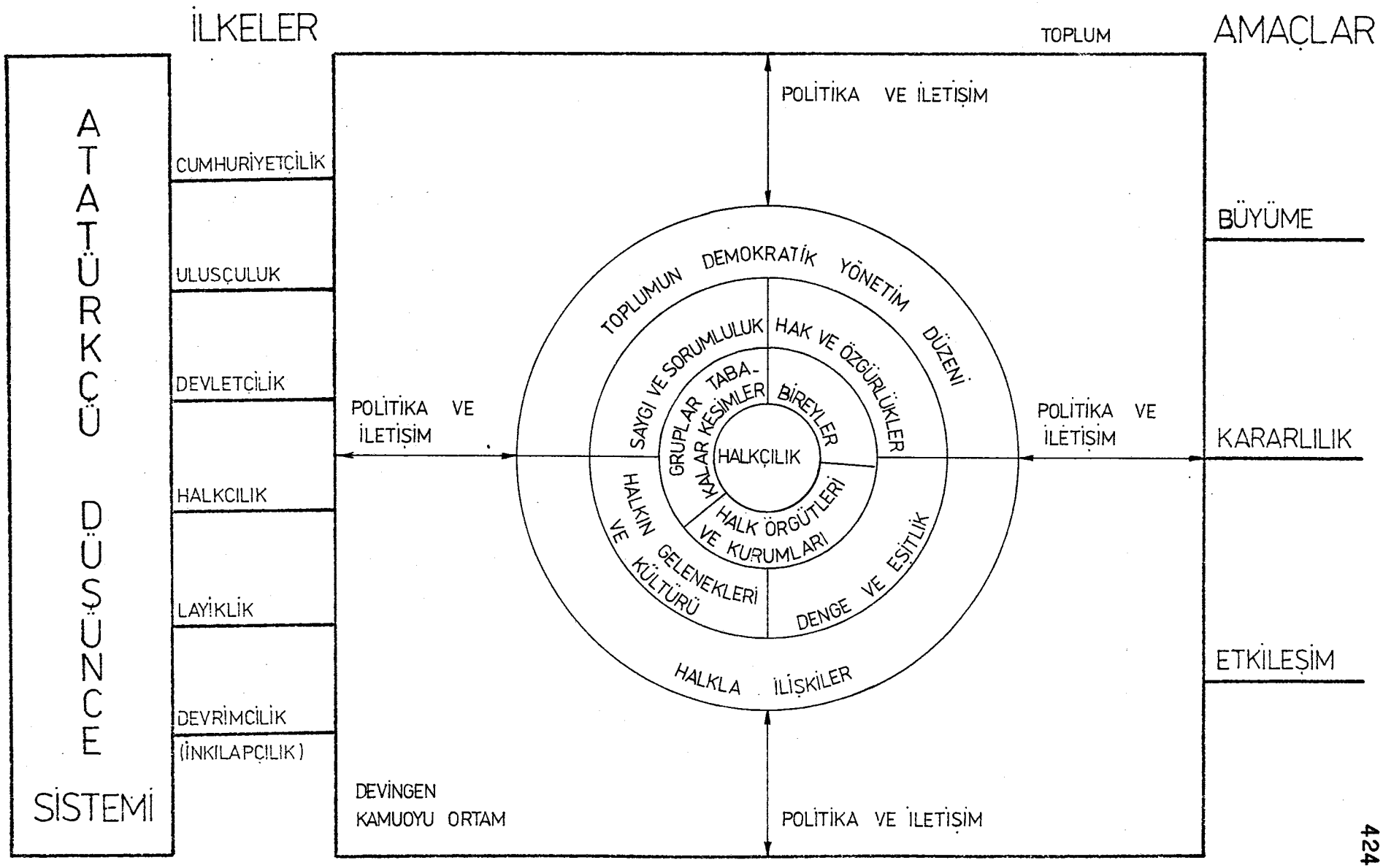

ŞEKİL 38: Halkçılık İlkesinin İletişim Yapısı

hak ve özgürlükler, saygı ve sorumluluk ile denge ve eşitliktir. Herbiri, diğerini bütünleyen bu özelliklerin tam yerine gelebilmesi için yine iletişim olgusunun devreye girmesi gerekir. Çünkü, toplumdaki hak ve özgürlüklerin ancak saygı ve sorumluluk ile denge ve eşitlik alt-sistemleri kullanılarak hayata geçmesi temel alınacaksa o zaman bunun ölçüsünü ancak alt-sistemlerin birbiriyle olan iletişimlerinin gerçekleşmesiyle bulmak mümkündür. Ayrıca, halkın gelenekleri ve kültürü de bu konuda önemli rol oynar. Çünkü, şemadaki eşitlikten mutlak eşitlik kastedilmemektedir. Toplumun kültürü, bazı bireylere, gruplara vb. diğerlerine göre üstünlük atfedebilir, ya da hak ve özgürlüklerin kullanımında birtakım sıralamaları veya öncelikleri gündeme getirebilir. Ayrıca, halkın gelenekleri ve kültürü saygı ve sorumluluklar konusunda da birtakım düzenlemeler yapar. İşte tüm bunların oluş, sıralama ve derecelerini, toplumsal değişme ile meydana gelebilecek bu konudaki değişmeleri diğer alt-sistemlere aktarma hep iletişim sürecinin işlemesiyle olacaktır.

Atatürkçü halkçılık ilkesinin hayata geçirilmesinin, tamamlayıcı diğer alt sistemleri de toplumun demokratik yönetim düzeni ile, devletin çeşitli kurumları aracılığıyla ve özel kuruluşların kendi birimleri aracılığı ile gerçekleştirdiği halkla ilişkiler olgusudur. Bu alt-sistemler de, halkçılık ilkesinin hayata geçirilmesinin yöntemleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yöntemlerin en büyük özellikleri de halkçılık ilkesinin temelini meydana getiren "halkın kayıtsız-şartsız egemenliğinin" sağlanması ve bunun da yerine gelebilmesi için halkın yönetime katılmasıdır. Halkla ilişkiler olgusu da aynı bakışın uzantısıdır. Halka uygulamalar hakkında sürekli bilgi vermek, çeşitli yöntemlerle halkın uygulamalar hakkındaki görüşlerini almak tamamen bir "iletişim süreci" nin işlemesidir ve çağdaş halkçılık anlayışının temelini oluşturur.

F. LAYİKLİK İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI

Laiklik ilkesinde ana-sistem bütün ulus'tur(11). Ana sistemin alt-sistemler bütünüyle bağını kuran da, layik yönetim politikası ile iletişimdir.

Layiklik ilkesinin iletişim yapısını ele alırken vurgulanması gereken asıl nokta, Atatürkçü Düşünce Sisteminin bir özelliği olarak laikliğin, din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması olmasının yanısıra toplumsal hayatın bütün alanlarında etkili ve düzenleyici bir yapısının da bulunmasıdır.

Layiklik ilkesinde ŞEKİL 39'daki çizimde de görüldüğü gibi, ilkenin hemen etrafında bulunan, ilkenin temel niteliklerini belirleyen ve bir anlamda da diğer alt-sistemlerin yapısını da şekillendiren "inanç ve düşünce özgürlüğü" alt-sistemi ile "ussallık (akılcılık) ve bilimsellik" alt-sistemleri bulunmaktadır. Bu alt-sistemler aynı zamanda çağdaş toplumsal yaşayışın temel insanlık değerleridir. Bu alt-sistemin topluma verdiği ilkeler ve iletiler toplumsal hayatın çağdaş biçimde düzenlenmesini sağlayacaktır.

Anılan bu alt-sistemleri bütünleyen bir başka önemli alt sistem hoşgörü ve saygıdır. Zaten düşünce ve inanç özgürlüğü ancak başkalarının düşüncelerine hoşgörü ve saygı gösterilmesi ile bütünlenir ve anlam kazanır. Akılcılık ve bilimsellik için önemli bir araç olan iletişim yoluyla, bazı bilimsel veriler topluma aktarılır ya da akılcı ve bilimsel olabilmenin yöntemi topluma aktarılır. Çağdaşlık alt-sisteminin önemi, çağdaşlık gibi değişken ve süreç içinde ileri giden bir kavramın boyutlarının laiklik çerçevesi içerisinde topluma yansıtılmasıdır. Öyle ki, bugün için çağdaş olan herhangi bir kavram, tavır veya ürün kısa bir süre içinde çağdışı kalabilir. Bunu önlemenin yolu ise; gelişmeleri

---

(11) Bkz.: ŞEKİL 39.

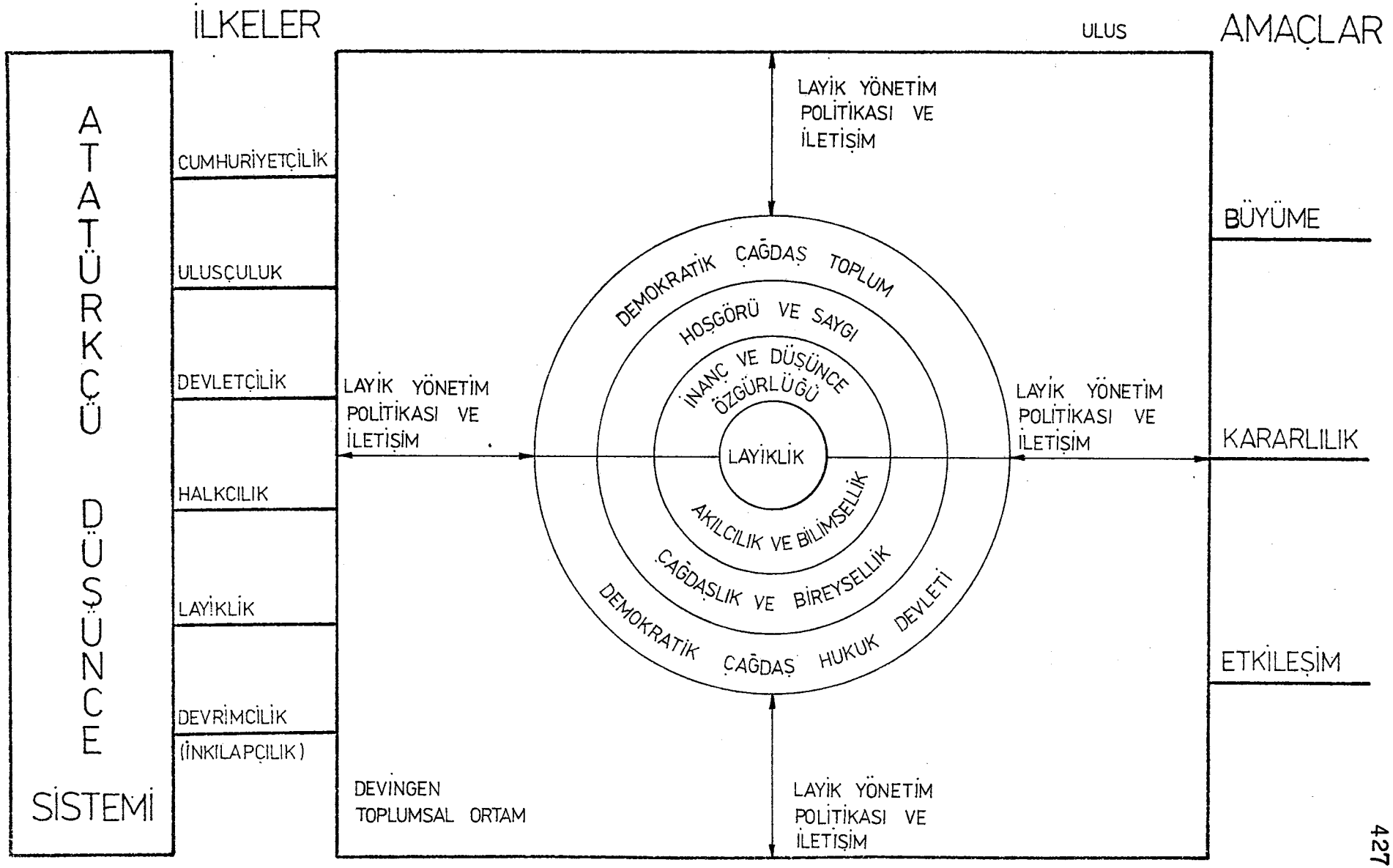

ŞEKİL 39: Layiklik İlkesinin İletişim Yapısı

izlemektir. Bu nedenle Atatürk, herhangi bir ülkeyi hedef olarak göstermemiş, o günün şartlarında çağdaş olanı ya da genel anlamda çağdaşlığı "çağdaş uygarlıklar düzeyine" ulaşmak biçiminde hedef göstermiştir. İşte bu alt-sistem, çağdaşlık kavramının bulunduğu noktayı tüm sisteme iletmesi açısından önemli bir işlev görür.

Laiklik ilkesinin bilinen boyutu olan din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, şeklinde en dış dairede yer alan "Demokratik Çağdaş Hukuk Devleti" alt-sisteminde yansımasını bulur. Herşeyin; inanç ve düşünce özgürlüğü, akılcılık ve bilimsellik, hoşgörü ve saygı esasına göre düzenlendiği, demokratik çağdaş hukuk devletinin yaratacağı toplumda demokratik çağdaş olması nedeniyle Atatürkçü bir toplum olacaktır. Kuşkusuz bu topluman oluşabilmesinin temeli de tüm alt-sistemlerle ana sistemin kesintisiz bir iletişim sürecini gerçekleştirmelerinde yatmaktadır. Çünkü ancak iletişim yoluyla alt-sistemlerin özellikleri tüm topluma yayılabilir.

G. DEVRİMCİLİK (İNKILAPÇILIK) İLKESİNİN İLETİŞİM YAPISI

Atatürkçü Düşünce Sisteminin gelişmeleri izleyip, ayak uydurma ile çağdaşlaşma açısından önemli ilkesi devrimcilik (inkılapçılık) ilkesidir. Bu ilke bazı tamamen yanlış bakış açılarının yüklediğinden tamamen başka bir anlama ve boyuta sahiptir.

Bu ilkede de ana sistem gelişmeye ayak uydurmaya ya da uydurmamaya açık bir yapı olan "ulus" tur. Ana sistem ile alt sistemler bütününü yine politakalar ve iletişim bağlar(12).

Devrimcilik ilkesinin hedefi ulusu çağdaşlaşmaya yöneltmektir. Bu sebeple ilk dairede çağdaşlaşma alt sistemi vardır. Bunun en önemli yönetimi de bilimselliktir. Bir başka

---

(12) Bkz.: ŞEKİL 40.

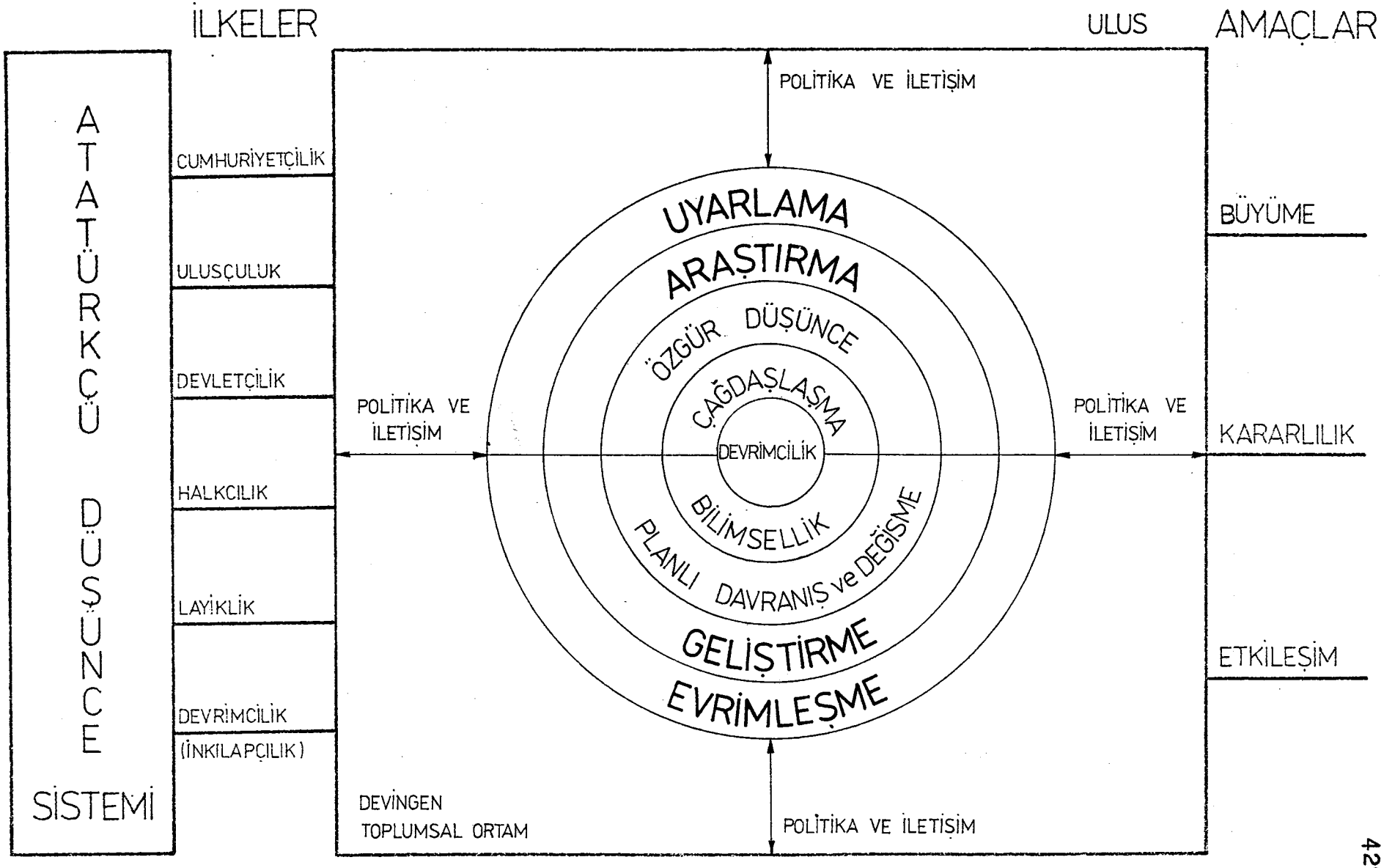

ŞEKİL 40: Devrimcilik İlkesinin İletişim Yapısı

deyişle, bilimsel gelişmeleri izlemek ve ulusu bunlardan bilgili kılıp, bilimsel ürünleri ulusun faydalanmasına açmak bağlamındaki bilimsellik alt-sisteminin bu konudaki tek aracı da iletişimdir.

Kuşkusuz bilimselliğin ve bağlı olarak devrimciliğin en önemli ögesi özgür düşünce ile planlı davranış ve değişmedir. Bunlar bir anlamda çağdaşlaşma ile özgür düşüncenin gerekleridir. Günümüz şartlarında toplumsal hayat o denli karmaşık ve hızlı bir şekilde yürümektedir ki, planlı olmayan rastgele çalışmalar toplumda büyük sorunların doğmasına kolaylıkla yol açar.

Devrimcilik ilkesi gelişmeyi ve çağdaşlaşmayı hedeflediği için yenilikler için araştırmayı gerektirir. Bu araştırmalar ve varolanları "geliştirme" alt-sistemleri bilgi toplama ve ortaya çıkanları ulusun yararına sunabilme anlamında iletişim ögesine sürekli ihtiyaç duyarlar.

Devrimcilik ilkesinin bir başka yanı diğer Atatürk ilkeleriyle bir bütün olmasının bir gereği olarak "uyarlama" alt-sistemine sahip olmasıdır. Bir başka deyişle, çağdaşlaşma hedefine ulaşmada, başka ulusların ürettikleri uygarlık ürünlerini aynen almak yerine Türk ulusal özelliklerine göre onları uyarlamak da devrimcilik ilkesinin bir alt-sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak da evrimleşme alt-sisteminin gereği olarak eski değerleri ve ürünleri yıkmak yerine onları iyileştirip, lüzumlu hallerde yeni şeylerle desteklemek devrimcilik ilkesinin temel ve ayırıcı niteliği olarak ortaya çıkmaktadır.

H. SONUÇ

Atatürkçü Düşünce Sisteminin ilkelerinin iletişim yapıları şemalar yardımıyla ele alındığında, hepsinin belli bir iletişim yapısına sahip oldukları görülür. Bu yapıların gerek kendi alt-sistemleri gerekse başka yapılarla kurdukları

iletişim onların işleyişinin ve hayata geçişinin temelidir. Bir başka deyişle iletişim Atatürk ilkelerinin harcı niteliğindedir.

Genellikle, ilkelerin iletişim yapıları belli bir iletişim dizgesini izler. Ancak, Atatürkçü Düşünce Sisteminin doğası gereği kültür olgusu da iletişim sürecinde önemli rol oynar. Bu anlamda, Atatürkçü iletişimin ilkeler bağlamındaki işleyişi daha önce ele aldığımız iletişim kuramlarından Andrew Tudor'un "Simetrik İletişim Modeli"ne benzemektedir. Ancak, bu modelde özellikle işleyiş boyutları ve kapsam konusunda bazı noktalar eksik kalmaktadır.

İlkelerin kendi iç-iletişimleri yanında, Atatürkçü Düşünce Sisteminin bütünsel yapısına paralel olarak bütün ilkelerinde, Atatürkçü Toplum yaratma hedefi temelinde birbirleriyle bağı ve iletişimi vardır.

Ayrıca, Türk toplumunun kendi değerlerinin formüle edilmiş şekli olarak nitelendirebileceğimiz Atatürk ilkeleri, toplumla doğal bir iletişim içerisindedir. Ancak, yapılması gereken bunun toplumsal bağlamda bilinç düzeyine çıkarılmasıdır.

Bu anlamda bir de, Atatürkçü Toplumsal İletişimin işleyişine bakmak gerekmektedir. ŞEKİL 41'deki çizimde de görüldüğü gibi, Atatürkçü Toplumsal İletişim sürecinde kaynak Atatürk ve onun kişiliğinde Atatürkçü Devlet anlayışı ve örgütlenmesidir. Bu kaynağın iletileri ise dış uyaranlar başlığı altında topladığımız birtakım ögelerin üzerinde, onlardan etkilenerek biçimlenmektedirler. Bu ögelerden bazılarını; Türk ulusunun yüzlerce yılda biçimlenmiş kültürü, İslamiyet, Atatürkçü Düşünce Sisteminin ortaya çıktığı dönemde varolan toplumsal yapı ile, bu yapının ilişkide bulunduğu çevre, toplumun kültürünün ortaya çıkardığı gelenekler, görenekler ile benzer toplumsal düzgüler, anılan düşünce sisteminin kurucusu olan Atatürk'ün yetişme biçimi, ortamı ve süreci, ve ayrıca toplum için konulan çağdaşlaşma amacı ile buna benzer diğer

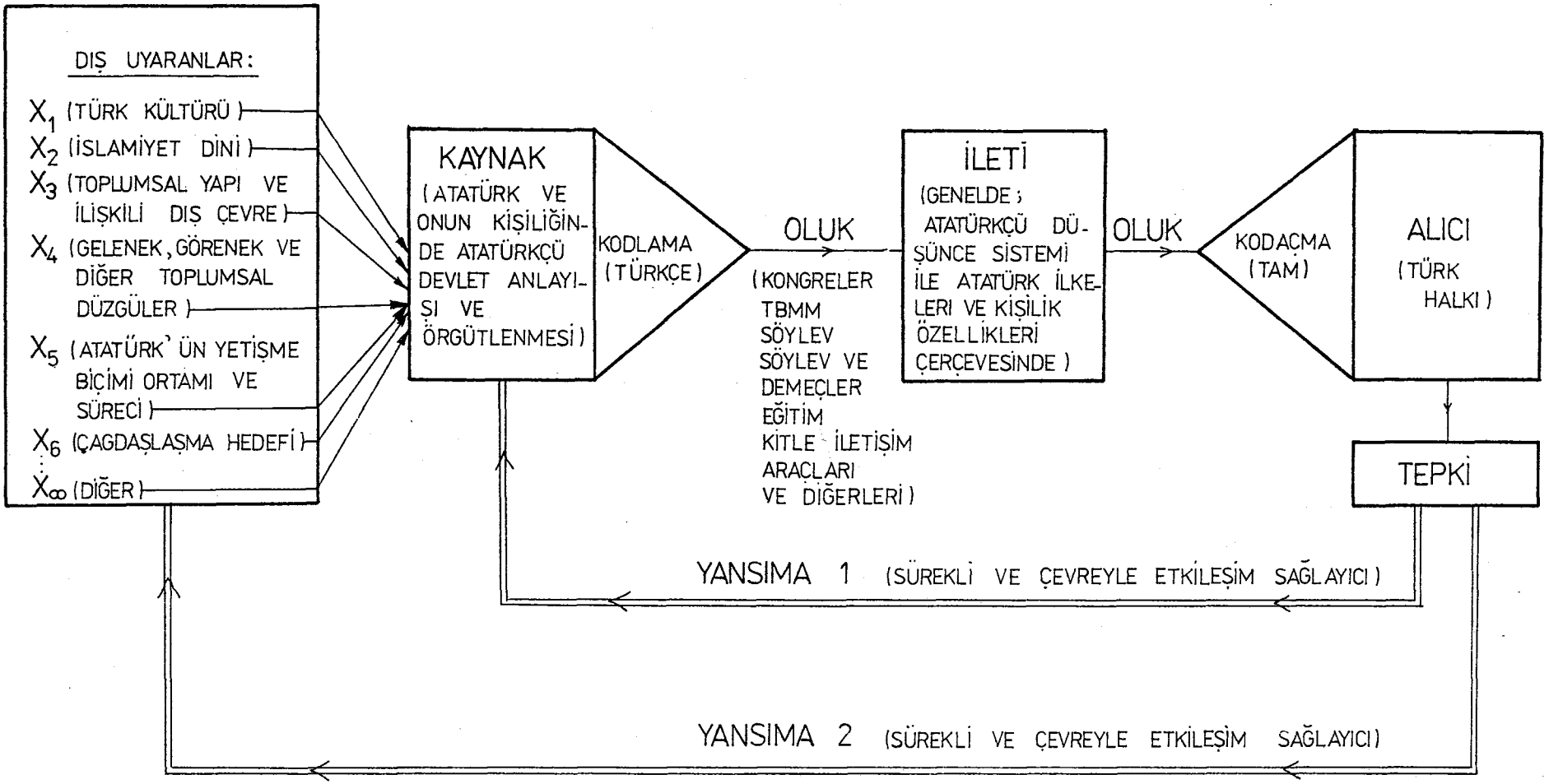

ŞEKİL 41: Atatürkçü İletişim Süreci

uyaranlar, amaçlar ve ilkeler olarak sıralamamız mümkündür. Bu iletişim sisteminde kodlama Türkçe olarak ve toplumun bütün katmanlarının anlayacağı biçimde gerçekleştirilir. Oluk ise, daha önce ŞEKİL 22'deki çizimde değinildiği gibi çok sayıdadır. Atatürk tarafından oluk olarak; topladığı kongreler, TBMM, Söylev, çeşitli yer ve zamanlarda gerçekleştirdiği söylevler ve demeçler, telgrafı o dönemde çıkarılan gazete (irade-i Milliye) vb. araçlar ve yöntemler kullanılmıştır. Bunların yanısıra, eğitim, kitle iletişim araçlarının hepsi, Atatürkçü bir iletişim modelinde etkin olarak kullanılır. Bu iletişim sürecinde, iletişimin amacı; Türk toplumunu Atatürk ilkeleri doğrultusunda biçimlendirerek Atatürkçü kişilik özelliklerine sahip bireylerden oluşan bir ulus yaratmaktır. Bu bağlamda; bu iletişim sürecinde iletiler, Atatürkçü Düşünce Sistemi, ilkeler ve kişilik özellikleri çerçevesinde oluşturulur. Kodaçma, iletilerin yapısı gereği tam olarak gerçekleşecektir. Kodaçımı gerçekleştirildikten sonra, iletiler yorumlanacak ve belli bir tepki ortaya çıkacaktır. Bu tepki, iki tür yansıma oluşturacaktır. Bunlardan birincisi, iletişimin kaynağına olacaktır. Bu ise, Atatürkçü Düşünce Sistemindeki demokrasi anlayışı ile gerçekleşir. İkinci yansıma da kaçınılmaz olarak, kaynağı etkileyen dış uyaranlar ya da ögeler sistemine olacaktır. Eğer, alınan iletiler sonucunda oluşan tepki, değişme yönünde olursa, bu ögeler sistemine bu doğrultuda bir yansıma gelebilir ve bu ögelerin bazıları yapısal değişikliklere uğrayabilir. Bundan sonra düzenlenecek iletiler ise bu değişiklikler göz önüne alınarak düzenlenecektir. Bu bağlamda, Atatürkçü İletişim Sisteminde sürekli yansıma ile kaynağın çevreyle ve uyaranlarla etkileşimi büyük önem kazanmaktadır. Çünkü bu yolla, toplumsal yapıdaki değişim ve oluşumlar ile o sistemin dışındaki sistemlerde oluşan yenileşme ve değişimler hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bu ise, Atatürkçü Düşünce Sisteminin değişen-gelişen toplumsal koşullara sürekli uyabilme anlayış ve yeteneği ile Türk toplumunu "çağdaş uygarlıklar düzeyine" ulaştırma hedefinin doğal bir gereğidir. Eğer, anılan sürekli yansıma ve çevreyle etkileşim, iletişim sisteminde yer

almazsa, değişimlerin ve çağın gerisinde kalmak kaçınılmaz olacaktır.

10. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNİN İLETİŞİM YAPISI

A. ATATÜRKÇÜ ÇAĞDAŞLAŞMANIN İLETİŞİM YAPISI

Atatürkçü Düşünce Sisteminde yer alan çağdaşlaşmanın yapısı ve niteliği daha önce tartışılmıştı. Bu aşamada aynı konuya iletişim açısından baktığımızda, ana sistemin, alt-sistemlere politikalar ve iletişim bağıyla bağlı olan toplum olduğu görülmektedir(13).

Alt sistemler topluluğun dışındaki ilk dairede hem çağdaşlaşmanın oluşma boyutunu hem niteliğini ve alanını gösteren düşüncede ve davranışta çağdaşlaşma alt-sistemleri yer almaktadır. Bu iki alt-sistem birbiriyle sıkı bir iletişim bağı içerisindedirler. Hatta ikisinin bir bütün olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü, bireylerin düşünce olarak çağdaş olup bunu davranışlarına yansıtmaması, genel anlamda bakıldığında bireydeki bir eksikliği gösterir. Aksi durumda da, dış görünüş olarak çağdaş birinin düşünce olarak çağdışı olmasında yapısal bir terslik bulunmaktadır. Ayrıca bilimsel olarak birinin varlığının diğerini getirmesi gerektiği de söylenebilir ve doğrusu her ikisinin bir arada bulunmasıdır. Bu tartışma aslında, çağdaşlaşırken sadece batının teknolojisini alıp, yaşama biçimini alıp-almama konusundan kaynağını almaktadır. Oysa, teknoloji ve yaşam biçimi bütündür. Aksi halde, Osmanlı imparatorluğundaki biçimsel batılılaşma yanlışına düşülebilir. Kısacası, çağdaşlaşırken hem teknoloji, bir başka deyişle düşünüş; hem de yaşam biçimi bir başka deyişle davranışta bir bütün olarak çağdaşlaşma temel bir zorunluluktur.

---

(13) Bkz.: ŞEKİL 42.

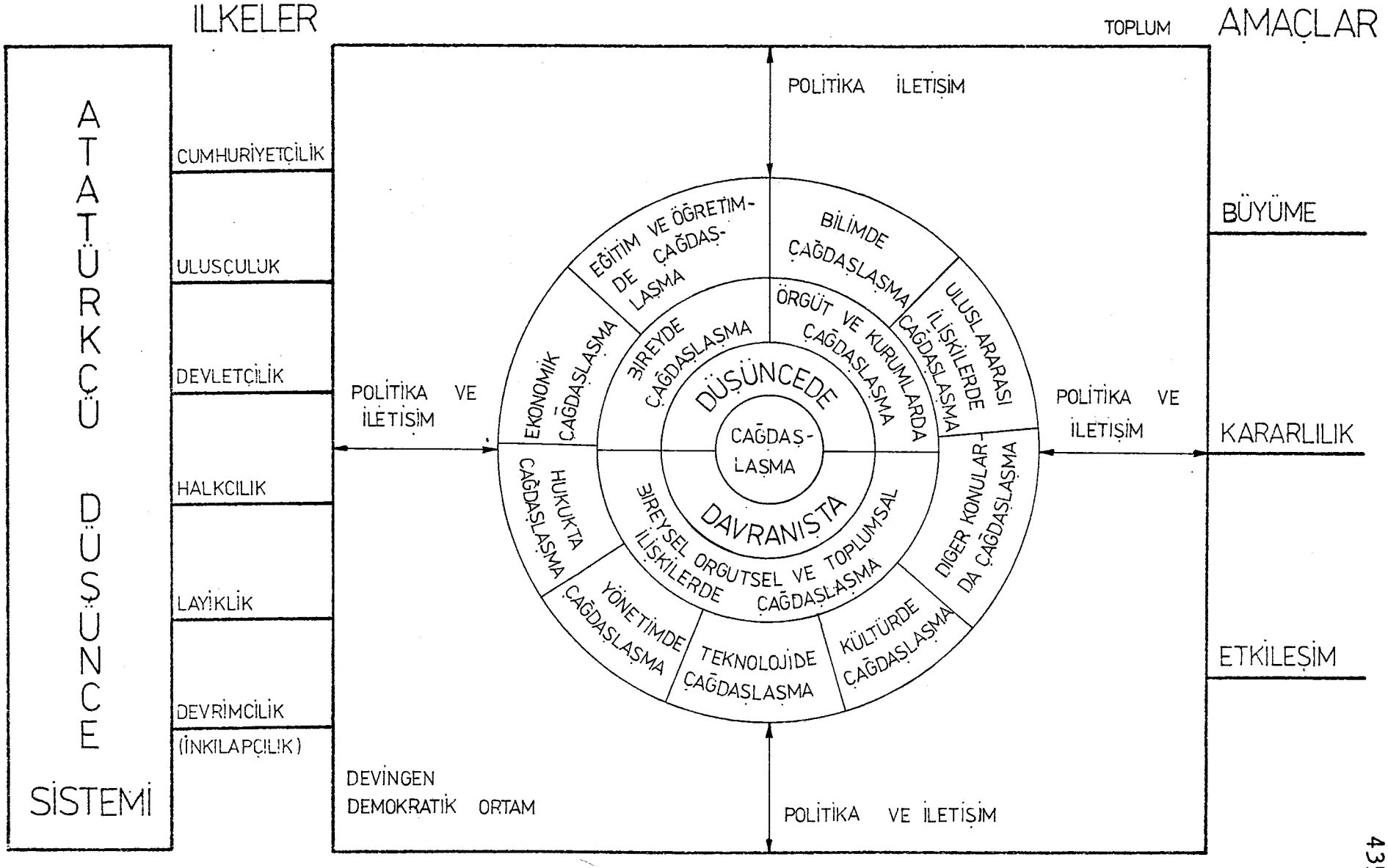

ŞEKİL 42: Atatürkçü Çağdaşlaşmanın İletişim Yapısı

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

Düşüncede çağdaşlaşmanın iletişim açısından uzantıları hem birey olarak hem de örgüt ve kurumlarda çağdaşlaşmayı getirirken, davranışdaki çağdaşlaşma ise, bireysel, örgütsel ve toplumsal ilişkiler açısından çağdaşlaşmayı gündeme getirecektir.

En sonunda, toplumsal hayatın alanlarında, hukukta, yönetimde, teknolojide, bilimde, eğitim ve öğretimde, ekonomide, uluslararası ilişkilerde ve diğer alanlarda çağdaşlaşmanın olması gerekir. Bu alt-sistemlerin herhangi birisinin çağdaşlaşma hareketi dışında kalışı, o alt-sistemin giderek toplumsal yapıyı bozucu hale gelmesine veya o alt-sistemin ortadan kalkarak yerine yeni ve çağdaşlığa ayak uyduracak bir yapıya bırakmasına yol açar. Bunların yınısıra, toplumsal hayatın her alanında yeni ögelerin ortaya çıkması, toplumun kültürüne de yeni bazı kültürel iletilerin girmesine yol açar. Bu yeni iletiler devrimcilik ilkesinin yapısı gereği uyarlanır ve geleneksel bünye de zararlı etkiler yapmayacak hale getirilir. Toplumları geleneksiz düşünmek söz konusu olamayacağına göre, çağdaşlaşma konusunun kültürel boyutu ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu nokta da, kültüre verebileceği zararlı etkilerden ötürü çağdaşlaşmaya ayak uydurmama, uzak kalma anlayışı yerine, eğitim ve öğretim ile akılcı ve gerçekçi bir yönetim politikası yoluyla dengeyi sağlamak, toplumsal gelişme açısından büyük önem taşır.

B. ATATÜRKÇÜ YÖNETSEL İLETİŞİM

Atatürkçü Düşünce Sistemi, Türk toplumuna yeni bir toplumsal model önermesiyle birlikte kuşkusuz yeni bir yönetim modeli ve devlet ile halk iletişiminde Osmanlı İmparatorluğunda olduğundan farklı çağdaş bir yönetsel iletişim modeli önermesini de beraberinde getirmiştir. Yönetim olgusu, aslında başlıbaşına bir iletişim sürecidir. Belli bazı yönetsel kararların alınması için hazırlık yapılması, kararın alınması, uygulanması, sonuçlarının alınması ve bunların değerlendirilmesi ve yeni kararların bu değerlendirmeler ışığında alınması tamamen iletişim sürecinin işlemesi ile ilgilidir.

Devlet yönetimi olgusu söz konusu olduğunda konu daha da karmaşık hale gelir. Atatürkçü yönetim ve yönetsel iletişim konusunun iletişim yapısına baktığımızda ana-sistemin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu ve alt-sistemler topluluğuyla bağının politikalar ve iletişim sürecinin işlemesi yoluyla kurulduğunu görürüz(14).

Atatürkçü yönetim anlayışını belirleyen ve işlerlik kazandıran iki alt-sistem "demokrasi" ve "hukuk" tur. Atatürkçü Düşünce Sisteminin bütünselliği içerisinde halkın yönetime katılması ve halkın egemenliğinin sağlanması olguları yansımalarını hep demokrasi olgusunda bulurlar. Kaldı ki, demokrasi cumhuriyetçilik ilkesinin temellerinden de birisidir. Bu anlamda da Atatürkçü yönetim anlayışının en önemli alt-sistemlerinden birisi olması doğaldır.

Hukuk ise, tüm topluma işlerlik kazandıran; normlar ve yaptırımlar bütünü olarak bu yönetim anlayışında yerine almıştır. Türk hukuk sisteminde, hiç kimse ayrıcalıklı değildir ve mahkemeler bağımsızdır. Bu da Atatürkçü yaklaşımın bir yansımasıdır.

Bu iki alt-sistemin yönetim anlayışına verdiği iletiler Atatürkçü yönetimin niteliğini de belirler. Bu yönetim anlayışında buna bağlı olarak, yönetim karşısında da herkes eşittir. Ayrıca, demokrasi alt-sistemi doğrultusunda aslında, halk egemenliği temeldir. Bunlara bağlı olarak Atatürkçü yönetsel iletişim özgürlük ve eşitlik ile sorumluluk ve denge alt-sistemleriyle güç kazanır.

Bu alt-sistemlerin ortaya çıkmasının maddi temelini de toplumsal duyarlık ve toplumsal ilişkilerdeki gelişmeler sağlayacaktır. Eğer özgürlük ve eşitlik alt-sistemini yaratacak bir toplumsal duyarlık gelişmemişse, bu durumda Atatürkçü yönetim anlayışının önemli ögesi olan demokrasi hayata geçemeyecektir.

---

(14) Bkz.: ŞEKİL 43.

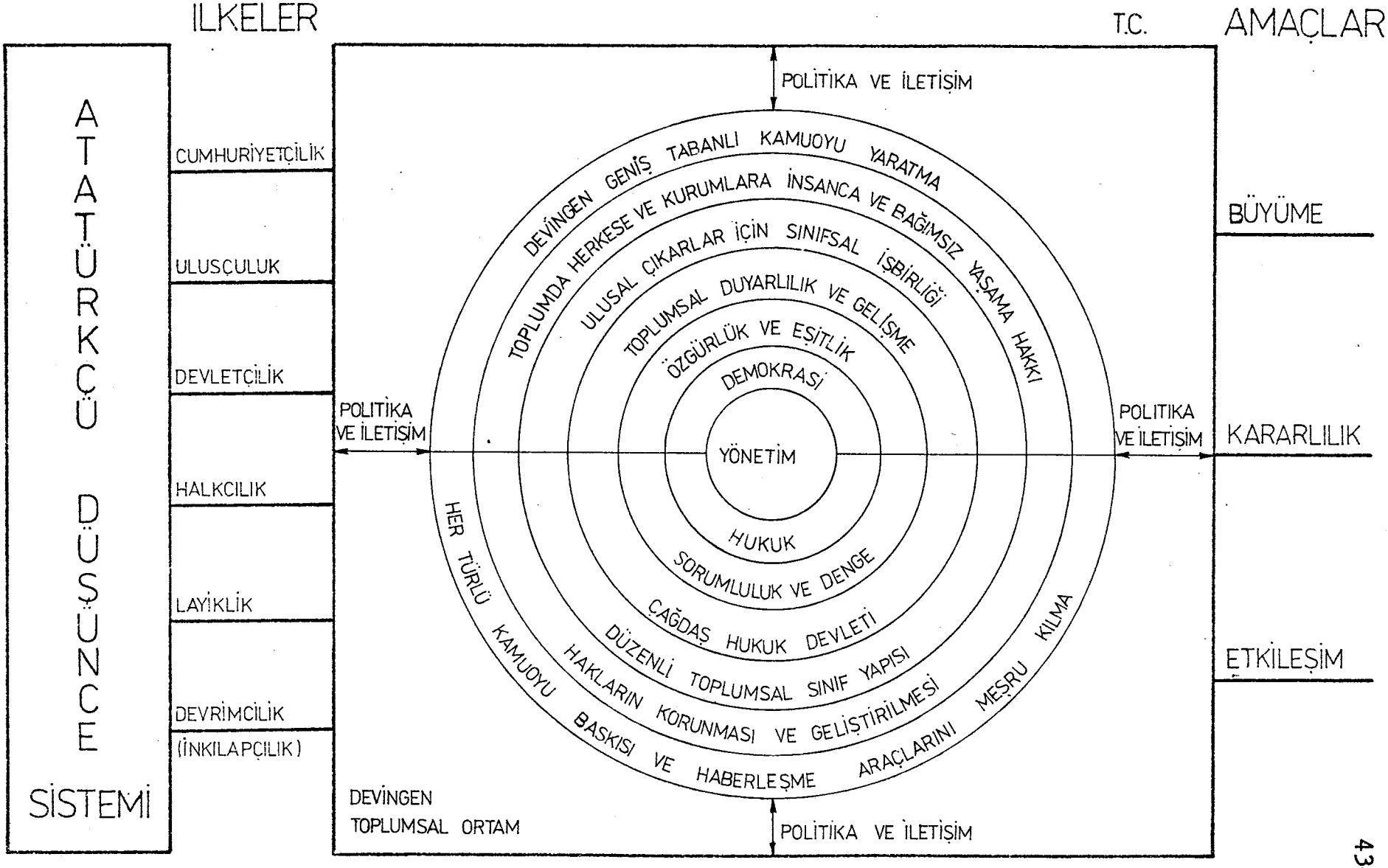

ŞEKİL 43: Atatürkçü Yönetsel İletişim

Toplumdaki hukuk anlayışının o günün toplumsal şartlarını tam olarak karşılaması ve meydana gelen değişmeler karşısında da uygun bir yapı gösterebilmesi ile uygulamaya konulabilmesi o devletin çağdaş hukuk devleti olmasını sağlayıcı bir unsurdur. Bu unsurun işlemesi de ancak "çağdaş hukuk devleti" alt sisteminin diğer alt-sistemlerle gerekli iletişimin sağlanmasıyla söz konusu olacaktır.

Atatürkçü toplum anlayışı katı ve kesin kurallı "sınıf" anlayışını reddeder. Toplumda değişik ölçütlerle gruplanabilecek insan toplulukları bulunabilir. Ancak bu topluluklar ulusal çıkarlar için vardır ve topluluğun çıkarları herzaman ulusun çıkarlarının gerisinde olmalıdır. Ayrıca, en önemlisi toplumdaki anılan bu topluluklar arasında çatışma değil uyum olmalıdır. Bu uyum "düzenli toplumsal sınıf yapısını" ortaya çıkaracaktır ki, böylelikle çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşma mücadelesinde başarıya ulaşma şansı artacaktır. Ancak, anılan uyumun sağlanabilmesi tam bir iletişim problemidir. Eğer topluluklar arasında gerekli iletişim kurulamıyorsa, uyum ve ulusal çıkarlar için işbirliğinin sağlanabilmesi de imkansızlaşır. Çünkü, sorunların çözülebilmesinin ilk şartı sorunların ortaya konulması, bir başka deyişle başkalarına iletilmesidir. İletilen sorunlara çözümler bulunabilecek böylelikle gereken uyum ve düzenli toplumsal yapı sağlanabilecektir.

Hukuk alt-sisteminin yönetim anlayışındaki yeri ve gerekli biçimdeki işleyişi, toplumdaki bireylerin haklarının korunması ve gerektiğinde geliştirilmesi alt-sisteminin de işleyişinin temelidir. Kaldı ki bu altı-sistem aynı zamanda halkçılık ve ulusçuluk ilkesinden de güç alır.

Atatürkçü yönetim anlayışıyla, bu doğrultudaki yönetsel iletişimin en önemli hedefi yine bu sistemin bir alt-sistemi olarak değerlendirebileceğimiz "devingen, geniş tabanlı kamuoyu yaratma"dır. Bu, tüm toplumların en önemli problemidir. Çünkü, toplumsal ortam devingen(dinamik)dir. Her geçen gün toplumsal hayatta sürekli değişiklikler meydana gelmekte-

dir. Herhangi bir toplum bu değişmenin dışında kalamaz. Eğer kalırsa toplumda birtakım önemli problemler, hatta çözülmeler doğar. Bu esnekliğe ve gelişmeye açıklığa sahip olmayan birtakım toplumsal yapıların bugün içine düştükleri sorun da budur. Donmuş ve gelişmelere açık olmayan toplumların, olması kaçınılmaz değişiklikler karşısındaki bu durumlarını doğal karşılamak gerekir.

Oysa, Atatürkçü Düşünce Sistemi bu son alt-sistemi toplumsal hayatının bir parçası haline getirmekle bu sorunu aşmıştır. Toplumda, meydana gelecek değişmelere uyum gösterme yeteneğine sahip bir kamuoyunun yaratılması hedefi Atatürkçülüğün sağlamlığını gösteren bir olgudur. Ayrıca, bu durum devrimcilik (inkılapçılık) ilkesinin de yansımasıyla toplumun ileriye dönüklüğünü de sağlayacaktır. Böylelikle toplumun sonsuzluğa uzanan bir çizgide varlığı da sağlanmış olacaktır.

Kısacası, Atatürkçü yönetim anlayışı, iletişim sürecinin iyi kullanılması ve özellikle alt-sistemler arasındaki iletişimin tam sağlanmasıyla birlikte, çağdaş, gelişmelere açık bir Atatürkçü toplum yaratmada önemli bir yere sahiptir.

C. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİNDE DİL'İN İLETİŞİM YAPISI VE KULLANIMI

Bir toplumsal varlık olarak insan hayatında, en önemli araçlardan bir tanesi, insanların birbirleriyle anlaşmalarını sağlayan, isteklerini, dileklerini, düşünüşlerini ifade etme aracı olan "dil"dir. Eğer insanların ortak bir dilleri bulunmuyorsa, o durumda toplumsal hayat imkansız hale gelebilir. Özellikle, yönetim ilişkileri söz konusu olduğunda yöneticilerle yönetilenlerin ortak dil kullanımı tam bir zorunluluk haline gelir. Ayrıca, dilin toplumsal şartların değişmesi ile ortaya çıkabilecek yeni olguları da karşılayabilecek bir yapısı olması gerekir.

Atatürkçü Düşünce Sisteminin toplumsal dil konusundaki en önemli yaklaşımı, Osmanlı İmparatorluğunda bulunan duruma düşülmemesiydi. Daha önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi Osmanlılardaki en önemli iletişim sorunu devlet yöneticileri ile halkın neredeyse tamamen birbirinden ayrı iki dil kullanmalarıydı. Atatürk'ün devrimlerinde kültür devrimine ve dil devrimine verdiği önem işte bu noktada başlar. Yeni yaklaşımda, halk ve devlet alt-sistemleri ve halkın ve devletin çeşitli kurumları alt-sistemlerinin aynı daire de yer alması işte bu sebepledir(15). Halk ve devlet, bir başka deyişle, yöneticilerle yönetilenler, artık aynı dili konuşacaklar, yazılı ve sözlü ilişkiler kuşkuya ve anlaşılmazlığa yol açmayan bir dil kanalı ile gerçekleştirilecektir. Kısacası devlet-halk iletişimsizliğini önlemenin yolu olarak ortak dil kullanımı sağlanacaktır. Kaldı ki, bu durumun öneminin bir başka boyutu, halkçılık ilkesinin bir ögesi olan halkın yönetime katılabilmesinin sağlanmasıdır.

Dil'in belli bir zaman kesitindeki durumunu ve gelişmeler sonucundaki durumunu, bu sistem çerçevesinde "kültür" alt-sistemi belirler. Bir toplumun kültürüne ve bağlı olarak diline diğer kültürlerden sürekli etkiler olur. Bu kaçınılmazdır. İşte bu etkilerle kültürün alacağı yeni form dili de etkiler. Eğer o anda yeni kültür ögesini karşılayacak bir deyim dilin bünyesinde yer almıyorsa ya yeni bir deyim türetilir ya dayeni ögenin geldiği kültürde kullanılan deyim benimsenir. Bu genel yaklaşımın yanısıra, tek tek bireylerin, örgütlerin kültürleri ile, ayrı ayrı yörelerin, bölgelerin ve hepsini kapsayan genel ulusal kültürün dil olgusunun yapılanmasında rolleri vardır.

Dil olgusu pratikte okuma, yazma ve konuşma alanlarında işlev görür. Kısacası dil, iletişimin gerçekleşme kanalı olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda dilin tüm ulus için

---

(15) Bkz.: ŞEKİL 44.

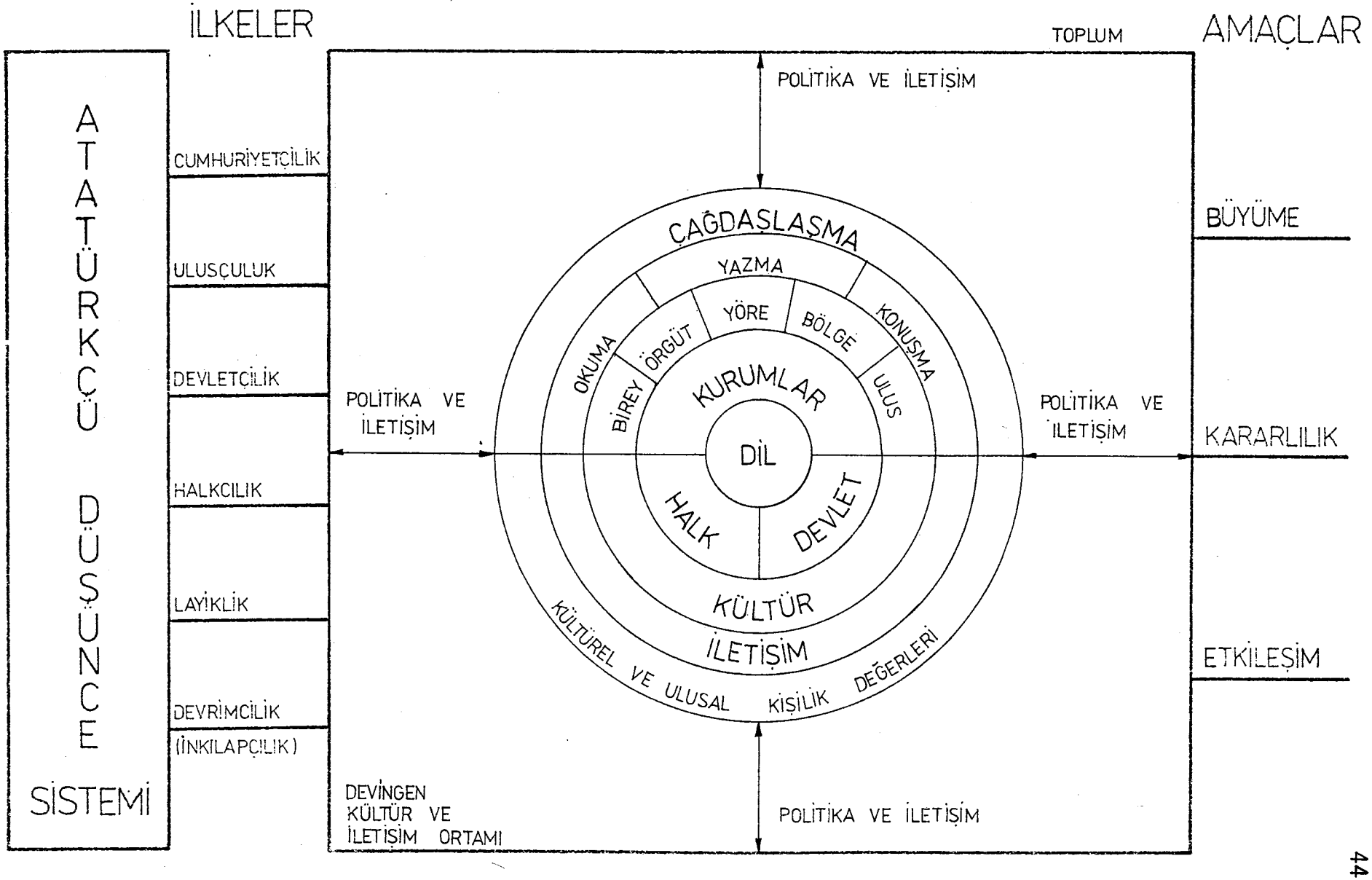

ŞEKİL 44: "Dil" in İletişim Yapısı ve Kullanımı

ortak ve gelişmelere açık, gelişmeleri karşılayıcı bir yapısının olması gerekir. Çünkü, iletişim tam olarak gerçekleşebilmesi, anlama problemleri yaratabilecek "gürültü" ögesinin etkisinin mümkün olduğu kadar azaltılabilmesi ve yeni kültürel ögelerin toplumda karşılığını bulabilmesi için dilin yapısının anılan şekilde düzenlenmesi gerekir. Bu yaklaşım toplumun çağdaşlaşabilmesinin önemli motor gücünü meydana getirir. Ayrıca ulusal karakterli, ortak dil aynı zamanda kültürel ve ulusal kişilik değerlerini yansıtmasının yanında, bu değerleri yaygınlaştırıp pekiştirici bir rol de oynayacaktır. Çağdaşlaşma alt-sistemi ile kültürel ve ulusal kişilik değerleri alt-sistemlerinin şemada aynı dairede yer alması da bu anlamda rastlantısal değildir. Çünkü, Atatürkçü Kişilik özelliklerinin ele alındığı bölümde devurgulandığı gibi, çağdaş dünyaya ve gelişmelere ayak uydurabilecek Türk insanının sahip olması gereken değerler bu kişilik özelliklerinde yer almaktadır. Bir başka deyişle, bu sistem bağlamında kültürel ve ulusal kişilik değerleri dilin Atatürkçülük temelinde iletişimde kullanılması çağdaşlaşmayı ortaya çıkaran en önemli etkendir.

Sonuç olarak, Atatürkçü Düşünce Sisteminde, her alanda en önemli unsur olarak iletişim olgusunun varlığı aynı zamanda iletişimin kanalı olarak dilin çağdaş kullanımı da zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda dil ortak, ulusal, toplumun kültüründen sürekli beslenen, gelişmeye açık bir yapı taşımalıdır.

D. ATATÜRKÇÜ TOPLUMSAL İLETİŞİM

Türkiye Cumhuriyetinin varlığındaki en önemli unsur, çağdaş bir biçimde yapılandırılan devletin yapısına uygun çağdaş biçimde işlev gören iletişimdir. Bilindiği gibi iletişim ve bu konudaki problemler ve kopukluklar Osmanlı devleti ve toplumunun en önemli aksayan ve sonunda çözülmeye bile yol açan noktası idi. Bütünsel yaklaşımla toplumu düzenleyen Atatürk ilkelerinin gündeme getirilmesine paralel olarak

yeni bir yönetim anlayışı geliştirilmiş, bunun en önemli unsuru olarak da her alanda açık, ulusal ve kesintisiz işleyen iletişim unsuru sisteme sokulmuştur.

Ulusal mücadelenin ilk başlarından itibaren toplumla yüzyüze iletişim kurmayı gerçekleştiren Atatürk'ün toplumsal iletişime önem verdi. Aslında toplanan kangreleri de bu açıdan değerlendirmek gerekir. Örneğin Erzurum kongresinde bulunanların çoğunun meslekleri birbirinden farklıdır. Ayrıca kongrede yer alan bu kişilerin çoğu yörelerinin nüfuzlu kişileridir veya ordu kökenlidirler(16). Bunların yanısıra İstanbuldaki meclisin dağıtılması sonucunda Anadolu'ya geçen bazı eski milletvekilleri de kongreye katıldılar. Bu durumun iletişim açısından önemi, yöre halkının temsilcileri ile Türkiye'nin gelecekteki yöneticisinin durum değerlemesi ve amaçların belirlenmesi konularında yüz-yüze iletişim kurmalarıdır. Böyle bir olgunun ilk kez gerçekleşmesinin yanısıra, bu kongre gelecekteki yönetimin demokratik ve halka dayalı olacağının ilk belirtisi olması açısından da önemlidir. Ayrıca yörenin kanaat önderleri olarak nitelendirilebilecek kişilerin kongrede yer alması, yöre halkının gözünde inanırlık ve güvenirliğin sağlanması açısından da önemli iletiler taşımaktaydı. Bu kongrenin yine iletişim açısından taşıdığı önemin bir başka boyutu da, Atatürk'ün artık bir lider olarak ilk ortaya çıkmaya başladığı yer olmasıdır. Böylelikle süreç içerisinde tüm ulusun desteğini kazanarak gücünü ortaya koyacak Atatürk, o dönemdeki başıboşluk ve lider arayışı için ilk iletileri vermeye başlamıştır. Bunun yınısıra parçalanmaktan ve kaostan kurtulup ulusal bir devlet olmanın iletileri de halka ilk buradan verilir.

Sivas kongresinin de iletişim açısından boyutu benzer bir yapı taşır. Hedefler konur, kurtuluş savaşı için hazırlık

---

(16) Bu konuda geniş bilgi için bkz.: SÖYLEV, s.46-54 ve MAHMUT GOLOĞLU, Erzurum Kongresi, Ankara: 1968, s.77-99.

ve uyanıklık sağlanır. Bildirilerle bütün yurt bunlardan haberdar edilir. Yine, halkın önde gelenleri kanalıyla önderle halk yüzyüze iletişim kurar. Bu yüzyüze iletişim çok büyük önem taşımaktadır. İnsanlar yapıları itibarı ile gördükleri şeylere inanma eğilimini taşırlar. Bilimsel anlamda sosyal-psikolojik bu ögeyi iyi kullanan Atatürk iletişim olgusunu kullanarak kitleleri kendi haklı yoluna çekmek ve inandırmak açısından da bu kongrelerden yararlanmıştır(17).

---

(17) Sivas kongresi hazırlıkları, katılanlar ve sonuçları hakkında geniş, ayrıntılı bilgi için bkz.: VEHBİ CEM AŞKUN, Sivas Kongresi, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. 2. Baski, İstanbul: 1963, s.1-53 ve 95-168. (Anılan bu eser, Sivas Kongresine hazırlık olarak değerlendirilebilecek toplumsal koşulları, Erzurum Kongresini ve Sivas Kongresini ele alıp değerlendiren değerli bir çalışmadır. Konumuz bağlamında bakıldığında da, VEHBİ CEM AŞKUN'un bu çalışmasının çok önemli ipuçları verdiği görülebilir.

Atatürk, kongrenin hazırlıklarından başlayarak iletişime büyük önem vermiştir. Çektiği ilk telgraflarda, ulusa bu konuda bilgi verilmesini isteyerek, yeni yapılanmanın örneklerini vermiştir(A.g.k., s.97). Kaldı ki, kongrenin kendisi de bir iletişim oluğudur, ancak yine de, başka yöntemler kullanarak Ulusal Kurtuluş düşüncelerini yaymaya büyük önem verilmektedir. Kongre açılmazdan az önce Sivasa gelmesine karşın Atatürk, kongre öncesinde gerekli ortamı yaratabilmek ve doğan bazı kuşkuları önleyebilmek için gerek şehrin yöneticileri, gerekse ileri gelenleriyle yoğun bir iletişim kurar(A.g.k., s.105-115). Bu arada, Erzurum kongresi karar ve sonuçları Sivasta büyük zorluklarla bastırılır ve dağıtılır (A.g.k., s.90-94). Bu da yine, halkın hareket hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayıcı bir iletişim olayıdır.

Atatürk, kongrenin başında, genel amaçlar ve araçlar konusunda bir konuşma yapar(A.g.k., s.115-120). Kongreye, yurdun her tarafından, ulusun her kesiminden insanlar katılmıştı(A.g.k., s.148-149). Böylelikle, halkın gelecekteki yöneticisi olan Atatürk, temsilciler yoluyla da olsa yüzyüze iletişim kurmayı yeğlemiştir. Ayrıca, bu delegelerin geri dönünce, kongreyi ve kararlarını kendi yöre halkına aktardıklarına şüphe yoktur. Böylelikle, kademeli de olsa ŞEKİL 45'de görüldüğü gibi, Atanın iletileri halka ulaşmıştır. Atatürk'ün iletilerinin kodaçımını yorumlayan alıcı durumundaki halkın bu iletilere tepkisi olumlu olmuştur. Nitekim, bu iletilerin yansıması bütün halkın Ulusal Kurtuluş Savaşına katılması ile ortaya çıkmıştır.

Tüm bunların yanısıra, ulusal davanın haklılığı ve amaçlarını halka yaygın biçimde anlatabilmek için, mitingler yapılmış, gazeteler kullanılmış ve sözlü iletişim için propagandacılar görevlendirilerek köylere gönderilmiştir.

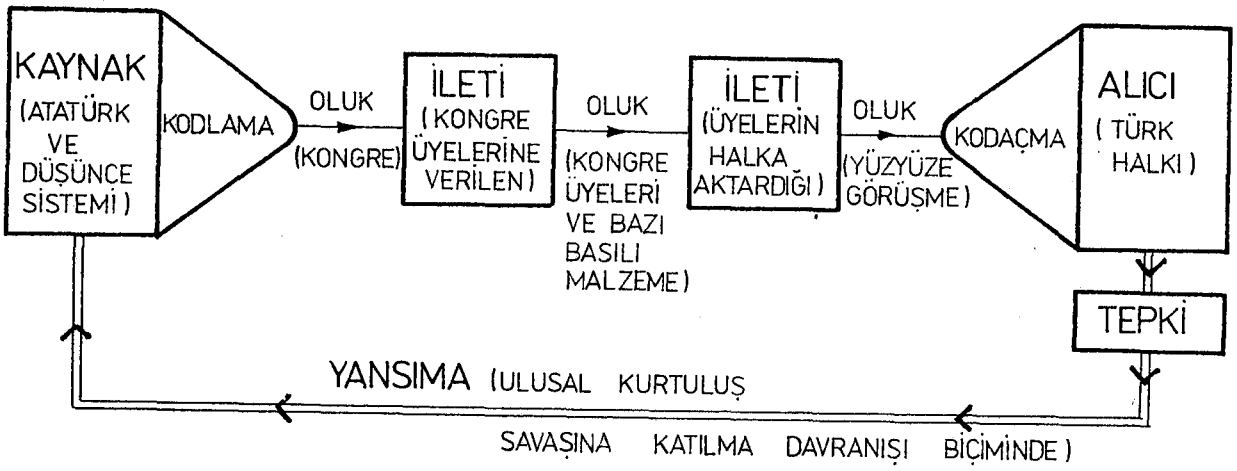

ŞEKİL 45: Kongrelerin İletişim Yapısı

Kongrenin sonunda kurulan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti" bir anlamda halka, örgütlü bir mücadelenin başladığı konusunda iletiler vermektedir(A.g.k., s. 129). Yine kongrenin kararlarını da bu yönde değerlendirmek mümkündür.

Bu kongrenin çalışmamız için en önemli noktası ise, Atatürk Devrimlerinin ilk gazetesi olan İrade-i Milliyenin yayınlanmasıdır. VEHBİ CEM AŞKUN'un anılan çalışmasında bu iletişim aracının amaçları konusunda şöyle denilmektedir: "Milli Kurtuluş savaşımızda, Türk tarihine parlak ve şerefli bir hareket olarak geçen (Sivas Kongresi)nin fikirlerini ve kararlarını yayınlamak üzere, Mustafa Kemal Paşa bir gazete çıkarılmasına lüzum görmüşlerdi.... Mustafa Kemal Paşa, gazetenin adını (İrade-i Milliye) koydu"(A.g.k., s.162). Bu olay bile başlıbaşına Atatürk'ün iletişime verdiği yaşamsal önemi ortaya koymaktadır. Başka deyişle dile getirirsek; Ulusal Kurtuluş Savaşının, ilke, amaç ve yöntemlerini anlatan ve bu bağlamda halka iletişim kuran araç ve yöntemlere gereksinim vardı. Bu anlamda, Osmanlı Devletinde olduğunun tersine, Atatürk tarafından en başından başlayarak halkla, tam ve açık bir iletişimi ve Ulusal Kurtuluşu gerçekleştirebilmek amacıyla, iletişim olgusunun bütün araç ve imkanlarından yararlanma yoluna gidilmiştir.)

Ayrıca, Sivas Kongresi konusunda geniş teknik bilgiler ve bu kongre yoluyla gerçekleştirilen toplumsal iletişim konularında bkz.: MAHMUT GOLOĞLU, Sivas Kongresi, Ankara: 1969, s.77-125.

Atatürkçü toplumsal iletişimin temelleri ve boyutlarını daha iyi anlayabilmek için bir de oluşan koşullar sonucunda açılan ilk Türkiye Büyük Millet Meclisinin sosyo-ekonomik yapısını ele almak gerekmektedir(18). Öncelikle bu Meclis olağanüstü yetkilere sahip ve halkla iliteşimin tam sağlanabilmesi için mümkün olduğu kadar halkın tüm kesimlerinin temsilinin sağlanacağı bir yapıda idi(19). Bu meclisin sosyo-ekonomik yapısı şöyledir:

A. Serbest Meslek Sahibi: 101 kişi

Çiftçi	: 38 kişi
Tüccar	: 29 kişi
Avukat	: 20 kişi
Gazeteci-Yazar	: 10 kişi
Bankacı	: 4 kişi

B. Devlet Memuru : 133 kişi

İdareci	: 42 kişi
Memur	: 39 kişi
Öğretmen	: 30 kişi
Yargıç	: 17 kişi
Emniyet Mensubu	: 4 kişi
Diplomat	: 1 kişi

C. Asker : 52 kişi

D. Din Adamı : 32 kişi

E. Seçimle Gelen : 30 kişi

F. Aşiret Reisi : 7 kişi

G. Teknik Eleman : 4 kişi

---

(18) Bu konudaki geniş bilgi için bkz.: İHSAN GÜNEŞ, Birinci TBMM'nin Düşünsel Yapısı adlı kaynak, s.59-74.

(19) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, s.11-12.

H. Sağlıkçı : 16 kişi

Doktor : 15 kişi
Eczacı : 1 kişi

I. Reji Görevlisi : 2 kişi

İlk meclisin bu sosyo-ekonomik yapısı iletişime verilen önemi göstermesi açısından çok ilginçtir. Hemen hemen eksiksiz tüm toplum katmanları bu mecliste temsil edilmektedir. Böylelikle yeni yönetimin ilkeleri ve amaçları tüm halka iletilebilirken, aynı zamanda tüm halkın sorunları ile verilen iletilere olan besleyici yankısı (feed-back) kolaylıkla sağlanabilirdi. Kısacası meclis çağdaş bir fonksiyona sahipti. Bir başka deyişle meclis halkla yönetimin iletişim sürecinin gerçekleştiği ortamdır.

Bu genel iletişim ortamının yanısıra, geri kalmış bir toplumda kitleleri eyleme geçirmede din ögesinin önemli bir yer tuttuğunu bilen Atatürk, ulusal eyleme halk kitlelerinin katılımını sağlayabilmek için ulema sınıfından büyük ölçüde yararlanmıştır(20). Şeriye vekili tüm ulema kesimine yayınladığı genelgelerde halkın Büyük Millet Meclisi amaçları doğrultusunda aydınlatılmasını istemiştir(21). Oluşturulan "irşad heyetleri" ile halk ve askerlerle yeni yönetim doğrultusunda iletişim kurulması sağlanmıştır(22). Aslında, o dönemde Anadolu halkının çok büyük çoğunluğunun okuma yazma bilmemesi yönetim-halk iletişiminin büyük bölümünün sözlü olarak gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

Bu dönemde, gazete ve dergilerin istenen içerikte çıkmayışı, yaygın dağıtımının olmayışı, halkın okuma-yazma oranının düşüklüğü, Atatürk ve arkadaşlarının yazılı ileti-

(20) GÜNEŞ, s.220.
(21) A.g.k.
(22) A.g.k., s.221.

şime verdikleri önemi azaltmamıştır. Bu konudaki en önemli girişim "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi" adlı bir örgütün kurulmasıdır. Böyle bir örgütün kurulması ile; 1. Uulusun amaçları savaşının haklılığı dışarıya karşı daha iyi bir biçimde yansıtacağı, 2. Yurt içinde halkın düşüncesinin aynı noktada toplanarak ulusal gücün artırılacağı vurgulanmıştır(23). Ayrıca kurulan Anadolu Ajansı, Hakimiyet-i Milliye gazeteleri de yazılı iletişimin sağlanması çabalarıdır.

Atatürk'ün toplumsal iletişim konusundaki ilkelerinin temelleri böyle atıldıktan sonra, daha önce iletişim yapılarını ele aldığımız ilkeler çerçevesinde cumhuriyetin ilanından sonra Atatürkçü Toplumsal İletişim sürdürülmüştür. Çünkü çağdaşlaşma hedef alınmıştı ve bu hedefe varmanın en etkin araçlarından birisi de her boyuttaki iletişimin varlığı ve işlerliği olarak kabul edilmişti.

Atatürkçü Toplumsal iletişime de sistem yaklaşımı ile baktığımızda ana-sistemin toplum olduğu görülmektedir (24). Ana-sistem alt-sistemler bütününe yine değişen toplumsal koşullara uygunluk göstermeyi sağlayacak politikalar ve iletişim süreci ile bağlanmıştır. Tüm sistemin yapısını belirleyen Atatürkçü Düşünce Sistemi ve amaçlar da; büyüme, kararlılık ve etkileşimdir.

Atatürkçü Toplumsal İletişim toplumsal yapılanmanın her boyutunda varlığını göstermektedir. Tek tek bireylerin birbirleriyle, bireylerin kümelerle olan iletişimin yanısıra, kitle iletişimi de Atatürkçü anlamda düzenlenmelidir. Ayrıca bireylerin örgüt ve kurumlarla ya da örgüt ve kurumların bireylerle kurdukları iletişim de toplumsal iletişimin alt-sistemleridir. Bunların yanısıra yönetsel açıdan gerçekleşen ve yeni Türkiye Cumhuriyetinin, Osmanlı İmparatorluğundaki yönetsel iletişim eksikliğinin sonuçları nedeniyle vazgeçilmez ögesi durumundaki bir alt-sistemdir. Kısacası, bireyler,

---

(23) A.g.k., s.222.

(24) Bkz.: ŞEKİL 46.

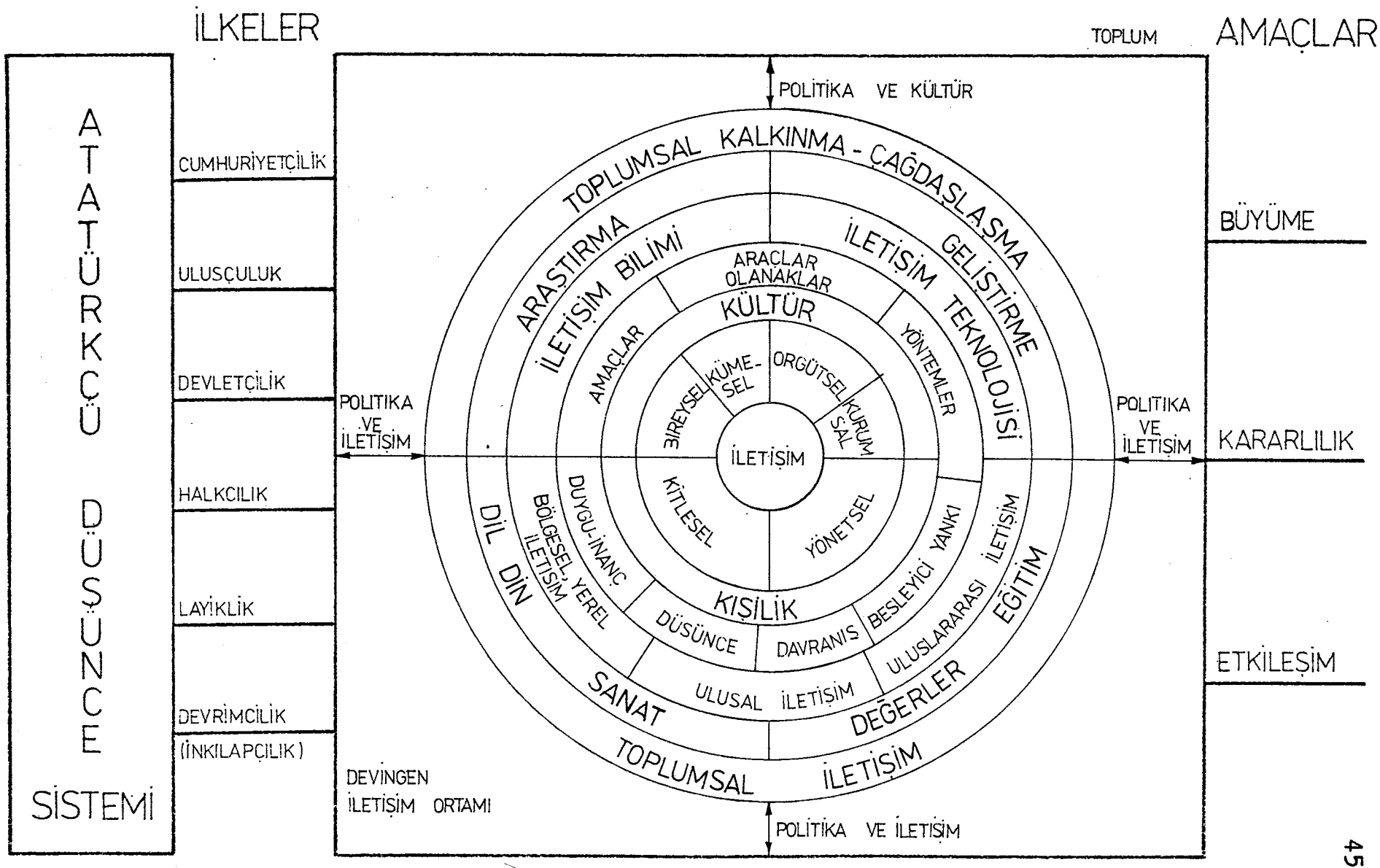

ŞEKİL 46: <u>Atatürkçü Toplumsal İletişim</u>

kümeler, örgütler ya da kurumlar yönetimle iletişim kurmak durumundadır, ve bu iletişim bu şemadaki gibi bir süreklilik ve içiçelik göstermek durumundadır.

Toplumsal iletişimin niteliğini belirleyen ögeler de, gelenekleriyle ve çağdaş ögelerin bir sentezi olan toplumsal kültür ile, bir toplumu ve bireylerini diğerlerinden ayırıcı ögelerden birisi olan kişiliktir. Bir başka deyişle, Atatürkçü kişilik özellikleridir. Buradan çıkan sonuç, Atatürkçü Toplumsal İletişimin, Türk toplumuna özgü ve ona uygun bir yapısı ve işleyiş biçiminin olması gerektiğidir. Bir başka deyişle Türk toplumunda tam ve kesintisiz iletişimin sağlanabilmesi için, iletişim sürecindeki ögelerin uygun biçimde düzenlenmesi gerekir. Hangi boyutta olursa olsun, iletişim süreci gerçekleştirilirken iletiler, bağıntı çerçevesindeki ögelere düzenlenmeli, kullanılacak kanallar bilinen, inanılırlığı ve güvenirliği yüksek kanallar olmalıdır. Böylelikle kod-açımının mmümkün olduğu kadar tam yapılması sağlanabilir. Gürültü ögesi en aza indirilmeli ve yansımanın (feed-back) kaynağa ulaşması sağlanmalıdır. Yeni iletiler bu öge dikkate alınarak düzenlenmelidir. Kısacası, ŞEKİL 46'daki çizimde de görüldüğü gibi, kültür ve kişilik ölçüt alınarak amaçlar saptanmalı, iletişimin gerçekleştirilmesinde kullanılacak araçlar ve olanaklar uygun olarak seçilmelidir. Bundan sonra yine uygun bir yöntemle, yerine ve isteğe bağlı olarak duygular, inançlar düşünceler ya da davranış öneri veya kalıpları aktarılır. Ancak, iletişimin gücünü, amaçlara ulaşma derecesini ve tepkileri gösteren besleyici-yankı alt-sisteminin işlemesi de sağlanmalıdır.

Bunun dışında toplumsal iletişimin yeni gelişmelerle güçlenmesini ve iletişim olgusunun teorik bir temele oturtulmasını sağlamak iletişim bilimi alt-sisteminin görevidir. İletişim teknolojisi alt-sistemi, iletişim sürecinin gerçekleşmesini sağlayacak araçlarla ilgili bir alt-sistemdir.

İletişim, belli bazı özelliklere sahip bölgelere yönelik olarak gerçekleşebileceği gibi, tüm ulusa yönelik

niteliğe sahip olarak ulusal boyutta da işlev görebilir. Bunun yanında, ülkenin dış ülkelerle ilişkilerini düzenlemek ve yeni gelişmelerin sağlanması bağlamında "uluslararası iletişim" alt-sistemi de Atatürkçü Toplumsal İletişim yapısı içerisinde yer alır.

İletişim bilimi ile teknolojisinin yenilikler karşısında geri kalmamaları araştırma ve geliştirme alt-sistemlerinin işlerliğine bağlıdır.

Dil, sanat, değerler ve din ile eğitim toplumsal iletişimin çeşitli yöntemlerle gerçekleşme alanlarıdır.

Toplumsal iletişimin en genel ve önemli hedefi de, toplumsal kalkınma ve sonunda çağdaşlaşmadır. Aslında çağdaşlaşma bir sistem olarak Türk toplumu ve Türkiye Cumhuriyetinin vazgeçilmez hedefidir. Toplumun "harcı" durumundaki iletişimin Atatürkçü anlamda düzenlenmesi toplumu bu hedefe ulaştırmanın en önemli aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aracın da, tam, ulusal, ussal olarak işletilmesi de temel gereklerdir.

E. ATATÜRKÇÜ KÜLTÜRÜN İLETİŞİM YAPISI

Bir ulusun kültürü onu diğer uluslardan ayıran özelliklerden birisidir. Ancak, günümüz şartlarında artık saf bir kültürel yapıya rastlamak mümkün değildir. Çünkü, çağımızdaki toplumlararası ilişkiler ile kitle iletişim araçlarının yaygınlığı etkililiği ve sınır tanımazlığı her tültürel yapıya başka kültürlerden ögelerin girmesini kaçınılmaz kılmıştır. Ancak, bu durum elbette, tamamen başka kültürlerin güdümüne girmeyi gerektirmez. İzlenecek tutarlı bir kültür politikası ve uygulanacak güçlü bir kültürel iletişim, kültürün özünün bozulmamasını, yeni ögelerin bu öze zarar vermeden adapte edilmesini sağlayacaktır.

Atatürkçü Düşünce Sisteminin kültür anlayışının boyutu da budur. Kültür olgusunun ulusal olma karakteri, kültürel

iletişim sisteminin, ana sisteminin ulus olmasını beraberinde getirmiştir. Bu ana-sistem, alt sistemler bütününe yeni ögeleri ve kültürel öz karşısında bu ögelerin durumunun iletilmesini sağlayan iletişim süreci ile yine değişikliklere ayak uydurmayı ve yeni kültürel ögelerin adapte edilmesini sağlayacak politika ögesiyle bağlıdır(25).

Kültür olgusunun yansıma alanları olarak davranış, yaratıcılık, düşünce ve duygu alt-sistemleri karşımıza çıkmaktadır.

Aslında bu dört alt-sistemin bir bütün olarak toplumda ve bağlı olarak bireyde yansıması ile kültürün varlığı uyumlu bir şekilde ortaya çıkar. Buna bağlı olarak da, bir kültür ögesinin düşüncede başka tür bir kültür ögesinin varlığı belli bir karşıtlığı ve toplumdaki kültürel çözülmeyi ortaya koyar. Toplumlarda böyle durumlara rastlanabilir. Bu temelde maddi kültür ögeleri ile manevi kültür ögelerinin çatışmasıdır. Çözümü ise, bizim "kültürel iletişim" adını verdiğimiz sürecin işletilmesidir. Bu da, kültür sisteminde ana sistemler ile alt-sistemler bütününün, ve alt-sistemlerin birbirleriyle iletişimlerinin sağlanmasıdır.

Kültür olgusunun varlığını sürdürdüğü ilk düzlem, halk kültürü ile kurumsal kültürün var olduğu ve birbirleriyle sürekli iletişim kurdukları düzlemdir. Bu iki alt-sistemin aynı düzlemde olması aslında Atatürkçü Düşünce Sisteminin bir özelliğidir. Kurumsal kültür devlet tarafından getirilen ögeleri taşır. Ancak Atatürkçülükte halkın değerleri zaten devlete yansıdığından, arada bir çelişki değil doğal bir uyum vardır.

Çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşmak beraberinde çağdaş kültür ögelerinin de topluma gelmesi anlamını taşır. Çünkü Atatürkçü Düşünce Sisteminde uygarlıkla kültür aynı şeyler

---

(25) Bkz.: ŞEKİL 47.

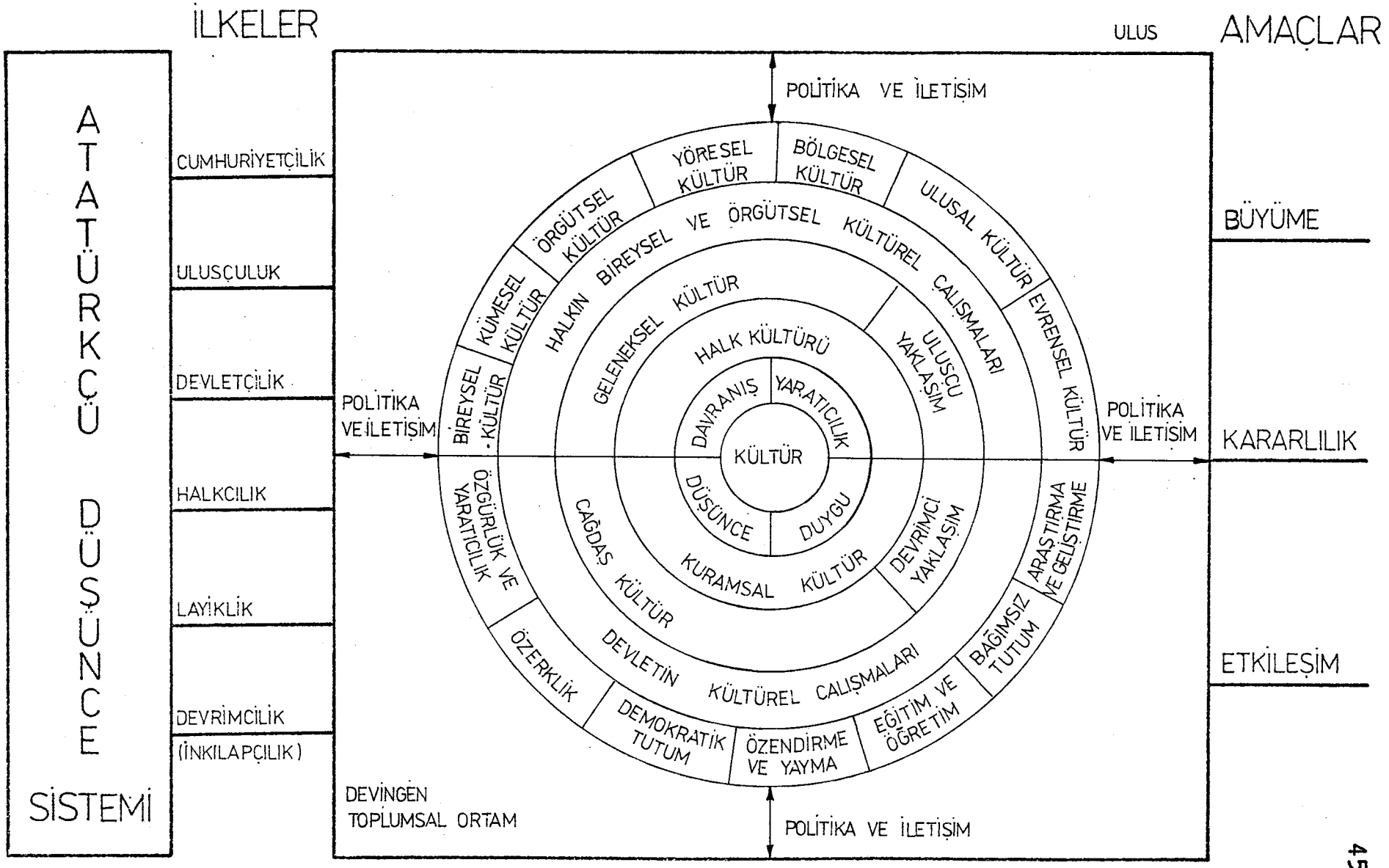

ŞEKİL 47: Atatürkçü Kültürün İletişim Yapısı

değildir. Ancak ulusun geleneksel kültür değerleri ile çağdaş kültür belli bir uyum yaratmalıdır. Aksi halde kültürel problemlerin doğması kaçınılmaz olur. Bu sebeple, geleneksel kültür ile çağdaş kültür, ulusçu ve devrimci (inkılapçı) yaklaşımlarla senteze ulaştırılmalıdır. Bu senteze ulaşma ise gerek devletin gerekse halkın bireysel ve örgütsel kültürel çalışmaları ile sağlanacaktır. Yine anılan senteze ulaşmanın birtakım şartları da vardır. Bunlar; özgürlük ve yaratıcılık, özerklik, demokratik tutum, özendirme ve yayma çalışmaları, eğitim ve öğretim çalışmaları, bağımsız tutuma sahip olma ve en önemlisi hem geleneksel kültür değerlerini ortaya çıkarma, hem yeni kültür ögelerinin yapısını öğrenme hem de bunların sentezini yaparak sonuçlarını kestirme için araştırma ve yöntem geliştirmedir. Kültürün yansıma alanları; bireysel, kümesel örgütsel, yöresel, bölgesel ve ulusal bağlamda olduğu gibi, Türk kültürünün de etkileşimin doğal sonucu ögeler verdiği evrensel kültürdür. Bunların birbirine bağlı oluşlarının temeli de iletişimdir.

Sonuç olarak, Atatürkçü kültürün iletişim yapısının bir doğal gereği olarak, Türk ulusunun çağdaşlaşması ile birlikte yeni kültürel ögeler, geleneksel kültüre katılarak ortaya bir sentez çıkarılır. Ayrıca, Türk kültürü de, iletişimde bulunduğu toplumlara kendi değerlerini yansıtacaktır. Çünkü kültürel alışveriş kaçınılmaz olarak çift yönlüdür. Başka deyişle Atatürk ve Atatürkçü Düşünce Sistemi kültürel içedönük (etnosantrik) bir yapı da taşır. Ancak, kültürel içedönüklüğün bir anlamda bir alışkanlık olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Daha önce de değinildiği gibi, her toplumda bireyler ister istemez etnosantrik olarak yetiştirilirler, ve hiçkimse, yaşadığı toplumdan kendini tamamen soyutlamadıkça, etnosantrik olmaktan kaçınamaz. Ancak, kültürel içedönüklük eğer toplumsal değişme ve gelişmeyi önleyecek boyuta ulaşırsa, o durumda artık toplum için zararlı duruma gelebilir. Bunun yanında kültürel içedönüklük, toplum yapısı için zararlı olabilecek değişmelere karşı önemli bir güvence niteliğini de taşır. Bu açıdan bakılınca, gerçekten de, Atatürkçülük

ile kültürel içedönüklük özdeştir. Fakat, Atatürkçü Düşünce Sistemindeki kültürel içedönüklük, sistemin yapısına uygun olarak dengeli; gelişmeleri önleyecek yapı taşımayan, ancak zararlı etkilere karşı toplumu ve kültürünü koruyucu yapı taşır. Bunu da geliştirdiği "kültürel iletişim" sürecinin sağlıklı işleyişi ile gerçekleştirir.

ŞEKİL 48'deki çizimde de görüldüğü gibi, Atatürkçü Kültürel iletişimde kaynak, Türk insanının kültürel yapısını temel almış Atatürkçü Kültür anlayışıdır. Kuşkusuz bu kaynağa, din gibi başka birtakım ögeler de etkir. Bu süreçte ikinci bir kaynak ise, toplumsal gelişmenin bu aşamasında ilişki kurmanın kaçınılmaz ve zorunlu olduğu, dış kültürlerdir. Ancak, burada sürece, Atatürkçü kültür anlayışının içedönüklüğü (etnosantrizmi) bir sezgeç olarak dahil olmaktadır. Bu sözgecin görevi, dış kültürlerin toplumumuz için zararlı olacakların kültürümüzle ilişkiye geçmemesini sağlamaktır. Gerçe, her organizma gibi, kültürel yapılanmalar da savunma mekanizmaları geliştirirler; zararlı ögenin etkisini azaltıcı, yerli ögelerle onları karşılamak gibi. Ancak, yine de zararlı ögelerin etnosantrik yaklaşımla ayıklanması daha sağlıklı bir yoldur.

Atatürkçü kültürel iletişimde, kullanılan oluk en genel anlamıyla insan ilişkileri ile kitle iletişim araçlarıdır. İnsan ilişkileri hem kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa iletilmesini; hem de, yeni kültürel ögelerin toplumun diğer bireylerine aktarılmasını sağlar. Kitle iletişimi de benzer bir işlev ve işleyişe sahiptir. Kitle iletişim araçları, gördükleri işlevle bir yandan "sistemin kendini yeniden üretmesini" sağlarken, bir yandan da yeni kültürel ögeleri topluma sunarlar. Kültürel iletişimin konusu olan ileti, alıcı durumundaki Türk halkına ulaşır. Kodaçımının yapılıp iletilerin yorumlanmasından sonra toplumda; bireylerin herbirinin sahip olduğu eğitim düzeyi, ait oldukları toplumsal tabaka vb. ölçütlere göre, değişik düzlemde ve boyutta tepkiler ortaya çıkar. Bu tepkiye koşut olarak, kaynağa; gönderilen kültürel iletinin önerdiği davranış değişikliğine

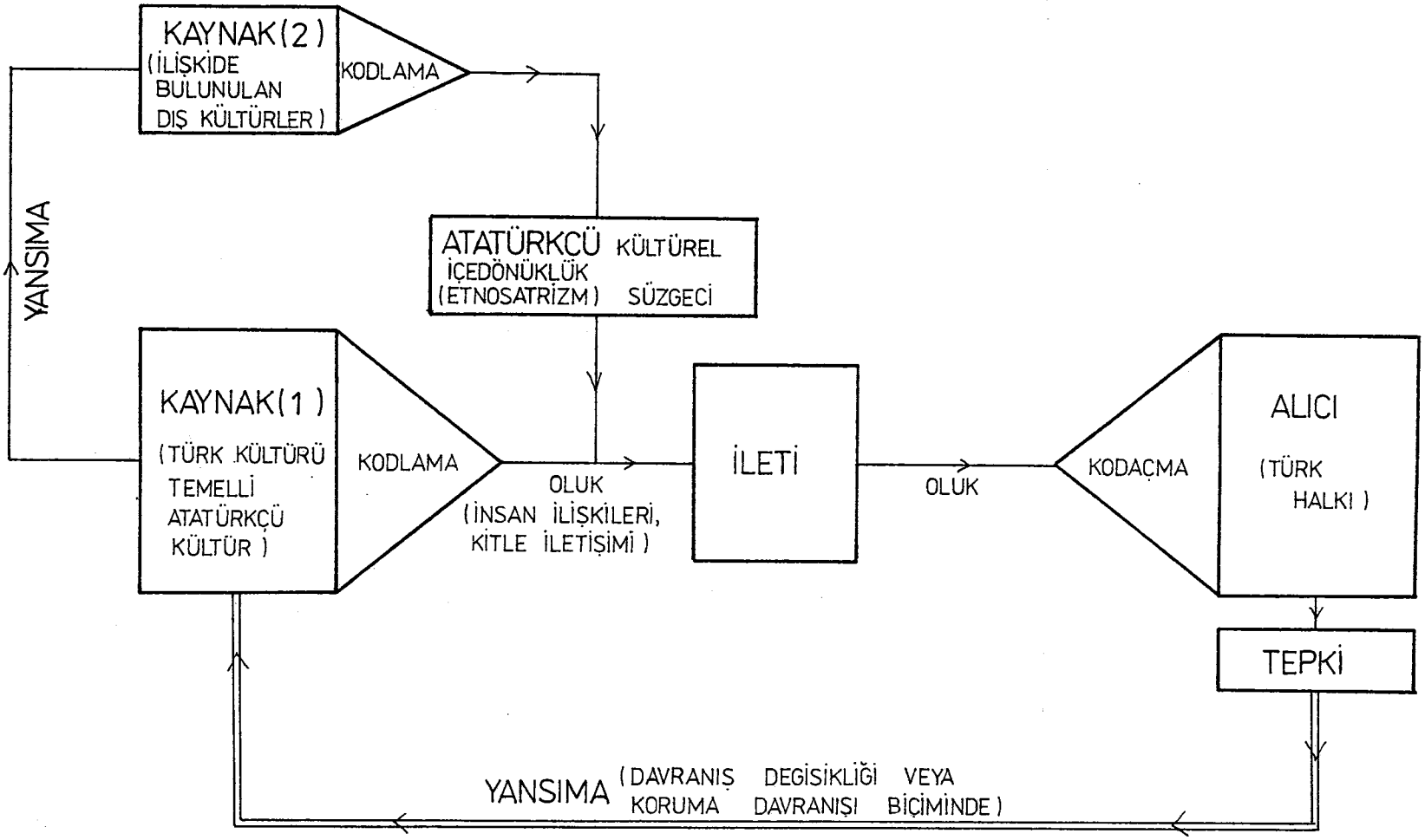

ŞEKİL 48: <u>Atatürkçü Kültürel İletişim Süreci</u>

uyma veya eski davranışını koruma bağlamında bir yansıma gönderilir. Kaynaktan da ilişkide bulunulan dış kültüre, gerektiğinde ve iletinin türüne göre anılan türde bir yansıma verilir.

Aslında, Türk halkı kültürel iletişim ve bu bağlamda yeniliklere açıklık konularında son derece hassas ve çağdaştır. Zaman zaman bunalım içindeki birtakım "aydınlarımızın" önermelerinin tersine bu toplum değişmiştir ve çağdaşlık yolunda büyük ve önemli adımlar atmıştır. Toplumsal ve kültürel gelişmeyi kısa dönemli ele almak yanlışına düşmemek gerekir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi bir bütündür ve 1920 lerden bugüne 60'dan fazla yılı kapsar. Bu süreç içinde insanların sadece kendi yaşadıkları dönemi ölçüt alarak, bütün Türkiye Cumhuriyeti tarihini değerlendirmek affedilmez bir yanlıştır. 1920'lerde gerek ekonomik gerek kültürel anlamda çağdaşlıktan uzak bir hiç durumundaki toplumumuz, artık çağdaş dünyada önemli yere sahiptir. İnsan ömrü içinde gerçekleşen gelişmeleri doğru değerlemek güçtür. Ancak, 60 küsur yılda yaşananlar ve ulaşılan düzey birçok ulusun ulaşamadıkları gerçek ve önemli bir başarıdır. Bu başarı ise, Atatürkçü Düşünce Sistemi ile bu doğrultuda topluma egemen kılınan; toplumsal, kültürel ve eğitimsel iletişimin ürünü ve sonucu olarak ele alınabilir.

II. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ VE EĞİTİM İLETİŞİMİ

A. EĞİTİM KAVRAMI

Türkçe Sözlükte eğitim; eğitmek işi, eğitme yollarını gösteren bilim olarak tanımlanmaktadır. Eğitmek ise "bir kimse ya da bir şeyi, üzerinde işleyerek güdülen amaca göre geliştirmek, terbiye etmek" olarak açıklanmaktadır.

Bu çok genel tanımlamanın dışında eğitim olgusunun amaçlara göre değişiklikler gösterebilen birçok tanımlaması

yapılmaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir(26):

1. Yeni kuşakların, toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gereken bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etmek etkinliği,

2. Önceden saptanmış amaçlara göre insanların davranımlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizgesi,

3. Kişilerin toplumsallaşması ve en elverişli düzeyde kişiliklerinin gelişmesi için, seçilmiş ve denetilmiş bir çevrede (özellikle okullarda) yapılan bir süreçtir.

Burada süreç kavramı;"halden hale geçerek ortaya çıkan şey" olarak tanımlanmaktadır(27).

Süreç kavramı da işin içine girince, eğitim ve eğitmek bir anlamda sürekli olarak değiştirme olarak ele alınabilir.

Eğitim sürecinin amacı eğitime konu olanların (öğrencilerin) davranışlarının değiştirilmesidir. Davranış, insanın gözlenebilen ya da ölçülebilen bilinçli etkinliklerinin tümünü kapsar. Bu anlamda insanın bütün bilinçli hareketleri, düşünceleri, duygu gösterileri, bir işi yapması, bir duruma karşı tutumu, beğenileri gibi bilinçli olarak yaptığı tüm hareketler ve etkinlikleri davranış olarak kabul edilir(28).

Bu noktada davranışların nasıl değiştirildiği konusu ortaya çıkmaktadır. Çünkü planlı ya da plansız eğitimde amacın davranışların değiştirilmesi olduğunu vurgulamıştık.

---

(26) İBRAHİM E. BAŞARAN, Eğitime Giriş, Gül Yayınevi, Ankara: 1978, s.18.

(27) A.g.k., s.18.

(28) A.g.k., s.19.

İnsan davranışlarını, "yaşantısı" yoluyla kazanır ya da değiştirir(29). Yeni birtakım davranışların kazanılması, ya da istenmeyen eski davranışların istenilen davranışlara çevrilmesi insanın yaşantısına dayanır(30) Bu durumda bir de "yaşantı" kavramının tanımlanması gerekmektedir. Yaşantı; 1. Bireyin algılayarak ve doğrudan doğruya etkinlik göstererek edindiği bilgi, tutum ve becerilerin tümü 2. İnsanın maddi ve toplumsal çevresiyle ilişki kurması sonucu gerçekleşen etkileşim süreci olarak tanımlanmaktadır(31).

Buraya kadar yapılan tartışmalar ışığında şöyle bir tanımlama yapmak mümkündür: "Eğitim bireyin davranışında, kendi yayantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir"(32).

Eğitim olgusuna toplumsal boyutta yaklaşıldığında durum biraz daha karmaşık bir yapı kazanmaktadır. Toplumsal bir süreç olarak eğitim; toplumsal şartları ile bu şartları geliştirmesi söz konusu olan birey hakkında bilimsel geçerliği olan bilgiyi, öğrenme-öğretme sistemine adapte edecek kavram, ilke ve becerileri saptamak ve uygulamaktır (33). Bu bağlamda, anılan süreç çok boyutlu ve karışıktır. Bu sürecin sahip olduğu özellikleri sıralamak sonuya açıklık getirecektir(34):

Eğitim süreci:

i. Kapsamlıdır.
ii. Çok boyutludur
iii. Süreklidir

---

(29) A.g.k., s.20.
(30) A.g.k.
(31) A.g.k.
(32) A.g.k., s.21.
(33) FATMA VARIŞ. Eğitim Bilimine Giriş, A.Ü. Eğitim Fak. Yay. No: 70, Ankara: 1978, s.38.
(34) A.g.k., s.38.

iv. Dinamiktir
v. Bilimsel araştırma ve bulgulardan kaynaklanır
vi. Evrensel ve ulusal yönleri vardır
vii. İnsana özgüdür
viii. Tecrübelerle denilir.
ix. Amaca yöneliktir
x. Olumluya dönüktür
xi. Bütünleyicidir.
xii. Zaman yönünden sınırsızdır
xiii. Mekân yönünden geniştir. Her yerde oluşur.
xiv. Ulusal kalkınma ile doğrudan ilgilidir
xv. Kültürü oluşturur
xvi. Bir uyum sürecidir.

Bu anlamda eğitim, kişinin toplum değerlerine ve yaşama biçimlerine sağlıklı uyumuna yardım eden bir süreç olarak görülebilir. Ancak burada karşımıza değişmeler karşısında eğitimin ne olması gerektiği sorusu çıkar. İşte bu noktada eğitim toplum dinamizmini, toplum kurumlarını geliştirmek yoluyla yöneltmekle sorumlu, devamlı, bir kuşaktan diğerine devredilen ve bilimsel tutum isteyen bir nev'i toplum mühendisliği olarak ortaya çıkmaktadır(35).

Kısacası, eğitim olgusu, özde çok karmaşık ve kapsamlı olmasına rağmen incelendiğinde plan, amaç, psiko-sosyal, kültürleme-kültürlenme, davranış değiştirme gibi kavramları içerdiği görülmektedir(36). Buradaki kültür konusuna da kısaca değinmek gerekir. Kültürün, genel, evrensel denenmiş ve yerleşmiş elemanlarının öğretilmesi genel öğretimi meydana getirir. Bunlar toplumda, herkesin öğrenmesi ve bilmesi gereken ortak bilgi ve becerileri içine alır. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, kültür durağan(statik) bir yapı taşımaz. Eğitim de, toplumun varlığını sürdürmesi için önemli işleve

---

(35) A.g.k., s.112.

(36) CEVAT ALKAN, Eğitim Ortamları, A.Ü. Eğitim Fak. Yay. No: 85, Ankara: 1979, s.4.

sahip bir parça olarak boşlukta cereyan eden bir süreç değildir. Eğitim, toplumsal niteliği itibarı ile devingen(dinamik) olan kültür dokusu içinde, yine devingen bir süreçtir(37).

Sonuç olarak, herkesin üzerinde anlaşacağı, ortak bir eğitim tanımı geliştirmek mümkün görünmemektedir. Ancak, bu çalışmanın kapsam ve amaçlarına uygun düşen eğitim tanımı; "eğitim bir değiştirme sürecidir"(38), biçiminde gerçekleştirilebilir. Bu değiştirme kavramı bir yönüyle de biçimlendirme anlamını içermektedir. Bu nedenle, anılan tanımı, daha özele indirgeyerek eğitimin; "bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci" olduğunu kabul etmek mümkündür(39).

Anılan tanımdaki "kasıtlı" ve "istendik" sözcükleri, toplumun eğitim sürecini belirli kurumlar aracılığıyla, belirli hedeflere ulaşmak amacıyla ve önceden tasarlayarak başlattığını göstermektedir. Bu bağlamda eğitim, belirli amaçlara ulaşabilmek için, kasıtlı olarak düzenlenmemiş ortamlarda bireyin rasgele kazandığı davranış değişikliklerinden, kısacası "kendiliğinden kültürlenme" den ayrılır(40). Kendiliğinden kültürleme adı verilen olguda, önceden planlanmış hedefler yoktur. Bu karşın, bu olgu, toplumu oluşturan bireylerde birtakım davranış değişiklikleri meydana getirme bakımından en az programlı eğitim kadar önem taşır. Toplum, önceden tasarlanmış olmasa da, belirli davranış biçimlerini, ya da en genel anlamıyla kültürünün bazı özelliklerini bireye bu ortamlarda aktarır. Aktarılan bu özellikler, kontrol edilemeyen bazı nedenlerden ötürü, her zaman toplumun gerçekten aktarmak istediği özellikler olmayabilir; ya da

---

(37) VARIŞ, s.111-114.

(38) SELAHATTİN ERTÜRK, Eğitimde "Program" Geliştirme, Yelkentepe Yayınları, Ankara: 1979, s.12.

(39) A.g.k.

(40) A.g.k., s.8.

toplum, bu kültürel özelliklerini bu biçimde, gelişi-güzel aktarmak istemiyor olabilir. İşte bu nedenle, eğitim, kültürleme ve toplumsallaşma sürecinin istendik amaçlar doğrultusunda bilinçli olarak düzenlenen bölümünü oluşturur; başka deyişle, bir kasıtlı kültürleme sürecidir.

Toplum, istendik hedeflerine, ancak eğitim sürecini belirli kurumlar içinde örgütleyerek ulaşabilir. Bu kurumlar da, aileden başlayarak, toplumun ekonomik, siyasi, kültürel amaçlarına ulaşabilmek için oluşturduğu bütün diğer kurumları da içine alacak bir biçimde toplumsal yaşamın bütün katmanlarına yayılır. Ancak, bunların içinde "okul" adı verilen toplumsal kurum, özellikle belirli eğitim hedeflerine ulaşmak amacıyla oluşturulduğundan diğerlerinden ayrılır. Anılan diğer toplumsal kurumların kültürleme sürecine katılmaları büyük ölçüde kendiliğinden olup bittiği halde; okul, toplumun kendi bireyleri için "kasıtlı kültürleme" amacıyla kurup yönlendirdiği bir kurumdur.

Okulu, diğerlerinden ayıran en önemli özellik, hedeflerinin önceden, istendik biçimde, kasıtlı kültürleme ilkesi doğrultusunda belirlenmiş olmasıdır.

B. ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ VE EĞİTİM

Ulusal Kurtuluş Savaşının sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyetinin önündeki en önemli ve yaşamsal amaç topluma her anlamda yeniden biçim vermekti. Topluma yeni bir biçim verme ve bu bağlamda yeni bir toplum yaratabilmenin aracı ise kuşkusuz eğitimdir. Kaldı ki eğitim olgusu bireyleri ve toplumu yapısı gereği istendik hedeflere götürür. Yeni toplumsal yapının istendik hedefi ise son derece açıktır: Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda düzenlenmiş bir toplumsal yaşam ve bu toplumsal yaşamda yer alan bireylerin Atatürkçü Kişilik özelliklerine sahip olmaları. Bu hedefe ulaşmada çeşitli eğitim kurumlarının insanların yaşamlarının her evresinde çeşitli düzlemlerde oynamaları gereken roller

vardır. Bunlardan birincisi "aile" ortamıdır. Aile ortamı, bireyin doğal kişilik yapısının ilk oluşum ve biçimlenme yeri özelliğini taşıdığı için, dolayısıyle altı ilkeye bağlı Atatürkçü Kişiliğin birçok ögesinin bireye kazandırılabileceği temel düzeyi ortaya koymaktadır(41). Kuşkusuz burada Türk Toplumunun aile ilişkilerinde varolan yaygın düşünce ve davranış örüntüsünün de gözardı edilmemesi gerekir. Bu örüntü içinde bazı Atatürkçü Kişilik Özelliklerinin doğrudan doğruya yer aldığı görülebilirken, bazıları ancak ailenin eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesiyle yerleşebilecektir. Örneğin, daha önce de değindiğimiz gibi, Cumhuriyetçi Kişilik özelliklerinden olan "demokratik tutumlu" olma ögesinin, aile yapısında çocuğa kazandırılması, ancak kültür ve dolayısıyla ilişki düzeyi yüksek bir aile "atmosferinin" yaratılmış olmasına bağlı kalırken; aynı kişiliğin yasalara uyan, disiplinli, dengeli, "sabırlı olma" ögesi Türk ailesinin geleneksel ilişki yapısında doğal olarak bulunabilmektedir(42). Atatürkçü Kişiliğin temel ögelerini bireye kazandırmada, temel kurum aslında "kasıtlı kültürleme" kurumları olan okullar olacağına göre; burada okul-aile ilişkileri büyük önem kazanmaktadır. Her öğrenci, çeşitli bölge ve yörelerin birbirinden farklı aile yapılarına bağlı olduğu için, öğrenciye okulda kazandırılacak kişiliğin ailede yok edilmesini önlemek; bu konuda öğrenci ailelerinin durumlarının yakından incelenmesi, öğrenciye kazandırılacak Atatürkçü Kişiliği desteklemedeki düşünce ve davranış açıklarının "ailenin eğitimiyle" kapatılmasında elde edilen başarıya bağlı kalacaktır. Buradan da görülmektedir ki aile; bir yandan Atatürkçü Kişiliği kendi gücü oranında yetiştirdiği bireye aktarma durumunda bulunurken; diğer yandan kazandırmadığı veya okulun kazandırdığını olumsuz tutumuyla yoketme çabasına giriş-

(41) İNAL CEM AŞKUN, "Atatürk İlkelerinin Kişilik Boyutları ve Eğitim Ortamları", s.5.

(42) A.g.k.

tiği kişilik ögelerinde, örgün ve yaygın eğitim kurumlarının destekleyici çabalarına gereksinim duyacaktır(43).

Atatürk ilkeleri üzerine kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti Devletinin vatandaşının Atatürkçü Toplumsal Kişiliğini kazanacağı temel kurum kuşkusuz okullar olacaktır. Ana, ilk, orta, yüksek öğretim ve eğitim düzeylerinde yer alan okulların gerek örgün gerek yaygın türdeki çalışmalarının söz konusu kişiliği yetiştirecek biçimde düzenlenmesi, toplumun ve devletin dayanacağı vatandaş kişiliğinin yaratılmasının temel koşuludur. Bunun için de, okulların biçimsel öğretim amaçlarıyla yetinmeyip, daha çok eğitimin alanına giren Atatürkçü Kişiliğin öğrencilere kazandırılması amacı doğrultusunda yapılarını yeniden örgütlemeleri zorunluluğu ortaya çıkmaktadır(44). Eğer bu yola girilmezse, kişinin ailede başlayıp, okulda süren, meslek örgütlerinde ise son aşamasına gelen, kendi başına ne yöne gittiği belli olmayan doğal kişilik "serüveninden", sağlıklı vatandaş veya toplum üyesi davranışları sağlanamaz. Her devlet toplumunun bireylerini, öğretim ve eğitim kurumlarında bir yandan mesleklere hazırlarken, diğer yandan da ona, kendi vatandaş kişiliğini kazandırmak zorundadır. Bunu kazandıramaz, başka deyişle okullardaki öğrencilerin doğal kişiliği üzerine, bu kişilik katmanını getiremezse, o zaman kendi geleceğini doğal kişilikleri başıboş kalmış, kısacası "vatandaş" olamamış insanların düşünce ve davranışlarında tehlikeye sokmuş olur. Türkiye'de gittikçe sıklaşan dönemlerde toplum yönetiminde devletin girdiği çıkmazlarda, herhalde başta gelen açık neden; T.C. Devletinin vatandaş kişiliği olan "Atatürkçü Toplumsal Kişiliği" okullarda öğrencilere kazandırmada düşülen büyük öğretim ve eğitim çıkmazıdır.

Atatürkçü Toplumsal Kişiliği yetiştirmede üçüncü boyut ise "örgütsel" boyuttur. Örgütler aileden başlayıp, okullar

---

(43) A.g.k., s.6.
(44) A.g.k.

ve bireyin mesleğini yürüttüğü kuruluşlara kadar, toplumsal yaşamın merkezini oluştururlar. Okullarda, kişiliğindeki toplumsallaşma ve kültürlenme süreci hızlanan birey, okul sonrası mesleki kişiliğini çalıştığı örgütte kazanır. Toplumu ve devletiyle, ulus temelleri Atatürk ilkeleri üzerine atılan Türkiye Cumhuriyetinin kendi vatandaş kişiliğini elde etmede aile, okul çizgisinde boyutlanan gelişme sürecini örgütlerde de sürdürmesi zorunluluğu vardır(45). Okulda kazanılacak, ailede desteklenecek Atatürkçü Toplumsal kişilik, bireyin çalışacağı veya üye olacağı örgütlerde olumsuz tutumlarla yıpratılıp, bozulmaya uğramadan meslek katmanını da aynı doğrultuda elde etmelidir. Okullardaki eğitim ortamının geriliği nasıl Atatürkçü Toplumsal Kişiliğin gerçek biçimiyle yetişmesini engellerse, örgütlerdeki çalışma ortamının çağdışı zayıflık, noksanlık ve bozuklukları, okulda söz konusu kişiliği elde etmiş bireyin bu yapısını zorlayıp, onu "sorunlu" bir insan durumuna getirebilir(46). Örgütü gerilikten kurtaracak veya "çağcıl örgüt" ortamını yaratacak tek güç varsa, o da yönetimdir. Her örgüt yönetim gücünün üstünlük ve zayıflıklarına göre özelliğini kazanır. Örgütsel havayı (atmosferi) belirleyecek güç yönetimdir. Yönetim bu gücü kuşkusuz yöneticinin kişiliğinden alır. Yöneticinin kişiliğinden kaynaklanan ve örgütü çalıştıran yönetim gücünün de, Atatürkçü Toplumsal Kişilik temelinde özünü kazanması, kendisine katılan bireylerin Atatürkçü Toplumsal Kişiliklerinde meslek katmanını oluşturacaktır(47).

Bu bağlamda Atatürk de her düzlemdeki eğitime büyük önem vermiş, çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşma istendik hedefinde eğitim olgusuna önemli görevler yüklemiş ve bunu

---

(45) A.g.k., s.8.

(46) A.g.k.

(47) Prof. Dr. İNAL CEM AŞKUN, anılan bu çalışmasında; Atatürkçü Toplumsal Kişiliğin oluşturulması ve Atatürk İlkelerinin eğitim ve öğretimdeki sorunlarına değinmiş ve çözüm önerilerini sorularla ortaya koymuştur. Bkz.: a.g.k., s.1-10.

şu sözleri ile belirtmiştir: "Eğitimdir ki, bir ulusu hür, bağımsız, şanlı, yüksek bir toplum halinde yaşatır veya bir ulusu kölelik ve yoksulluğa terk eder"(48). Eğitimin önemini böyle dile getiren Atatürk, eğitimin amaçları konusuna aşağıdaki sözleri ile değinirken, aslında eğitim yoluyla yetiştirilecek bireylere kazandırılması gereken kişilik özelliklerine de dikkat çekmektedir(49): "Eğitimin amacı, yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, daha çok memlekete ahlaklı, karakterli, cumhuriyetçi, devrimci (inkılapçı), olumlu(müsbet), atılgan, başladığı işleri bitirecek yetenekte, dürüst muhakemeli, iradeli, yaşamda rastlayacağı engelleri yenmeğe kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir. Bunun için de, öğretim programlarını ve sistemlerini ona göre düzenlemelidir". "Eğitim işlerinde kesin zafer kazanmış olmak gerekir. Bir ulusun gerçek kurtuluşu ancak bu yolda olur. Bu utkunun sağlanması için hepimizin tek bir can, tek bir fikir olarak temelli bir program üzerinde çalışması gerekir. Bence, bu programın temel noktaları ikidir: 1. Toplumsal yaşamımızın gereklerine uyması, 2. Çağın gereklerine uygun gelmesidir"(50).

Burada Atatürk'ün konuya tam bir eğitimbilimcisi titizliği ile yaklaştığını görebiliriz. Hazırlanacak eğitim programının toplumsal yaşamımızın gereklerine uyması, sahip olunan tüm kültürel değerlerimizin eğitim yoluyla yeni kuşaklara öğretilmesini sağlayacaktır. Eğitim programlarının çağın gereklerine uyması ise gelişmelere açık olmayı gerektirmektedir. Bir başka deyişle, toplumsal değişme sonucunda ortaya çıkabilecek yeni ögelerin topluma mal edilmesini sağlayacak yapıyı eğitimin taşıması gerekmektedir. Kısacası, eğitim çağdaşlaşmayı sağlayıcı rolünü yerine getirmelidir.

---

(48) UTKAN KOCATÜRK, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Kitabevi, Ankara: 1984, s.108.

(49) A.g.k., s.107(Atatürk'ün değindiği özellikler, daha önce ele alınan Atatürkçü Kişilik Özelliklerinde vardır).

(50) SAMİ N. ÖZERDİM, Atatürkçünün El Kitabı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1981, s.189.

Cumhuriyet öncesi Türk toplumuna bakıldığında, eğitimin genellikle saray ve çevresi ile diğer yöneticilere özgü bir olgu olduğu görülür. Oysa her çağdaş ve demokratik toplum gibi Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda yapılanmış Türk toplumunda da amaç, her kesimden gelen ve her yaştaki vatandaşa yeteneklerine paralel olarak verilebilecek en üst düzeydeki eğitim-öğretim kurumlarını açarak onları eğitmektir.

Çağdaş ve demokratik toplumların en önemli tedbirlerinden biri de, kişilerin içinde yaşadıkları toplumun benimsediği yapının, daha sağlıklı yürüyebilmesi ve gelişebilmesi yönünde gerekli olan bilgi ve becerileri kazandırmaktır(51). Bu bağlamda Türk toplumundaki eğitim olgusu ve eğitim dizgesinin de görevi cumhuriyet yönetimi ve Atatürk ilkelerini ve kişilik özelliklerini bir yaşam biçimi olarak ele alıp, ona bağlı fikir, tavır, ve bilgileri kazanmış insanlar yetiştirmektir. Bu noktada, eğitim olgusunun niteliklerini Atatürk İlkeleri çerçevesinde kısaca ele almak gerekir.

a. Cumhuriyetçilik İlkesi

Cumhuriyetçilik ilkesi ile yeni Türkiye Cumhuriyetinin ilişkisini yine Atatürk'ün bir sözü belirler. Atatürk öğretmenlere seslenirken "Cumhuriyet sizden, fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller ister" demiştir. Bu ilkenin eğitimdeki uygulaması da özgür düşünceyi engelleyen unsurların kaldırılması, özgür irfanı ve vicdanı engelleyen unsurların ortadan kaldırılması biçiminde olmuştur(52). Bu da okulların örgütlenmesi, hazırlanan eğitim programları, genelde amaçlanan hedef ve yasal düzenlemelerde kendini göstermiştir.

---

(51) ŞEFİK UYSAL, "Atatürk ve Çağdaş Eğitim", Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği Yayınları, Ankara: 1981, s.297.

(52) ENVER ZİYA KARAL, "Atatürk İlkelerinin Biçimlendirdiği Eğitim", Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği Yay. Ankara: 1981, s.7.

b. Ulusçuluk İlkesi

Bu ilke, dağılmış bir imparatorluk yerine çağdaş, ulusal bir devlet meydana getirmeyi amaçlamaktadır. Toplum, yeni bir ulusal kimlik ve yapı kazanmıştır. Bu yapının unsurları olan dil, tarih ve amaç birliği, devingen bir toplumsal ortamda sürekliliği ve bütünleşmeyi sağlamak durumundadır. İşte eğitim, ulusal yapıyı ve unsurlarını topluma kabul ettirmede kullanılan önemli bir araçtır. Ulusal toplum yapısını en iyi biçimde geliştirerek sürdürmek için son derece iyi ve çağdaş boyutlarda eğitilmiş bireylere ihtiyaç vardır. Bir sistem olarak toplumun amaçları büyüme, kararlılık ve etkileşimse, bu amaçlara ulaşmanın aracı da eğitim ve iletişimdir. Tarih, dil ve amaç birliği şeklinde şekillenen ulus olma bilincini bireyler yaşam boyu süren eğitim yoluyla kazanır ve geliştirirler.

Atatürkçü Düşünce Sisteminde ulusal bütünlük ve ulusal sınırlarla çerçevelenmiş bir ulusçuluk söz konusudur. Bu anlayışta, vatan birliği, ortak sorunlar, ortak tarih düyguları ile ortak kültürle işlenmiş ulusal öze, ulusal ahlaka ve ulusal karaktere dönüş vardır. Böylesi değerler taşıyan bir düşüncenin gerçekleşebilmesi ulusal bünyemizden çıkarılan çağdaş bir eğitim programı ile mümkün olur. Kaldı ki, eğitimin ulusallık özelliği, bir çağdaşlık gereğidir(53).

c. Devletçilik İlkesi

Atatürkçü Düşünce Sisteminin devletçilik ilkesi, devletin bütün faaliyet sahalarını kapsar. Eğitim de devletin faaliyet gösterdiği alanlardan birisidir. Okullar açmak(54), gerekli eğitim kadrosunu yetiştirmek, eğitim

---

(53) UYSAL, s.297.

(54) Ülkemizde gerçi özel sektör de okul açabilir. Ancak, bunların programlarının hazırlanması ve denetimi yine devletin kontrolü altındadır.

programlarını belirlemek hep devletin görevleri arasında yer alır. Bir başka deyişle, devlet eğitim aracını kullanarak, Atatürkçü kişilik özelliklerine sahip bireylerden meydana gelen bir toplum yaratma görevini devletçilik ilkesinin eğitim alanına yansıması ile gerçekleştirebilir.

d. Halkçılık İlkesi

Türkiye Cumhuriyeti yönetimi halkın kayıtsız-şartsız egemenliğine dayanır. Devleti kuran halktır. Devletin kutsallığı da halkın iradesinden gelmektedir(55). Bu anlamda devlet hazırladığı eğitim programları ile halkı okutmak kalkındırmak dolayısıyla çağdaşlaştırmak ve halkı yeni bir ulusal bilince ulaştırmayı hedeflemelidir. Aynı zamanda eğitim halkçılık ilkesinin temelleri olan halkın birliğini ve ortak amaçlar için dayanışmasını da güçlendirici olmalıdır. Son olarak da, halkçı kişilik özelliklerinin topluma mal edilmesi sağlanmalıdır.

e. Layiklik İlkesi

Din, toplumsal bir kurumdur. Ancak, laiklik ilkesi çerçevesinde din, devlet yaşamının yonlendirilmesinde egemen olmamalıdır. Atatürkçü Düşünce Sisteminde laiklik, kişinin dinsel inancından vatandaşlık bilincini ayırd edebilmesine bağlıdır. İşte laiklik ilkesi ile eğitimin ilişkisi bu noktada başlamaktadır. Vatandaşlara anılan alışkanlığı kazandırabilecek araç eğitimdir. Ayrıca, laiklik ilkesinin, dinle-devlet işlerinin ayrılmasını sağlamasının yanında devlet işlerinin özgür düşünceyle sürdürülmesi anlamını da gözardı etmemek gerekir. Toplum bireylerinin bu tür özgür düşüncelere sahip olabilmesini de eğitim sağlayacaktır.

Laiklik ilkesinin önemli bir yanı da din olgusunun zararlı etkilerden bizzat devletçe korunması ise, dini

(55) KARAL, s.8.

eğitimin de laik esaslarca devlet tarafından düzenlenmesi gerekir.

f. Devrimcilik (İnkılapçılık) İlkesi

Atatürkçü Düşünce Sisteminde devrimcilik ilkesi, donmuş statik bir toplumun kuruluşuna meydan vermeyen bir yapıya sahiptir. Ayrıca bu son ilke diğerlerinin güvencesi ve geliştirilme nedenidir de. Çünkü Atatürk devrimlerini ancak Atatürkçü devrimci bir ruhla savunmak mümkündür ve bu ruhu ve düşünceyi verecek olan da eğitimdir(56). Savunmanın yanısıra devamlı değişen hayat karşısında, Atatürkçülüğün en doğal gereği olarak bunları geliştirmek de gerekir. "Hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir" temel ilkesi ile bu durum daha fazla anlam kazanmaktadır. Atatürk donmuş olan herşeyin karşısındaydı(57). Hayatın anlamı harekettir ve harekette hayat vardır. Hareketin sona ermesi bir anlamda hayatın bittiğini de gösterir(58). Bilindiği gibi Atatürk hiçbir zaman "beni izleyin" dememiştir. "Hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir" ve "bilimin dışında yol gösterici aramak delâlettir" dediğinde, gelişen bir bilimin olduğunu ve bilim nereye gidiyorsa gerçekçiliğin ve hedefin o olduğunu vurgulamıştır. Bu çeşit bir devrimciliğin kökleşmesi ve yaşamasını sağlamaksa ancak eğitimle olacaktır(59).

Bir başka açıdan bakıldığında, Atatürk devrimlerinin temel hedefi, ulusal özümüzü ve değerlerimizi gözardı etmeden, bilim yoluyla yeni toplumsal şartlara ve ihtiyaçlara göre bağımsızlık ve çağdaşlaşmayı gerçekleştirecek yenileşmeyi sağlamaktır. Bu anlamda Atatürkçü devrimcilik ilkesi araştırmaya, geliştirmeye, sürekli harekete, çağdaşlaşmak

(56) A.g.k., s.10.
(57) A.g.k., s.10-11.
(58) A.g.k., s.11.
(59) A.g.k.

için durmaksızın çabalamaya bağlı ve bunları daima toplumun bilinç düzeyinde tutmayı hedefleyen bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna bağlı olarak, Türk toplumundaki eğitim olgusu, toplum yaşamındaki önemi açısından araştırmaya, geliştirmeye ve uygulamaya en açık devrimci bir yapıya sahip olmalıdır.

Atatürkçü eğitim anlayışını en iyi niteleyen yine Atatürkün bir değerlendirmesidir: "Eğitim ve öğretimde uygulanacak yol, bilgiyi insan için bir süs, bir zorbalık aracı, yahut uygar bir zevkten çok maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan pratik ve kullanılması mümkün bir araç haline getirmektir"(60).

C. ATATÜRKÇÜ EĞİTİM İLETİŞİMİ

Atatürkçü Düşünce Sistemi topluma yeni bir modelle gelmiştir. Eski toplumsal yapı neredeyse tamamen değiştirilmiştir. Eğitim, bir toplumda o toplumun ihtiyaçlarına uygun insan yetiştirme görevine sahip olduğu için, eski eğitim sistemi de kaldırılmış, eğitim birliği ile eğitimin Türk devrimi ile Atatürk ilkeleri doğrultusunda düzenlenmesi sağlanmıştır. Yeni Türk eğitim sisteminde eğitim sadece belirli mesleklere insangücü yetiştirmek ya da üst-sosyo-ekonomik düzey insanlarına özgülük ortadan kaldırılmış, her kesimden insanın eğitim hakkına sahip olabilmesi sağlanmıştır.

Eğitimde birtakım temel ilkeler saptanmıştır. Eğitim "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" kişilerden oluşan bir toplum yaratma doğrultusunda işlev görecektir.

Ayrıca, toplumda sağlanan kadın haklarına paralel olarak, "erkek ve kız çocuklarımızın aynı surette" eğitimi bir genel ilke haline getirilmiştir. Osmanlıda, eğitim

---

(60) KOCATÜRK, s.107.

imkanlarının hemen tümü erkekler için sağlanmıştı. Oysa, "Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır" diyen Atatürk'ün getirdiği ilkelerde her konuda olduğu gibi eğitim konusunda da kadın-erkek ayrımı söz konusu dahi edilmemiştir. Bu anlamda, çağdaş eğitime paralel olarak, her kesimden ve her cinsiyetten Türk insanına eğitim-öğretim imkanını vermenin şart olduğunu gören Atatürk bunu topluma da büyük ölçüde kabul ettirmiştir(61).

Atatürkçü eğitim politikasının diğer boyutları da toplumun ihtiyacı ile bireylerin ihtiyacının programlara yansıtılmasıdır. Kaldı ki, çağdaş eğitimin amacı da toplumun ihtiyaç duyduğu alanlarda insangücü ve ihtisas gücü yetirtirmektir. Bu da Atatürk'ün eğitim anlayışının temelidir(62).

Atatürkçü eğitim iletişiminin temelleri yine Atatürkçü Düşünce Sistemi ve ilkeleri çerçevesinde düzenlenecektir. Eğitimin sesleneceği birim tüm ulustur. Bir başka deyişle ana-sistem ulus olmaktadır ve eğitim devingen bir toplumsal ortamda işlev göreceğinden alt-sistemlerle bağını da değişikliklere uyum göstermeyi sağlayacak politikalar ve iletişim kuracaktır(63). Burada da iletişimin varlığı çok önemlidir. Çünkü, alt-sistemlerden gelecek iletilerin iletilmesi, eğitimin amaçlar doğrultusunda işleyip-işlemediğinin kontrol edilmesi de yine iletişim yoluyla gerçekleşebilir.

---

(61) Burada bir noktayı vurgulamak gerekir. Toplumumuzda hala kızlarını okula göndermeme konusunda direnenler olduğu bilinmektedir. Bu da, eğitim politikası ve iletişimi konularında birtakım sorunların olduğunun kanıtıdır. Yer yer, dini birtakım baskıların da buna sebep olduğu söylenebilir. Bu durumda "laiklik" ilkesinin hayata geçirilmesinde bazı aksaklıkların var olduğu görülmektedir.

(62) Bkz.: KOCATÜRK, s.107.

(63) Bkz.: ŞEKİL 49.

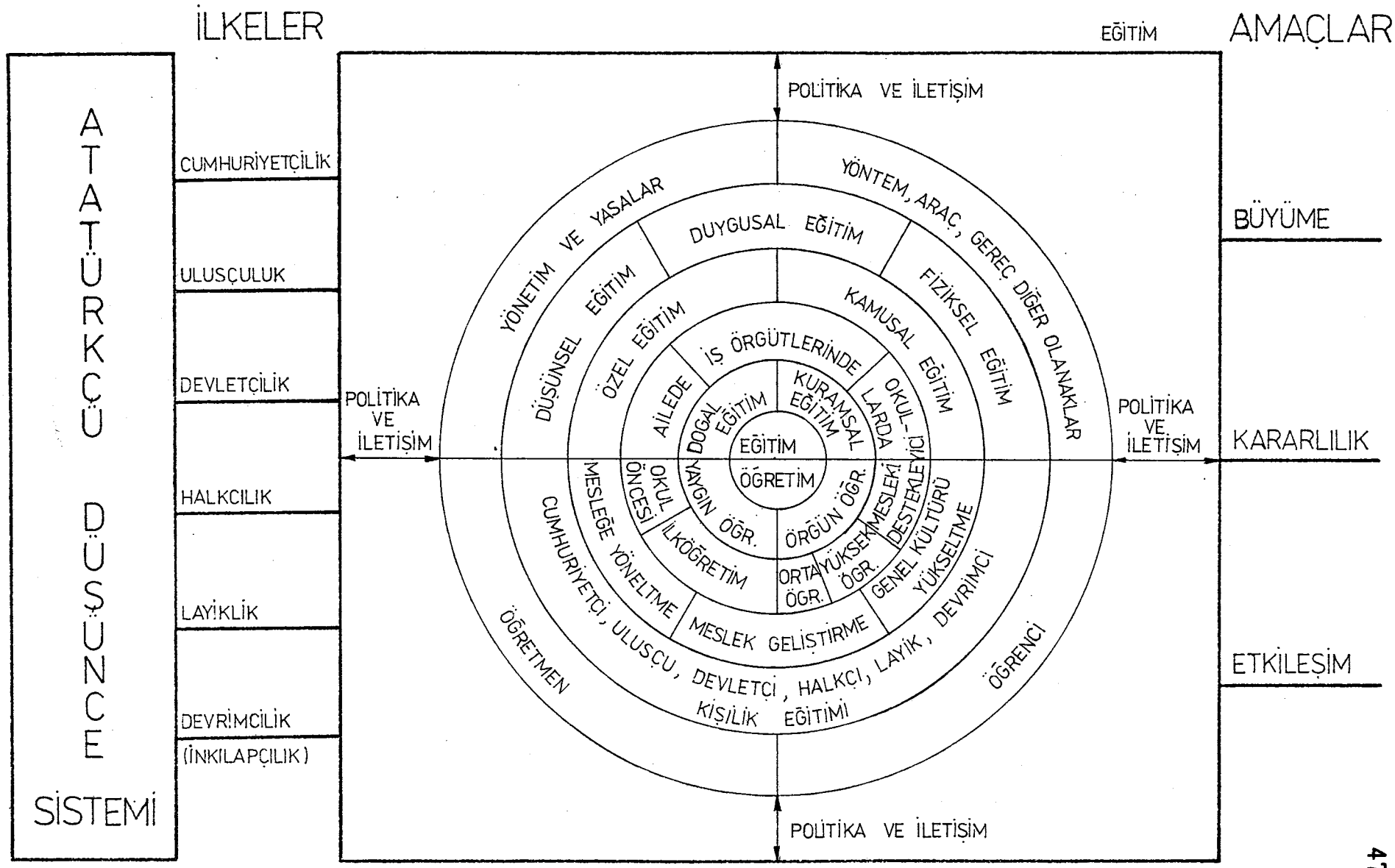

ŞEKİL 49: Atatürkçü Eğitim İletişimi

Atatürkçü eğitim iletişiminin gerçekleştiği iki alt-sistem doğal eğitim ile kurumsal eğitimdir. Doğal eğitim aile ve bireyin çevresi tarafından gerçekleştirilen, belli bir plana ve programa dayanmayan, daha çok toplumsal normları ve kültürel değerleri öğreten bir yapı taşır. Kurumsal eğitim ise, okullarda belli bir plan ve programla gerçekleştirilen ve daha çok maddi gerçeklerin öğretildiği bir alt-sistemdir. Kurumsal eğitim de bir öğrenme-öğretme süreci takip edilir. Bir başka deyişle öğretim olgusu gerçekleştirilir. Öğretim de genel olarak yaygın biçimde ve örgün biçimde verilir. Yaygın öğretim kitle iletişimi kullanılarak yapılırken örgün öğretim okullarda yapılır. Öğretim olgusunun basamakları, okul öncesi, ilk, orta, yüksek öğretim olarak düzenlenir. Ayrıca, mesleki öğretim ile diğer destekleyici öğretim çalışmaları da yerine ve ihtiyaca göre uygulanır. Eğitim ise daha kapsamlı ve uzun dönemli bir olgu olarak ailede, iş örgütlerinde ve okullarda bir bütün olarak gerçekleşir. Bir başka açıdan eğitim, hayatın her evresinde bireyin toplumsal yaşamı için aldığı iletiler toplamıdır denilebilir. Buna, toplumsal normlar, davranış kalıpları, diğer kültürel ögeler, okuma-yazma bilgisi, mesleki bilgilerin ve diğer tüm bilgilerin bireye programlı ya da programsız olarak verilmesi, iletilmesi de dahildir.

Türk eğitim düzgesi genellikle kamu hizmeti olarak kurulmuştur. Gerçi, duruma göre özel birtakım eğitim kurumları da kurulabilir. Ancak bu kuruluşlar da, Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda faaliyet göstermelidirler ve bu kuruluşların eğitim programları da devlet tarafından düzenlenir ve denetlenir.

Öğretim alt-sisteminin üç temel hedefi bireyleri mesleğe yöneltme; meslek alanlarında olan gelişmelere uyum sağlanabilmesi için meslek geliştirme ve son olarak da genel kültürü yükseltmedir.

Düşünsel, duygusal ve fiziksel bağlamlarda verilecek eğitimle, Atatürkçü Kişilik Özelliklerinin bireylere kazandırılması ya da bilinç düzeyine çıkarılması amaçlanmalıdır.

Eğitim'in çerçevesini aynı zamanda toplumun da çerçevesini çizen yönetim anlayışı ve yasalardır. Eğitim ve öğretimde şu veya bu şekilde biraraya gelen öğretmen ile öğrenci, istenen amaca ulaşmada çeşitli yöntemler, araçlar-gereçler kullanabilirler. Genel olarak eğitim teknolojisi olarak adlandırdığımız bu kullanım, eğitim ve öğretim özellikleri ile öğrencinin özelliklerine bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Örneğin, işitme özürlü bir öğrenci için, onun özelliklerinden ötürü, diğerlerinden farklı yöntemlerle araç-gereçler kullanılır.

Eğitim, toplumu Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda düzenlemek ve toplum bireylerini de Atatürkçü Kişilik Özelliklerine sahip kılmak için en önemli araçtır. Bu aracın etkin kullanımı için ele almaya çalıştığımız Atatürkçü Eğitim İletişimini gerçekleştirmek, hayata geçirmek gerekir.

Atatürkçü Eğitim İletişimi sürecinde kaynak, Atatürkçü Düşünce Sistemi çerçevesinde işlev gören devlettir. ŞEKİL 50'deki çizimde deggörüldüğü gibi, bu süreçte kaynağı, vereceği iletileri biçimlendirmede etkileyen birtakım uyaranlar bulunmaktadır. Sözü geçen bu uyaranlardan bazıları aslında eğitim programlarının temelleri niteliğini taşıyan ögelerdir. Başlıcaları; yine Türk kültürü, İslamiyet dini, bireylerin içinde yaşadıkları ve kültür bağlamında şekillenmiş olan toplumsal yapı ile bu yapının kendi dışında ilişkide olduğu diğer toplumsal yapılar, kısacası dış çevredir. Bu ögenin varlığı önemlidir. Çünkü, Türk toplumunun önündeki hedeflerden birisi eğer "çağdaş uygarlıklar düzeyine" ulaşmak ise, bu durumda ölçüt alınacak uygarlıklarla "yurtta barış, cihanda barış" ilkesi temelinde, karşılıklı saygıya dayanan ilişkileri geliştirmek zorunludur. Bu bağlamda, kaynağı ve iletilerini etkileyen iki önemli öge daha ortaya çıkmaktadır. Bunlar da, çağdaşlaşma hedefi ile bu çağdaşlaşmanın gereği olarak teknolojik gelişmelerdir. Bunun dışında da, eğitim düzlemine göre değişen başka birtakım ögeler de söz konusudur.

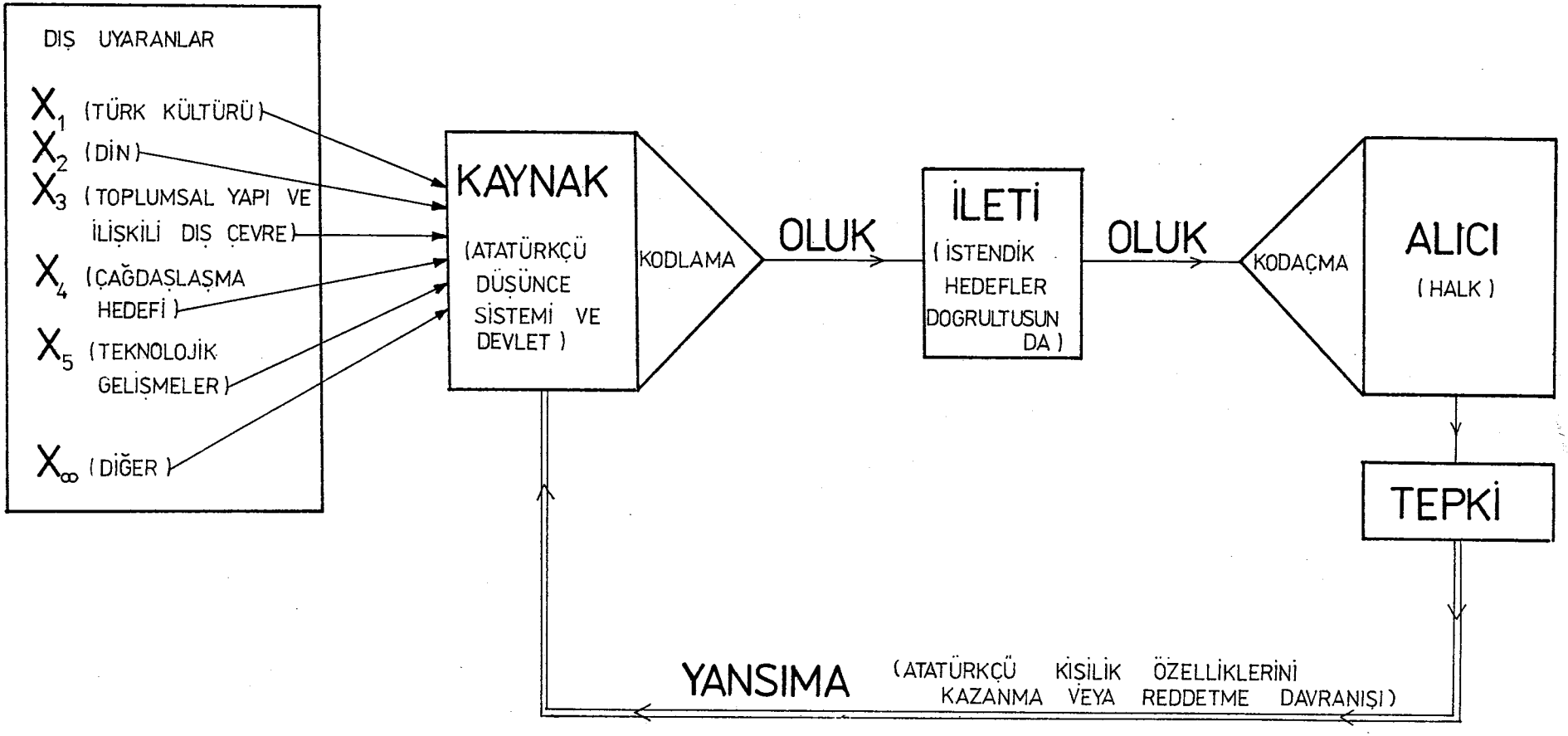

ŞEKİL 50: <u>Atatürkçü Eğitim İletişimi Süreci</u>

Atatürkçü Eğitim İletişimi sürecinde oluk; aile, okul, meslek örgütleri, kitle iletişim araçları ile diğer "kendiliğinden kültürleme" olgularıdır. Bu sürecin istendik hedefi, Atatürk ilkeleri doğrultusunda Atatürkçü Toplumsal Kişiliğin yetiştirilmesidir ve ŞEKİL 49'daki çizimde gösterildiği gibi, düşünsel, duygusal ve fiziksel alanlarda eğitim gerçekleştirilir. Alıcı, halktır ve aldığı iletileri yorumlayarak bir tepki oluşturur. Bu tepki ise, yansıma biçiminde ve çağdaş kimlik olan Atatürkçü Kişilik Özelliklerini kazanma veya reddetme bağlamında ortaya çıkarak kaynağa ulaşır. Eğer, alıcılardan reddetme davranışını gösterenler yeni elitelere olumlu tepki göstermiyorlarsa, ya süreçte bir aksama vardır ya da birey sonunda kendisini toplum dışı bulur.

Sonuç olarak, toplumumuzun insan yetiştirme kurumu olan eğitim daha önce değinilen Atatürk İlkelerine bağlı kişilik özelliklerine göre örgütlendirilmek durumundadır. Toplumda birey, hangi mesleğe yönelirse yönelsin, diğer bir deyişle, ilerde hangi mesleğin kişilik yapısını edinirse edinsin, ona öncelikle doğal olarak zaten sahip olduğu Atatürkçü Toplumsal Kişiliğinin eğitim kuruluşlarında kazandırılması başka deyişle bilinç düzeyine, ilgili eğitim süreci yoluyla çıkarılması gerekir. Bu kişilik onun yaşadığı toplumla uyumunu sağlayacak temel yapısı olacaktır. Söz konusu temel kişilik yapısı üzerine, başta meslek olmak üzere, öteki kişilik yapı ve katmanları gelip, ona uygun olarak biçimlenecektir.

V. S O N U Ç

Bu çalışmanın ana eksenini meydana getiren Atatürkçülük, Türk toplumunun yüzlerce yıllık geçmişinin, onun sağduyusunda yarattığı, anlatımını Atatürk'te bulmuş ilkeleri, sisteminin temelleri olarak belirlemiş; "çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşma" hedefini koymasıyla birlikte değişen ve gelişen şartlara açıklığını vurgulamış bir düşünce sistemidir. Toplumsal hayat da sürekli bir değişim ve gelişim içerisindedir. Bu bağlamda Atatürkçü Düşünce Sistemi bütün diğer önemli özelliklerinin yanısıra, sadece bu özelliği nedeniyle, dünyada yeni ve çağdaş bir yol ve yorum olarak incelemeye değerdir.

Yeni bir yönetim biçimi olarak cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte, Türkiye'de Osmanlı toplumsal yapısından, Atatürk ilkeleri ve onları temel alan devrimlerle, yeni bir toplum düzenine geçiş sağlanmıştır. Cumhuriyetçilik, ulusçuluk, devletçilik, halkçılık, laiklik, devrimcilik(inkılapçılık) biçiminde sıralayabileceğimiz Atatürk ilkeleri gerçi başında Atatürk'ün adını taşıyorlarsa da, aslında Atatürk'ün bir doktrin geliştirerek ortaya koyduğu düşünce ürünleri değildir. Atatürk bir "doktrin" adamı olmayıp, bir devlet ve toplum önderi olduğu ve bunları bir "sistem yaklaşımı" ile bütünleştirdiği için, onun adını taşıyan ilkeler de, Türk toplumunun öz tutum ve davranışlarının bir bakıma yansıması olmuştur. Konuya bu açıdan bakıldığında, Türk ulusu ile,

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

Atatürkçü Düşünce Sisteminin belli bir yaşamsal bütünlüğe de sahip olduğu açıkça görülebilir. Bunun yanısıra Atatürk ilkeleri dendiği zaman da akla, Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda uyulması gereken birtakım temel prensipler gelmektedir. Ancak, doğaldır ki, bu ilkeler de, Atatürkçü Düşünce Sisteminin özüne ve temel yaklaşımına koşut olarak, hiçbir değişiklik kabul etmeyen katı kalıplar şeklinde biçimlenmemişlerdir. Tersine bu ilkeler, toplumsal şartların değişmesine sürekli uygunluk gösterebilecek temel çıkış noktaları niteliğini taşımaktadırlar. Bu yapılarıyla anılan ilkeler, yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin siyasal yapısını şekillendiren özünün yanısıra, Türk toplumunun yeni toplumsal ve düşünsel hayatına yön veren niteliklere sahiptir. Bir başka deyişle, bu ilkeler Atatürkçü kişilik özelliklerine sahip bireylerden meydana gelen Atatürkçü bir toplum yaratmada temel oluşturan ve yol gösterici niteliklere sahip ana çıkış noktalarıdır.

Genel niteliği ile Atatürkçü Düşünce Sistemi, toplumsal hayatın her alanında yol gösterici özelliklere sahip, değişken politikalarda uygulama alanı bulan bir politikalar bütünüdür. Anılan Atatürk ilkelerinin hayata geçirilmesi ile birlikte; Türk toplumunun çağdaş hedefi durumundaki, Atatürkçü Kişilik Özelliklerine sahip bireylerden meydana gelen Atatürkçü bir toplum yaratmak mümkün olabilecektir. Altı ilkeye bağlı söz konusu kişilik özellikleri; Türk toplumunun bireylerini, başka toplumların insanlarından ayıran, ancak bir yönüyle de onlarla bir arada yaşama gücünü ortaya koyan değerler bütünü olarak da ele alınabilir. Atatürk'ün; "Bir Türk Dünyaya Bedeldir", "Türk Öğün, Çalış, Güven" vb. özdeyişlerinde destek aldığı veya görerek belirlediği güç, aslında dünyada başka hiçbir toplumun bireyinin kişilik yapısında bu derece bütünleşmemiş olan üstün insanlık değerleridir. Ayrıca, Atatürkçü Kişilik özellikleri dikkatle ve çağdaş toplumsal şartlar gözönüne alınarak incelendiğinde, bu özelliklerin en modern ve gelişkin yapıların ihtiyaç duyabileceği insan tipini tanımladığı da görülecektir. Bu arada önemli

bir noktayı da gözardı etmemek gerekir. Atatürkçü Düşünce Sistemi özgür düşünceye açıktır ve bu sistemin kendisi, başka deyişle de yapı böylesi bir esnekliği sağlamaktadır. Bunun yanısıra şartlanmış ve belli birtakım saplantılarla yola çıkan bazı düşünce biçimleri, elbette onun dışında kalacaktır. Kaldı ki, Atatürkçülüğün en önemli niteliği de budur. Atatürkçü Kişilik Özelliklerine sahip olmak ve böylece sorunlara, gelişen olaylara Atatürkçü bakış açısıyla bakabilmek; değişip-gelişen şartlara ayak uydurabilmek, Atatürkçü olmanın vazgeçilmez şartları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak, Atatürkçü Düşünce Sistemini "kuru bir sistem" olarak görmek ve değerlendirmek de hatalıdır. Atatürkçü Kişilik Özellikleri bağlamında konuya yaklaşıldığında, Atatürkçülüğün bir yaşayış biçimi olduğunu görmek mümkündür. Kaldı ki, çalışmanın önceki bölümlerinde ele alındığı gibi Atatürk'ün birçok yaşam önerileri vardır. Bunun yanısıra Atatürk, toplumsal yapıyı realiteye göre yorumlar. Bu yaklaşım tarzı da Atatürkçü Düşünce Sisteminin toplumla ve yaşamla olan içiçeliğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Atatürk'ün toplumu değerlendirişi de aslında anılan yaklaşımın doğal bir uzuntasıdır. Örneğin, Atatürk "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kütleyiz" derken aslında toplumsal realiteye uygun olarak, sınıf yok dememektedir. Onun hedefi, kast türü bir tabalaşmanın olmamasıdır. Kaldı ki, doğal şartlar bazı insanları toplumsal yaşamda öne çıkarabilir. Atatürk bu gerçekliği de olduğu gibi kabullenir. Çünkü bu durum doğaldır.

Atatürkçü Düşünce Sisteminin temelinde yatan en önemli ögelerden birisi de; değişme ve gelişmeye açık olabilmenin tamamlayıcı parçası durumundaki bilimsel düşünüştür. Kaldı ki, bu nokta Atatürkçü Düşünce Sisteminin ideolojilerden ayrılan bir yanıdır. Çünkü her ideoloji, dünyaya ve toplumsal yaşama kendi ölçüleri ve bakış açısı ile yaklaştığından olayları ve gerçekleri bilimsel düşünüş ve yaklaşım gibi tarafsız ve nes-

nel olarak yansıtamaz. Başından beri bunun bilincinde olan Atatürk, önceleri askerlik biliminin ışığında askeri başarılar elde etmiş; daha sonra da siyasal ve toplumsal tüm bilimlerin içine girerek, bilimsel düşünüş ve yaklaşımın ışığında Türk Ulusal Kurtuluş hareketine, Türk Devrimine ve Türkiye Cumhuriyetine önderlik etmiştir. Atatürkçü Düşünce Sistemi bilimin gösterdiği yoldan hiç şaşmadığından, geçerliliği de süreklidir.

Üzerinde durulması gereken bir başka önemli nokta ise, Atatürkçü Düşünce Sisteminde gözlenen seçmeci ve sentezci yaklaşımdır. Ancak, seçmecilikten yanlış bir anlam çıkarılmamalıdır. Burada seçmecilikten anlaşılması gereken, tüm gerçekleri, verileri ve olayları tam olarak izleyerek, bunların içinden ihtiyaçlara uygun bazı seçmeler yaparak değişik ögeleri birarada toplayabilmektir. Atatürk yeni Türkiye Cumhuriyetinin ihtiyaçlarına ve yapısına tam olarak uygun olan; bağımsız, gerçekçi ve bilimsel anlamda temel düşünce ve ilkeleri hazırlarken, hiçbir biçimde taklitçilik yoluna sapmadan çağdaş uygarlığın gerekli ögelerinden seçmeler yapmıştır. Bundan da önemlisi, değişik düşüncelerden ve siyasal yaklaşımlardan seçerek benimsediği noktaları belirli bir yapıda ve ülke gerçeklerini ölçüt alarak bağdaştırıp, bunlar arasında belli bir uyum sağlayarak Atatürk sentezci tavrını da ortaya koymuştur. Ayrıca, Atatürkçü Düşünce Sisteminde seçmecilik yaklaşımı vardır derken, sadece belli çağdaş noktalarda bu yola gidildiği de unutulmamalıdır. Hedef çağdaş uygarlık olarak belirlendiğine göre, varolan kültürel-toplumsal yapıya aykırı olmayan bazı ögelerin seçilmesi de doğaldır. Çünkü, Atatürkçülük çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşma yolunda düzenlenmiş bir "uygarlık projesi"dir. Bu projenin hayata geçmesi ve başarıya ulaşabilmesi için değişik yöntemler izlenebilir.

Atatürk gerçekleştirdiği bütün kavgasında belli bazı hedefler koymuş ve bu hedefleri yorumlayarak da Atatürkçü Düşünce Sistemini oluşturmuştur. Bu sistemin her dönemde yeniden toplumsal şartlara uyabilmesinin temel nedeni olarak

ise, karşımıza Atatürk'ün toplumsal yaşayış pratiğinin ilkelerini koyması çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti üzerine şekillendiği Atatürk ilkelerinin yapısı gereği ve Atatürkçü Düşünce Sistemine koşut olarak, Türk toplumun yapısına uygun bir devlet niteliğini taşır. Buna bağlı olarak da, Atatürk ilkelerini yorumlarken üzerinde durulması gereken nokta; temel toplumsal işlevlerin yerine getirilme ilkelerinin Atatürk tarafından formüle edilmiş olması konusudur. Bu nokta aslında Atatürk ilkelerine işlerlik kazandıran temel ögeyi de oluşturur. Kısacası, bu konuya iletişim açısından bakacak olursak; Atatürk "bizi bize anlatan" kişidir. Çünkü, ortaya koyduğu sistem, önerdiği toplumsal yaşayış kalıpları hep Türk ulusunun özünde varolan ögelerdir.

Atatürkçü Düşünce Sisteminde, kültürel iletişim olgusunun ana belirleyicilerinden birisi olan devlet, bireye hizmet için vardır ve kalıcıdır. Bu nedenle devlet-halk iletişiminin sürekliliği de zorunludur. Eğer devlet halka hizmet için varsa, bunun yönünü belirlemesinin, toplumun gereksinmelerinin boyutlarını saptayabilmesinin tek yolu halkla kesintisiz ve sürekli iletişim kurmasıdır. Ayrıca, Atatürkçü Düşünce Sisteminde devlet yapısal olarak toplumun altında veya üstünde değil yanındadır. Kaldı ki, toplum-bilimsel anlamda toplum ile devletin biraraya gelmesi ile ulus meydana gelir. Atatürk ilkelerinden birisinin ulusçuluk olması da buna bağlıdır. Başka bir deyişle; devlet, ulusun varlığı ve devamlılığı için bir araçtır, amaç değildir, ve devlet kimsenin üstünde değildir. Devletin çıkarları toplumun refahı noktasında düğümlenmektedir. Bunun için, insan gelişirken devlet ona yardım eder. O insanda gelişmişliğine oranlı çalışmasıyla devlete katkıda bulunur. Ancak, dikkat edilmesi gereken yaşamsal nokta, bu ilişki ağı içerisinde devletin hiçbir şekil ve ölçüde tahrip edilmemesidir. Türk toplumsal hayatında ortaya çıkan ve kültürel bir öge olarak diğer uluslardan büyük ölçüde farklı olan bir konu da devletin-halk ile olan ilişkisinde "devlet baba" nitelemesinin ortaya çıkmasıdır. Türk ulusu, devletin koruyucu ve kollayıcı özelliklerini

ön plana çıkararak bunitelemeyi yapması aslında çok ilginç ve önemlidir. Çünkü bu niteleme, onun devlete olan güveninin derecesini göstermesinin yanısıra, devletten gelecek iletilere olan açıklığını da ortaya koymaktadır. Türk geleneksel aile yapısında nasıl babanın otoritesi tartışılmaz ve onun sözleri (iletileri) birinci derecede inanılır ve güvenilirse, toplumsal yaşantıda devlet aynı nitelikleri taşır. Bu açıdan devlet-halk iletişimi ve etkileri özellikle bizim toplumumuzda çok büyük önem taşır. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti devletinin, Atatürkçü Düşünce Sistemi çerçevesinde topluma uygunluğunun ve birlikteliğinin önemli bir kanıtıdır. Ayrıca, daha önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi, Türkiye Cumhuriyeti çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşıp geçmeyi hedefleyen bir yapı taşımaktadır ve biten işlerliğini kaybeden eski devletin yerine kurulmuştur. Bu da kültürel iletişim açısından önemli bir sentezin gerçekleştiğinin kanıtıdır. Türk toplumu, en eski ve köklü kurumunun en güvendiği ögesini; çağdaş devletine, devlet baba olarak yakıştırırken önemli bir senteze ulaşıldığı görülmektedir. Burada bir noktayı önemle vurgulamak gerekmektedir. Atatürkçü Düşünce Sistemi çerçevesinde gerçekleşen devlet-halk iletişimi ve devlet politikaları ile bu genel politikalar çerçevesinde işlev görmek durumunda olmasına karşın uygulama politikalarında farklılıklar gösterebilen hükümet politikaları ve hükümet-halk iletişimini birbirinden ayrı tutmak gerekmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ayrıntılı olarak ele alındığı gibi, Atatürkçü toplumsal iletişim modeli temelini Türk halkının değerlerinden almıştır. ŞEKİL 41 ve ŞEKİL 48'deki çizimlerde, bu modelin işleyişi görülmektedir. Atatürkçü Düşünce Sisteminin genel yapısı ile iletişim modelinin işleyişi dikkatle incelendiğinde ise, Atatürk'ün başarıya ulaşmak için izlediği bir iletişim yönteminin varlığı açıkça görülmektedir. Anılan yöntem iletişimde bulunurken asıl amacı gizlemektir. Bu yöntemde, iletişimde bulunulacak insanlar gerekli noktaya gelmeden ve gerekli iletişim kanalı açılmadan asıl amaç açıklanmaz. Buna en iyi örnek yine Atatürk tarafından gerçekleştirilmiştir. Atatürk, önce çevresindekilere

ve halka adını koymadan cumhuriyeti benimsetmiş ve bu doğrultuda iletilerini yoğun olarak gönderdikten ve olumlu yansımaları aldıktan sonra cumhuriyeti açıklamıştır. Bu örnekte ve benzeri örneklerde de görülebileceği gibi; gönderilen iletilerin ve ulaşılan ara amaçların hedefi ana-amaçtır.

Atatürkçülük, insanlara ulaşmada insancıl politikaların saptanması ve izlenmesi anlamını taşımaktadır. Kaldı ki, Atatürkçü yöntem ve politika doğadan kaynaklanan bir yapı gösterir. Doğada olduğu gibi Atatürkçü yöntem de aşamalıdır ve bu bağlamda yapay değildir. Başaralı oluşunun nedeni de budur, ve insan hayatının her aşamasında geçerlidir. İnsan Atatürkçü yöntemle, aile de dahil her tür örgütte başarılı olur.

Atatürk'ün yöntemi doğru olmasına ve bu yöntemle Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşu başarılmasına, işleyiş ilkelerinin saptanmasına karşın; bu yöntemin onu izleyenlerce yeterince anlaşılıp-uygulandığı kuşkuludur. Çevresi onu yaşarken bile anlamamış ve o hep "yalnız adam" olmuştur. Atatürk'ün iletişim alanındaki başarıları ve iletişim yöntemi ile genel yönetim yöntem ve ilkeleri belli dönemler dışında yeterince uygulanmamış, belki de uygulanamamıştır. Oysa, yapılması gereken son derece doğal ve basittir. Önce, iletişimin gerçekleştirileceği hedef kitle hakkında gözlem yapılmalı, bağıntı çerçeveleri saptanmalı; verilecek iletiler Atatürkçü Düşünce Sistemi ile ara ve ana amaçlar saptanarak kodlanmalı ve uygun oluklar kullanarak gönderilmelidir. Kaldı ki, her insanın en azından yöntem olarak ve belki de farkında olmadan, hayatın her alanında ve kurumunda bu yolu izlediğini gözlemleyebiliriz.

Konunun kültürel boyutuna gelince; öncelikle Türk kültürünün yapısal olarak eski ve heterojen olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu anlamda yönetimi ve iletişimi güçtür. Bunun nedenleri tarihsel ve coğrafidir. Anadolu coğrafi konum olarak çok sayıda ulusa vatan olmuştur. Her ulus da kendi kültürel uzantılarını Anadolu halkına bırakmıştır. En sonunda Türk

ulusu Anadoluda egemen olmuş ve Türk kültürü egemen olmuştur. Ancak, önceki kültürel ögeler, dini kültür ögeleri ve ilişkide bulunulan dış kültürlerin ögeleri bu kültürel yapıyı etkilemiş ve yeniden biçimlendirmiştir. Başka deyişle Türk kültüründe birçok kültürlerin uzantıları vardır. Bu kültürel yapı ile iletişimde bulunabilmeyi Atatürk gerçekleştirdiği kültür tanımlaması ile olası kılmıştır. Gerçekten de, Atatürk içinden çıktığı halkı ve kültürünü son derece iyi tanımlamıştır. Bu anlamda, Atatürkçü Düşünce Sistemi, Türk insanının kültürel açıdan da doğumundan ölümüne kadar rehberidir. Çünkü, hayata ve yaşayışa bakış açısı sağlar ve her yönüyle bir bütündür. Oysa, diğer düşün adamları olaylara tek bir açıdan yaklaşırlar. Oysa, Atatürk toplumdaki her kesimden insana, çok geniş bir bakış açısıyla yaşam yolu çizer ve tekrarlarsak Atatürkçü Düşünce Sistemi doğanın hareketlerine ve akışına da büyük bir uygunluk gösterir.

Atatürkçü Düşünce Sistemi çerçevesi içerisindeki kültür olgusunun varlığını sürdürdüğü düzlemlerden en önemlisi, halk kültürü ile devletin birbirleriyle sürekli iletişim kurdukları düzlemdir. Bu iki toplumsal kurumun aynı düzlemde olması aslında Atatürkçü Düşünce Sisteminin bir özelliğidir. Atatürkçülükte halkın değerleri zaten devlete yansıdığından, arada bir çelişki değil doğal bir uyum vardır.

Çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşmak beraberinde çağdaş kültürel ögelerin de topluma gelmesi anlamını taşır. Çünkü Atatürkçü Düşünce Sisteminde uygarlıkla kültür ayrı şeyler değildir. Ancak ulusun geleneksel kültür değerleri ile çağdaş kültür belli bir sentez, belli bir uyum yaratmalıdır. Aksi halde, birtakım önemli uyuşmazlıkların doğması kaçınılmaz olabilir. Bu nedenle, geleneksel kültür ile çağdaş kültür, ulusçu ve devrimci yaklaşımlarla senteze ulaştırılmalıdır. Bu senteze ulaşma ise, gerek devletin gerekse halkın bireysel ve örgütsel bağlamdaki kültürel çalışmaları ile sağlanacaktır. Yine anılan senteze ulaşmanın belli bazı koşulları da söz konusudur. Bu koşulları şöyle sıralayabiliriz: Özgürlük ve yaratıcılık, özerklik, demokratik tutum, özendirme

ve yayma çalışmaları, eğitim ve öğretim çalışmaları, bağımsız tutuma sahip olma ve en önemlisi de hem geleneksel kültür değerlerini ortaya çıkarıp koruma, hem yeni kültür ögelerinin yapısını öğrenme, hem de bunların sentezini yaparak sonuçlarını kestirmek için araştırma ve yöntem geliştirmedir. Kültürün yansıma alanları ise; bireysel, kümesel, örgütsel, yöresel, bölgesel ve ulusal bağlamda olduğu gibi, Türk kültürünün de etkileşimin doğal sonucu ögeler verdiği evrensel kültürdür. Bunların birbirine bağlı oluşlarının temeli de iletişim olgusudur.

Kısacası, Atatürkçü kültürün iletişim yapısının doğal bir gereği ve sonucu olarak, Türk ulusunun çağdaşlaşması ile birlikte yeni kültürel ögeler, halkın geleneksel kültürüne katılarak ortaya bir sentez çıkarılır. Bunun yanısıra, Türk kültürü de, iletişimde bulunduğu toplumlara kendi değerlerini yansıtacaktır. Çünkü, kültürel alışveriş çift yönlü olarak işler. Atatürk ve Atatürkçü Düşünce Sistemi kültürel içedönük (etnosantrik) bir yapı da taşır. Ancak, kültürel içedönüklüğün bir anlamda bir alışkanlık olduğu da unutulmamalıdır. Atatürkçü Düşünce Sistemindeki kültürel içedönüklük ise, sistemin genel yapısına uygun olarak dengeli; gelişmeyi önleyecek yapı taşımayan, ancak zararlı olabilecek etkilere karşı toplum ve kültürünü koruyucu yapı taşır. Bunu da geliştirdiği "kültürel iletişim" sürecinin ŞEKİL 48'deki çizimde görülen sağlıklı işleyişi ile gerçekleştirebilir.

Kültürel iletişimin istenen biçimde ve yönde gerçekleşebilmesinin yöntemi ise Atatürkçü Eğitim Politikası ve ŞEKİL 50'deki çizimde görülen Atatürkçü Eğitim İletişimi Sürecinin hakim kılınması ile söz konusu olabilir. Atatürkçü Eğitim Politakası iki açıdan düzenlenmelidir. Bunlardan birincisi varolan kültürü aktarması ikincisi ise değişme sağlayıcı olmasıdır. İkinci yön daha çok önem taşımaktadır. Çünkü Atatürkçü Düşünce Sisteminin temelinde değişme ve gelişmeye açıklık bulunmaktadır. Bunun yanında Atatürk ilkeleri bu noktanın işlerliği sağlar. Örneğin, laik demokratik yapı Atatürkçü Eğitim İletişiminin işlerlik ve geçerliliğinin gerek şartıdır.

Buraya kadar yapılan saptamalardan sonra, son olarak önemli bir noktaya daha değinmek gerekmektedir. Atatürk kuşağı diye nitelendirilebilecek kuşaktan sonra, ne yazık ki, Atatürkçülüğü tam olarak gerçek anlamıyla benimseyerek savunan bir aydınlar topluluğu bugüne kadar oluşmamıştır. Bunun ötesinde, sağ veya sol akımlar için kendilerini feda eden birçok genç olmasına karşın, Atatürkçü Düşünce Sistemini böylesine savunan bireyler yetiştirilememiştir. Atatürkçü Düşünce Sisteminin çeşitli boyutları konusunda, bu sistemin felsefesi, bilim vesanat alanlarındaki olması gereken yansımaları konusunda belli bir inceleme boşluğu göze çarpmaktadır(1).

Atatürk, bir devlet ve eylem adamı olarak eserlerini vermiştir. Fakat, Türk aydını, Atatürk'ün tarihi konumunun başarılarının felsefesini kurma çalışmalarına girişmedi. Türk ulusu, Atatürk'ün önderliğinde bir savaş kazanmış ve bir dizi devrimler gerçekleştirmiş ancak Atatürkçü Düşünce Sisteminin hayatın pratik yanlarını karşılayıcı felsefesi ortaya konamamıştır. Buna bağlı olarak, Atatürk'e saldıran, ulusal varlığımıza ihanet eden ideolojik saldırılar karşısında Atatürkçü Düşünce Sistemi savunma ilkelerinden yoksun kalmıştır. Atatürk hakkında söylenen ve yazılanlar bir tarih bilgisinden, ateşli ifadelerden ibaret kalmıştır. Kısacası, Atatürk'ün eserlerinden hayatın pratik yanlarını karşılayacak ilkeler çıkarmak için bilimsel araştırmalar yoğun olarak gerçekleştirilmelidir.

---

(1) Bu çalışmanın araştırma aşamasında, birçok kaynak bulunmasına karşılık, bunların içinde akademik çalışmalara rastlanmaması bunun bir göstergesidir. Her ülkede, kendi sistemleri çerçevesinde hayatın her alanını karşılayacak sayısız incelemenin bulunduğunun bilinmesine karşın, bizde bunun olmayışı üzücüdür. Gerçi son yıllarda bu doğrultuda bazı çabalar vardır. Ancak, aradan boşuna geçen uzun bir süre söz konusudur.

Kuşkusuz ki, Atatürk'ün önderliğinde başlayan yeni Türk Devrimini ve onun somut sonucu olan Türkiye Cumhuriyetini yaşatacak, topluma Atatürkçü Düşünce Sistemi doğrultusunda yön verecek olanlar; Atatürkçü düşünceye sahip, onu ödünsüz savunan; onu kendi kültür ve meslek dalında, yukarıda zorunlu görülen bilimsel araştırmalar yoluyla geliştirecek Cumhuriyet aydınlarıdır. Türk toplumunda başarının kültürel iletişim modeli ise yine Atatürk tarafından belirlenmiştir. Cumhuriyet aydınına düşen gerekli araştırmaları yapmaktır.

VI. E K L E R

EK I

ESKİŞEHİR İTİA
TELEVİZYON İLE ÖĞRETİM VE EĞİTİM FAKÜLTESİ
- TÖEF -

SİNEMA VE TELEVİZYON KÜRSÜSÜ
A S İ S T A N L A R I

YÖNETİM KILAVUZU

1980

Hazırlayan:

Prof.Dr.İnal Cem AŞKUN

TÖEF Dekanı - Sinema ve Televizyon Kürsüsü Başkanı

KILAVUZ İLGİLİ KİŞİ VE HİZMETE ÖZELDİR

I- GEREKLİ BİLGİLER

1. AKADEMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Akademinin Kuruluş Yılı: 1958

İlk Başkanı : Prof.Dr.Orhan OĞUZ

Şimdiki Başkanı : Prof.Dr.Yılmaz BÜYÜKERŞEN

Başkan Yardımcıları : Prof.Dr.Kâmil MUTLUER
(Ankara Bürosu)

Doç.Dr. Semih BÜKER
(Personel İşleri)

Doç.Dr.Birol TENEKECİOĞLU
(Eğitim-Öğretim İşleri)

Doç.Dr.Fazıl TEKİN
(ETV, Dış İlişkiler)

Akademinin Genel Sekreteri : Abdurrahman ERKOPAN

Eğitim ve Öğretim İşleri Genel Koordinatörü : Yusuf PEHLİVAN

Personel Müdürü : Ali Rıza ÖNDER

Basımevi Müdürü : Muhtar ÖZKAPLAN

Reprodüksiyon Atölyesi Müdürü : Mustafa AKGÜN

Kütüphane Müdürü : Boran KORTANOĞLU

İdare Amiri : Yüksel YANMIŞ

Akademinin Fakülteleri:

1. İŞLETME FAKÜLTESİ - Dekanı : Prof.Dr. Ercan GÜVEN
2. İKTİSAT FAKÜLTESİ - Dekanı : Prof.Dr.Halil DİRİMTEKİN
3. ENDÜSTRİ BİLİMLERİ FAKÜLTESİ - Dekanı : Prof.Dr.Doğan BAYAR

4. SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ - Dekanı : Prof.Dr.Fahrettin ÇİÇEKDAĞ
5. TÖEF - Dekanı : Prof.Dr.İnal Cem AŞKUN
6. KÜTAHYA YÖNETİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ - Dekanı : Prof.Dr.Musa ŞENEL
7. AFYON MALİ BİLİMLER FAKÜLTESİ - Dekanı : Prof.Dr.Aykut HEREKMAN

Akademi İçindeki Dernekler:

- AKADEMİ KORUMA DERNEĞİ
- AKADEMİ MEZUNLARI DERNEĞİ (AKME)
- AKADEMİ GÖREVLİLERİ YARDIMLAŞMA DERNEĞİ (AKYA)

2. TÖEF HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Fakülte Kurulu:

- Prof.Dr.İnal Cem AŞKUN (Dekan)
- Prof.Dr.Yılmaz BÜYÜKERŞEN
- Prof.Dr.Akar ÖCAL
- Doç.Dr.Semih BÜKER
- Doç.Dr.Birol TENEKECİOĞLU
- Doç.Dr.Cüneyt BİNATLI
- Doç.Dr.Fazıl TEKİN
- Doç.Dr.Durmuş TEKİN
- Doç.Dr.Erhan TÜRKER

Fakülte Yönetim Kurulu:

- Prof.Dr.İnal Cem AŞKUN
- Prof.Dr.Yılmaz BÜYÜKERŞEN
- Doç.Dr.Fazıl TEKİN

Dekanlık Sekreteri : Güner ERBİL
Sinema ve Televizyon Kürsüsü Sekreteri : Sevâl ERAYBAR

F Fakülte Kütüphane Memuru : Mehmet KAYAER
Fakülte Yayım Organı : KURGU - Dergi
(Yılda iki kez yayımlanır)

II- YAŞ SIRALAMASINA GÖRE ASİSTANLAR

1. Feridun AKYÜREK - 1944
2. Akın ERGÜDEN - 1944
3. Turhan BARAZ - 1945
4. Emre DAĞDEVİREN - 1946
5. Ergin AYKOL - 1946
6. Nuray SERTER - 1947
7. Ergun TUNÇKAN - 1947
8. Dursun GÖKDAĞ - 1948
9. Naci GÜÇHAN - 1949
10. Merih ZILLIOĞLU - 1949
11. Yalçın DEMİR - 1950
12. Ali CEMALCILAR - 1950
13. Şule BOZOK - 1951
14. Halûk GÜRGEN - 1951
15. Kâzım SEZGİN - 1951
16. Fahrettin TÜZEL - 1951
17. Mehmet KESİM - 1952
18. Nadi KAFALI - 1952
19. Sezen SÖZMEN - 1953
20. Levend KILIÇ - 1953
21. Nabi AVCI - 1953
22. Hasan UZUNONAT - 1953
23. Ali GÜROL - 1954
24. Esra HEPER - 1957

III- ASİSTANLARIN YÖNETSEL ÖRGÜTLENMESİ

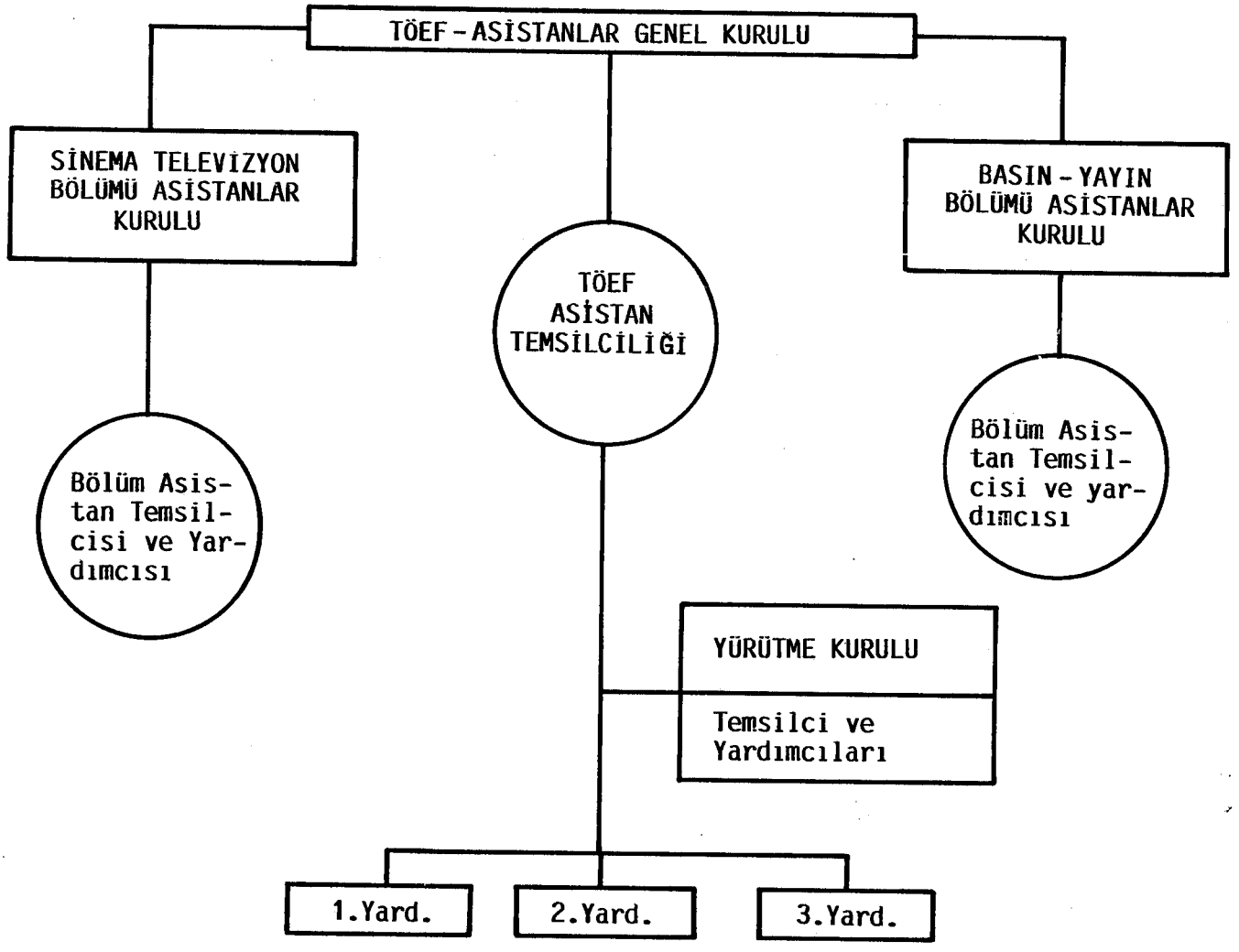

SİNEMA VE TELEVİZYON BÖLÜMÜ ASİSTANLARI:

F. AKYÜREK - A. ERGÜDEN - E. DAĞDEVİREN - E. AYKOL - D. GÖKDAĞ
N. GÜÇHAN - A. CEMALCILAR - Ş. BOZOK - H. GÜRGEN - K. SEZGİN
M. KESİM - N. KAFALI - S. SÖZMEN - L. KILIÇ - H. UZUNONAT

BASIN VE YAYIN BÖLÜMÜ ASİSTANLARI:

T. BARAZ - N. SERTER - E. TUNÇKAN - M. ZILLIOĞLU - F. TÜZEL
N. AVCI - A. GÜROL - E. HEPER.

TÖEF ASİSTAN TEMSİLCİSİ: Nuray SERTER

YARDIMCILARI: 1. Yrd. - Turhan BARAZ
2. Yrd. - Dursun GÖKDAĞ
3. Yrd. - Şule BOZOK

SİNEMA - TV BÖLÜMÜ ASİSTAN TEMSİLCİSİ: Sezen SÖZMEN

YARDIMCISI : Dursun GÖKDAĞ

BASIN-YAYIN BÖLÜMÜ ASİSTAN TEMSİLCİSİ: Turan BARAZ

YARDIMCISI : Merih ZILLIOĞLU

TÖEF-ASİSTANLAR GENEL KURULU

Asistanlar Genel Kurulu, fakültenin tüm asistanlarının katılmasıyla oluşan, Fakülte Dekanı veya Asistan Temsilcisinin çağrısı üzerine her zaman toplanabilen bir kuruldur.

Asistanlar Genel Kurulunun görevleri şunlardır:

1. Her yıl Kasım ayında toplanarak Asistan Temsilcisini seçmek,
2. Dekanlığın getirdiği konuları görüşmek,
3. Asistan Temsilcisinin getirdiği konuları görüşmek
4. Fakülte asistanlarının tümünü ilgilendiren sorunları görüşüp, çözüm önerileri ve tutum birliğini belirlemek,
5. Asistanların Dekanlık, Bölümler, Akademi genel yönetimiyle ilgili başka yönetimlerle ilişkilerini düzenlemede yardımcı kararlar almak.

BÖLÜM ASİSTAN KURULLARI

Bölüm Asistan Kurulları, ilgili bölümün tüm asistanlarının katılmasıyla oluşan, Fakülte Dekanı veya Bölüm Asistan Temsilcisinin çağrısı üzerine her zaman toplanabilen bir kuruldur.

Bölüm Asistan Kurullarının görevleri şunlardır:

1. Her yıl Kasım ayında toplanarak Bölüm Asistan Temsilcisini seçmek,
2. Dekanlığın Bölüm Asistanlarıyla ilgili olarak getirdiği konuları görüşmek.
3. Bölüm Asistan Temsilcisinin getirdiği konuları görüşmek,
4. Bölüm asistanlarının tümünü ilgilendiren sorunları görüşüp, çözüm önerileri ve tutum birliğini belirlemek,
5. Bölüm asistanlarının Dekanlık, bölümler, Akademi genel yönetimiyle ilgili başka yönetimlerle ilişkilerini düzenlemede yardımcı kararlar almak.

TÖEF-ASİSTAN TEMSİLCİSİ

Her yıl Kasım ayında asistanların en az üçte iki çoğunluğunun katıldığı Asistanlar Genel Kurul toplantısında, katılanların salt çoğunluğunun, gizli oylarıyla seçilir.

Asistan Temsilcisi olacak asistanda, aşağıdaki özellikler, oy vermede ölçüt olarak alınabilir:

1. Temsilcinin yaşı ve fakültedeki tecrübesi açısından "Kıdemli" denilebilecek durumda olması,
2. Yatay, düşey, dikey yönetim ilişkilerine uyum gösterebilecek, esnek tutum özellikleri taşıması,
3. Sabırlı, hoşgörülü, kararlı, planlı, dağınık olmayan, çalışkan, sempatik kişilik yapısında bulunması,
4. İçine kapanık, sıkılgan olmayıp, konuşma, yazma vb. dil bozukluklarının bulunmaması,
5. Kayırıcı, bölücü tutumlardan uzak, birleştirici, uzlaştırıcı, yardım edici, işbirliği yaratıcı, demokratik davranışlı olması.

Asistan Temsilcisinin görevleri şunlardır:

1. Asistanların hak ve sorumluluklarını Dekanlık, Akademi genel yönetimi vb. yönetim ortamlarında temsil etmek,
2. Asistanların yönetim ile ilişkilerini düzenlemede yardımcı olmak,
3. Yönetimden asistanlara, asistanlardan yönetime iletişimde bağlayıcı işlev görmek,
4. Asistanların yönetimle ilgili tüm sorunlarında, akademik çalışmalarında kendilerine yardımcı olmak,
5. Fakültenin, asistanların görev alacakları ders, sınav, uygulama, seminer, öğrenci kültürel çalışmaları, vb. tüm eylemlerinde yönetime yardım edip, asistanlar ve yönetim arasındaki işbirliği bağlantılarını sağlamak.

YÜRÜTME KURULU

Asistanlar Yürütme Kurulu, Asistan Temsilcisinin başkanlığında biri bayan olmak üzere, kendi seçeceği üç asistandan oluşur.

Yürütme Kurulunun görevleri şunlardır:

1. Asistan Temsilcisinin gereksinme duyduğu çalışmalarda kendisine yardım etmek,
2. Fakültenin tüm asistanlarını ilgilendiren çalışmalarda işbölümü ve işbirliği ilkelerini saptamak.
3. Fakültenin kurultay, seminer, konferans, vb. toplu-ma açık çalışmalarını Dekanlığın politikaları doğrultusunda örgütlemek,
4. Asistanların örgüt içi ve dışı sorunlarının çözümü için öneriler geliştirip, gelen önerileri değerlendirmek ve gerekli olanakları sağlamak,

5. Asistanlar, öğretim üyeleri, öğrenciler, memurlar, hizmetliler ile iç dayanışma fakültenin yakın ve uzak çevresinde yer alan kurumlarla dış dayanışma yollarını, asistanlar yönünden araştırıcı, sağlayıcı olmak.

BÖLÜM ASİSTAN TEMSİLCİSİ

Her yıl Kasım ayında Bölüm asistanlarının en az üçte iki çoğunluğunun katıldığı Bölüm Asistan Kurulu toplantısında, katılanların salt çoğunluğunun açık veya gizli oylarıyla seçilir.

Bölüm Asistan Temsilcisi olacak asistanda Asistan Temsilcisinin seçiminde dikkate alınacak özelliklerden yararlanılabilir.

Bölüm Asistan Temsilcisi Asistan Temsilcisinin görevlerini Bölüm düzeyine indirgenmiş biçimiyle yerine getirir.

Bölüm Asistan Temsilcisi Yardımcısı, temsilci asistanın görevlerini yerine getirmede onun yardım istediği konularda kendisine destek olur. Bulunmadığı zamanlarda görevlerini yerine getirir.

IV- ASİSTANLARIN AKADEMİK ÖRGÜTLENMESİ

KÜRSÜ BAŞKANI

İŞLETME KÜMESİ	EĞİTİMCİ KÜMESİ	İLETİŞİMCİ KÜMESİ
Küme Başkanı:	Küme Başkanı:	Küme Başkanı:
HALUK GÜRGEN	FERUDUN AKYÜREK	ŞULE BOZOK
Bşk. Yrd.:	Bşk. Yrd.:	Bşk. Yrd.:
ESRA HEPER	YALÇIN DEMİR	LEVEND KILIÇ

KÜMELERE GÖRE ASİSTANLAR

İŞLETMECİ KÜMESİ : E. DAĞDEVİREN - N. SERTER - H. GÜRGEN
M. KESİM - H. UZUNONAT - E. HEPER

EĞİTİMCİ KÜMESİ : F. AKYÜREK - T. BARAZ - D. GÖKDAĞ -
N. GÜÇHAN - Y. DEMİR

İLETİŞİMCİ KÜMESİ : A. ERGÜDEN - E. AYKOL - E. TUNÇKAN -
M. ZILLIOĞLU - A. CEMALCILAR - Ş. BOZOK -
K. SEZGİN - F. TÜZEL - N. KAFALI -
S. SÖZMEN - L. KILIÇ - N. AVCI - A. GÜROL

KÜMELERİN GÖREVLERİ

Kümeler, asistanların akademik çalışma alanlarının doğal örgütüdür. Kümelerin görevleri şunlardır:

1. Küme alanının yayınlarını toplamak, kütüphaneyi bu bakımdan sürekli destekleyip, denetlemek,
2. Küme üyelerinin doktore seminer, ders ve tez çalışmalarında karşılıklı dayanışma içinde olmalarını sağlamak.
3. Küme alanının ilgili kurum, örgüt, yetkili kişileriyle sürekli ilişki kurulmasını gerçekleştirmek.
4. Küme alanıyla ilgili kadro seminerleri düzenlemek.
5. Küme alanının temel bir kitabının, BİR YIL içinde küme üyelerince tek tek aşağıda açıklanan "İnceleme Yöntemine" göre okunmasını ve tartışılmasını sağlayarak, bunu bir RAPORLA Kürsü Başkanının bilgisine sunmak.
6. Kürsü Başkanının kümeye vereceği görevleri yerine getirmek.

Kümelerdeki Asistanlar İçin Kitap İnceleme Yöntemi

I- Kitabın Kapsamına İlişkin İnceleme

1. Kitabın genel yapısı içinde günümüz koşulları karşısında geçerliliğini koruyan konular.
2. Şimdiki koşullara göre çıkarılması gereken konulur.
3. Kitapta bazı değiştirmelerle korunması gereken konular ve değiştirmelerin niteliği.

II- İşlenen Konular Bakımından İnceleme

4. Kitapta düşünce üretici ilginç konu ve değiniler
5. Tutarsız ve çelişik konular
6. Doldurma niteliğindeki etkisiz konular

III- Biçim Bakımından İnceleme

7. Kitabın düzenlenmesindeki biçimsel üstünlükler ve noksanlıklar.
8. Ana ve alt başlık düzenlemelerindeki tutarlılık ve tutarsızlıklar.
9. Dipnot vermedeki üstünlük ve sakıncalar.

IV- Dil Bakımından İnceleme

10. Anlatımdaki dilin Türkçe açısından taşıdığı üstünlük ve noksanlıklar.
11. Tümce yapısının üstünlük ve sakıncaları
12. Kavramlara bulunan karşılıkların yerindeliği

V- Sonuç

13. Kitabın küme alanı açısından taşıdığı değer; Diğer deyişle Türkiye'de bu bilime katkıları.

14. Yeni yayınlanan küme alanı kitapları karşısında taşıdığı güncel değer.

15. Tarihsel ve güncel değerler ışığında kitabın gelecekte de değerini koruyabileceği yönler.

KÜME BAŞKAN VE YARDIMCILARI

Küme Başkanı her yıl KASIM ayında küme üyelerinin en az üçte iki çoğunluğunun katıldığı toplantıda, Kıdem temeline göre doğrudan veya açık-gizli seçim yollarından birine başvurularak belirlenir. Başkan Yardımcısını, başkan seçer.

Küme Başkan ve Yardımcısının Görevleri Şunlardır:

1. Küme ile Kürsü Başkanı arasındaki ilişkileri düzenlemek.
2. Küme toplantılarını yönetmek.
3. Küme toplantılarında kararlaştırılan işleri düzenlemek, izlemek, denetlemek, sonuçlarından kümeyi bilgili kılmak.
4. Akademik çalışmalarda kümenin örgüt içi ilişkilerini yürütmek.
5. Akademik çevre çalışmalarında kümenin işlevlerini düzenlemek.

V- ASİSTANLARIN GÖREVLERİ

Asistanların temel görevleri aşağıdaki biçimde düzenlenmiştir:

1. Doktora Programının Yükümlülüklerini Yerine Getirme

   Tüm asistanlar doktora ders ve seminerlerine zorunlu olarak katılacaklar, programda görevli öğretim üyeleriyle uyumlu bir ilişki içinde olmaya elden geldiğince çaba göstereceklerdir.

2. Yayım ve Araştırma Çalışmalarında Bulunma

Asistanların yayım çalışmalarına katılma görevlerinin başında şimdilik MART ve EKİM aylarında yılda iki kez yayımlanmasını planladığımız Fakültemiz yayın organı KURGU'ya yazı vermeleri gelmektedir. Yazıların makale türünden çok çeviri veya uygulamalı bilimsel çalışmaların sonuçlarını içeren yazı türlerinden olması, asistanların şimdiki düzeylerinde yeterli bulunacaktır. Dergi için hazırlanacak yazılar konusunda asistanlar Kürsü Başkanının onayını alacaklardır.

KURGU'nun kapsamına giren yayım dalları SİNEMA, TELEVİZYON, BASIN-YAYIN, GÖRSEL SANATLAR, EĞİTİM- ÖĞRETİM, DAVRANIŞ BİLİMLERİ (Sosyoloji, Psikoloji, Sosyal Psikoloji, Kültürel Antropoloji), İLETİŞİM BİLİMİ, YÖNETİM BİLİMİ, HALKBİLİM, TÜRK DİLİ VE YAZINI olarak belirlenmiştir. Dergiye verilecek yazılar bu dallarla ilgili bulunacaktır.

KURGU'nun MART sayısında yayımlanacak yazıların OCAK ayı sonuna; EKİM sayısında yayımlanacak olanların ise AĞUSTOS ayı sonuna kadar TÖEF-Yayım Kurulu Genel Yazmanlığına teslimi gerekmektedir.

KURGU'ya verilecek yazılarda aşağıdaki koşullara uyulacaktır:

1. Yazıların çift aralıklı daktilo edilmiş olması ve 60 sayfayı geçmemesi,
2. Şekil ve çizimlerin belirgin olması,
3. Fotoğrafların klişeye alınabilecek nitelikte bulunması,
4. Daktilo hatalarının düzeltilerek verilmesi,
5. Ana ve onlara bağlı alt başlıkların birbirleriyle karışmayacak biçimde belirgin olarak düzenlenmiş bulunması.

Asistanların ARAŞTIRMA ÇALIŞMALARI, Kürsü Başkanlığının onayı ile asistanın kendi uzmanlık alanında, uygulamalı nitelikte olmak üzere yapılabilecektir. Başkanlığın onayı alınmadan yapılan çalışmalar, ilgili asistanın diğer görevleri yanında bağlayıcı nitelikte görülmeyecektir.

3. Asistanların Uzmanlık Konularıyla İlgili Yapacakları Çalışmalar

Asistanların uzmanlık konuları Asistanlık Bilim Sınavındaki başarı durumlarına göre, kendi yönelimleri de dikkate alınarak şöyle saptanmıştır.

1. Ferudun AKYÜREK	: Tiyatro-Televizyon-Toplum Etkileşimi.
2. Akın ERGÜDEN	: Kitle Haberleşme (İletişimi).
3. Turhan BARAZ	: Halkbilim-Toplum Etkileşimi.
4. Emre DAĞDEVİREN	: Televizyon İşletmeciliğinde Yönetim-Örgüt-İşgören-Halkla İlişkiler.
5. Ergin AYKOL	: Ses ve İletişim.
6. Nuray SERTER	: Basın-Yayın İşletmeciliği.
7. Ergun TUNÇKAN	: Grafik İletişimi.
8. Dursun GÖKDAĞ	: Eğitim Teknolojisi.
9. Naci GÜÇHAN	: Eğitim Teknolojisi.
10. Merih ZILLIOĞLU	: İletişim Sosyolojisi.
11. Yalçın DEMİR	: Sinema-Tiyatro-Toplum Etkileşimi.
12. Ali CEMALCILAR	: Müzik İletişimi, Sosyolojisi, Psikolojisi, Antropolojisi.
13. Şule BOZOK	: Kentbilim-Sanat ve Kültürde kentsel İletişim.
14. Halûk GÜRGEN	: Televizyon İşletmeciliğinde Yönetim-Örgüt-İşgören-Halkla İlişkiler.

15. Kâzım SEZGİN : Canlandırma İletişimi.

16. Fahrettin TÜZEL : Fotoğrafla Görüntüsel İletişim.

17. Mehmet KESİM : Televizyonda İnsan-Makine Sistemleri-"Ergonomi"

18. Nadi KAFALI : Sinema ve Televizyonda Görüntüsel İletişim-Görüntü Psikolojisi, Sosyolojisi, Antropolojisi.

19. Sezen SÖZMEN : İletişim Psikolojisi-Sinema ve Televizyonda Toplumsal Psikoloji.

20. Levend KILIÇ : Görüntüsel İletişim.

21. Nabi AVCI : Basın ve Yayın Araçlarıyla Siyasal İletişim.

22. Hasan UZUNONAT : Televizyonda İnsan-Makine Sistemleri- "Ergonomi".

23. Ali GÜROL : İletişim Sosyolojisi, Antropolojisi, Yazınsal İletişim.

24. Esra HEPER : Basın-Yayın İşletmeciliği.

Yukarıda belirlenen uzmanlık konularıyla ilgili olarak asistanların şu çalışmaları sürdürmeleri gerekecektir:

1. Konuyla doğrudan ve dolaylı olarak ilgili her türlü yayını toparlayıp, belgelik (arşiv) kurmak.
2. Konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili uygulamalı çalışmalarda bulunmak.
3. Konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili bilimsel toplantı, seminer, konferans, vb. çalışmaları izlemek, sonuçlarını değerlendirmek.
4. Konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili çeviri, araştırma, vb. çalışmalarda bulunmak.
5. Konuyla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili yerli ve yabancı yetkili kişiler, kurum ya da örgütlerle sıkı ilişki kurmak.

Bu görevlerin yürütülmesi Kürsü Başkanlığının bilgi ve onayı içinde gerçekleşecektir.

4. Kütüphaneyi Desteklemek

Asistanların Kütüphane ile ilgilenmeleri onların doğal görevlerinden olmaktadır. Her asistanın kendi alanıyla ilgili olarak Kütüphanede bulunan yayınların bir listesini sürekli yanında tutması, ayrıca yerli ve yabancı kaynakların Kütüphaneye getirilmesinde Feridun AKYÜREK, Yalçın DEMİR ve Esra HEPER'den kurulu Kitaplık Yürütme Kurulu ile işbirliği yapması gerekir.

5. Fakültenin Öğretim, Eğitim ve Yönetim Hizmetlerine Yardım

Asistanlar Fakültenin dersleri, sınavlar (Akademinin diğer fakültelerinden ihtiyaç duyulanların) öğrencilerle uygulama çalışmaları yapma ve yönetimin destek hizmeti gereksinmesi duyduğu alanlarda ilgilileri yardım edecek, bunlar da programlı biçimde yürütülecektir.

6. ETV Çalışmalarına Katılmak

Asistanlardan daha önce Televizyon ile Eğitim Enstitüsünde görevli bulunanların mümkün olduğu kadar Enstitüye destek olmaları, eleman yetişmesine yardım etmeleri, Fakülte ve Enstitü arasındaki ilişkileri yapıcı bir düzende yürütmeleri gerekir.

7. AKÇE Çalışmalarına Katılmak

Her asistan meraklı olduğu konular da içinde olmak üzere, Fakültenin gerek yakın, gerek uzak çevresinde katılma eğiliminde bulunduğu çalışmaları yürütebilecektir. Bu konudaki düzenlemeler ve katılmalar büyük çapta AKÇE kanalından yapılacaktır.

8. Toplantılara Katılmak

Her asistan bulunduğu kümenin, Asistanlar Genel Kurulunun, üyesi olduğu yürütme kurullarının toplantılarına katılma titizlik göstermelidir.

Küme toplantılarını, o kümenin başkanları, ilgili asistanların en uygun günleri ile zamanlarına göre düzenleyeceklerdir. Eğer gerekli ise dileyen kümeler, bazı konuları ortaklaşa görüşmek üzere bir arada toplayabileceklerdir.

Bu tür toplantılar için yönetimin iznine gerek bulunmayacak, ancak "toplantı" belli görevlerin aksamasına yol açmayacaktır.

9. KOYA Çalışmalarını Desteklemek

Fakültemizde öğretim üye ve yardımcıları, öğrenciler, mezunlar, memur ve hizmetliler arasında karşılıklı toplumsal dayanışmayı geliştirmek, Fakülteyi çok boyutlu koruma içine almak amacıyla kurduğumuz TÖEF-Koruma ve Yardımlaşma Derneği çalışmalarına asistanların elden geldiğince destek olmaları, Fakültemizde toplumsal bağlılık ve bütünlüğün pekişmesi ve örgütün gücünü koruması açısından son derece yararlı bulunacaktır.

10. Akademinin Genel Hizmetlerine Yardım

Fakültemiz Akademi topluluğunun bir parçası olduğu için, asistanlar gereksinme duyulduğunda ve zorunlu görevlerinin elverdiği ölçüde, Akademinin genel yönetim hizmetlerine, Akademi üst yönetim yetkililerinin (Başkan ve Yardımcıları) istedikleri katkıyı sağlamalıdırlar. Ayrıca Akademinin Statü ve konumu ne olursa olsun, öteki hizmet birimleri ve yetkililerinin özellikle gereksinme duydukları bir yardım varsa, bunun sağlanmasında da gerekli çabanın gösterilmesi yerinde olur.

VI. ASİSTANLARIN AKADEMİ VE FAKÜLTE İÇİNDEKİ DAVRANIŞ BOYUTLARI

Asistanlar genelde Akademi, özelde Fakülte içindeki davranışlarını şu noktalara göre ayarlayacaktır:

1. Dikey İlişkiler

Dikey ilişkiler kanalında fakültesi ve durumu ne olursa olsun genellikle üst düzey yöneticileri (Başkan, Başkan Yardımcıları, Dekan, Dekan Yardımcıları, Bölüm. Kürsü Başkanları, Enstitü Müdürleri) Profesörler, doçentler, öğretim görevlileri, kıdemli olarak bilinen diğer görevliler yer almaktadır. Asistanların bu kanaldaki ilişkileri, göreve, hizmete, yardım istemeye dönük, saygı temeline dayalı olacaktır. Asistanlar fakülte dışındaki yetkili organ veya kişilerle, fakülte, bölüm veya kürsü yetkililerinin aracılığıyla dikey ilişkilerini yürütecektir, ilk temaslarını fakültenin ilgili yetkilileri yapacaktır.

2. Yatay İlişkiler

Fakülte içi yatay ilişkeliren başında asistanların kendi aralarındaki ilişkiler yer almaktadır. Bu ilişkilerde ve başkalarının olmadığı konumlarda resmiyete başvurmamak gerekir. Yaşı ileri olanlara "ağabey", diğerlerine isimleriyle hitap edilebilir.

Gerek fakülte içi gerek fakülte dışı başka tür yatay ilişki alanında müdür, şef, âmir, sekreter, vb. nitelikte görevliler yer almaktadır. Eğer kişisel bir yakınlık yoksa, bunlarla da doğrudan temas kurmayıp, araya bağlı oldukları yetkilileri, fakülte yönetiminin yardımıyla koymada yarar olacaktır.

Yatay ilişkilerde genellikle saygı ve sevgiye dayalı davranışlarda bulunmak gerekir. Üstünlük taslamak ya da iş çıkaracağım diye kişilik zayıflığı göstermek iyi sonuçlar vermez.

3. Düşey İlişkiler

Bu ilişkiler asistan statüsünün doğal olarak, öğrenci, hizmetli gibi düzeylerin üstünde kaldığı durumun ilişkileridir. Buradaki davranış temeli büyük çapta sevgiye dayanır. Ancak bu sevgi "lâubali" tutumlara, aşarı "samimiyetlere" dönüşmeyip, göreve, hizmete, yardıma dönük olmalıdır.

4. Bükey İlişkiler

Bükey ilişkiler aslında çevre ilişkileridir. Bunlar da iç ve dış büyek olmak üzere iki türdür. İç bükey ilişkiler Akademi içine dönük olurken, dış bükey olanlar Akademi dışı çevreye dönük, bulunmaktadır.

Bu ilişkiler, kurulan kişi ya da kurumların niteliğine, kişiliklerine göre ayarlanacaktır. Bunu yaparken de diğer üç tür ilişkinin durumu özellikle göz önüne alınacaktır.

5. Temel Davranış Gerekleri

Davranışlar kişiliğin göstergesi olduğu için asistanlar için şu noktalarda dikkatli olmak gerecektir.

- Alınan görevleri zamanında, yerinde yapmak,
- Zorunluluk ve insancıl nedenler olmadıkça farklı statüdeki kimselerle bir arada bulunmamak.
- Fakülte, bölüm ya da kürsü içi konuları başka ortamlarda "dedikodu" konusu yapmamak, övünme ya da yerme tutumlarına girmemek.
- Gereksiz ve amaçsız olarak fakülte, bölüm veya kürsü içi çalışmaları, ilişkiler, olaylar hakkında kimseye bilgi vermemek, yorumda bulunmamak.
- "Mazeret" durumlarını görevden önce ilgililere bildirmek, herkes için ciddi geçerliliği olan "mazeretler" için yetkililere başvurmak.

- Akademinin üst yöneticileri herhangi bir yardım istediklerinde, eğer zorunluluk yoksa, hemen bu yardımı kendilerine sağlamak.
- İşbirliği ve dayanışmayı en iyi şekilde gerçekleştirmek bu nitelikten yoksun bulunmanın, asistanlıkla bağdaşamayacağını bilmek,
- Kişilik zayıflığına yol açmayacak biçimdeki bir alçak gönüllülüğün üstün davranış sonuçları gösterdiğini bilmek.
- Giyim, kuşam ve görünüşü büyük çapta gelenekçi bir toplumsal ortamın koşullarına, bu düzeyde uyarlamak, özgürlük, bağımsızlık adına söz konusu ortamın titizlik gösterdiği davranış kalıplarını bozmamak.
- Samimiyeti, yakınlığı, sorumsuz, ciddi olmayan davranışların nedeni durumuna getirmemek.
- Akademi içi veya dışında çeşitli amaçlar ya da görevlerle girilen değişik "örgüt ortamlarına" bu ortamların tecrübeli, yetkili kişi ve organlarını aşan bir tutum içinde olmamak.
- Bu düzeyde <u>çatışma</u> adamı değil, <u>uyum</u> adamı olma çabalarında görünmek.

6. <u>İlişki ve Davranışlarda Temel Alınacak Toplumsal Düşünce</u>: A T A T Ü R K Ç Ü L Ü K

Toplumumuz içinde bulunduğu geniş boyutlu ANARŞİ olgusu, kişiyi bu kargaşalı toplumsal ortamda yaşatacak, onu ayakta tutacak sağlam düşünce temellerine gereksinme vardır. Toplumumuz için söz konusu temeller ATATÜRK İLKELERİ'ne dayanmaktadır. Cumhuriyetçilik, Ulusçuluk, Devletçilik, Halkçılık, Layiklik, Devrimcilik şeklinde belirttiğimiz bu ana düşünce temellerini doğrultusunda asistanlar tutumlarını ve ilişkilerini ayarlayacaklardır. Toplumumuzu "İnşa" eden Atatürk ilkeleri doğrultusunda davranışlarını düzenleyemeyen, birtakım uç ideolojilere bağıntıları bulunan ve bunların

"fraksiyon" gruplarıyla temasa geçen, giderek bu grupların içine giren bir asistan fakültemiz ve kürsümüzle "fiilen" ilişkisi hemen kesilecektir.

Buna koşut olarak fakülte ve Akademi ortamı içinde siyasal eğilimlere, tartışmalara, propaganda niteliğindeki çabalara girmemeleri asistanların şimdiki durumda ve gelecekte en tutarlı davranışlarından olacaktır.

Şu bilinmelidir ki, düşünce ve eğilimleriyle öğrencisini parçalayan, yakın ve uzak toplumsal çevresini dağıtan, hoşgörüşünü yitirmiş, "kabul sahasını" daraltmış bilim adamı kılığındaki koşullanmış kişilerden toplumumuz çok çekmiş, hâlâ da çekmektedir. Daha mesleğin ilk basamağında hiçbir asistanın böyle bir tahilsizliğe uğramaması gerekir. Bu bakımdan yakın ve uzak çevrede böyle koşullanmalara girmiş kişilerle ilişki kurmamaya, onlarla birlikte görünmemeye "azami" titizlik gösterilmelidir.

7. Geniş Çevredeki Davranış Standartları

Bilim adamlığı, öteki devlet görevleri gibi örgütte başlayıp, örgütte biten görevleri kapsamayıp, boyutları Akademi dışındaki geniş çevreye ulaştığından, asistanların söz konusu çevrenin "Büyük Gözaltısı" altında olduklarını sık sık anımsamaları gerekir. Geniş toplumsal çevre, bilim adamlarının herkes gibi davranışta bulunmaları bir bakıma isterken, bazı yönleriyle de buna karşı çıkar. Bu bakımdan bilim adamlarının ne kendi içine bütünüyle karışmalarını, ne de toplumun dışında kalmalarını ister. Eğer asistanlar geniş çevrenin bu duyarlı denetiminin bilincinde olurlarsa, çevreyi rahatsız edecek davranışlardan kaçınmayı deneyimleriyle kısa sürede öğrenebilecekleri gibi, onun kendilerini baskı altına almasını da önleyebileceklerdir. Bunun için de toplumda bilim adamlığı sınıfının çok özgün (orjinal) bir yeri olduğunu, başka sınıflardan insanlarla ilişki sürdürülürken, onların sınıflarının değer ve davranış standartlarını benimsememeyi bilmek şimdilik yeterlidir.

VII- BAŞARI DEĞERLEMESİ

Buraya kadar Yönetim Kılavuzu dikkatli incelenmişse, bunun özünde bilim adamlığının "toplumsal başarı" koşullarının düzenlendiği hemen görülebilecektir. Her yaşayışın ve deneyimin bir de değerlemesinin olacağı doğal bir koşuldur. Bu nedenle bir yıllık uygulamadan sonra asistanların söz konusu başarısı, yapılacak bir görüşme sonucu değerlenecektir. Buna yardımcı olmak üzere her asistan, yıllık "çalışma bildirgesini" OCAK-1981'de yapılacak Asistanlar Genel Kurul Toplantısında yazılı biçimde Kürsü Başkanına verecektir. Bu bildirgelerde, özel yaşam dışında, her asistan geçirdiği bir yıl içinde hangi meslek çalışmaları içinde olduğunu, ne gibi görevleri yerine getirdiğini kısa, özet şeklinde belirtecektir. Söz konusu bildirgede, asistan, karşılaştığı sorunlarla, bulduğu çözümleri veya henüz çözümünü bulamadıklarını da belirtebilecektir.

Bir yıl sonunda yapılacak değerleme sonucu şu üç seçenekten birine bağlanacaktır:

1. Asistanın başarılı olduğu sonucuna varılıp, görevlerini sürdürmesi,
2. Önemli eksikliklerin görülmesi nedeniyle, kendisine davranış desteği ve eğitimi sağlaması,
3. Asistanın kesinlikle "uyumsuzluk" gösterdiğinin kanıtları karşısında, kendisinin Kürsü ile ilişkisinin kesilmesi, "fiilen" açığa alınması ve gerekiyorsa asistanlıktan çıkarılması.

VIII- S O N U Ç

Türkiye'de ilk kez uygulamasına geçilen bir yöntem olduğu için Yönetim Kılavuzunun içerdiği davranış gerekleri-nin yerine getirilmesinde kuşkusuz çok sert tutumlara girilmeyip, asistanların çoğunluğunun uymakta güçlük çektikleri standartların esnetilmesine karşılıklı anlayışla gidilebilecektir.

Aslında asistan yetiştirilmesi kişisel bir olgudur. Başka deyişle bir asistan, kendisini yanına alan kişinin özel duyarlığı ve ilgisi ile yetişir. Yoksa, çoğu kez yapıldığı gibi, Fakülte, bölüm veya kürsüde serbest bırakılarak, yalnızlığa etilen bir asistanın kendi kendini yetiştirmesi olanağı yoktur.

Kuşkusuz bir kişinin yetiştirme yönetimi altına girmek, üstünlükleri yanında sakıncaları da olan bir yoldur. Ancak ne var ki, bilim yaşamının geleneği budur. Büyük bir yetiştirme çoşkusuyla yanına asistan alan kişinin de bir insan olduğu, üstünlüklerine karşın zayıflıklarının da olacağı bilinmelidir. Eğer bu kişi için asistan salt yetkinlik duygusu içinde kalırsa, sık sık moreli düşebilir.

Onun da kendi zayıflıklarını gidermede asistanlarının yardımı ve hoşgörüsüne gereksinmesi vardır. İlişkilerin sürekliliği, moral yüksekliğinin devamı, verimli sonuçların elde edilmesi için karşılıklı dayanışma ve iyi niyet anlayışıyla hareket etmek kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Oldukça büyük bir grupla çalışmaktayız. Bu çalışmada birbirimizden kopmadan ya da kendimizi gruptan koparmadan güçlü bir dayanışma içinde bulunmamız gerektiği hatırdan çıkarılmamalıdır. Grubu dağıtacak, zayıflatacak en küçük bir eğilim ya da davranışa ne fakültemiz ne Akademimiz ne de sancılı toplumumuzun izin vermeyeceğini bilmek yerinde olur.

Kılavuz genel havası bakımından sert, tepeden inmeci tavırda gözükebilir. Ancak bilinmelidir ki yetiştirme, eğitme süreçleri tam demokratik, özgürlükçü ortamlarda sıkışır, çünkü bu süreçlerin işleyiş gücü "disiplin" kavramından gelir. Disiplinin de havası serttir. Bu bakımdan asistanların, söz konusu gerçeği hoşgörüyle karşılayacaklarını umuyoruz.

Herkesin bildiği "oyun kurallarıyla" takımların başarılı olduğu deneyim ve inancımız, Kürsümüz asistanlarımızın bundan en yüksek başarı düzeyini elde etmeleri yönündedir.

İnsanın "yanlış yapması" onun doğal özelliğidir. Ancak yönetimin, insanların yanlış yapmaması için onlara yardımcı olması başta gelen sorumluluklarındandır. Eğer bu Yönetim Kılavuzu, sizlerin mümkün olduğu kadar az yanlışla, bilim adamlığının ilk basamağında tutunmanızı sağlarsa, işlevini yerine getirmiş olacaktır.

Hepinize üstün Başarı Dileklerimiz ve içten Sevgilerimizle...

(İmza)

EK - II

EİTİA İBF SİNEMA ve TELEVİZYON BÖLÜMÜ DERS PROGRAMI

(1979-1980 Ders Yılı)

BİRİNCİ DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM
Birinci Sınıf	
SOSYOLOJİ	TELEVİZYONA GİRİŞ
SANAT TARİHİ	PSİKOLOJİ
KİTLE HABERLEŞMESİ	SANAT TARAHİ II
YABANCI DİL I	TÜRK DİLİ II
SİNEMAYA GİRİŞ	HUKUK BİLGİSİ
TÜRK DİLİ I	TÜRK EDEBİYATI
	YABANCI DİL II
İkinci Sınıf	
SİNEMA TASARIMI	GENEL TELEVİZYON BİLGİSİ
GENEL FİLM VE FOTOĞRAF TEKNİĞİ	KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ II
	GENEL GÖRÜNTÜ TEKNİĞİ
TÜRK SANAT TARİHİ I	TÜRK SANAT TARİHİ II
KAMU EKONOMİSİ ve YÖNETİMİ	KAMU EKONOMİSİ VE YÖNETİMİ II
SOSYAL PSİKOLOJİ	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI II
KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ	ARAŞTIRMA VE SENARYO TEKNİĞİ
YABANCI DİL III	YABANCI DİL IV
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI	
Üçüncü Sınıf	
YAPIM YÖNETİM I	YAPIM YÖNETİM II
KİTLE HABERLEŞME HUKUKU	REKLAMCILIK
YÖNETİM BİLİMİ	HALKLA İLİŞKİLER
TV TEKNİK VE KURAMLARI	HALKBİLİM II
FİLM ELEŞTİRİ VE ANALİZİ	TV TEKNİK VE KURAMLARI
İLETİŞİM KURAMLARI	SİNEMA TARİHİ II
SİNEMA TARİHİ	İLETİŞİM KURAMLARI II
YABANCI DİL V	YAYIM MÜZİĞİ
HALKBİLİM I	YABANCI DİL VI

İBF SİNEMA VE TELEVİZYON BÖLÜMÜ DERS PROGRAMI

(1980-1981) Ders Yılı

BİRİNCİ DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM
Birinci Sınıf	
SİNEMAYA GİRİŞ	TELEVİZYONA GİRİŞ
SOSYOLOJİ	PSİKOLOJİ
SANAT TARİHİ I	SANAT TARİHİ II
TÜRK DİLİ I	TÜRK DİLİ II
KİTLE HABERLEŞMESİ	HUKUK BİLGİSİ
YABANCI DİL	TÜRK EDEBİYATI
	YABANCI DİL
İkinci Sınıf	
SOSYAL PSİKOLOJİ	GENEL TV BİLGİSİ
KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ I	KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ II
GENEL FİLM VE FOTOĞRAF TEKNİĞİ	GENEL GÖRÜNTÜ TEKNİĞİ
T. SANAT TARİHİ I	TÜRK SANAT TARİHİ II
KAMU EKONOMİSİ VE YÖNETİMİ I	KAMU EKONOMİSİ VE YÖNETİMİ II
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI I	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI II
SİNEMA TASARIMI	ARAŞTIRMA VE SENARYO TEKNİĞİ
YABANCI DİL	YABANCI DİL
Üçüncü Sınıf	
YAPIM YÖNETİM I	YAPIM YÖNETİM II
KİTLE HABERLEŞME HUKUKU	REKLAMCILIK
YÖNETİM BİLİMİ	HALKLA İLİŞKİLER
HALKBİLİM I	HALKBİLİM II
TV TEKNİK VE KURAMLARI I	TV TEKNİK VE KURAMLARI II
SİNEMA TARİHİ I	SİNEMA TARİHİ II
İLETİŞİM KURAMLARI I	İLETİŞİM KURAMLARI II
FİLM ELEŞTİRİ VE ANALİZİ	YAYIM MÜZİĞİ
YABANCI DİL	YABANCI DİL

Dördüncü Sınıf

YAPIM YÖNETİM III	YAPIM YÖNETİM IV
EĞİTİM BİLİMİ	EĞİTİM TEKNOLOJİSİ
SİNEMA KURAMLARI	İLETİŞİM KURAMLARI IV
İLETİŞİM KURAMLARI III	SİNEMA VE TV İŞLETMECİLİĞİ
SİNEMA VE TV İŞLETMECİLİĞİ I	FİKRİ HUKUK
İLETİŞİM ARAŞTIRMALARI	TÜRK DEVRİM TARİHİ
ÇALIŞMA HUKUKU	YABANCI DİL
YABANCI DİL	BİTİRME TEZİ SEMİNERİ
TÜRK DEVRİM TARİHİ	

İKTİSADİ VE TİCARİ İLEMLER AKADEMİSİ
İLETİŞİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ
SİNEMA VE TELEVİZYON BÖLÜMÜ DERS PROGRAMI

(1981-1982 Ders Yılı)

BİRİNCİ DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM

Birinci Sınıf

SİNEMAYA GİRİŞ	TELEVİZYONA GİRİŞ
SOSYOLOJİ	PSİKOLOJİ
SANAT TARİHİ I	SANAT TARİHİ II
TÜRK DİLİ I	TÜRK DİLİ II
KİTLE İLETİŞİMİ	TÜRK EDEBİYATI
MİTOLOJİ-SİMGEBİLİM I	TEMEL HAKLAR
MANTIK-MATEMATİK	MİTOLOJİ-SİMGEBİLİM II
TC TARİHİ VE ATATÜRK	TC TARİHİ VE ATATÜRK
İNGİLİZCE I	İNGİLİZCE II

İkinci Sınıf

DÜŞÜNCE TARİHİ I	DÜŞÜNCE TARİHİ II
TOPLUMSAL PSİKOLOJİ	KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ II
KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ	GENEL TV BİLGİSİ
GENEL FİLM VE FOTOĞRAF TEKNİĞİ	GENEL GÖRÜNTÜ TEKNİĞİ

KAMU EKONOMİSİ VE YÖNETİMİ I
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI I
TÜRK SANAT TARİHİ I
SİNEMA TASARIMI
İLETİŞİM ARAŞTIRMASI I
İNGİLİZCE III

KAMU EKONOMİSİ VE YÖNETİMİ II
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI II
TÜRK SANAT TARİHİ II
İLETİŞİM ARAŞTIRMASI II
İNGİLİZCE IV
ARAŞTIRMA VE SENARYO TEKNİĞİ

Üçüncü Sınıf

YAPIM-YÖNETİM I
KİTLE HABERLEŞME HUKUKU
YÖNETİM VE ÖRGÜTSEL İLETİŞİM
HALKBİLİM I
TV TEKNİK VE KURAMLARI I
SİNEMA TARİHİ I
FİLM ELEŞTİRİ VE ANALİZİ
REKLAMCILIK I
İNGİLİZCE I(MESLEKİ)

YAPIM-YÖNETİM II
OYUN-GÖSTERİ II
HALKLA İLİŞKİLER
HALKBİLİM II
TV TEKNİK VE KURAMLARI II
SİNEMA TARİHİ II
İLETİŞİM KURAMLARI II
YAYIM MÜZİĞİ
REKLAMCILIK II
İNGİLİZCE II(MESLEKİ)

Dördüncü Sınıf

YAPIM-YÖNETİM III
EĞİTİM BİLİMİ
SİNEMA KURAMLARI
İLETİŞİM KURAMLARI III
SİNEMA-TV İŞLETMECİLİĞİ I
İLETİŞİM ARAŞTIRMASI
İŞ HUKUKU
TÜRK DEVRİM TARİHİ
İNGİLİZCE III(MESLEKİ)

YAPIM-YÖNETİM IV
EĞİTİM TEKNOLOJİSİ
SİNEMA VE TV İŞLETMECİLİĞİ II
İLETİŞİM KURAMLARI IV
FİKRÎ HUKUK
TÜRK DEVRİM TARİHİ
İNGİLİZCE IV(MESLEKİ)
BİTİRME TEZİ

AÖF (İBF)

SİNEMA VE TELEVİZYON BÖLÜMÜ DERS PROGRAMI

(1982-1983 Ders Yılı)

BİRİNCİ DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM
Birinci Sınıf	
SİNEMAYA GİRİŞ	TELEVİZYONA GİRİŞ
PSİKOLOJİ	SOSYOLOJİ
SANAT TARİHİ I	SANAT TARİHİ II
TÜRK DİLİ I	TÜRK DİLİ II
MANTIK-MATEMATİK	İLETİŞİME GİRİŞ
TC TARİHİ VE ATATÜRK İLKELERİ	TC TARİHİ VE ATATÜRK İLKELERİ II
İNGİLİZCE I	İNGİLİZCE II
İkinci Sınıf	
TOPLUMSAL PSİKOLOJİ	GENEL TV BİLGİSİ
KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ	KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ
GENEL FİLM VE FOTOĞRAF TEKNİĞİ	GENEL GÖRÜNTÜ TEKNİĞİ
KAMU EKONOMİSİ VE YÖNETİMİ I	KAMU EKONOMİSİ VE YÖNETİMİ II
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI I	TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI II
TÜRK SANAT TARİHİ I	TÜRK SANAT TARİHİ II
ARAŞTIRMA VE SENARYO TEKNİĞİ	SİNEMA TASARIMI
ARAŞTIRMA TEKNİĞİ I	ARAŞTIRMA TEKNİĞİ II
İNGİLİZCE III	İNGİLİZCE IV
Üçüncü Sınıf	
YAPIM-YÖNETİM I	YAPIM-YÖNETİM II
GÖSTERGEBİLİM I	GÖSTERGEBİLİM II
HALKBİLİM I	YÖNETİM VE ÖRGÜTSEL İLETİŞİM
FİLM ELEŞTİRİ VE ANALİZİ	HALKBİLİM II
MESLEKÎ İNGİLİZCE I	TV TEKNİK VE SİSTEMLERİ II
TV TEKNİK VE SİSTEMLERİ I	SİNEMA TARİHİ II

SİNEMA TARİHİ I
İLETİŞİM KURAMLARI I
HALKLA İLİŞKİLER

İLETİŞİM KURAMLARI II
YAYIM MÜZİĞİ
REKLAMCILIK
MESLEKÎ İNGİLİZCE II

Dördüncü Sınıf

YAPIM-YÖNETİM III
EĞİTİM BİLİMİ
İLETİŞİM FELSEFESİ
SİNEMA VE TV İŞLETMECİLİĞİ I
KİTLE İLETİŞİM HUKUKU I
TÜRK DEVRİM TARİHİ
SİNEMA KURAMLARI
MESLEKÎ İNGİLİZCE III

YAPIM-YÖNETİM IV
EĞİTİM TEKNOLOJİSİ
İLETİŞİM FELSEFESİ
SİNEMA VE TV İŞLETMECİLİĞİ II
KİTLE İLETİŞİM HUKUKU II
TÜRK DEVRİM TARİHİ
MESLEKÎİNGİLİZCE IV
BİTİRME TEZİ

AÖF - ÖRGÜN BÖLÜMLERİ

BASIM VE YAYIMCILIK BÖLÜMÜ DERS PROGRAMI

(1982-1983 Ders Yılı)

BİRİNCİ DÖNEM

İKİNCİ DÖNEM

Birinci Sınıf

YAYIMCILIĞA GİRİŞ
PSİKOLOJİ
GENEL SANAT KURAMLARI I
TÜRK DİLİ I
MANTIK-MATEMATİK
TC TARİHİ VE ATATÜRK İLKELERİ I
TÜRKİYENİN EKONOMİK YAPISI
İNGİLİZCE I

YAYIMCILIK TEKNOLOJİSİNE GİRİŞ
SOSYOLOJİ
GENEL SANAT KURAMLARI II
TÜRK DİLİ II
İLETİŞİME GİRİŞ
TC TARİHİ VE ATATÜRK İLKELERİ II
TÜRKİYENİN YÖNETİM YAPISI
İNGİLİZCE II

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Merkez Kütüphanesi

İLETİŞİM SANATLARI BÖLÜMÜ DERS PROGRAMI

(1982-1983 Ders Yılı)

BİRİNCİ DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM
Birinci Sınıf	
MİTOLOJİ I	MİTOLOJİ II
PSİKOLOJİ	SOSYOLOJİ
GENEL SANAT KURAMLARI I	GENEL SANAT KURAMLARI II
TÜRK DİLİ I	TÜRK DİLİ II
MANTIK-MATEMATİK	İLETİŞİME GİRİŞ
TC TARİHİ VE ATATÜRK İLKELERİ	TC TARİHİ VE ATATÜRK İLKELERİ
İNGİLİZCE	İNGİLİZCE II

EĞİTİM İLETİŞİMİ VE PLANLAMASI BÖLÜMÜ DERS PROGRAMI

(1982-1983 Ders Yılı)

BİRİNCİ DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM
Birinci Sınıf	
İNSAN YAPISI VE EĞİTİM I	İNSAN YAPISI VE EĞİTİM II
PSİKOLOJİ	SOSYOLOJİ
TÜRK DİLİ I	TÜRK DİLİ II
MANTIK-MATEMATİK	İLETİŞİME GİRİŞ
TC TARİHİ VE ATATÜRK İLKELERİ	TC TARİHİ VE ATATÜRK İLKELERİ
TÜRKİYENİN EKONOMİK YAPISI	EĞİTİME GİRİŞ
İNGİLİZCE I	İNGİLİZCE II

AÖF ÖRGÜN BÖLÜMLERİ DERS PROGRAMLARI

(1983-1984 DERS YILI)

SİNEMA VE TELEVİZYON BÖLÜMÜ

BİRİNCİ DÖNEM

Birinci Sınıf

TÜRKÇE VE SÖZLÜ/YAZILI ANLATIM
İNGİLİZCE
SANAT-SPOR (SEÇİMLİK)
İNKILAP TARİHİ
TÜRK EDEBİYATINDAN SEÇME ESERLER
TEMEL SANAT EĞİTİMİ
PSİKOLOJİ
SİNEMA

İkinci Sınıf

TÜRKÇE VE SÖZLÜ/YAZILI ANLATIM
İNGİLİZCE
TÜRK EDEBİYATINDAN SEÇME ESERLER
SOSYAL PSİKOLOJİ
EKONOMİ
ARAŞTIRMA İSTATİSTİĞİ
İLETİŞİM KURAMI
SİNEMA VE TV'DE SES VE MÜZİK
SİNEMA VE TV'DE SES VE MÜZİK (UYGULAMA)
GRAFİK
GRAFİK (UYGULAMA)

İKİNCİ DÖNEM

İNGİLİZCE
BİLİMSEL ÇALIŞMA YÖNTEMİ
DÜNYA EDEBİYATINDAN SEÇME ESERLER
YORUMLU SANAT TARİHİ
SOSYOLOJİ
TELEVİZYONA BAŞLANGIÇ
SANAT/SPOR (SEÇİMLİK)

İNGİLİZCE II
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ
EKONOMİ
KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI
TEMEL İŞLETME BİLGİSİ
HALKBİLİM
FOTOĞRAFÇILIK
SİNEMA-TV TEKNOLOJİSİ

Üçüncü Sınıf

YAPIM-YÖNETİM I
GÖSTERGEBİLİM
HALKBİLİM
TV TEKNİK VE SİSTEMLERİ
SİNEMA TARİHİ
İLETİŞİM KURAMLARI
HALKLA İLİŞKİLER
SİNEMA KURAMLARI
MESLEKİ İNGİLİZCE I

YAPIM-YÖNETİM II
GÖSTERGEBİLİM II
YÖNETİM VE ÖRGÜTSEL İLETİŞİM
HALKBİLİM
TV TEKNİK VE SİSTEMLERİ
SİNEMA TARİHİ
İLETİŞİM KURAMLARI
YAYIM MÜZİĞİ
REKLAMCILIK
MESLEKİ İNGİLİZCE II

Dördüncü Sınıf

YAPIM-YÖNETİM II
EĞİTİM BİLİMİ
İLETİŞİM FELSEFESİ
SİNEMA TV İŞLETMECİLİĞİ
KİTLE İLETİŞİM HUKUKU
TÜRK DEVRİM TARİHİ
FİLM ELEŞTİRİ VE ANALİZİ
MESLEKİ İNGİLİZCE II

YAPIM-YÖNETİM
EĞİTİM TEKNOLOJİSİ
İLETİŞİM FELSEFESİ
SİNEMA TV İŞLETMECİLİĞİ
KİTLE İLETİŞİM HUKUKU
TÜRK DEVRİM TARİHİ
MESLEKİ İNGİLİZCE
BİTİRME TEZİ

BASIM VE YAYIMCILIK BÖLÜMÜ

BİRİNCİ DÖNEM

Birinci Sınıf

TÜRKÇE VE SÖZLÜ/YAZILI ANLATIM
İNGİLİZCE
SANAT-SPOR (SEÇİMLİK)
İNKILAP TARİHİ
TÜRK EDEBİYATINDAN SEÇME ESERLER
TEMEL SANAT EĞİTİMİ
PSİKOLOJİ
YAYIMCILIĞA GİRİŞ

İKİNCİ DÖNEM

İNGİLİZCE I
BİLİMSEL ÇALIŞMA YÖNTEMLERİ
DÜNYA EDEBİYATINDAN SEÇMELER
YORUMLU SANAT TARİHİ
SOSYOLOJİ
YAYIMCILIĞA GİRİŞ
GÜZEL SAN. EĞT./BEDEN EĞT.

İkinci Sınıf

TÜRKÇE VE SÖZLÜ/YAZILI ANLATIM
İNGİLİZCE
TÜRK EDEBİYATINDAN SEÇME ESERLER
SOSYAL PSİKOLOJİ
EKONOMİ
ARAŞTIRMA İSTATİSTİĞİ
İLETİŞİM KURAMI
FOTOĞRAF/GRAFİK/MİZANPAJ
FOTOĞRAF/GRAFİK/MİZANPAJ (UYGULAMA)

İNGİLİZCE II
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ
EKONOMİ
KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI
UYGULAMALI ARAŞTIRMA İSTAT.
TEMEL İŞLETMECİLİK
HALKBİLİM
BASIM TEKNOLOJİSİ
RADYO YAYIMCILIĞINA GİRİŞ

İLETİŞİM SANATLARI BÖLÜMÜ

BİRİNCİ DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM
Birinci Sınıf	
TÜRKÇE VE SÖZ./YAZ. ANLATIM	TÜRKÇE
İNGİLİZCE	İNGİLİZCE
SANAT-SPOR(SEÇİMLİK)	BİLİMSEL ÇALIŞMA YÖNTEMLERİ
İNKILAP TARİHİ	DÜNYA ED. SEÇME ESERLER İN.
TÜRK ED. SEÇME ESERLER	YORUMLU SANAT TARİHİ
TEMEL SANAT EĞT.	SOSYOLOJİ
PSİKOLOJİ	FOTOĞRAFÇILIK
GRAFİK	GÜZEL SANAT EĞT./BEDEN EĞT.
GRAFİK(UYGULAMA)	
İkinci Sınıf	
TÜRKÇE VE SÖZ./YAZ. ANLATIM	İNGİLİZCE II
İNGİLİZCE	ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. TAR.
TÜRK ED. SEÇME ESER İN.	KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ
SOSYAL PSİKOLOJİ	EKONOMİ
EKONOMİ	KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI
ARAŞTIRMA İSTATİSTİĞİ	UYGULAMALI ARAŞTIRMA İSTAT.

İLETİŞİM KURAMI
SİNEMA-TV TEKNİĞİ
GRAFİK
GRAFİK(UYGULAMA)
TEMEL İŞLETMECİLİK BİLGİSİ
HALKBİLİM
BASKI TEKNİĞİ

EĞİTİM İLETİŞİMİ VE PLANLAMASI BÖLÜMÜ

BİRİNCİ DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM
Birinci Sınıf	
TÜRKÇE SÖZ./YAZ. ANLATIM	TÜRKÇE
İNGİLİZCE	BİLİMSEL ÇALIŞMA YÖNTEMLERİ
SANAT-SPOR (SEÇİMLİK)	DÜNYA ED. SECME ESERL. İN.
İNKILAP TARİHİ	YORUMLU SANAT TARİHİ
TÜRK ED. SEÇME ESERLER İN.	SOSYOLOJİ
TEMEL SANAT EĞT.	EĞİTİM TARİHİ
PSİKOLOJİ	GÜZEL SANAT EĞ./BEDEN EĞT.
EĞİTİM BİLİMİNE GİRİŞ	
İkinci Sınıf	
TÜRKÇE VE SÖZ./YAZ. ANLATIM	İNGİLİZCE II
İNGİLİZCE	ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. TARİHİ
TÜRK ED. SEÇME ESER İNC.	KÜLTÜREL ANTROPOLOJİ
SOSYAL PSİKOLOJİ	EKONOMİ
EKONOMİ	KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI
ARAŞTIRMA İSTATİSTİĞİ	UYGULAMALI ARAŞTIRMA İSTATİSTİĞİ
İLETİŞİM KURAMI	TEMEL İŞLETMECİLİK BİLGİSİ
EĞİTİM PSİKOLOJİSİ	HALKBİLİM
EĞİTİM SOSYOLOJİSİ	EĞİTİM TEKNOLOJİSİ
	EĞİTİM PLANLAMASI

AÖF ÖRGÜN BİLİMLERİ DERS PROGRAMLARI
(1984-1985 Ders Yılı)

SİNEMA-TELEVİZYON BÖLÜMÜ

BİRİNCİ DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM
İkinci Sınıf	
TÜRKÇE KOMPOZİSYON	TÜRKÇE
YABANCI DİL (İNGİLİZCE)	ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞ.(SEÇİML.)	GÜZEL SANAT/BEDEN EĞ.
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.	ORGANİZASYONLARDA DAVRANIŞ
İKTİSADA GİRİŞ	KURUMLAR SOSYOLOJİSİ
İLETİŞİM TEORİSİ	KAMERAYA BAŞLANGIÇ
KAMERAYA BAŞLANGIÇ	SİNEMA TARİHİ
FOTOĞRAFÇILIK TEKNİĞİ	
Üçüncü Sınıf	
YABANCI DİL (İNGİLİZCE)	YABANCI DİL (İNGİLİZCE)
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞ.	ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.	GÜZEL SANAT/BEDEN EĞ.
TÜRKÇE (SENARYO YAZIMI)	TV YAPIM TEKNİKLERİ I
TV YAPIM TEKNİKLERİ	GÜRÜNTÜ DÜZENLEME
SİNEMA-TV'DE SES TEKNİĞİ	SİNEMA ANALİZ/YORUM
SİNEMA KURAMI	RADYO OYUNU
RADYO YAYIMCILIĞI	TELEVİZYONLA RENK TEKNİĞİ
Dördüncü Sınıf	
YABANCI DİL (İNGİLİZCE)	TÜRKÇE (YAYIN TÜRKÇESİ)
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞ.	YABANCI DİL
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.	ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
SİNEMA-TV'DE YAPIM-YÖNETİM	GÜZEL SANAT/BEDEN EĞ.
UZAKTAN ÖĞRETİM TEKNOLOJİSİ	YAPIM-YÖNETİM II
STÜDYO BİLGİSİ	RADYO VE TV TARİHİ

NOT: 1984-1985 Öğretim Yılı'nda okulun Hazırlık Sınıfı öğrenime başladığı için Birinci Sınıf'a öğrenci alınmamıştır.

BASIM-YAYIMCILIK BÖLÜMÜ

BİRİNCİ DÖNEM	İKİNCİ DÖNEM
İkinci Sınıf	
TÜRKÇE KOMPOZİSYON	TÜRKÇE
YABANCI DİL	YABANCI DİL
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ	ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.	GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
İKTİSADA GİRİŞ	ORGANİZASYONLARDA DAVRANIŞ
İLETİŞİM TEORİSİ	KURUMLAR SOSYOLOJİSİ
BASIM TEKNOLOJİSİ	BASIM TEKNOLOJİSİ II
DAKTİLO	DAKTİLOGRAFİ
Üçüncü Sınıf	
YABANCI DİL	YABANCI DİL
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ	ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.	GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
TÜRKÇE (GAZETE YAZI TÜRLERİ)	BASIN FOTOĞRAFÇILIĞI II
BASKI TEKNİĞİ	BASKI TEKNİĞİ II
BASIN FOTOĞRAFÇILIĞI	GAZETE HABERCİLİĞİ
TEMEL HUKUK	BASIN HUKUKU
BASIN TARİHİ	DAKTİLOGRAFİ

İLETİŞİM SANATLARI BÖLÜMÜ

İkinci Sınıf	
TÜRKÇE KOMPOZİSYON	TÜRKÇE
YABANCI DİL	YABANCI DİL
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ	ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.	GÜZEL SANAT/BEDEN EĞT.
İKTİSADA GİRİŞ	ORGANİZASYONLARDA DAVRANIŞ
İLETİŞİM TEORİSİ	HALKLA İLİŞKİLER
TELEVİZYON TEKNİĞİ	KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI
YAYIM MÜZİĞİ	KURUMLAR SOSYOLOJİSİ

Üçüncü Sınıf

YABANCI DİL
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
PAZARLAMAYA GİRİŞ
HALKLA İLİŞKİLERE GİRİŞ
TÜRKÇE (METİN YAZARLIĞI)
ANİMASYON

TÜRKÇE (METİN YAZARLIĞI)
YABANCI DİL
ATATÜRK ÜLKELERİ VE İNK. T.
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
REKLAM PLANLAMA
MEDYA PLANLAMA
KAMPANYA DEĞERLENDİRME
ANİMASYON

EĞİTİM İLETİŞİMİ VE PLANLAMASI BÖLÜMÜ

İkinci Sınıf

TÜRKÇE KOMPOZİSYON
YABANCI DİL
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
İKTİSADA GİRİŞ
İLETİŞİM TEORİSİ
EĞİTİM PLANLAMASI
ÖĞRENME PSİKOLOJİSİ

TÜRKÇE
YABANCI DİL
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
ORGANİZASYONLARDA DAVRANIŞ
EĞİTİM SOSYOLOJİSİ
UZAKTAN ÖĞRETİME GİRİŞ
EĞİTİM EKONOMİSİ

Üçüncü Sınıf

YABANCI DİL
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
EĞİTİM TELEVİZYONU
BASILI MALZEME GELİŞTİRME
HİZMET-İÇİ EĞİTİM
YAYGIN EĞİTİM
REHBERLİK

TÜRKÇE (EĞİTİM SENARYOLARI)
YABANCI DİL
ATATÜRK İLKELERİ VE İNK. T.
EĞİTİM TELEVİZYONU
BASILI MALZEME GELİŞTİRME II
TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ VE MEVZUATI
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ
ÖRGÜN BÖLÜMLERİ DERS PROGRAMLARI
(1985-1986 Ders Yılı)

SİNEMA VE TELEVİZYON BÖLÜMÜ

Birinci Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE I
TÜRKÇE
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT (FOTOĞRAF)
GENEL SİNEMA-TV BİLGİSİ
GENEL BASIM VE YAYIMCILIK BİLGİSİ
GENEL EKONOMİ
SOSYOLOJİ

Üçüncü Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE IV
TÜRKÇE (SENARYO YAZIMI)
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
TV YAPIM TEKNİKLERİ
SİNEMA KURAMI
SİNEMA-TELEVİZYONDA SES TEKNİĞİ
RADYO YAYIMCILIĞI

Dördüncü Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE VII
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
SİNEMA TELEVİZYONDA YAPIM YÖNETİM I
UZAKTAN ÖĞRETİM TEKNOLOJİSİ
RADYO VE TELEVİZYON HABERCİLİĞİ
RADYODA EĞİTİM VE KÜLTÜR PROGRAMLARI

BASIM VE YAYIMCILIK BÖLÜMÜ

Birinci Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE I
TÜRKÇE
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT (FOTOĞRAF)
GENEL SİNEMA VE TELEVİZYON BİLGİSİ
GENEL BASIM VE YAYIMCILIK
GENEL EKONOMİ
SOSYOLOJİ

Üçüncü Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE V
TÜRKÇE (GAZETE YAZI TÜRLERİ)
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
BASIN FOTOĞRAFÇILIĞI I
BASKI TEKNİĞİ I
TEMEL HUKUK
BASIN TARİHİ

Dördüncü Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE VII
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANATLAR/BEDEN EĞİTİMİ
BASIM-YAYIM UYGULAMALARI
BASIM YAYIM TEKNOLOJİLERİNDEKİ ÇAĞDAŞ GELİŞMELER
BASIM YAYIM İŞLETMECİLİĞİ

İLETİŞİM SANATLARI BÖLÜMÜ

Birinci Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE I
TÜRKÇE
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT (FOTOĞRAF)
GENEL SİNEMA-TELEVİZYON BİLGİSİ
GENEL BASIM VE YAYIMCILIK
GENEL EKONOMİ
SOSYOLOJİ

Üçüncü Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE V
TÜRKÇE (METİN YAZARLIĞI)
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
PAZARLAMAYA GİRİŞ
REKLAMCILIĞA GİRİŞ
RADYO VE TELEVİZYON REKLAMCILIĞI
ANİMASYON

Dördüncü Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE VII
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
PLANLAMA VE UYGULAMA
TÜRKÇE (YAYIN TÜRKÇESİ)
ANİMASYON

EĞİTİM İLETİŞİMİ VE PLANLAMASI BÖLÜMÜ

Birinci Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE I
TÜRKÇE
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT (FOTOĞRAF)
GENEL SİNEMA-TELEVİZYON BİLGİSİ
GENEL BASIM VE YAYIMCILIK
GENEL EKONOMİ
SOSYOLOJİ

Üçüncü Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE V
HİZMET İÇİ EĞİTİM
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
EĞİTİM TELEVİZYONU
BASILI MALZEME GELİŞTİRME I
YAYGIN EĞİTİM
REHBERLİK

Dördüncü Sınıf-Birinci Dönem:

İNGİLİZCE VII
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
GÜZEL SANAT/BEDEN EĞİTİMİ
PROGRAM GELİŞTİRME I
EĞİTİMDE ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME
DAKTİLOGRAFİ

VII. K A Y N A K L A R

ADONİ, HANNA. "The Functions of Mass Media In The Political Socialization of Adolescants" Communication Research (An International Quarterly) Volume 6, Number 1, Sage Publications Inc. California: 1979.

AKARSU, BEDİA. Atatürk Devrimi ve Yorumları, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara: 1981.

AKAY, İHSAN. Atatürkçülüğün İlkeleri, Varlık Yayınları 5. Baskı, İstanbul: 1979.

(AKÇE) Atatürk ve Kültür, E.İ.T.İ.A. - AKÇE Yayınları, Eskişehir: 1974 (Yazar adı bulunmayan bir broşür)

AKMAN, TOYGAR. Otomasyon Sistemi ve Bilgi Bankaları, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları No: 114, Ankara: 1975.

AKSOY, MUAMMER. "Tam Bağımsızlık ve Atatürk" A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi Cilt XXVI, No 2, Ankara: 1971, s.1-77.

AKSOY, ÖMER ASIM. Gelişen ve Özleşen Dilimiz, Türk Dil Kurumu Yayınları No: 412, Ankara: 1975.

ALEMDAR, KORKMAZ. Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri (İletişim Sosyolojisinin Temelleri Üzerine Bir Deneme) A.İ.T.İ.A. Yayını No: 165, Ankara: 1981.

-------. "Tarih ve İletişim" İletişim Dergisi, A.İ.T.İ.A. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Yayını Sayı: 2, Ankara: 1981, s.1-9.

ALEMDAR, KORKMAZ-KAYA, RAŞİT. Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar. Savaş Yayınları, Ankara: 1983.

ALKAN, CEVAT. Eğitim Teknolojisi (Kuramlar-Yöntemler) Ankara: 1977.

-------. Eğitim Ortamları, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını, No 85, Ankara: 1979.

ANDERSEN, KENNETH E. Introduction To Communication Theory and Practice. Cumming Publishing Company, Menlo Park, California: 1972.

ARAT, EMİN. "Atatürkçü Düşünce Sistemi Nedir?" Uluslararası Atatürk Konferansları Tebliğler Cilt 1, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 1981.

ARMANER, NEDA. "Atatürk-Din ve Laiklik" Atatürkçülük (İkinci Kitap), Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara: 1983, s.321-337.

AŞKUN, VEHBİ CEM. Sivas Kongresi, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. 2. Baskı, İstanbul: 1963.

AŞKUN, İNAL CEM. Organizasyon Teorileri. E.İ.T.İ.A. Yayınları, No: 95 Eskişehir: 1972.

-------. İşgören Değerlemesi. E.İ.T.İ.A. Yayınları No: 158/100 Eskişehir: 1976.

-------. Sinema-Televizyon ve Basın Yüksek Okulu Kuruluş Raporu (Teksir) Eskişehir: 1977.

-------. "Yükseköğrenimde ve İşletmecilik Okullarında Türk Devrim Tarihi Öğretim ve Eğitimi", E.İ.T.İ.A. Dergisi (ESADER) Cilt XIII, Sayı 1, Eskişehir: 1977, s.510-580.

-------. "Söylev'deki Kişiliğiyle Atatürk" Türk Dili (Okunuşunun 50. Yılında Söylev Özel Sayısı) Aylık Dil ve Yazın Dergisi, Yıl 27, Cilt XXXVI, Sayı: 314, Ankara: 1977, s.493-501.

-------. "Atatürk'ün İletişim Devrimi" Türk Dili (Aylık Dil ve Yazın Dergisi) Cilt XXXVIII, Sayı 326, Ankara: 1978, s.548-552.

-------. "Türk Kültür ve Sanat Yaşamının Yeni Bir Kurumu: Sinema ve Televizyon Yüksek Okulu" Kurgu Sayı: 1, E.İ.T.İ.A. Yayınları No 210/136, Eskişehir: 1979, s.1-23.

-------. "Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz" Türk Devrim Tarihi (Seçme Yazılar) Derleyen: İNAL CEM AŞKUN, E.İ.T.İ.A. Kütahya Yönetim Bilimleri Fakültesi, Kütahya: 1980, s.11/193-11/218.

-------. "Ana Çizgileriyle Laiklik" Türk Devrim Tarihi (Seçme Yazılar) Der.: İNAL CEM AŞKUN, E.İ.T.İ.A. Kütahya, Yön.Bil.Fak. Kütahya: 1980, s.6/137-6/139.

-------. "Laiklik ve Kalkınma" Türk Devrim Tarihi (Seçme Yazılar) Der: İNAL CEM AŞKUN. E.İ.T.İ.A. Kütahya Yön. Bil.Fak. Kütahya: 1980, s.7/140-7/165.

-------. "Yönetici Kişiliğin Atatürk İlkeleri Temeline Göre Geliştirilmesi" ESADER, Cilt XVI, Sayı 1, Eskişehir: 1980, s.1-37.

-------. "TÖEF'den İletişim Bilimleri Fakültesine" Kurgu, Sayı 3, EİTİA Yayınları, No: 229/151, Eskişehir: 1980, s.1-29.

-------. "Atatürk İlkelerinin Kişilik Boyutları ve Eğitim Ortamları" Uluslararası Atatürk Konferansı, Tebliğler (Cilt 1). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 1981 (Teblig No: 10).

-------. "BAKAÇ Çıkarken" Bakaç, İletişim Bilimleri Fakültesi Bülteni, Sayı 1, Eskişehir: 1981, s.1.

ATATÜRK, Söylev Cilt I, II (8. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1981.

ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçler Cilt I, II, III (3. Baskı) Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Ankara: 1981.

ATATÜRK'ün Söylev ve Demeçleri Cilt V, (Tamim ve Telgrafları) Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları: 1, Ankara: 1972.

ATATÜRK - CONKER, NURİ. Zabit ve Kumandan-Zabit ve Kumandan İle Hasbihal. Kültür Bakanlığı Yayınları, No.393, Ankara: 1981.

ATEŞ, TOKTAMIŞ. Kemalizmin Özü "Görüşler-Düşünceler" Der Yayınları İstanbul: 1981.

-------. Türk Devrim Tarihi. (2. Basım) Der Yayınları, İstanbul: 1982.

-------. Osmanlı Toplumunun Siyasal Yapası (Kuruluş Dönemi) Say Kitap Dağıtım-Pazarlama. İstanbul: 1982.

AYDEMİR, ŞEVKET SÜREYYA. Tek Adam Cilt I, II, III. (8. Basım) Remzi Kitabevi, İstanbul: 1981.

AYSAN, MUSTAFA. "Atatürk'ün Ekonomik Görüşü", Atatürk Yolu. Otomarsan Kültür Yayını, İstanbul: 1981, s.67-106.

-------. Atatürk'ün Ekonomi Politakası. Sermet Matbaası, Kırklareli-Vize: 1981.

AZİZ, AYSEL. Radyo ve Televizyona Giriş. A.Ü. S.B.F. Yayını No: 393, Ankara:1976.

-------. Toplumsallaşma ve Kitlesel İletişim. A.Ü. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yayını No: 2, Ankara: 1982.

AVCI, NABİ. İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim ve Öğretim Boyutları İle Bir Model Denemesi (Yayınlanmamış Doktora Tez Çalışması). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: 1986.

BARAN, ERDOĞAN-BOZOK, ŞULE-KESİM, MEHMET-UZUNONAT, HASAN-ZILLIOĞLU, MERİH. İletişim Kuramları. E.İ.T.İ.A., İ.B.F., İletişim Teknolojisi Doktora Dersi Yayınlanmamış Çalışması, Eskişehir: 1979-1980.

BARNLUND, DEAN C. "A Transactional Model of Communication" Foundations of Communication Theory. Harper and Row Publishers, New-York: 1970, s.83-102.

BARRY, GERALD (Editör). Communication and Language. (Networks of Thought and Action) Doubleday and Company Inc. New-York: 1965.

BAŞARAN, İBRAHIM ETHEM. Eğitime Giriş (3. Baskı) Gül Yayınevi Ankara: 1978.

BAUMAN, ZYGMUNT, "A Note on Mass Culture: On Infrastructure" Sociology of Mass Communication. Edited by: DENIS McQUAİL Penguin Books, Great Britain: 1979, s.61-75.

BAYMUR, FERİHA. Genel Psikoloji (3. Baskı) İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul: 1976.

BERELSON, BERNARD. "Communications and Public Opinion" Mass Communications. Edited By: WILBUR SCHRAMM. University of Illinois Press, U.S.A.: 1975, s.527-544.

BERKES, NİYAZİ. Atatürk ve Devrimleri. Adam Yayınları İstanbul: 1982.

BİNATLI, YUSUF Z. "Atatürk Devrimlerinden Yazı Devrimi" İktisat Fakültesi Dergisi, T.C. Bursa İ.T.İ.A. Yayını Cilt 2, Sayı 2, Bursa: 1981, s.1-19.

BORAK, SADİ. "Atatürk ve Kültür" Gösteri Dergisi, Mayıs 1981.

BORATAV, KORKUT. Türkiye'de Devletçilik. Savaş Yayınları, Ankara: 1982.

BROADHURST, ALLAN R. - DARNELL, DONALD K. "An Introduction to Cybernetics and Information Theory" Foundations of Communication Theory. Harper and Row Publishers, New-York: 1970, s.83-102.

BROWN, J.A.C. Techniques of Persvasion (From Propaganda to Brainwashing). Penguin Books, U.S.A., New-York: 1981.

CEM, İSMAİL. Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, Cem Yayınevi, İstanbul: 1970.

CEVİZOĞLU, HÜSEYİN. Atatürkçü Düşünce ve Sonuçları. Türk Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı Yayını, No: 1, Ankara: 1980.

COŞTUROĞLU, MUSTAFA. Sosyal Şizofreni ve ATATÜRK. (2. Baskı) Ankara: 1981.

CİN, HALİL. Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması. Kültür Bakanlığı Yayınları No: 295, Araştırma ve İnceleme Eserleri: 3, Ankara: 1978.

ÇAĞATAY, NEŞET. "Laiklik Nedir, Şeriat Nedir?" Makaleler ve ve İncelemeler, Selçuk Üniversitesi Yayınları, No: 2, Konya: 1983, s.335-342.

-------. "Atatürk Önderliğinde Saltanattan Cumhuriyete Geçen Türkiye" Makaleler ve İncelemeler, Selçuk Üniversitesi Yayınları No 2, Konya: 1983, s.343-377.

ÇEÇEN, ANIL. Atatürk ve Cumhuriyet. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 223, Ankara: 1981.

-------. "İdeolojiler Karşısında Atatürk", Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğler Cilt 1. Boğaziçi Üniversitesi Yayını İstanbul: 1981.

-------. Kültür ve Politika. Hil Yayınları, İstanbul: 1984.

DE FLEUR, MELVIN. "Çağdaş Kitle İletişim Kuramları" A.Ü. B.Y.Y.O. Yıllığı Sayı: VII (Çev.: AYTAÇ OKSAL BULDAM) Ankara: 1982, s.155-183.

DEMİR, KARTAL C. "Atatürk ve Batı Etkileşimi" Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğler Cilt 1, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul: 1981 (Tebliğ Yayın Numarası 23)

DENİSOFF, R. SERGE - WAHRMAN, RALPH. An Introduction to Sociology. Third Edition. Macmillan Publishing Co. Inc. New-York: 1983.

DOĞAN, İZZETTİN. "Atatürk'ün Dış Politikası ve Uluslararası İlişkiler Anlayışı" Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk. Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları İstanbul: 1983, s.131-205.

ELLİOT, T.S. Notes Towards the Definition of Culture. Faber and Faber Limited, London: 1962.

ERDENTUĞ, NERMİN. "Cultural Dynamics and Atatürk" Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e Armağan. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No: 468, Ankara: 1981, s.65-75.

ERDOĞAN, İLHAN. İşletmelerde Davranış, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını, No: 139, İstanbul: 1983.

ERGİN, FERİDUN. Atatürk Zamanında Türk Ekonomisi. Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, No: 1, İstanbul: 1977.

-------. K. Atatürk. Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları No: 5, İstanbul: 1977.

ERGÜN, MUSTAFA. Atatürk Devri Türk Eğitimi, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını No: 325, Ankara: 1982.

ERKAN, HÜSNÜ. "Atatürkçü Düşünce, Bilimsellik ve Toplumsal Gelişme" Uluslararası Atatürk Konferansı, Tebliğiler Cilt 1, Boğaziçi Üniversitesi Yayını İstanbul: 1981 (Tebliğ Yayın No: 26).

ERKER, ŞÜKRÜ GALİP. Türk Kültür Devrimi ve Karşı Devrim. Ankara: 1976

ERKÜN, SAFA. "Atatürk İlkelerinin Özgün Dengesi" Uluslararası Atatürk Konferansı, Tebliğler Cilt 1, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul: 1981, (Tebliğ Yayın No: 27).

-------. "Karizmatik Lider Olarak Atatürk'ün Kültür ve Hukuk Devrimleri" Atatürk'e Armağan. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, No: 83, 1981, s.22-38.

EROĞLU, HAMZA. "Atatürk ve Devletçilik" Atatürkçülük (İkinci Kitap) Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara: 1981, s.301-321.

-------. Atatürk ve Devletçilik. Olgaç Matbaası, Ankara: 1981.

-------. "Atatürk'ün Üstün Kişiliği" Atatürkçülük (İkinci Kitap) Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara: 1981, s.39-58.

ERTÜRK, SELAHATTİN, Eğitimde "Program" Geliştirme, Yelkentepe Yayınları, Ankara: 1979.

FAST, JULİUS. Body Language, Pan Books, London: 1981.

FEYZİOĞLU, TURHAN. "Atatürk Yolu: Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol" Atatürk Yolu, Otomarsan Kültür Yayını, İstanbul: 1981, s.1-67.

-------. "Türk İnkılabının Temel Taşı: Lüiklik" Atatürk Yolu, Otomarsan Kültür Yayını, İstanbul: 1981, s.169-233.

FEYZOĞLU, OSMAN GÜNGÖR. Atatürk İlkeleri ve İnkılabımız. M.E.B. Devlet Kitapları, Atatürk Kitapları Dizisi: 2 İstanbul: 1981.

GERBNER, GEORGE. "Mass Media and Human Communications Theory" Sociology of Mass Communications, Edited By: DENİS McQUAİL, Penguin Books Great Britain: 1979, s.35-59.

GİRİTLİ, İSMET. "Atatürk ve Laiklik" Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi III, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 81, Eskişehir: 1984, s.40-49.

GOLOĞLU, MAHMUT. Erzurum Kongresi. Ankara: 1968.

-------. Sivas Kongresi, Ankara: 1969.

GÖKALP, ZİYA. Türkçülüğün Esasları, Varlık Yayınları, İstanbul: 1966.

GÖKBERK, MACİT. Değişen Dünya, Değişen Dil. Çağdaş Yayınları İstanbul: 1980.

-------. "Atatürk ve Uygarlık" Yazarlarımız Atatürk'ü Anlatıyor. Derleyen: SAMİ KARAÖREN, Uygarlık Yayınları, İstanbul: 1981, s.50-55.

-------. "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk" Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK. Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, Araştırma Dizisi, İstanbul: 1983, s.283-333.

GÖKBİLGİN, TAYYİP. "Türk Toplumunda Bir Kültür Devrimi Olarak Devrimcilik" Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, No: 12, Ankara: 1972 s.7-13.

GÜNEŞ, İHSAN. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 92, Eskişehir: 1985.

GÜNGÖR, EROL. Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Töre Devlet Yayınevi, Ankara: 1980.

GÜRBÜZ, SEVİM. Kitle Haberleşmesi, Filiz Kitabevi, İstanbul: 1980.

GÜVENÇ, BOZKURT. Sosyal ve Kültürel Değişme. Hacettepe Üniversitesi Yayını D-21 Ankara: 1976.

-------. İnsan ve Kültür. 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1979.

-------. "İletişim Teknolojisinin Yayılması ve Ulusal Kültürler Üzerindeki Bazı Etkileri", İletişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Ulusal Kültürlere ve Basına Etkileri Konulu Uluslararası Seminer Yayınlanmamış Tebliği, İstanbul: 26-28 Eylül 1983.

(HALKEVLERİ ATATÜRK ENSTİTÜSÜ) Atatürk ve Cumhuriyet (Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler), Halkevleri Atatürk Enstitüsü Yayını No: 4, Ankara: 1983.

HALL, STUART. "Culture, The Media and The 'Ideological Effect'" Mass Communication and Society, Edited By: JAMES CURRAN-MİCHAEL GUREVITCH-JANET WOOLACOTT. Edward Arnold (Publishers) Ltd. in association with The Open University Press, Great Britain: 1977, s.315-349.

HALLORAN, JAMES D. - ELLİOT, PHILIP - MURDOCK, GRAHAM. Demonstrations and Communication: A Case Study. Penguin Books, Great Britain: 1970.

HEPER, METİN. "Atatürk'te Devlet Düşüncesi" Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayını, Araştırma Dizisi, İstanbul: 1983, s.207-245.

HESS, BETH B. - MARKSON, ELIZABETH W. - STEIN, PETER J. Sociology. MacMillan Publishing Co. Inc. New-York: 1982.

HORTON, PAUL B. - HUNT, CHESTER L. Sociology. 4. Edition, Mc.Graw Hill-Kogakusha, Tokyo: 1976.

IRMAK, SADİ. "Atatürk İdeolojisinin Ana Çizgileri" Türk Devrim Tarihi (Seçme Yazılar) Derleyen: İNAL CEM AŞKUN, E.İ.T.İ.A. Kütahya Yönetim Bilimleri Fakültesi, 1980, s.2/92-2/100.

-------. Atatürk-Bir Çağın Açılışı. İnkılap Yayınevi, İstanbul: 1984.

IŞIK, İHSAN. Kültürümüzün Kimliği, Beyan Yayınları, İstanbul: 1982.

(İBF) ASİSTANLARI) "Türkiye'de Basın-Yayın Okulları Öğretim ve Eğitimi İçin Model Önerisi" I. Yayımcılık Seminerinde Sunulan Yayınlanmamış Bildiri, E.İ.T.İ.A., 1980.

İNAN, AFET. Medeni Bilgiler ve M. Kemal ATATÜRK'ün El Yazıları Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Seri, Sa.9, Ankara: 1969.

-------. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Dizi S.34, Ankara: 1977.

-------. Atatürk'ten Mektuplar. Türs Tarih Kurumu Yayınları, XVI Dizi, Sa.42, Ankara: 1981.

-------. M. Kemal ATATÜRK'ten Yazdıklarım, Kültür Bakanlığı Yayınları No: 399, Ankara: 1981.

-------. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. Ankara: 1984.

İNAN, M. RAUF. "Ekin (Kültür) Alanında Atatürk Devrimi (Devrimin En Büyük Atılımı ve Başarısı)" Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğler, Cilt II, Boğaziçi Üniversitesi Yayını İstanbul: 1981, (Tebliğ Yayın No: 37).

-------. Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları, Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yayını, Ankara: 1983.

INKELES, ALEX. "The Modernization of Man" Modernization: The Dynamics of Growth. Voice of America Forum Series, 1977, s.151-167.

KAĞITÇIBAŞI, ÇİĞDEM. İnsan ve İnsanlar (Sosyal Psikolojiye Giriş), 2. Baskı, İstanbul: 1977.

KANSU, CEYHUN ATUF. Atatürkçü Olmak. Varlık Yayınları, İstanbul: 1977.

KANSU, MAZHAR MÜFİT. Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürkle Beraber. Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 1966.

KAPLAN, MEHMET. Kültür ve Dil, Dergah Yayınları, İstanbul: 1982.

KAPLAN, MEHMET - ENGİNÜN, İNCİ - EMİL, BİROL - BİRİNCİ, NECAT - UÇMAN, ABDULLAH. Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal. Kültür Bakanlığı Yayını, No: 379, Ankara: 1981.

KARAALİOĞLU, SEYİT KEMAL, Atatürk Hayatı/İlkeleri/Devrimleri, İnkılap ve Aka Kitabevleri İstanbul: 1984.

(KARA KUVVETLERİ İSTİHBARAT BAŞKANLIĞI) Atatürkçü Düşünce ve Yaklaşım Tarzı. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları No: 2, Ankara: 1982.

KARAL, ENVER ZİYA. Atatürk'ten Düşünceler, M.E.B. Devlet Kitapları, Atatürk Kitapları Dizisi: 1, İstanbul: 1981.

-------. "Atatürk İlkelerinin Biçimlendirdiği Eğitim", Atatürk ve Eğitim, Türk Eğitim Derneği Yayını, Ankara: 1981, s.1-12.

KARAOSMANOĞLU, YAKUP KADRİ. Atatürk, Kültür Bakanlığı Yayını No: 402, Ankara: 1981.

-------. "Atatürk'ün Milliyetçiliği" Yazarlarımız Atatürk'ü Anlatıyor. Derleyen: SAMİ KARAÖREN, Uygarlık Yayınları, İstanbul: 1981, s.81-98.

-------. "Kültür ve Medeniyet" Kadro, Aylık Fikir Mecmuası, Cilt 2, Sayı 15, 1933 (Tıpkıbasım: A.İ.T.İ.A. Yayını, No: 130, 1979) s.25-27.

KARASAR, NİYAZİ. "Laiklik ve Bilimsel Temelleri" Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu. A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını No: 92, Ankara: 1981, s.139-153.

KAVCAR, CAHİT. "Atatürk'ün Kültürel Alanda Yaptığı Yenilikler" A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi (Ayrı Baskı), 1981, s.31-39.

-------. "Atatürk'ün Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri" Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını No: 92, Ankara: 1981, s.153-167.

-------. "Yazı Devrimi-Dil ve Eğitime Getirdiği Kolaylıklar" A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi (Ayrı Baskı), 1981, s.41-61.

KAZANCI, METİN. Halkla İlişkiler. A.Ü. SBF Yayını, No: 459, Ankara: 1980.

KILIÇ, ALTEMUR. "Halkla İlişkilerde Kitle Haberleşme Araçları" Halkla İlişkiler (Seçme Yazılar) Derleyen: İNAL CEM AŞKUN, E.İ.T.İ.A. Yayını, 1976, s.212-222.

KİLİ, SUNA. Atatürk Devrimi (Bir Çağdaşlaşma Modeli) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 221, Ankara: 1981.

KİLİ, SUNA - GÖZÜBÜYÜK, A. ŞEREF. Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara: 1985.

(Lord) KINROSS. ATATÜRK (Bir Milletin Yeniden Doğuşu). Sander Yayınları, 9. Baskı, İstanbul: 1984.

KLAPPER, JOSEPH T. "Değişik Haberleşme Araçlarının Karşılaştırmalı Etkileri" Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş. Derleyen: ÜNSAL OSKAY. A.Ü. SBF Yayını No: 281, Ankara: 1973, s.185-210.

KOCABAŞOĞLU, UYGUR. "Haber Kavramı Üzerine" A.Ü. SBF B.Y.Y.O. Yıllığı 1974/76, Ankara: 1977, s.335-351.

KOCATÜRK, UTKAN. Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara: 1984.

KODAMAN, BAYRAM. "Atatürk ve Tarih" Atatürk ve Kültür. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Özel Sayı, Ankara: 1982, s.3-17.

KONGAR, EMRE. İmparatorluktan Günümüze Türkiyenin Toplumsal Yapısı, 3. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul: 1979.

-------. Atatürk ve Devrim Kuramları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 222, Ankara: 1981.

-------. Kültür Üzerine, Çağdaş Yayınları, İstanbul: 1982.

-------. Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından ATATÜRK, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1983.

-------. Demokrasi ve Kültür, Hil Yayınları, İstanbul: 1983.

KÖKNEL, ÖZCAN, Kaygıdan Mutluluğa KİŞİLİK, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul: 1982.

KÖKSAL, AYDIN. Dil ve Ekin. Türk Dil Kurumu Yayını No: 469, Ankara: 1980.

KRECH, DAVID - CRUTCHFIELD, RİCHARD S. Sosyal Psikoloji, (Çev.: EROL GÜNGÖR) Ötüken Neşriyat, İstanbul: 1980.

KUBAN, DOĞAN. "Atatürkçülük Üzerine Yorumlar ve Çağdaş Uygarlığı Katılma Sorunu" Atatürk Konferansları (IV, 1970). Türk Tarih Kurumu Yayınları XVII, Sa-4, Ankara: 1971, s.169-193.

KURTULUŞ, BAKİ. Tarihsel Olaylarla Söylev. Kurtuluş Yayınları, Ankara: 1984.

LAPİERRE, JEAN - WİLLİAM. "İdeoloji Nedir?" İlimler ve İdeolojiler, Ümran Yayınları, Ankara: 1981.

LASSWELL, HAROLD D. "The Structure and Function of Communication in Society" Mass Communications. Edited By: WİLBUR SCHRAMM, University of Illinois Press. Third Printing, U.S.A.: 1975, s.117-131.

LAZARSFELD, PAUL F. - MERTON, ROBERT K. "Mass Communication, Popular Taste and Organized Social Action" Mass Communications, Edited By: WİLBUR SCHRAMM, University of Illinois Press, Third Printing, U.S.A.: 1975, s.492-513.

LERNER, DANIEL, "Communication Systems and Social Systems" Mass Communication, Edited By: WİLBUR SCHRAMM, University of Illinois Press, Third Printing, U.S.A.: 1975, s.131-141.

MACCOBY, ELEANOR E. "Effects of Mass Media" Violence and The Mass Mass Media, Edited By: OTTO N. LARSEN. Harper and Row Publishers, New York: 1968, s.118-123.

MARDİN, ŞERİF. İdeoloji, 2. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara: 1982.

-------. Din ve İdeoloji, İletişim Yayınları, İstanbul: 1983.

MARSTON, JOHN E. The Nature of Public Relations, McGraw-Hill Book Company, New-York: 1963.

MAZRUİ, ALİ A. "Osmanlı İmparatorluğu ve Atatürk Mirası Açısından Afrika-Siyasal Kültürde Yenilik ve Evrensellik" Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları Araştırma Dizisi, İstanbul: 1983, s.571-592.

MCLUHAN, MARSHALL. "İleti, İletişim Aracının Kendisidir" Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar, Derleyen: KORKMAZ ALEMDAR - RAŞİT KAYA, Savaş Yayınevi, Ankara: 1983, s.85-103.

MCQUAİL, DENİS "The Influence and Effects of Mass Media" Mass Communication and Society, Edited By: JAMES CURRAN-MİCHAEL GUREVITCH-JANET WOOLACOTT. Edward Arnold (Publishers) Ltd. in assaciation with The Open University Press, Great Britain: 1977, s.70-95.

MERİH, KUTLU, "Filozof Atatürk ve Yaratıcı Onder Kişilik Yapısı" Yeni İş Dünyası (Aylık Dergi), Yıl: 4, Sayı 37, İstanbul: 1982, s.5-12.

-------. "Atatürk Epistomolojisi ve Atatürk Hümanizmi" Yeni İş Dünyası (Aylık Dergi), Yıl: 4, Sayı 37, İstanbul: 1982, s.13-21.

-------. "Atatürk Felsefesi Bir İdeoloji midir?" Yeni İş Dünyası (Aylık Dergi), Yıl: 4, Sayı 37, İstanbul: 1982, s.89-92.

MOLES, ABRAHAM A. Kültürün Toplumsal Dinamiği, (Çeviren: NURİ BİLGİN) Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını No: 21, İzmir: 1983.

MUMCU, AHMET. Atatürkçülükte Temel İlkeler. İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul: 1981.

-------. "Atatürk ve Cumhuriyet", Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi III, T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 81, Eskişehir: 1984, s.1-9.

(MUSTAFA KEMAL DERGİSİ) Atatürkçülük-Kemalizm, 5. Basım, Mustafa Kemal Derneği Yayınları: 3, İstanbul: 1983.

NACİ, FETHİ. 100 Soruda Atatürk'ün Temel Görüşleri, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul: 1980.

NİLSEN, THOMAS R. "On Defining Communication" Foundations of Communication Theory. Harper and Row Publishers, New-York: 1970, s.15-24.

OLCAYTU, TURHAN. Dinimiz Neyi Emrediyor, ATATÜRK Ne Yaptı? İnkılabımız, İlkelerimiz. 7. Baskı, Ankara: 1984.

OKTAY, AHMET. Yazın, İletişim, İdeoloji, Adam Yayınları, İstanbul: 1982.

OKYAR, OSMAN. "Atatürk ve Devletçilik Politikası" Atatürk ve Kültür. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Özel Sayı, Ankara: 1982, s.47-57.

ORAN, BASKIN. "Atatürk'te ve Günümüzde Bağımsızlık ve Batılılaşma Kavramları" A.Ü. S.B.F. Dergisi Atatürk Özel Sayısı Cilt XXXVI, No 1-4, Ankara: 1981, s.205-210.

OSKAY, ÜNSAL. "Az Gelişmiş Ülkelerde Değişim ve Haberleşme" A.Ü. SBF Dergisi, Cilt XXIII, No 2, Ankara: 1968, s.237-283.

-------. "Kültürün Özellikleri ve İçerikleri" A.Ü. SBF Basın-Yayın Yüksek Okulu Yıllık, No: 1, 1973, s.279-299.

-------. Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon, A.Ü. SBF Yayını No: 410, Ankara: 1978.

-------. XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri (Kuramsal Bir Yaklaşım), A.Ü. SBF Yayını No: 495, Ankara: 1982.

OZANKAYA, ÖZER. "Türk Kültürünün Çağdaşlaşma Süreci" Ulusal Kültür, Kültür Bakanlığı Yayınları, Yıl 1, Sayı 3, Ankara: 1979, s.1-17.

-------. Atatürk ve Laiklik (Atatürkçü Düşüncenin Temel Niteliği), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları No: 225, Ankara: 1981.

-------. Toplumbilime Giriş, S Yayınları, 4. Bası, Ankara: 1982.

-------. "Atatürk'ün Demokrasi Dersleri I" A.Ü. SBF Dergisi, Cilt XXXVII, No 3-4, Ankara: 1982, s.89-105.

-------. "Atatürk'ün Demokrasi Dersleri II", A.Ü. SBF Dergisi, Cilt XXXVIII, No 1-4, Ankara: 1983, s.57-67.

ÖZBUDUN, ERGUN. "Atatürk ve Devlet" Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi III, T.C. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 81, Eskişehir: 1984, s.9-19.

ÖZERDİM, SAMİ N. Atatürkçünün El Kitabı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1981.

-------. Açıklamalı Söylev Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1981.

ÖZGÜNEŞ, MEHMET. "Devlet Adamı Atatürk" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt I, Sayı 1, Ankara: 1984, s.192-195.

ÖZKÖK, ERTUĞRUL. "Kitle Kültürü Çağında Haberin Yeni Konumu" İletişim Dergisi, Sayı 2, A.İ.T.İ.A. Yayınları, No: 158, Ankara: 1981, s.115-132.

-------. Sanat, İletişim, İktidar, Tan Kitap Yayın ve Ticaret Ltd. Şti. Düşünce Dizisi: 2, Ankara: 1982.

ÖZTOPRAK, İZZET. "Atatürk, Çağdaşlaşma ve Dış Dünyadaki Etkileri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt I, Sayı 1, Ankara: 1984, s.288-300.

PERİN, CEVDET. Atatürk Kültür Devrimi, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul: 1981.

PLAMENATZ, JOHN. Ideology, Pall-Mall Press Limited, London: 1970.

POOL, ITHIEL de SOLA, "Communications and Development" Modernization: The Dynamics of Growth, Edited By: MYRON WEİNER. Voice of America Forum Series, Washington: 1977, s.105-119.

SARC, ÖMER CELAL. "Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi ve İktisat Politikaları", Çağdaş Düşüncenin Işığında ATATÜRK, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayını, Araştırma Dizisi, İstanbul: 1983, s.335-378.

SARI, ERGÜN. Atatürkle Konuşmalar, Der Yayınları, İstanbul: 1981.

SAVCI, BAHRİ. "Atatürk'te Halkçılığa Bir Bakış", A.Ü. SBF Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllık Sayı VI, Ankara: 1982, s.61-71.

SCHAFER, D. PAUL. "Aspects of Canadian Cultural Policy" (Unesco, 1976), Milli Kültür, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: 1983.

SCHRAMM, WİLBUR. "İnsansal Haberleşmenin Doğası" Çeviren: ÜNSAL OSKAY. A.Ü. SBF Dergisi, Cilt XXIII, No: 1, Ankara: 1968, s.427-476.

-------. "Haberleşme Nasıl İşler?" Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş (Seçilmiş Parçalar), Derleyen: ÜNSAL OSKAY. A.Ü. SBF Yayını No: 281, Ankara: 1973, s.95-134.

-------. "End of an Old Paradigm" Communication and Change. Edited By: WİLBUR SCHRAMM-DANİEL LERNER. The University Press of Hawaii, Honolulu: 1976, s.45-48.

SENCER, MUZAFFER. "Kültüre İlişkin Temel Kavramlar" Ulusal Kültür, Üç Aylık Kültür Dergisi, Yıl 2, Sayı 5, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1979, s.3-54.

SERENO, KENNETH K. - MORTENSEN, C. DAVİD. Foundations of Communications Theory. Harper and Row Publishers, New-York: 1970.

SEYMOUR-URE, COLIN. The Political Impact of Mass Media. Constable and Co. Ltd. Great Britain: 1978.

SİLBERMANN, ALPHONS. "Kitle İletişim Araçları ve Kitle İletişimi Sosyolojisi" Çeviren: AYSEL AZİZ. İletişim ve Toplum Sorunları (Kuram ve Uygulama) Unesco/Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara: 1983, s.175-191.

SİLİVRİLİ, KERİM. "Atatürk'ün Kişiliği Üzerine Düşünceler" Atatürk'e Armağan. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını, No: 83, 1981, s.47-52.

SİNANOĞLU, SUAT. Türk Hümanizmi. Türk Tarih Kurumu Yayınları XXIII. Dizi Sa.3 Ankara: 1980.

SMYTHE, DALLAS W. "Some Observations on Communications Theory" Sociology of Mass Communication. Edited by: DENİS MCQUAİL, Penguin Books, Great Britain: 1979, s.19-35.

SOROKİN, PİTİRİM A. Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri, Bilgi Yayınevi, Ankara: 1972.

SOYSAL, MÜMTAZ. 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul: 1979.

ŞENYAPILI, ÖNDER - AZİZ, AYSEL - GÜREL, İNCİ. TV'nin Türk Toplumuna Etkileri, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul: 1977.

ŞENYAPILI, ÖNDER. Toplum ve İletişim. Turhan Kitabevi, Ankara: 1981.

TAMER, KEZBAN, Yayınlanmamış Doktora İletişim Semineri Notları, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: 1983.

TANFER, VEHBİ. "Atatürk-Atatürkçülük" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt I, Sayı 1, Ankara: 1984, s.195-199.

TANYOL, CAHİT. Atatürk ve Halkçılık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No: 226, Ankara: 1981.

THAYER, LEE. Communication and Communication Systems, Richard D. Irwin Inc. Illinois: 1968.

TİMUR, TANER. Osmanlı Toplumsal Düzeni, 2. Baskı, Turhan Kitabevi Ankara: 1979.

TOFFLER, ALVİN. Üçüncü Dalga, Altın Kitaplar, İstanbul: 1981.

TOLAN, BARLAS. Toplumbilimlerine Giriş, Ankara: 1975.

TOKGÖZ, OYA. Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo-Televizyon Sistemleri, A.Ü. SBF Yayını, No: 343, Ankara: 1972.

-------. Televizyon Reklamlarının Anne-Çocuk İkilisine Etkileri, A.Ü. SBF Yayını No: 501, Ankara: 1982.

TÖKİN, İSMAİL HÜSREV. "Kişilik Felsefesi Açısından Atatürk" Ekonomik Yaklaşım. A.İ.T.İ.A. Ekonomi Fakültesi Dergisi, Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı 5 Ankara: 1981, s.1-20.

TÖR, VEDAT NEDİM. Kemalizmin Dramı, Çağdaş Yayınları, İstanbul: 1980.

TUNAYA, TARIK ZAFER. Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük, Turhan Kitabevi, İstanbul: 1981.

TURAN, ŞERAFETTİN. Atatürk ve Ulusal Dil, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara: 1981.

-------. Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar. Türk Tarih Kurumu Yayını, XVI. Dizi, Sa.45, Ankara: 1982.

TURNER, JONATHAN H. Sociology (Studying The Human System), Goodyear Publishing Company Inc. Santa Monica, California: 1978.

TÜRKDOĞAN, ORHAN, Kemalist Modelde Fert ve Devlet İlişkileri, İstanbul Kitabevi, İstanbul: 1982.

UNAT, NERMİN ABADAN. "Kitle İletişimi ve Kültür" İletişim Teknolojisindeki Gelişmelerin Ulusal Kültürlere ve Basına Etkileri Konulu Uluslararası Seminer Yayınlanmamış Tebliği, İstanbul: 26-28 Eylül 1983.

UNAY, CAFER. "Atatürk ve Halkçılık" İktisat Fakültesi Dergisi, T.C. Bursa İ.T.İ.A. Yayını, Cilt 2, Sayı 2, Bursa: 1981, s.19-45.

UYGUR, NERMİ. Kültür Kuramı, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1984.

UYSAL, ŞEFİK. "Atatürk ve Çağdaş Eğitim" Atatürk ve Eğitim. Türk Eğitim Derneği Yayını, Ankara: 1981, s.293-308.

ÜLKEN, HİLMİ ZİYA. Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, 2. Baskı, Ülken Yayınları, İstanbul: 1979.

ÜLKEN, YÜKSEL. Atatürk ve İktisat. Türkiye İş Bankası Kültür Yayını No: 224, Ankara: 1981.